

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

BIBLIOTHECA S. J.

Maison Saint-Augustin
ENGHEN

TH 199/7

~~Handwritten scribble~~

W
Zinfest 1837.

no: 110.

~~Phaeocephalus ruber~~

Luc. Josephus Hood [Ker] + 1796
Inlandis

Harter V, 255

Lucerna unigenata

RELIGIONIS NATURALIS

ET

REVELATÆ

PRINCIPIA

IN

USUM ACADEMICÆ JUVENTUTIS

AUCTORE

JO. HOOCKE,

SACRÆ FACULTATIS PARIENSIS DOCTORE THEO-
LOGO, SOCIO SORBONICO, NEC NON SACRÆ
THEOLOGIÆ SORBONÆ PROFESSORE.

EDITIO POST PLURES PARIENSES ET
VENETAS IN GERMANIA PRIMA.

TOMUS I

THEOLOGIAM NATURALEM ATQUE ETHICES AC
JURISPRUDENTIÆ ELEMENTA CONTINENS.

CUM APPROBATIONE.

BAMBERGÆ et WIRCEBURGI,
IMPENSIS TOBIÆ GOEBHARDT. MDCCLXXXIII.

**Finem dicendi pariter omnes audiamus: Deum time
& mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo.**

SALAMON IN FINE ECCLESIAST.

MONITUM LECTORI.

(*Primæ Editioni Parisiensi præfixum.*)

IMPOSITUM auctori munus publicarum de theologia lectionum huic operi originem dedit: hinc forma illius scholastica & latinus sermo in academia usurpatus.

Nullam adhibebit defensionem quod lectionum suarum materiam quandoque fecerit principia religionis naturalis & revelatæ; hac præsertim ætate, qua tam multi ingenii & doctrinæ famam per religionis contemptum quærunt; & hi contemptores cum eo favore atque plausu in circulis recipiuntur, qui iis deberetur, qui oppressas superstitione hominum mentes ad rationis & veritatis libertatem vindicarent. Adversus horum artes munienda est per sedulam & diligentem de principiis fidei institutionem academica juventus, antequam a præceptoribus dimitatur. Præterea oportebat, ut dum facultas theologiæ Parisiensis occuparetur in impiorum libris censura sua notandis, aliquis e suis existeret, qui eosdem libros confutaret, & censurarum vindicaret autoritatem.

Ut studiosæ juventutis utilitatibus consuleret, tria sibi auctor proposuit, brevitatem, perspicuitatem, methodum. Ne nimium longus

)(2

effet, quæstiones mere theoreticas, ac propterea satis inanes, omnes prætermisit: dissertationes criticas, quæ ad historicos magis pertinent, nisi plane necessarias, nullas inferuit: atque in probandis suis propositionibus ex aliorum auctoritate a vana eruditionis ostentatione multum cavuit.

Perspiciuitati, quam magna ex parte parient brevitas & ordo, sic etiam consuluit: in paucissimas generales propositiones omnem de religione materiam, quæ pene infinita est, resolvit; ex quibus tanquam totidem corollaria derivata fluunt, aut simul cum iis conficiuntur veritates, quæ necessariam habent conjunctionem: neque oppositas opiniones totidem confutavit articulis, sed sunt eorum systemata objectionum loci, quæ in responsionibus refelluntur. Hac ratione in tanta rerum copia & varietate confusionem vitare studuit, quæ ex quæstionum multiplicitate & nimis minuta materiæ sectione solet exoriri.

Denique proceditur a rebus generalioribus, simplicioribus & clarioribus ad ea, quæ magis particularia sunt, magis composita & obscuriora: sicque sunt concatenatæ diversæ partes, ut una alteri viam paret, & ad eam naturali ducat inclinatione. Sic prima cum atheis disputatio posita est in communibus notionibus, in experientia, in sensu, in ratione. Rationis imbecillitas & opinionum inter homines non rudes solum, sed etiam doctissimos perversitas, quæ non permittunt legis naturalis dictamina satis evolere, aut cum sufficienti auctoritate determinare, revelationis utilitatem & necessitatem osten-

dent. Religionis Patriarchalis & Judaicæ caracteres ad legem deducunt Christianam. Denique legum naturalium & revelatarum natura utriusque potestatis ecclesiasticæ & civilis necessitatem & fundamenta continebit.

Quamvis in generali operis distributione methodo scholastica author usus sit, multum recessit a syllogistica & concisa argumentandi ratione a quibusdam scholasticis usurpata : quod scripta enthymematis horrida, omnibus extra scholam odio, ipsi studiosæ juventuti bonis litteris excultæ fastidio sint; quodque argumenta moralia, quibus fere semper in hoc opere utendum est, longissime distent natura ab argumentis geometricis & metaphysicis : siquidem in his collocandæ sunt sub uno intuitu duæ ideæ simplices, quarum intuitive cernitur, vel convenientia, vel oppositio; illa sæpe fusam & incitatam postulant orationem aptam ad persuadendum, aut exemplorum autoritate conficiuntur. Præterea nullo modo fuit authoris consilium, juniores theologos ad artem disputandæ exercere, sed religionem qua decet gravitate exponere & defendere, suumque opus accommodare usibus etiam eorum, qui in theologicis palæstris nunquam sunt decertaturi. Ob nullam aliam causam in primo volumine complexus est moralis philosophiæ, jurisprudentiæ & politicæ scientiæ elementa.

EPISTOLA AUTORIS.

(*Occasione secundæ Editionis Parisiensis.*)

L. J. H. viro doctissimo & amiciſſimo
B. B. ſalutem.

In ea, vir amiſſime, vixi perſuaſione, *principia religionis naturalis & revelata*, opus imperfectum multiſque partibus mancum & tempore haud læto olim editum, ad ſecundæ editionis honorem nunquam eſſe perventura; adeoque ad eam, quam adornare vis, me plane imparatum habes. Quoniam tamen ita fert voluntas tua, votaſque prætendis juniorum theologorum, faciam ut, quantum ſinet breve aliquot menſium intervallum, in me non deſideres diligentiam in aliquibus partibus ornandis, augendiſve. Sed rogo & eſſagito, ut totam editionis moleſtiam in te ſuſcipere velis, ita ut mihi neque cum librario, neque cum typographo, neque cum alio quopiam res ſit, aut eſſe poſſit. Totum igitur tibi negotium permitto, opus tibi do, trado, omne meum jus in te tranſfero: uteris ergo ut tuo, me liberum præſtabis. Adjunxi ſub eadem conditione tractatum *de principiis religionis catholica*, tot annis compreſſum: id non ab obſequio meo, fateor equidem, obtinuisti, ſed impetravit potius formido, quam injeciſti, ne ex publicis prælectionibus, in ſcholis Sorbonicis habitis & a pluribus ſcripto exceptis, me inſcio & invito idem tractatus imperfectior ederetur. Ille nihil continet, quod non ſit ſuſius apud polemicos ſcriptores expoſitum, nec alia ejus laus eſſe poteſt, quam ordinis & brevitatis. Ad aliquam præſationem in totam materiam tribus voluminibus explicatam, animum appellere non poſſum; hanc tibi, qui in hiſtudiis totus es, & in iisdem cum magna gloria verſaris, provinciam relinquo; perſingere tu munere tuo, utere jure editoris; præſare, quæ apta judicaveris. VALE. Parisiis Kal. Mart. an. R. S. 1773.

CONSPEC.

CONSPECTUS

T O M I P R I M I.

De religione naturali.

PARS PRIMA.

Theologia naturalis.

SECTIO PRIMA.

De existentia Dei.

EXPOSITIO atheismi, qui ad quatuor formas revocatur,
1. Anaximandri & formarum substantialium; 2. Leucippi,
Democriti, Epicuri & omnium Atomicorum, 3. Stratonis
& Hylozoitarum, 4. Stoicorum Atheorum.

*Stoicorum communis doctrina de Deo anima mundi non
erat atheistica; neque Ocelli Lucani, Aristotelis & Plato-
nicorum de mundi aeternitate: Atheismus poetarum omnia
ex chao procreantium.* 2

CONFUTATIO ATHEISMI.

ARGUMENTA MORALIA.

I. Ab utilitate religionis. 8

1. In vita privata: 2. in societate naturali: 3. in statu
civilis.

) 4

VIII

CONSPECTUS.

Confutantur Baylius & Hobbius.

9

- II. Ex consensione hominum, quorum vindicatur: 1. *perpetua & unanimis in omni tempore & in omni loco sententia,*
2. *authoritas maxima contra Atheos.*

Objectiones Baylii & aliorum contra utramque partem confutantur. .. 27

- III. Ex sensibus interioribus, scil. divinæ providentiæ, legis naturalis, futuræ vitæ, &c. qui ostenduntur, 1. *naturæ congruentes & in omnes diffusi:* 2. *summam habere authoritatem.* 41

Objectiones Lucretii & Hobbii confutantur, & ostenditur illos sensus ortum non debere, neque vanis terroribus, neque ignorantia causarum, neque artibus legislatorum. 46

- IV. Ex novitate omnium rerum humanarum: *legum atque civitatum, artium, scientiarum, religionum ethnicarum, institutorum omnium.* 52

Confutantur Ocellus Lucanus, Aristoteles & alii. Solvuntur objectiones, quæ ex nova historia naturali colligi posse viderentur. 59

ARGUMENTA PHTSICA.

- V. Ex ordine totius mundi, cujus, 1. *præcipuæ partes laudantur, cælum & sidera, sol, luna & planetæ, tellus, elementa, aer, aqua, ignis, plantæ, animalia, homo:* 2. *vis & authoritas argumenti ex causis finalibus asseritur.* 78

Epicurns & Lucretius confutantur. Notantur quidam recentiores philosophi. 101

- VI. Ex viribus naturalibus: *vi motrice & vi cogitandi, quæ probantur non posse inesse materiæ.* 110

Confutantur Strato, Stoici, Hobbius, Tolandus, Leibnitzius & alii. 116

- VII. Ex ipsa natura omnis finitæ substantiæ, seu materiæ, seu spiritus: *ostenditur maxime essentialia utriusque attributa esse arbitrarios effectus voluntatis liberæ.* 135

Confutatur Lucretius.

ARGUMENTA METAPHTSICA.

- VIII. Ab ente necessario. 138

- IX. Ab idea entis infiniti & perfecti. 143

X. Ex scientiæ immutabili natura, seu æternis rerum ideis, earumque rationibus. 151

Confutantur Protagoras, Hobbius, autores librorum de l' esprit, systême de la nature & alii. 156

EXAMEN

Primæ partis ethices Spinosæ, quæ est de Deo.

1. *Doctrina exponitur, & comparatur cum veterum Atheorum placitis.* 184.

2. *Definitiones, axiomata & propositiones expenduntur.* 191

3. *Systema confutatur.* 204

SECTIO SECUNDA.

De natura Dei.

ARTICULUS PRIMUS.

De natura Dei generatim. 216

1. *An & quomodo natura Dei cognoscatur? Natura abstractivæ cognitionis.* 217

2. *An & quomodo distinguantur divinæ perfectiones?* 222

3. *De attributo primario.* 225

ARTICULUS SECUNDUS.

De attributis Dei speciatim.

§. I. *De attributis incommunicabilibus, quæ sunt modi proprii entis necessarii.*

De infinitate Dei. 228

De æternitate Dei. 229

X**CONSPPECTUS.**

<i>De immenfitate Dei.</i>	234
<i>De immutabilitate Dei.</i>	247
<i>De unitate Dei . . . Confutatio Manichæorum & Materialiorum . . . probatur perpetuus omnium hominum in agnoscendo uno summo Deo consensus. Explicatur Græcorum & Romanorum idololatria.</i>	248
§. II. De attributis communicabilibus.	
<i>De vita Dei.</i>	186
<i>De scientia Dei.</i>	233
<i>De voluntate Dei.</i>	295
<i>De potentia Dei.</i>	293
<i>De libertate Dei.</i>	299
<i>De felicitate Dei.</i>	306
<i>De attributis moralibus infra disputatur.</i>	

SECTIO TERTIA.

De providentia Dei.	309
----------------------------	------------

ARTICULUS PRIMUS.

De existentia divinæ providentiæ, quæ demonstratur argumentis a posteriori & a priori.	315
<i>Confutantur Epicurei.</i>	316

ARTICULUS SECUNDUS.**De attributis divinæ providentiæ.**

<i>De sapientia providentiæ divinæ.</i>	323
<i>De sanclitate providentiæ divinæ.</i>	326
<i>De justitia providentiæ divinæ.</i>	328
<i>De bonitate providentiæ divinæ.</i>	331
<i>Responsio generatis ad omnes Atheorum objectiones.</i>	335

CONSPECTUS.

XI

<i>Objeſtio ex malo defectus . . . confutatio.</i>	344
<i>Objeſtio ex malis phyſicis . . . confutatio.</i>	347
<i>Objeſtio ex malo morali . . . confutatio.</i>	360
<i>Objeſtio ex inæquali præmiorum & pœnarum distribu- tione . . . confutatio.</i>	369

ARTICULUS TERTIUS.

De motivo & finibus divinæ providentiæ.

1. <i>Quo motivo Deus excitatus fuerit ad creandum & quem finem in agendo ſpectaverit.</i>	372
2. <i>An providentiæ divinæ ſyſtema dici poſſit perfectiſſimum?</i>	378
3. <i>An divina providentia legibus generalibus procedat, ſintque illæ leges prorsus mechanicæ?</i>	383
<i>Confutatur fatum astrologicum. Fatum ſtoicum.</i>	385
<i>Leibnitzii harmonia præſtabilita. Philoſophia mechanica Cartesii. Natura plaſtica ſeu genitrix.</i>	386

PARS SECUNDA.

Ethices elementa.

SECTIO PRIMA.

De actibus humanis.	395
---------------------	-----

ARTICULUS PRIMUS.

De actu humanorum principiis internis ſeu natura hominis.	396
<i>De intellectu.</i>	398

XII

CONSPECTUS.

<i>De voluntate.</i>	405
<i>De libertate.</i>	408

ARTICULUS SECUNDUS.

De actuum humanorum principiis externis.

1. <i>Definitiones & divisiones finis, boni & felicitatis.</i>	420
2. <i>Opiniones veterum philosophorum de fine ultimo & summo bono confutantur.</i>	421
3. <i>Finis ultimus & summum bonum Deus, suprema felicitas nulla in hac vita; maxima in virtute sita.</i>	424

ARTICULUS TERTIUS.

De qualitatibus actionum humanarum.	428
1. <i>De earum efficientia physica, utilitate vel noxietate.</i>	434
2. <i>De earum bonitate & malitia morali, ex objecto fine & circumstantiis.</i>	435
3. <i>De earum merito & demerito.</i>	438

ARTICULUS QUARTUS.

De actionum humanarum imputabilitate & æstimatione.	440
§. I. <i>Ratione majoris vel minoris libertatis in agendo.</i>	441
1. <i>De involuntario per vim externam.</i>	443
2. <i>De involuntario ex motibus appetitus & ignorantia.</i>	444
3. <i>Determinantur quæstiones circa conscientiam erroneam, dubiam & probabilem.</i>	447
§. II. <i>Ratione momenti.</i>	451

SECTIO SECUNDA.

De regulis actuum humanorum. 454

Notiones & divisiones, ad disputationem præviã.

1. Quid lex? Quotuplex? Quæ ejus partes & proprietates? 455
2. Quid obligatio? Quotuplex? Quæ ejus causæ? 458
3. Quid jus? Jurium distinctio. 460
4. Quid autoritas? Quæ ejus fundamenta in Deo & in homine? 462

ARTICULUS PRIMUS.

De legis naturalis existentia, & in omnes homines diffusionē. 464

Expositio doctrinæ veterum Atheorum, Spinosæ, Hobbi, & autorum librorum, qui inscribuntur, Apum fabula & de l'Esprit. 466

Demonstratio legis naturalis, I. ex consideratione naturæ humanæ, nempe a sensu morali, justii & injustii omnibus insito: a natura rationis, quæ habet vim & potestatem legis: a conscientia innocentie & delicti: ab inclinationibus & affectibus: ab ipsis habitatibus & naturalibus atque indeliberatis corporis motibus. 477

2. *Ex observatione in aliorum hominum cujuscumque ætatis & conditionis, etiam corruptissimorum, ingenium & mores.* 483

3. *Ex testimonio omnium gentium.* 485

Objeclio Scepticorum ex opinionum varietate . . . confutatur. ibid.

Objeclio Spinosæ . . . confutatur & ostenditur rationem esse natura ducem vitæ, appetitum natura servum esse. 495

Objeclio Hobbi . . . confutatur, & ostenditur hominem esse natum ad societatem; statum naturæ non esse statum belli. 499

Objeclio altera Hobbi . . . confutatur & ostenditur esse legem civilibus institutis anteriorem, sine qua nulla esset proprie dicta horum autoritas. 511

XIV CONSPECTUS.

ARTICULUS SECUNDUS.

De legis naturalis divina origine & immutabilitate.

516

- §. I. De divina origine & authoritate legis naturalis: quæ demonstratur a priori, 1. ex Dei perfectionibus moralibus. 2. Ex convenientia legum moralium, & earumdem necessitate. 3. A posteriori: a ratione primæ causæ: ex legum naturalium sanctionibus: ex divinis judiciis, & Dei gubernationis signis multis: ex omnium hominum naturali sensu.

517

Objeſtio I. Hobbii . . . confutatur & ostenditur hanc legem satis esse ab ipsa natura promulgatam, neque indigere externa declaratione, ut obligandi habeat vim. 520

Objeſtio ſecunda Hobbii confutatur & ostenditur hanc doctrinam esse reipublicæ salutarem, neque minuere civium obsequium erga principes, nec principum jus nimium circumſcribere, nec tollere unitatem voluntatis & concordiam in civitate necessariam. 521

- §. II. Demonstratur immutabilitas legis naturalis. 529

Objeſtio Puffendorſii . . . confutatur & ostenditur esse legem æternam positam in naturis rerum; ex hac lege oriri obligationem proprie dictam; ex legibus arbitrariis nihil revera fieri justum aut injustum, nec ullam gigni obligationem interiorem, sed solummodo obligationem impositam a natura applicari. 528

ARTICULUS TERTIUS.

De sanctionibus legis naturalis.

533

Expositio doctrinæ Aristippi & Cyrenæicorum, Stoicorum, Deistarum. 534

- §. I. Contra primos asseritur habere leges naturales sanctionem suam etiam in hac vita, virtutem naturali efficientia felicitatis esse procreatricem; vitiiis omnibus adjunctas esse pœnas naturales. 535

Objeſtio Cyrenæicorum . . . confutatur & ostenditur vitiorum nulla esse præmia naturalia, quamvis mali fruan-

tur multis fortunæ bonis: virtutum nullas esse poenas naturales, quamvis boni sæpe miseri sint propter varia fortunæ tormenta.

539

Obiectio auctoris libri, qui inscribitur: Apum fabula . . . confutatur & ostenditur vitia nullo modo conferre ad augendam reipublicæ potentiam, aut ad promovendam industriam; sed esse omnia pestifera, & reipublicam enervare & debilitare.

543.

§. II. *Contra Stoicos asseritur virtutem propter varia fortunæ tormenta ad beatam vitam seipsa non esse contentam vitium quandoque virtutis præmia possidere.*

545

§. III. *Contra Deistas demonstratur post mortem manere virtutem præmia, vitium autem supplicia.*

1. *Ex consideratione divinarum perfectionum moralium.*

547

2. *Ex præsentis rerum administratione.*

552

3. *Ex hominis natura morali.*

554

4. *Ex natura animarum immortalis.*

559

Obiectio . . . confutatur & ostenditur, quantumvis arcta sit corporis animique communitio, utramque tamen substantiali natura esse longissime disjunctam, neque unius vitam & operationes ab alterius vita & operationibus esse naturaliter dependentes.

562

PARS TERTIA.

Jurisprudentia naturalis.

Varia rationes investigandi officia. 1. Per consensum populi. 2. Ex commendatione sensuum & affectionum naturalium. 3. Ex ratione seu rerum abstractis relationibus, seu convenientiis & disconvenientiis. 4. Ex actionum convenientia vel disconvenientia cum persona morali & qua-

dam actionum veracitate. 5. Ex actionum convenientia vel disconvenientia cum fine legis naturalis. 571

Lex naturalis caritate in omnes diffusa continetur, ejusque finis est bonum publicum totius civitatis rationalium. Quod probatur 1. ex cognita legislatoris Dei mente, qui aliam finem intendere non potuit. 2. Ex approbatione, quam huic fini dant, sensus moralis justi & iniqui, ratio, conscientia, affectiones. 3. Ex legum naturalium sanctionibus, quibus cogimur ad quærendum bonum omnium, quia aliter felices esse non possumus. 575

Officiorum divisio apud veteres philosophos secundum virtutes cardinales, prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Apud recentiores secundum objecta, Deum, seipsum, alios. 576

SECTIO RPIMA.

Officia adversus Deum seu religionis. 578

- S. I.** *Officia intellectus seu veræ de Deo sententiæ circa Dei existentiam, perfectiones, providentiam. ibid.*
- S. II.** *Officia voluntatis seu rectæ erga Deum affectiones. 1. Adoratio, 2. amor, 3. timor, 4. fiducia, 5. devotio seu submissio animi divinæ providentiæ, 6. puritas & sanctitas animi. 581*
- S. III.** *Officia externa seu rectæ actiones publice admittendæ. 1. Gravitas in cultu externo, quæ testetur reverentiam, 2. gratiarum actiones, voce & donis, indicantes gratos sensus, 3. magnificus & consideratus de Deo sermo, jurisjurandi inviolata religio, 4. preces, quæ testentur fiduciam, 5. aquanimitas elucens in habitu externo, quæ significet in omni fortuna submissum erga Deum animum, 6. corporis castimonia aris admovenda. 585*

SECTIO.

SECTIO SECUNDA.

Officia erga seipsum.

590

§. I. *Officia pertinentia ad culturam animi, 1. intellectuum facultatum confirmatio & amplificatio, 2. affectionum voluntatis temperatio.* ibid.

§. II. *Officia quæ pertinent ad conservationem & cultum corporis, 1. vitæ, membrorum & libertatis conservatio, 2. temperantia, 3. modestia.* 604

SECTIO TERTIA.

De hominum erga se mutuo officiis.

607

CAPUT PRIMUM.

Jurisprudentia privata.

ARTICULUS PRIMUS.

De æqualitate hominum naturali & jurbus ac officiis ex ea nascentibus.

610

ARTICULUS SECUNDUS.

De jure acquirendi dominii, ejusque acquirendi rationibus & officiis illi respondentibus.

612

ARTICULUS TERTIUS.

De jure transferendi dominii, ejusdem transferendi rationibus & officiis connexis.

623

§. I. *De testamentis.*

627

§. II. *De successione ab intestato.*

628

§. III. *De donationibus.*

631

§. IV. *De contractibus beneficis.*

633

§. V. *De contractibus onerosis.*

635

§. VI. *De contractibus qui aleam continent.*

639

§. VII. *De pactis adjectis vel accessoriis.*

640

§. VIII. *De rerum pretio.*

642

XX

XVIII

CONSPECTUS.

§. IX.	<i>De obligationibus quasi ex contractu ortis.</i>	643
§. X.	<i>De fidelitate & contrahentium officiis.</i>	648
§. XI.	<i>De veracitate & sermorianantium officiis.</i>	660

ARTICULUS QUARTUS.

- De jure tuendi se & vindicandi sua, seu de jure belli.
		667
§. I.	<i>Belli causæ justæ.</i>	ibid.
§. II.	<i>Terminus a quo, seu tempus inchoandi belli.</i>	669
§. III.	<i>Terminus ad quem, seu quousque producendum sit bellum.</i>	670
§. IV.	<i>De Bellantium officiis.</i>	ibid.
§. V.	<i>De duellis,</i>	672

ARTICULUS QUINTUS.

De jure extraordinario ex necessitate, de jure omnium communi, & de juris interitu,

674

ARTICULUS SEXTUS.

De juribus imperfectis & caritatis officiis,

680

CAPUT SECUNDUM.

Officia societatis domesticæ seu jurisprudentiæ
œconomica,

§. I.	<i>De conjugio & conjugum officiis.</i>	689
§. II.	<i>De parentum & liberorum officiis.</i>	695
§. III.	<i>De herorum & servorum officiis.</i>	698

CAPUT TERTIUM.

Officia societatis civilis seu jurisprudentiæ
politica,

§. I.	<i>De civitatum origine, causis & summa potestatis partibus.</i>	700
§. II.	<i>De variis civitatum formis, earumque comparatione.</i>	706

§. III. <i>De muneribus imperantium & officiis subditorum.</i>	709
§. IV. <i>De muneribus fœderativæ potestatis. De jure belli.</i>	714
§. V. <i>De fœderibus & legatis.</i>	719
§. VI. <i>De dissolutione vinculi civilis.</i>	722

APPENDIX.

DISSERTATIO PRIMA.

De utilitate & necessitate revelatæ religionis.

I. <i>Quatenus est nova promulgatio legis naturalis, clarior & perfectior sine erroris admixtione; & cum majori auctoritate.</i>	731
II. <i>Quatenus est nova & manifesta dispensatio ordinis supra rationis captum positi & instituti ad reparationem humani generis per peccatum lapsi & deproffi.</i>	761
III. <i>Quatenus est positiva constitutio.</i>	767

DISSERTATIO SECUNDA.

De notis divinæ apud homines legationis præsertim miraculis & prophetiis. 775

CAPUT PRIMUM.

De natura & auctoritate miraculorum.

I. <i>Miraculi variae definitiones.</i>	777
II. <i>De miraculi natura sextentia, Spinosæ, de Houtteville, Serces, Clarkii, Ben. XIV.</i>	780
III. <i>Offenditur Deum solum esse miraculi authorem per seipsum aut ministerium angelorum: dæmonum, quæcumque naturalis vis sit, nullam esse licentiam: illos esse divinorum judiciorum ministros, non sibi relinqui: nec per eorum ministerium in confirmationem falsi miracula patrari.</i>	787
Imo. <i>Ex ratione.</i>	788
2do. <i>Ab experientia.</i>	798

3tio. <i>Ab autoritate utriusque testamenti.</i>	800
<i>Resolvuntur objectiones.</i>	811
<i>Anonymi sententia de natura miraculi & ejusdem con-</i>	
<i>futatio systematis abbatis de Hontteville.</i>	821

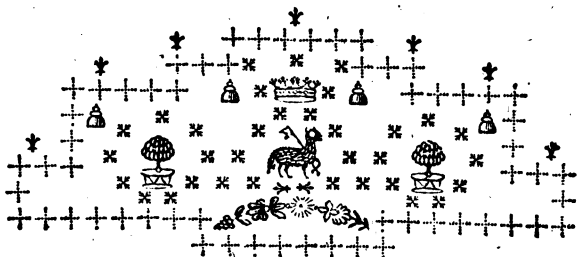
CAPUT SECUNDUM.

De prophetiæ natura, fine, modo & autoritate.

S. I. <i>Definitio prophetiæ.</i>	822
S. II. <i>Propheticum apud Judæos minus.</i>	834
S. III. <i>Varii modi prophetandi.</i>	836
S. IV. <i>Notæ veræ & falsæ prophetiæ.</i>	839
S. V. <i>Finis & usus prophetiæ.</i>	841
S. VI. <i>Claritas & obscuritas prophetiæ.</i>	843
S. VII. <i>Diversa genera prophetiarum.</i>	845
S. VIII. <i>Varia prophetiarum interpretatio.</i>	847
S. IX. <i>Autoritas prophetiæ summa demonstratur, ab ex-</i>	
<i>perientia. 2. ex ratione. 3. ex autoritate.</i>	849

OBSERVATIO.

De natura & autoritate certitudinis mora-	
lis.	856

RELIGIONIS NATURALIS PRINCIPIA.

PER religionem naturalem intelligimus collectionem officiorum omnium, sive erga Deum, sive erga seipsum & alios homines, quæ ex consideratione divinæ naturæ & conditionis humanæ, ratione investigari & concludi possunt. Oportet itaque in hoc opere de religionis naturalis principiis imo. Dei naturam & ejus nobiscum relationes explicare. 2do. Hominis dotes, vires & conditionem naturalem exponere. 3tio. Officia ex hominis cum Deo, seipso & aliis hominibus naturali necessitudine profluentia evolvere. Prima pars *Theologiam naturalem*, secunda *moralem Philosophiam*, tertia *universi Juris naturalis elementa* continebit.

Tom. I.

A

PARS PRIMA.

THEOLOGIA NATURALIS.

HÆC de Deo disquisitio tota tribus quæstionibus continetur; an sit? quis sit? quid agat? Quas tribus sectionibus de Dei existentia, natura, & providentia explicabimus.

SECTIO PRIMA.

DE EXISTENTIA DEI.

EXPOSITIO ATHEISMI.

COMMUNE est hoc omnium Atheorum principium, universitatem rerum, sensum quoque & intelligendi vim, non a provida quadam natura profectam, sed per naturalem commotionem, seu efficientiam æternæ & ratione carentis materiæ generatam fuisse. Verum in definienda materiæ natura, & rerum originibus explicandis magna inter illos dissensio est.

I. Anaximander philosophorum, qui Deum sustulère, forsân antiquissimus, materiam æternam, & infinitam esse statuebat, atque in se spectatam,

nec generationi, nec corruptioni obnoxiam: partes quidem ejus mutari, totum esse immutabile. Ex hujus materiæ naturali *motu & qualitibus* nimirum, *frigore, calore, humiditate, siccitate, &c.* quas & gigni posse & destrui dicebat, cuncta, quæ conspicimus aut experimur, prognata affirmabat. Iſtas autem *formas* seu *qualitates*, entia realia esse docebat, à *magnitudine, figura, situ, motu, quiete*, aliisque materiæ primariis affectionibus realiter diversa; atque ad harum formarum classem, *vitam quoque animalem, sensum atque rationem* referebat: & eam ob causam ab Aristotele notatus est, quod contraria ex eodem principio derivaret. Infinitos assererat generari mundos, qui corrupti in *infinitatem naturæ* redeunt.

2do. Leucippus verò & Democritus, cum intelligerent Anaximandri philosophiam de formis substantialibus nascentibus & intereuntibus nullo modo posse consistere cum isto principio, Atheorum omnium arce, *ex nihilo nihil fit, & in nihilum nil potest reverti*: sustulerunt prædictas formas substantiales, & materiam in *figuras* atque *atomos* omnis generis, angulares, rotundas, læves, asperas, hamatas, curvatas, aduncas secuerunt; quas ex infinito tempore in immenso & inani spatio volitasse & concursasse asserabant: ex quo factum est, ut multiplici ratione cohæserint inter se, & post varios impetus, facta quasi conspuratione, in unum aut plures vortices coiverint. Postremò, post infinitas complicationes & explicationes, motiones & periclitationes; cum mille formas & figuras nunc induissent, nunc exuissent atomi, illum rerum complexum extitisse, quem hodie conspiciamus (a).

Epicurus, qui Democriti philosophiam suis inventis auxit, in atomis primis rerum principiis

(a) Lucr. lib. 5. v. 417.

duplicem motum inesse voluit; alium *perpendiculararem*, ortum à naturali pondere corpusculorum: alium *declinationis* in aliquibus. Quippe, si atomi omnes linea recta deorsum semper caderent, fieri nullo modo potuisset, ut in infinito spatio atomus una aliam unquam attingeret; sed ut guttæ imbris, secundum lineas parallelas decedentes, nunquam in moles majores concrevisset. At atomi a motu perpendiculari paululum declinantes & in vicinas incidentes, cum illis coalescere, variisque concretionibus originem præbere poterant (*b*): ex hac etiam atomorum quarundam declinatione ortam docebat *libertatem*.

Hi philosophi communi consensu mundum ortum habuisse, & habiturum interitum statuebant.

3tia Sententia est, quam Strato olim invenisse dicitur. Ille cum nullo modo intelligeret, qui ex motu oriri sensus & intelligentia possint, materiam omnem naturaliter, & *vita* & naturali *efficientia* præditam asseruit; & habere quædam *instita* motus, sensus, rationis & consilii: etiam si motum, sensum, rationem & consilium non semper & naturaliter habeat. Ista ergo vita materiæ insita, non animalis est, quæ adjunctam habeat conscientiam: sed *genitrix* & hanc habet virtutem, ut quælibet materiæ portio, vel in seipsa procreare, vel ex alterius materiæ actione varias animorum dotes accipere valeat, tametsi rationem & consilium nunquam adhibeat.

In hac opinione, ut in superioribus, quoniam non est communis quædam vita, quæ toti universitati leges ferat, *fortuna* seu *casus* multum valet. Nam illæ materiæ particulæ insitam vim haud exerunt nisi occasione variarum concursationum & implicationum, quæ fortuito contingunt. In hoc verò differt à præcedentibus, quòd præter casum,

(a) Lucr. lib. 2. v. 217.

etiam vim genitricem à motu diversam adhibeat. Hi philosophi vulgò cum Stratone mundi tenebant æternitatem; sed illum maximis conversionibus obnoxium faciebant.

4to. Denique Stoici quidam, cum ex fortuita atomorum concursione, aut vi materiæ particulis insita & communi lege soluta, oriri mundi speciem tantam minimè potuisse putarent, toti huic universitati rerum inesse voluerunt naturam quamdam artificiosè omnia disponentem, at ratione sensuque vacuum: mundum porrò non dissimilem esse plantarum atque arborum, quem *natura communis* quædam incolat *filix* & *genitrix*, quæ *via* atque *ordine*, quàmvis nec sensum nec intelligentiam habeat, cuncta explicet & generet: partes suas ita nunc disponat, ut sensus ex illarum coagmentatione nascatur, qualis in brutis est animantibus: nunc eò modo, ut ratio & iudicium, quibus valent homines, existant (a), in hac opinione omnis tollitur casus, & *mechanismi* immutabilis legi cuncta subjiciuntur.

Qui hanc tenebant sententiàm, alii mundum æternum & incorruptibilem; alii in tempore ortum & interitum statuebant: ut patet ex his verbis Senecæ. „Nam si vel certum sit plantæ similem „esse hunc mundum, sive à natura quadam consilii „experte, at augendi & procreandi potentia instructa regi atque gubernari; id tamen non impedit, ne ortu quodam generatus & exitio obnoxius habeatur: nec idem obstat quominus certa „quadam & constanti lege ab ortu ejus ad interitum „administrari omnia putentur, ipsæque illæ eluviones & exustiones terrarum, quæ nonnunquam „e venerint, vel eventuræ sint in posterum, à naturæ ejus moderatione & gubernatione proficisci „judicentur (b).

(a) Cic. de Nat. Deor. 1. 2. c. 32.

(b) In Quæst. Nat. 1. 2.

Diversam, ab his quatuor, Atheismi formam nec in scriptis philosophorum reperias, nec per mentem fingere possis. Nam si quis Deum tollere velit, necesse est doceat nullam naturam intelligentem universitati rerum præesse, atque quidquid sensus & rationis est, id nihil esse nisi materiæ affectionem. Jam verò qui materiam intelligentia carentem unicum statuit principium, istam materiam aut prorsus mortuam & inertem credere debet; aut ei aliquam vitæ formam tribuere. Prius si probet, iterum vel ad formas substantiales, vel ad figuras & atomos confugiat necesse est. Sin posterius eligat, aut unam tantum ejusmodi vitam per totam materiæ molem fusam esse defendere debet, aut ponere omnem materiam per se vitam quamdam continere, ita ut nulla particula propria vita careat.

Inter Atheos nullò modo numerandi sunt illi Stoici, qui universitatem rerum *animal* esse dixerunt, in qua sicut & nostris corporibus, sensus inest, consilium, ratio & anima quædam moderatrix rerum omnium: quam opinionem exposuit Cicero l. 2. *de Nat. Deorum*, & Virg. *Georg.* l. 4. v. 219. & *Æn.* l. 6. Seneca in *Qu. Nat.* l. 2. cap. 45. Hi enim philosophi, etsi hac universitate rerum omnia contineri, Deumque igneum mundi hujus partem finxerint; attamen cum illum ignem, omnia permeantem, perfectissima ratione præditum, & ab eo cuncta primùm constituta cum consilio & ejus providentia eadem constanter administrari docuerint, potius naturam Dei malè intellexisse, quàm Deum sustulisse dicendi sunt. „Jovem intelligebant „antiqui, eundem quem nos, inquit Seneca, „stodem rectoremque universi animum ac spiri- „tum, mundani hujus operis dominum artificem, „cui nomen omne convenit. Vis illum fatum vo- „care? non errabis: hic est ex quo suspensa sunt „omnia, causa causarum. Vis illum providentiam „dicere? rectè dices: est enim cujus consilio huic

„mundo providetur, ut inconsultus eat & actus
 „suos explicet. Vis illum naturam vocare? non
 „peccabis: est enim ex quo nata sunt omnia, cu-
 „jus spiritu vivimus. Vis illum vocare mundum?
 „non falleris: ipse enim est totum quod vides,
 „totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua.”
Qu. Nat. l. 3.

Nec sunt etiam inter Atheos numerandi ii omnes, qui mundi æternitatem tuentur: plerique enim eorum, quibus hoc dogma placuit, non modò esse Deum confitebantur, sed argumentis ex divina natura sumptis hanc opinionem confirmabant: ut Aristoteles & Platonici recentiores. Ut Atheisticæ impietatis reus quis sit, necesse est, ut statuat mundi, non tantùm originem æternam esse, sed necessariam quoque & independentem ab intelligente aliquâ natura.

Verùm ad Atheorum classem illi omninò pertinent; qui nomine reliquerunt Deos, divinas perfectiones sustulerunt. Nempè qui naturas præstantiores hominibus existere fatebantur, sed illas cum tota universitate rerum ex *oceanò* vel ex *chao* prodiisse in initio asserunt; ex quo consequitur interire eosdem posse, etsi poëtæ genitos illos Deos immortalitate donare consueverint. *Vide Cudworthi Syst. Intell., Stanlei, Hist. Phil.*

In refellendis sigillatim variis illis Atheorum hypothesebus haud immorabimur, quod in probanda divini numinis existentia, ista omnia eorum principia plena esse vanitatis simus ostensuri: solius Spinosæ systema, cui quamdam dedit auctoritatem novitas & forma geometricè elaborata, curiosius expendemus & directè confutabimus, in fine hujus disputationis.

CONFUTATIO ATHEISMI.

TRIPPLICIS generis argumenta hoc loco vulgò distinguuntur. Alia *moralia* dicuntur, ex hominum utilitatibus, consensione, sensibus interioribus, & historia petita. Alia *physica* nuncupantur, quæ arripimus ex rerum, quibus constat mundus, naturis, operationibus, dispositione & constantia. Alia denique *metaphysica* vocantur, sumpta nempe ex nostræ mentis conceptibus & ideis. Nos eandem divisionem sequemur, sumpto initio ab illis rationibus, quæ sunt minùs à vulgi intelligentia sensuque disjunctæ.

ARGUMENTA MORALIA.

PRIMUM.

Ab utilitate religionis, seu agnitionis existentiae & providentiæ Dei.

QUAMVIS hoc argumentum ab *utili* ductum non conficeret *directè* Deum existere: valet certè ad alienandos ab Atheismo animos, & impiorum hominum revincendam perversitatem, qui nullis nisi rationibus homines summis commodis, quæ habet adjuncta religio seu agnitio numinis, spoliare contendunt. Valebit etiam ad confirmandam Dei existentiae suspicionem naturaliter, ipsis fatentibus Atheis, mentibus inditam; nam sicut benè concluditur ex supposita existentia Dei, ejus agnitionem utilem hominibus esse oportere, quia sub imperio justissimi & sanctissimi numinis, *utilitas & pietas* divisæ esse non possunt; sic vice versa ex pietatis manifesta utilitate Dei existentiae augurium legitimum capimus: sub Dei imperio rem ita esse ne-

ceffe est; tolle Deum & nullam causam habes, cur agnitio numinis tantarum utilitatum causa existat.

Prætereà, absurdum maximè videtur, homines per hoc esse felices, vel feliciores, quòd errent; per hoc esse miseros, quòd sapiant: nam non est probabile naturam indigere, ut beata sit, aliquo sibi contrario & repugnante, qualis est error: aut miseram effici ex eo, quod est maximè secundum appetitum, qualis est veritas. Attamen, si agnitio numinis ad hominum utilitatem, tum privatam, tum publicam, conferat; si sit necessaria ad salutem societatis civilis; hæc omnia tam absurda ab Atheis admittenda sunt: errorque, qui est ægritudo quædam animi, ad hominis felicitatem plus quàm aliud quidquam conferet, immo ad optimum ejus statum erit necessarius. Neque dixeriat Athei, multotiès contingere, ut errores habeant utilitatem sibi adjunctam, & regna falsis religionibus consistere: nam apud eos, qui falsis religionibus vivunt & conservantur, est non solum falsa religio, sed est aliud simul verissimum naturæ dictamen, à quo falsa religio totam vim suam salutarem accipit, videlicet *vivendum esse cum religione*; quòd si abesset, nec ipsæ falsæ religiones, neque regna consisterent aut perdurarent.

Homo in vario vitæ statu considerari potest, vel in conditione privata divisus à cæteris hominibus, vel in societate naturali sorte nascendi cum aliis conjunctus, vel in confœderatione civili: interesse hominis Deum existere in quolibet statu triplici propositione conficiemus, contra *Cardanum*, *Hobbium* & *Baylium*, quorum duo priores religionem, hominibus noxiam, tertius inutilem, seu non necessariam scripsit.

PROPOSITIO PRIMA.

Interest hominis esse Deum.

P R O B A T I O.

NAM, IMO. agnitio numinis nobis aperit ordinem rerum maximè cupiendum, Atheismus in scenam immittit tristitia & horrore plenam. Quippe Theismus nobis exhibet in rerum universitate rectorem sapientem, benevolum, beneficium, propter infinitas virtutes summè amabilem, cujus optimis & sanctissimis decretis cuncta primùm constituta, perpetuo ordine decurrunt. Atheismus verò statuit tenere principatum vim quamdam infinitam sine ratione, sine consilio, sine benevolentia, temerè & sine lege cientem motus necessarios. Quantò ergo præstat sapientia cæcitati, benignitas & beneficentia temeritati, ordo confusioni, gratissima concordia tristissimæ anarchiæ: tantò gratior est aspectus religionis.

2do. Theismus amplificat naturam hominis & auget ejus dignitatem; Atheismus vilissimam & abjectam efficit. Siquidem ille suadet nos divinam sortitos originem cum optimo parente Deo, cum ente infinitè perfecto habere quamdam similitudinem & cognationem; atque esse quædam illius simulacra: quo nihil potest esse illustrius. In Atheismo originem vilem & fortuitam habemus: nihilque sumus, nisi acervus atomorum, quarum si commissuræ dissolvantur, tum vitam nostram omnem in erire necesse est.

3tio. Theismus adjunctam habet securitatem, summam spem atque solidam felicitatem; quæ omnia tollit Atheismus. Ille quidem securitatem affert, quia docet optimi parentis ditone cuncta contineri, ejusque beneficam erga bonos volunta-

tem, propter infinitam sapientiam atque potentiam, nunquam suis finibus frustrari. In Atheismo, ubi tenet imperium fortuna, securitas nulla esse potest: hanc habes perpetuam expectationem juxta Lucretium (a).

Distis dabit ipsa fidem res:

Forfitan & graviter terrarum motibus orbis

Omnia conquassari in parvo tempore cernes.

Deinde in religione, etiamsi adversa utamur fortuna, habemus in spe divini præsidii maxima fortitudinis & constantiae adminicula, quia, ut ait vetus poëta (b),

Omnia sunt speranda, nec insperabile quidquam,

Cuncta Deus peragit facilè & nil impedit ipsum.

In Atheismo omne bonum nostrum in illis rebus situm est, quæ nec in nostra sunt posita potestate, nec nos ullo modo curant, & tantum homines in ærumnis & hujus vitæ casibus ab atomis auxilii & opis sperare possunt, quantum quis solatii à sæva quadam procella & turbine expectaverit, aut à commoto quodam mari, cujus nequeunt violenti fluctus exorari: præfocanda est illa naturæ Deum sponte in ærumnis advocantis vox,

Di prohibete minas; Di talem avertite casum (c).

A qua ipse Lucretius, vi naturæ domitus, temperare loco laudato non potuit,

Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans,

Et ratio potius, quàm res persuadeat ipsa,

Succidere horrissono posse omnia victa fragore.

(a) L. 5. v. 105.

(b) Linus apud Iam. de v. Pyth. c. 28.

(c) Virg. Æn. 1. 3. v. 265.

Affert denique agnitio numinis solidam felicitatem, quia spem injicit non esse hujus mortalis ævi limitibus finitam vitam hominum; extremum diem nostrum, non extinctionem, quam refugit natura, sed commutationem tantum loci afferre, æternique diei natalem esse. Atheis è contratio horrenda mortis expectatio esse debet, & omnes eorum lætities inficere, qui in ea putant omnia interire, atque post exantlatos vitæ labores nihil homines manere præter extinctionis malum sempiternum.

4to. Tandem agnitio Dei excitat ad omnes virtutes: Atheismus vitiorum laxat habenas. Sed virtutis infinita sunt commoda: exornat mentem, pacem & tranquillitatem animis ingenerat, adjungit nobis alios homines. Vitiis infinita incommoda sunt, mentis, corporisque habitum corrumpunt, animum ægritudinibus elidunt, alios homines à nobis alienos efficiunt, & naturali efficientiâ eorum contemptum atque odia excitant, ut alio loco exponemus. Haber ergo agnitio numinis hæc omnia commoda, Atheismo adhærent ista incommoda.

Objicies. Nihil magis hominum interest, quàm habere animum metu vacuum, & plenissima frui libertate: hæc hominum summa felicitas est. Atqui agnitio numinis metum injicit hominibus & libertatem tollit: „quis enim ferat, ut ait Velleius „apud Ciceronem, impositum cervicibus suis sempiternum dominum, quem dies & noctes timeat; „omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & ad se pertinere putantem, curiosum & plenum negotii Deum

Respondeo imo. N. maj Nam societatem civilem hominibus utilem esse & necessariam fatentur Athei; at per leges civiles metus hominibus injici-

tur, & minuitur libertas. Non omnis ergò metus aut libertatis imminutio malum est. Tunc profectò metus malum non est, ubi est salutaris & fræsum quod injicit voluntati est necessarium; ubi illa molestia, quam affert metus, suspenditur aliis multis & magnis utilitatibus. Atqui ille metus, quem habet religio adjunctum, salutaris est: avocatur voluntatem à vitiis, quorum maximè noxia est natura, excitat ad omnes virtutes, quarum infinita sunt commoda, ut *Epicurus* & *Lucretius* confessi sunt. Et illa molestia, quam affert, benè suspenditur & vincitur illis omnibus utilitatibus, quas in conclusione enumeravimus.

Respondeo 2do, N. min. imò. Quia non est proprius effectus agnitionis Dei metus turbulentus, uti supponunt Athei, sed potius suavem jucundamque spem mentibus ingenerat. Siquidem Deus non est formidolosum numen abutens, more arbitrario vel ex necessitate, infinita potentia. Sed natura est sapiens & beneficia, infinita potentia utens ad benefaciendum, quantum patitur ordo æternus rerum, seu incommutabiles earum rationes. E contrario Atheismus horrorem habet adjunctum, quia fortuna Atheistica potentia est infinita, ciens motus necessarios, sine lege & sine benignitate, quæ hunc admirabilem conspectum rerum convertere in tenebrosa tartara unico momento poterit, & intolerabilia mala inopinatò nobis omnibus procreare. Si ab hoc metu immunes sunt Athei, id habent ex insita naturis hominum fiducia erga mundi rectorem, & ex experientia benevolorum ejus consiliorum, quam naturæ totius vocem tacitè sequuntur, dum dictis abjurant.

2do. Quia metus ille turbulentus ægritudines pariens, non omnes, sed improbos tantum afficit, consentibus Epicuro & Lucretio, qui exinde conclusère, *non posse jucundè vivi, nisi honestè viva-*

tur. At hujus, ut alterius omnis rei, *judicium à natura præstantissima sumendum est*, hoc est, à bonis. His sponte enascitur ex sensu numinis jucunda beatæ æternæque vitæ expectatio, Atheismus improborum & sceleratorum hominum perfugium est.

PROPOSITIO SECUNDA.

Agnitio numinis societatis naturalis vinculum necessarium est.

P R O B A T I O.

NAM, imo. sine Deo nulla sunt hominum adversum se mutuo *officia* naturalia. 2. Nulla saltem ad ea, quæ vocamus *officia*, præstanda *obligatio* perfecta esse potest.

imo. Atheistica impietas tollit mutua hominum erga se *officia*: nam hæc *officia* fundantur, vel in naturali & immutabili boni atque mali moralis discrimine, vel in ista lege insita naturæ hominum & in omnes diffusa, cujus inventorem & latorem Deum, naturâ monente, omnes putamus. Sed sublato Deo tollitur essentielle discrimen inter bonum & malum morale, uti confessi sunt veteres Athei, *Protagoras* (a), *Heraclitus*, & inter recentiores, *Hobbius* & *Spinoza*: quodque modò concificimus in argumentis metaphysicis. Tollitur etiam cum legislatore Deo lex naturæ & nulla vitæ regula relinquitur præter cujusque libidinem, quam belli facem, non pacis vinculum esse expectamus, & docent *Hobbius* (b) & *Spinoza* (c),

(a) Vide Plat. in Theæt.

(b) L. de Civ. & Leviathan.

(c) Tract. Theol. pol. c. 16.

quorum doctrina moralis ad hæc principia revocatur. „Nullam esse in animis nostris æquitatem aut „benevolentiam ergà alios; sed libidinem dominan- „di & cupiditatem esse unicam hominum regulam. . . „Jus omne situm esse in potentia, obligationem „in imbecillitate; & cuique licere facere quodcum- „que & in quoscumque libuerit; adeòque nihil in- „justum fieri, nullam injuriam inferri posse. Vir- „tutem idcirco omnem rem vanam esse, nec præ- „cellere fidem perfidiæ, clementiam crudelitati, „gratum animum ignavo & ingrato, modestiam „impudentiæ: uno verbo nihil esse quod laudi vel „vicio verti possit. . . . Immo voluntatem læden- „di omnibus inesse in statu naturæ, securitatis viam „meliozem scire neminem anticipatione, idcirco in „statu naturæ homines intentos esse in se mutuo „præoccupandis, vel vi, vel fraude. Hinc sequit „hominem non esse natum ad societatem, sed na- „turaliter existere inter homines bellum omnium „adversus omnes. En nativa Atheismi principia, ab omnibus Atheis fermè, sive veteribus, sive recentibus, confessà; quæ sanè nullam relinquunt hominum societatem naturalem.

2do. Etiamfi Atheismus relinqueret discrimen inter bonum et malum, notionem aliquam officiorum, certè tolleret omnem *obligationem* perfectam ad præstanda illa officia. Nam obligatio quatenus distinguitur ab ipso sensu officii sui, est necessitas quædam moralis bene agendi orta *ex consideratione nostræ utilitatis*, quam cum honestate conjunctam credimus; & præsertim *ex metu numinis*, cui placere necesse judicamus, quia maximis nos præmiis remunerari, & pœnis plectere valet. Sed Atheistica impietas tollit illam necessitatem bene agendi ortam ex consideratione numinis sanctissimi omniscientis & omnipotentis: tollit omnem spem præmiorum, omnem metum suppliciorum; sicque honestatis & felicitatis conjunctionem dirimit: qui-

bus omnibus sublatis, quam vim servare poterit sensus justī & injustī ad jubendum vel vetandum, ad invitandum vel terrendum, ad suspendendam vim immoderatam appetitūs? Aut quæ alia necessitas existet, quàm contendendi ad utilitates suas & felicitatem, honestate contempta?

Objicies imo. cum Baylio (a). Athei iisdem afficiuntur sensibus, iisdem utuntur rationis principiis, ac Theistæ: & ideò, negata Dei existentia, possunt servare, & reverà servant sensum justī & injustī, & rerum constantes & immutabiles differentias percipiunt. Atqui in isto sensu justī & injustī, & perceptione discriminis inter bonum & malum morale posita est natura & vis officiorum.

Respondeo: Atheos, si sibi non constant, & ex suis principiis sensus interiores non informant, posse servare sensum justī & injustī, rerumque differentias morales percipere: quia sublato uno sensu naturali, non continuò tolluntur omnes alii. Sed manifestum est hos Atheos sibi non constare: nam nulla actionum humanarum moralitas concipi potest, sine his duobus videlicet *libertate*, & sensu *obligationis*, qui habeat hanc vim, ut nos conscientia delicti afficiat, ubi rationem non sequimur. Jam verò in Atheorum hypothese omni, sive ea, quæ fortunam mundi reginam statuit; sive illa, quæ fato rerum administrationem committit, nulla *libertas* esse potest. Nulla etiam *obligatio* propriè dicta existit; quæ sine superiore obligante, & sine lege jubente & vetante, vix intelligi potest: aut saltem non est perfecta. Dictata rationis respectu Atheorum *consilia* potius sunt quæ invitant, vel motiva naturalia ad agendum impellentia, quàm *officia*, quæ propriè devinciant (b).

(a) Pensées diverses sur la Comete, c. 178. & suiv. L'addition à ces pensées, c. 4. Réponse à la dixième & treizième objection. La continuation des pensées div. c. 143.

(b) Vide infra ubi de lege naturali.

Sed demus Atheos cernere posse rerum morales differentias & servare sensum internum justi & injusti, atque ex illis motivis moveri ad exercitacionem virtutum: negamus illa motiva ullam vim servatura respectu vulgi Atheorum, qui non fuerunt ingennè educati, aut quorum exculta ratio non fuit. Atque id exponere verbis *Pomponatii* philosophi abs re non erit, quòd fuerit ille meritò Atheismi suspectus, sed falsò tamen à Baylio in atrocium sœ sententiæ, de religionis ad societatem inutilitate, adductus. „Aliqui sunt homines ingenii & benè institutæ naturæ, aq̄d quòd ad virtutem inducuntur ex sola virtutis nobilitate & à „vicio retrahuntur ex sola ejus sceditate: et hi optimè dispositi sunt, licet perpauca sint. Aliqui „verò sunt minùs benè dispositi: & hi, præter „nobilitatem virtutis & sceditatem vitii, ex præmiis, laudibus & honoribus; ex pœnis, vituperiis & infamia, studiosa operantur & vitia fugiunt; „& in secundo gradu sunt. Aliqui verò propter „spem alicujus boni & timorem pœnæ corporalis „studiofi efficiuntur: quare ut tales virtutem consequantur, statuunt politici vel aurum, vel dignitatem, vel aliquid tale; ut vitia verò fugiant, statuunt, vel in pecunia, vel in honore, „vel in corpore, seu mutilando membrum seu occidendo, puniri. Quidam verò ex ferocitate & „perversitate naturæ nullo horum moventur, ut „quotidiana docet experientia; idè posuerunt „virtuosus in alia vita præmia æterna, vitiosis verò æterna damna, quæ maximè terrent..... „Et quoniam hoc ultimum ingenium omnibus hominibus potest prodesse, cujuscumque gradus sint, respiciens legislator pronitatem viarum ad malum, „intendens communi bono, sanxit animam esse „immortalem, non curans de veritate, sed tantum „de probitate, ut inducat homines ad virtutem. „Neque accusandus est politicus: sicut namque

„medicus multa fingit, ut ægro sanitatem restituat,
 „sic politicus apologos format, ut cives rectificet.
 „Si omnes homines essent in illo primo gradu enu-
 „merato, stante etiam animorum mortalitate, stu-
 „diosi fierent, sed quasi nulli sunt istius dispositio-
 „nis, quare aliis ingeniis incedere necesse fuit (a).

Objicies 2do. cum eodem (b) Animis Atheo-
 rum, ut aliorum hominum, insitus est laudis appetitus & gloriæ cupiditas, Atqui hæc sufficienter
 movent in statu naturæ ad præstanda mutua vitæ
 officia.

Respondeo, nego minorem, imo. Etsi aliquis
 insit omnium hominum animis laudis appetitus, ta-
 men apud vulgus minimam vim habere experientia
 docet: nec ullo modo suspendere vim cupiditatis,
 qua in præsentia commoda ferri solet.

2do. Quia, cum favor popularis auræ semper
 adjunctus sit divitiis & potentiæ; appetitus laudis
 & gloriæ magis stimulat ad has comparandas; quam
 ad virtutis exercitium; præsertim cum præterea
 potentia & divitiæ cupiditatum omnium explenda-
 rum media sint.

3tio. Quia illæ affectiones non veram sinceram-
 que virtutem, sed hypocritam tantum valent pro-
 creare; à publicis avocant sceleribus, privatis
 laxant habenas. Quod verò reponit Baylius post
 Lucretium, metuere debere hominem gloriæ cu-
 pidum, ne admitta privatim scelera in somno vel
febris æstu patefaciat, nimium absurdum est & de-
 speratæ causæ argumentum. Quem unquam talis
 metus cohibuit aut unquam cohibeat, ne libidinem
 expleat?

Objicies 3tio. cum eodem (c). Experientia ha-
 bemus compertum homines in vita instituenta pa-

(a) De immortal. animæ, p. 123.

(b) Pens. div. c. 169.

(c) Pens. div. c. 136. 167. Contin. des pens. div. 149.

rùm sequi philosophica principia: v. g. Stoici, qui fato cuncta constricta esse dicebant, tollebantque humanam libertatem, omnium philosophorum uti minimè debebant exhortationibus ad virtutem, & tamen nulla secta extitit, à qua tot præcepta profluxère. Sic etiam quotidie non sine admiratione cernimus eos, qui tenent fidem Christianam de æternis post mortem cruciatibus, neque carent quotidianis admonitionibus, tamen in vita agenda istorum principiorum parùm memores esse. Ergò concludi potest vix ullam esse religionis vim ad promovendam, aut Atheismi ad minuendam virtutem.

Respondeo, distinguo ant. **Experientia** habemus compertum, homines in vita instituenda parùm sequi philosophica principia; ubi sunt contraria vel sensibus internis, quos exuere non possunt, vel opposita cupiditatibus, quarum vi abripiuntur. **C.** Ubi sunt cupiditatibus consentientia. **N.** Haud mirum sanè est, Stoicos, qui fatum defendebant, in agendo non esse secutos principia sua, quia illa vis est naturæ liberos nos esse perpetuò declarantis, ut ad illius vocem obsurdere non possimus, & cogat nos quodammodo invitos ad assensum. Neque etiam mirum est, quòd illa principia non inclinent semper animos, quæ habent sibi contrariam vim appetitùs; quia tanta hominum imbecillitas, tanta levitas, ut abrepti æstu cupiditatis, etsi videant meliora, probentque, deteriora tamen sequantur. Sed sanè res esset admiratione dignissima, si vis appetitùs aucta auctoritate principiorum, ut est in Atheismo, non inclinaret voluntatem; cùm plerumque habeat illam vim, etiam renitente ratione & terrente conscientia; immò sub æternorum suppliciorum comminatione, uti observatur in objectione.

Objicies 4to. cum eodem (a). Atheismum non habere illam pravam efficientiam in vitam hominum certos nos faciunt mores eorum, qui Deum olim & nostris temporibus sustulère; Diagoræ, Theodori, Evemeri, Nicanoris, Hipponis, quorum conspicuam virtutem fuisse memoriæ proditum est: quibus adjungi etiam possunt Epicurus ipse & apud Romanos Cælius, Articus, Plinius antiquior; inter recentiores, Vanini & Spinosa. Probant etiam exempla gentium multarum, quæ sine religione concordem vitam à multis seculis in separatis familiis egerunt.

Respondeo imo. Ex paucorum hominum vita nihil confici in hac re posse; quia, ut supra diximus, in illis hominibus, qui ingennè fuerunt educati, qui exultam rationem habuerunt, & qui se totos dederunt philosophiæ studio, servare vim magnam potuerunt sensus justis & injustis, atque nota rerum discrimina: *naturæ excultæ bonitate vixi sunt*. Cùmque etiam singularitate doctrinæ oculos in se omnium convertissent, non parùm eos afficiebat publica existimatio. Denique necesse quoque ipsis fuit, ut bona vita amoverent publicam invidiam, quam ipsis constabat philosophandi ratio abhorrens à vulgi opinionibus. Sed hæc motiva in vulgus rude & incultum, gentemque Atheorum vim aliquam nullomodo servarent.

2do. Dicimus nullas gentes existere aut extitisse olim sine notitia Dei: quod sequenti argumento demonstraturi sumus.

(a) Pens. div. c. 174. & contin des pens. div. 144.

PROPOSITIO TERTIA.

Agnitio Numinis statûs civilis præcipuum fundamentum est.

P R O B A T I O.

Imo. **I**n republica Atheorum nulla esset vera & propria magistratum & legum civilium *auctoritas*. Nam auctoritas propriè dicta, est facultas non tantum vi cogendi, sed ita *jure* imperandi, ut subditi, nulla vi interveniente, agnoscant se verè obstrictos esse ad parendum; idque semper etiam in secretis locis, ubi nulli testes: & proinde *obligatio*, quam parit auctoritas, supponit tales causas, quæ interiùs hominis conscientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis consilio agat & judicet se non rectè seu non jure posse resistere (a). Atqui tolle Deum, legem naturalem & conscientiam, auctoritas hujusmodi in civitate nulla esse potest: sed omnis auctoritas, ut posuerunt Hobbius & Spinoza, est *potestas cogendi*, ac *viribus*, non *jure* determinatur; ita ut si civis aliquis magistratibus resistere possit *impune*, & *jure* poterit resistere.

Vel sic idem confici potest: auctoritas magistratum & jura omnia civilia ponuntur in *bona fide*, seu obligatione ad servanda fœdera inter magistratus & plebem inita. Atqui in hypothesi Atheorum fides bona, ut omnis alia virtus, res ludicra est, nec est ulla obligatio ad servanda ista fœdera, præter coactionem: quisque naturali inclinatione & lege propriis studet ante omnia utilitatibus. Ergo imo. nulla est vera et propriè dicta in civitate Atheorum magistratum & legum *auctoritas*.

(a) Vide infrà ubi de lege naturali.

2do. In republica Atheorum, valdè imperfecta est legum civilium *sanctio* (a), cui perfectionem suam sola tribuere potest religio. Nam perfecta legum sanctio, cum *præmio*, tum *pœna* continetur. Sed politica potestas separata à religione pœnis tantùm leges suas sancire potest, præmiis nullo modo: deterrere potest à violanda lege, ad eandem servanda invitare non potest. Idque ob duplicem rationem hanc: primùm quòd magistratus non habeat sufficientem bonorum seu præmiorum supellectilem, ut dividere unicuique possit pro meritis: deinde quòd, etiamsi sufficientem bonorum haberet copiam ad remunerandos bonos omnes, tamen qui essent boni nunquam scire posset, cum id pendeat ex interno hominis in agendo consilio. Huic defectui medetur religio, dum in bonarum omnium actionum remunerationem præmia maxima pollicetur à Deo, qui omnibus nostris non tantùm actionibus præsens est, sed ipsis etiam intervenit cogitationibus: & sic efficit ut excitemur ad benè agendum spe præmiorum, quæ homines non possunt concedere.

3tio. Potestas civilis quædam tantum officia jubere potest, non omnia: cogit tantùm ad ea quæ jurisconsulti vocant, *perfectæ obligationis*, & justitiæ strictè sumptæ, quæ necessaria sunt ad ipsam societatis existentiam, nequaquam verò ad officia benevolentiae & charitatis, seu, ut vocantur, *imperfectæ obligationis*, quæ necessaria sunt, ut societas læta sit & jucunda (b). Neque illa priora omnia justitiæ jubere potest, aut illa aliter confirmare quàm *jurejurando* in multis casibus, ut cuique attendenti patebit. Hinc pulchrè scripsit Seneca l. 2. *de ira*, c. 27. „Quàm angusta innocen-

(a) Sanctio est ea pars legis, quâ imponitur obligatio ad parendum præcepto, vel per pollicitationem præmiorum vel per comminationem poenarum.

(b) Vid. infra ubi de jurisprud. nat.

„tia est, ad legem bonum esse! Quantò latius officiorum patet, quam juris regula! Quàm multa „pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt; quæ omnia extra publicas tabulas sunt. „Sensus autem numinis, quod bonorum & malorum habeat rationem, ad omnes excitat virtutes, & ab omnibus avocatur peccatis.

4to. Civilis potestatis defectus in hoc maximè apparet, quòd *publica tantum delicta* attingat, *quatenus manu*, ut ait Tullius, *tenere potest*, privata verò ignoret. Et prætereà humana iudicia vitandi spes affulgere solet, quia sæpissimè nulla sunt, sæpè etiam falsa: immò ex ipsis facinoribus quandoque impunitas oritur, cùm magnam quis scelere sibi conciliat potentiam. Sensus verò divinæ providentiæ seu religio, dum nobis exhibet Deum supra & circa nos stantem; factorum, dictorum, cogitationumque censorem; qui habiturus sit bonorum & malorum rationem, homines in omni moda constituit necessitate legibus parendi, etiam in secretissimis locis, omnem tollendo spem fugiendi supplicii. Hæc omnia complexus est Cicero de leg. „Quis non videat, quàm multa firmentur „jurejurando? Quantæ salutis sint fœderum religiones? Quàm multos divini supplicii timor à „scelere revocet? Quàm sancta sit civium inter „ipsum societatem, Deo immortaliter interposito, tum „iudice, tum teste?

Hanc religionis vim ad cives continendos adeò intellexerunt legislatores omnes, ut studiosè quisque populorum animis inculcaverit esse Deos, & ad eorum tribunalia cujusque hominis vitam expendi: ex quorum omnium mente præcipit Tullius de leg. „Sit hoc à principio persuasum civibus, dominos „esse omnium rerum & moderatores Deos; eaque „quæ geruntur, eorum geri vi, ditone & numine;

B 4

„eos denique optimè de genere humano mereri :
 „& qualis quisque sit, quid agat, quid in se ad-
 „mittat, quâ mente, quâ pietate colat religiones,
 „intueri; piorum & impiorum habere rationem. „
 Immo omnes ad unum philosophi, vetû ex illis
 plures in philosophicis disputationibus Deum su-
 stulerint aut futuram vitam, hanc tamen opinionem
 Deorum & immortalium animorum servandam,
 tanquam legibus præsidium firmissimum, putave-
 runt, Athei etiam, hac manifestissima utilitate re-
 ligionis permoti, in omni ævo decreverunt, illam
 à legislatoribus inventam fuisse ad salutem & inco-
 lumitatem reipublicæ.

Hobbii & Cardani adversus hanc partem objectio-
 nibus infra respondebimus, ubi de lege naturali.

ARGUMENTUM SECUNDUM.

Ex consensu nationum.

ARGUMENTUM hoc ab auctoritate humani ge-
 neris quibusdam etiam Christianis scriptoribus pa-
 rum firmum visum est; illo tamen cum eo majore
 utemur fidentia & securitate, quòd nullum fuerit,
 quo sæpius veteres sapientes contra Atheos usi sint;
 nullum in quo Athei majores invenerint difficulta-
 tes: adèd ut Democritus ad *idola* quædam Deo-
 rum tenuissima in aëre volitantia atque in sensus
 irruentia confugere necesse judicaverit; & Epicu-
 rus, qui cæteras omnes rationes nostras refellere
 conatus est, hac adductum se esse diceret ad cre-
 dendum quamdam impressam esse à natura animis
 omnium *anticipatam Dei notitiam* (a).

PROPOSITIO.

*Communis omnium hominum in omni ætate & in
 omni loco constans & perpetua vox atque senten-
 (a) Cic. de Nat. Deor. L. I.*

tia fuit, esse Deum, atque hujus tam communis opinionis summa auctoritas est. In Atheorum verò hypothesisi universa gens humana vanitatis & stultitiæ incredibilis condemnatur, quod summæ est arrogantia & intolerabilis impudentiæ.

P R O B A T I O.

DUÆ partes sunt: 1ma. est, nullam fuisse usquam vel nunc esse gentem Atheam. 2da. Humani generis consensionem summam habere auctoritatem.

P A R S P R I M A.

Hæc pars, quæ circa factum versatur, confici aliter non potest, quam ex variarum gentium historiis; ex gravissimorum authorum testimoniis; & ex primorum legislatorum, quorum aliqua est memoria, agendi ratione.

1mo. Nationum omnium historiæ fidem numinis ubique propagatam exhibent. Uti primùm possumus authoribus antiquissimis populis, *Hebræis, Chaldæis, Ægyptiis, Indis, Persis, Arabibus, Getis, Gallis, Germanis, Græcis, Romanis*, & omni retrò antiquitate; in qua nullum exemplum habemus gentis Athææ. Cotta quidem apud Ciceronem Velleio Epicureo ex consensu gentium argumentanti respondet (a). „Unde notæ tibi sunt „opinionum nationum? Equidem arbitror multas „esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas „nulla suspicio Deorum sit.„ Sed ipsa hæc forma loquendi satis indicat nullam gentem ad civilem cultum deductam sine Deo fuisse; neque ullum etiam apud barbaros repertum exemplum.

(a) Ibid.

Veteribus populis consentiunt omnes, qui hodiè sunt terræ incolæ, etiam maximè inculti; *Mexicani*, *Peruviani*, *Brasilienfes*, *Canadienses*, aliique barbari, uti constat ex optimis peregrinatorum & navigatorum relationibus, tum antiquioribus, tum recentioribus.

2do. Hominum gravissimorum testimonia confirmant gentem nullam fuisse sine notitia Dei: ita *Plato* (a), ita *Aristoteles* (b), ita *Epicurus* (c), *Cicero* (d), *Seneca* (e). *Artemidorus* (f), *Ælianus* (g), *Maximus Tyrius* (h), *Sextus Empiricus* (i), *Dion Prusænsis* (k), &c. Laudabimus solummodò *Plutarchum* & *Julianum*. „ Si terras „ obeas, ait prior (l), invenire possis urbes muris, „ litteris, regibus, domibus, opibus, numismate „ carentes.... Urbem verò templis Diisque detitu- „ tam, quæ precibus, jurejurando, oraculo non „ utatur; non bonorum causa sacrificet; non mala „ sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit. Sed „ faciliùs urbem condi sine solo posse puto, quàm „ opinione de Diis penitùs sublata civitatem coire „ aut constare. „ Julianus autem scribit (m): „ Om- „ nes ante doctrinam numen esse aliquod persuasi su- „ mus, eò respiciendum, ad eum propèrandum: „ credoque sic animos nostros se habere ad Deum, „ ut visu prædita ad lucem.

3tio. Certissimum est apud nullum populum fidem numinis legislatorum institutis introductam fuisse; è contrario videmus legislatores omnes,

(a) De leg. l. 10.	(h) Diff. prim.
(b) Ad Nicom. l. 10. c. 11.	(i) Lib. 1. contra Physicos,
(c) Apud Cic. l. de Nat. Deor.	c. 61.
(d) Prim. Tuscul.	(k) Or. 45.
(e) Ep. 117.	(l) Contra Coloten. Epic.
(f) L. 1. c. 9.	p. 1125.
(g) Var. hist. l. 2. c. 13.	(m) Ep. ad Heracl.

quorum aliqua est memoria, suis legibus præsidium quæsiſſe in populorum religionibus. Siquidem omnes fermè finxere se à Diis gentilitiis & tutelariſus, qui maximè à populo colebantur, legatos eſſe; ſic *Amafis* & *Mnevis* apud *Ægyptios* leges ab *Herma* ſibi datas commenti ſunt; *Zoroaſter* apud *Bactrianos*, & *Zamolxis* apud *Getas*, à Dea *Veſta*; *Zathrauſtes* apud *Arimaſpos*, à *dæmone*, ſeu bono genio; *Rhadamanthus* & *Minos* *Cretenſium* reges, à *Jove Cretenſi*; *Triptolemus* apud *Athenienſes*, à *Cerere*, gentilitia Dea; *Pythagoras* & *Zaleuchus* apud *Crotoniatas* & *Locrenſes* à *Minerva*; *Lycurgus* apud *Lacedæmonios*, ab *Apolline*; *Romulus* à Deo *Conſo*, *Numa* à *Nympha Ægeria*, ſuas leges ſibi traditas gloriabantur. Inter omnes hos nullus invenitur, qui prima apud populum aliquem poſuerit religionis fundamenta, aut qui in ſuis inſtitutis populorum opinionibus & religionibus morem non geſſerit.

Objicies cum Baylio (a). Ut confici poſſit certò exiſtentia Dei ex conſenſu populorum, conſerſus ille debet eſſe omninò generalis ſine exceptione ulla. Atqui res ita non eſt. Nam,

imo. Teſtantur quamplures hiſtorici gentes olim fuiſſe Atheas. Tales erant *Thoes*, extremæ *Thraciæ* populus, ut refert *Porphyrus* (b) ex *Theophrasto*. Tales *Nafamones*, narrante *Dionyſio Periegere* (c) Tales *Gigantes*, de quibus *Macrobius* ſic ſcribit (d). „*Gigantes* quid aliud fuiſſe credendum eſt, quàm hominum quamdã impiam gentem „*Deos negantem*, & idè exiſtimatam *Deos pelle-* „*re de cœleſti ſolo voluiſſe*. „ Tales *Phlegyes*, qui ab *Homero* (e) dicuntur *Jovem non curare*: & in

(a) Contin. des penſ. div.

(b) L. 2. de abſtin. ab anim.

F. 132.

(c) Perieg. verſ. 210.

(d) L. 1. Satur. c. 20.

(e) Hym. in Apol v. 279.

scholiis ad Iliadem (a), *Athei vocantur*, Tales *Atlantes*, genus quoddam Æthiopum, qui *Athei* dicuntur a Strabone (b) & Mela (c). Tales *Callaici* seu Lusitani, referente Strabone (d). Tales *Galli*, authore Cicerone (e). Tales erant *Arabes*, teste S. Nilo (f).

2do. Multas quoque gentes in orbis partibus recens detectis sine religione vivere ex multorum peregrinatorum & navigatorum relationibus compertum est, quorum testimonia plura collegit Baylius (g). Tales erant *Canarienses*, teste Columbo (h). Tales incolæ insularum quarumdam *meridionalium*, referente Jacobo le Maire (i); & insulæ propè littus Guineæ novæ, narrante Schouten (k); & insulæ vel terræ *Tedo*, seu *Jeso* prope Japoniam (l), & insularum *Cubæ*, *Hispaniolæ*, &c. auctore de Laet (m); & insularum *Marianarum*, referente P. le Gobien (n); & insularum *Antillarum* (o). Tales *Brasilienses*, ut narrant Leri & Richier (p). Tales *Canadienses*, *Hurons*, *Souriquosii*, *Armouchicosii*, testibus Gabriele Sagard (q) & Lescarbot (r). Tales tandem *Casri*, seu *Hottentoti*, accusante Thevenotio.

3tio. In illo antiquissimo & florentissimo Sinarum imperio secta est non hominum rudium, sed

(a) N. 302.	(m) Descrip. Ind. occid. 1.
(b) L. 17. p. 823.	1. c. 10.
(c) L. 1. c. 8.	(n) Hist. des Isles Marianes.
(d) L. 3. p. 164.	(o) Arnaud. quatr. denonc.
(e) Orat. pro Fronteio c. 9.	du peché phil.
(f) Narr. tert.	(p) Hist. Nav. in Bras. c. 16.
(g) Contin. des pens. div.	p. 223. Bayle dict. crit. art.
sur la Com.	Leri.
(h) Navig. c. 2.	(q) Hist. du Canada.
(i) Descript. Navig. 31.	(r) Hist. de la nouvelle
maii.	France, 1. p. c. 6.
(k) Diarii, p. 47.	
(l) Maff, ep. l. 4. april. 28.	
1565.	

litteratorum, latè diffusa, quæque principatum obtinet: illa tamen, referentibus gravissimis auctoribus (a), nullum in rerum universitate Deum seu mentem cum consilio gubernantem agnoscit, sed tantummodò vim quamdam cientem sine ratione motus necessarios.

Respondeo imo. nego maj. Agnoscunt omnes scriptores, nationes Atheismi suspectas esse omnium maximè barbaras: „At ex gentibus illis tam „efferatis & inhumanis, ut ait Porphyrius (b), „non oportet ab æquis iudicibus convicium fieri „naturæ humanæ.. Numquid æquum esset de corporis humani habilitatibus iudicare ex cæcis, vel surdis, vel mutis, vel contractis; aut dotes animi humani ex idiotis, stupidis, vel insanis colligere? Sine dubio specimen naturæ cujuslibet à naturâ optima sumendum est.

Respondeo 2do. nego min. & imo. quidem levia sunt illa, quæ ex veteribus scriptoribus afferuntur ad minuendam eorum auctoritatem, qui supra laudati sunt. Singula exempla expendamus.

Quæ de *Thoibus* apud Porphyrium, & de *Nasamonibus* apud Dionysium leguntur, nullo alio testimonio confirmantur, & ad impios illorum populorum mores referenda sunt. Certè novimus *Thracas* & *Æthiops*, quibus illi annumerantur, Deos agnovisse.

Macrobij verba de *Gigantibus* non factum continent, sed fabulæ arbitrariam explicationem.

Phlegyes Jovem non curantes benè ab Eustathio dicuntur *homines improbi & latrones*: & ista sæpius vis est vocis istius, *Athei*, apud veteres.

(a) Bayle, contin. des pens. div.

(b) L. de abstin.

De *Atlantibus* scribit solummodò Mela, „quòd „solem execrentur, & dum oritur & dum occidit, „ut iplis agrisque pestiferum.„ Strabo quidem de *Æthiopiis*, qui ad torridam habitant, eadem refert, & addit, „quod nonnulli Athei putarentur.„ Sed sine dubio ob hanc solam causam quòd solem execrarentur; quemadmodum Judæos vocat Pli-
nius „gentem contumelia numinum insignem:„ & Christiani ab ethnicis dicebantur, *sacrilegi, prophani, Athei.*

Non affirmat Strabo *Callaicos* seu Lusitanos nul-
lum Deum agnoscere, sed quod ita aliqui dicerent:
& eodem loco narrat *Celtiberos* ad septentrionem
vicinos & Deum agnoscere, & sacra facere.

Ciceronem *Gallos* à religione alienos scribentem
secum non consentire probat Vossius (a): longè
major est Cæsaris authoritas qui tradit (b), „natio-
nem omnem admodum fuisse deditam religioni-
bus.„

S. Nilus parùm etiam secum ipse consentit; cùm
paulo post doceat illos *Arabas* religione carentes,
„solere stellam matutinam adorare & sacra illa fa-
cere.„

2do. Quod spectat relationes navigatorum de
barbaris Americæ, seu Africæ, seu Asiæ populis:
non est temerè omnibus adhibenda fides, ob mul-
tiplicem causam.

Primùm, quia plures ex levissima conjectura no-
bis mores illorum hominum retulerunt, cum qui-
bus nec sermonem conferre poterant, nec audebant:
tantum sciebant, quantum ex specula videre lice-
bat. Hujus generis relationes sunt multæ, ut *le*

(a) L. I. de Idol. c. 37.

(b) De bell. Gall. l. 6. c. 16.

Maire de insulis meridionalibus, Schouten de insula propè littus Guineæ novæ, & eorum qui olim de terra vel insula Tedjo scripserunt: neque prædicti authores absolutè affirmant, illos populos carere religione, sed se pauca detexisse religionis vestigia.

Secundò: pleræque relationes istius generis nullum in initio habuere fundamentum, nisi crudelissimorum hostium calumnias. Acceptæ enim sunt ab illis, qui inhumanè depopulati sunt regnes illas, & qui ut invidiam bonorumque indignationem, quam crudelitate sua excitaverant, aliquatenus minuerent, illos miseros homines alienos ab omni humanitate exhibuerunt. Certè narrat Benzo (a) Hispanos, cùm continentem invasissent, & multas experirentur difficultates in tanta coercenda imperio suo multitudine, omnibus vitiis apud regem populos illos onerasse, ut edictum obtinerent, quo ad perpetuam servitutem omnes damnarentur: & tamen scribit illos tantùm accusatos tunc fuisse idololatriæ: neque ulla alia causa afferri potest, cur tanta existat inter Varias relationes oppositio. Omnium primæ, editæ à viris qui plenam & perfectam habebant illorum populorum notitiam (b), illis tribuunt religionem & sacras ceremonias, v. g. incolis *Cubæ, Hispaniolæ, &c.* dum illos nullam habere recentiores scriptores (c) affirmaverint.

Tertiò: multorum scriptorum testimonia nullum aliud habent fundamentum, nisi quòd apud illos populos nulla templa, nullas aras, nulla publica sacrorum ministeria conspexerint; id tamen nullo modo argumento est, illos non habere notitiam Dei, nec etiam admirationem nostram habere debet, si consideremus quòd vagi & palabundi vivant sine

(a) Hist. nov. orb. l. 10. c. 8.

(b) Vid. Petrum martyr. Anglerium dec. I. c. I. dec. 3.

(c) De Laet. suprà.

civitate & sine lege. Fortè didicerunt à majoribus nullum cultum, nisi internum animi, Deo gratum esse: refertur (a) etenim, unum ex barbaris Canadæ interrogatum, cur Deo preces & sacra non faceret, respondisse; relictum esse unicuique, ut id animo interiùs perficeret. Legimus etiam (b) *Winslow*, qui unus ex primis plantatoribus in Anglia nova exitit, didicisse à barbaris, illos agnoscere unum Deum supremum & plures inferiores: & ideò correxit, quod antea de illis retulerat deceptus externa specie, videlicet eos esse sine Deo. Tandem à multis refertur de incolis insulæ *Madagascar* (c) & Americæ populis dictis, *Nouragues* & *Acoquas*, & *Galibis* (d), quòd etsi consentiant in agnoscendo uno Deo, illi tamen nullum præstent cultum externum.

Quartò: populi, qui suspitione Atheismi maximè laborabant, multorum testimoniis, quorum major auctoritas est, absolvuntur. Sic *Canarienses*, quos Columbus accusaverat; unum Deum agnovisse virtutis remuneratorem & scelerum vindicem, constat ex historia subactionis istarum insularum. Sic *Caraibæ* insularum *Antillarum* (e) alium Deum boni principium agnoscunt, alium mali principium timent, quem *Mahoga* appellant, cui præsertim sacra faciunt: sacerdotes habent, quos *Boyez* vocant. Falsò accusati sunt *Brasilienses*, quòd nec Deum noscent, nec ullum nomen Dei apud ipsos esset: habent Deum primum & summum quem *Tupa* & *Tupana* nuncupant: sacerdotes etiam habent per quos sacra faciunt (f). *Hurones*, *Souriquosios*, aliosque

(a) Voyage du Sr. Champlain, l. 3. c. 5.

(b) Purchas. t. 4. l. 10. c. 5.

(c) Dellon rel. d'un voy. t. 1. c. 8. F. Cauche, p. 119.

(d) P. Gillet, Journal du voy. dans la Goyane, c. 7. p. 81.

(e) Rochefort. Hist. morale des Antilles, c. 13., 14. Du Tertre, Hist. nat. des Ant. t. 2. p. 365. Relation des Caraibes du Sr. de la Borde, c. 2. & 3.

(f) Laet. de Or. gent. Amer. p. 193. Margrav, de Bras. reg. c. 9.

Canadæ barbaros Deum agnoscere, cui vota & munera offerunt, extra omnem controversiam est (a). Gabriel Sagard & Lescarbot negant solummodò, eos cognoscere verum Deum. Certum quoque est *Cafros* seu *Hottentotos* unum Deum summum agnoscere, quem magnum ducem vocant: colere præterea solem & lunam, & sacras habere ceremonias, testes multi sunt (b). Unius P. le Gobien de incolis insularum *Marianarum* testimonium nullo contrario refellere possumus: sed nescio an valde ipse sibi consentiat, dum scribit eos credere animos immortales, hisque repositas esse vel lætas post mortem sedes, vel tristes in inferis, quibus præsidet malignus genius. Quis præsidet lætis sedibus?

3tio. Tandem, quod ad Sinenses attinet: haud diffitemur apud eos Atheos esse, vel etiam Atheorum sectam, qualis erat apud Græcos & Romanos secta Epicureorum: at negamus illam sectam, aut apud eos antiquam esse, aut latè diffusam, aut imperium tenere.

Et primùm quidem illi ipsi authores, quos laudat Baylius, confitentur doctrinam veterum Sinarum per duo annorum millia sanctissimam in hac parte fuisse & agnovisse illos unicum Deum; bonum & sapientem rerum omnium conditorem, conservatorem & gubernatorem, ad quem in afflictis rebus confugiebant, & in cujus præsidio spem omnem ponebant (c).

(a) Lafitau, mœurs des sauvages Américains.

(b) Joan. Dos Santos, hist. de l'Ethiopie orientale, c. 7. P. Tachard, voyage de Siam, l. 2. p. 84. M. de la Loubere du royaume de Siam, t. 2. p. 112. De Chaumont. Journal du voy. de Siam, p. 78. Ten Rhyne Schediasma de prom. bonæ spei. Petri Kolben Descriptio capitis bonæ spei. Histoire des voyages, vol. 5.

(c) Duhâlde, Description de la Chine, tom. 3.

Tom. 1.

C

Deinde quòd illa Atheorum secta valde diffusa in Sina esse nequeat, manifestum est ex eo, quòd iidem authores referant eandem vetustissimam religionem vigere apud litteratos; populum verò variis superstitionibus deditum esse: magnam partem sequi præcepta *Laokium* vel *Xekia*, qui innumera- biles Deos Sinarum imperio intulit; alios idolola- tras esse & addictos cultui *Foë*, quæ nova super- stitio inventa dicitur ter mille annis post tempora *Fohi* Sinici imperii conditoris, & 1600 post *Con- fucium*.

Tertiò, quòd illa litteratorum secta, quæ ho- diè in Sina dominatur & damnat tanquam hæreti- cos sectatores *Laokium* & adoratores *Foë*, non sit Atheisticâ impietate infecta, constat ex testimoniis plurimorum authorum (a). Constat etiam ex eo, quòd vetustissimis libris maximè addicta sit, ser- vetque diligenter veteres usus, juxta quos ab im- peratore cum maximo apparatu, statutis tempori- bus, regi cœli sacra fiunt. Constat ex ipso impe- ratoris testimonio, qui anno 1700 dignatus est edicto publico profiteri, Sinas non *materiale* & *visibile* cœlum, sed cœli dominum adorare: quem non nisi ad reverentiæ testificationem *cœlum* vocant, sicut imperatorem suum ob eandem causam *palatis* sui nomine nuncupant. Hanc constantem doctri- nam imperatoris fuisse & magnatum multiplici te- stimonio confirmat P. du Halde (b).

Illi ergo litterati apud Sinas Athei carent omni auctoritate & honore: & multa etiam dici possunt, vel ad eos excusandos, qui alium nullum Deum admittere videntur, præter vim quamdam in na- tura, quam vocant *Taiki* vel *Li*. Nam hanc vim,

(a) Martin. hist. Sin. initio. Bartholi hist. Asiat. p. 3-
l. I. Magaillans novel. rel. della China.

(b) Description de la Chine, tom. 4.

non solum infinitam & æternam dicere solent, sed etiam summè perfectam: vitam illi attribuunt, nominantque animam seu spiritum cœli; & tam magnificè quandoque de ejus intelligentia & solertia loquuntur; ut populus non dubitaverit templa in honorem *Li* seu *Taiki* ædificare, eique vota & sacra facere.

Quod verò addit Baylius (a) oportere nos probare non tantùm nullam gentem cognitam esse Atheam; sed perfecta enumeratione ostendere nullos esse populos Atheos in regionibus australibus nondum cognitis, vehementer absurdum est. Nam apud physicos summa est vis *analogiæ* ad confiendendum: id pro certo habetur quod constans experientia, cujus auctoritatem nullæ aut paucissimæ exceptiones imminuunt, confirmat. Sic concludunt omnia corpora gravitare, quòd omnia nobis cognita corpora gravitent; sic benè sine dubio concluderent etiam genus humanum in regionibus australibus, sicut in nostris, maribus & fœminis constare, eorum corpora eadem habere exteriora lineamenta; & eorum animis infitos esse eosdem appetitus & affectus. Jam verò propter hanc eandem rationem & nos benè concludimus australes gentes esse deditas religioni, cùm septentrionales, orientales & occidentales sine exceptione ei addictas videamus.

P A R S S E C U N D A.

Consensus generis humani summam habere debet vim ad persuadendum. Nam,

imo, Præstantissima ingenia hujus argumenti vim agnoverunt, Plato, Aristoteles, Cicero, Se-

(a) Contin. des pens. div. c. 13.

THEOLOGIA NATURALIS.

neca, & alii. „Firmiffimum hoc afferri argumen-
„tum videtur, ait Cicero, cur Deos effe credamus,
„quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam fit
„immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum
„opinio.„ Et alio in loco. „Omni autem in re
„confenfio omnium gentium lex naturæ putanda
„eft.„ (a). Multum dare solemus, inquit Seneca (b),
„præfumptioni omnium hominum: apud nos veri-
„tatis argumentum est, aliquid omnibus videri;
„tanquam, Deos effe fic colligimus, quòd omni-
„bus de Diis opinio infita fit, nec ulla gens usquam
„eft adè extra leges moresque projecta, ut non
„aliquos Deos credat.

2do. Testimonium generis humani in fe confi-
deratum & independenter ab ejus caufis, summæ
est auctoritatis respectu cujuscumque privati, nec
fine magna arrogancia & stultitia contemni potest.
Nam ut observavit Aristoteles in *Topicis*, id veri-
simile est, quod aliquibus sapientibus verum vide-
tur; id majorem habet probabilitatem, quod sapien-
tibus plerisque certum videtur; id majorem multò
habet verifimilitudinem, in quo docti simul & in-
docti consentiunt: id denique juxta eandem regu-
lam censendum est, habere maximam probabilitatem
& effe moraliter certum, in quo omnes omninò
consentiunt. Certè in communi vita has regulas
sequi necesse est homines omnes, & illas ipsi se-
quuntur Athei: nam omnis ratio, institutioque
vitæ in hominum auctoritate versatur.

Et verò, aut aliqua est judicii humani auctoritas
aut omninò nulla: hoc posterius non affirmant ipsi
Athei, & nimis certè intolerabile foret pronuntia-
re, genus hominum non effe rationale. Sin prius

(a) Vide Tusc. I. de Nat. Dei, l. I. c. 17. & l. 2. c. 2.

(b) Vide Ep. 117. & de benef. l. 4. c. 4.

admittas, quòd aliqua sit humani iudicii auctoritas, in hac re certè maximè valebit; tum propter *rei*, de qua iudicium profertur, *naturam*; quæ omnibus aperta & obvia est; nempe attendendum cuique tantum est, quid interiùs natura obmurmuret, quid expressum in natura cernat, quid in primis rationis principiis contentum deprehendat: tum propter *unanimitatem*, qua fit, ut nulla auctoritate alia suspendi possit vis testimonii hujus humani. Etenim si in hanc Dei agnitionem consensissent tantum homines rudes & inculti, doctorum contradicentium sententia absque dubio imminuta esset plebis auctoritas. Vel si docti tantum in hanc opinionem convenissent, opponi fortassè posset populorum vox, qui ducem secuti naturam plus sapiunt quandoque quàm philosophi. At illi qui negant, qui sunt? Paucissimi. Et quales? Quibus scilicet est illud scholæ stemma: *comedamus & bibamus, cras enim moriemur*. Quæ sententia, quæ auctoritas gentis illius esse potest, apud quam nullum est consilium; quæ neglectis rationis præceptis ducem vitæ libidinem fecerunt? Nos contra totum genus humanum sumus & *consultius est, si errandum est, quandoquidem homines sumus, quòd cum ipso genere humano errare videamur*. Aug. de utilitate cred. c. 7.

3tio. Denique consensus ille universalis summam habet vim ad persuadendum, si in causis suis necessariis spectetur. Nam cujusque effectùs universalis causam aliquam generalem esse oportet. Atqui causa nulla generalis præter has fingi potest: videlicet naturæ insitam & innatam cogitationem; vel naturalem & communem propensionem ad hanc opinionem penitùs animo combibendam statim atque menti proponitur; vel facile & obvium omnibus ratiocinium, ductum ex consideratione rerum naturalium; vel denique communem traditionem

acceptam à communibus parentibus & ab initio rerum ad hæc usque tempora derivatam. Sed si primum, vel secundum, vel tertium concedant Athei, convicti sunt, ut proximo argumento efficiemus. Sin verò ex traditione accepta à communibus parentibus derivare velint hunc omnium seculorum perpetuum sensum: in hacce etiam hypothese magnam habere debet vim ad persuadendum primorum parentum auctoritas, qui quo proprius aberant ab ortu rerum, hoc melius sine dubio, ea quæ erant vera cernebant. Verùm hanc hypothese vanam esse probabunt ea omnia, quæ in sequenti argumento dicturi sumus; nec profectò, ut habet Tullius (a), „id nisi cognitum comprehensum, „que animis haberemus, non tam stabilis opinio „permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum seculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus cæteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuiffe. Quis enim Hyppocentaurum fuisse aut Chimæram putat? Opinionum enim commenta, delet dies, naturæ iudicia confirmat.

Præterea juxta fundamentale Atheorum principium omnis perceptio, omnis cognitio est ex sensibus: ut habet Lucretius;

Invenies primis a sensibus esse creatam
Notitiam veri.

Ex illo ergò explicare tenentur Athei hanc tam communem de Deo opinionem, atque idè Epicurus fingebat, effluere ex Deorum corporibus vel quasi corporibus simulacra, quæ nostros interiores sensus afficiunt. Democritus verò assererat, hæc idola non ex Deorum corporibus effluere, sed in ipso aëre sponte nata sese per poros corporis insinuare. Has ridiculas opiniones exposuisse, con-

(a) L. 2, de Nat. Deor. c. 2.

futasse est: ut & illam Cardani & Vanini docentium ex tactu siderum natas esse & omnino pendere religiones.

Objicies cum Baylio (a). Auctoritas, quæ errori & superstitioni patrocinatur, nullius ponderis est. Atqui universalis consensus generis humani in multorum errorum & vanissimarum superstitionum patrocinium afferri potest, nempe ad astruenda *eclipsium* præfagia, *cometarum* minas, vim *siderum* in vitam humanam, *Divinationem*, *Polytheismum* & *Idololatriam*.

Respondeo, nego minorem. Nam falsum est illis erroribus imbutum fuisse *universum* genus humanum, sicut omnium animos occupavit religio. Quotusenimquisque philosophorum vel sapientum fuit, qui illis omnibus addiderit fidem: sed profecto si *sapientum ferme omnium* suffragio circa Dei existentiam careremus, nunquam arripuissemus argumentum hoc ab auctoritate hominum. Deinde non in omni loco & in omni tempore prædictis opinionibus fidem dedit ipsa *plebs*. *Astrologia judiciaria*, & *Divinatio*, non sunt inditi sensus ac universales, sed artes, quarum regulæ supra captum vulgi positæ erant, de quibus multæ nationes ne fando quidem audierunt; quæ & ab aliis receptæ sunt ex sola sacerdotum auctoritate. Nullum enim erat constans plebis de *eclipsibus* & *cometis* iudicium profectum à natura, sed momentanea potius terroris ex illis eventibus impressio fuit. Quod ad *Polytheismum* atque *Idololatriam* attinet; illa neque ubique obtinere; & ubi obtinebant, conjuncta erant cum notitia *unius supremi* & *præpotentis Dei*, Deorum omnium, hominumque parentis, ut infra conficemus ubi de unitate Dei.

(a) Pens. div. c. 18. & suiv. contin. des pens. div.

Præterea non tantum ab *universalitate testimonii* argumentum petimus, sed ex *natura rei*, de qua fertur iudicium. Siquidem putamus iudicium illud de *providentia*, (nam hic non agitur de natura aut unitate Dei) non esse supra vulgi captum, & omnes homines ad dicendam sententiam admitteudos esse, quod quæstio dijudicanda sit ex ipsis sensibus, qui cuique sunt interiores; aut ex simplici aspectu naturæ, cujus omnes partes evidentiæ consilii & solertis indicia ferunt. At illa alia enumerata in objectione sunt à vulgi intelligentia longissimè disjuncta: neque idonei iudices sunt plerique rudes, quæ causa sit defectum solis & lunæ, vel ortus & occasus cometarum. Possunt faciliè rudiores persentiscere, aut obvio & facili ratiocinio consequi, vim esse quamdam cuncta cum consilio gubernantem; quamvis non distinctè intelligant, quæ sint attributa istius vis, vel quæ ratio administrationis ejus; an per tactum siderum; an per tutelares & inferiores Deos; an per particulares voluntates, quarum indicia voluit esse eclipses, cometas, aliaque prodigia, res humanas moderetur. Idem sæpè contingit ipsis philosophis, qui existentiam multarum in natura virium compertam habent, quamvis neque has vires, nec earum causas, nec earum leges, possint describere.

Denique istorum omnium errorum, *Polytheismi*, *Idololatriæ*, *Divinationis*, aliorumque apud gentiles religionis adjunctorum causas, principia, initia, progressus novimus: nullam habent constantiam, sed faciliè ex animis extirpantur. Religionis ipsius nullam causam nisi naturam, nullum initium nisi originem rerum deprehendimus; sicque naturæ congruens est, sic penitus ei infusa, ut nullo modo illam exuere possimus.

ARGUMENTUM TERTIUM.

Ex sensibus naturalibus.

QUÆ superiori argumento de hominum universali sententia & illius exterius consideratæ auctoritate disputata sunt, sponte ducunt ad sensuum naturalium investigationem, ut pervideamus, an illa tanta & tam constans omnium in una re consensus non sit à natura ipsa profecta, & quæ sit naturæ auctoritas. Tamen quoniam alius locus (a) erit illos sensus naturales evolvendi, hic non nisi breviter in illorum explicatione versabimur.

P R O P O S I T I O.

Interior naturæ humanæ vox, seu, insiti à natura omnium hominum mentibus sensus Deum esse indicant & universalem hominum consensum peperere.

P R O B A T I O.

EXISTIT profectò Deus, si naturæ vox summam habere debeat auctoritatem, & illius voce ad Dei notitiam perducamur.

imo. Summa apud nos esse debet naturæ auctoritas; quia illam solam nacti sumus in omnibus scientiis naturalibus præceptricem: nec illius vim tollere possis, aut in docendo auctoritatem quin omnem simul tollas veritatis inveniendæ viam:

(a) Ubi de lege naturali.

quid enim metaphysica veritas est, nisi idearum convenientia, quam sensu quodam naturæ insito apprehendimus? Quid veritas physica, nisi quæ sensibus externis naturæ nostræ adjunctis percipitur? Pone sensus naturales fallere posse, aut universales errores naturæ humanæ adjunctos esse, finem omni disputationi posuisti: in qua semper ab aliquo principio certo & concesso est proficiscendum.

Et verò in quacunque hypothesi, sive Theistarum, sive Atheorum, est naturæ sanctissimum iudicium, cui sese non submittere, incredibilis stultitia est. In hypothesi quidem Theistarum; quia apud eos, ut scribit Seneca, „nihil aliud est natura, quàm divina ratio mundo & partibus ejus „inserta:„ seu vox naturæ, vox est illius, qui naturæ inventor & informator est; adeoque si natura duce erraremus, falleret nos Deus. In hypothesi etiam Atheorum sanctissimum haberi debet iudicium naturæ; quia cum apud ipsos omnis intelligentia sit passio ex rebus externis orta, quisque sensus proprium & particulare objectum habere debet; quia etiam nulla omninò alia norma iudicii esse potest: hincque, ut infra dicemus, veteres Athei, *id cuique verum esse, quod sibi videretur*, affirmabant; ex quo nos concludimus, *id omnibus verum esse, quod omnibus videtur*. Vel si ut ipsi concedunt, quæque perceptio & quisque sensus causam aliquam particularem & objectum particulare habere debeat; ergò perceptio diffusa in omnes & sensus communis universalem causam & commune objectum debet habere.

2do. Naturæ interiore voce seu sensibus naturalibus ad Dei notitiam perducimur. Nam gerimus in animis legem ad quam non docti, sed facti sumus, sensum honesti & turpis. Experimur legem hanc sanctionem habere naturalem, in conscientia delie-

ti, quæ ægritudinibus angit, cùm legis præcepta non servamus; & in sensu suavissimo innocentia, quo perfundimur, cùm vitam omnem secundum legem instituimus. Hujus sanctionis pars est naturalis præsentio futurorum seculorum: expectatio jucunda melioris ævi sponte occupat bonorum animos; sollicitat malos futurorum suppliciorum metus. Cum his omnibus connexus est sensus naturæ alicujus curantis res humanas, habentis bonorum & malorum rationem, illos remunerantis, hos punientis. Naturales esse hos sensus efficitur ex eo, quòd sint universales, naturæ congruæ & constantes.

Primum ex universalitate: nam certè est aliquod testimonium naturæ, sunt principia aliqua prima, quæ probanda non sunt, sed admittenda, quæ appellantur lumine naturali nota, seu communes conceptiones; quibus si careremus, actum esset de scientiis omnibus, nec quidquam unquam confici posset, cùm à nullo certo principio initium disputationis sumere possemus. Atqui si aliquæ sint ejusmodi primæ intelligentiæ & communes conceptiones, illæ sunt procul dubio, in quibus gentes omnes conveniunt & natura tota consentit. Illa à philosophis habentur naturalia, quæ speciei alicui communia esse constans docet experientia, vel quæ ita communia sunt, ut paucissimæ sint exceptiones; sic naturæ hominum adjunctum est, videre, audire, &c.: sic gravitatem adjunctam esse omni materiæ communi lege concludunt physici, quia omnia nobis cognita corpora huic legi subjecta sunt. At nihil est, in quo natura humanæ mentis in omnibus individuis, tam similis, tam eadem est, quàm in illis sensibus modò enumeratis.

Et certè si de aliqua re nos natura instituire debuerat, nihil erat omnibus adeò necessarium, quam

notitia Dei & primorum principiorum religionis & vitæ moralis. Ergò cum omnes inveniamus ad hanc notitiam institutos, benè auguramur hanc esse naturæ institutionem.

Secundò: evidentissimum indicium est, sensus illos naturales esse, quòd omninò sint naturæ *congruentes* & planè *indelebiles*. Illi quippe sensus non institutis & legibus confirmati sunt, non illos communes fecit collocutio hominum, sed sponte & naturaliter exoriuntur in animis, ut quævis alia affectio naturalis; id patet ex eo, quòd illorum non minor vis sit apud incultam plebem, seu etiam barbaras gentes: quam apud illos, quos doctrina expolivit. Deinde si quid contra naturam est, eo exui exultat natura, tanquam soluta ab iniquo onere, & nativam consecuta libertatem: quod verò secundum naturam est, id non nisi cum multo labore violenter evellitur, & prima data occasione rursus occupat animum,

Naturam expellas furca, tamen usque recurrit. *Hor.*

Porrò hoc in re præsentī evenire certum est: fac omnia loca personare præceptis Atheorum, nemo vel in ipsis Epicuri scholis ad hos sensus naturæ obsurdesceret: multi naturæ bonitate domiti ad legem illam ingenitam, ad quam non essent docti, vitam componerent; & virtus, præsertim adversam passā fortunam, spem injiceret melioris ævi; dum alii spernati illam legem, conscii invitò delicti, ipsi se fugerent & perpetuis ægritudinibus eliderentur. Aliàs unde factum est, quòd cum integræ nationes formam religionis sæpè mutaverint, & falsam pro falsa, & veram etiam pro falsa reliquerint, nulla tamen hætenus crediderit juxta præcepta Atheorum sine religione vivendum esse.

Sed utamur in hac parte gravissimis auctoribus Epicuro & Lucretio. In Epicuri *ratis sententiis* hoc enuntiatum fuit : „ si ea quæ luxuriosis sunt „ efficientia voluptatum, liberarent eos Deorum & „ mortis metu, docerentque qui essent fines cupiditatum, nihil hæreremus, „ &c. Concludebat in illo loco non posse jucunde vivi, nisi honeste vivatur; quòd ea, quæ luxuriosis sunt efficientia voluptatum, metus injiciant graves Deorum, quibus nulla liberari possunt industria, nisi vitam secundum virtutis normam instituunt. Lucretius etiam confitetur plerosque suos in schola Epicuri condiscipulos terroribus iisdem frangi, præcipuè in rebus adversis, & tunc acrius advortere animos ad religionem, etiam si profiteantur se scire animum nihil nisi sanguinem esse: quem locum his pulcherrimis versibus & ad rem nostram aptissimis concludit:

Quo magis in dubiis hominem spectare periclis
 Convenit, advorsisque in rebus noscere, qui sit:
 Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
 Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res.

Fortasse etiam recte pronuntiat Seneca de Atheorum fortissimis (a): „ mentiuntur, qui dicunt „ se non sentire esse Deum, nam etsi tibi affirmant „ interdum, noctu tamen & sibi dubitant. „ Certe Cotta apud Ciceronem de ipso Atheorum duce

(a) Je sens qu'il y a un Dieu, & je ne sens point qu'il n'y en ait point, cela me suffit; tout le raisonnement du monde m'est inutile: je conclus que Dieu existe. Cette conclusion est dans ma nature, j'en ai reçu les principes trop aisément dans mon enfance; je les ai conservés depuis trop naturellement dans un âge plus avancé, pour les soupçonner de fausseté. Mais il y a des esprits qui se défont de ces principes: c'est une grande question s'il s'en trouve de tels: & quand il seroit ainsi, cela prouve seulement qu'il y a des monstres. *Caract. de la Bruyère, c. 16.*

Epicuro dicit. „Nec quemquam vidi, qui magis
 „ea, quæ timenda esse negaret, timeret; mortem
 „dico & Deos.

Objicies imo. Ista de divina gubernatione opinio à metu proficisci potuit. Homines enim cum natura imbecilles & infirmos se esse sentiant, perpetuisque curis & sollicitudinibus die noctuque se exedi, atque rerum futurarum expectatione excruciiari: hisce angoribus adducti sunt, ut res sibi fingant animo terribiles & formidolosas, multaque suspicentur & credant esse, quæ nusquam sunt, atque inter alia ut sibi fingant naturam ab oculis hominum remotam & rationis participem, quæ ad arbitrium suum in orbe dominetur; & quicquid vocabulorum excogitare possunt ad reverentiam & studium suum testandum, id in fictam illam naturam conferunt, omnesque vias placandi, sibi que illam conciliandi exquirunt, & sic sese in miserissimam detrudunt servitutem. Ita poëta cujus est hoc scitum: „primus in orbe Deos fecit timor.„ Vide Lucretium l. 6. v. 49. Spinosam in præfatione ad tractatum theologico - politicum. Hobbium lev. c. 12.

Respondeo imo. nego consequentiam. Nam etsi concederemus sensum divini numinis à metu esse, nihil proficiat Athei: quia si metus ille naturalis sit, si sit innatus animis, si sit diffusus in omnes, non minus arguet divini numinis existentiam, quam ipsa notio numinis mentibus indita: certè siue homines ad agnitionem numinis naturalibus & insitis affectibus ducantur, siue insit naturaliter notio numinis, id eodem redit. Quia in utraque hypothesis, si nullus Deus sit, vanitatis damnanda erit natura, quod summæ stultitiæ est.

Respondeo 2do. nego antecedens. Quia, imo. temeritatis habet multum, id assumere sine proba-

tionem, quod in controversia positum est. 2do. Impudentissima est illa impiorum hominum in omne genus humanum calumnia, quali verò universi usum rationis vanis terroribus amiserint, pauci Athei magno, constanti & imperterritito animo fanatici hujus metus vim effugerint. 3tio. Si notio numinis à metu profectus fuisset, rem sibi fingerent homines formidolosam & truculentam, suæ vitæ insidiantem; sed contrarium sibi persuadent; Deum naturam putant amabilem, optimè de nobis meritam, cultuque nostro dignissimam: adeoque Athei meliùs decrevissent *spem* originem Dei notioni dedisse, sicque rationem verisimilius instituissent: homines cum incerta rerum humanarum cernerent, sollicitos naturam quæsiivisse, tum potentem, tum humani generis amantem, quæ fortunas suas adversus omnes insidias temporum, hominumque firmaret; itaque rem sibi finxisse supra omne id, quod videmus, positam, potentem & beneficam, ad eamque, quo tutis sibi liceret esse, precibus & sacrificiis confugisse. Certè ita Plinius ab Atheistica impietate non alienus rationem deduxit; dum docuit sensum numinis & immortalitatis „puerilium delinimentorum, avidæque nunquam desinere mortalitatis commenta esse„. 4to. Uti suprâ diximus, nulli minùs sunt de futuris eventibus solliciti, quàm illi in quibus est summa in Deum pietas: nulli majoribus ægritudinibus eliduntur, quàm Athei, seu ii qui sensum numinis idèd præfocare conantur; adeoque potiùs Deum timor sustulit quàm fecit.

Objicies 2do. Religionis seu persuasionis istius de existentia Dei causa, *ignorantia* justè censerì potest. Homines enim ipsa natura feruntur ad causarum indagacionem; atque tanta est scientiæ cupiditas, ut si eventuum nullas naturales causas valeant invenire, alias sibi fingant non naturales, tragicos imitati, qui si exitum fabulæ inve-

nire nequeant, Deum quemdam ex machina advocant: ita Hobbius lev. c. 12. „Metus perpetuus, „qui genus humanum in causarum ignorantia, „quasi in tenebris, comitatur, objectum habet ne- „cessario aliquod: quia ergo fortunarum suarum „causam aliquam homines non vident, nihil est „quod accusare possunt præter potentiam aliquam „& agentem invisibilem: atque hinc fortasse erat, „quod veterum poetarum aliqui Deos primos à ti- „more factos esse dixerint: iisdem ex causis na- „tam esse statuunt popularem doctrinam de inferioris ordinis mentibus supremo numini parentibus. „ Ita etiam Lucret. l. 5. v. 1182.

Præterea cœli rationes ordine certo

Et varia annorum cernebant tempora verti,

Nec poterant, quibus id fieret, cognoscere causas:

Ergo perfugium sibi habebant, omnia Divis

Tradere, & illorum nutu facere omnia flecti.

Respondeo imo. Nimium habere arrogantia, opinionem defendere, imponendo omnibus hominibus calumniam ignorantia.

2do. Afferenda est hujus assertionis aliqua probatio. Nam Theistæ ex altera parte contendunt, se duci ad Dei notitiam non per ignorantiam, sed per clarissimas mentis perceptiones, per evidentissima consilii & artis indicia, per sensus omnes interiores.

3tio. Ducuntur Theistæ ad agnitionem Dei, considerantes Atheorum imperitiam & vanitatem; qui postquam illud principium, *ex nihilo nihil fit*, universæ suæ philosophiæ fundamentum fecerunt, omnia *ex nihilo* fingere & sine *efficiente causa* coguntur: primò corpora omnia; quæ cum nullam habeant externam existentia causam, nec internam suæ existentia rationem, utpote non necessaria; ex
nihilò

nihilo sponte & sine causa orta esse necesse est. Deinde *motum*: ille enim juxta plures Atheos, & imprimis Spinofam, essentialis materiæ non est; nec potest juxta eisdem semetipsam movere. Quid hoc est, nisi statuere motum sine causa existere, actionem sibi fingere sine causa efficiente? Postea *sensum & rationem*: has facultates ex motu educere, est ex nihilo procreare: immo in hypothefi quod materia possit cogitare; ita se habet intelligentia respectu corporis moti, ut motus respectu corporis quiescentis: sicut igitur hujus causa aliqua assignanda est, ita & illius. Quarto *libertatem*: nam quod excogitavit Epicurus figmentum, esse in atomorum motu libertatis quoddam genus, ortum ex levi inclinatione earum, id vehementer est absurdum, idemque valet ac si dixisset ex nihilo libertatem nasci hominum: nam cum atomi certo definitoque ferantur motu, parum refert inclinentur quædam, necne; necesse sane est esse omnia fato & ineluctabili necessitate constricta. Quinto: nec explicare possunt Athei, unde oriatur *species & pulchritudo rerum*: hanc casu & fortuito contigisse aiunt; sed *casus & fortuna* voces sensu & potestate vacuæ sunt, nisi per eas intelligas, vel absentiam causæ intelligentis: sed quis feret hoc, absentiam causæ intelligentis esse causam pulchritudinis? vel intelligas confusionem & temeritatem; sed quis feret istud, confusionem peperisse ordinem, temeritatem produxisse artem & sapientiam? Sexto: nec *communis* istius *de Deo opinionis*, nec *sensuum naturalium*, qui pulsant omnium hominum animos; nec cur tanta sit religionis *utilitas* seu efficientia ad felicitatem vitæ, vel ad societatis, seu naturalis, seu civilis incolumitatem, ullam possunt invenire rationem. Hujus eorum inscitæ causa in promptu est; quod in rebus explicandis proficiscantur à re omnium vilissima & abjectissima, *materia* videlicet *inerte*, &

gradibus ascendunt ad id, quod est in natura præstantissimum; quasi vero effectus causa sua nobilior & præstantior esse posset. E contrario bene explicant omnia Theistæ, quia sumunt initium ab eo quod summum est, & facultates minores derivant ex eo, quod majori gaudet perfectione, omnesque virtutes in se continet; uti fusiùs in sequentibus exponetur. Hisce rationibus, non causarum ignorantia, ducuntur Theistæ ad notitiam Dei.

Objicies 3tio. Sensus ille numinis bene in *legislatorum versutiam* refundi potest. Illi quippe cum intelligerent fore, ut multo facilius in officio erga magistratus containerentur cives, si Deum esse putarent; vitia illa naturæ *pavorem & ignorantiam* sollicitè foverunt & semina fecerunt religionis. Ita ex omni tempore Athei docuerunt: antiquiorum mentem sic expressit Plato. l. 10. de leg. „Deos, o beate vir, primum affirmant non natura esse sed arte unice ac legibus constitutos; „hincque fieri ut singulis regionibus & populis „proprii Dii sint, pro diverso eorum, qui leges „rogarunt civitatum, ingenio & indole. „ Quorum secutus vestigia Hobbius religionem & superstitionem sic definivit: „metus potentiarum invisibilium, sive fictæ illæ sint, sive ab historiis „acceptæ publicè, religio est: si publicè acceptæ „non sint, superstitio.

Respondeo, imo. Expectare nos hujus assertio- nis rationem aliquam probabilem: quæstio facti est, quæ exemplis est confirmanda; at nullum habent Athei. Nam quòd legislatores omnes, vim religionis perspicentes, illa usi sint ad continendos in officio cives; quòdque varias leges tulerint ad inducendam cultûs publici uniformitatem, fovendamque pietatem erga Deos; id non juvat Atheos: quia ita agere debuissent, si naturalis fuit homini-

bus sensus numinis. Quòd etiam quæque civitas Deos proprios habuerit; id non est profectum ex diversa indole legislatorum, qui summi viri fuerunt, & à vulgi imperitia & stupore multum distantes; sed ex levitate multitudinis, cui nunquam satis fuit habere cum reliquis hominibus communem parentem, qui curam omnium æqualem gereret: sed insuper Deos *indigenas, locales, gentilitios & tutelares* habere voluit, qui sibi suisque rebus specialiter invigilarent: cui populari ingenio morem gerere coacti sunt præstantissimi philosophi & maximi legislatores.

2do. Non legibus aut institutis introductam esse de Deo opinionem, patet ex eo, quòd illa haud minus vigeat apud barbaras gentes, quæ carent omni cultu civili, quàm apud humaniores.

3tio. Haud facillè intelligitur, qui opinio, nec in sensu naturali fundata, nec rationi consona, quæque supponitur hominibus molesta, eosque gravissima servitute deprimere, tam facillè omnium animos occupaverit.

4to. Qui factum est, ut non tantum cives, sed ipsi reges & magistratus; non tantum indocti, sed ipsi sapientes; vanis somniis deludi se patiantur, nec istud veterum regum & sapientum arcanum noverint?

5to. Cur tanta, inter alias omnes, istius fraudis felicitas fuit, ut per tot secula apud omnes vigerit? Cæteras opiniones fictas atque vanas videmus diuturnitate extabuiffe: hæc stabilis permanfit & cum seculis ætatibusque hominum inveteravit.

Denique qui factum est, ut cum fraudem à tot seculis Athei detexerint, hominesque admonuerint, tanta tamen sit horum in errore isto perversitas, ut magistros Atheos irrideant, exhorreant, & salutarem doctrinam indignati aspernentur.

ARGUMENTUM QUARTUM.

Ex novitate mundi.

FUIT illa aliquorum paucorum, tum veterum, tum recentiorum Atheorum opinio, supremi numinis, à quo conditus hic mundus fuerit, existentiam negari non posse, nisi mundi ipsius defendatur æternitas. Quamvis hi multitudine aliorum, mundo initium ac finem tribuentium, planè obruantur; eorum tamen rationem habebimus ad æterni mundi vanissimam opinionem præsertim ex gentium antiquissimarum traditionibus & monumentis temporum confutabimus.

PROPOSITIO.

Mundi originem æternam non esse, probant omnium nationum antiquissimarum traditiones, & confirmant omnia temporum monumenta.

PROBATIO.

IMO. **G**ENTIUM omnium antiquissimarum traditiones humani generis & mundi originem non æternam, sed recentem esse testantur.

Omniū scriptorū antiquissimū *Moyſes* librorū suos ab his verbis exorsus est: *in principio Deus*

creavit cælum & terram. Sicque definito rerum omnium initio, universi generis humani historiam, serie generationum non interrupta, ad suum usque tempus perducit. Hæcque omnia non dubitans, non disputans ut philosophus solet, sed rem simpliciter narrans, tanquam omnibus notam, cum summa securitate historicus determinat. Fuit ergo hæc constantissima doctrina vetustissimæ Hebræorum gentis; immò si fides ulla addenda est antiquissimæ illi historię, fuit communis traditio omnium hominum.

In eadem opinione, circa mundi hujus aspectabilis formationem ex rudi & indigesta mole, fuerunt etiam *Phœnices*, ut constat ex *Sanconiathone*; & *Ægyptii*, ut colligitur ex *Diodoro Siculo* & *Diogene Laertio*; & *Chaldæi* seu *Babylonii*, ut narrat *Berosus*; & *Persæ* (a); & *Græci*, ut omnibus notum est ex eorum poëtis *Homero*, *Hesiodo*, *Orpheo*, &c. qui mundi cecinere nativitatem.

Hæc denique omnium philosophorum antiquissimorum, tum Theistarum, tum Atheorum sententia fuit; ut *Thaletis*, *Pythagoræ*, *Anaximandri*, &c. quos enumerare necesse non est, cum gloriatur *Aristoteles* (b), se primum omnium, mundi æternitatem asseruisse; & unus tantum laudari soleat *Ocellus Lucanus*, antiquior ejusdem opinionis assertor.

2do. In monumentis omnibus temporum antiquiorum, mundi recentem originem & totius gentis humanæ quasi ab infantia ad pueritiam & adultam magis ætatem progressum animadvertimus.

(a) Hyde, de Rel. vet. Pers.

(b) L. I. de cælo c. 10.

Et primum quidem; si tellus nostra & genus humanum sempiternum esset; existeret aliqua sempiterna natio; aut saltem aliqua, cujus originem determinare non possemus: sed nulla talis est. Nam majorum omnium & antiquissimarum gentium origines complexus est Moyses; *Hebræorum, Phœnicum, Ægyptiorum, Assyriorum, Persarum, Arabum*: & earum, quæ sibi notæ erant, initia Græci historici prodiderunt; *Sicyoniorum, Atheniensium, Arcadiorum, Thebanorum, Spartanorum, Corinthiorum, Dorium, Cretensium, Eli-dium*, deinde *Siculorum, Italorum, Macedonum*, &c. (a) ex quibus omnium aliarum originem bene concludere possumus: nam qui sanæ mentis sibi persuadeat, Græciam, tam jucundam, tamque temperatam terræ regionem; Asiæ, Africæ & Europæ conterminam; desertam tamdiu remanere potuisse, si ab æterno mundus extitisset? Aut si incolis non caruerit; nulla a poëtis, historicis, philosophis monumenta reperiri in Græcia potuisse, quæ æram Christianam bis mille annis antiquitate superarent?

Jam vero hæc accipiunt vim ex consideratione ingenii & indolis humanæ. Omnium etenim seculorum experimento notum est, nihil hominibus pluris esse, quam propriæ gentis, vel reipublicæ suæ antiquitatem. Hinc istud olim vetustissimarum gentium de antiquitate certamen. Qui ergo domus nulla, nulla natio, regnum nullum suam jactat æternitatem? Accedit & illud. Nihil est hominibus familiarius, nihil jucundius, quàm rerum antiquissimarum atque a nobis amotissimarum in-

(a) Vide Marsham in chron. Bochart in geogr. fac. Pezron de antiquit. tempo. Fourmont in Sanchon. Stillingfleet in Originibus sacris. Shuckford in Historia mundi. Historiam universalem Anglicanæ societatis. Jaquelot de exist. Dei.

quisitio: videmur quippe hoc pacto quamdam divinitatem nancisci, si occultissima & remotissima noverimus: fidem faciunt tot libri de singularum gentium antiquitatibus, de veterum gestis, dictis, minutioribusque rebus conscripti. Quod si ante majorum memoriam atque ab æterno homines ex-
titere, illos etiam rapuisset hic idem antiquitatis explorandæ amor: tamen nihil de æternis gestis memoriæ proditum est, sed brevissimo annorum intervallo omnia conclusa sunt. Omnium rursus experimento notum est, homines desiderio magno flagrare, ut sese nomenque suum æternum posteris faciant; quod testantur hominum in bello ad gloriam comparandam facinora, libri conscripti, ædificia & quicquid demum in mundo præclare gestum est. Illi ergo homines, qui ante sex millia annorum per æternitatem vixerunt, eodem posthumæ æternitatis amore tangebantur; qui ergo nihil de æternis gestis memoriæ proditum, neque libris, neque inscriptionibus, neque ædificiis?

Secundo, si mundus sempiternus fuisset, æterna hominum inventionem & laboribus ante omnem memoriam inventæ & ad perfectionem deductæ fuissent artes, scientiæ & cuncta illa quæ nunc habemus, sive ad utilitatem, sive ad oblectationem. Quid enim? Immensa illa æternitatis retroacta series illis omnibus absolvendis, multisque aliis excogitandis non suffecisset, ad quæ videmus suffecisse tria annorum millia? Sed hæc omnia recentem habent originem, teste Romanorum doctissimo *Varrone*, qui suo tempore afferebat, vix ullam artem superasse antiquitatem mille annorum.

Et revera prima *Ceres* seminandi, metendique *frumenti* modum Græcos docuisse fertur; ideoque divinos accepit honores. *Ceres* autem ex Oxo-

nienſi marmore annis ante Chriſtum 1409 in Græciam appulit. *Vini* uſum juxta Moysen Noë primus invenit; juxta ſcriptores Græcos *Bacchus*, qui vel Noë eſt, ut eruditi complures putarunt, vel eo longe poſterior.

Ponderum & menſurarum, ſicut & *moneta*, primus inventor, teſte Plinio cæterisque, *Phido Argius*, qui annis ante Chriſtum 895 juxta marmor Oxoniense florebat.

A *Babyloniis*, qui primi aſtrorum obſervatores fuerunt, *horologii ſolaris* uſum Græcos accepſſe ſcribit Herodotus l. 2. cujus inventio ab aliis *Anaximandro*, ab aliis diſcipulo ejus *Anaximeni* tribuitur.

Primus in *ſtatuſ* membra *Dædalus* effinxit, ſuamque ſculptura perfectionem non niſi temporibus *Phidiaz*, *Lyſippi* & *Mironis* accepit.

Tam rudem initio *pingendi artem* fuiſſe ſcribit *Ælianus* l. 8. c. 8. ut quid pingere pictor voluiſſet, ſuper tabulas ſcribere neceſſe eſſet. Paucis ante Romulum annis primus maſculum a femina diſtinxit *Higyemon* ex Plinio l. 35. c. 8. Ante *Eumarum* Athenienſem omnia indiſcriminatim obſecta pingere nemo potuerat. *Muſices* elementa primus docuit *Pythagoras*.

Naves a *Phœnicibus* primum ædificatas eſſe omnes conſentiunt. Hinc uſa minor, quæ diu ſola a nautis obſervata eſt, *Phœnicia* vocabatur. Prima autem in Græcia viſa eſt *Danai* navis juxta Plinium l. 7. c. 26. id eſt, ex marmore Oxoniense annis ante Chriſtum 1511, cum *Erichonius* regnaret. Primum navale certamen Corinthios inter & Corcyrenſes commiſſum fuiſſe annis antequam hæc ſcriberet 264. narrat Thucydides.

Litterarum usum Græcos docuit *Cadmus* annis ante Christum circiter 1494. nec apud antiquissimam *Ægyptiorum* gentem, quæ earum inventrix fortasse fuit, memoriam humanam superare, patet ex hieroglyphica & symbolica apud illum populum scribendi olim ratione, quam litterarum inventionem præcessisse valde probabile est; ut efficit *Warburton de div. Moysis leg. vol. 2. l. 4. sect. 4.*

De *Philosophia* nihil ante *Pythagoram* Italicæ sectæ principem in Græcia fuerat auditum; unde ab annis minus quam mille cognitam mundo sapientiam *Seneca* scripsit. Primus rudem *Astronomiam* Græcos docuit princeps Ionicæ sectæ *Thales*, qui eam ab *Ægyptiis* ex *Diogene Laertio* didicerat. *Alexandri* tempore fluxum ac refluxum maris portentosum quid fuisse patet ex *Quinto Curtio*. Ignorata diu eclipsum causa fuit; atque hinc factum est, ut ab omnibus fere populis, non tam ut naturales effectus, quam ut divini, vel favoris, vel furoris indicia spectarentur. Primus *Socrates* philosophiam e cælo devocavit, & ad fingendos hominum mores adhibuit. Quibus authoribus ex-culta crevit *Mathesis*, scimus. *Medicinam* primus docuit *Hippocrates*: *Herodoti* ætate publicis in vicis ægrotantes exponebantur, ut quænam adhiberi possent remedia, transeuntes, si scirent, indicarent.

Legislatorum omnium, qui populos ad civilem cultum deduxerunt, nomina & ætatem novimus, *Moysis* apud Hebræos; *Zoroastri* apud Persas; *Orphei* apud Thracas; *Lycurgi* apud Lacedæmonios; *Thesei*, *Draconis* & *Solonis* apud Athenienses; *Pythagoræ* in magna Græcia, & aliorum.

Ethnicarum denique religionum nulla pars est, cujus originem in historia non inveniamus. Om-

nium gentilitiorum Deorum natales & vitam in terris olim descripsit *Euhemerus*; ideoque Epicureus apud Ciceronem ait, *omnem eorum cultum fuisse in luctu. Templorum, Statuarum, Altarium, Oraculorum, Ceremoniarum & Sacrorum* omnium originem novimus: ut probat *Jacquelot de ex. Dei*. Atheismi quoque primos authores memoriæ prodidit historia, *Anaximandrum, Leucippum, Democritum*: hanc gloriam *Epicuro* suo tribuit *Lucretius*, l. I.

Humana ante oculos foedè cum vita jaceret
 In terris oppressa gravi sub religione:
 Primùm Grajus homo mortales tollere contra
 Est oculos ausus, primusque obistere contra.

Tertiò, omnes celebriores eventus, & quæ ad eorum conservandam memoriã institutæ sunt solemnitates certam & determinatam ætatem habent. Etenim cum vetustissimus ille Græcorum præcipuè mos fuerit, ut ad retinendam consecrandamque personarum & eventuum maximorum memoriã solemnes ludos instituerent: ex horum ludorum antiquitate, quæ heroum, quæ eventuum sit antiquitas, colligi facillè potest. Atqui ludorum omnium antiquissimi, qui *Lupercales* dicebantur, à *Lycaone secundo*, annis ante Christum 1337, instituti sunt. *Panatheneos Eriathonius & Theseus*, notæ ætatis Heroës, instituerunt. *Isthmios Glaucus* Corinthiorum rex. *Pythios* primùm instituisse dicitur *Apollo*, post interfectum latronem vel draconem *Pythonem*. Iidem cum in desuetudinem abiissent anno tertio Olymp. 48. juxta Pausaniam, vel anno secundo Olymp. 47. juxta marmor Oxoniense, solemnem Amphictyonum decreto restaurati fuere.

Olympicos tandem omnium celeberrimos primùm instituit juxta aliquos in parentis sui funere *Atræus*, juxta alios *Hercules*, à quo ad eorum sub *Iphito*

infratationem annos 346 Velleius numerat. Iterum ab Iphito ad *Coræbum*, qui primus est victor, cujus servatum posteris nomen est, anni 108 effluerunt. Ab hoc anno, qui est 776 ante Christum, Olympiades numerantur.

Ergo publica omnium gentium & monumentorum fide certum est, ante quater mille annos homines omnes paucissimis familiis contentos fuisse, in omni victu & vivendi ratione universa civili cultu caruisse; scilicet, sine urbibus, sine jure, sine lege, extra omne litterarum, scientiarum atque artium commercium vixisse. Mox vicos, pagosque secutos; deinde urbes, respublicas, & regna paulatim constituisse; factas leges, artes inventas, atque scientias excogitatas, cunctaque illa quæ ad pacis ac belli, & tam publicæ, quam privatæ vitæ rationem spectant, horum omnium initia & incrementa constare: nullam omnino vastissimæ æternitatis superesse memoriam, aut regnorum, aut urbium, aut bellorum, aut inventionum, aut aliquorum in sapientia excellentium virorum, magnorumve ducum. Ergo eam omnem auctoritatem habet mundi recens origo, quam fides publica alicui sententiæ afferre potest. Vide de toto hoc argumento, *Jacquelot de existentia Dei*, & hujus operis volumen secundum, ubi *de auctoritate antiquitatum Judaicarum*.

Objicies imo, cum *Ocello Lucano & Aristotele*. Primum argumentari debemus de rebus incognitis ex rebus cognitis, & de temporibus præteritis ex temporibus præsentibus. Sed non experimur aliquid jam de novo fieri: omnia serie quadam inter se nexa perpetuo tenore per generationis leges evolvuntur. Secundò, id omne quod generatur à statu imperfecto ad statum perfectum variis incrementis procedit; ac postea ad corruptionem & dissolutionem perpetuis imminutionibus contendit.

Atqui nulla est alia productionis via, quam per generationem; quia creatio est impossibilis: & aliunde mundus non habet illa incrementa & decremента, sed est semper idem.

Respondeo, primam rationem esse planè ineptam; quia isto modo argumentari, est manifestè assumere, quod est positum in controversia: &, ut notat Maimonides More Nevochim l. 2. c. 17. si quis à teneris annis in insulam deductus, ibi educatus fuisset, nesciretque rationem humanæ generationis; hoc eodem argumento pertinaciter tueri posset, se nunquam in materno utero inclusum fuisse; nullum tempus, quo non spiraverit, quo omnes corporis sui partes eadem munera non obierint.

Secundi argumenti partes omnes, vel falsæ sunt, vel saltem temerè assumptæ. Temerè primò assumitur id quod via generationis producitur, cum nactum est maturam ætatem, non posse esse ex divina virtute stabile & immortale. Falsa quoque est secunda propositio, omnem productionem esse per generationem; nam hoc assumere est supponere materiam, resque omnes existentes æternas esse, & in Deo nullam esse vim creandi. Denique falsa est & temerè assumpta tertia propositio, videlicet mundi stabilem statum esse. Nam juxta philosophiam Neutonianam jam maximè probatam, mundi moles universa laborat & quotidie senescit, hisdem legibus peritura, quibus consistit, *nisi manum emendatricem opifex afferat*. Sol perpetuis effluviis consumitur, & variis corruptionibus obnoxium esse maculæ indicant; magnæ in planetis mutationes observatæ sunt.

Et certè si ex hac nostra tellure conjectura capienda sit, adveniet tandem orbi fatalis dies, nisi elementorum vires perpetuò temperet naturæ pa-

rens. Nam præfens terræ organizatio in eo fita est, quòd elementa omnia contra vim gravitatis permixta sint, terra, aqua, aër, ignis. Tollitur in cælum terra, in terræ viscera trudentur aqua, aër, ignis: sed juxta axioma, *omne violentum non est durabile*. Ergò violenta hæc æquilibrii interruptio, per longum tempus durare poterit, lentasque accipere imminutiones, sed in æternum permanere non poterit; & vis gravitatis sola, quâ telluris partes pleræque vincunt quinquies partes aquæ & quam nulla contraria vis fatis suspendit, efficiet tandem, ut cavernarum interiorum columnis fatifcentibus, elementa minùs gravia excludantur ac juxta pondus specificum disponantur, es illo statu nulla vi naturali dimovenda. Hanc generalem causam multæ adjuvant particulares. Numquid non cernimus ipsis oculis montium altitudines perpetuis ventorum flatibus & pluviarum eluvionibus è regione aëris in nativum situm & subjectas valles ruere, campis aliquando æquandas? Hincque existere conicam illorum figuram, & capita petrosa terra nudata? Legimus in historia, quam plurimos gravibus terræ motibus in subjectas cavernas, quas quasi tumulos singulis fermè paravisse natura videtur, collapsos esse. Numquid non etiam manifestum est, maris alveos perpetuis alluvionibus per flumina factis impleri; & cavas illas subterraneas, quibus flumina & maria ipsa absorbentur, quæque tam necessariæ sunt ad omnium fossilium metallorumque concreciones & ad fontium perennitates, aliquando arena atque terra, quas aqua secum ex mari & terræ superficie devolvit, ibique defæcata relinquit, aliquando occludendas esse: ex quo fiet, ut aqua, visceribus terræ & alveo maris exclusa, superficiem tandem exundatura sit. Nonne tellus omnis ab aquis ubique exesa ruinæ speciem præbet? Si verò vis gravitatis vincitur vi spiritûs vel ignis subterranei tellurem perpetuò intus excaventis, imminabit telluri ex contraria causa ruina: scilicet om-

nis aqua in terræ viscera recepta aliquando, ibi sepulta remanebit. Si neuter effectus contingit, hoc esse non potest nisi ex sapientissima virium contrariarum temperatione, temeritati seu fortunæ neutiquam adscribenda.

*Aliis Ocelli Lucani, Aristotelis, & Platonico-
rum rationibus petitis ex divinæ naturæ affivitate
infinita, ex ejus bonitate & ex creationis impossibi-
litate, infrà suis locis respondebimus.*

Objicies 2do. Supponi potest terram in seculo-
rum serie infinita variis obnoxiam fuisse vicissitudi-
nibus, plures passam esse, seu conflagrationes,
seu aquarum eluviones; & supponi potest deletos
fuisse omnes fermè homines, & cum ipsis extinc-
tas scientias, & deleta antiquitatis monumenta.

Respondeo imo. id supponi non debere; quia
non est assumendum sine probatione, quod est po-
situm in controversia; quia de facto quæstio est,
factum autem ex non contradictione seu mera possi-
bilitate nemo sapiens deduxerit; quia argumenta
positiva arbitrariis suppositionibus non refelluntur;
quia istarum conflagrationum seu eluvionum gene-
ralium ipsa ex naturalibus causis possibilitas non ad-
struitur. Deinde illæ calamitates, si omninò gene-
rales fuerunt, gens humana omnis periit & reno-
vata postea est: & in hac hypothese novitas mun-
di defendenda est. Si fuerint particulares illæ ca-
lamitates, æterni mundi defensoribus nihil prode-
runt; quia non de quadam particulari terræ parte,
sed de toto orbe disputamus. Ogygis diluvio sub-
mersa fuerit Attica: non idè totum periit huma-
num genus: non idè inventas & exultas in aliis
regionibus artes extingui, aut deleri præteritarum
rerum monumenta oportuit. Certè ex illo diluvio
Noëmico, quod universalissimum accepimus ex li-
bris Moyſis, etsi solus Noë cum familia superstes

fuerit, conservata tamen est aliqua antiquiorum temporum memoria, saltem ipsius diluvii, apud omnes nationes.

Objicies 3tio. Totius nostræ telluris superior pars argumento est, illam antiquissimam esse & à multis seculorum millibus cum plantis atque animalibus existere. Nam imo. demonstratur montes omnes etiam altissimos, & universam telluris partem exteriorem ad magnam usque altitudinem ab aquis marinis factam esse, extractam successivis alluvionibus, & per strata compositam; adedque omnes terras maris olim fundum fuisse. 2do. Ostenditur terram non fuisse in hoc situ, neque sic ab aquis compositam, nisi multis ab hinc seculorum millibus.

Primam propositionem hæc confirmant. imo. Montium conformatio omnis. Et primùm quidem observatur, quod in montibus vicinis & oppositis alterna sit angulorum prominentium & intimorum oppositio: id est, quod anguli unius prominentes oppositi sint angulis alterius intrò recedentibus ad modum ripæ fluminis: quæ forma non potuit nisi ab aquis interlabentibus proficisci. Secundò observatur, quod eorundem oppositorum montium altitudo sit æqualis; quæ æqualitas ostendit illos formatos fuisse sub aquis ad libellam compositis. Tertio observatur, quòd in omnibus materia similis sit, quæ similitudo indicat causam eandem & eodem tempore agentem.

2do. Probat materia omnis, ex qua montes & universæ terræ pars superior componitur. Sunt enim *rupes*, *lapides*, *argillæ*, cæteraque ejusdem generis, quæ ex arena tenui confecta non potuere, nisi ab aqua arenas coacervante, formari. Sunt *concha*, aliæque piscium exuviae; quæ in montium verticibus & in terra ad altitudinem maxi-

nam reperiuntur, in lapidibus marmoribusque passim inclusæ; materia circumjecta plenæ, in maximas moles quandoque coacervatæ; & quædam etiam conchæ effodiuntur dissitis regionibus peculiare. Hæc omnia mare innuunt, cujus aquæ conchas à regionibus, tum dissitis, tum vicinis, congregaverunt; congregatas arena in lapides postmodum convertenda impleverunt & circumdederunt; tum efformata desuper lapidum, & terræ mole penitus, obruerunt.

3tio. Confirmat situs variorum stratorum, lapidis, marmoris, argillæ; quæ sibi sunt parallela, horizontalia, vel horizonti similiter inclinata. Hic stratorum situs ostendit, ea ab aquis successiva alluvione instar sedimenti fuisse deposita: quod etiam conficitur ex *rimis seu fissuris perpendicularibus*, quæ in hisce omnibus stratis inventæ siccitati, post aquarum recessum, evidentè adscribendæ sunt.

Secunda propositio, quòd terra nostra sic non fuerit ab aquis composita, nisi pluribus ab hinc seculorum millibus, facilè probatur. Nam hæc terræ conformatio non potest adscribi ullis causis, nisi maris motibus, præsertim ei quo per lunæ actionem fertur ab oriente in occidentem (a). Propter hunc motum mare oras orientales perpetuò verberat, abradit, invadit; occidentales verò perpetua alluvione ditat, auget ac deserit. Hincque factum est, ut prope oras obversas orienti multæ existant insulæ, maris invadentis ex illa parte terras certissima signa. Hinc juga montium in longos tractus ab austro ad boream porrecta medios continentes dividunt; & ipsæ terræ continentes ab austro ad boream extensæ æquatori æqualiter inclinatæ; eodem fermè modo in oris suis orientalibus exesæ.

Hinc

(a) De hoc motu vide Varenii geogr. gen. l. I. c. 14.

Hinc telluris diversa strata non secundum gravitatem specificam inveniuntur: sed graviora sæpè levioribus propter successivam longo tempore alluvionem superponuntur: hæc omnia per diluvium vel eluvionem aliquam subitam explicari nullo modo possunt. Jam verò motus hic maris invadentis terras orientales tardus admodum est, quippe quo maris aquæ vix semi-leucam intra 12000 annos conficiunt (a): uti experiētiis aliquibus constare dicitur.

Colligitur quoque ex prædictis observationibus, universam terram ex materia solari esse compositam, & in primo suo statu per plura secula aquis opertam jacuisse; eandemque vario motu maris, illo præfertim generali quo tota moles ab oriente in occidentem à luna cietur, dilutam, abrasam & excavatam in aliquibus locis alveum mari excipiēdo præbuisse; eandem in aliis locis auctam perpetuis alluvionibus sensim in extantem aquis superficiem & in montes efformatam esse (b). At hæc omnia non nisi post longissima tempora fieri potuerunt.

Respondeo priorem propositionem tot observationibus confirmatam vix negari posse: nempe exteriorem partem telluris, ad certam usque altitudinem, factitiam esse & ab aquis compositam: posteriores verò hypotheses, quibus utitur author clarissimus historiæ naturalis nuper vulgatæ, & quibus abuti poterunt religionis revelatæ contemptores, non esse satis confirmatas, & multis patere gravioribus objectionibus: aliam esse viam rei expediendæ & *historiæ & observationibus* magis congruentem.

(a) Hist. nat. art. 19. p. 600.

(b) Hist. nat. art. 19.

I. Multa in prædictis hypothefibus magnam habent difficultatem.

Primò non intelligitur quomodò mare, quod olim elevatum fuit fupra montes altiffimos, aut cum eorum verticibus ad libellam compositum, plusquam 3217 exapedas, feu 19302 pedes descenderit: tantò enim montes Peruviani jam fuperant libram maris. Immo evidentiffime demonstratur, libram maris mutari non poffe, eo modo, quem probavit author hiftoriæ naturalis: nempe per excavationem fundi in aliquibus partibus & terrarum abrafarum translationem in alias fundi partes. Quia aquæ in alveum excavatum descendentis locum femper occupabit terra ex alveo extracta & in alium locum tantùm translata. Ut aquarum libra deprimitur, feu ut earum fuperficies ad centrum terræ aliquatenus accedat, neceffe eft, ut terræ excavatæ fupra aquæ fuperficiem vi aliqua, ab alluvione diverfa, attollantur: tanque aquarum libra deprimetur ratione quantitatis terræ fupra aquæ fuperficiem elevatæ. At fi fit neceffariò admittenda caufa aliqua ab alluvione fucceffiva diverfa, ruit totum authoris hiftoriæ naturalis fystema.

Secundò, fi in oras terræ orientales femper impetum faciat oceanus; fi figna multa fint, ex quibus colligitur oras illas utriufque continentis 500 leucarum fpatio jam imminutas & exefas effe (a); fi in oris occidentalibus hæ terræ abrafx depositæ fuerint; cur ergò abruptæ funt & perpendiculariter exefæ oræ pleræque occidentales? Talia funt littora Galliæ, Hispaniæ, Africæ totius, & maximæ partis Americæ. Cur littora orienti obverfa funt contrà minimæ altitudinis in utroque continente? Cùm è contrario occidentalia littora, quæ mare defert, effe deberent declivia & fenfim inclinata: orientalia verò, quæ mare perpetuo abradit, ab-

(a) Hift. nat. art. 19.

rupta & perpendicularia. Cur etiam oræ occidentales non stipentur insulis, sicut orientales, cum ex perpetuis alluvionibus & incrementis in illis potius oriri deberent? Cur juga montium in pleisque insulis & procurrentis terræ continentis partibus ita sunt sita, ut medias terras pervadant atque in duas partes dividant (a): cum hic situs in hypothesi, quam impugnamus, perpetuo mutari debeat, & ab occidente ad orientem accedere, quia partes insularum & continentis orientales semper abraduntur, occidentales alluvione augentur. Si in aliquo situ juga montium diutius permanere deberent, id contingeret, quando occuparent oras orientales, immenso suo volumine ac rupibus maris accessum longo tempore impredientia: at e contrario a multis seculis medias terras dividenda ostendunt & efficiunt earum stabilitatem; aut saltem indicant mare tantum absumpsisse ex parte occidentali, quantum ex orientali.

Cur ex duabus telluris continentibus una, nempe America, porrecta est magis a septentrione in austrum; altera dicta vetus magis porrecta est ab oceano Atlantico ad finis Tartariæ orientalis, quam a septentrione ad austrum, in qua directione sunt etiam montium juga? Cur tanta in jugis montium diversitas? „Alia, inquit Varenus l. 1. c. 10. „progređiuntur a septentrione in austrum, quædam ab oriente in occidentem, & alia ad plagas „cardinibus collaterales.“ Quidam montes, (ut „idem habet ibidem) longo tractu extenduntur, „alii parvo circuitu terminantur. Quidam medias „regiones secant, alii per quosvis regionum tractus transeunt.„ Hæc tanta varietas in omni re ex una causa mechanica uniformiter agente, qualis

(a) Var. geogr. l. 1. c. 10.

erat initio juxta authorem historiae naturalis maris motus ab oriente in occidentem, explicari nullo modo potest.

Tertio observatum est, conchas, quamvis accurate occlusas, plenas tamen esse materia circumjecta, cujus rei per *lentas & successivas* alluviones ratio reddi nequit. Nam si lento aquarum motu arena vel sabulum in conchas delatum est: vel pisciculus prima alluvione praefocatus concham occlusit; sicque novis alluvionibus introitus denegatus est, & concha vacua remanere debuit: vel pisciculo praefocato concha non est occlusa, atque iterum iterumque alluviones intra se recepit, sicque nunquam potuit occludi. Observatum etiam est, conchas plerumque ejusdem esse gravitatis specificae cum stratis, in quibus jacent sepultae, graviores in stratis gravioribus, leviores in stratis levioribus; & quando conchae leviores in stratis gravioribus reperiuntur, occupant strati superiorem partem: hanc observationem inculcat ubique Woodward in historia naturali. Sed si successive & variis per plura secula alluvionibus strata composita fuissent in fundo maris, in omnibus stratis omnis generis conchae, aliaeque piscium exuviae invenirentur; & strata servarent nusquam rationem gravitatis specificae.

Quarto, gravissimum quoque hoc incommodum videtur in hypothese praedicta, quod dum ad telluris per strata compositionem explicandam sit inventa, tamen supponat tellurem per strata antea fuisse compositam, cum hac differentia, quod in prima tellure strata, quae jam sunt superiora, fuerint inferiora. Nam maris undae diluentes fundum A, eumque abradentes, non poterunt transferre in locum B stratum argillae: quin in loco A ejusdem generis stratum invenissent. Et si strato huic argillae postea imposuerint stra-

tum arenæ, illud stratum invenerunt in loco A continuata excavatione. Vel si supponas, oras Asiæ orientales perpetuo abradi & alluvionem continuo fieri in oris occidentalibus Americæ; alluvio esse non poterit alterius generis, quam est eluvio; & si alluvio fiat per strata, eluvione quoque strata exesa fuerunt.

Quinto vix intelligitur, quomodo tellus dura, solida, vitrea, si fuerit olim omnis operata aquis, ex hoc tam naturali statu, in quo elementa disponentur secundum specificam gravitatem, unquam potuerit dimoveri per motum aquarum æquabilem ab oriente in occidentem; cum nondum essent venti nisi æquabiles, & fundus lævis & rotundus sine ullis inæqualitatibus relinqueret aquis motum liberrimum. Fuisse in hac hypothese nisus aquarum ab oriente in occidentem, qui est fermè insensibilis in ipsa superficie, par vincendæ vi utriusque, tum *gravitatis*, qua telluris pleræque partes vincunt quinquies partes aquæ; tum *cohesionis* partium vitri solidi? Ad minuendam hanc difficultatem supponit author historię naturalis superiorem telluris partem mollem fuisse, nempe ex vitri spuma vel scoria confectam. Sed nescio an omnem difficultatem tollat hæc suppositio. Nam innumeræ sunt in mari profluentes aquæ, vulgò *courants*, quarum motus augetur, tum æstu maris, tum ventis, tum fundi inæqualitatibus; sunt in terra flumina, quorum omnium fundus, licet ex arena tenui, post infinitum tempus vix aliquam mutationem accepit.

Sed concedamus à maris motu æquabili excavatum fuisse maris alveum, cur non fuit omnis inter tropicos conclusus, ubi totus oceanus ab oriente in occidentem torrentis instar profluebat? Cur terræ dilutæ & abraasæ non fuerunt versus po-

los disiectæ, ubi erat major tranquillitas maris? Cur maximi montes Peruviani contra hanc vim in cœlum vertices extulere? Probat author historię naturalis art. 19. sinus maris majores esse omnes extensos ab oriente in occidentem indicantes, impetum aquarum esse secundum istam directionem. Sed si jam oceanus terras illas disjiciat, & earum ruinam perpetuò operetur: quomodò initio formatæ sunt contra eundem hunc impetum, quem nulla alia vis suspendebat?

Præterea est terra omnis verisimiliter cavernosa interius (a), hæcque conformatio necessaria multis videtur ad fontium perennitates explicandas. An etiam per motum maris ab oriente in occidentem solida terra terebrata est? An potius dicemus aquas in stratis conficiendis hinc & inde specus & cavernas reliquisse, & fornices, quibus tegerentur, extruxisse? Si igni in visceribus terræ æstuanti hi tanti effectus tribuendi sunt: cur etiam eidem non tribuamus ipsorum montium, qui omnes fermè sunt cavernosi, extruccionem? Constat certè ex historia plures montes, sicut & insulas in medio mari, hac ratione formatos esse. Aut si Deus ex natura, ex opere suo, à philosopho sit ablegandus, dicerem montes in tantam altitudinem elatos esse propter vicinarum terrarum ingentes, fatiscentibus columnis, ruinas.

II. Alia est via rei expediendæ, & historię & observationibus magis congruens, nempe *per diluivium*, quale describitur à Moyse, & quod non tantum mansit in memoria Hebræorum, verum etiam in fastis omnium aliarum nationum antiquissimarum.

Narrat Moyse cum summa fidentia, ut rem omnibus notam, 800 solummodò ante suam ætatem

(a) Varenius, l. I. geogr. c. 13. 16. Woodward hist. nat. Burnet Theoria telluris. Seneca Qu. nat. l. 3.

annis continuam fuisse per dies & noctes quadraginta pluviam, atque prætereà aquas terræ visceribus inclusas sive aquas *abyssi* super universam superficiem effusas, per quinque menses integros, seu 150 dies (*a*) crevisse. An verò hæc continua per dies quadraginta pluvia & aquarum subterranearum per dies 150 exundatio adscribenda necessario sit divinæ virtuti immediatè, & contra naturæ vires legesque operanti, an non possit adscribi causis naturalibus à Deo ab initio præparatis; ut cometæ ad terram propiùs accedenti (*b*); vel terrarum in multis partibus disruptioni & illapsui in suppositas aquas (*c*); hic dijudicare, neque vacat neque necesse est. Ostendamus solummodò causas assignatas à Moyse pares esse omnibus phænomenis explicandis.

Juxta explicationem hanc manifestum est, aquam per quinque menses in terram effusam non fuisse limpidam & defæcatam, sed maximè turbidam; tum propter continuam per dies quadraginta pluviam terram diluentem; tum propter vim aquarum immensarum (*d*) terræ visceribus per omnes aper-

(*a*) Author hist. nat. non recte supponit, preuve art. 4. p. 187. & art. 5. p. 191. diluvium 40 tantum diebus durasse.

(*b*) Vide Whiston theor. tell.

(*c*) Burnet theor. sacr. telluris.

(*d*) Quantitas aquæ necessaria ad tegendos altissimos montes, terræ visceribus tunc extracta, vigesies superat quantitatem aquæ contentam in oceano, uti demonstravit Keillius contra Burnetum. Neque aliquem perturbabit hæc quantitas aquæ, quando cogitabit imo. quod, juxta Varenium L. 1. c. 7. p. 3. intus in soliditate terræ existant „innumeri hiatus, recessus, anfractus, cuniculi, voragine, tubuli & vasta receptacula, in quorum quibusdam mare est; nempe quæ alveo maris per aliquam

turas cum magna vi & impetu erumpentium, vel etiam exteriora strata in multis locis disrumpentium, secumque magnam terræ quantitatem deferentium; tum propter perpetuam per *mensēs decem*, quibus terræ ferè omnes aquis opertæ jacuerunt montium & editorum locorum eluvionem ex violenta aquarum agitatione, quam augebant, tum æstus reciproci, tum venti, tum vis illa immensa aquas è terræ imis visceribus extrahens. (a). Propter tot ac tantas causas aquas turbantes supponi potest, terram in aqua *dilutam*, vel ab aquis aliquo modo *deportatam* spatio decem mensium 300am partem spatii, ab aquis turbidis occupati, tenuisse. Jam verò divide altitudinem aquarum operientium altissimos montes 15 cubitis, quæ vulgò censetur circiter 4000 exapedarum vel 24000 pedum, per 300 habebis crassitudinem strati, quod per aquas diluvii terræ

„viam conjunguntur, in quibusdam aqua dulcis, fluvii, „amnes. „ Nimis ille oculis permittit, ait Seneca, qui „non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti, &c. „ Vid. nat. qu. l. 3. 2do. „Quod altitudo montis altissimi, „juxta eundem geographum, l. I. c. 9. p. 7. non ha- „beat ad semidiametrum telluris sensibilem proportionem, „sive adeo exiguam, ut rotunditati telluris non officiat. „ Ex hac duplici observatione collige totam illam aquæ quantitatem, quamvis phantasie immensa videatur, respectu globi terrestris minimam esse.

(a) Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi novas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alveo? Quanta cum præcipitatione volvuntur? . . . Cumque Danubius non jam radices, nec media montium stringit: sed juga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque disjectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus e continenti recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres. . . . Procellæ quatiant mare. Sen. nat. qu. l. 3.

universæ superponi potuit, videlicet 80 pedum (a). Hæc abundè sufficit ad oblimandas satis omnes telluris partes mediæ altitudinis, de quibus solis solliciti sumus: quia ut modò dicemus, partes sublimiores potius eluvione diminutæ, quàm alluvione auctæ fuerunt; & partes inferiores diutius aquis submersæ jacuerunt & a quater mille annis, novis alluvionibus per pluvias & decurrentes ex locis altioribus rivos incrementa cœperunt: ut docet ipse author historię naturalis.

Ex hac explicatione hæc sequuntur.

imo. Altissimorum montium apices debent esse plerumque terris nudati; quoque editiora sunt loca, eo minus etiam crassa esse debent diversæ materiæ strata & pauciores conchæ: quod in ista altitudine aquæ fuerint magis defæcatæ & minus perduraverint. Erunt tamen exuviæ piscium etiam majorum, qui in ista tanta aquarum perturbatione loca altiora petebant. Propter eandem rationem non solum in humilioribus locis strata crassiora oportet esse, sed etiam strata ejusdem loci diversa erunt crassiora, quo sunt profundiora. Strata in montium verticibus, qui plani sunt, plana erunt,

(a) Vide Whiston theor. tell. p. 416. Juxta D. Maillet, *Description de l'Égypte*, p. 50. Limus ab aquis Nilii exundantibus deportatus ex Æthiopia tenet decimam partem spatii ab aquis occupati: & constat ex plurimis observationibus aquas Padi multò majorem terræ quantitatem deferre quam supra posuimus. Bene ergo supponere potuissimus aquas diluvii superposuisse veteri telluri stratum novum trecentorum, vel quadringentorum pedum, immo verò crassum magis, propterea quod exundatio diluvii non aliquibus diebus aut duobus vel tribus mensibus, sed per totum fere annum duraverit, & fuerit multo major propter causas supra relatas terrarum disjectio, dissipatio, deportatio.

in lateribus inclinata, quæ omnia experientia confirmata esse docet author historiæ naturalis.

2do. In montibus oppositis apices sublimes, si fuerint terris nudati, irregulares erunt. Reliquæ partes inferiores, si sint multa terra tectæ, habebunt angulos prominentes & introcedentes alternè oppositos, hoc est anguli unius prominentes respondebunt alterius angulis interioribus ad modum ripæ fluminis, ut potè quæ per plures menses magnâ aquarum inter labentium vi exesæ primùm, postea subsidentibus aquis refectæ sunt. At hæc angulorum extimorum & intimorum oppositio, magis accurata esse debet in collibus & in campis, ubi major materiæ novæ quantitas propter situm humiliorem fuit deposita. Ubi montium oppositorum vertices solidi & saxei non restiterunt aquis diluvii, eorum altitudo imminuta est & ad æqualitatem perducta, ac quasi composita ad libellam (a).

3tio. Strata materiæ erunt secundùm specificam gravitatem. Conchæ erunt in stratis ejusdem densitatis: & ubi conchæ leviores inveniuntur in stratis gravioribus, superficiem tenebunt, metalla profundiora loca occupabunt: quæ experientia constare docet Woodwardus. Tamen propter perturbatum motum aquarum aliquæ esse poterunt exceptiones, præsertim in locis humilioribus, ut modò dicemus

(a) In Alpium jugis per quæ via est ex Gallia in Italiam nullo modo existit illa uniformitas, quam supponit author historiæ naturalis & quam fecit sui systematis fundamentum. *Montes oppositi* non habent eandem semper altitudinem; nec anguli unius introcedentes sunt semper oppositi alterius angulis extantibus; neque sunt ex eadem materia compositi (per longum iter habes rupem a dextris ex lapide fissili seu ardesia, a sinistris ex lapide arenario viarum); quæsitæ in illis conchæ nuspiam inventæ sunt. Nescio an major existat in aliis jugis uniformitas, et rerum dispositio aptior fulciendo novo systemati.

Ojicit author historię naturalis, montes ex lapide confectos superponi stratis minùs densis. Potuit primùm hæc esse primæva rerum dispositio ob causas aliquas Creatori notas. Sed præterea juxta Newtonum princ. math. l. 3. p. 10. terra communis suprema est tantùm duplo gravior, quàm aqua: at paulò inferius in fodinis terra triplo, vel quadruplo, vel etiam quintuplo gravior reperitur. Juxta Whistonum theor. tell. p. 83. lapidum gravitas relativè ad gravitatem aquæ est, ut 14. ad $5\frac{1}{3}$ ex quibus observationibus sequi videtur lapides vinci gravitate à terra interiori.

Conchæ erunt sæpè repletæ materia circumjecta, quia in illis contenti pisciculi aquam haurientes per alluvionem subitam præfocati sunt, conchamque morientes occluserunt nunquam iterum apertendam (a).

5to. Aquæ satis celeriter initio per cavernas montium & fissuras in terræ viscera recefferunt: & editiora telluris loca, quales sunt non tantùm montes Gordiani, in quibus arca confedit, sed tota septentrionalis Asiæ pars, in qua ipsi colles per maximam anni partem nive teguntur, aquis per quinque menses subsidentibus siccari potuerunt. At humi-

(a) In Italiæ littore prope Formias (nunc *mole di Gaeta*) extrahuntur a mari lapides pleni musculis vivis, qui separati totidem cellulis inclusi inter se per filamenta rubra communicant. Lapides hi ex limo, in quo muscoli demersi jacebant, & succo glutinoso corporibus exsudante confecti sunt, & lapsu temporis maximam duritiem acquirere possunt. Mortuis autem musculis vel illis deficientibus, fieri potest ut limus per filamentorum canales in interiora lapidis & in ipsas conchas per rimulas quasdam introducatur, illas repleat & dure scat. Et sic intelligitur, & quomodo conchæ marinæ in lapidibus reperiuntur, & ipsæ etiam conchæ circumfusa materia plenæ quoque inveniantur.

liores terræ partes diutius aquis submersas jacuisse probabile est, alias magis, alias minus; quasdam verò per plura secula. In hisce regionibus omnis exterior terræ pars conformari potuit juxta hypothesim authoris historię naturalis: erunt hic strata materiæ graviora quandoque ex successiva alluvione levioribus imposita.

6to. Rimæ seu fissuræ perpendiculares nullam nobis faciunt difficultatem; eidem causæ illas adscribimus, cui adscripsit author historię naturalis, siccitati nempe post aquarum recessum.

„At, inquires, nulla ergo remanere debuerunt veteris terræ vestigia (a). „ Nulla quidem in locis humilioribus, sed multa in altioribus, in quibus vix ulla contigit mutatio: regio in qua arca cœdit, est omnium altissima, & ideo plantæ incolumes manserunt.

„At tellus omnis oblimata recenti-limo frugibus ferendis parùm apta fuisset (b). „ Et hoc verum de locis inferioribus. „At pisces omnes in aquis turbidis præfocati interire debuerunt (c). „ Et hoc quoque admittimus, plerosque interiisse, omnes scilicet quibus altiores montes petere non licuit.

Non negamus etiam, quin mare jam occupet aliquas telluris partes, quas antea non occupabat; quin etiam in seculis innumerabilibus fieri possit, ut omnis nostra continens submergatur; & partes quàm plurimæ jam submersæ emergant ex multis causis: de quibus vide Aristotelem, l. i. meteor. c. 14. Stevinum in geogr. Varenium geogr. l. i. c. 18. Sed non putamus in illis novis continentibus solam maris lentissimam alluvionem attollere

(a) Hist. Nat. p. 200. (b) Ibid. p. 201. (c) Ibid.

posse montes ad altitudinem vigesies mille pedum supra maris libram. „Quosdam montes, inquit Varenius l. 1. c. 9. prop. 8. „progressu temporis generatos esse colligitur ex conchularum testis, quæ „in quibusdam montibus inveniuntur, ut in „Geldriæ montibus. Et generationis modus hic „esse videtur, si ventus vehemens arenam & sabulum paulatim in locum montis deferat & accumulat accedente pluvia. Qui modus sicut minores „montes producere potest, ita verisimile videtur „majores montes non esse generatos, sed ejusdem „cum tota tellure ætatis & originis. „ Vide Whistonii theoriâ telluris l. 4. c. 4. ubi diligenter & minute ex supra positis principiis singula phænomena ad præsentem terræ conformationem pertinentia, quæ nos prosequi hic non possumus, explicat ingeniosus author.

Argumentis hisce moralibus aliud invictum adjungere liceret, idque ad vulgi captum maxime accommodatum, petitum nempe *ex historia Judæorum & Christianorum*, aliorum etiam populorum, quæ cum summa auctoritate certiores nos efficit *Deum sæpius rebus humanis intervenisse*; & suam providentiam declaravisse subitis & stupendis rerum conversionibus, *miraculis & rerum futurarum vaticinationibus*. Sed toto secundo volumine ubi de religione revelata, de his præter naturam effectibus dicturi sumus.

ARGUMENTA PHYSICA.

In hac universitate rerum, in qua versamur, tria sunt in omni systemate distinguenda: nempe *res & substantiæ*, quibus constat mundus: quæ juxta Atheos corpora sunt, & præterea nihil: rerum seu substantiarum *vires & facultates*, sive corpo-

reæ, siue spirituales, quibus in se mutuo agunt, vel seipsas commovent: hæ vires juxta atomicos philosophos ad motum; juxta Hylozoitas ad motum & vim quamdam fibricem, uti supra expositum fuit, revocandæ sunt: denique illa species & apta constansque rerum omnium dispositio, quæ ex corporum in se mutuo agentium viribus oritur: & illa in animalibus appetituum & passionum permixtio, ex qua vitæ constans ratio & uniformitas nascitur: quam corporum dispositionem, temperationemque appetituum fortuito & temere natam, vel virium cæcarum necessarium effectum esse asserunt. Nos vero contendimus non posse corpora esse a seipsis, nec animos; nullas esse materiæ naturales vires, non vim motricem, multo minus vim cogitandi; admirabilem universi partiumque ejus dispositionem, & illam in animalibus appetituum temperationem sine causa intelligente existere non potuisse. Initium sumemus à specie rerum, quia universitatem contemplanti se primum offert admirationi hominum.

ARGUMENTUM QUINTUM.

Ex ordine rerum & virium naturalium sapienti temperatione.

PROPOSITIO.

Deum esse, qui mundum hunc initio constituit atque in omni tempore regit, ostendit totius universi & omnium ejus partium descriptio.

PROBATIO.

NAM ea est mundi totius fabricatio, ut si adhibita fuisset ad illius formationem summa sapien-

tia & consilium solertissimum, melius formari non potuisset; partesque ejus omnes tales sunt, ut nec ad usum meliores esse potuerint, neque ad speciem pulchriores. Atqui hæc mundi solertissima fabrica, ejusque omnium partium pulcherrima descriptio declarat, hæc omnia non fortuito, aut a bruta & cæca vi, sed a causa intelligente & provida profecta esse.

P A R S P R I M A.

Mundi species & apta partium dispositio.

Hoc argumentum qui copiosius velit pertractare, illi tota physiologia est percurrenda: summa nos tantum attingemus capita.

I. **Q**UANTA primum in immensa cælestium regionum extensione majestas est! Quanta in corporum infinita multitudine magnificentia! Nudos ad cælum oculos per amica serenæ noctis silentia dirige; innumerabiles aspice stellas, quæ debili licet, jucundo tamen, scintillanteque vividius lumine ubique collucent: deinde per astronomorum instrumenta intuere; novos cælos, novas stellas, immensamque deprehendis spatiorum æthereorum altitudinem. Cogita stellas singulas totidem soles, & cujusque vastissimum imperium esse, solari systemate haud fortassè minus. Jam corporum illorum immensas magnitudines, impetus, certos motus, apta intervalla, ratos ordines considera, ut inter se nunquam concurrant, ut unum alterius nunquam perturbet motus; ut summa sit ex mutua libratione consensio & inviolabilis constantia. Videturne ulla fortuna ulla, temeritas, erratio ulla, ulla vanitas? An non contrà ordo, ratio, veritas.

II. Quanta deinde in *solis* atque *lunæ* cursibus & efficientia sapientia elucet! Aspice ut sol oriens diffusa undique luce, & læta & salutari, recreet naturæ totius conspectum! ut recedens gratas quietis vices revocet! ut constantissimè & cum incredibile celeritate ab uno tropico ad alterum accedens efficiat tempestatum vicissitudines anniversarias, cum summa salute & conservatione animalium omnium atque stirpium! Quanta caloris, luminisque utilitas! quàm benè ad usum & voluptatem utraque temperata est! Ne autem radorum solarium vis debilior foret, pellendisve citò tenebris minùs idonea, incredibile celeritate, quam cogitatione assequi non valemus, propagatur, quæ soni velocitatem plusquam sexcenties millies superet.

Sole Hesperis in undis immerso, non idèò obscura in nocte palpabimus. Quæ velo quodam modo lucis fuerat obducta astrorum infinita multitudo explicat sese, illaque cæterarum quasi domina luna, cujus mutuata à sole lux tenuis & silens remittit oculos nimia solis vi perculosos, & ad quietem invitat. Quanta in illius motu menstruo utilitas ad metienda tempora! Quàm salutaris efficacia in ciendo mari! Ipsorum lunæ defectuum usus norunt astronomi, geographi, chronologi. Quis hæc fortunæ, non excellenti rationi tribuat?

III. Ad *terram* veniamus: videatur vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores pellucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas profunditates, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, camporum immensitates; quibus omnibus efficitur lætum, copiosum & amœnum animantibus cunctis domicilium. Sphærica est, non plana

ut caloris & luminis in variis terræ partibus aliqua possit esse successio; ut iusta commodaque fieri possit aquarum distributio; ut ventorum vim non frangat vel nimium debilitet montium altitudo.

Criminari solent Epicurei tum *terræ inæqualitates*, quæ tamen necessariæ sunt, ne aquæ diffluant nimium, & ut aprica loca existant ad uvarum & optimorum fructuum maturitatem: tum *montium altitudines*, sine quibus multis careremus pretiosis metallis & fontibus, qui ex condensatis vaporibus in eorum frigidis verticibus orti dimanant accelerato motu in subjectos campos: tum *caveas & specus & volcana*, quæ tamen summæ utilitatis esse observavit olim Plinius Hist. nat. l. 2. c. 82; quia per has caveas & diverticula æstuans in terræ visceribus ignis, ad rerum omnium vitam necessarius, erumpere solet; ut in compluribus opipidis notatur, quæ quia crebris ita ad eluviam cuniculis cavata sunt, minus idè terræ motibus quatuntur: tandem *loca deserta*, sed hæc etiam utilitatem suam habere possunt, licet ignotam; saltem ad varietatem conducunt, nec hominum generi necessaria sunt: præterea in hunc statum devenerunt, vel in illo permanent hominum culpa, aut ex naturalibus legibus, quarum infinitæ utilitates sunt.

IV. Circumfusus terræ *aër* est, animalis, spirabilisque natura, partibus constans subtilissimis, ut nempe corpora cuncta pervadens, inque secretiores eorum sinus penetrans molem universam fovere, alere & agitare possit. Huic elemento debent animalia, quod spirent, & spirando vivant; ut ex machinæ pneumaticæ experimentis evidenter colligitur. Nec in animalibus tantum, sed in plantis quoque peragitur aëris respiratio quædam imperfecta, à qua earum vita conservatioque pendet.

Sine aëre moveri pecora, volare aves, pisces natant non possent; sine aëre nec sonus, nec diei candor, nec crepuscula, nec cœrula cœli spatia existerent, sine aëre ros è terra non ascenderet, nubes non formarentur; efformatæ non sustinerentur ad arcendum nimium solis ardorem; suspensæ guttatim in terram non reciderent. In aëre formantur & venti, quibus nisi aëris moles quandoque commoveretur, insecta brevi cunctis & frugibus & animantibus fieret lethifera. Hi caloris solaris ardorem ita temperant, ut ipsam præstent habitabilem torridam zonam, quam perpetui recreant zephiri. Ventorum ope classes vastum tranant oceanum; omnesque gentes omnium rerum agitant commescia.

V. Terram aqua cingit, & ubique permeat; quam si tolleres, esset terra cinerum sterilis congeries: respirare non possemus siccum, subtiliterque frigidum aërem, mineralia non formarentur, plantæ non nutrentur, siti omnia arescerent: nihilque nisi squallidum, & mortuum telluris facies exhiberet. Hinc naturæ parens providus suas cuique regioni divisit aquas: si Ægyptus pluviis non fecundatur, exundans stans temporibus Nilus mollitos & oblimatos agros ad ferendum relinquit. Quibus locis nec pluvias copiosas, nec exundantes fluvios natura dedit, largita est rores incredibiliter abundantes. Quanta in aquarum omnium perpetuis agitationibus & cursibus solertia est! Sed aspice stupendam oceani immensitatem: spumantis æquoris irati fluctus intueri, cum fragore & catervatim in terram exundantes: *Quis conclusit ostiis mare? quando erumpebat quasi de vulva procedens, quis posuit vestem? Et dixit: usque huc venies Et non procedes amplius, Et hic confringes tumentes fluctus tuos?* Cur, inquires, falsæ sunt aquæ marinæ, & ita nobis ad potandum inutiles? Quia attemperari debuerunt non nobis, qui illis non indi-

genuis, sed variis piscium generibus, eorumque usibus: quia motus ex reciproco æstu & ex ventis non esset sufficiens ad arcendam putredinem; nam pacato per plures continuos dies mari aquam turbari experimur, & procreari, quæ inficiunt, animantium multitudinem.

VI. Terram & universa corpora ignis intus alit. Hoc è natura sublato ipsa vita tolleretur, torperent omnia. Hujus infinitæ noscuntur à philosophis utilitates, sed hæ notæ sunt omnibus: sine igne nec cibi pararentur, nec metalla liquarentur, nec vasa continendis liquoribus idonea efficerentur; necessaria mechanicis opificibus instrumenta non fabricarentur; chimix operationes non perficerentur; microscopiis, telescopiis, perspicillis, speculis careremus; lumine per noctem homines non fruerentur; calore, cum terram pulsat hyems, non foverentur. Quid plura? nisi ignis datus fuisset, in vanum adessent cætera, quæ igne sublato diu conservari nequeunt.

VII. Quàm mira est eorum fabrica, quæ gignuntur è terra; quæ radicibus iis affiguntur, quibus succum ex terra trahunt! Quanta eorum varietas est & pulchritudo! Quanta eorum omnium vis, ut ex tantillis granis herbas, stirpes, truncos, ramos, folia, flores & semina proferant! Animalium quot usibus plantæ inserviunt! Aliæ ædificiis, aliæ instrumentis aptæ sunt: remedia hæ, illæ alimenta suppeditant: quædam duræ & spissæ sublimum cælum ferunt vertice & dulcem animantibus umbram præbent; aliæ fragiles & depressæ vel humi serpunt, aut ad manuum altitudinem fructus tenent suspensos & invitant ad arripiendum. Ut hæc omnia usûs tam varii & multiplicis, vi solius seminis ex eadem tellure, eadem pluvia irrigata, eodem sole calefacta, gignuntur! Quidni liceat plantarum

interiorem structuram expendere, canales intra quos essentialis succi perpetuò fluunt, describere; extimarum, quibus plantæ teguntur, vestium figuram exponere; mirabilem foliorum texturam delineare; seminis exigui totam in se plantam continentis virtutem evolvere? Possimus ostendere, quomodò emanantes à caule vel caudice, ramis & radicibus novellæ partes perpetuam jacturam. perpetua prolis eductione, reparent; quomodò debiliores initio ejusmodi partes, non illicò laxatas extendi natura patiatur, sed compendio quodam coagmentatas intra folii axillam cubare faciat. Quomodò plantæ, quæ vim frigoris nequeunt sustinere, subterraneis suis radicibus conserventur; usque dum eas temperatus veris calor excitet & reproducat. Quomodò plantarum, quæ veteribus *aschinomena*, recentioribus *sensitiva* dictæ sunt, folia manu aut baculo tacta & paululùm compressa, statim ne lædantur, contrahant sese: cæterarum verò penè omnium flores, ubi grave & humidum tempus est, complicantur; ubi purum & serenum, explicentur; quomodò robustis plantis, ut stare per se possint, duras & elasticas natura fibras concesserit; earumque ramos, ut æquilibrium omnes servarent & pulchriorem haberent aspectum, à stipite sub angulo circiter 45 graduum prodire jusserit; cæteras verò debiliores sub majorum protectione tutas crescere voluerit; succum iis glutinosum distribuens, vel radículas quasi digitos, vel claviculas quasi manus, quibus protectricibus suis tenaciter adhæreant: quomodò hæc plantarum species in quavis regione reperiantur, quæ hominibus cæterisque animantibus ibidem natis maximè conveniunt; ita ut ex plantarum sponte nascentium frequentia. quibus morbis obnoxia sit regio quævis, dignoscatur: quomodò in illis plagis ubi aqua terræ deficit, habeant animantia subsidia in abundanti plantarum stillantium humiditate. Hanc solummodò meditationi materiam subjecisse sufficiat.

VIII. Animantium verò quanta varietas! quibus tota nostra tellus ubique abundat! Nulla pars suis incolis orba reperitur, arborum frondes genti innumerabili fertile solum suppeditant: nulli sunt fermè liquores, in quibus perspicillorum ope non cernamus innumeras diversæ speciei atque magnitudinis animantes. Ipsa animalium superficies aliis animalibus uberem campum præbet. Nec solidè marmorì vita deest, quippe cujus cava loca turbis animalium invisibilibus completa reperiuntur. Grandior natura grandiora exhibet: maria, lacus, paludes, flumina, saltus, campi scatent animantibus, quibus omnibus natura pabula paravit idonea. Sed quod non minùs admirandum est, illam infinitam multitudinem, non numero tantùm, sed specierum incredibili varietate distinxit naturæ parens: intervallum illud omne, quod patet in vita sensitiva à planta ad hominem diversis animalibus sensim & serìe quadam crescentibus ita completur, ut specierum proximarum discrimina sensum nostrum fugiant. Sunt quædam animantia, quæ vix supra sortem inertis materiæ elata videntur, qualia sunt, pisces testacei quidam, qui rupibus adhærescunt, à quibus avulsi statim moriuntur. Multa sunt quæ minimo ab his distant intervallo, quæque nullum alium sensum habent, quàm tactùs & gustùs: aliis natura addidit facultatem audiendi, aliis sensum olfactùs, aliis vim videndi. Immo idem sensus in variis animalibus, varius est & tanta accipit in aliquibus incrementa, ut diversi generis esse videatur. Ille sensus interior, illa sagacitas, quam instinctum nominamus, sic gradatim & sensim crescit, ut ab infimo gradu initium capiens natura ad humanam in aliquibus pertingere calliditatem velle videatur.

Quanta in membrorum figuris habilitas ad partem capeffendum conficiendumque, ad arripienda ea omnia, quæ sunt conservantia sui statùs! ad

colligendos cibos, ad retinendam prædam, ad onera ferenda, ad tellurem arandam, ad nidos componendos, ad laqueos texendos, &c. Quàm admirabilis fabrica membrorum fit in avibus præfertim consideremus. Vide ut alæ & plumæ fortes simul & leves, ita sunt dispositæ, ut totum corpus tegatur & facilè moveatur: ut varius in unaquaque avium specie alarum situs sit, pro diversa nandi, volandi, mergendi ratione: ut in omnibus leves & ad motum aptissimi sunt pedes & breves & minuti: ut in omnibus commoda capitis & rostri figura: apta cerebri, oculorum, aurium dispositio; idonea ventriculorum structura, quorum alter cibos comminuens digestionem præparat; alter cibos concoquens ac transformans digestionem conficit: ut in omnibus admirabilis, etsi tam varia vivendi ratio seu œconomia. Mutatis tempestatibus suntne regiones commutandæ? Statis temporibus & miro ordine per vastissimos terrarum marisque tractus peregrinantur; certum iter in incerta aëris regione nemine dirigente sequuntur; norunt positas in immenso mari insulas quasdam, in quibus victum possint reperire; atque ubi ad primas sedes redeundum erit. factæ jam peregrinationis memores novum ab iisdem locis stipendium repetere non omittent. Ne autem diuturnis ejusmodi peregrinationibus nimium defatigarentur, longas eis fortesque alas, & duros pectorales musculos natura benè provida concessit. Piscium quoque quanta multitudo perambulat semitas maris! species diversas plusquam 176 numeravit Plinius. Ruifchius & Jonstonius quingentas & ultra recensere. Aliorum prodigiosa magnitudo, aliorum stupenda parvitas, admirabilis omnium structura, respirandi ratio à terrestrium animalium respiratione diversa, organa aquatico elemento congrua, perpetuum corporis æquilibrium, motus facilitas in progrediendo, in ascendendo, in præcipitando, in declinando, hæc & infinita alia nullane habent artis & solertiæ indicia?

Datus est animantibus & *sensus* & *appetitus*, ut altero conatum haberent ad naturales partus capessendos; altero fecernerent noxia à salutaribus. Inſitæ sunt membris vires ad motus spontaneos mira varietate distinctos: quibus salutaria arripiant & nocitura repellant, aut declinent. Quibus bestiis is erat cibus, ut alius generis bestiis vescerentur, vires natura dedit; illis verò ad prædam destinatis cum timiditate celeritatem fugiendi conjunxit. Data est quibusdam etiam machinatio quædam atque solertia: ut in araneolis, aliæ quasi rete texunt, ut si quid inhæserit, conficiant: aliæ autem ex inopinato observant, & si quod incidit, arripiunt, idque consumunt. Quanto opere ex altera parte se custodiunt bestię; ut in partu circumſpectant, ut in cubilibus deliteſcunt!

Quàm provido consilio conservantur animantium genera! Animantes, alii mares; aliæ foeminae; partesque corporis ad procreandum & concipiendum aptissimæ; atque corporum commiscendorum miræ libidines. In avium œconomia quàm admirabilis ovorum incubatio est! Primùm quidem interna pars ovi & ipsius testa hunc in finem manifestè comparatæ sunt. Ex albo ovi liquore avis corpus formatur: formatum luteo vescitur; & geminæ illæ partes, ut mira sunt dexteritate conjunctæ, sic miro sunt artificio discretæ. Deinde ipsa avium incubantium actio sapientiæ plena est: quis eas docuit, non nisi hac via suam posse speciem propagari? Quis eas docuit in ovis foetus contineri & determinati cujusdam caloris gradus ope nascituros? Cujus consilium eas per certam temporis mensuram, modò breviorē, modò longiorē nidis retinet patienter affixas? Undè nata illa est, quam adhibent in construendis nidis mollissimis industria, in cibus inveniendis sagacitas, in fugiendis periculis solertia? Illorum verò ani-

mantium, quæ lacte aluntur, statim atque foetus uteris exciderunt, tum omnis ferme matrum oibus lactescere incipit: eaque, quæ paulò ante nata sunt, sine magistro, duce natura, mammas appetunt & earum ubertate saturantur. Atque ut intelligamus quàm nihil horum sit fortuitum, quàm hæc omnia sint providæ solertisque naturæ opera: quæ multiplices foetus procreant, ut fœces; ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiae, quæ paucos foetus gignunt. Infitus est iis omnibus animantibus, quorum opera indiget soboles, tenerrimus amor; & præcipua quædam in iis, quæ procreaverint, educandis custodiendisque cura ad eum usque finem dum seipsa possint defendere; immò dum possint iis parentes sua opera prodesse. Hinc etiam postquam pullos nidis excluderunt, ita tamen tuentur matres, ut pennis foveant, ne frigore lædantur; & si est calor à sole, se opponant; & cum pulli pennulis uti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur. Verùm ubi neque parentum auxilio indiget soboles, neque possunt illi parentes sua opera prodesse, aut abest omninò hic amor, aut cessat.

IX. Sed ad hominem cæterorum animalium dominum veniamus. Quanta corporis totius species & dignitas! Vide ut omnium rerum cœlestium spectator est.

Cùm demissa vident animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque tueri
Jussit & erectos ad sidera tollere vultus.

Hoc in recto situ, quocunque voluerit, movetur facilè; actus à voluntate imperatos membra statim exequantur. Sensus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite; tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios & facti & collocati sunt. Nam oculi tanquam speculatores, altissimum locum obti-

ment: ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere. Et aures cum sonum percipere debeant, qui natura in sublime fertur, recte in altis corporis partibus collocatæ sunt. Itemque nares, eò quòd omnis odor ad supera fertur, recte fursùm sunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum est, non sine causa vicinitatem oris secutæ sunt. Jam gustatus, qui sentire eorum, quibus vescimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua esculentis & potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesque nimios & frigoris & caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia necessariò terri essent aliquid habitura: sic natura res similes procul amandavit à sensibus.

Non pigmæum hominem esse natura voluit: quia cæteris animalibus dominari debebat; quia labori destinatus, pares labori vires habere eum oportebat; quia exiguæ latitudinis caput sufficientem spirituum animalium copiam continere non poterat. Non fecit gigantem, quia cum tanta voracitate nutriri facile non potuisset; cum tanta ferendorum onerum facilitate in machinarum utilium inventionem rationem non exercuisset. In admirabiliter proportionato illo corpore, quæ compages! Quæ structura! Quæ levitas simul ac firmitas officium! Qui membrorum omnium ordo ac decens apparatus! Quæ stupenda musculorum varietas! Quæ tot inter partes diversas æquilibrii constantia! Ut superpositis carnibus ossa vestiuntur & ossibus miro sibi insertis artificio carnes sustinentur! Ut carnem quibusdam in partibus circumdat tenera pellicula & ornat; in aliis durior ac fortior eandem à vulneribus protegit! Sub ea rami latitant innumerales, quorum alii à centro ad extrema sanguini-

nem vehunt, alii ab extremis ad centrum revehunt eundem: sic illo perpetuo fluente carnes irrigantur, idemque ad primam originem rediens vires novas, novamque subtilitatem accipit iterum toto corpore diffundendus. Ne autem illa fluidi sanguinis moles deficiat: qui sumuntur cibi in sanguinem post digestionem perpetuò transformantur. Sed subtilioribus alimentorum partibus in sanguinem transmutatis, crassiores eorumdem partes ab aliis naturali quadam operatione secretæ per canales huic usui destinatos ejiciuntur. Sicque humanum corpus quod perpetuà transpiratione perit, perpetuà reparatione conservatur.

Supra partes cæteras caput eminent, quod duris ac spissis ossibus undique cinctum est, ne pretiosus, quem continet, spirituum thesaurus evanescat. Ut aptè calva perforatur iis in locis, quibus oculi, aures, os, nares respondent! Suos unaquæque pars nervos habet suscipiendis sensationibus idoneos. Organa autem quibus ab objectis exterioribus ad cerebrum sensationes deferuntur, plerumque sunt gemina, ut nempe quod in uno perire possit, supersit in altero, sicque disposita, ut sive directè, sive ad dexteram, sive ad lævam converti statim possint. Quid de fronte dicemus ad majestatem concessa; quid de oculis quibus, tanquam animæ sedi, quædam flamma cœlestis indita est! Hos natura primùm membranis tenuissimis vestivit & sepsit: quas perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem ut continerentur; lubricas & mobiles, ut & declinarent si quid noceret, & ad spectum quò vellent facillè converterent. Aciesque ipsa qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea quæ nocere possent, facillè vitet. Palpebræque quæ sunt tegmenta oculorum, mollissimæ tactu ne læderint aciem; aptissimè factæ & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas, idque natura providit, ut identidem fieri posset cum

maxima celeritate. Munitæque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum, quibus, & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam involuti quiescerent. Ut latent etiam utiliter oculi, cum & excelsis undique partibus sepuntur! Superiora superciliis obducta, & genæ, ab inferiore parte subjectæ, leviter eminentes tutantur. Quid de auribus dicemus! Auditus semper patet: ejus enim sensu etiam dormientes egeremus, à quo cum sonus est acceptus, etiam à somno excitamur: flexuosum iter habet, ne quid directò intrare possit: provisum etiam ut si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in fordibus aurium, tanquam in visco inhæresceret. Quàm multa prætereunda nobis sunt de dentibus, ad oris ornatam ciborumque masticationem destinatis; de lingua, quæ nervis constans celeriter mobilibus, serpentina flectitur volubilitate; de collo ad hominis nutum, vel erecto, vel inclinato; de pulmonibus eorumque motu perpetuò; de proportionata cæteris partibus brachiorum longitudine; de nervorum in illis vi ac quantitate; de manuum nervis & ossiculis, & stupenda digitorum mobilitate, quibus tot artium ministræ fiunt; de internarum omnium partium structura? Quid enim? estne in tanta partium diversitate aliquid inordinatum? in tanta multitudine aliquid supervacaneum? aut potius nonne omnia apta & elegantiae ac rationis plena sunt? Meritò ergò Galenus, post Hippocratem medicorum princeps, cum humani corporis fabricam olim exposuisset, pulcherrimum Deo hymnum cecinisse se dicebat.

Veniamus denique ad animi partes, quarum est aspectus illustrior; & præcipuè ad vim *rationis*, quæ homini in omnia terrestria, sive animata, sive inanima dedit imperium. Hominum ratione & prudentia tot artes inventæ; quibus tanta rerum

atilliam & jucundarum copia suppeditatur. Homines ratione in cœlum usque penetrant, & mundi totius pulchritudinem contemplantur: hac astrorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: hac finitus dies, mensis, annus: defectiones solis & lunæ cognitæ prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ & quando futuræ sint. Hac corporum coelestium magnitudines, distantia, vires, leges detectæ. Ratione Deum ipsum adimus, & in mundo intellectuali expatiamur. Quid memorem alias animi dotes? Quodd soli homini datum sit rerum pulchritudinem, ordinem, partium convenientiam & usum cernere. Quodd sentiant homines etiam in animi consiliis, in dictis factisque, quid pulchrum & honestum; quid deceat; quis modus. Quoddque animi affectus & agendi consilia omnia eò magis hominum sensui se probent & ab omnibus laudentur, quò majorem in vita felicitatem atque ad plures pertinentem efficere sunt idonea; etiam ubi hi qui comprobant & laudant, nullam suæ utilitatis cujuscumque habeant rationem.

Quid? quodd & benignissimo consilio animi constituentur appetitiones? Natura enim non se solùm cuique commendavit; sed conjugem, sobolem, cognatos, vicinos, cives; quos omnes gratuita bonitate prosequimur, ubi nulla est dissidii causa: atque boni bonos diligunt, quasi propinquitate conjunctos. Serpit etiam latius hæc hominum caritas, totumque complectitur humanum genus. Vinculis hisce homines inter se colligavit natura & ad cœtus, concilia & civitates instituendas invitavit: eosdemque ad omnia præclara vitæ officia subornavit. Quàm benè etiam institutum est, ut tanta in animis, quanta in vultibus hominum dissimilitudo sit, in hunc nempè finem, ut diversa munera diversi obire & velint & possint; & sic permutatlone meritorum & officiorum novo vinculo homines adunarentur. Hæc omnia, qui fortuitò evenisse reputaverit, nes-

cio quæ solertiæ, consilii, aut prudentiæ opera relinquere possit. Aut si singula quemquam fortè non movent, universa certè inter se connexa movere debebunt. Vide Ciceronem *l. de Nat. Deor.* Fene-
lon de *Exist. Dei.* Ray de *Exist. Dei dem. per crea-
turas.* Neuventiit de *Exist. Dei.* Derham *Theol. Phys. & Astron.* De Reaumur in *Mem. ad hist. in-
sect. &c.*

P A R S S E C U N D A.

Argumenti ex causis finalibus vis & auctoritas.

U **TR** ex effectibus causam esse aliquam intelli-
gimus sic ex effectibus *artificiosis & solertibus* cau-
sam *arte & solertia* præditam colligere debemus &
solemus. Quis si tabulam pictam intueatur; in qua
sit elegans colorum varietas, justa personarum dis-
positio, erudita oculorum conversio, apta luminis
distributio, solers umbrarum permixtio; quis simi-
lem tabulam ex fortuita colorum projectione natam
sibi persuaderet? Quis statuat in insula quâdam
deserta reperiens, cujus omnia membra admirabili-
ter apta, majestatem, vitam, motum, elegan-
tiam spirarent; eam cæco tumultuantis æquoris
impetu putaret effictam? Quis Homeri Iliadem,
aut Æneidem Virgilii ex litteris temerè in terram
excussis natas arbitretur? Quis, si audierit plures
mucicos tam scitè fidibus, aliisque instrumentis
cæcantes, ut singularis & unus inde oriatur con-
centus, quamvis quilibet eorum certas partes sibi
datas obeat, non statim intelligit, præter homines
istos instrumenta pulsantes musica, (quorum quis-
que id tantum curare munus potest, quod sibi est
impositum) unam esse mentem, cui ab omnibus
pareatur, quæ causa istius harmoniæ sit, quæ mo-
dum & rationem singulis præscripserit? Hæc om-

nia casui adscribi posse universum negat humanum genus, quia in illis nulla temeritas est, sed ordo certus apparet, ars, prudentia, sapientia, consilium. Multò quidem magis in tantis naturæ totius motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus; in quibus nihil unquam immensa & infinita vetustas mentita sit, statuatur necesse est ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Unaquæque naturæ pars, minutissimum animal, plures habet partes artificiosè dispositas, quàm poëma Virgilii, quàm musica maximè varia, multiplex & composita; adeoque cùm infinita sit in mundo partium multitudo, tam fieri nequit, ut mundus oriatur unquam aut ortus sit ex concursu fortuito, quàm fieri non potest, ut ex projectione litterarum oriatur poëma infinita versuum multitudine constans; vel harmonia ex infinitis instrumentis musicis perfecta.

2do. Etsi daremus ex concursione fortuita oriri mundum haud repugnare; id tamen asserere, demeritis esset. Illud enim certissimè concluditur, quod concluditur cum probabilitate infinita: & è contrario inepta prorsus est conclusio, quæ habet sibi contrariam infinitam probabilitatem: verisimilitudo quippe infinita parit certitudinem absolutam; concludere verò contra illam verisimilitudinem, contra quam nulla planè ratio esse potest, quid aliud est, quàm insanire? Atqui ex pulcherrima mundi fabrica & solerti descriptione partium omnium cum infinita probabilitate concluditur, ea omnia, quæ mundo continentur, non à bruta & cæca vi, aut à temerario impetu orta esse, sed à causa cum consilio & ratione agente. Nam cùm numero infinitæ sint figuræ & situs deformes & inutiles, quas recipere possint materiæ partes; unica verò sit forma, unicus partium situs, in data quavis specie, pulchritudini aut usui inserviens: qui sperat ex concursu fortuito orituram unicam

illam formam, sperat contra infinitam probabilitatem; quò nihil potest esse levius. Et qui credit ortam esse unicam illam formam, credit etiam contra probabilitatem infinitam; quò nihil potest esse stultius.

3tio. Nihil est in vita certius, quàm ratione præditos esse homines, quorum fruimur convictu & familiaritate. Atqui certiores sumus esse Deum, cujus fruimur muneribus, quàm esse homines ratione præditos. Nam esse alios homines mente atque intelligentia præditos non aliter cognoscimus, quàm ex motibus corporis humani, in quibus apparet ratio, prudentia & artis similitudo. Sed in universitate rerum multò plura & majora sunt indicia rationis, consilii & artis, quàm in motibus voluntariis corporis humani: naturæ enim solertiam nullus opifex, nulla ars consequi potest imitando; nec quidquam manus hominis potest efficere, quod cum ipsius manûs opificio possit comparari. Pulcherrimus est in hanc rem Ciceronis locus in secundo libro *de Nat. Deor.* „Quòd si omnes mundi „partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriorres? videamus utrumne ea fortuita sunt; an eo „statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi „sensu moderante, divinaque providentia. . . . Si „ergo meliora sunt ea, quæ natura, quàm illa quæ „arte perfecta sunt, nec ars efficit quidquam sine „ratione, ne natura quidem rationis expertus est habenda. Qui igitur convenit signum aut tabulam „pictam cum aspexeris, scire adhibitam esse artem; „cùmque procul cursum navigii videris, non dubitare quin id ratione atque arte moveatur; aut cùm „solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplere, „intelligere declarari horas arte, non casu; mundaum autem qui & has ipsas artes & earum artifices „& cuncta complectatur, consilii & rationis expertem putare? Quòd si in Scythiam aut Britanniam

„sphæram aliquis tulerit, cujus singulæ converfio-
 „nes idem efficiunt in sole & in luna, & in quin-
 „que stellis errantibus, quod efficitur in cœlo cune-
 „tis diebus & noctibus; quis in illa barbarie dubi-
 „tet, quin ea sphæra fit perfecta ratione. Hi autem
 „dubitant de mundo, ex quo & oriuntur & fiunt
 „omnia, casus ipse fit effectus, aut necessitate
 „aliqua, an ratione ac mente divina, & Archime-
 „dem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ
 „conversionibus, quàm naturam in efficiendis:
 „præsertim cùm multis partibus sint illa perfecta,
 „quàm hæc simulata, solertiùs.,,

4to. Oratio & hominum collocutio, non ma-
 gis certos efficit nos, illos esse mente præditos;
 quàm oratio illa naturalis, quæ in sensationibus po-
 sita est, quæque est quædam naturæ seu potius au-
 thoris naturæ nobiscum collocutio, certos nos
 efficit existentia Dei. Primùm quidem hoc certum
 est, nos non magis homines cernere cum quibus
 est nobis conjunctio sermonis, quàm Deum. Cerno
 exteriora quidem hominis lineamenta & pellem va-
 rio colore tinctam; sed non est mihi cum pelle,
 vel lineamenti externis collocutio, sed cum qua-
 dam re, nec visibili, nec tangibili, particeps ra-
 tionis, quæ cùm reliquerit ista lineamenta, manet
 cadaver, non homo: non hominem ergo video,
 cum quo est mihi, amicitia & familiaritatis con-
 junctio, sed domum ejus seu illam molem, in qua
 habitat; & ex variis motibus istius molis, præser-
 tim verò sermone, habitantis in ea hominis soler-
 tiam & industriam colligo. Haud secùs, etsi Deum
 non videam oculis, video tamen quasi domum
 Dei hunc mundum; & ex hujus mundi pulcherrimo
 ornatu, aptissimisque motibus, & oratione natura-
 li in sensationibus posita, colligo habitantem in ea
 mentem esse, cujus solertia tantò superat hominis
 industriam; quanto admirabilius est naturæ, quàm
 homi-

hominis artificium. Adeòque omnis quæstio in eo versatur, an Deus nos continuo alloquatur & figuris utatur ad informationem nostram planè arbitrariis cum rebus significatis nullam omnino habentibus, vel necessariam connexionem, vel similitudinem; haud majorem quàm habeant voces, quibus constat oratio humana, cum rebus per eas significatis. Atqui res ita est.

Exempla capere possumus ex omnibus sensationibus & ex ipsa oratione humana: nam quæ est similitudo & connexio inter varias animorum affectiones, dum sentimus, & illa media quibus utitur natura, seu potius sub naturæ velo abditus Deus, ad easdem affectiones excitandas? Quænam est connexio vel similitudo inter motum in nervis opticis excitatum, & istam admirabilem varietatem luminis & colorum; inter tremulum motum aurium, & exquisitam illam lætitiã, quam parit harmonia instrumentorum musicorum? Quanta in omni sensu varietas, odorum, saporum, &c.! Illa tamen omnis varietas nullo alio medio sensibili perficitur, quàm nervorum tremulo motu orto ex impressione, seu aëris, seu luminis, seu alterius alicujus corporis, qui tremulus motus profectò non levissimam habet cognationem cum affectionibus famis, sitis, odorum, colorum, &c. Et proinde illæ nervorum vibrationes efficiunt sermonem aliquem, quo admonemur à Deo de rebus cum quibus nullam habent similitudinem. Et hunc sermonem institutum invenientes homines, illum ad suos usus accommodant, nempe ad sibi invicem significandos interiores sensus, seu gestu, seu scripto, seu voce; etsi nec gestus, nec scriptum, nec vox, ullam habeat ex se significationem, aut ullam accipere posset ex instituto hominum, nisi natura priùs sensationum arbitrarium usum instituisset.

Verùm cùm isti motus nervorum non à nobis sentiantur, & idèò respectu nostri minùs habere naturam signorum videri possint; sed solummodò respectu Dei, qui illorum occasione in nobis tam varias affectiones divina sua virtute excitat: aliud igitur exemplum sumamus, in quo manifestum sit admoneri nos per signa sensibilia de rebus toto cœlo disjunctis natura; & istis signis sensibilibus, sicut voce humana, doceri quid amplectendum, quidve fugiendum sit. Exemplum illud in *visione* habemus. (a). Nam reverà visio omnis, seu illa naturalis admonitio, quam per oculos accipimus de rerum naturis, fit per signa sensibilia planè arbitraria, quæ nullam similitudinem habent, nec necessariam connexionem cùm rebus significatis; & in hoc totum discrimen est inter *orationem* & *visionem*, quòd illa ab hominibus inventa fuerit & nobis parvulis institutione magistrorum aut propinquorum familiaritate inculcata; ista verò à Deo instituta sit, & à consuetudine rerum naturalium atque experientia, à primo ipso ortu inchoata, accepta sit. Quid enim per visionem percipimus? Corporum distantiam, situm, magnitudinem, figuram, duritiem, mollitiem, fluiditatem, asperitatem, pulchritudinem; & prætereà in hominum vultu varios animorum motus, iracundiam, pudorem, audaciam, timorem, lætitiã, tristitiã, &c. Sed an hæc videmus in seipsis? An non per signa arbitraria, quæ nullam habent connexionem cum rebus significatis? Certum enim est proprium objectum oculorum esse *lucem*, *lucisque gradationes* seu *temperationes*, prætereà nihil; & nos distantiam, v. g. percipere ex majore vel minore objecti visi claritate; quod propè est, clarè distinctèque cernitur; quò magis recedit, eò obscurum & confusum magis apparet. Sic etiam corporum situm & figuram ex luminis temperatio-

(a) Berkeley. Alcyphron dial. 5.

ne percipimus, quod vel ex eo patet, quod pictores nos fallant & in speculis res cum suis omnibus distantibus, dimensionibus, figurisque cernamus. Idem dicendum erit de duritie, de fluiditate atque asperitate; quæ sanè qualitates ad tactum propriè pertinent: idem quoque dicendum de rerum pulchritudine, quæ animo solo percipitur, ut infra ostendemus. Multò profectò minùs oculis cernimus *animorum* commotiones; sed de ipsis solummodò admonemur ex visis in vultu colorum mutationibus. Jam verò nulla est naturalis connexio inter lucis gradationes & distantiam, seu figuram, seu situm, seu fluiditatem, &c. nulla etiam inter lucis modificationes in vultu hominis conspectas & animi affectiones, iracundiam, pudorem, metum, spem, desperationem, lætitiã, tristitiã. Non major certe est connexio, quàm inter voces, & res per voces significatas: quod adeò verum est, ut experientia compertum sit hominem cœcum à nativitate, cum primùm ad rerum conspectum admittitur, nequaquam posse de distantia, vel figura, vel situ, cæterisque qualitatibus corporis judicare ex visione, donec experientia & consuetudine didicerit. Omnia enim non extra se posita, sed in animo suo putat inesse: atque etsi ex tactu consueverit distinguere varias figuras, oculo ista primo intuitu dividere non valet (a), nisi fortassè fuerit mathematicus & notiones suas, non ut rudes solent, sed ex consideratione abstractiva informaverit, & ad illas notiones apparentias novas expenderit. Ex quo sanè efficitur, visionem esse sermonem quemdam ab authore naturæ, non tantùm arbitrariò inven-

G 2

(a) Vide Locke de intell. hum. l. 2. p. 97. Berkeley Alcyphron vel min. phil. dialog. 5. Voltaire Elementa phil. Neut. c. 6. Vide etiam, quæ contrà disputantur in l. de origine cogn. hum. sect. 6. cujus authoris sententiã nequaquam minuit vim argumenti nostri.

tum, sed quem experientia atque usu discimus; & in hoc differre sermonem humanum à sermone naturali, quòd ille varius sit apud homines, hic omnibus communis; quòd ille mutabilis, hic constans; quòd meminerimus tempus quo illum didicimus, huic assueti sumus ab ipso ortu & memoriam nostram præcefferit; quòd in sermone humano voces, separatim à rebus, grammaticè consideremus, vix unquam verò accidat, ut speciem rerum à rebus separemus. Sic etsi, cum petram intueor, nihil videam nisi *temperationes lucis*, tamen eodem tempore menti solent sese offerre cæteræ petræ qualitates, soliditas, asperitas, &c. Attamen in sermone humano idem fermè contingit: nam non possumus sine aliqua contentione vocem separare à re significata: cum legimus librum, nullam damus attentionem litteris & vocabulis, sed continuo progreditur mens ad res significatas: et si sermo humanus nobis esset naturalis, si ab infantia ei assueti essemus, si nulla esset apud diversos homines varietas; tam connexus cum rerum naturis videretur, quàm sermo arbitrarius visionis.

5to. Huic argumento ex causis finalibus ex nulla re major accedit autoritas, quàm ex ridiculis generationis animalium expositionibus, quas protulere Athei: illas collegit Fran. Redi de gener. insect. p. 14. Nos verò hic solummodò referemus Epicuri mentem circa primam hominis nativitatem. „Is enim, teste Censorino, de die nat. c. 2. credit „limo calefactos uteros, nescio quos, radicibus „terræ coherentes, primum increvisse, & infanti- „bus ex se editis ingenitum lactis humorem, natu- „ra ministrante, præbuisse; quos ita educatos & „adultos, genus humanum propagasse. „ Quam fabulam non ad contumeliam & opprobrium illi philosopho attributam fuisse patet ex Lucretio, qui eandem sic exornat.

Crescebant uteri terræ radicibus apti,
 Quos ubi tempore maturo patefecerit ætas
 Infantum, fugiens humorem, aurisque petissens,
 Convertibat ibi natura foramina terræ,
 Et succum venis cogebat fundere apertis
 Consimilem lactis; sicut nunc femina quæque
 Cum peperit dulci repletur lacte, quod omnis
 Impetus in mammas convertitur ille alimenti:
 Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
 Præbebat, multa & molli lanugine abundans.

Objicies imo. Si Epicureis concedantur postu-
 lata sua; videlicet, existere atomos omnis gene-
 ris aptissimas ad mundi constructionem; illas ato-
 mos moveri naturaliter, non tantum secundum li-
 neas parallelas, sed etiam declinare paululum; &
 sic in se mutuò incidere; infinitas per totam æter-
 nitatem molitiones & periclitationes facere; nullo
 modo negari potest, quin ex earum concursione
 fortuita oriri mundus possit. Quia inter infinitas
 combinationes possibles, hæc præsens dispositio
 reperitur; quæ consequenter est æquè possibilis ac
 probabilis, ac alia quævis: immò quæ in infinita-
 te seculorum est necessaria, cum omnes combina-
 tiones æternitas exhaurire debeat. Ergo

Respondeo: concessis omnibus prædictis postu-
 latis præsentem rerum dispositionem esse planè ex
 concursione fortuita impossibilem: ob hanc eviden-
 tissimam causam, quod ad generandum, conservan-
 dumque mundum hunc sint necessariæ certæ leges
 motus, præter illam qua permutatur motus ex col-
 lisione, quas atomi sibi præscribere non possunt.
 Necessariæ sunt leges gravitatis seu attractionis mu-
 tuæ, cohæsionis, repulsionis, generationis & nu-
 tritionis plantarum & animalium, atque aliæ innu-
 meræ, quæ ex lege percussionis non pendent. Sine
 hisce legibus demonstratur ex sola lege percussionis
 nulla oritura corpora organica, sed omnes atomos
 in vorticem unum vel plures, in quibus est motus

liberrimus, distributas, æternum esse in eodem statu duraturas (a). Alienum est à philosophi constantia, asserere aliquem effectum esse possibilem, antequam noverit, an adsint causæ pares producendo effectui: ostendant ergo Epicurei & cæteri eorum imitatores, collisionem atomorum causam esse parem producendo & conservando mundo. Hoc quoties tentarunt, ut ait Baconus, *visu ab omnibus excepti sunt.*

Objicies 2do. Rebus, quia existunt, utimur; minime vero, ut iis uteremur, conditæ sunt. Ita Lucretius, l. 4.

Nil ideo natum est in corpore, ut usum
Possemus, sed quod natum est, id procreat usum.

Et vero, inquit idem, illud cujus causa factum est aliquid, eo prius est quod ejus causa existit.

Nam contra conferre manu certamina pugnae
Et lacerare artus, fœdareque membra cruore,
Ante fuit multo, quam lucida tela volarent.
Et vulnus naturam prius vitare coëgit,
Quam daret objectum parmae læva per artem.
Scilicet & fessum corpus mandare quieti
Multo antiquius est, quam lecti mollia strata,
Et sedare sitim prius, quam pocula natum.

Sed rebus ipsis earum usus posteriores sunt.

Nec fuit, ante, videre, oculorum lumina nata,
Nec distis orare prius, quam lingua creata.

Omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quam fuit usus.

(a) A cœca necessitate metaphysica, quæ utique eadem est semper & ubique, nulla oritur rerum varietas. Tota rerum conditarum pro locis & temporibus diversitas ab ideis & voluntate entis necessariò existentis solummodò oriri potuit. *Newtonus Princ. Math. l. 3.*

Cum eodem ergo concludi potest.

Quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
Utilitatis ob officium potuisse creari (a).

Respondeo hac Epicureorum evasione nihil absurdius esse. Quid enim? non condita sunt lumina ut videremus, cur ergo nihil habent, quod ad visionem non referatur? Non datæ sunt nobis aures, ut audiremus: cur ergo nihil habent quod non sit excipiendo sono proportionatum? Non positi in pectore pulmones, ut aërem hauriremus: cur ergo nihil habent respirationi non destinatum? Cur ergo non dicemus, non esse factum solarium ad indicandas horas, navem ad navigandum?

Sed, inquit Lucretius, membris ipsis posterior est illorum usus. Primum hoc falsum est. Ut enim posterior membris usus eorum censeatur, necesse esset, ut membra per tempus aliquod indifferencia ad hunc, vel illum usum forent & deinceps ad talem præcise determinarentur. Atque nunquam indifferens est membrorum usus aut fuit, ita ut iis ad hoc vel istud pro lubitu homines uti potuerint. Pleraque vero eo ipso usui incipiunt esse, quo existunt: & ille eorum usus & motus ad corporis vitam necessario requiritur.

Secundo: hæc Lucretii propositio *membris posterior est membrorum usus*, duplici sensu intelligi potest. Nempe vel sic, ut significet in se & in authoris sui intentione membrorum usum esse mem-

G 4

(a) Homines boni & mali, ordinis & confusionis notiones sibi efformarunt, postquam sibi persuasissent omnia, quæ fiunt, propter ipsos fieri: tunc in unaquaque re præcipuum judicare debuerunt, quod ipsis utilissimum & illa omnia præstantissima æstimare à quibus optime afficiebantur. *Spinoza.*

bris posteriorem : vel sic , ut significet tantum in executione & ratione temporis post membra membrorum usum haberi. Si posteriore sensu intelligatur, ex parte vera est : sunt enim humani corporis membra quædam, quæ prius, quam iis utatur homo, in homine existunt. Si autem priori sensu intelligatur, falsa est ; & illius veritas sine probatione à Lucretio supponitur. Nec enim membra primum author naturæ condidit, cujus illa essent aut esse possent utilitatis incertus, sed contra prospiciens, quid e re & utilitate esset suarum creaturarum, rerumque naturam habens perspectam, membra dedit & ad certos fines, quos mutare nequimus, destinavit. Et ut exemplis Lucretii utar : commodior & aptior telis pugnandi ratio eventu ipso & tempore telis est posterior ; sed si cogitationem spectemus hominum telis antiquior est, & revera tela peperit. Non possunt ergo univèrse tolli fines rerum, nisi demonstretur, nullam esse in parente naturæ cognitionem rerum ante earum effectiōnem, quod prædicto argumento non conficit Lucretius.

OBSERVATIO.

Validissimum hoc adversus Atheos ex causis finalibus argumentum multum elevarunt quamplures philosophi Christiani in multiplici alia re de religione optime meriti.

Magnus ille Cartesius, philosophiæ mechanicæ instaurator, easdem causas finales prorsus a physica sua & etiam a metaphysica ablegavit. In responsione ad objectiones Gassendi scribit. „Nec fingi „potest, aliquos Dei fines magis, quam alios, in „propatulo esse: omnes enim in imperscrutabili „ejus sapientiæ abyfso sunt eodem modo reconditi. „ Med. 4ta. Metaph. „Ob hanc unicam „rationem totum illud causarum genus, quod a

„fine peti solet, in rebus physicis nullum usum habere
 „existimo : non enim absque temeritate me puto
 „investigare posse fines Dei. „ Et in principiis
 philosophiæ p. 1ma. §. 28. habet : „ nullas un-
 „quam rationes circa res naturales à fine, quem
 „Deus aut natura in eis faciendis sibi proposuit,
 „admittimus ; quia non tantum nobis debemus ar-
 „rogare, ut ejus consiliorum participes esse possi-
 „mus. „ Consentienter hisce placitis mundi totius
 & corporis humani generationem ex principiis me-
 chanicis conatus est explicare, sed fatis infelicitè.
 Ab Atheistica tamen impietate sine dubio longissimè
 abfuit, cum argumenta omnia metaphysica illustra-
 verit ; Deumque solum causam materiæ, & motus
 effectricem & conservatricem statuerit : & insuper
 etiam docuerit, creatorem eam præcisè motus
 quantitatem materiæ dedisse, quæ apta esset produ-
 cendis rebus omnibus.

Mallebranchius Cartesii secutus vestigia aliqua-
 tenus tamen magistro timidior extitit ; utpotè,
 qui cum sola materia & motu sine ratione gubernan-
 te Cosmogoniam generalem tentaverit, corporum
 verò organicorum fabricam ad cæcos materiæ mo-
 tus revocandam non putaverit.

Horum infelicibus successibus non deterritus
 clarissimus author historiæ naturalis nuper editæ,
 quamvis ipse sequatur Newtonianam philosophandi
 rationem, Cartesiano more, valdè contemnit cau-
 sas finales (a) : & consentienter huic dogmati,

G 5

(a) Le second principe employé par Platon & par la
 plupart des spéculatifs que je viens de citer, principe
 même adopté du vulgaire & de quelques philosophes mo-
 dernes, sont les causes finales : cependant pour réduire
 ce principe à sa juste valeur, il ne faut qu'un moment
 de réflexion ; dire qu'il y a de la lumière, parceque nous

illum admirabilem planetarum concentum, in quo Newtonus tot divini consilii argumenta invenit, in vis centripetæ & projectilis temperatione (a), cometæ in solem illapsivi attribuit. Tellurem omnem nostram exteriorem, tam lætum & copiosum omnibus animantibus domicilium, tumultuantis

avons des yeux ; qu'il y a des sons , parce que nous avons des oreilles ; ou dire que nous avons des oreilles & des yeux , parce qu'il y a de la lumière & des sons , n'est-ce pas dire la même chose , ou plutôt que dit-on ? Trouvera-t-on jamais rien par cette voie d'explication ? Ne voit-on pas que ces causes finales ne sont que des rapports arbitraires & des abstractions morales , lesquelles devroient encore imposer moins que les abstractions métaphysiques ? Car leur origine est moins noble & plus mal imaginée ; & quoique Leibnitz les ait élevées au plus haut point sous les nom de raison suffisante , & que Platon les ait représentées par le portrait le plus flatteur de perfection , cela ne peut pas leur faire perdre à nos yeux ce qu'elles ont de petit & de précaire : en connoit-on mieux la nature & les effets , quand on sait que rien ne se fait sans une raison suffisante , ou que tout se fait en vue de la perfection ? Qu'est-ce que la raison suffisante ? Qu'est-ce que la perfection ? Ne sont-ce pas des êtres moraux créés par des vues purement humaines ? Ne sont-ce pas des rapports arbitraires que nous avons généralisés ? Sur quoi sont-ils fondés ? Sur des convenances morales , lesquelles bien loin de pouvoir rien produire de physique & de réel , ne peuvent qu'altérer la réalité , & confondre les objets de nos sensations , de nos perceptions & de nos connoissances , avec ceux de nos sentimens , de nos passions & de nos volontés.

Vol. 2. c. 5.

(a) Planetæ sex principales revolvuntur circum solem in circulis soli concentricis, eâdem motûs directione, in planis orbium planetarum quam proxime. Et hi omnes motus regulares originem non habent ex causis mechanicis. . . . Elegantissima hæcce solis, planetarum & cometarum compages, non nisi consilio & dominio entis intelligentis & potentis oriri potuit. Newtonus in fine principiorum math. phil. nat. Vide Bentlei sermones contra Atheismum.

oceanî fluctibus, spumam vel scoriâ substantiæ solaris seu vitreæ sulcantibus, acceptam refert. Plantarum omnium & animalium organica corpora à vi quadam fictrice materiæ insita effecta esse contendit.

4to. Hisce omnibus ducem se præbuerat magnus scientiarum amplificator & philosophiæ vates Baconus, qui quidem multa contra causas finales scripsit, & propterea multorum doctorum virorum invidiam subiit. Utinam tamen cæteri omnes, qui ejus monitis paruerunt, moderationem quoque fuissent secuti: neque alium in hac controversia arbitrum quæremus. Docet quidem ille Platonem & alios quàmplurimos causis finalibus egregiè abusos esse in rebus physicis; & propterea omninò à physica ablegandas statuit: at simul easdem causas *veras* esse docet & *Philosophi inquisitione dignissimas*; verùm ad metaphysicam pertinere censet. Ejus locum, quamvis longiorem hic describere operæ pretium videtur; quòd magnam habeat apud physicos nostros auctoritatem; & dum ipsis ea omnia concedit, quæ ad perficiendam suam scientiam necessaria sunt, tamen nullo modo quatit theologiæ naturalis fundamenta (a).

(a) Metaphysicæ pars secunda, inquit, est finalium causarum inquisitio, quam non ut prætermittam, sed ut male collocatam notamus. Solent enim inquiri inter physica, non inter metaphysica. Quanquam si ordinis hoc solum vitium esset, non mihi fuerit tanti. Ordo epim ad illustrationem pertinet, neque est hæc substantia scientiarum. At hæc ordinis inversio defectum insignem peperit, & maximam philosophiæ induxit calamitatem. Tractatio enim causarum finalium à physicis inquisitionem causarum physicarum expulit & dejecit, effecitque ut homines in istiusmodi speciosis & umbratilibus causis acquiescerent; nec inquisitionem causarum realium & vere physicarum strenue urgerent, ingenti scientiarum detrimento. Etenim reperio hoc factum esse non solum a

Magnus Newtonus à Bacono aliquatenus saltem quoad formam loquendi dissentit, dum scribit:

Platone, qui in hoc littore semper anchoram figit; verum etiam ab Aristotele, Galeno & aliis, qui sæpissime etiam ad illa vada impingunt. Etenim qui causas adduxerit hujusmodi: *palpebras cum pilis pro sepi & vallo esse ad munimentum oculorum*: aut, *corii in animalibus firmitudinem esse ad propellendos calores & frigora*: aut, *ossa præ columnis & trabibus a natura induci, quibus fabrica corporis innitatur*: is in metaphysicis non male ista allegarit; in physicis autem hequaquam. Immo quod coepimus dicere, hujusmodi sermonum discursus (instar remorarum, uti fingunt, navibus adhærentium) scientiarum quasi velificationem & progressum retardarunt, ne cursum suum tenerent, & ulterius progredierentur: & jam pridem esset, ut physicarum causarum inquisitio neglecta deficeret, ac silentio præteriretur. Quapropter philosophia naturalis Democriti & aliorum, qui Deum & mentem a fabrica rerum amoverunt; & structuram universi infinitis naturæ prælusionibus & tentamentis, (quas uno nomine fatum aut fortunam vocabant) attribuerunt; & rerum particularium causas materiæ necessitati, sine intermixtione causarum finalium, assignarunt; nobis videtur, quatenus ad causas physicas, multo solidior fuisse & altius in naturam penetrasse, quam illa Aristotelis & Platonis: hanc unicam ob causam, quod illi in causis finalibus nunquam operam triverunt, hi autem eas perpetuo inculcarunt. Neque hæc eo dicimus, quod *causæ illæ finales veræ non sint*, & *inquisitione admodum dignæ* in speculationibus metaphysicæ, sed quia, dum in causarum physicarum possessiones excurrunt & irruunt, misere eam provinciam depopulantur & vastant. Alioquin, si modo intra terminos suos coerceantur, magnopere hallucinantur, quicumque eas physicis causis adversari aut repugnare putent. Nam causa reddita, *quod palpebrarum pili oculos muniant*, nequaquam sane repugnat alteri illi, *quod pilositas solet contingere humiditatum orificiis*, sic de reliquis, *conspirantibus optime utrisque causis*; nisi quo altera intentionem, altera simplicem consecutionem denotet: neque vero ista res in dubium vocat providentiam divinam, aut ei quicumque derogat; sed potius eandem miris modis confirmat & evehit. Nam sicut in rebus civilibus prudentia politica fuerit multo altior & mirabilior, si quis opera aliorum ad suos fines & desideria abuti possit, quibus tamen ni-

„Deum cognoscimus per sapientissimas & optimas
 „rerum structuras & causas finales.... De quo ex
 „phænomenis differere ad philosophiam experimen-
 „talem pertinet. „ Princ. l. 3. Stant ergò pro cau-
 sis finalibus Pythagoras, Plato, Aristoteles, Hy-
 pocrates, Zeno, Galenus, Baconus, Newtonus,
 Leibnitzius cum omnibus suis, cum universo hu-
 mano genere. Causa finita est.

Et certè in hominum artificiis, consiliis, actio-
 nibus eorum fines quærimus; ac de eorum indu-

hil consilii sui impertit, (ut interim ea agant quæ ipse
 velit, neutiquam vero se hoc facere intelligant) quam si
 consilia sua cum administris voluntatis suæ communicet:
 sic Dei sapientia effulget mirabilis, cum natura aliud
 agit, providentia aliud elicit; quam si singulis motibus
 naturalibus providentiæ characteres essent impressi. Scili-
 cet Aristoteli postquam naturam finalibus causis impræg-
 nasset, *naturam nihil frustra facere, suique voti semper
 esse compotem, si impedimenta abessent*: & hujusmodi multa
 eo spectantia posuisset, amplius Deo non fuit opus. At
 Democritus & Epicurus, cum atomos suos prædicabant,
 eo usque a subtilioribus nonnullis tolerabantur; verum
 cum ex eorum fortuito concursu fabricam ipsam rerum
 absque mente coaluisse assererent, *ab omnibus risu excepti
 sunt*. Adeo ut tantum absit, ut causæ physicæ homines a
 Deo & providentia abducant, ut contra potius philosophi
 illi, qui in iisdem eruendis occupati fuerunt, nullum
 exitum rei reperiant, nisi postremo ad Deum & provi-
 dentiam confugiant. Idem pulchre scribit de augment.
 scient. l. I. Certissimum est, atque experientia compro-
 batum leves gustus in philosophia movere fortasse ad
 Atheismum, sed pleniore haustus ad religionem reduce-
 re. Namque in limine philosophiæ, cum secundæ causæ,
 tanquam sensibus proximæ, ingerant se menti humanæ,
 mensque ipsa in illis hæreat atque commoretur, oblivio
 primæ causæ obrepere possit. Sin quis ulterius pergat,
 causarumque dependentiam, seriem & concatenationem,
 atque opera providentiæ intueatur, tunc secundum poëta-
 rum mythologiam facile credet, summum naturalis catenæ
 annulum pedi folii Jovis affigi. De augmentis scientia-
 rum, l. 3. c. 4.

stria, bonitate, sapientia, ex finibus & mediis, ad fines aptitudine judicamus: si ergo mundus sit artificium Dei, si ejus consilio & providentia gubernetur; quare divinam artem, sapientiam, bonitatem ex finium optimorum contemplatione & aptissima mediis ad fines obtinendos institutione non investigabimus? In hominum libris legendis vir sapiens ad orationis sensum attentus, illum accommodat ad usus suos, nec vanè & inaniter grammaticè regulis unice intentus sententiarum artificium & cum prædictis regulis convenientiam considerat. Sic cum versamur in magno naturæ volumine, grammatici est in re humili defixi, occupari tantummodo in phænomenis ad certas motus regulas generales revocandis; sapientis est & philosophi, ex consideratione pulchritudinis & magnificentiæ rerum animum suum perficere & amplificare; sapientiam & beneficentiam creatoris perspicere & admirari; accommodare res naturales, quantum in se est, ad creatoris gloriam & suam aliorumque felicitatem; atque ad hos optimos & naturales fines physicorum uti inventis & observationibus.

ARGUMENTUM SEXTUM.

Ex viribus naturalibus, motu & cogitatione.

PROPOSITIO PRIMA.

Deum esse, qui mundum hunc initio constituit & perpetua actione sua moderatur, ostendit corporum motus.

P R O B A T I O.

NAM vel dicendum est, motus originem & causam nullam esse, neque intra, neque extra mate-

riam, sed illum ab æterno successivis impulsibus semper sine initio continuatum fuisse; uti docebant Epicurei, & inter recentiores Spinoza (a): vel motus originem & causam esse in ipsa materia, quæ habet essentialiter, vim motricem, ut posuit Strato, & ex recentioribus Tolandus, vel mentem æternam motus principium esse. Atqui nec primum nec secundum dici potest.

IMO. Enim absurdum est dicere motus originem & causam nullam esse. Nam absurdum est supponere effectum aliquem existere sine causa efficiente, passionem esse sine actione. Atqui in illa hypothese esset effectus sine causa. Nam in ista expositione omnis motus seu corporis translatio producta est: atque tamen nulla vis admittitur producens, neque externa, neque interna. Pone corpus A, impellere corpus B, & B impellere corpus C, & C impellere D: motus corporum B, C, D, erit effectus vis corporis, A & A erit primum movens. Tolle jam illam causam primam A, & habes effectum sine causa. Si fingas corpora illa moveri in orbem & à corpore A derivari successivè motum in B, C, D... Z, A; fingis tantum corpus A, seipsum movere median-
tibus corporibus B, C, D... Z; adeoque sui motus causam existere. Si fingas seriem infinitam, nihil proficies: nam, sublata prima causa motus, habebis effectum infinitum sine causa. Quod hac comparatione elucidari potest, Finge catenam ex indefinita altitudine pendentem, cujus omnes annuli ponderent in terram; si quæreretur, cur ista catena tam ponderosa non caderet in terram? Num responsum probabilem attulisse eum putarem,

(a) Parte secundâ, prop. 13. lemm. 3. Corpus motum vel quiescens, ad motum vel quietem determinari debuit ab alio corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, & illud iterum ab alio, & sic in infinitum.

qui diceret anulum infimum ab annulo immediate superiori suspendi, hunc ab alio, & sic in infinitum? Iterum profectò quæreretur, quid efficeret ut omnes annuli suspensi manerent contra vim ponderis? Nam si vis aliqua sit necessaria, ad suspendendum unum anulum, major vis requiritur ad suspendendos 20 annulos, major ad 100 suspendendos; & ad pondus infinitum sustinendum necessaria esset vis infinita, nedum nulla requireretur. Idem dicendum est de serie quacunque causarum sese successively producentium, in qua si primam tollas, habebis, vel finitum, vel infinitum rerum numerum sine causa efficiente. Adeòque suppositio infiniti temporis difficultatem quodammodo ex conspectu removet, nullo modo solvit: & propterea hujus benè conscius Spinoza, cum ab amicis ratio aliqua suæ positionis postularetur, effugia semper quæsit, ut patet ex *ep. 63. & sequentibus.*

2do. Non inesse materiæ naturaliter & essentialiter vim motricem, multiplici ratione conficitur.

Primò: quod essentialia rei alicui est, ad ejus conceptum pertinet: atqui motus, seu vis motrix nullatenus in conceptu materiæ includitur: adæquatam habemus illius ideam, ut rei extensæ & solidæ, absque motu; immo nedum involvat contradictionem corpus aliquod quiescere, e contrario quietem nativum ejus statum esse intelligimus; & Tolandus, qui sibi in animum induxit defendere illam absurdissimam & abhorrentem a communi omnium sensu opinionem, quod in idea materiæ includatur idea motus, nihil afferre potuit quod non sit plane ineptum, ut modo videbimus.

Secundo: omnis vis motrix repugnat naturæ materiæ. Nam in omni materia est vis quædam negativa & improprie dicta, quam significantissimo vocabu-

vocabulo philosophi appellant *vim inertiae*, qua corpus quodcumque status mutationi resistit. Hanc inertiam in omni corpore experimur, corpus enim quiescens moventi resistit, & corpus motum resistit sistenti: si duplum fuerit, duplo plus resistit; vel si idem corpus A movendum sit cum duplici velocitate, duplo etiam plus resistit, seu requiritur vis dupla, quod profecto non contingeret, nisi esset insita materiae inertia quaedam, qua mutationi status resistat, tolle illam, & minimum corpus moveret maximum corpus, nulla amissa velocitate. Immo vero non tantum experimur vim hanc inesse materiae, sed etiam sine illa corpus concipere non possumus, haud magis quam sine extensione vel impenetrabilitate: nam si ad movendum corpus A cum aliqua data velocitate, necessaria sit vis aliqua V; fieri non potest, ut ad movendum idem corpus A cum duplici velocitate, vel, quod eodem redit, ad movendum corpus duplum 2 A, non sit necessaria vis dupla 2 V: quia causa debet esse necessario effectui proportionata, & repugnat ut eadem vis motrix producat diversos in infinitum gradus motus. Atqui si ad movendum corpus aliquod cum variis velocitatis gradibus necessaria sit vis major vel minor, habita ratione molis movendae, vel velocitatis producendae, agnoscenda est necessario in materia quacunque *inertia*, qua resistit mutationi status.

Porro haec *inertia*, quam inesse corporibus experimar, & sine qua corpora cogitare non possumus, excludit omnem vim motricem. Nam duo contraria, sese mutuo destruentia eidem subjecto inhærere non possunt: quia res non potest esse simul talis & non talis. Atqui *inertia* & *vis motrix* sunt duo contraria & incompatibilia: & si simul essent insitae in materia, materia esset iners & non iners; statum servare per inertiam, statum

mutare per vim motricem eodem tempore niteretur. Ergo esse in corporibus vis motrix nulla potest.

Tertiò: ex suppositione vis motricis inlità in materia plura sequuntur absurda.

Nam: ut modò diximus, tolleretur à materia ista inertia, sine qua tamen nullæ esse possunt leges motûs, & materia esset prorsùs inutilis ad mundi constructionem.

Deinde si inesset naturaliter materiæ particulis vis motrix, vel ista vis quaquaversum niteretur, vel in aliquam partem determinaretur: prius planè absurdum est; nam nîsus in omnes simul partes contrarias repugnat: si quidem particula aliqua niteretur versùs orientem, eo ipso niteretur recedere ab occidente. Non posterius; tum quia nulla particularis determinatio concipi potest necessaria: tum etiam quia si aliqua determinatio esset materiæ naturalis & necessaria, illam determinationem non magis mutare posset, quàm naturam: & si fortè contingeret, ut à fortiori abriperetur in partem naturali conatui contrariam, reniteretur sanè semper, & prima data occasione naturalem determinationem sequeretur. Jam verò cum hisce naturalibus inclinationibus consistere nequeunt leges motûs, quæ postulant, ut corpora sint natura sua indifferentia ad quamcunque determinationem.

Si naturaliter inesset corporibus motus, vel vis motrix, ista vis motrix vel ille motus idem semper esset; nec ulla essent motûs incrementa vel decrementa. Sed experientia constat motum in collisione corporum, nunc destrui, nunc augeri: in qua re sunt jam philosophi consentientes.

Si vis motrix esset essentialis materiæ nullæ particulæ, vel quievissent unquam, vel nunc quies-

cerent: sed perpetuo motu particulæ agitatæ semper a se invicem divellerentur: ergo nihil generari seu concrefcere unquam potuiffet, ullamve adipifci ftabilitatem & constantiam. Manifestum quidem est res omnes univerfî certam quamdam, juftamque motus & quietis mênfuram requirere.

Si vis motrix effct materiæ essentialis, leges motus effent natura, non voluntate determinatæ; vel potius effct lex unica, ubiquè uniformis, cujus neceffitatem aliquam deprehenderemus. Sed experimur leges motus effe plane arbitrarias, nec uniformes. Nam vires præcipuæ, & univerfaliores funt: *gravitas* feu vis qua corpora quæque verfus proprium centrum deprimuntur: *vis cohefionis*, qua corporum minutiores particulæ colligantur & durities exiftit: *vis elaftica* feu *repulfionis*, qua corpora minutiora fe mutuo repellunt & fugiunt: *vis percuffionis*, quæ in corporum collifione manifefta eft. Effe alias vires in rerum natura certiffimum eft, nam ex his non pendent omnia phænomena, faltem quantum nos cernere poffumus: verbi gratia, omnis œconomia animalis, motus mufculorum, fentationes. Atqui harum virium leges funt plane arbitrariæ: nam gravitas corporum non eadem eft in variis a centro diftantiis, five intra terram, five extra terram: intra terram, corpora ponderare videntur in ratione directâ diftantiarum a centro; id eft qua proportione ad centrum accedunt, eadem minuitur eorum pondus. Sed extra terram ponderant aliter: nam quo magis receditur a centro, eo minus pondus eft: fed non decrefcit in ratione fimplici diftantiarum; fed, ut loquuntur geometræ, in ratione duplicata inverfa diftantiarum, id eft, corpus in duplo majori diftantiâ, quadruplo minus ponderat: quo nihil arbitrium magis fingi poteft. Sic quoque vis illa, qua cohærent particulæ materiæ in corporibus du-

ris, aliam profus legem sequitur, rationem triplicatam vel quadruplicatam inversam distantiarum; nam minimo intervallo nulla est, in puncto vero contactus infinite superat vim gravitatis. Quæcunque sit lex harum virium, quam determinare vix possibile est; liquet certe, quod plane fuerit ad arbitrium facta; nihil in materiæ natura reperies, quod hasce leges necessarias efficere potuerit. Idem dici potest de cæteris omnibus legibus, quas sequuntur corpora.

Scimus quidem Epicureos olim & recentiores mechanicæ philosophiæ restauratores, docuisse omnia phænomena naturæ derivari posse ex his duabus simplicissimis legibus: *corpus quodcumque servare statum motus & quietis nititur*: Et: *quantitas motus communicatur pro quantitate molis corporum impingentium* (a). Sed scimus etiam id valde temere ab utrisque assertum fuisse; vixque ullum esse phænomenon, cujus isti philosophi solutionem feliciter tentaverint. Et propterea quo magis in naturæ intima penetrant observando philosophi, tanto in dies minuitur apud omnes gentes illorum philosophorum authoritas. Adeo ut illa ingeniosa philosophandi ratio per hypotheses arbitrarias inventa a Cartesio, ab omnibus curiosis naturæ exploratoribus deserta sit.

Objicies imo, cum Tolando. Motus essentialis materiæ est, & in ejus idea includitur. Nam primum materia omnis est natura sua divisibilis:

(a) L'idée de ramener l'explication de tous les phénomènes à des principes mécaniques, est assurément grande & belle; ce pas est le plus hardi qu'on pût faire en philosophie, & c'est Descartes qui l'a fait; mais cette idée n'est qu'un projet: & ce projet est-il fondé? Quand même il le seroit, avons-nous les moyens de l'exécuter, &c. *Vide hist. nat. ibid.*

divisibilitas vero continet ideam motus. Deinde materia sine qualitatibus sensibilibus concipi a nobis nequit: sed omnes qualitates sensibiles sunt effectus motus. Tertio denique omnis materia movetur: & consequenter concludere debemus motum pertinere ad essentiam materiæ; uti colligimus omnem materiam esse extensam, quod nullam ejus partem inextensam noverimus.

Respondeo; imo. in idea materiæ includitur quidem divisibilitas, & consequenter capacitas motum recipiendi: sed multum distant divisibilitas & divisio actualis per motum; seu capacitas recipiendi motum & motus actualis.

2do. Ex eo quod corpora nobis per motum sensibilia sint: non sequitur illa per motum necessario esse sensibilia. Nam talia esse possunt, & revera sunt, non ex naturis suis, sed ex instituto arbitrario creatoris, qui potuisset aliam occasionem sensationum constituere, si voluisset. Deinde etsi per imaginationem nobis repræsentare non possimus corpora sine aliquibus qualitatibus sensibilibus, saltem illa sæpius existere sine aliquibus qualitatibus sensibilibus novimus & existere posse semper. Novi v. g. sidera sole micante existere, existunt tamen sine qualitatibus sensibilibus respectu nostri: & cum, consentientibus philosophis, qualitates sensibiles non sint in rebus ipsis, sed in animis; certe sublatis animis tota universitas rerum sine istis qualitatibus existeret. Qualitates ergo sensibiles ridicule dicuntur pertinere ad essentiam corporum.

3tio. Etiamsi concedamus omnem materiam in universo orbe in motu positam esse: quod tamen non probatur: ex ista universalitate nullo modo sequitur motum ad essentiam materiæ pertinere.

Ipsè Tolandus agnoscit inesse omnibus corporibus vim centripetam, negat tamen illam gravitationem versus centrum esse materiæ essentialem. Oportuisset illum conficere eandem plane rationem esse motus & extensionis: ac sicut, sublata extensionis notione, tollitur omnis notio materiæ, sic sublato motu actuali nullam relinqui ejus ideam.

Objicies 2do. contra secundam rationem. Vis inertiae seu resistentia ad mutandum statum falso dicitur essentialis materiæ. Nam omnes philosophi in hoc consentiunt materiam esse indifferentem ad motum vel quietem. Atqui ista indifferentia consistere non potest cum prædicta vi inertiae.

Respondeo omnes philosophos docere materiam esse indifferentem ad motum vel quietem, eo sensu quod natura sua non magis propendat ad motum, quam ad quietem; nec magis resistat transire a statu quietis ad motum, quam a statu motus rursus ad eandem quietem redire: sed non docent materiam esse indifferentem, ad motum & quietem, eo sensu, quod in materia nulla sit renitentia ad motum in statu quietis, & ad quietem in statu motus (a).

Deinde etiam si revocari possit in dubium à Theista, an illa vis inertiae, quam in materia omni sensibili experimur, sit materiæ essentialis, an impressa extrinsecus à Deo; id ab Atheo revocari id dubium non potest: nam hic tenetur defendere id omne pertinere ad naturam materiæ, quod omni

(a) Il semble, en considérant l'indifférence de la matière au mouvement & au repos, que le plus grand corps en repos pourroit être emporté sans aucune résistance par le moindre corps qui seroit en mouvement, adque cas il y auroit action sans réaction & un effet plus grand que la cause. *Leibnitz Theod. p. 538.*

materiæ inesse constantissima experientia novimus. Sed certè constanti experientia novimus materiam esse inertem.

Animadvertendum etiam est, majores difficultates, si fieri posset, premere Atheos, si statuunt materiam non esse inertem, quàm si inertem illam esse concedant: nam in hac hypothefi nulla esse posset materiæ alicujus actio in aliam materiam. Omne enim corporis momentum pendet ex massa, id est, inertia massæ, seu majori vel minore resistentia ad mutandum statum; & ex velocitate. Tolle massam seu inertiam massæ, & finge corpus non resistens: post collisionem, vel corpus impingens statim quiescet, cum nullam habeat vim ad servandum statum motûs; vel nulla amissa velocitate rapiet secum corpus quiescens, quia hoc nullam habet vim ad servandum statum quietis. In neutra hypothefi posset hic mundus consistere; in prima esset omnis materia tandem quiescens & moles segnis: in secunda, omnis materia raperetur secundum eandem determinationem. Ad has ergo angustias reducitur Atheus, ut vel afferat materiam inertem esse natura, & tunc carebit natura vi motrice; vel ponat non esse inertem, & tunc alterius materiæ motrix esse non poterit.

COROLLARIA.

Ex his omnibus sequitur primò, vanissimam esse philosophiam Stratonis & Stoïcorum supra descriptam, quæ statuebat inesse materiæ vim motricem, quamdam tendentiam ad motum & nisum elementarem. Quam opinionem etiam nostris temporibus secuti sunt Hobbius, Tolandus, necnon clarissimus Leibnitzius.

2do. Sequitur non esse inhærentem materiæ vim gravitatis & vim cohæfionis, quales admitte-

bat Epicurus in individuis illis particulis, quas atomos vocabat. In qua ejus sententia hoc etiam perabsurdum fuit, quod in spatio infinito superius esse aliquid & inferius distaret, atqui ibi gravitate sua ferri & deprimi corpora, ubi nullus erat medius locus seu centrum. In eadem vanitate sunt quidam recentiores philosophi, qui *attractionem* inherentem materiae qualitatem fecerunt: in qua opinione hoc non solum est reprehendendum, quod vis aliqua inerti materiae tribuatur; sed id perabsurdum est, quod corpus dicatur agere *in distans*, ubi non sit, ubi est nihilum corporis; sicque *effectus ex nihilo oriri* supponatur.

Sequitur denique vires naturales esse ipsam divinam efficaciam; & omnia phaenomena, quae vocantur effectus virium naturae & legum motus, nihil revera esse, si *proprie* loqui velimus, nisi effectus divinae actionis, vel immediatè per se moventis materiam, vel mediatè per alia entia spiritualia: aut esse effectus particulares legum naturae generalium, quae leges generales sunt tantummodo *effectus generales* efficaciae divinae. *Cursus* ergo & *ordo naturae* nullus est proprie dictus, sed hoc nomine significatur divina voluntas, res omnes regens ratione constanti, perpetua & uniformi: ex quo sequitur illius virtute omnia etiam minutissima contineri, atque in ipso ac per ipsum omnia vivere, moveri & esse: & *Dei cognitionem ex phaenomenis pertinere ad philosophiam experimentalem*: ut posuit Newtonus. Vide de toto hoc argumento Cartesium, Mallebranchium, Clarkium *de attr. Dei*, & *in resp. ad Leibnitz.* Baxter *de immortalitate animae.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Deum existere, seu ens à materia segregatum ostendit animis hominum indita cogitandi vis.

PROBATIO.

S*I* cogitatio (intellige vel *perceptionem passivam*, vel *vim percipiendi*, vel *conscientiam* vel *sensum*, vel *volitionem*) à Deo non oritur, sed inhæret materiæ; vel oritur *accidentaliter* ex aliis materiæ affectionibus, nempe magnitudine, figura, situ, motu, quamvis diversæ sit naturæ; uti posuit Epicurus: vel est una ex his materiæ affectionibus, seu magnitudo, seu figura, seu situs, seu motus; uti Hobbius scripsit multis in locis: vel denique est facultas insita naturaliter in materia & distincta à motu, situ, figura & magnitudine, uti Strato olim docuisse dicitur. Atqui hæc tres sententiæ abhorrent à ratione.

1mo. Absurda est Epicureorum sententia. Nam ex magnitudine, figura, situ & motu nihil gignitur, præter varietatem earumdem affectionum. Divide materiæ magnitudinem, partes divide in alias minutiores, easdem per totam æternitatem varia ratione seca, nihil generabis unquam nisi diversas magnitudines. Compone mutatione sitûs varias illas partes, pone partem A nunc ad orientem, nunc ad occidentem, nunc ad septentrionem, muta partium distantiam, nihil habebis nisi diversas materiæ combinationes. Molis figuram muta; muta partium configurationes; nihil habebis nisi mutationem figuræ seu mutatam figuram. Move nunc materiæ molem, velocitatem auge vel minue in

infinitum; nihil movendo generabis, nisi motum varium. Et ratio est, quod res compositæ nullo modo differant natura à rebus simplicibus ex quibus componuntur; ut cum ex duobus triangulis quadratum efficis, quadratum illud nihil aliud erit quàm duo triangula: misce pulverem cæruleum cum pulvere flavo, habebis ex commixtione pulverem viridem, sed revera iste pulvis viridis nihil est, nisi pulvis cæruleus cum flavo, uti ope perspicillorum ipsi oculis intueri licet. Et profectò si totum aliquod posset habere diversam naturam à partibus, esset diversæ naturæ à seipso; nam totum aliquod nihil est nisi complexio partium. Unde cum Epicurei supponant cogitationem natura ab aliis affectionibus differre, illam reverà ex nihilo educunt, & sine efficiente causa.

Huic Epicureorum tam stultæ opinioni originem dedit eorum inscitia; existimarunt siquidem cum plebe qualitates corporum sensibiles, colorem, sonum, calorem, odorem esse ex primariis affectionibus prognatas & existere in ipsis rebus extra nos positas, è quibus ad nos miris modis transferrebantur. Sensationes igitur existimabant oriri ex crassioribus vaporibus, quæ perpetuò de corporibus manarent, seseque per sensus in nervos insinuarent; reliquas verò universas hominum cogitationes, sive vigilantibus sive somniantibus occurrentes, excitari ab alio quodam genere imaginum vel simulachrorum, multò tenuioris texturæ de corporibus quoque fluente. Hæc verò tenuiora simulachra, sive idola ad cerebrum dicebant, non per aperta organa sensuum deferri, sed per rara corporis seu poros penetrare, animumque intus afficere: vide *Lucr.* l. 4. v. 726. Alii verò hanc absonam philosophandi rationem emendare voluerunt: & ideo statuerunt non ipsas imagines è corporibus fluentes irruere undique in animos, sed tendere, seu impellere lucem, seu aërem inter se & animum,

& sic tangi sentiriq; per animum in distans, quasi per baculum. Ita exposuisse, refutasse est: Jam apud omnes certum est, qualitates corporum sensibiles esse animorum affectiones in rebus ipsis neutiquam existentes.

Secunda opinio, in qua definitur cogitationem esse unam ex suprãdictis materiæ affectionibus, æquè absurda est. Nam de rerum naturis judicare non possumus nisi ex rerum ideis; tolle hoc principium, omnem scientiam sustulisti: idè tantum affirmo triangulum non esse circulum, quia diversa est idea trianguli ab idea circuli. Atqui idea cogitationis diversa est ab idea magnitudinis, vel figuræ, vel situs, vel motus; siquidem idea magnitudinis unius pollicis, vel pedis, vel exapedæ non est idea cogitationis, non est voluptas, non est conscientia. Circulus, seu triangulum, seu quadratum non est sensus. Systema quatuor atomorum, vel decem, vel centum, &c. non est sapientia. Motus circularis, seu parabolicus, seu spiralis, non est iudicii vis, præteritorum memoria, seu providentia futurorum. Hæc planè differunt, magisque inter se quàm circulus & triangulum; hæc duo eodem genere continentur, circulus verò, seu motus circularis toto genere distat à providentia futurorum, seu memoria, seu conscientia, seu sensu, seu volitione.

Cùm verò soleant Athei, & imprimis Hobbius(a), ex materiæ affectionibus motum seligere, cui at-

(a) Causa sensationis est externum corpus sive objectum, quod premit organum proprium; & premendo, median-
tibus nervis & membranis, continuum efficit motum introrsum ad cerebrum, & inde ad cor; unde nascitur cordis resistentia & contrapressio, sive conatus cordis liberantis se a pressione per motum tendentem extrorsum;

tribuant cogitationis dignitatem & prærogativam, illam sententiam diligentius expendamus.

Primò: motus nihil aliud in materia procreare potest quàm divisionem, vel configurationem, vel diversum situm, seu coagmentationem, ut modò dictum est. Sed ab his omnibus multum differt cogitatio.

Secundò: si motus esset cogitatio, omnis motus esset cogitatio, & eadem cogitatio: nam motus non est res varia, sed uniformis. Variæ ejus determinationes, vel ad orientem, vel ad occidentem, sunt tantùm externæ & relativæ denominationes; non mutant ipsam naturam istius qualitatis, quam motum vocamus. Motus etiam circularis, vel ellipticus, non diversus est à motu recto. Quia omnis motus ex natura sua est rectus, & in singulis punctis circuli nifus motus est semper rectus, licet propter impedimentum perpetuo nifus recti determinatio mutetur: quovis ergo instanti motus habet nifum rectum, & motus circularis nunquam existit, sed fingitur tantum per memoriam seu mentem ex conjunctione variorum motuum in successivis instantibus. Idem dicendum est de systemate corporum moventium, & de motu impulsionis: tunc quidem essent multæ partes & multi motus, & proinde multæ cogitationes. In omnibus casibus motus est res uniformis, & consequenter si motus sit cogitatio, omnis motus erit cogitatio. Quod absurdum putare videntur ipsi adversarii, qui reactionem quidem cogitationem nuncupaverunt, nunquam vero motum simplicem rectilineum.

qui motus propterea apparet tanquam aliquid externum: atque apparitio hæc, sive phantasma est id quod vocamus sensationem. Lev. c. I. Vide etiam de sensu & motu animali.

Tertio: si cogitatio esset species quædam motus, tunc motus esset generica potentia sub se continens cogitationem; uti genus continet speciem. Atqui nedum motus, aut quævis alia materiæ affectio sit generica potentia respectu cogitationis, e contrario cogitatio est genus respectu motus, & affectionum omnium materiæ. Nam existunt tot idææ motus, quot sunt modi motus; & insuper tot sunt idææ figuræ, quot esse possunt figuræ; tot etiam sunt idææ aliarum rerum quot res sunt, quæ possunt existere: hæc omnes idææ sunt modi cogitationis. Manifeste ergo cogitatio cum sit adeo generalis, adeo comprehensiva; & sub se contineat omnes figuras, omnes motus, omnes magnitudines, omnes situs, omnes colores, omnes sonos, omnia denique entia, non potest esse species aliqua motus, sed est genus plane generalissimum.

Quarto: si motus particularum materiæ esset cogitatio, esset ista cogitatio temeraria sine consilio nata. Nam cujus consilio nasceretur? Et consequenter nulla esse posset, nec libertas, nec sapientia, nec providentia: quæ tamen inesse cogitandi vi sentimus.

Quinto: cogitatio seu conscientia est res permanens: non tantum reminiscimur rerum gestarum 20, vel 30, vel 50 abhinc annis, sed conscii sumus à nobis ipsis easdem gestas fuisse. Atqui si conscientia esset motus materiæ, ut cerebri, vel sanguinis, subjectum cogitationis non esset permanens, & idem per multos annos, sed in perpetuo fluxu. Non haberemus memoriam, sed multò minus conscientiam *individuationis*. Neque hæc solvi potest difficultas, nisi defendatur conscientiam transferri ab uno systemate particularum moventium in aliud systema successivè per plures annos: quò nihil absurdum magis esse potest; cum ex eo

sequeretur qualitatem, qualis est conscientia individuationis carere posse subjecto, & unam substantiam conciam esse posse à se illa facta esse, quæ a centum aliis personis facta sunt; id est, se & centum alias personas esse eandem personam.

3tio. Absurdum est sentire cum Stratone materiam omnem esse per se percipientem, cogitationemque pertinere ad ejus essentiam.

Primò: quia id solum materiæ essentialiale dici potest, sine quo nequit materia concipi: idè extensionem, divisibilitatem, figurabilitatem, mobilitatem, impenetrabilitatem, ad illius essentiam pertinere dicimus; quia istas proprietates à materia dividere cogitando non possumus. Atqui vim illam vitalem, illam perceptionem naturalem, qualem admittunt Stratonici, facile à materia dividimus; immò nihil in materia præter prædictas qualitates concipere possumus.

Secundò: si cogitatio esset essentialis materiæ, à materia non posset abesse, sed omnis materia illam contineret: & esset cogitationis eadem proportio, quæ extensionis seu magnitudinis. Atqui tamen experimur omnem materiam non habere illam vim cogitandi: in tota illa mole corporea, qua induimur, nulla pars est quæ cogitet. Nullam aliam viam ad tollendam vim istius rationis invenire potuit Hobbisus, nisi hanc: docet perceptionem differre à sensu seu conscientia perceptionis; perceptionem verò in omni materia esse; sensum verò & conscientiam ex memoria pendere, quæ in organisatione sita est: vel sensum nasci ex varietate perceptionum sibi invicem succedentium (a),

(a) Itaque, ait physic. c. 25. sec. 5. „Sensioni adhaeret proprie distæ, ut ei aliqua insita sit perpetua phantasmatum varietas, ita ut aliud ab alio secerni pos-

Sed hæc distinctio perceptionis & sensus seu conscientiæ, vanissima est; neque ullo modo intelligitur, quomodo una ab altera divelli possit. Perceptio sine sensu & conscientia est perceptio sine perceptione.

Tertio: si Stratonici philosophi agnoscant in materiæ particulis perceptionis tantummodo semên & vim genitricem sensus & rationis; non sensum animale, rationem, cogitationem reflexam & conscientiam. Nodum ergo non solvunt. Quæ-
rere licet unde & quomodo gignatur in animalibus sensus, & in hominibus cogitatio reflexa? Si dicant vitam illam naturalem & genitricem diversimode pro organorum diversitate sese exerere, incidunt in labyrinthos Epicureorum; & ipsis concedere coguntur per modificationem in organis factam rem oriri antea non existentem & nullum nexum cogitationemve habentem cum organizatione.

„fit. Si supponamus enim esse hominem, oculis quidem
„claris, cæterisque videndi organis recte se habentibus
„compositum, nullo autem alio sensu præditum, eumque
„ad eandem rem eodem semper colore & specie, sine
„ulla vel minima varietate apparentem obversum esse;
„mihi certe, quicquid dicant alii, non videre videretur;
„attonitum esse, & fortasse aspectare eum sed stupentem
„dicerem, videre non dicerem. Adeo sentire semper
„idem, atque non sentire ad idem recidunt. *Ibid.* scribit:
„scio fuisse philosophos, eosdemque viros doctos, qui
„corpora omnia sensu prædita esse sustinuerunt. Nec vi-
„deo, si natura sensationis in reactione sola collocaretur,
„quomodo refutari possint. Sed etsi ex reactione etiam
„corporum aliorum, phantasma aliquod nasceretur; illud
„tamen, remoto objecto, statim cessaret. Nam nisi ad
„retinendum motum impressum, etiam remoto objecto,
„apta habeant organa, ut habent animalia; ita tantum
„sentient, ut nunquam sensitisse se recordentur. Sensioni
„ergo quæ vulgo sic appellatur, necessario adhæret me-
„moriam aliqua.

Quartò: cogitatio planè repugnat naturæ materiæ, seu corporis. Nam corpus est substantia constans multis partibus extra se invicem positis & separabilibus, & æquè distinctis, ac sol & luna. Hanc materiæ naturam participant omnes illius proprietates: magnitudo corporis est multitudo partium juxta se positarum, & augetur vel minuitur, aut juxta positione novarum partium, aut earum subtractione. Figura tota corporis enascitur ex figuris partium exteriorum. Inertia, gravitas, motus corporis alicujus, pendet ex inertia, gravitate & motu partium, aded ut non possis dividere corpus in partes duas vel tres, quin has omnes pariter qualitates divides. Atqui cum hac partium multiplicitate, quam participant omnes materiæ qualitates, consistere non potest cogitatio. Nam cogitatio non tantum est disjuncta ab istis qualitatibus corporis, (id est, non est longa, quadrata, ponderosa, iners, divisibilis, &c.) sed est planè simplex & individua; una tantum valet quisque vi, qua res comparat, judicat, conficit; quâ præterita tenet, complectitur præsentia, futura providet; quâ per totam vitam, quisque conscius est sibi, se eandem esse individuum personam successivis temporibus. Atqui hæc vis unica, simplex & individua in re multiplici esse non potest. Nam illa vis in multis partibus esse individua non potest, nisi omnes partes habeant eandem individuum vim; aut ex omnibus simul conjunctis efflorescat illa vis individua. Po-
 ne v. g. illam vim esse in corporibus A, B & C, vel erit in singulis, vel in conjunctione trium. Sed utrumque est absurdum. Primum certe est absurdum, quia qualitas individua corporis B, non potest esse qualitas individua corporis A, non magis quam gravitas. seu motus, seu natura, seu existentia corporis A potest esse gravitas, seu motus, seu natura, seu existentia corporis B: non
 magis

magis quam mea cogitatio possit esse alterius eadem & individua cogitatio. Quæque res habet suam naturam nec natura carere potest; quæque ergo res habet propriam individuationem, & individua qualitas, quæ adhæret naturæ cujusque rei, non potest esse qualitas individua alterius rei, magis quam natura A potest esse identica natura B. Secundum etiam non minus absurdum est: nam qualitas totius alicujus non potest esse diversa a qualitatibus partium; cum totum sit complexio partium, si natura aut qualitas totius differret a natura & qualitate partium, differret a seipsa, quod repugnat. Sic totum non potest esse extensum, nisi partes sint extensæ; totum non potest moveri, quin partes totius moveantur. Sed, inquires, rotunditas in circulo, globositas in globo, est affectio totius, quæ non est in partibus. Nequaquam: nam rotunditas esse non posset; nisi essent arcus seu partes efficientes rotunditatem: nec globus esse posset, nisi essent partes sphericitatis.

Uti sumus solummodo hoc loco rationibus petitis ex multiplicitate partium materiæ & earumdem divisibilitate: alia argumenta contra animi extensionem quære infra, ubi *de immensitate Dei*. Vide de toto hoc argumento Cartesium, Mallebranchium, Dangeau, Clarkium, Baxter *de immortalitate anima*.

ARGUMENTUM SEPTIMUM.

Ex materia & animi existentia.

P R O P O S I T I O.

Deum esse, qui cuncta in initio creavit & sua efficaciam perpetuo conservat, ostendunt omnes, quibus constat mundus, substantiæ.

P R O B A T I O.

Ex superiori propositione patet duplicem esse in mundo substantiam; materiam nempe, motus subjectum; & spiritum, cui insit cogitatio. Atqui utraque illa substantia non est per se existens, sed alterius entis arbitrarium figmentum. Et primo quidem materiam rem creatam esse multiplici hac ratione conficitur.

imo. Illud ens non est per se subsistens & independens, in cuius idea nullo modo includitur necessitas existendi, sed e contrario contingentia: nam si de rerum naturis iudicandum sit, iudicandum sane est ex ideis. Atqui in materiæ idea non includitur existendi necessitas, quia potest concipi non existens: nam id solum necessarium cogitatur, quod non potest cogitari non existens; sic dicimus partem necessario esse minorem toto, quia repugnat partem esse æqualem vel maiorem toto: & dicimus e contrario motum corporis alicujus versus quamdam partem determinatam esse contingentem, quia idem corpus motum in contrariam partem facile cogitamus. Atqui materiæ partes omnes non existere facile cogitamus, ut lunam, aut aliam quamvis, aut omnes simul.

2do. Illud ens non potest esse necessarium, sed est dependens, quod nullos habet modos existendi necessarios, sed omnes contingentes & mutabiles. Atqui materia nullos habet modos necessarios.

Major propositio evidens est; nam quod necessario existit & sine causa, debet etiam habere modum existendi independentem a quavis causa; repugnat plane ut ens sit necessarium & independentem ad esse, & contingens ac dependens ad *modum existendi*: quia cum existentia sine modo existendi esse nequeat, talis est modus existendi qualis existentia: immo res quævis necessaria vel contingens denominatur ex nulla re alia, quam ex modo existendi. Proindeque quod contingens est, mutabile & dependens ratione modi existendi; dependens quoque est ratione existentiae.

Minor propositio nullam habet obscuritatem: quis enim modus materiae necessarius & immutabilis est? Cogita illam in massam homogeam & uniformem conglobatam, vel divisam in partes, cum his aut illis figuris, in hoc vel illo situ, in motu vel quiete, in statu fluiditatis vel soliditatis; nullum ex his modis dicere possis necessarium, quia modus contrarius æque possibilis est, illosque omnes successive induit materia: ergo ipsa materiae existentia, quæ sine his modis contingentibus & mutabilibus esse nequit, est etiam contingens.

3tio. Materia est ens mere passivum, est enim res divisibilis, mobilis, figurabilis, locabilis, &c. est res divisa, mota, figurata, &c. quæ qualitates certe sunt passivæ, seu significant hoc unum, materiam posse ab agente varie modificari, & esse jam modificatam. Tolle hanc capacitatem passivam

a notione materiæ, omnem materiæ notionem sustulisti. Atqui quod passivum est, id factum & productum esse necesse est. Nam passivitas non magis concipi potest sine activitate, quam effectus sine causa; eadem omnino est connexio, seu relatio inter id, quod passivum est, & id per quod est passivum; quæ est inter effectum, & id per quod effectus existit. *Passivum* quippe & *activum* vocés sunt, quæ habent eandem potestatem ac istæ, *effectum* & *efficiens*; quia activitas omnis est vera efficientia, & passio est revera effectus, & vice versa: & proinde si fieri posset, ut substantia passiva non esset effectus causæ alicujus, tunc effectus quilibet posset esse a se & independens: quod plane absurdum est. Ergo ex natura materiæ passiva concluditur materiam esse effectum. Hæc lucem & firmitatem ex sequentibus accipient.

4to. Illud ens non potest esse necessarium & independens, cujus omnes proprietates non possunt aliter concipi, quàm ut effectus causæ alicujus, immò ut effectus arbitrarii. Atqui omnes materiæ proprietates tales sunt. Proprietates corporum sunt, magnitudo, figura, situs, soliditas, motus, inertia, &c. Atqui hæc omnes proprietates seu modi non possunt aliter concipi, quàm ut effectus causæ à materia distinctæ. Quid enim est magnitudo finita, nisi moles contingenter & arbitrariè determinata, quam sine causa determinante cogitare non possumus? Sic quoque figura quævis, seu circularis, seu triangularis, &c. non necessitatis, sed voluntatis opus est; res figurata sine figurante effectus est sine causa. Sic motus seu corporis ex uno in alium locum translatio nulla alia ratione potest cogitari, quàm ut effectus vis motricis. Sic soliditas sine cohæsiōe partium non est; cohæsiō autem effectus est vis alicujus materiæ partes compingentis. Denique ista vis inertię, quam inesse materiæ suprâ diximus, non alio modo intelligitur,

quàm ut effectus divini decreti, quo statuit materiam ad mutandum statum allaturam esse resistentiam. Ergo quicquid in materia experimur, non potest aliter concipi, quàm ut effectus causæ à materia distinctæ; & in unaquaque atomo vis divina varia ratione conspicua est in determinatione magnitudinis, figuræ, sitûs, soliditatis, motûs, inertitiæ, &c. Dices fortassè atomum quamlibet naturæ suæ finiri & ad talem magnitudinem, figuram, motum, duritiem, inertiam determinari. At per naturam vel intelligis ens aliquod, aliquam vim, distinctam à figura, duritiæ, &c. vel nihil. Sin primum, habemus quod volumus. Sin secundum, absurdè loqueris.

Hoc idem sic brevius confici potest. Corpus vel habet *necessariò* omnes magnitudines possibiles, omnes figuras, omnes situs, &c. vel habet *necessariò* nullam magnitudinem, nullam figuram, &c. vel habet *necessariò* unam figuram, unam magnitudinem, &c. vel denique habet magnitudinem, figuram, &c. *contingenter* & *ex voluntate* entis allicujus. Primum contradictionem involvit, nempe corpus habere *necessariò* omnes simul magnitudines, omnes figuras, &c. Secundum repugnat: nam corpus sine aliquo ex illis modis existere non potest. Tertium contra experientiam est; nam corpora perpetuis vicissitudinibus obnoxia sunt. Ergo hæc omnia *voluntate* determinantur. Vide alia argumenta infra, ubi de ente necessario.

Eædem rationes facilè conferri possunt ad faciendum animos etiam esse substantias creatas. Nam omnia quoque in animis, sensus, affectiones internæ, vis intelligendi, & cætera sunt arbitraria voluntate determinata.

Objicies. Est illud philosophiæ omnis certissimum principium, & ab omnibus philosophis admissum: *ex nihilo nihil existere. Ergo.*

Respondeo: principium esse philosophiæ certissimum, ex nihilo nihil existere, hoc sensu intellectum, quod nihil, quod non fuit antè, possit existere sine efficientia causæ alicujus, vel quod à *nihilo nihil effici possit.* Idem principium esse falsum, eo sensu, quod *nihil, quod non fuit antè, ad existentiam adduci queat.* Igitur fatemur sine efficiente causa ex nihilo nihil posse oriri, quia rei non existentis nulla est efficientia: ex quo etiam conficitur nunquam fuisse nihil seu non omnia entia esse facta, sed naturam aliquam per se & necessariò ab infinito tempore fuisse. Ex eodem principio sequitur, nihil produci posse, nisi ab ea natura, quæ parem saltem rei productæ perfectionem habet, & facultatem tantam, quanta sufficit ad illam producendam: effectus qui perfectior est causa sua, sine causa necesse est ortus sit, cum suæ causæ efficientiam excedat. Ideoque si nullus in orbe motus foret, neque ulla præter corpora natura existeret, nullus motus unquam posset existere, cum corpora careant vi motrice. Idcirco etiam videtur nullam naturam finitam & imperfectam, novam substantiam producere posse, tametsi novis modis producendis par sit: quia efficientiam creatricem continere non posse videtur.

Hæc ipsa tamen verba sensum falsum continent, si nimirum, per istas voces *ex nihilo*, terminus à quo tantum designetur, & hic illis sensus tribuatur, nihil quod non fuit antè ad existentiam ullo modo adduci posse. Hoc enim si universè verum esset, nulla posset esse productio seu efficientia, nullus motus, nulla cogitatio. Sed in nobis ipsis experimur facultatem, novas cogitationes in animis nostris, novosque motus in corporibus pro-

ducendi; quod ipsum cogit Atheos, ut hanc propositionem restringant, & de substantiis unice accipiendam statuunt. Quo etiam sensu falsa est propter rationes supra allatas & hanc aliam: quia negari non potest creatio, quin tollatur potentia infinita. Nam quid est infinita potentia, nisi facultas perficiendi id omne quod non repugnat? Atqui non repugnat existere aliquam substantiam finitam & imperfectam, quæ antea non fuit, atomum, v. g. vel animum. Qui ergo istud principium hoc sensu assumunt, assumunt nullam esse potentiam infinitam, quod est petitio principii.

At inquires, istud principium, *ex nihilo nihil fit*, est etiam certissimum eo sensu, quod à causa efficiente etiam infinita nulla substantia produci possit. Nam 1mo. nequaquam creationem substantiæ ex nihilo cogitatione complecti possumus.

2do. Istud principium experienciâ confirmatur: nam in naturalibus mutationibus, in generatione & corruptione corporum, nulla pars substantiæ vel destruitur, vel creatur; sed si ex nihilo substantiæ orientur, res aliter sese haberet; ut observavit Lucretius:

Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
 Omne genus nasci posset, nil semine egeret:
 E mare primum homines, e terra posset oriri
 Squamigerum genus & volucres, erumpere coelo
 Armenta & aliæ pecudes: genus omne ferarum
 Incerto partu culta ac deserta tenerent.
 Nec fructus iisdem arboribus constare solerent,
 Sed mutarentur: ferre omnes omnia possent,

3tio. Quia ut idem poëta argumentatur:

Præterea nisi materies æterna fuisset
 Antehac ad nihilum penitus res quæque redisset
 De nihiloque renata forent quæcumque videmus.

Respondeo: tam vanas esse illas Atheorum rationes, præter quas nullas habent alias, ut magnam ex ipsis accipiat auctoritatem nostra conclusio.

Prima ratio sic procedit: non intelligo quomodo substantia ex nihilo producat: Ergo substantia est nulla creata. Licebit ergo homini cæco à nativitate concludere nullos esse colores, nec corporum distantium situm & figuram posse cerni? Licebit ergo nobis omnibus concludere nullum esse in mundo motum, seu cogitationem? Nam non magis intelligimus, quomodo nascantur, quàm quomodo oriantur substantiæ. Quod obscurum est in creatione est transitus à nihilo ad esse, qui transitus æquè obtinet in motus & cogitationis productione. Si ergo ex motu & cogitatione concludere liceat esse vim motricem, & vim cogitandi, quam non habeo comprehensam; cur etiam non licebit concludere ex naturalibus & essentialibus proprietatibus rerum finitarum, quæ evidentè sunt contingentes, mutabiles & effectus arbitrarii, esse vim creatricem, etsi illam non complectar cogitatione. Profectò si sit vis aliqua necessaria, illa infinita est, ut modò ostendemus; & consequenter æquè certi sumus & certiores, illam existere quæ par sit omnibus rebus possibilibus producendis, quàm esse vim aliquam finitam illius participationem.

Secunda ratio Lucretii planè ridicula est, & efficit solummodò res non oriri ex seipsis, seu sponte suâ, temerè & sine consilio ac vi causæ efficientis.

Tertia ratio æquè est inepta: si res quidem sponte sua temerè prodirent ex nihilo, sine causa etiam interire & renasci iterum possent. Sed ubi existunt tantum efficacia potentia infinitæ, in nihilum redire non possunt, nisi subtractione istius

efficaciæ per quam existunt. Hæc omnia multò melius retorqueri possunt adversùs Epicuri & Lucretii hypothesim: in qua temerè & sine causa cuncta, præter brutam materiam, *ex nihilo* erumpunt.

ARGUMENTA METAPHYSICA.

ESSSE Deum seu ens hominibus excellentius, cujus numine & procuratione cuncta regantur, cum summa vi & auctoritate suadent argumenta moralia, sed parùm explicant naturam illam divinam: ideòque videmus hominum vulgus, quod solummodò ex istis argumentis moralibus Deum intellexit, neque sese contulit ad rerum physicarum & metaphysicarum contemplationem, in magna opinionum perversitate circa Dei naturam ejusque virtutem fuisse. Argumenta physica, quæ exposuimus modò, in perfectiorem nos ducunt Dei cognitionem; dum ostendunt eum esse totius universitatis artificem solertissimum; totius naturæ, diffusionem suæ virtutis, rectorem & quodammodò animam; & ipsarum etiam substantiarum omnium creatorem & adminiculum. Sed quæ jam exposituri sumus argumenta metaphysica interiorum Dei notitiam dabunt; scilicet, in quibus non tantùm videbimus, quam habeat cum hominibus habitudinem, aut cum rebus creatis connexionem; sed qualis in se sit intelligimus. Et sicut profectò in locis jam explicatis, in moralibus & physicis rebus, nihil est, à quo profecti non possimus ad Deum ascendere, ita in mentis nostræ abstractis ideis, seu in mundo intelligibili nihil quoque est, quod divinam existentiam non demonstrat: penè dixerim quod ipse Deus non sit. Id triplici argumento conficiemus: in primo existentiam *entis summi per*

fetti, ex existentia entis necessarii colligemus. In secundo perfecti & imperfecti, infiniti & finiti notiones eandem Dei existentiam efficere probabimus. In tertio ostendemus essentias rerum necessarias, & immutabiles earum relationes, seu omnem veritatem conjunctam esse cum existentia Dei, qui est sempiterna & immutabilis veritas.

Inter argumenta hæc, quædam subtilia nimis & levia videntur multis, neque nos ipsis eandem vim omnibus inesse existimamus; tamen illa omnia breviter exponere constitutum est, quod nobis haudquam æquum videatur nostrum ingenium aliis, ut judicii normam, proponere, & moveat præterea summorum philosophorum autoritas, quibus hæc omnia argumenta summopere placuerunt.

ARGUMENTUM OCTAVUM.

Ab existentia entis necessarii.

PROPOSITIO.

Existere Deum, quo nomine hic intelligimus ens infinite perfectum, demonstratur ab existentia entis necessarii.

PROBATIO.

NAM profecto existit in rerum natura *ens necessarium*. Atqui ens necessarium est *infinite perfectum*.

Major propositio ab omnibus seu veteribus, seu recentioribus Atheis admissa est: & revera evidentissimis argumentis sic conficitur.

1mo. Aliquid existit. Atqui nisi esset ens aliquod necessarium, nullum ens existeret. Nam si nullum esset ens necessarium: entia quævis essent natura sua *contingentia*. Atqui si entia quævis essent natura sua *contingentia*, nullum ens existeret. Ens siquidem contingens illud est, quod ex se & ex natura sua ad existendum vel non existendum indifferens est, quod proinde nisi ad existendum alia re, quàm natura sua determinaretur, nunquam existeret. Atqui in hac hypothese nulla alia res est, à qua determinaretur entis alicujus existentia. Ergo nullum ens existeret, quod falsum est. Vel sic brevius confice omnia entia existunt, vel ob causam aliquam externam, vel ob causam aliquam internam. Prius contradictionem involvit: si posterius verum sit, ergo entia omnia non sunt *contingentia*, sed est aliquod necessarium: nam ens necessarium illud est, quod in natura sua continet rationem existentiae suæ.

2do. Vel existit ens necessarium quod natura sua necessario existit; vel entia seipsis dedere originem contingenter, cum antea non extitissent: vel omnia entia producta fuerunt, uno ente aliud successivè generante per totam æternitatem. Atqui dici nequit, 1mo. entia omnia contingenter sibi dedisse originem, cum antea non extitissent: quia in ista hypothese res orientur ex nihilo sine causa: nam res antequàm existat est nihilum, & nullam habet efficientiam. 2do. Dici nequit entia omnia fuisse successivè procreata, nullamque esse primam causam improductam: nam jam demonstravimus progressum ejusmodi in causis producentibus supponi non posse, nec solvere difficultatem, quia tota illa series entium cogitari potest, ut unum ens continuum sine principio & sine fine, nec tamen necessarium & independens, sed productum. Quod repugnat; cum nullum sit ens à quo producat.

Minor propositio quoque certa est; nam

imo. Vel ens illud quod est necessarium, est necessariò finitum & imperfectum, vel est infinitum & perfectum. Seu, conversa propositione, vel finitum & imperfectum est necessarium, vel infinitum & perfectum est necessarium. Atqui finitum & imperfectum nullo modo est necessarium: bene verò quod infinitum & perfectum est. Nam quod multiplex est, quod varium est, quod in suo conceptu includit arbitrariam & contingentem determinationem, non potest dici necessarium: sed id solum quod simplex, quod unum & in cujus conceptu nihil arbitrarium & contingens includitur. Atqui finitum & imperfectum est multiplex & varium, in ejus conceptu includitur contingens & arbitraria determinatio perfectionis, ut patet. Ens verò infinitum & perfectum unicum est, & simplex, & in ejus conceptu nulla perfectionis contingens & arbitraria determinatio includitur. Ergo finitum & imperfectum non est necessarium, sed potius infinitum & perfectum.

ado. Ens necessarium continet in natura sua necessitatem existendi; seu ens necessarium illud est, de quo existentia necessaria nequit negari sine contradictione. Etenim si aliquid posset necessariò existere præter id unum, quod in ipsa sua natura necessitatem existendi continet; sequeretur necessitatem illam existendi, quam res illa haberet, ex nihilo ortam esse, & in nihilo fundatam, eò quòd neque ab ipsa rei natura, neque ab alia quavis causa oriri potuisset. Atqui solum ens infinitum & perfectum in sua natura necessitatem existendi continet: de solo illo ente cum contradictione negatur existentia necessaria. Quia in notione solius entis infiniti includitur existentia necessaria, non verò in notione cujuscunque entis finiti & imperfecti. Ergo ens necessarium est infinitè perfectum.

3tio. **Ens necessarium illud est, cujus existentia posita est in necessitate absoluta & antecedente insita in natura: nam juxta nostrum cogitandi modum ens necessarium, non est necessarium, quia existit ab æterno, seu consequenter ad æternam existentiam; sed existit ab æterno, quia necessarium est, seu quia necessitas quædam absoluta & quodammodo antecedens juxta nostrum concipiendi modum ratio formalis est existentia. Atqui ens cujus ratio existendi est absoluta & antecedens necessitas, non potest esse finitum & imperfectum. Nam illa necessitas absoluta & antecedens, quæ ratio existendi supponitur, nullum habet limitem, & exigit æqualiter omnem realitatem, omnes gradus perfectionis, totam entis amplitudinem. Non potes cogitare illam unquam in arbitrario aliquo gradu perfectionis aut aliqua contingenti realitatis limitatione consistere, quin statim, sublata necessitate illa absoluta, arbitrium supponas. Ergo ens necessarium, quod existit ex absoluta & antecedente necessitate, quam nulla res coercet, quam nullum arbitrium regit, est necessario infinitum & perfectum.**

4to. **Si finitum & imperfectum esset necessarium, ens & nihil haberent quodammodo divisum imperium, & de nihilo plura possent prædicari, quam de ente. Cùm finitum non contineret omnem realitatem possibilem, omnes metaphysicas rerum possibilium essentias; nihilum esset necessarium, esset æternum, esset immensum, esset infinitum, esset cognoscibile, immò contineret essentias rerum omnium possibilium, omnes earum rationes (a). Atqui absurdum videtur asserere nihilum habere proprietates illas omnes entis, immensitatem, cognoscibilitatem, &c. Ergo infinitum & perfectum**

(a) Vide argumentum decimum infra.

quod continet omnem realitatem, excluditque omne nihilum, est necessarium.

5to. Ens necessarium unicum est, ut satis patet, & infra probabitur. Atqui ens unicum est necessarium infinite perfectum. Nam habet omnes perfectiones possibles, & illæ perfectiones possibles sunt infinitæ. Habet quidem omnes perfectiones possibles: nam nulla est perfectio possibilis, nisi quatenus alicui subjecto inhærere potest. Atqui ens necessarium habet omnes perfectiones, quæ alicui subjecto possunt inhærere. Duo tantum sunt perfectionum subjecta, ens necessarium & ens contingens. Sed ens necessarium unicum habet manifesto omnes perfectiones proprias enti necessario: habet etiam omnes perfectiones entium contingentium, cum hæc non possint habere nisi illas quas ab ente necessario acceperunt. Ergo habet omnes perfectiones possibles. Deinde illæ perfectiones possibles numero sunt infinitæ: ille quippe numerus infinitus dicitur, qui absolutus est & cui nihil addi potest. Atqui perfectionum possibilium numero nihil addi potest. Quidquid enim extra perfectiones possibles positum est, id non est in genere perfectionum. Ergo perfectiones possibles sunt infinitæ. Ergo ens necessarium habet infinitas perfectiones; vel saltem tot & tantas habet, quot & quantæ haberi possunt; ita ut nihil ipso sit perfectius, nihil majus, nihil melius: sed tale ens Deus est. Ergo. Vide Clarkium, *de existentia & attributis Dei, & in resp. ad plures litteras ad calcem ejusdem operis.*

ARGUMENTUM NONUM.

Ab idea entis infiniti & perfecti.

PROPOSITIO.

*Deum esse seu existere ens infinitum & perfectum
probat ipsa idea infiniti & perfecti.*

PROBATIO.

NAM certissime indita est mentibus nostris idea infiniti & perfecti. Sed hæc idea multiplicem supeditat conficiendæ existentiae Dei rationem.

Major propositio sic conficitur. Finitum ab infinito, imperfectum a perfecto cogitando distinguimus. Atqui nisi animis informata esset idea aliqua infiniti & perfecti, nec finitum ab infinito, nec imperfectum a perfecto distinguere possemus. Quæcunque enim cogitatione dividimus, aliquid nobis exploratum distinctionis fundamentum habere debent: quod aliud esse nequit præter interiorum sensum aut ideam. Quæ nec sensu nec idea percipiuntur, nec comparari nec dividi possunt, suntque respectu nostri quasi non existant. Ergo infinitum & perfectum, si comparentur cum finito & imperfecto, ab iisque cogitando dividantur, necesse est, aut sensum aliquem, aut ideam infiniti & perfecti habeamus (a).

(a) Ideæ nomine, inquit Cartesius in resp. ad obj. tertias, intelligo cujuslibet cogitationis formam, per cuius immediatam perceptionem ipsius ejusdem cogitationis conscius sum, adeo ut nihil possim verbis exprimere intelligendo id quod dico, quin ex hoc ipso certum sit ipse esse ideam ejus, quod verbis illis significatur.

Et profecto ridicule satis diceretur nos nullam habere illius rei notitiam, cujus existentiam multiplici argumento demonstramus, quam & Athei quoque admittere coguntur. Sed entis infiniti & perfecti existentiam superioribus argumentis jam confecimus, & etiam in hypothefi Atheorum, si tollatur mens infinita & perfectionibus absoluta, admittendum erit aliquid aliud infinitum, tum duratione, tum extensione: quod adeo verum est, ut omnes Athei arcem causæ suæ in *infinita materia* posuerint.

Neque movere quemquam debet quod infinitum comprehendere non possimus, aut informare talem notionem, quæ totam ejus infinitatem exhauriat. Nam habere ideam entis infiniti, est apprehendere ens, cujus naturæ sit nullos terminos habere, v. g. si immensitas esset adjuncta naturæ spatii: vel æternitas esset adjuncta naturæ temporis, cogitando spatium & tempus res infinitas apprehenderemus, licet ipsam earum infinitatem non complecteremur animo. Nullam rem etiam finitam comprehendimus, ita ut ejus noscamus essentiam, aut omnes proprietates & virtutes; num ergo dicendum est, nos rei nullius habere ideam (a).

Jam vero hæc idea entis infiniti & perfecti multiplici ratione confirmat existentiam Dei: 1mo. si consideres illius *originem* & *causam*: 2do. si attendas ad ejus *constantiam*: 3tio. si ejusdem *naturam* perspicias.

Imo. Videtur quod a nulla alia causa quam ab ente infinite perfecto oriri potuerit.

(a) Cartes. resp. ad obj. prim.

Nam

Nam primò: prædicta idea non oritur directè & immediatè à sensibus externis: quia est longissimè disjuncta ab omni qualitate sensibili, seu coloris, seu soni, seu saporis, &c. ab omni etiam affectione qualitatem sensilem comitante, extensione, motu, figura, inertia, cohæsione, divisibilitate, &c. Quia etiam quidquid est realitatis seu perfectionis in aliqua re, id est formaliter vel eminenter in causa sua prima & adæquata, alias effectus existeret ex nihilo. Unde sequitur realitatem objectivam ideæ entis perfecti, debere formaliter contineri in ejus causa: sed realitas objectiva ideæ entis perfecti, seu omnis perfectio non continetur in objectis sensibilibus.

Secundò: eadem idea non est ab ipsa mente conficta per aggregationem omnium perfectionum rerum finitarum, earumque mentalem amplificationem, uti contendunt Gassendus, Lockius, &c. quia imò. non mihi conscius sum, illam ideam à me aliquando confictam fuisse, conquistis undique perfectionibus: congrua est menti meæ, domestica, nativa. Infirmior & imperfectior est mens humana, quàm ut rei aded præstantis notionem sibi informare queat: colligat omnes perfectionum ideas ex sensibus advenientes, omnes suarum perfectionum notiones adjungat, quantum poterit amplificet: illa idea factitia multum aberit ab *infiniti* & *perfecti* notione, quam gerimus in animis, & cum illa comparata vanitatis convincetur. Quia 2do. mens non cudit suas ideas simplices, aut ex phantasmatis educit, uti credebant Aristotelici quidam, sed eas sibi informatas habet à natura, id est, sensu quodam interiori & nativo percipiuntur. At ista idea *infiniti* seu *perfecti* est simplicissima, omnisque compositionis expers. Nam infinitas seu perfectio est ens absolutè, cui nulli limites adjunguntur. Perfecta seu infinita cognitio est cognitio

absoluta, cui nulla ignorantia adjuncta est, seu cognitio sine ignorantia. Similiter infinita & perfecta potentia, nihil est nisi potentia absolute, in qua nihil cogitatur debilitatis & impotentiae, seu virtus operandi sine adjuncta notione imbecillitatis. Hincque illam ideam infiniti seu perfecti nullo modo neque amplificare, neque imminuere, neque ullo modo discernere possumus; sicut ideas omnes factitias mens ad arbitrium varia ratione componit: hæc planè immutabilis, & à mente independens videtur. Propterea etiam sicut circulus imperfectus malè diceretur defectus circuli perfecti, sed è contrario circulus imperfectus deficit à norma stabili circuli perfecti: sic quoque imperfectum omne & finitum, quod in sua notione semper includit arbitrariam limitationem, deficit à norma simplici, & neutiquam arbitraria, infiniti & perfecti. Ideæ hæc perfecti & infiniti non tantum simpliciores sunt, sed omninò clariores: quia ut quanto plus in re quaque lucis est, tanto illa clarior est & illustrior; sic quanto plus virtutis & veræ perfectionis natura quædam habet, tanto illa melius cognoscitur & facilius sentitur, vis ejus mentem potentiùs commovet: notioni limitationis, ignorantiae, impotentiae, &c. quid tenebricosum inest.

Addit Cartesius si omninò velis mentem activam esse & suas omnes ideas cudere, & inter alias hanc infiniti & perfecti; eadem ratione argumentari licebit ab origine tantæ activitatis, tam præclaræ facultatis, quæ valeat ipsius infiniti speciem sibi informare; quæ tanta facultas non minus requirit causam infinitam, quàm idea ipsa infiniti.

Vis omnis hujus argumenti, ut satis liquet, pendet ex natura & origine ideæ infiniti & perfecti: si sit accepta à sensibus, factitia, negativa, ut contendunt Gassendus & Lockius, evanescit omnis hujus rationis autoritas.

2do. Confirmat Dei existentiam prædictæ ideæ *constantia*. Nam quarumcumque rerum notiones tam altè animis nostris infixæ sunt, ut nullo modo, quidquid moliamur, ejici vel evelli queant, illæ res existunt. Nam tunc existentia illarum rerum æquè certa erit & eodem nitetur fundamento, ac quævis alia veritas: v. g. illa veritas bis duo sunt quatuor, idè certa est, quia illam idearum convenientiam nec mutare nec eliminare ex mente ullo modo licet. Atqui notio entis infiniti, æterni, immensi, potentissimi, omniscientis, ex harum idearum ordine est, quas nec mutare ullo modo, nec ex mente extirpare possumus, sed semper nobis invitis sese obtrudunt. Finge nullam esse omninò substantiam, etiam facta hac absurda hypothesi observabitur semper menti forma æternitatis, immensitatis; cogitabis infinitam multitudinem rerum possibilium & veritatum: hæcque formas ad nihilum pèrtinere statuendum erit, dicendumque nihilum esse æternum & immensum, in nihilo contineri infinitas relationes & veritates, atque rerum infinitarum possibilitatem: quod videtur contradictionem involvere. Hoc argumento utitur Clarkius ad demonstrandam existentiam æternitatis successivæ, & spatii infiniti; sed multò meliùs confertur ad conficiendam existentiam entis infiniti & perfecti, sine quo æternitas & infinita extensio esse non possunt; at quod fortassè existere potest sine illa temporis successione & spatii diffusionem.

3tio. Quidquid clarè & distinctè percipitur, illud est aut esse potest. Sed si ens perfectum esse potest, reverà existit. Aliàs esset simul possibile & impossibile: possibile quidem ex hypothesi; impossibile quoque; tum quia, eo ipso quòd non existeret, necesse esset non existere: tum etiam, quia non posset ulla ratione ad existentiam perducì; neque à se, quòd res nulla sibi dare existentiam

possit; neque ab alio, quia infinitum & perfectum non potest produci ab imperfecto & finito. Valet argumentum hoc, sive idea Dei supponatur positiva, sive negativa.

4to. Quidquid in idea clara & distincta alicujus rei continetur, id de illa re affirmari potest, modò illa idea sit simplex & ab ipsa natura mentibus nostris insita, non conficta à mente. Atqui in idea simplici & naturali entis perfecti includitur existentia necessaria, æterna & independens, utpotè quæ non tantum perfectio est, sed fundamentum omnis perfectionis. Ergo.

Loquatur ipse pro se Cartesius magnus hujus argumenti, si non inventor, saltem defensor (a).
 „Animus meus considerans inter diversas ideas,
 „quas apud se habet, unam esse entis summè intel-
 „ligentis, summè potentis, & summè perfecti,
 „quæ omnium longè præcipua est, agnoscit in ip-
 „sa existentiam non possibilem & contingentem tan-
 „tùm, quemadmodùm in ideis omnium aliarum re-
 „rum, quas distinctè percipit, sed omninò necessa-
 „riam & æternam. Atqui ex eo quòd exempli
 „gratia percipiat in idea trianguli necessariò conti-
 „neri, tres ejus angulos æquales esse duobus rec-
 „tis, planè sibi persuadet triangulum tres angulos
 „habere æquales duobus rectis: ita ex eo solo
 „quod percipiat existentiam necessariam & æternam
 „in entis summè perfecti idea contineri, planè con-
 „cludere debet, ens summè perfectum existere.
 „Magisque hoc credet, si attendat nullius alterius
 „rei ideam apud se inveniri, in qua eodem modo
 „necessariam existentiam contineri animadvertat.
 „Ex hoc enim intelliget, istam ideam entis summè
 „perfecti non esse à se effictam, nec exhibere chime-

(a) Princ. philos. p. I. c. 14.

„ricam quamdam, sed veram & immutabilem natu-
 „ram, quæque non potest non existere, cum ne-
 „cessaria existentia in ea contineatur (a).”

Hoc argumentum cujusque judicio sine defen-
 sione relinquemus; dicemus tantum magnam illi ac-
 cedere auctoritatem ex suffragiis summorum in om-
 ni gente philosophorum (b), & ex dissensione
 eorum, qui illud confutarunt, qui videntur potius
 suspicari vitium in argumento, quam perspectum
 illud habere. „Buddeus, inquit Fabricius, in Car-
 „tesii argumento reprehendit quod ideam infiniti &
 „perfecti, pro re infinita & perfecta, quæ non nisi
 „a Deo esse possit, vendit; & fallacia ambigua
 „locutionis delusus ex eo, quod ens perfectissi-
 „mum, siquidem existat, necessario existat, con-
 „cluserit illud etiam existere. Joannes Norris ne-
 „gat primam ideam Dei esse, ut ens perfectissimum
 „cogitemus, sed illud demum ideam Dei existen-
 „tis consequi, veluti ideam trianguli consequitur,
 „quod dico in illo latera junctim accepta sunt ter-
 „tio majora. A Christiano Wolfio notatur Carte-
 „sium supponere rem ab Atheo vocatam in dubium,
 „quod ens perfectissimum existere possit. Samueli
 „Clarkio argumenti hujus obscuritas & defectus
 „videtur latere in eo, quod ad ideam nominalem,
 „sive definitionem entis per se existentis præcipue
 „se extendit, neque sufficienti evidentia & conse-
 „quentiarum valido satis nexu applicatur ad ideam
 „realem istius entis actu extra nos existentis.” *De-
 lect. argum. cap. 10. pag. 329.* Exceptiones hæc
 longè majorem obscuritatem habere videntur,
 quam habet ipsum argumentum Cartesii. Adde
 etiam quod etsi viri perspicacissimi omnes ingenii

(a) Vide med. 5. Cartesii.

(b) Jaquelot, Saurin, H. More, Gastrel, Lamy,
 Mallebranche, Stillingfleet, &c.

nervos contenderint, ut hoc argumentum convincerent vanitatis, & varia exempla paralogismorum protulerint, quæ ejusdem generis esse asseruerunt, tamen successu caruerunt exempla illa: eorum vitia, & cum argumento hoc discrepantiam Cartesiani prodiderunt. Hoc exemplum v. g. aliquibus probatum est. Quidquid in idea clara percipitur alicujus rei, id de illa re potest affirmari. Atqui in idea *horologii loquentis* includitur existentia actualis. Ergo. Sed illa idea *horologii loquentis* factitia est, non simplex, ut est idea perfecti, & ided tantum concluditur de illo existentia actualis, quia jam in præmissis conjuncta fuit cum horologio idea neutiquam cognata & necessario cum eo conjuncta, videlicet actualis loquelæ. Alii hoc exemplo utuntur, quicquid in idea clara, &c. Atqui in idea *æternæ materiæ* includitur existentia necessaria. Ergo existit necessario materia æterna. Sed in hoc argumento idem vitium est. Idea *æternæ materiæ* factitia est & falsum potius judicium, quam idea simplex & nobis connaturalis. Et profectò manifestum est exemplum nullum proferri posse: quia, ut observavit Cartesius, ad essentiam nullius rei imperfectæ pertinet necessitas existendi, sed è contrario dependentia & arbitraria limitatio.

ARGUMENTUM DECIMUM.

Ex scientiæ immutabili natura, seu æternis rerum ideis & necessariis earum rationibus.

P R O P O S I T I O.

Deum esse, id est, mentem infinitam, æternam, necessariam, universalem, immutabilem, probant immutabiles rerum essentiæ & rationes, in quibus posita est omnis veritas & scientiæ.

P R O B A T I O.

NAM intelligitur a nobis veritas ut res infinita, æterna, universalis, necessaria & immutabilis, quæ posita sit in immutabilibus & necessariis rerum rationibus. Atqui illa immutabilis, infinita & necessaria veritas, quæ a nobis intelligitur, est modus mentis infinitæ, æternæ, universalis, necessariæ & immutabilis.

Major propositio per se evidens est: vixque potest ex argumentatione accipere authoritatem. Concipitur quidem veritas, ut *infinita*: idque vel sola geometria, quæ circa figuras & abstractas extensionis modificationes occupatur, satis declarat: infinitæ quippe figurarum sunt species, & infinitæ figuræ cujuslibet proprietates, & figurarum inter se rationes. Est veritas res *æterna*, quæ semper fuit, eritque semper. Estne aliquis, qui sibi persuadeat, ante Euclidem, Archimedem, cæterosque geometras propositiones eas, quarum veritatem, detexerunt, veras non fuisse, aut fuisse ad veritatem & falsitatem indifferentes? Erant ergo veræ

antequam detegerentur; nec, quantumvis connitamur animo, ullum potest tempus concipi, quo figuræ geometricæ, triangulum v. g. determinatam formam non haberet, aut non esset relatio certa & determinata inter latera trianguli; quæ cum omni tempore extiterit & demonstrari potuerit, non conficta, sed inventa a geometris fuit. Est veritas res *universalis*: rerum enim essentia & earum rationes, etiamsi tot in mentibus existant, haud tamen idcirco discerpuntur, amplificantur, aut ullo modo commutantur; verum in omnibus uniusmodi, ejusdemque generis sunt. Quemadmodum unum eundemque vultum infinita referunt specula; unius solis imaginem innumerabiles simul oculi conspiciunt; unam eandemque vocem mille hauriunt aures: ita infinita mentium multitudo unam eandemque audit vocem sempiterni verbi; easdem rerum immutabiles formas videt; eadem æterna luce collustratur, cujus radii in mundum spiritalem universum, non secus ac solares in totum orbem corporeum diffundantur. Est denique veritas res *necessaria & immutabilis*, id est, perpetuo & constanter eadem; quæ sicut nunquam esse cœpit, ita nunquam esse, aut eodem esse modo, desinet. Fac omnes pereant geometræ, non ideo geometricæ rationes peribunt. Univerfus hic corporeus mundus evanescat, & omnes, quæ in eo sunt, intelligentiæ tollantur; impossibile tamen erit, ut rationes, quæ nunc ab illis intelligentiis clare & evidenter percipiuntur, salvæ & incolumes non permaneant? Verum semper erit, tres angulos trianguli æquales esse duobus angulis rectis; in circulo lineam ordinatam perpendiculariter ad diametrum esse mediam proportionalem inter duas partes abscissas diametri. Nullum igitur dubium est, quin inviti concipiamus veritatem, ut quid æternum, infinitum, universale, necessarium & immutabile.

Deinde in veritate, in rationibus his æternis & immutabilibus posita est omnis ars & sapientia: & arte ac sapientia omnia constituta sunt. Nam nullum ordinem, nullum artificium sine illis concipimus; multoque minus intelligimus quomodo ipsa ars & sapientia ex re bruta oriri potuerit: sunt ergo ipsa per se & rerum omnium principia. Nihilne ergo illud erit, quo cuncta constant atque fundantur? Quod viri ætatum omnium sapientissimi tanto studio, tot curis & laboribus detegere conati sunt, rati nihil veritate & sapientia illustrius, & in ejus participatione vitæ hujus felicitatem positam esse?

Præterea certum est, nos res nullas attingere in seipsis, sed tantum interventu alicujus ideæ: objecta sensilia percipimus per ideas qualitatum sensilium, & alias qualitates sensiles comitantes; & quia cogimur ab ipsa natura ideas has referre ad res externas, tanquam earum imagines, idè res externas existere certò judicamus. At æquè reales sunt perceptiones intellectuales rerum & earum relationum, easdemque natura cogente credimus *immutabiles & necessarias*, & à nostra perceptione vel existentia independentes. Vel, ut verbis utar authoris recentioris nobis in hac parte contrarii, „illæ res sensiles haberi debent *reales & existentes*, „de quibus *sensus externi* in omni tempore idem „testimonium tulerunt: & illæ res *certæ* sunt, quæ „sefe offerunt semper eodem modo. „ Ergo & illæ „res intellectuales debent haberi *reales & existentes*, de quibus *sensus interni & intellectuales* idem in omni tempore testimonium ferunt: & illæ res intellectuales *certæ* sunt, quæ sub eadem forma semper & omnibus sefe offerunt: cur fidem habebimus sensui externo, non habebimus interno & intellectui? Cur major illius, quàm hujus authoritas? Cur sensitivam certitudinem admittimus, intellectualem & metaphysicam aspernabimur?

Minor propositio facile probatur, scilicet veritatem necessariam, immutabilem & æternam esse *modum* mentis necessariæ, immutabilis & æternæ: nam quidquid reale & positivum est, vel est substantia, vel substantiæ modus: ergo infinita, æterna, immutabilis & necessaria veritas, vel est substantia aut alicujus substantiæ modus. Substantia autem illa quæcumque sit, æterna, infinita, necessaria & immutabilis est, ejusdem nempe generis, cujus est veritas, quæ in ipsa fundatur: substantiam certè finitam, recentem, contingentem, particularem, mutabilem, fundamentum esse modi infiniti, æterni, universalis, necessarii & immutabilis repugnat. Neque enim ullo modo potest in temporaneo fundari quod æternum est, in finito quod infinitum est, in particulari quod universale est, ip contingenti quod necessarium est, in mutabili quod immutabile est. Deinde si prædictæ veritates nihil aliud essent quàm substantiæ finitæ, contingentes, mutabiles aut harum substantiarum modi; supposita, quod fieri potest, earum destructione, ipsas quoque veritates perire necesse esset, sicut extincta luce pereunt colores, vel destructo corpore interit motus. Sed absurdum est veritatem æternam, immutabilem & necessariam perire. Ergo veritas hæc supponit mentem infinitam, & ejus existentiam demonstrat. Tandem omnes res finitæ & earum modi in suo conceptu dicunt aliquam relationem ad tempus & causam, pleræque etiam ad locum. Sed essentia rerum & earum rationes nullam talem dicunt relationem, quia revera. nec in loco existunt, nec tempore conditæ sunt, nec ullo modo creatæ, sed æternæ sunt & necessariæ.

His argumentis usi sunt clarissimi philosophi. Platonis mentem sic expressit Cicero. „Essentias „Plato negat gigni, sed semper esse, & ratione & „intelligentia contineri.,” Aristoteles, etiam irriferit

ideas Platonis, hoc idem docuit: „formam seu „speciem rei nemo facit, nec ea generatur ullo modo. „ Alibi easdem formas vocat „naturam immutabilem & immobilem (a). „ Idem affirmat Cicero multis in locis, præsertim in libris de legibus (b): quos secutus S. Augustinus præclare scribit (c). „ Quapropter nullo modo negaveris,

(a) Aristoteles, quamvis contra Platonem defenderit, nihil esse in intellectu quod prius non fuerit in sensu, tamen longissime distabat ab eorum mente, qui omnem scientiam cum sensu confundunt. Præter quinque sensus externos alium interiorem admittebat, quem *communem* dicebat, cujus esset munus sensationes ex variis sensibus advenientes unire. Omnem *sentiendi* facultatem multum discrepare dicebat à facultate *percipiendi* & *judicandi*, quam *intellectum* vocabat: priorem cum animantibus communem, hanc hominis propriam affirmabat. Intellectum autem dividebat in *patientem* & *agentem*. Patiens ipsi dicebatur facultas recipiendi ideas intellectuales, quæ juxta eum erant immobiles & æternæ; ideoque proprium scientiæ objectum. Intellectus agens ipsi erat vis illa animi, qua pollet, advocandi ideas, eas contemplandi, inter se conferendi, methodice disponendi ad veritatem detegendam. Hanc vim ab anima inseparabilem & inextinguibilem docuit, & tantum absuit, ut illam cum sensu confuderit, ut hanc doctrinam defensam ab Heraclito & aliis Atheis confutaverit, ut etiam animam *sensitivam* belluis tribuerit & mortalem fecerit; *intellectualem* solam in actibus suis à corpore independentem & immortalem assernerit. „ Omnes *animas*, inquit, ante extitisse non esse verisimile, „his rationibus ostenditur. Quorum principiorum actio „est corporea, hæc sine corpore esse non posse certum „est; uti ambulare quis non potest sine pedibus, ita fieri „non potest, ut istæ animæ extrinsecus in corpora veniant. . . . cum sint inseparabiles a corpore. . . . Res- „tat igitur ut *mentem* solam extrinsecus in corpora ingredi „concludamus, eamque solam *divinam* esse. Nihil „enim cum ejus actione commune habet actio corporea. „ l. 2. de gen. anim. c. 3. p. 618. t. 2. opp.

(b) Vide infra, ubi de immutabili natura legis naturalis.

(c) L. de libero arbitrio.

„esse incommutabilem veritatem, hæc omnia, quæ
 „incommutabiliter vera sunt, continentem, quam
 „non possis dicere tuam, vel meam, vel cujusvis
 „hominis; sed omnibus incommutabilia vera cer-
 „nentibus, tanquam miris modis secretum & pub-
 „licum lumen præstò esse ac se præbere communi-
 „ter. Omne autem quod communiter omnibus ra-
 „tionalibus atque intelligentibus præsto est, ad
 „ullius eorum propriè naturam pertinere quis dixe-
 „rit (a)?” Huic etiam argumento subscribere
 debent ii omnes, qui ex ideis spatii & temporis in-
 finiti concludunt eorundem existentiam.

Ex alia parte adversùs doctrinam hanc disputa-
 runt olim & nostris temporibus quàmplurimi.

IMO. *Protagoras Abderites*, uti constat ex Pla-
 tonis *Theæteto*, assererat nullam esse *immobilem es-*
sentiam, nullam *absolutam & universalem veritatem*,
 sed tantùm *relativam*; omnem *scientiam* non esse
comprehensionem naturæ immutabilis, sed esse *sen-*
suum ex motu corporum exortum: *animam ipsissi-*
mos sensus esse dicebat; „& consequenter unius-
 „cujusque hominis sensum aut opinionem unicam
 „esse regulam omnis veritatis. Quæcum-
 „que alicui videntur esse, ea esse illi cui viden-
 „tur. Omnem visionem seu opinionem
 „veram esse.” Ex quibus etiam sic concludebat:
 „quæcumque civitas quædam sancit pro honestis
 „vel inhonestis, pro justis & injustis, pro sanctis
 „& profanis habenda esse, ea civitati illi reapse
 „talia sunt: nec in ejusmodi rebus ullus privatus
 „alio privato, aut civitas civitate sapientior est.”
 Hæc Protagoræ sententia duobus nitebatur funda-
 mentis (b), nempe doctrina Heracliti, qui nihil

(a) Vide de hoc argumento Cudw. syst. intellect. & I. de æternis justis & injustis mensuris. Mallebranche Entret. métaphys. Oeuvres polémiques t. I.

(b) Vide Bruckerum p. 2. l. 2. c. II.

flare, sed omnia instar fluminis perpetuo fluere affirmabat, & atomica philosophia, quæ nihil nisi materiam & motum admittebat. Ex quibus principiis manifeste sequitur, nullam esse cognitionem præter fluxam & mutabilem sensationem; hancque sensationem a nulla alia facultate vanitatis argui posse.

2do. Eandem cum *Protagora* opinionem tenere deberent omnes *Democriti* & *Epicuri* discipuli; neque minus vani sunt, dum *scientiam* seu *comprehensionem veri immutabilis* ex fluxu atomorum temere vagantium educunt; quam cum ex earumdem motu ortam fingunt libertatem. Attamen non eo usque processerunt, sed contra in sensu iudicium veritatis posuerunt. Dicebant res triplici ratione percipi *sensu, mente & affectione*; sed mentem & affectionem ex sensu derivabant: mentem quidem, quod omnis idea, seu notio, seu species mentalis, quam vocabant *anticipationem* vel *prænotionem*, gigneretur vel *incurfione*, cum res sensibilis directe incidit in sensus; vel *proportione*, cum res accepta per sensum amplificatur vel minuitur; vel *similitudine*, cum ad instar rei, quæ fuerit sensu percepta, similem aliam cogitamus; vel *compositione* denique, cum duarum aut plurium rerum distinctas notiones in unam compingimus. Adeoque juxta ipsos notiones mentis abstractæ & universales, quas *Plato* & *Aristoteles* dicebant per se intelligibiles & menti domesticas ac nativas, ex rebus sensibilibus arripiuntur: scilicet, mens visis pluribus singularibus, eorum variis discriminibus quasi sepositis, anticipationem ejus, quod commune est, effingit. Hanc philosophandi rationem, at emendatam & illustratam, nostris temporibus secuti sunt *Gassendus*, *Lockius* & alii (a).

(a) Illi, qui nostris temporibus omnem cognitionem humanam cum sensu confundunt, suæ doctrinæ patronos laudare solent *Aristotelem*, *Gassendum*, *Lockium*; quod scilicet isti omnis cognitionis primum principium in sensu

3tio. Hobbins quoque philosophiæ Epicuri sese addixit, sed suo more quædam immutavit, vel

esse dixerint. Quæ fuerit Aristotelis doctrina in nota superiori vidimus. Quod ad Gassendum attinet, certum est illum philosophum animam humanam, & spiritalem, & liberam, & immortalem credidisse; eique tribuisse vim activam ideas ex sensibus acceptas varia ratione augendi & minuendi, componendi vel discernendi & generales notiones informandi: quæ omnia placita sunt multum aliena a mente nostrorum minorum philosophorum. Lockius autem pro se ipse loquatur: d'où l'ame puise-t-elle tous ses matériaux, qui sont comme le fonds de tous ses raisonnemens & de toutes ses connoissances? A cela je répons en un mot, de l'expérience. C'est-là le fondement de toutes nos connoissances: les observations que nous faisons sur les objets extérieurs & sensibles, & sur les opérations intérieures de notre ame, que nous apercevons & sur lesquelles nous réfléchissons nous mêmes, fournissent à notre esprit les matériaux de toutes les pensées. Ce sont-là les deux sources, d'où découlent toutes les idées que nous avons & que nous pouvons avoir. Et premièrement nos sens étant frappés par certains objets extérieurs font entrer dans notre ame plusieurs perceptions distinctes des choses, selon les diverses manières dont ils agissent sur nos sens. C'est ainsi que nous acquérons les idées que nous avons du blanc, du jaune, du chaud, du froid, du dur, du mou, du doux, de l'amer, & de tout ce que nous appelons qualités sensibles. Nos sens, dis-je, font entrer toutes ces idées dans notre ame; par où j'entends qu'étant frappés par les objets extérieurs, ils excitent dans l'ame ce qui y produit ces sortes de perceptions; & comme cette grande source de la plupart des idées que nous avons dépend entièrement de nos sens, & se communique à l'entendement par leur moyen, je l'appelle sensation. L'autre source d'où l'entendement vient à recevoir des idées, c'est la perception des opérations de notre ame sur les idées qu'elle a reçues par les sens; opérations qui, devenant l'objet des réflexions de l'ame, produisent dans l'entendement une autre espèce d'idées, que les objets extérieurs n'auroient pu lui fournir; telles que sont les idées de ce qu'on appelle appercevoir, penser, douter, croire, raisonner, connoître, vouloir, & toutes les différentes actions de notre ame; de l'existence desquelles

enucleatiùs expofuit. Docet (a) „ originem om-
 „nium cogitationum effe fenfum : nullam effe animi
 „conceptionem, quæ non fuerit antè geuita in ali-
 „quo fenfuum, vel totam fimul, vel per partes :
 „caufam autem fenfionis effe externum corpus ;
 „fiue objectum quod premit uniuersufque orga-
 „num, & premoendo continuum efficit motum in-
 „trorsùm ad cerebrum, & inde ad cor ; unde naf-
 „citur cordis refiftentia & contrapreffio, fiue cona-
 „tus cordis liberantis fe à preffione per motum ten-
 „dentem extrorsùm ; qui motus propterea apparet

étant pleinement convaincus, parceque nous les trouvons en nous mêmes, nous recevons par leur moyen des idées auffi diftinctes que celles que les corps produifent en nous ; lorsqu'ils viennent à frapper nos fens. C'est-là une fource d'idées que chaque homme a toujours en lui-même ; & quoique cette faculté ne foit pas un fens, puifqu'elle n'a rien de commun avec les objets extérieurs, elle en approche beaucoup, & le nom de fens intérieur ne lui conviendroit pas mal. Mais comme j'appelle l'autre fource de nos idées *fenfation*, je nomme celle-ci *reflexion* ; parce que l'ame ne reçoit par fon moyen que les idées qu'elle acquiert en réfléchiffant fur fes propres opérations. . . . J'emploie ici le mot d'opérations dans un fens étendu, nonfeulement pour fignifier les aétions de l'ame concernant fes idées, mais encore certaines paffions, qui font produites quelquefois par ces idées, telle que le plaifir & la douleur que caufe quelque penfée que fe foit. *Effai fur l'entendement humain l. 2. ch. 1.* Expofitæ modo Lockii de origine idearum ex fenfatione & reflexione fententiæ, quæ multorum hac noftra ætate philofophorum approbationem habet, veftigia deprehenduntur apud S. Auguftinum de Trinitate l. 9. c. 3. *mens ipfa ficut corporearum rerum notitias per fenfus colligit, fic incorporearum per femetipfam : ergo & femetipfam per femetipfam novit, quoniam eft incorporea.* Et Aristoteles ipfe fcripferat l. 3. de anima c. 6. : *in iis quæ funt fine materia, idem eft intelligens & quod intelligitur : fcientia enim contemplativa & objectum immediatum fcientiæ idem eft.*

(a) Lev. de homine. c. 1. & 4.

„tanquam aliquid externum. Atque apparitio hæc
 „sive phantasma, est id quod vocamus *sensationem*.....
 „Postquam enim objectum remotum est, vel ocu-
 „lus clausus, imaginem tamen rei visæ retinemus,
 „quanquam aliquantò obscuriorem; atque hæc est
 „imago, à qua facultatem appellamus *imaginatio-*
 „*nem*: quæ nihil aliud est quàm sensio deficiens
 „sive phantasma dilutum & evanidum; & est ho-
 „minibus cum animalibus cæteris ferè omnibus
 „communis, sive vigilant, sive somniant....
 „Eadem est res *imaginatio* & *memoria*, sed propter
 „diversas considerationes diversis nominibus signi-
 „ficata. Memoria multarum rerum dicitur *expe-*
 „*riencia*..... Imaginationes dormientium sunt
 „*somnia*..... Difficile est, inquit, & multis vi-
 „detur impossibile inter sensum & somnium distin-
 „guere accuratè. Ego quoties considero, quòd
 „in somniis, neque sæpè, neque constanter, ea-
 „dem objecta, loca, personas actionesque imagi-
 „nor, quæ vigilans; neque tam longam seriem
 „cogitationum cohærentium reminiscor somnians,
 „quàm aliàs; & quoniam vigilans absurditatem
 „somnia meorum sæpè video, somnians autem
 „cogitationum mearum vigilantis absurditates non
 „video, satis persuasus sum vigilantem me scire
 „quòd non somniem, quanquam somnians videor
 „mihi vigilare..... Imaginatio, quæ in homine
 „aliove animali, à sermone vel aliis signis volun-
 „tatis nascitur, appellatur *intellectus*..... (a). Se-
 „ries imaginationum est *discursus*, ad quem revo-
 „catur facultas inventendi seu *sagacitas*, *reminis-*
 „*centia*, *prudentia*..... (b). *Ratio*, nihil aliud
 „est præter computationem, sive additionem &
 „subtractionem nominum generalium, quæ ad no-
 „tationem sive significationem cogitationum no-
 „strarum recipiuntur..... Apparet hinc rationem
 „,non

(a) Lev. de homine. c. 3. (b) *Ibid.* c. 6.

„non esse, sicut sensus & memoria, nobiscum na-
 „tam, neque sola, ut prudentia, experientia ac-
 „quisitam, sed industria, scil. apta imprimis impo-
 „sitione nominum; deinde methodo recta proce-
 „dendo à nominibus ad propositiones, & à propo-
 „sitionibus ad syllogismos, donec veniatur ad cog-
 „nitionem consequentiarum nominum omnium quæ
 „ad scientiam pertinent. (a). Cognitionum
 „duæ sunt species: altera facti, & est cognitio
 „propria testium, cujus conscriptio est *historia*:
 „altera est consequentiarum, vocaturque *scien-*
 „*tia*, conscriptio autem ejus appellari solet *philo-*
 „*sophia*. „

Doctrinam hanc brevius expositam habemus in
 objectionibus ad medit. Cartesii, his verbis. „Quid
 „dicemus, si fortè ratiocinatio nihil aliud sit quàm
 „copulatio & concatenatio nominum sive appella-
 „tionum per verbum *est*. Unde colligimus *ratione*
 „nihil omninò de *natura* rerum, sed de earum
 „*appellationibus*, nimirum utrum copulemus rerum
 „nomina secundum *partia*, vel non. Si hoc ita sit,
 „sicut esse potest, ratiocinatio dependebit à no-
 „minibus, nomina ab imaginatione, & imaginatio
 „ab organorum corporeorum motu. Et sic mens
 „nihil aliud erit, præterquam motus in partibus
 „quibusdam corporis organici. „

4to. Doctrina omnis Hobbii, sicut & aliorum
 Atheorum, exposita est & asserta duobus famosis
 libris, non ita pridem apud nos editis, quorum
 unus inscriptus est *de l'Esprit*, alter *Système de la*
Nature; quorum peculiarem instituere confutatio-
 nem non est necesse, cum nihil planè novi conti-
 neant; etsi authores glorientur, ille quòd princi-
 pia humana scientiæ, parùm ante ipsum enucleata,

(a) Lev. de homine, c. 9.

primus plenè exposuerit; alter quòd systemati Atheistico coronidè tandem impofuerit.

Cùm facultas cogitandi illa in homine perfectio fit, qua præftare animantibus, & à materia quoad animam longiffime difjunctus creditur, omnem imprimis opem contulit author libri *de l'Esprit*, ut illam vim divinam deprimeret; eoque confilio eam revocat ad facultatem merè paffivam recipiendi fensationes ex imprefione corporum, quam dicit *fenfibilitatem phyficam*, cujus quædam appendix fit *memoria* feu facultas eafdem fensationes retinendi: quæ facultates omnium idearum & cognitionum humanarum fontes ftatuuntur: adeò ut percipere, reminifci, judicare, ratiocinari, nihil aliud fit quàm *fenfire* (a). Hanc deinde fenfibilitatem phyficam homini & belluis communem facit, nullo admiffo difcrimine, quàm in organorum conformatione externa (b): immò non abhorre putat à vero illam omni materiæ competere (c). His pofitis principiis, ut par erat, fpiritualitatem animæ, ejusque immortalitatem ut evanida fomnia repræfentat (d), & fublata penitus libertate concludit hominem nihil aliud effe, quàm machinam fentientem fatali parentem in omnibus neceffitati (e). Deinde ad moralis difciplinæ confiderationem delapfus, omnia morum principia generis humani auctoritate & ufu comprobata fugillar, ut temerè & fine confilio initio admiffa, & tyrannorum vi atque facerdotum fraudibus confervata: novamque monet adornandam effe *ethicam experimentalem*, in qua nullo admiffo inter bonum & malum morale difcrimine, nullo jure naturali aut officiis hominum erga fe mutuo pofitis in natura rerum, omnia præcepta ex *fenfibilitate phyfica* concludantur; utpotè quæ non modò fit omnis cognitionis prin-

(a) Difc. I. c. I. (b) *Ibid.* (c) *Ibid.* (d) *Ibid.*
(e) *Ibid.* c. 4.

cipium, sed & omnium *instinctuum*, *propensionum* & *passionum* fons, quatenus per *voluptatis* & *doloris* sensum evolvitur (a). De hac nova ethica experimentalis dicemus infra ubi de lege naturali. Quod talibus insistentis principiis nihil de *religione* præceperit, nullius habere debet admirationem quippe cum Dei omnem primum cognitionem, deinde legislationem sustulerit; immò verò ex natura, tanquam mundo regendo inutilem dimiserit (b): sic etiam necesse fuit, ut omne jus gentium, seu mutua supremarum potestatum officia tolleret, statueretque inter illas nullum existere jus aliud quàm *potentiæ* & *astutiæ*, neque valere fœderum religionem; sed eorum omnium quantumvis solemniū violationem, tacitam esse semper eorum conditionem, quotiescunque utilitas cum perfidia conjuncta sit (c).

Author libri dicti *Système de la Nature* eadem ferè principia admittit, at omni abjecta dissimulatione, qua superior quandoque utitur, universum Atheismi systema apertè complexus est,

Ille impiger hausit
Spumantem pateram.

Huic præter *naturam*, seu universitatem rerum corpoream nihil est. Naturæ autem anima est *motus*: quo quandoque moles seu massæ integræ feruntur; quandoque partes interiores cientur; huic intestino motui debetur fermentatio, & vita seu vegetativa, seu animalis, seu rationalis, cum omnibus adjunctis. — Motus est materiæ omni essentialis, necessario fluens ex aliis ejus proprietatibus, extensione, pondere, impenetrabilitate, figura: sequiturque leges constantes, quarum nos quasdam novimus simpliciores & generaliores, vi-

(a) Disc. 2. & 3. (b) Disc. 3. c. 9. (c) Disc. 3. c. 4.

delicet percussionis, attractionis & repulsionis, gravitationis in se & inertiae, amoris & odii, philantiae seu amoris sui. Nihilominus omnis motus est acquisitus, nullus spontaneus, & omnia phaenomena necessariò exoriuntur, efficiuntque aeternam & immensam causarum & effectuum catenam; unde causae finales nullae sunt, nec dicere possis existere ordinem vel confusionem; mundumque subdere regimini entis ab eo distincti, est multiplicare entia sine necessitate. — Anima autem humana est pars corporis seu ipsum corpus consideratum relative ad certas functiones quarum est capax. Omnes cogitationes in cerebro nascuntur ex *sensibilitate physica* & ad *sensum* ultimò reducuntur. *Sensus* strictè sumptus est motus proprius certorum organorum corporis animati, ortus in organo ex praesentia alicujus corporis externi, & transmissus per organa usque ad cerebrum. — Impressio facta in organo interiori, seu ejus modificatio, est *conscientia*. — Mutationes quae in cerebro contingunt ex impressione objectorum externorum in organa, vocantur *ideae*, quando cerebrum refert mutationes has ad objecta, quae earum causae extiterunt. — *Cogitatio* est perceptio modificationis, quam cerebrum aut accepit extrinsecus, aut intra se procreavit: nam (quod vix credideris) cerebrum gaudet facultate sese modificandi, considerandique modificationes, quibus obnoxium est. — Facultatis hujus exercitium, ex quo novae nascuntur *ideae*, est *reflexio*. — *Memoria* est facultas, qua organum interius valet renovare modos praeteritos. — *Imaginatio* est facultas, quam habet cerebrum fingendi novas perceptiones ad exemplar aliarum jam per sensus acceptarum. — *Judicium* appellamus illam facultatem, qua pollet cerebrum suas ideas inter se conferendi, detegendique earum convenientiam vel disconvenientiam. — *Voluntas* est modus cerebri, quo disponitur ad movenda organa corporis ad acquirenda ea, quae sunt corpori congrua, vitam

daque contraria: objecta autem externa & idæ interiores, quæ hanc dispositionem gignunt, dicuntur *motiva*; & ejusmodi esse possunt omnes sensationes, perceptiones & idæ; quæ omnes sunt gratæ vel ingratae, & inclinant cerebrum ad agendum, quod facit propria sua energia. — *Passiones* sunt modificationes cerebri, vel attracti, vel repulsi, per objecta externa secundum leges physicas; quibus cerebrum paret. — Nominatur intellectus facultas cerebri, quæ percipit objecta externa & proprias ideas. — *Intelligentia* verò est harum omnium facultatum complexio. — Denique *ingenium, sapientia, prudentia, virtus* sunt dispositiones stabiles vel instabiles organi interioris, quæ homines excitant ad agendum.

Hæc certè omnia ipsa sua obscuritate & absurditate satis refelluntur; eaque author tam fastidiosè per duo volumina haud parva sine ulla probatione perpetuò repetit, ut ei quamvis satis disertis vix contigerit invenire quemquam, qui ab initio ad finem librum. quamvis professum nova & grandia, perlegere potuerit; adè ut omnis ejus labor videatur jam penè oblivione deletus. Haud conscius fuisse videtur arcem causæ Atheisticæ non esse in explicationibus physicis, quæ semper fuerunt risu exceptæ, sed in impudenti negatione earum omnium rerum, quæ hominibus videntur notissimæ & certissimæ ex sensibus, ex affectibus, ex ratione, ex fide & autoritate humana; quæ sunt etiam carissimæ propter multas & magnas omnis generis utilitates; etiam propter nativam menti humanæ ambitionem, quæ sponte de se magnificè sensit, neque ullo modo vult in classem atomorum detrudi.

5to. Cl. author historię naturalis nuper vulgaris superiorem doctrinam suam in multis partibus

fecit. Docet omnem *veram & realem cognitionem esse sensum*, omnem *scientiam esse experientiam*; ideas abstractas principia cognitionis esse non posse, neque in talibus fundamentis quidquam poni præter templum errori sacrum (a). Hinc quoque alibi scribit *veritatem esse rem vagam*, quæ nullam habeat definitionem: veritates ipsas mathematicas, quæ primi ordinis censentur, esse positas in definitionibus seu suppositionibus *arbitrariis & relativis*: & idè ipsas veritates, quæ ex talibus principiis deducuntur, esse quoque *arbitrarias & relativas* (b).

6to. Denique adversus expositam suprâ doctrinam differuit Cartesius in meditationibus suis metaphysicis, & in responsionibus ad objectiones adversus easdem meditationes. Non quidem cum Protagora sustulit omnem absolutam veritatem aut essentias rerum immutabiles; neque cum atomicis philosophis & recentioribus metaphysicis sensum principium omnis scientiæ fecit, sed essentias ex Dei arbitrio dependere asseruit. „Repugnat, inquit, Dei voluntatem non fuisse ab æterno indifferentem ad omnia quæ facta sunt, aut unquam fient; quia nullum bonum vel verum, nullumve credendum, vel faciendum, vel omittendum, fingi potest, cujus idea in intellectu divino prius fuerit, quàm ejus voluntas se determinarit ad efficiendum ut id tale esset: neque hic loquor de prioritare temporis, sed ne quidem prius fuit ordine, vel natura, vel ratione ratiocinata ut vocant. Exempli causa, non voluit tres angulos trianguli æquales esse duobus rectis, quia cognovit aliter fieri non posse: sed contrâ, quia voluit tres angulos trianguli necessariò æquales esse duobus rectis, idcirco jam hoc verum, & aliter fieri non potest. Et alibi scribit (c): quemadmodum

(a) T. 2. c. 5. p. 77. (b) T. I. p. 53. in 4to.

(c) In resp. ad obj. Gassend. adv. med. 5tam.

„poëtæ fingunt à Jove quidem fata fuisse condita,
 „sed postquam condita fuere ipsum se iis servandis
 „obltrinxisse; ita ego non puto essentias rerum,
 „mathematicasque ullas veritates, quæ de ipsis
 „cognosci possunt, esse independentes à Deo; sed
 „puto nihilominus, quia Deus sic voluit, quia sic
 „disposuit, ipsas esse immutabiles & æternas. „
 Cum his igitur

Objicies 1mo. Omnis *intelligentia* nihil aliud est
 quam *sensatio* à rebus corporeis excitata. Atqui
 per *sensationem* non percipiuntur nisi res *singulares*,
mutabiles & temporariæ.

Respondeo nego majorem, idque ob multipli-
 cem causam.

1mo. Quia ex prædicto principio multa sequun-
 tur absurdissima: videlicet, omnem opinionem
 esse veram, cum omnis sensus sit verus sensus: se-
 quitur opiniones contradictorias posse esse simul
 veras, opinionem verbi gratia *Protagoræ*, & opi-
 nionem contrariam *Platonis*; nullumque esse com-
 mune criterium veritatis, sed privatum in uniuscu-
 jusque sensu. Sequitur nullum esse discrimen inter
 conceptiones vigilantis & phantasmata somniantis,
 vel deliria febricitantium. Hæc consuetaria à *Pro-
 tagora & Heraclito* admitta olim sunt, ideòque af-
 ferebant falsum illud esse principium: *impossibile est*
aliquid simul esse & non esse: quòd opinio posset ef-
 se simul vera & falsa.

2do. Experimur inesse animis nostris nobilio-
 rem facultatem *conciendi*, *judicandi & ratioci-
 nandi*, quæ de sensibus ipsis fert sententiam, falla-
 cias & errores eorum aperit; docetque nihil in re-
 bus externis esse simile qualitatibus sensibilibus,
 coloribus, sonis, calori, &c. quæ in nobis ex
 eorum præsentia excitantur. Hoc etiam confiteri

cogebatur Democritus Atheisticæ sectæ princeps unus: „Democritus, inquit Sextus Empiricus, „in regulis duas dicit esse cognitiones; alteram „quidem per sensus, alteram verò per cogitationem. Ex quibus cognitioni quidem per cogitationem tribuit iudicium veritatis, ac genuinam & „fide dignam esse testatur: cognitionem autem „per sensus nominat tenebricosam. eripitque ei hoc „quòd in vero discernendo errare nequeat.

3tio. Si *intelligentia* esset *sensatio*, nullæ essent in mente notiones, nisi rerum corporearum. Attamen innumeræ insunt animis notiones, quæ ad corpora nullo modo, aut ad ea sola non pertinent: tales sunt omnes conceptiones *perfectiorum spiritualium*, sapientiæ, justitiæ, bonitatis, veritatis & falsitatis, conscientiæ, memoriæ, iudicii. Hæc nec visu, nec tactu, nec olfactu intelliguntur; tantumque abest, ut à corporibus adveniant, ut nullo modo illas notiones cum materia conjungere possimus. Tales sunt conceptiones *respectuum seu relationum*, quæ existunt inter res corporeas & ex quibus exsurgit id quod *pulchrum* vel *deforme* nominamus: perceptio convenientiæ plurium rerum, vel inter se, vel cum fine aliquo, longissimè distat à sensatione ab ipsis rebus excitata. Ex. gr. non sensu externo percipitur pulchritudo vel convenientia partium *Æneidos*, neque systematis *Copernicani*, neque magni ædificii, aut cujuscunque compositi, in quo spectanda convenientia partium inter se, & omnium cum intento fine. Tales sunt *ideæ numerorum*; quæ sine corporum ideis perfectissimæ esse possunt: *durationis*, quæ comitatur omnes operationes mentis: *extensionis*, & *spatii*, & *motus*, & *quietis*, quæ dicuntur *affectiones sensationem comitantes*. Tales denique sunt *ideæ simplices figurarum perfectarum*, circuli, trianguli, quadrati, &c. quarum nulla sunt corporea exemplaria; sed cum menti nativæ & domesticæ sint,

eas ad res corporeas applicat: vel accidit nobis res corporeas contemplantibus, quod homini qui pictam amici absentis imaginem contemplatur. In illius hominis animo binæ sunt eodem tempore imagines & diversæ formæ, quarum altera impressa est à tabula, altera jam antè in mente extitit; hæcque norma & exemplar est ad quod illam expendit, & variorum vitiorum convincit. Ita in mente geometræ res corporeæ non generant illas simplices & perfectas notiones, sed excitant solummodò; quæ excitatæ fiunt mensuræ imaginum corporearum (a). Atque, ut observat Aristoteles earum rationes quamvis per sensum aliquo modo perciperemus, tamen illas per sensum non sciremus, demonstrationem requireremus: quia scire est id, quod universale est, cognoscere (b).

(a) Vide Cartesii med. 5. initio.

(b) Nec per sensum fit, ut sciamus, sed, quod sentimus necesse est hoc esse quid particulare & alicubi & nunc. Quod autem est universale, & in omnibus, id sentiri nequit: quia non est hoc aliquid, neque nunc: alioqui non esset universale: quod enim est semper & ubique, id dicimus esse universale: quoniam igitur demonstrationes sunt universales, universalia vero non licet sentire, perspicuum est, non fieri per sensum, ut sciamus. Immo planum est, etiamsi sensu percipi posset triangulum duobus rectis æquales angulos habere, nos esse requisituros demonstrationem nec enim, (ut quidam inquirunt) sciremus. Sensus scilicet attingit tantum singularia: scientia vero est, qua universale cognoscitur. analy. post. l. I, c. 31. p. 226.

Aliud multiplex discrimen inter sensum & intelligentiam notavit Plato. Imo. Sensus est pura passio in organo sensuum per motum externum facta, cujus occasione alia succedit passio spiritalis in mente, aut est quædam cum corpore compassio; qua de iis rebus quæ pertinent ad statum corporis mens conscia fit: caret omni vi activa,

At, inquires cum authore libri qui inscribitur *de l'esprit*, omnes mentis operationes revocari

qua possit ejus, quod recipit, notitiam comparare. *Intelligere* vero est interiori quadam mentis vi, eademque insita, nativa & domestica, rei cujusdam notitiam consequi. 2do. *Sensus* est mera perceptio formarum quarundam corporearum, humilis & depressus jacet in rebus sensibilibus, nec sese erigere potest atque ad notionem abstractam & universalem ascendere. *Intelligere* est rem aliquam reapse comprehendere ope rationum quarundam abstractarum & universalium, „per quas, ut Boetius loquitur, mens quasi desuper spectans, concepta forma „quæ subsunt dijudicat. „ 3tio. *Sensus* obscura est & parum accurata perceptio extremitatum naturæ cujusdam corporeæ, & accidentium ejus; interiorum statum, indolem & rationes sensus non assequitur: hincque fieri potest ut res quædam eadem maneat, & nihilo tamen minus respectu omnium sensuum mutetur, sub aliis nempe qualitatibus sensibilibus appareat, alio colore, odore, calore, &c. Solus *intellectus* veram rerum naturam, & immutabiles rationes perspicit atque comprehendit. 4to. *Sensus* qui extra corpus perspicunt, & rem objectam contemplantur, distant intervallo ab ea re, quam contemplantur. *Intellectus* autem rem quam novit & intelligit, interius & sine ullo intervallo expendit; ac quod vocabuli *intellectus* origo indicat, in interioribus legit, intra se collecta ipsam rem complectitur. 5to. *Sensus* corpora singularia externa, ope rei alicujus ab illis fluentis & quodammodo a posteriori percipit: omne enim quod in nobis per res sensibus subjectas extrinsecus producit, nihil est quam motus in organis sensuum. At *intelligere* non est percipere per impulsum organorum, sed per excitationem interiorum animi facultatum. 6to. *Sensus* non est perceptio rei extra mentem positæ, sed passionis solummodo animæ: corpus cum aut acu pungitur, aut gladio vulneratur, nemo sibi persuaserit dolores exinde natos veras esse & absolutas qualitates in acu seu gladio ante sensum nostrum existentes: & idem verum est de omnibus aliis sensationibus. Immo vero adsunt hæ sensationes, ubi nulla est objectiva realitas; quod contingit iis, qui post abscissam manum sentiunt dolorem quasi in digitis, qui jam non sunt sui corporis: quod accidit etiam dormientibus, furiosis, febricitantibus, quibus phantasmata obversantur. Et quamvis in vigilantibus phantaf-

possunt ad *judicium*. Sed *judicare est sentire*; nam *judicare est percipere convenientias vel disconvenientias objectorum*. Sed *percipere convenientias illas, est easdem sentire*; ergo *judicium est sensatio (a)*. Immo vero si convenientiæ objectorum

mata minus vivida sint, sensationes validiores; accidit tamen etiam in vigilantibus, seu metu, seu alia passione graviter commotis, ut sensationes phantasmatis vincantur; & propterea multa cernant, vel audiant, quæ extramentem non existunt. *Intellectus* vero ipsas rerum naturas attingit; id patet, ex ipso iudicio quod de sensibus fert: nam ea res, quæ in nobis pronuntiat, notiones rerum, quas sensus nobis informant, non absolute veras esse; phantasmatis non semper credendum; non potest non sensu & imaginatione præstantior esse. Bene ergo scripsit Cartesius: „ipsamet corpora non proprie a sensibus, „vel ab imaginandi facultate, sed solo intellectu percipi; „nec ex eo percipi quod tangantur aut videantur, sed „tantum ex eo quod intelligantur. „ 7mo. *Sensus* ubi nimio splendore rerum percipitur, tunc obtunditur, frangitur. *Intelligentia* per veritates maxime splendidas hæud debilitatur, sed e contrario roboratur. Quod discrimen ex eo nascitur, quod sensus nihil sit quam passio medianibus organis corporis excitata, intellectus sine organis exerceat sese.

(a) Toutes les opérations de l'esprit se réduisent à juger. Juger, c'est appercevoir les ressemblances & les différences, les convenances & les disconvenances qu'ont entr'eux les objets divers. Or, appercevoir les convenances & les disconvenances des objets, c'est les sentir. Donc le jugement est une sensation. . . . Quand je juge de la grandeur & de la couleur des objets qu'on me présente, il est évident que le jugement porté sur les différentes impressions que ces objets ont faites sur mes sens, n'est proprement qu'une sensation; que je puis dire également, *je juge ou je sens*; que de deux objets, l'un que j'appelle *soie* fait sur moi une impression différente que celui que j'appelle *pieu*; j'en conclus qu'en pareil cas juger n'est jamais que sentir. Ergo & canis, qui videt & tangit duo corpora A & B, percipit quoque eorum convenientiam, & si habeant rationem *pedis ad exapedam*, percipit unum esse

sentirentur per visionem, vel auditum, vel olfactum, vel gustum, vel tactum; aut per ullum sensum corporeum: sed non ita est. Apprehenduntur facultate spiritali, qui *sensus interior* nominari potest, sed idem nullo modo est cum sensationibus per organa ad mentem propagatis. Ut cum his confundi possit, ostendendum est *sensum convenientiæ* vel *disconvenientiæ* duorum objectorum non distingui à sensationibus duorum objectorum: & ubi sunt duæ sensationes, ibi esse perceptionem convenientiæ vel disconvenientiæ. An quisquam seriò defendere potest veritates omnes mathematicas deberi cerebri reactionibus occasione impressionum in organis factarum, aut illam æquationem; qua complexus est Newtonus numerum & proprietates omnium *curvarum tertii generis*, antequàm illæ curvæ ipsius non modo oculis, sed cogitationi præsentibus fuissent, esse etiam sensationem? Quàm

Sextuplum alterius. Nequaquam certe: ut in ratione $2^3 : 6$ numerus 3 exprimens relationem est diversus a numeris 2 & 6; sic manifesto perceptio istius relationis est modus mentis distinctus a perceptione duorum numerorum; & qui duos numeros percipit, non statim percipit convenientiam. Et certe in principiis mechanicis philosophiæ Hobbianæ facile est demonstrare iudicium ex sensationibus oriri non posse: sint ob oculos duo corpora A & B. Reactio cerebri adversus A erit perceptio corporis A, & reactio cerebri adversus B erit perceptio corporis B. Et ut sunt duorum corporum impressiones distinctæ, sic sunt cerebri reactiones. Jam vero si ponas existere tertiam perceptionem nempe convenientiæ utriusque, quæ neque sit reactio prior nec posterior, supponis effectum sine causa. Nec dicas ex duabus reactionibus nasci mediam quandam, quæ sit perceptio convenientiæ. Nam intelligimus quomodo ex duobus motibus *confusis* nascatur motus secundum diagonalem ex utroque compositus; sed ex duobus motibus intermixtis & in suo statu permanentibus tertia motio ex nihilo nasci non potest. Aliunde ut supra diximus ideæ abstractæ numerorum & omnium relationum non sunt *sensationes*.

abfurdum est vim illam divinam, illam celeritatem cogitationis, qua univerfum mundum animus perlustrat; spatiorum cælestium profunditates metitur; aſtrorum fitus, diſtantias, magnitudines, denſitates, motus, leges investigat: deinde in ſeipſum converſus his omnibus ſe excellentiorem agnoſcens, & ad entis infiniti & perfecti contem- plationem aſurgens, in ejus virtute & ſapientia, omnis ordinis, omnium virium, omnium finita- rum rerum fontem cernit: quàm, inquam, abſur- dum eſt vim tantam cogitationis cum ſenſatione, cum cerebri contra corpora reâctione velle confun- dere?

Objicies 2do. *Abſtractæ rerum idea*, quales ſunt omnes perceptiones præter ſenſationes rerum particularium in ſenſibus externis genitas, ſunt *figmenta* animi humani. Scilicet ineſt homini facul- tas ideas complexas ex ſenſibus advenientes varia ratione dividendi, & unam qualitatem, cum aliis multis in iſtis rebus conjunctam, ſeparatim conſi- derandi, abſtrahendique: hincque natæ ſunt omnes prædictæ ideæ abſtractæ, quæ eò magis diſſimiles ſunt rerum particularium, quò ſubtilior eſt abſtrac- tio (a). Immo verò fortasſè nihil aliud ſunt quàm *voces generales*, quibus nulla reſpondet idea, ſed ſignificatur multitudo rerum particularium (b). Jam verò hæc animi figmenta *arbitraria* ſunt & *relativa*, utpotè meræ *ſuppoſitiones* vel *appellationes* ex arbitrio pendentes, nullatenùs verò naturis re- rum congruentes (c). Ergo ad nullam *realem cog- nitionem* nos ducere poſſunt.

(a) Locke de intell. hum. 1. 3. c. 3. 67. *Essai ſur l'origine des connoiſſances humaines*, ſect. 5.

(b) Hobbes ſupra. Berkeley de princ. cog. hum.

(c) Hiſt. nat. ſupra.

Respondeo omnes hujus argumenti partes non minùs à veritate, quàm à communi omnium ferme veterum & recentiorum opinione abhorrere.

Nam imò. falsum est omnes nostras ideas, quæ non sunt rerum particularium per sensus externos, animi esse *figmenta*. Quia ex modò dictis manifestum est habere nos sensum interiorem, vim intelligendi sensu externo præstantiorem, cujus facultatis objecta naturalia sunt virtutes animi spirituales, ideæ incorporeæ & relationes omnes; cujusque ope spirituum æquè perfecta est notitia ac corporum; latet intima utriusque natura, notæ sunt affectiones. Istud ergo axioma, *nihil est in intellectu quod priùs non fuerit in sensu*, verum esse poterit hoc tantùm sensu, quòd in intellectu nihil sit, cujus sensus occasio non extiterit. Neque hoc negat Cl. Lockius, at ejus quidam discipuli nobis vendunt doctrinam in objectione contentam, ut clavem novam omnis cognitionis humanæ, cujus ope omnem ex scientiis obscuritatem & errorem liceat depellere, & veritatis interiora adyta penetrare: miseranturque omnium hætenùs philosophorum sortem, qui sine hoc filo scientiarum labyrinthos ingressi sunt. Sed, quæso, hujus tam præclari inventi qui hætenùs fructus extitère? Aut in quo tantùm differt (differt sanè quoad verba) ab obsoleta Peripateticorum doctrina; quòd *conceptus animi & rerum rationes ex phantasmatis ab intellectu agente* educantur? Objicerent eis Platonici quòd olim Peripateticis, quòd intellectui tantum facultatis & vigoris concedant, quantum ipsi ei tribuunt, tantumque intersit inter utrosque quantum inter eum qui diceret, soli esse potentiam lucem ex nocte seu caliginoso aëre educendi, aliumque qui solem contenderet pollere facultate lucem ex ipso corpore suo protrudendi. Utrique hi parem soli largiuntur vim & potestatem: verùm hic aptè

magis & propriè enuntiat, quod ille minùs accuratè ac propriè tradit (a).

Quod verò spectat illos, qui abstractas & generales rerum notiones & rationes nihil esse statuunt, quàm mera vocabula, quibus nulla subjecta potestas est, judicat. Cudworthus (b) eos indignos esse cum quibus aliquis congrediatur, cujus sequimur judicium.

2do. Parum refert in præsentì nostra disputatione, quam habeant originem, seu existendi occasionem prædictæ ideæ: quia argumentum nostrum petitur ex earum natura. Docuit Plato illas ideas ab ipsa mente naturali energia gigni. Docuit Mallebranchius illas perceptiones esse passiones ab immutabili & univèrsali natura: quæ sententia, quamvis habeat aliquam obscuritatem, tamen melius intelligitur, quam illa passio, quam defendunt Athei, ex rebus corporeis: cum major cognatio sit inter mentem & Deum, ideo clarior est cogitatio quomodo ab ipsa Dei natura afficiar, & de ejus modis certior fiam; quam quomodo a natura tangar corporea, & de ejus admonear affectionibus & proprietatibus. Quidam tandem recentiores, non sine supercilio & optimorum philosophorum aspersione, pronuntiant ideas omnes abstractas ortas esse primum in sensibus, & per mentis operationem a rebus particularibus esse separatas. Hanc sententiam longissime distare a veritate putamus: at etsi vera esset, num ideæ abstractæ, & earum rationes erunt idcirco *figmenta relativa & arbitraria*? Nequaquam. Etiam in hac hypothèsi ideæ simplices circuli & trianguli tam erunt passiones mentis, occasione sensationum exortæ, quam sensationes coloris & soni: & earum quoque rationes, ubi mens illas figuras contemplabitur, erunt

(a) Cudw. de æt. justì not. l. 4. c. 1. (b) *Ibid.*

quoque passiones ineluctabiles: non potest mathematicus non sentire tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis. Quomodo ergo *figmenta* sunt? Deinde dicimus sensationem quamvis caloris, vel saporis, &c. esse *relativam*, quia ex mea sensatione colligere non possum, quid alia entia rationalia ad præsentiam talis objecti sentiant; habet cum me solo relationem; & ex ea intelligo, quomodo se habeat objectum relative ad corpus meum. Sed ex abstractis ideis colligo quid omnia entia rationalia intelligunt: e. g. novi omnes intelligere tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis. Per hanc *intelligentiam communem* est inter omnes rationales societas & omnium ratio, lexque una communis: per *sensationem* vero, quia *particularis* & *relativa* est, nulla talis constituitur societas, & consonantia animorum. Sic etiam variæ ideæ factitiæ *arbitrariæ* sunt; hippocentaurum fingere possum, ipsi alas addere, aliasque partes novas; deinde formam fictam discernere, & alia ratione componere: estne idea circuli ejusdem generis? Possumne illam amplificare, discernere, aut ulla ratione mutare? Nonne circuli ratio independens est a mente mea & in se necessaria: & propter hanc causam eadem & immutabilis in omnium mentibus? Ubi duæ ideæ componuntur, an cernitur *quævis* habitudo vel relatio, an non *una sola* quæ utriusque naturis convenit; & quam intelligimus Deum ipsum immutare non posse? Quisquamne intelligere potest, quid sit *veritas arbitraria, scientia arbitraria, sapientia arbitraria*? Nonne melius definierunt veritatem veteres, *κατὰληψιν τῆ ὄντος*, id est, comprehensionem ejus quod necessario est: rem omnium minime vagam, sed clarissimam, certissimam & firmissimam; qua si homines ab ipso Deo non essent imbuti, omnia quæ condita sunt, nihil forent quam

quam Indubria fortunæ & atomorum, somnia, umbræ ac vanitas (a).

3tio. Propter has causas consequentiam nullo modo admittere possumus, quòd ad nullam *veram* & *realem cognitionem* abstractæ perceptiones nos ducere valeant. Nam primò cum ideæ abstractæ, quocumque modo gignantur, habeant objectivam realitatem, eamque, necessariam, immutabilem, & omnibus mentibus communem; per omnes scientias etiam speculativas, in quibus investigantur

(a) Artem & scientiam, ut præclare scribit Cudworthus *, nemo negaverit res esse stabiles & veras, quoniam maximi ponderis & momenti effectus, tum in ipsa rerum natura, tum in universa hominum vita gignant & producant; at quis nescit eas tamen unice in contemplandis & conferendis inter se rerum relationibus, viribus & finibus versari? Quod si ergo hæc omnia umbræ tantum essent ac simulacra, nihil nisi logicæ notiones, *entiaque*, ut aiunt, *rationis*, quomodo, quæso, res tam insignes & præclaras efficere possent? Ipsa, hoc si verum esset, ars & sapientia tota esset futilis ac commentitia: perinde quoque foret, quid quisque ageret vel susciperet ad certam quamdam rem obtinendam & consequendam: omnes denique homines, quod Protagoras quondam censuit, æque sapientes & prudentes essent, nec ulla inter se ratione distarent. Adde his, si ab efficientia, vi & impulsione discederes, qui in rebus corporeis ad unum motum tota redit, nullam fore aliam externam causam, per quam effici posset aliquid, neque virtus illa scientiæ & artis, quæ *exemplaris causa* vulgo dicitur & a vi, impetu & coæca impulsione distinguitur, aliquid esset quam somnium & inane visum. Taceo virtutem, justitiam & honestatem, dato illo quod diximus, necessario inter fabulas & commenta fore referenda, cum bonum & malum morale nihil nisi relationes sint; quin etiam quod majus est, convenientiam rerum & disensionem, utilitatem ipsam & inutilitatem, nihil nisi commenta & nugas fore,

* Cudw. de st. just. not. l. 5. c. 2.

earum convenientiæ, acquiritur *scientia realis*: veritas omnis est res solida, non ficta & evanida. Deinde in omnibus scientiis mixtis, seu physico-mathematicis, in omnibus artibus, in quibus ex cognitis *observatione* viribus determinatur ope *abstractarum relationum* quomodo applicandæ sunt vires ad producendos certos effectus, comparatur etiam sine dubio *scientia realis*, quamvis non sit rerum actu extra nos existentium: ex. gr. quando determinatur geometricè quæ inclinatio tormento bellico danda est, ut globus ferreus ad certam distantiam deferatur: vel quæ curvatura danda sit proræ navis, ut cum maxima celeritate sulcet mare. Quæ scientia si *ficta & vana* esset, non afferret tantas vitæ hominum utilitates. Sic quoque ex abstractis relationibus inter causas & effectus; nunc ex effectibus causarum *realem* cognitionem, nunc ex causis *realem* cognitionem effectuum comparamus. Ex. gr. determinant phylici ex lege gravitatis motus planetarum; & vicissim ex motu planetarum colligunt legem gravitatis. Sic quoque & nos colligimus ex causis *finalibus*, ex virium naturalium *temperatione*, ex omnium rerum *aptitudine*, existentiam causæ intelligentis res mundanas procurantis: quæ cognitio, quamvis ex abstractis ideis relationum habeatur, *realis* tamen est *certiorque*, quàm est ea, quæ solo sensuum fundamento nititur.

Objicies 3tio. cum Cartesio. Quamvis voluntati humanæ tantum tribui non debeat, ut rerum essentias pro lubitò fingere, destruere & immutare possit; saltem hoc concedendum est voluntati divinæ. „Nam repugnat Dei voluntatem non fuisse „ab æterno indifferentem ad omnia quæ facta sunt „aut unquam fient; quia nullum *bonum* vel *verum* „nullumve credendum vel faciendum, vel omit- „tendum fingi potest, cujus idea in intellectu di-

„vino priùs fuerit, quàm ejus voluntas se deter-
 „minarit ad efficiendum, ut id tale effet.“

Respondeo rerum quidem vocabula & nomina mutari posse à voluntate; figura quæ quadratum dicitur, circulus dici potest. Verùm si quis naturam quadrati dixerit, non id necessariò esse quod est, sed in naturam circuli ex arbitrio Dei converti posse; essentiam circuli adsciscere posse essentiam trianguli sine ulla physica & reali mutatione, per metaphysicam quandam essentiarum conversionem; non tantùm quæ cogitatione consequi non possumus, sed apertè repugnantia nobis credenda proponit. Fuit quidem in Deo ab æterno *voluntas*, sed fuit etiam *sapientia*. Utra harum perfectionum, quas in Deo esse necessariò intelligimus, alteri pareat, faciliè cognoscitur ex utriusque natura. Sapientia, uti à nobis concipitur, res est planè determinata, constans, immota, flecti nescia, neque ullo modo mutabilis; idèdque per se norma est & regula. Voluntas verò in se spectata, separata ab intellectu, cœca est & omni luce destituta, nulla ex parte definita, varia, mutabilis; regula igitur & norma esse non potest. Quapropter tum voluntas perfecta intelligitur, cùm à veritate & sapientia dirigitur & inclinatur; non tollitur, sed moderatur. E contrario sapientiam & veritatem voluntatis arbitrio subjicere, & ad hanc tam variam & mutabilem facultatem componere non possis, quin sapientiam & veritatem sustuleris.

COROLLARIA.

Primum. Existentia Dei demonstratur à *posteriori*.

Nam demonstratio à *posteriori* illa est, in qua proceditur à notis effectibus ad ignotæ causæ in-

vestigationem, & consequenter argumenta à posteriori existentiae Dei illa sunt, in quibus colligitur ex effectibus naturalibus existentia entis supra naturam, & omnium rerum moderatoris. Atqui in præcedentibus argumentis multa talia sunt: ut moralia, & physica, & illa metaphysica ex idea Dei, quam ostendimus à solo Deo mentibus nostris insculptam esse.

Secundum. Existentia Dei demonstratur à *simultaneo*.

Nam demonstratio à *simultaneo* ea est, in qua nec proceditur ab effectibus ad causam, nec à causa ad investigationem effectus: sed in qua existentia alicujus entis probatur per quædam attributa magis nota, quæ soli illi enti convenire posse demonstrantur. Sic verbi gratia, cum concludimus ex vi cogitandi, & ex vi movendi esse in mundo substantiam spiritalem à corpore secretam, cujus hæ vires attributa sunt, ista demonstratio est à simultaneo; non à priori certè, quia vis cogitandi non est causa substantiæ spiritualis; non etiam à posteriori, quia vis cogitandi non est effectus naturæ spiritualis, sed ipsa ejus natura seu essentielle attributum. Multa quoque exempla demonstrationum à simultaneo suppeditat geometria; ut cum datis basi & altitudine trianguli demonstratur area; vel datis area & altitudine demonstratur basis. Atqui existentia Dei demonstratur per attributa quædam, quæ supponuntur magis nota, quæque demonstrantur soli enti perfectissimo posse convenire: talis est illa demonstratio metaphysica ducta ex æternis veritatibus, quæ supponuntur magis notæ, quàm substantiæ æternæ spiritualis existentia; & quæ demonstrantur nihil aliud esse, quàm modos immutabiles æternæ & infinitæ mentis.

Tertium. Existentia Dei demonstratur à *priori*.

Nam demonstratio à *priori* illa est, in qua proceditur à causa cognita ad investigationem effectus; vel à ratione aliqua antecedente ad consequentem ex illa rei alicujus existentiam: sive in qua existentia rei alicujus colligitur, vel ex causa ejus efficiente, vel ex causa formali, quæ per mentem concipitur ut antecedens rei existentiam & determinans modum existendi. Atqui etsi Deus nullam habeat propriè dictam suæ existentiae causam, nihilque sit tempore prius Deo; tamen nostro concipiendi modo & in ordine nostrarum idearum est aliquid Dei existentia prius, nempe necessitas existendi: ex qua Deum existere & talem esse probamus; quæque proinde concipitur, ut causa formalis Dei existentiae, ejusque perfectionum, ut patet ex illa demonstratione metaphysica ducta ab ente necessario. Nisi existentia Dei hanc haberet rationem fundamentalem, dici posset Deum existere casu & fortuito, vel existere sine causa; saltem nullam aliam rationem afferre possemus, nisi hanc Atheorum pro cujuscunque rei existentia; idè nempe existere, quia existit. Et tunc non repugnaret, ut existere desineret, aut non existeret ubique. Uti Epicureus dicit atomum existere quia existit, & existere hoc in loco, quia existit in hoc loco. Ita Clarkius; at plerique hanc demonstrationem demonstrationibus à *simultaneo* annumerant.

Quartum. Illa propositio, *Deus est*, nota est *per se, quoad se.*

Nam scholastici illam propositionem *notam per se, quoad se* dicunt, cujus prædicatum est de natura sen essentia subjecti, qualis est illa, *homo est animal.* Atqui in ista propositione, *Deus existit*, prædicatum est de essentia subjecti. Non minùs quippe existentia essentialis est Deo, quàm animalia

tas homini, ut confectum est in argumentis metaphysicis.

Quintum. Illa propositio, *Deus est*, nota est *per se*, quoad nos.

Nam illa propositio dicitur *nota per se*, quoad nos, cui auditis & intellectis terminis mens statim acquiescit. Atqui talis est illa propositio, cum demonstratum fuerit in argumentis moralibus sensum numinis esse omnibus hominibus naturalem & sponte nasci & adolescere, ut nascitur quævis alia affectio naturalis: & ex argumentis physicis pateat, omnem naturam parentem suam tam altè prædicare, ut ad ejus vocem obsurdescere homines nequeant: & denique in metaphysicis confectum sit, nos statim atque rectam Dei notionem animis informavimus, non posse ab ejus idea existentiam dividere.

Sextum. Ergo non solum existentia Dei à nullo *invincibiliter* ignoratur, sed revera nulli sunt Athei *speculativi*, sed tantum *practici*.

Atheus *practicus* ille dicitur, qui ita vivit ac si nullus Deus esset, sensumque numinis animo infertum præfocare conatur. Tales quidem multi sunt.

Atheus *speculativus* ille est, qui Deum nullum revera agnoscit: vel quia de Deo illi nunquam contigit cogitare, Deumque idèd ignorat; vel quia rationibus convictus est, nullum esse Deum. Tales omninò nullos esse sequitur ex his omnibus, quæ hætenus disputata sunt. Adèdque haud dubitandum, quin illi omnes, qui olim & hisce nostris temporibus Atheisticam impietatem professi sunt, id fecerint, non ex interiore persuasione, quam habere nunquam potuerunt, sed à quadam singularitatis affectatione, aut ingenii levitate,

aut perversitate cordis. Imprimis hoc certum est, multos esse homines, qui non tam ex sincero amore veri scientiis adjungunt animos, seseque conferunt ad scribendum, quàm ex famæ atque existimationis cupiditate; eosque in id maximè conniti, ut omnium in se oculos convertant doctrinæ singularitate: taptaque esse solet singularitatis hæc illecebra, ut ad absurdissimas defendendas opiniones & ab omni sensu abhorrentes traduci se facillimè patiantur. Hinc sine dubio factum est, ut quidam de omnibus dubitare se dixerint; alii materiæ existentiam, alii motum, alii quietem negaverint; alii hujus principii veritatem, *impossibile est aliquid esse simul & non esse*: & uno verbo quicquid in opinionibus certissimum est, inficiati sint. Deinde illi qui adversus religionem sermonibus vel scriptis perorant, non id faciunt quia sunt soluti metu numinis; sed plerumque quia magis illo metu interiùs eliduntur, à quo solvere se omnibus modis conantur: observatur quippe ab ipso Lucretio Atheos esse omnium hominum maximè metuculosos, omnibus ærumnis adfectos vivere, in rebus adversis acriùs advertere animos ad religionem, verasque tunc voces pectore ejici, eripi personam, manere rem: & hoc suum in scribendo poemate consiliùm fuisse fatetur, ut metum hunc Acheronis ageret funditùs ex suorum in schola Epicuri condiscipulorum animis.

E X A M E N

PRIMÆ PARTIS ETHICES SPINOSÆ.

Quæ est de Deo.

CUM hujus Athei systema, propter novam, quam invenit, loquendi formam, abhorrentem à communi sermone, vix intelligi queat; & multorum acutissimorum hominum torserit ingenia; necesse imprimis est illud breviter enucleare: quod melius fieri non posse putamus, quam comparando hanc novam doctrinam cum veterum Atheorum opinionibus, & investigando qua in re consentiant, & in qua videantur dissentire. Sic quippe veterum Atheorum aperta & perspicua placita Spinosa tenebris lucem aliquam fortasse afferent. Deinde expendemus novi systematis principia ut intelligamus an ex illis aliqua addita sit Atheismo auctoritas. Et denique breviter quibus argumentis universum ædificium convelli possit, indicabimus.

EXPOSITIO DOCTRINÆ.

1mo. Hoc commune Atheorum omnium principium semper fuit & esse debet, *unicam* existere *substantiam*, *necessariam*, *improductam*, *infinitam*; quam veteres, vel, *materiam primam*, vel *extensionem infinitam*, vel *atomos* vocabant: Spinosa vero dicere amat *Deum* (a), qua appellatione quandoque etiam veteres utebantur.

2do. Sequitur hujus unicæ substantiæ *attributa* vel *affectiones* esse *extensionem* & *cogitationem*, quod etiam probat Spinosa. (b).

(a) Prop. 5ta. 6ta. 8va. 11ma. 14ta. (b) Parte 2da, Prop. 1ma. 2da.

3tio. Sequitur omnia entia particularis corpora & mentes esse *partes* illius unice substantiæ, uti etiam docet Spinoza (*a*). Corpus est pars extensionis certa ratione modificata: mens est singularis cogitatio seu idea rei alicujus singularis actu existentis. Sed amat quoque illa vocare *modos* extensionis & cogitationis; quia partium distinctio ingrati multiplici notionem adjunctam habet (*b*): de qua appellatione modo dicemus.

4to. Athei omnes, præter Stoicos, docebant, nullam esse *communem* toti substantiæ, vel vim fictricem *arte & via* progredientem, vel sapientiam univèrsi moderatricem; proindeque nullas esse *causas finales*, contra quas fuscè disputat Spinoza (*c*); neque ens aliquod perfecta intelligentia, bonitate & felicitate præditum, qualem nos Deum esse putamus; sed hoc tantum sensu substantiam unicam dici posse perfectam, quatenus infinita est & infinitorum numero modorum subjectum, ita quoque Spinoza (*d*): in scholio ad prop. 17. habet: „in-
„fra absque ope hujus prop. ostendam, ad Dei na-
„turam neque *intellectum*, neque *voluntatem* perti-
„nere. Si ad æternam Dei essentiam
„intellectus & voluntas pertineant, aliud sane per
„utrumque hoc attributum intelligendum est,
„quam quod vulgo solent homines. Nam intel-
„lectus & voluntas, quæ Dei essentiam constitue-
„rent, a nostro intellectu & voluntate toto cælo
„differre deberent, nec in ulla re præterquam in

(*a*) Parte 2da. in corp. prop. 11mæ. Hinc sequitur mentem humanam partem esse infiniti intellectus Dei.

(*b*) Parte 1ma. prop. 15.

(*c*) App. ad prop. 36.

(*d*) Parte prim. prop. 30. 31. 32.

„nomine convenire possent, non aliter scilicet,
 „quam inter se conveniunt canis signum coeleste &
 „canis animal latrans. „

5to. Veteres atomici philosophi nullam aliam vim, præter motum agnoscebant, qui repetitis impulsibus in æternum propagaretur, & esset omnium modorum tum corporeorum, tum spirituum, quos *accidentaliter* producebat, temerarius artifex. At *Hylozoitæ* seu *Stratonici* præter motum, vim cogitationum; appetituum & volitionum per se & naturaliter effectricem admittebant. In illo Epicureos (*a*), in hoc Stratonicos sequitur Spinoza (*b*).

Juxta ipsum Deus seu unica substantia agit necessario, sive quatenus *res cogitans*, sive quatenus *res extensa*. Quatenus *res cogitans*, producit cogitationes singulares, quæ mentes hominum sunt. Quatenus *res extensa*, producit corpora, cum omnibus eorum mutabilibus affectionibus. Sed tum corpora, tum mentes non producuntur ab unica substantia exerente aliquam agendi *facultatem*, sed per seriem successivam infinitam causarum finitarum (*c*).

(*a*) Lemma tert. post prop. 13. secundæ partis. Corpus motum vel quiescens ad motum vel quietem determinari debuit ab alio corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, & illud iterum ab alio & sic in infinitum.

(*b*) Parte quint. prop. secund. nec corpus mentem ad cogitandum, nec mens corpus ad motum vel quietem nec ad aliquid, si quid est, aliud determinare potest.

(*c*) Generatim enim pronuntiat parte prima prop. 28. quodcunque singulare, sive quævis res, quæ finita est, & determinatam habet existentiam, non potest existere, nec ad operandum determinari, nisi ad existendum &

At quoniam mens & corpus idem sunt, & eadem potentia est movens & cogitans, existit inter cogitationes mentis & affectiones corporis mutua sympathia, seu harmonia naturalis, „ordo & „connexio idearum, ut ponit Spinoza prop. 7. „p. 2 idem est ac ordo & connexio rerum: „modus extensionis, & idea illius modi una eadem- „que res est: sed duobus modis expressa. E. g. „circulus in natura existens, & idea circuli existens, una eademque est res, quæ per diversa „attributa explicatur, & ideo sive naturam sub attributo extensionis, sive sub attributo cogitationis, sive sub alio quocunque concipiamus, unum „eundemque ordinem, sive unam eandemque causarum connexionem, hoc est easdem res sequi „reperiemus. Neque ulla alia de causa dixi, quòd „Deus sit causa ideæ, v. g. circuli quatenus tantum est res cogitans, & circuli quatenus tantum est res extensa, nisi quia esse formale ideæ circuli, „nisi per alium cogitandi modum tanquam causam „proximam, & ille iterum per alium & sic in infinitum potest percipi; ita ut quamdiu res ut cogitandi modi considerantur, ordinem totius naturæ, sive causarum connexionem, per solum cogitationis attributum explicare debemus; & quatenus ut modi extensionis considerantur, ordo „etiam totius naturæ per solum extensionis attributum explicari debet, & idem de aliis attributis „intelligo (a). „

operandum determinetur ab alia causa, quæ etiam finita est, & determinatam habet existentiam; & rursus hæc causa non potest etiam existere neque ad operandum determinari, nisi ab alia quæ etiam finita est, & determinatam habet existentiam, determinetur ad existendum & operandum, & sic in infinitum.

(a) Parte quint. prop. prima habet: prout cogitationes, rerumque ideæ ordinantur, & concatenantur in

6to. Tandem ex his principiis sequitur omnia evenire ex *necessitate naturæ* illius unicæ substantiæ (a); hanc unicam substantiam, cum extra illam nihil existat, dici posse rerum omnium *causam immanentem* (b); & *res nullo alio modo, neque alio ordine à Deo produci potuisse* (c).

Cum hæc principia Atheis veteribus & Spinosæ communia sint, liquet certè illos reipsa non dissentire: videamus ergo, quid sibi hic velit novis illis, quibus utitur, formis loquendi.

imo. Duplicem distinguit naturam cum veteribus Cabbalisticis *naturantem* & *naturatam*: per priorem intelligit, „id quod per se est, & per se concipitur; seu talia substantiæ attributa, quæ æternam & infinitam essentiam expriment; hoc est, „Deum, quatenus ut causa libera consideratur. „Per naturam autem *naturatam* intelligit, „id omne, quod ex necessitate Dei naturæ, sive universæ, cujusque Dei attributorum sequitur, hoc est, „omnes Dei attributorum modos, quatenus considerantur, ut res quæ in Deo sunt, & quæ sine

mente, ita corporis affectiones, seu rerum imagines ad amissim ordinantur & concatenantur in corpore. Et ep. 15. quod autem ad mentem humanam attinet, eam etiam partem naturæ esse censeo, nempe quia statuo, dari etiam in natura potentiam infinitam cogitandi; quæ quatenus infinita in se continet totam naturam objective, & cujus cogitationes procedunt eodem modo, ac natura ejus idearum. Deinde mentem humanam hanc eandem potentiam statuo, non quatenus infinitam, & totam naturam percipientem; sed finitam, nempe quatenus tantum humanum corpus percipit & hac ratione mentem humanam partem cujusdam infiniti intellectus statuo.

(a) Prop. 16. primæ partis.

(b) *Ibid.* prop. 18. (c) Prop. 33. *ibid.*

„Deo nec esse, nec concipi possunt (a).„ Ex hisce definitionibus liquet istas voces novas designare solummodo unius & ejusdem rei, seipsam *modificantis* & per seipsam *modificata*, varios aspectus.

2do. Docet *naturam naturantem* esse liberam; quia *ex solis naturæ legibus & a nemine coacta agit*, quam libertatem sic explicat in ep. 23 ad Oldenb. „Hic paucis explicare volo, qua ratione ego fatalem omnium rerum & actionum necessitatem statuas: nam Deum nullo modo fato subjicio, sed omnia inevitabili necessitate ex Dei natura sequi concipio, eodem modo ac omnes concipiunt ex ipsius Dei natura sequi, ut seipsum intelligat; quod sanè nemo negat ex divina natura necessario sequi, & tamen nemo concipit, Deum fato aliquo coactum, sed omninò libere, tametsi necessario seipsum intelligere.„ Primus Spinoza *necessitatem physicam & libertatem* conjunxit. *Naturam vero naturatam* negat esse liberam: quia determinatur ad existendum à *natura naturante*: & cum omnia corpora & mentes pertineant ad *naturam naturatam*, nullum agnoscit in hominibus aut quavis mente particulari *libertatem*. Nihil hinc habemus præter verba nova.

3tio. Docet unicam substantiam concipi posse duplici ratione *abstracte* scilicet & *superficialiter*, prout nempe ipsam *imaginamur*: vel ut *substantia*, quod fit per *intellectum*: quod si ad quantitatem attendamus, prout in imaginatione est, quòd sæpè & facilius à nobis fit, reperietur *finita, divisibilis & ex partibus conflata*. Si ad quantitatem verò prout in intellectu est attendamus, & eam, quantum substantia est, concipiamus, quod difficillimè fit, tum *infinita, unica & indivisibilis* reperie-

(a) Schol. ad prop. 29.

tur. „Nam cum vacuum in natura non detur; sub-
 „stantia corporea, quatenus substantia, non potest
 „habere partes realiter distinctas & consequenter
 „non potest dividi: est illa ubique eadem, nec
 „partes in eadem distinguuntur, nisi quatenus ma-
 „teriam diversimodè affectam esse concipimus:
 „unde ejus partes modaliter tantum distinguuntur,
 „non autem realiter. Ex. gr. aquam, quatenus
 „aqua est, dividi concipimus, ejusque partes ab
 „invicem separari; at non quatenus substantia
 „est corporea, eatenus enim (quia vacuum est
 „impossibile) neque separatur neque dividitur.
 „Porro aqua, quatenus aqua, generatur & cor-
 „rumpitur: at quatenus substantia, nec generatur
 „nec corrumpitur. „ Ex hisce valdè manifestum
 „est, Spinosam in unica sua substantia partes re-
 „vera agnoscere, quæ sint subjecta variarum affe-
 „ctionum seu motus, seu cogitationis; alias qua-
 „dratas; alias rotundas; alias motas in orientem,
 „alias in occidentem; alias lætas, alias tristes, &c.
 „& in hoc solummodò dissentire ab aliis philosophis,
 „quod sermonem immutare velit, illasque partes
 „modos appellare: propterea quod illæ unicam ubi-
 „que *coherentem* substantiam efficiant, & non sint
 „à se invicem *diversæ*, nisi propter *diversitatem mo-
 „dificationum & singularem existentiam*. Sæpius ipse
 „communi formæ loquendi sese accommodat, & in
 „loco modò laudato scribit: „quamvis hoc non
 „esset (i. e. quamvis materia non esset indivisibi-
 „lis & ex partibus conflaretur) nescio cur ma-
 „teria divina natura indigna esset; quandoquidem
 „extra Deum nulla substantia dari potest, à qua
 „pateretur. Quare nulla ratione dici
 „potest substantiam extensam divina natura in-
 „dignam esse, tametsi divisibilis supponatur, dum-
 „modò æterna & infinita concedatur. „

SYSTEMATIS SPINOSÆ FUNDAMENTA.

Cum nihil novi, præter voces, referat Spinosæ doctrina, videamus jam an attulerit aliquam Atheismo suis rationibus auctoritatem: an non tota celebritas systematis orta sit ex principiorum obscuritate & illa admiratione, quam in hominibus indoctis & levibus pariunt res reconditæ, & à vulgi intelligentia disjunctæ. Certè Spinosæ principia, quæ per se clara esse deberent, adè sunt involuta, ut nulla alia ratione possimus illa exponere, quàm explicari solent arcanæ notæ & verba quædam minus usitata linguæ alicujus, uti dicitur, mortuæ: videlicet comparando loca varia, in quibus eadem verba usurpantur, sicque sensum ex concordantibus locis expromendo. Hoc ergo modo rem tentemus.

DEFINITIONES.

Prima. „Per causam sui intelligo id, cujus essentia involvit existentiam, sive id, cujus natura non potest concipi, nisi existens. „

Satis ineptum est definire *causam sui*, quæ nulla est: ens necessarium non nisi valdè impropriè, sic dici potest.

Secunda. „Ea res dicitur in suo genere finita, quæ alia ejusdem naturæ terminari potest. Ex. gr. corpus dicitur finitum, quia aliud semper majus concipimus. Sic cogitatio alia cogitatione terminatur: at corpus non terminatur cogitatione, nec cogitatio corpore. „

Ex hac definitione sequitur, *infinitum in suo genere* esse id, quod alia re ejusdem nature terminari non potest, seu, de quo nulla res ejusdem

naturæ negari potest. Et *infinite* in omni genere erit illud, quod nulla alia re *cujuscunque* *naturæ* terminari potest, seu, de quo *nulla res* negari potest. Ergo *Deus*, qui est illud infinite in omni genere, est *congeries omnium rerum*. Ea universum systema in unica definitione.

Deinde, quamvis illam vocem, *potest*, adjece-
rit Spinosus, ad fucum faciendum, illius tamen hic
revera sensus est: „ea res dicitur finita in suo ge-
„nere, quæ alia ejusdem naturæ terminatur; „ ut
patet ex prop. 8. ex qua definitione directè sequi-
tur, substantiam extensam & materialem esse infini-
tam: neque *vi creatrice*, quæ diversæ naturæ est,
posse finire.

Certè hæc definitio planè absurda est; cùm fini-
tum non definiatur per causam finitudinis, seu effi-
cientem, seu formalem: & sit contraria communi
Dominum intelligentiæ. Nam concipimus corpus
aliquod finitum esse, etiamsi nulla alia corpora
existerent, aut etiam possent existere; & etiam
ex altera parte concipimus rem infinite, etiam si
res finita ejusdem naturæ genericæ existat: nempe
concipimus intelligentiam seu cogitationem infini-
tam in Deo & finitam in mente humana.

Tertia. „Per substantiam intelligo id, quod
„in se est & per se concipitur: hoc est, cujus con-
„ceptus non indiget conceptu alterius a quo for-
„mari debeat.„

Hujus definitionis duplex sensus est: alius ge-
neralior, ut substantia sit id, quod in se est & per
se concipitur absque conceptu, seu *subjecti* cui in-
hæreat, seu *causæ* à qua producatur. Alter sensus
est minùs generalis; ut substantia sit id, quod in se
est & per se concipitur sine *subjecto* inhærentis. Hic
posterior

posterior est omnium philosophorum, juxta quem substantia alia potest esse *creata*, alia *increata*. Sed non est sensus Spinosæ: nam ad priorem sensum determinatur in propos. secunda, & in cor. prop. quart. & in scholio ad prop. dec. In hac ergo definitione, assumit *substantiam esse ens necessarium & independens*. Quæ positio universæ doctrinæ summâ est. Immo falsa est hæc definitio, si substantia consideretur relative ad' modos suos: nam substantia neque existere, nec concipi potest sine modis existendi; & per modos existendi cognoscitur, saltem à nobis, qui rerum essentias non habemus perspectas.

Quarta. „Per attributum intelligo id, quod „intellectus de substantia percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens. „

Difficilis est hujus definitionis sensus. Nam in definitione sexta & propositione nona videtur distinguere attributum à substantia; cum illud multiplex, hæc unica dicatur. At axioma primo & prop. quarta & alibi attributum cum substantia confunditur: „Extra intellectum, inquit, nihil „datur præter substantias & affectiones, id est, „modos. „ Exemplis quibus utitur Spinoza, melius intelligitur, quid sit attributum, quam ex ejus definitionibus. *Extensio* est attributum, *cogitatio* est attributum unicæ, quam admittit, substantiæ; aliaque infinita attributa esse supponit, quæ tamen nullibi explicat. Videbimus modò attributum in systemate Spinosæ non esse ens reale, sed abstractam mentis notionem.

Quinta. „Per *modum* intelligo substantiæ „affectiones, sive id, quod in alio est; per quod „etiam concipitur. „ Clarius exprimitur hæc definitio prop. 15. „modi sine substantia nec esse, nec „concipi possunt: „ & in scholio ad prop. 10.

Tom. I.

N

habet : „per modificationem autem intelligo id,
 „quod in alio est, & cujus conceptus à conceptu
 „rei, in qua est, formatur.„ Si exempla quic-
 quam conferre possunt ad sensum Spinosæ perviden-
 dum, nosce corpora omnia esse modos unicæ sub-
 stantiæ quatenus extensæ, & mentes omnes esse
 modos ejusdem quatenus cogitantis; motum esse
 quoque modum corporis, i. e. modum modi.

Manifestum est falsam esse definitionem sensu
 exposito: nam nedum modus, uti definitur à Spi-
 nosa, sine substantia non possit concipi; contra
 substantiam non concipimus nisi per modos. Ex
 corporibus arripimus notionem substantiæ corpo-
 reæ, & ex mentibus notionem substantiæ spirita-
 lis. Et etiam motus, qui apud Spinosam est modus
 modi, non includitur in conceptu substantiæ cor-
 poreæ; sed est aliquid reale substantiæ corporeæ
 adjectum.

Sexta. „Per *Deum* intelligo ens absolutè infi-
 „nitum, hoc est, substantiam constantem infinitis
 „attributis, quorum unumquodque æternam & infi-
 „nitam essentiam exprimit.„

„Explicatio. Dico absolutè infinitum, non au-
 „tem in suo genere; quicquid enim in suo genere
 „tantùm infinitum est, infinita de eo attributa ne-
 „gare possumus; quod autem absolutè infinitum
 „est, ad ejus essentiam pertinet quicquid essentiam
 „exprimit & negationem nullam involvit.„

Hæc definitio respondet aptissimè definitioni
finiti suprâ traditæ, & ex utraque sequitur ens in-
 finitum esse *collectionem omnium realitatum*.

Septima. „Ea res *libera* dicetur, quæ ex sola
 „sua naturæ necessitate existit, à se sola determi-
 „natur (quamvis necessitate physica & cœca, ut

„prop. 17.) *necessaria* autem, seu potius coacta,
 „quæ ab alio determinatur ad existendum & ope-
 „randum certa & determinata ratione. „

Singularis sanè libertas, quæ atomis Epicuri
 convenit!

Octava. „Per *æternitatem* intelligo ipsam exi-
 „stentiam quatenus ex sola rei æternæ definitione
 „necessariò sequi concipitur. „

„Explicatio. Talis enim existentia ut æterna
 „veritas, sicut essentia concipitur, proptereaque
 „per durationem aut tempus explicari non potest,
 „tamen duratio principio & fine carere conci-
 „piatur. „

Est hæc definitio necessariæ existentiae, non
 æternitatis, & ex ea sequitur nulla esse decreta
 æterna, quæ necessaria non sint.

AXIOMATA.

Primum. *Omnia, quæ sunt, vel in se, vel in
 alio sunt.*

Verum est duplici sensu. 1mo. Omnia, quæ
 sunt, vel existunt in se & independenter ab alio,
 vel in alio, id est, dependenter à virtute alterius.
 2do. Omnia, quæ sunt, vel sunt in se, id est, sunt
 subjecta; vel in alio, id est, sunt qualitates sub-
 jectò inhærentes. Sed falsum est 3tio sensu, si in-
 telligas omnia, quæ sunt, esse in se & independen-
 tia, vel in alio, id est, esse qualitates subjectò in-
 dependenti inhærentes; & hic obscurior sensus,
 est sensus Spinosæ. Ex quo sequitur, nihil existere,
 præter substantiam in se & independentem atque
 ejus modos.

Secundum. *Id, quod per aliud non potest concipi, per se concipi debet.*

Ambiguitatem habet propter voces *per se*. Etsi non concipiamus quomodo materia creata sit, tamen non debet concipi, ut increata.

Tertium. *Ex data causa determinata necessario sequitur effectus: & contra, si nulla detur determinata causa, impossibile est, ut effectus sequatur.*

Ambiguum est. Verum quidem, ubi agitur de causis *necessariis* vel *actualibus*: falsum, si transferatur ad causas *liberas* & *potentiales*. Hisce existentibus non *necessario* sequitur effectus, sed est solummodo *possibilis*.

Quartum. *Effectus cognitio à cognitione causæ dependet & eandem involvit.*

Ambiguum est. Immo verò, effectus *formaliter*, ut ajunt, spectatus, involvit cognitionem causæ suæ, quia *duo correlata sunt simul cognitione*: non verò effectus *materialiter* spectatus. At prop. sexta, & prop. 25. hoc sensu generali sumitur & concluditur mundum non posse esse creatum, si ejus conceptio non involvat conceptionem Dei. Ex hoc axioma conjuncto cum definitione sexta concluditur, omnes effectus, cum per causam suam concipiantur, esse *modos* causæ suæ.

Quintum. *Quæ nihil commune inter se invicem habent, etiam per se invicem intelligi non possunt: sive conceptus unius alterius conceptum non involvit.*

Ambiguum est: verum, si intelligas *communitatem relationis* & *naturæ genericæ*: qualem admittimus inter mentem omnipotentem & res creatas. Falsum verò est, si intelligas *communitatem*

naturæ specificæ. Nam etsi causæ & effectus non sit eadem specifica natura, v. gr. intelligentiæ & mundi, tamen ex ordine mundi intelligentiæ colligo existentiam. Quamvis corporum translatio sit diversæ naturæ à vi motrice, ex corporum tamen translatione colligo existentiam vis motricis.

Sextum. *Idea vera debet cum suo ideato convenire.*

Falsum est eo sensu, quo illud interpretatur Spinoza, sed ad rem nostram non pertinet fallaciam sperire.

Septimum. *Quidquid ut non existens potest concipi, ejus essentia non involvit existentiam.*

PROPOSITIONES.

Primæ „Substantia prior est natura suis affectionibus.

„Demonstratio: patet ex definitione tertia & quinta. „

Substantia neque esse, neque concipi potest sine modo existendi; ergo non est prior natura modo suo.

Secunda. „Duæ substantiæ diversa habentes „attributa nihil inter se commune habent. „

„Demonstratio: patet ex definitione tertia. „Unaquæque enim debet esse & per se concipi, sive „conceptus unius conceptum alterius non involvit. „

In falsa vel captiosa definitione non potest poni, nisi falsa vel captiosa propositio. Sensus hic est. Deus & materia si essent duæ substantiæ diversa habentes attributa, uti vulgò putatur; nihil inter se commune haberent, id est, ut modò videbimus, una alterius causa esse non posset. Nos verò ex alia parte dicimus duas substantias diversa habentes attributa habere communem relationem causæ & effectus, & posse unam per aliam concipi, causam per effectum, creatorem per creaturam.

Tertis. „Quæ res nihil commune inter se habent, earum una alterius causa esse non potest. „

„Demonstratio. Si nihil commune cum se invicem habent, ergo per axioma quintum nec per se invicem intelligi possunt, adeoque per axioma quartum una alterius causa esse non potest. „

Axioma quartum & quintum captiosa sunt, ut suprà diximus: ergo & hæc propositio. Nihil commune est inter tremorem nervorum optidorum & visionem, aut quemvis alium motum in sensuum organis & sensationes: unum tamen alterius causa est, vel moralis seu occasionalis, vel physica. Nihil commune est inter vim motricem, vel volitionem mentis & membrorum motum, experimur tamen hunc motum esse earum causarum effectum. Sic quamvis inter corpora & vim creatricem nihil commune concipiam, cum cogito eorum attributa: tamen hanc illorum causam esse intelligo. Immo idem admittendum est in ipso Spinosæ systemate, in quo natura naturata, ad quam juxta Spinosam pertinent omnia corpora & omnis intellectus, seu finitus, seu infinitus, producitur a natura naturante, quæ non majorem habet analogiam cum natura naturante, quam canis signum cœleste, & canis animal latrans. Scilicet Spinoza in natura naturante nihil concipit, præter vim

cœcam procreatricem omnium modorum corpororum & spiritualium, finitorum & infinitorum, mentium humanarum & intellectus divini. Hæret ergo in iisdem difficultatibus quas nobis objicit.

Quarta. „Dux aut plures res distinctæ, vel „inter se distinguuntur ex diversitate attributorum, „vel ex diversitate affectionum.

„Demonstratio. Omnia quæ sunt, vel in se, „vel in alio sunt per axioma primum: hoc est, „per definitionem tertiam & quintam extra intel- „lectum nihil datur præter substantias, earumdem- „que affectiones, nihil ergo extra intellectum da- „tur per quod plures res distingui possunt præter „substantias (sive quod idem est per definitionem „quartam) earum attributa, earumque affectio- „nes. „

Falsa est hæc propositio, quia manifestum est res non tantum distingui per diversitatem attributorum & affectionum; sed etiam per separatam existentiam: circulus A & circulus B, eo ipso, quod separatim existant, diversi sunt. Iplius spatii & temporis partes, quamvis simillimæ, habent tamen distinctam existentiam: & sine dubio in Spinosæ unica substantia infinite extensa partes admittendæ sunt distinctæ & diversæ, nisi communem loquendi formam & communem sensum quis aspernari velit.

Quinta. „In rerum natura non possunt dari „dux aut plures substantiæ ejusdem naturæ sive „attributi.

„Demonstratio. Si darentur plures distinctæ, „deberent inter se distingui, vel ex diversitate at-

„tributorum, vel ex diversitate affectionum, per
 „propositionem quartam. Non ex diversitate at-
 „tributorum, quia supponuntur ejusdem esse natu-
 „ræ sive attributi. At si ex diversitate affectionum
 „tantum distinguuntur, cum substantia sit prior
 „suis affectionibus per propositionem primam, de-
 „positis ergo affectionibus & in se considerata,
 „hoc est, per definitionem tertiam & quartam,
 „vere considerata, non poterit concipi ab alia dis-
 „tingui: hoc est per propositionem præcedentem
 „non poterunt dari plures, sed tantum una. „

Hæc propositio in priori posita est, confundit
 Spinoza notiones maxime communes, seu potius
 formam loquendi mutat; eas res solummodo di-
 stinctas esse vult, quæ habent *diversam essentiam*;
 cum alii omnes illas distinguunt, quæ habent *diver-
 sam existentiam*.

Sexta. „Una substantia non potest produci ab
 „alia substantia.

„Demonstratio. In rerum natura non possunt
 „dari duæ substantiæ ejusdem attributi per propo-
 „sitionem præcedentem, hoc est per propositionem
 „secundam, quæ aliquid inter se commune habent.
 „Adæoque per propositionem tertiam una alterius
 „causa esse nequit, sive una ab alia produci
 „nequit. „

Propositio hæc deducitur ex tribus falsis pro-
 positionibus: & eadem est vanitas sequentium
 omnium.

Septima. „Ad naturam substantiæ pertinet
 „existere.

„Demonstratio. Substantia non potest produ-
 „ci ab alia, per propositionem præcedentem; erit

„itaque causa sui, id est, per definitionem primam,
 „ipius essentia involvit necessario existentiam, sive
 „ad ejus naturam pertinet existere.

Octava. „Omnis substantia est necessario in-
 „finita.

„Demonstratio. Substantia unius attributi,
 „non nisi unica existit, per propositionem quintam;
 „ad ipsius naturam pertinet existere, per proposi-
 „tionem septimam: erit ergo ipsius natura vel fini-
 „ta vel infinita. At non finita; nam per definitio-
 „nem secundam debet terminari ab alia ejusdem
 „naturæ, quæ etiam necessario debet existere, per
 „propositionem septimam. Adeoque darentur duæ
 „substantiæ ejusdem attributi: quod est absurdum
 „per propositionem quintam. Existet ergo in-
 „finita. „

Nona. „Quo plus realitatis aut esse unaquæ-
 „que res habet, eo plura attributa ipsi competunt.

„Demonstratio. Patet ex definitione quarta.

Decima. „Unumquodque unius substantiæ at-
 „tributum per se concipi debet. „

„Demonstratio. Attributum est id quod intel-
 „lectus de substantia percipit tanquam ejus essen-
 „tiam constituens per definitionem quartam.
 „Adeoque per definitionem tertiam per se concipi
 „debet. „

Hanc propositionem addidit Spinoza, ut ob-
 viam iret Cartesii argumento; in quo ex diversi-
 tate conceptuum, quibus *extensio* & *cogitatio* ap-
 prehenduntur, concluditur rem extensam & rem
 cogitantem esse entia diversa: cumque illam ponat

in duabus definitionibus pro lubitu confictis, manifestum est hic esse *petitionem principii*. Si stemus definitioni *substantiæ* traditæ a Spinoza, sequetur *extensionem esse substantiam, quia per se concipitur*: & *cogitationem esse substantiam, quia per se concipitur*: & juxta axioma quintum has substantias nihil *commune* inter se habere, quia *conceptus unius conceptum alterius non involvit*.

Undecima. „Deus sive substantia constans infinitis attributis, quorum unumquodque æternam & infinitam essentiam exprimit, necessario existit. „

„Demonstratio. Si negas, concipe, si fieri potest, Deum non existere. Ergo per axioma septimum ejus essentia non involvit existentiam. „Atqui hoc per propositionem septimam est absurdum. Ergo Deus necessario existit.

Duodecima. „Nullum substantiæ attributum potest verè concipi, ex quo sequatur, substantiam posse dividi.

„Demonstratio. Partes enim in quas substantia, sic concepta, divideretur, vel naturam substantiæ retinebunt, vel non. Si primum, tum per propositionem octavam unaquæque pars debet esse infinita, & per propositionem sextam causa sui, & per propositionem quintam constare debet ex diverso attributo, adedque ex una substantia plures constitui poterunt, quod per propositionem sextam est absurdum. Adde quòd partes per propositionem secundam nihil commune cum suo toto haberent, & totum per definitionem quartam & propositionem decimam absque suis partibus, & esse, & concipi posset, quod absurdum esse nemo dubitare poterit. Si autem secundum ponatur, quòd scilicet partes naturam substantiæ non

„retinebunt: ergo cùm tota substantia in æquales
 „partes esset divisa, naturam substantiæ amitteret
 „& esse desineret; quod per propositionem septi-
 „mam est absurdum,

Decimatertia. „Substantia absolutè infinita est
 „indivisibilis.

Demonstratio eadem est quæ propositionis duo-
 decimæ. Addit „ex his sequitur, nullam substan-
 „tiam corpoream, quatenus substantia est, esse di-
 „visibilem.

Decimaquarta. „Præter Deum nulla dari, ne-
 „que concipi potest substantia.

„Demonstratio. Cùm Deus sit ens absolutè infi-
 „nitum, de quo nullum attributum, quod essen-
 „tiam substantiæ exprimit, negari potest per defi-
 „nitionem sextam, isque necessariò existat per pro-
 „positionem undecimam: si aliqua substantia præter
 „Deum daretur, ea explicari deberet per aliquod
 „attributum Dei, sicque duæ substantiæ ejusdem
 „attributi existerent, quod per propositionem
 „quintam est absurdum; adeòque nulla substantia
 „extra Deum dari potest & consequenter concipi.
 „Nam si posset concipi, deberet necessariò concipi
 „ut existens. Atqui hoc per primam partem hujus
 „demonstrationis est absurdum. Ergo extra Deum
 „nulla dari, neque concipi potest substantia.

Pergit. „Hinc clarissimè sequitur 1mo. Deum
 „esse unicum; hoc est per definitionem sextam,
 „in rerum natura nonnisi unam substantiam dari,
 „eamque absolutè infinitam esse. Sequitur 2do. rem
 „extensam & rem cogitantem, vel Dei attributa
 „esse, vel per axioma primum affectiones attributo-
 „rum Dei.

Decimasexta. „Ex necessitate divinæ naturæ,
 „infinita infinitis modis, hoc est omnia quæ sub
 „intellectum infinitum cadere possunt, sequi de-
 „bent.

„Demonstratio. Hæc propositio unicuique ma-
 „nifesta esse debet, si modò ad hoc attendat, quòd
 „data cujuscumque rei definitione plures proprieta-
 „tes concludit, quæ revera ex eadem (hoc est,
 „ipsa rei essentia) necessariò sequuntur, & eò plu-
 „res, quòd plus realitatis rei definitio exprimit,
 „hoc est, quòd plus realitatis rei definitæ essentia
 „involvit. Cùm autem natura divina infinita abso-
 „lutè attributa habeat per definitionem sextam,
 „quorum etiam unumquodque infinitam essentiam
 „in suo genere exprimit, ex ejusdem ergo neces-
 „sitate infinita infinitis modis, (hoc est, omnia quæ
 „sub intellectum infinitum cadere possunt) neces-
 „sariò sequi debent. „

Omnia hic affumit Spinoza sine ulla probatione.

Vigesimanona. „In rerum natura nullum datur
 „contingens; sed omnia ex necessitate divinæ na-
 „turæ determinata sunt ad certo modo existendum
 „& operandum. „

CONFUTATIO SYSTEMATIS SPINOZÆ.

Revocari potest Spinozæ doctrina ad propositio-
 nes tres. Prima est *unicam* existere *substantiam*,
extensam & cogitantem, ex cujus *naturali vi &*
efficientia, sed *cæca & bruta*, omnia *intra se* produ-
 cuntur *necessario*; ita ut nihil detur contingens,
 sed omnia determinata sint ex necessitate naturali
 ad certo modo existendum & operandum. Secun-
 da est, hanc substantiam unicam *nullas habere par-*
tes & esse planè indivisibilem & immutabilem. Tes-

tia est, hanc substantiam esse *summè perfectam*, quòd contineat omnem realitatem, omnes modos entis.

Prima propositio continet doctrinam omnium Atheorum; & directè confutatur omnibus argumentis, seu moralibus, seu physicis, seu metaphysicis, quæ hætenùs explicata sunt. Confutabitur etiam in sequentibus hujus operis partibus, speciatim verò, in articulis de *immensitate Dei*, ubi ostendemus extensionem & cogitationem in eodem subjecto consistere non posse; de *libertate Dei*, ubi conficiemus omnia in rerum universitate esse arbitrariè constituta; de *attributis Dei moralibus*, quæ cum necessitate illa ferrea & cæca existere nequeunt; & ubi de *libertate hominis & lege naturali*.

Secunda & tertia propositio formam loquendi continent Spinosæ propriam, quam si ostenderimus non tantùm esse adhorrentem à communi sermone, sed alienam ab omni ratione, erit certè Spinosæ systema ex omni parte confutatum.

PROPOSITIO PRIMA.

Unica Spinosæ substantia cogitans & extensa composita est ex partibus realiter distinctis, divisibilis est & mutabilis; & consequenter non est ens necessarium propter rationes in argumentis superioribus allatas.

PROBATIO.

UIMO. **U**T principiis Spinosæ utar: „substantia est „id cujus conceptus non indiget conceptu alterius

„à quo formari debeat., Atqui juxta eundem Spinosam cogitatio non indiget conceptu extensio- nis, à quo formari debeat, sed per se concipitur: sic quoque extensio non indiget conceptu cogitationis à quo formari debeat. Ergo extensio & cogitatio sunt duæ substantiæ. Immò hujusmodi attributa, quæ per se concipiuntur infinita agnoscit in Deo Spinosa. Ergo vel falsa est substantiæ definitio, vel infinitæ sunt substantiæ.

Hanc objectionem in scholio ad propositionem decimam præoccupare voluit, ubi sic legimus: „ex his apparet quòd, quamvis duo attributa rea- „liter distincta concipiantur, non possumus tamen „inde concludere, ipsa duo entia, sive duas sub- „stantias constituere., Quidni? „Quia id est de „natura substantiæ ut unumquodque ejus attributo- „rum per se concipiatur; quandoquidem omnia, „quæ habet, simul in ipsa semper fuerunt, nec „unum ab alio produci potuit; sed unumquodque „realitatem seu esse substantiæ exprimit., Hoc eodem redit, ac si dixisset: nolo agnoscere plures partes substantiales esse realiter distinctas, si simul semper conjunctæ fuerint, neque una fuerit ab alia producta, & unaquæque realitatem substantiæ exprimat. Potest certe Spinosa rerum nomina mutare pro arbitrio, sed hac mutatione existimare se novam doctrinam condere, eamque demonstrare, hominis delirantis est.

In eodem scholio habet: „si quis autem jam „quærit, ex quo ergo signo diversitatem substan- „tiarum poterimus dignoscere, legat sequentes „propositiones, quæ ostendunt in rerum natura „non nisi unam substantiam existere, eamque ab- „solute infinitam esse, quapropter id signum fru- „stra quæreretur., Quod eodem redit, ac si di- „xisset nullum haberi tale signum. Et revera nul- lum aliud signum præter conceptum clarum realis

distinctionis esse potest. Quod signum nunc admittere, nunc non admittere, hominis est ridicule secum dissentientis.

2do. In illa substantia sunt partes realiter distinctæ, ubi sunt modificationes contrariæ & repugnantes quæ in eadem parte esse nequeunt: v. g. si finita extensio A moveatur versus orientem, & alia extensio finita B moveatur versus occidentem, negat communis hominum intelligentia A esse B, quia tunc moveretur eodem tempore in contrarias partes, quod est absurdum. Atqui Spinoza in Deo agnoscit modos ejusmodi infinitos, contrarios & incompatibiles. Ergo necesse est ut illos distribuat in partes diversas unicæ suæ substantiæ. Et revera, quamvis placuerit Spinosæ varias partes substantiæ unicæ *modos* appellare, illis *modis* tribuit ea omnia quæ nos tribuimus *partibus*, *separatam existentiam*, *efficientiam propriam*, *certas affectiones particulares* seu *modos*, ut patet ex propositione 26.

„Quodcunque singulare, sive quævis res, quæ
 „finita est & determinatam habet existentiam, non
 „potest existere nec ad operandum determinari,
 „nisi ad existendum & operandum determinetur ab
 „alia causa, quæ etiam finita est & determinatam
 „habet existentiam, & rursus hæc causa non potest
 „etiam existere, neque ad operandum determinari,
 „nisi ab alia, quæ etiam finita est & determinatam
 „habet existentiam, determinetur ad existendum
 „& operandum: & sic in infinitum. „ Et parte se-
 cunda inter prævias definitiones hæc septima est;
 „per res singulares, intelligo res quæ finitæ sunt
 & determinatam habent existentiam. Quod si *plu-
 ra individua* in una actione ita concurrant, ut
 omnia simul unius effectus sint causa, eadem om-
 nia eatenus, ut unam rem singularem considero. „
 Et axioma quartum *ibidem* est: „nos corpus
 quoddam multis modis affici sentimus. „ Inepte

ergo solummodo formam loquendi immutavit, dum partes substantiæ *modos* appellat, eosdemque contra communem sensum aliorum modorum *subiecta* efficit.

3tio. Expendamus rationes, quibus Spinoza substantiæ extensæ & modorum infinita varietate distinctæ indivisibilitatem confirmavit.

Primo hujus indivisibilitatis hæc legitur demonstratio propof. 13. „Si enim divisibilis esset, partes, in quas divideretur, vel naturam substantiæ absolute infinitæ retinebunt; vel non. Si primum, dabuntur ergo plures substantiæ ejusdem naturæ, quod per propositionem quintam est absurdum.„ Sed supra ostendimus propositionem quartam, in qua hæc demonstratio ponitur, esse falsam.

Secundò. In scholio ad eandem propositionem invenimus hanc aliam demonstrationem. „Quòd substantia sit indivisibilis, simplicius ex hoc solo intelligitur, quòd natura substantiæ non potest concipi, nisi infinita; & quòd per partem substantiæ nihil aliud potest intelligi quàm substantia finita; quod per propositionem octavam manifestam contradictionem implicat.„ Propositio quarta deducitur ex propositionibus evidentè falsis & temerè assumptis: fidenter adversari communi omnium intelligentiæ, hoc apud Spinosam est demonstrare.

Tertiò. In scholio ad propositionem 15 habet: „non minùs absurdum est ponere, quòd substantia corporea ex corporibus sive partibus componatur, quàm quòd corpus ex superficiebus, superficies ex lineis, lineæ denique ex punctis componantur.„ Quis hoc concedet Spinosæ, non esse difficiliorem cogita-

cogitationem puncti mathematici, quam corporis solidi, aut non magis repugnare, ut substantia corporea ex punctis inextensis, quam ex partibus extensis componatur.

Quartò. Pergit *ibidem*. „Atque hoc omnes, „qui claram rationem infallibilem esse sciunt, fa- „teri debent, & imprimis ii, qui negant dari va- „cuum. Nam si substantia corporea ita posset di- „vidi, ut ejus partes realiter distinctæ essent; cur „ergo una pars non posset annihilari, manentibus „reliquis, ut antè, inter se connexis? Et cur om- „nes ita aptari debent, ne detur vacuum? Sanè „rerum, quæ realiter ab invicem distinctæ sunt, „una sine alia esse & in suo statu manere potest, „Cùm igitur vacuum in natura non detur, sed om- „nes partes ita concurrere debent, ne detur va- „cuum, sequitur hinc etiam easdem non posse rea- „liter distingui, hoc est, substantiam corpoream, „quatenus substantia est, non posse dividi. „ Est- „ne hominis prudentis ponere sententiam tam abhor- „rentem à communi omnium intelligentia in opinio- „ne tam incerta & explosa à maxima parte physico- „rum, qui sine vacuo motum existere non posse „contendunt? Sed quidquid sit de hac controversia, „manifestum est materiam tam esse partibus distinc- „tam, in systemate Cartesii, qui vacuum negat, „quàm in systemate Newtoni vacuum admittentis; „quia in utroque corpora omnia, v. g. sol & luna „separatam habent & independentem à se mutuo exi- „stentiam, nec magis identificantur per interjectum „æther, quàm per vacuum interpositum.

Quintò. Tandem omnes objectiones *ibidem* sic „præoccupat. „Si quis tamen jam quærat cur nos „ex natura ita propensi simus ad dividendam quan- „titatem? Ei respondeo, quòd quantitas duobus „modis à nobis concipitur, abstractè scilicet sive

Tom. I.

Q

„superficialiter, prout nempe ipsam imaginamur;
 „vel ut substantia, quod à solo intellectu fit. Si
 „itaque ad quantitatem attendamus, prout in ima-
 „ginatione est, quod sæpè & facilius à nobis fit,
 „reperietur finita, divisibilis & ex partibus con-
 „flata; si autem ad ipsam, prout in intellectu est,
 „attendamus, & eam, quatenus substantia est, con-
 „cipiamus, quod difficillimè fit, tum ut jam satis
 „demonstravimus, infinita, unica & indivisibilis
 „reperietur. Quod omnibus, qui inter imaginationem
 „& intellectum distinguere sciverint, satis manife-
 „stum erit: præcipuè si ad hoc etiam attendatur,
 „quòd materia ubique eadem est, nec partes in ea-
 „dem distinguuntur, nisi quatenus materiam diver-
 „simodè affectam esse concipimus, undè ejus partes
 „modaliter tantum distinguuntur, non autem rea-
 „liter. Ex. gr. aquam, quatenus aqua est, dividit
 „concipimus, ejusque partes ab invicem separari;
 „at non, quatenus substantia est corporea: eatenus
 „enim neque separatur, neque dividitur. Porrò
 „aqua, quatenus aqua, generatur & corrumpitur;
 „at quatenus substantia, nec generatur, nec cor-
 „rumpitur. At vanissima est hæc distinctio: nam
 substantia unica considerata per *intellectam* est pura
 abstractio mentalis nullum habens objectum reale.
 Substantia considerata per *intellectum* est substantia
 sine modo existentiae. Atque substantia existere
 non potest sine modo existendi. Seu quod eodem
 redit, nullæ res existunt nisi res singulares, nullæ
 cogitationes nisi singulares, nulli motus nisi singu-
 lares juxta propositionem 28. primæ partis. Et
 juxta axioma 5. secundæ partis nullas res singula-
 res præter corpora & cogitandi modos percipimus;
 quæ omnia pertinent ad naturam *naturalam* juxta
 scholium propos. 29, & concipiuntur per *imagina-
 tionem*. Quid ergo erit natura *naturans*, quæ con-
 cipitur per *intellectum*? An substantia sine modo
 & sine attributis? Sed nulla talis esse nec concipi
 potest. An substantia cum vi motrice vel vi cogi-

tandî? At juxta Spinosam propof. 28. jam laudata nulla est in unica sua substantia *facultas*, nihil præter *actuales* motus & cogitationes. In scholio ad propof. 48. parte secunda scribit. „Eodem modo „demonstratur in mente nullam dari facultatem ab- „solutam intelligendi, cupiendi; unde sequitur has „& similes facultates, vel prorsus fictitias, vel „nihil esse præter entia metaphysica, sive univer- „salia, quæ ex particularibus formare solemus. „ Natura ergo *naturans* quatenus distinguitur à natu- „ra *naturata* est pura abstractio mentalis.

PROPOSITIO SECUNDA.

Substantia unica Spinosæ non est ens infinitè perfectum.

PROBATIO.

SIMO. SUBSTANTIA unica Spinosæ vel dicere- tur infinitè perfecta, quatenus est *naturans* & concipitur per *intellectum*: vel quatenus est *naturata* & concipitur per *imaginationem*: sed neutrum dici potest. *Natura naturans* nullam habet facultatem, nullam vim, nullum modum, ut modò dictum est; nihil est aliud quàm abstracta idea substantiæ vel extensionis cum abstracta idea cogitationis & vi- rium, quæ *actualiter* tantum existunt in *natura na- turata*. Atqui idea abstracta nullum habens objec- tum actuale non est certè *ens infinitè perfectum*, sed *ens rationis*. Neque *natura naturata*, quæ re- vera sola actualiter existit, est ens infinitè perfec- tum. Nam Spinosæ in scholio ad propof. 15 docet extensionem corpoream non constare ex partibus, quia partes finitæ infinitum componere nequeunt. Atqui *naturæ naturatæ* modi sunt finiti. Ergo infi- nitum nequeunt constituere.

2do. Ens infinite perfectum illud dicere solemus, quod habet omnes perfectiones in infinito gradu, scientiam, bonitatem, omnipotentiam, libertatem, imperium; quod nullas ex alia parte habet imperfectiones. Atqui juxta Spinosam unica substantia quovis modo consideretur non habet illas perfectiones, nisi nomine, ut patet ex superiori expositione: habet verò omnes imperfectiones corporum & spirituum, cum ex illis conflatur; in Deo existunt omnes figuræ, motusque corporum; omnes sensationes etiam molestissimæ animorum, quas omnes imperfectiones à Deo non amovet Spinoza nisi per vanissimam illam distinctionem *naturæ naturantis*, & *naturæ naturatæ*; vel substantiæ conceptæ per *intellectum* & per *imaginationem*. Sed profecto cum *natura naturans*, seu substantia concepta per *intellectum*, sit pura mentis abstractio, seu, ut ejus verbis utar, res factitia & ens metaphysicum ac universale, quod ex particularibus formare solemus; si nullas habeat imperfectiones, nullas habebit etiam perfectiones.

Nihilominus Spinoza omnibus fermè argumentis metaphysicis supra traditis utitur ad demonstrandam summam perfectionem suæ unicæ substantiæ per *intellectum* conceptæ & in scholio ad propositum sic concludit. „ Perfectio igitur rei existentiam non „ tollit, sed contrà ponit; imperfectio autem contra eandem tollit, adedque de nullius rei existentia, certiores esse possumus, quàm de existentia „ entis absolutè infiniti seu perfecti, hoc est, Dei. „ Nam quandoquidem ejus essentia omnem imperfectionem secludit, absolutamque perfectionem „ involvit, eo ipso omnem causam dubitandi de ipsius existentia tollit, summamque de eadem certitudinem dat; quod mediocriter attendenti perspicuum fore credo. „ Hæc pronuntiat *de natura naturante*, cui nullum concedit, neque *intellectum*, neque *voluntatem*, neque ullam omnino factum,

essentiam; & cujus nomine, quatenus dividitur à *natura naturata*, nihil intelligere possumus præter *extensionem infinitam*, cui essentiae loco tribuit *potentiam*: nam hæc est propof. 34. „Dei potentia est ipsa ipsius essentia., Cujus propositionis hanc singularem tradit demonstrationem: „ex sola enim necessitate Dei essentiae sequitur, Deum esse causam sui per propof. 11. & omnium rerum, per propof. 16. Ergo potentia Dei, qua ipse & omnia sunt & agunt, est ipsa ipsius essentia., At quid esse potest hæc *potentia*, quæ est *causa* Dei & omnium rerum? Quæ non est vis motrix, nec vis cogitandi, nec ullo modo habet rationem facultatis? Si ullus sensus tam obscuro sermone tribuendus sit, dicendum erit Spinosam per potentiam illam causam Dei & omnium rerum intelligere *necessitatem existendi*, quam scholastici plerique vocant *gradum constitutivum divinæ essentiae*, & quam quidam metaphysici *antecedentem* vocant, atque existentiae Dei *causam formalem*. Adeoque *extensio necessaria* considerata sine ullis aliis perfectionibus erit *ens infinitè perfectum*. Hoc tueri, quid aliud est quam insanire?

Hæc *natura naturans* producit juxta Spinosam *naturam naturatam*, Videamus, quo sensu huic summa perfectio tribui possit; quomodo *natura* hujus *naturatae* accessione, una natura effici possit perfectissima. Statuit propof. 16. „ex necessitate divinæ naturæ, infinita infinitis modis (hoc est, „omnia quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) sequi debent., Cujus propositionis demonstratio supra descripta est; hæc summa est. „Entis necessarij infinita realitas est. Ergo ex ejus „natura infinita infinitis modis sequi debent: id „est, sequi debent omnes affectiones possibles corporeæ, & spirituales.

Concedimus antecedentem propositionem. Ens necessarium sine dubio habet infinitam realitatem, continet *formaliter* omnes perfectiones, ut loquuntur scholastici, *simpliciter simplices*, & quæ sunt *meliores ipsæ quam non ipsæ*; quæ nullam habent adjunctam imperfectionem, nec aliam perfectionem majorem aut æqualem excludunt. Continet etiam *eminenter & virtualiter* omnes perfectiones *simplices*, quæ non sunt meliores ipsæ, quam non ipsæ, vel quæ imperfecti quidpiam habent adiunctum, vel opponuntur perfectionibus excellentioribus; has, inquam, continet *cogitatione & potentia*. Nullo alio modo evolvere ideam entis infinitè perfecti possumus, quam accumulando ex una parte omnem veram perfectionem; & ex altera parte omnem imperfectionem & limitationem excludendo.

Sed negamus ex infinita Dei realitate infinita infinitis modis sequi ad sensum Spinosæ, ita ut de illo nihil negari possit. Nam imo. Spinosæ de Deo suo quàmplurima negat & ea quæ maximam continent perfectionem: quæ nisi Deo negaret, inutile foret ei tribuere gradus entis finitos. Negat in Deo existere intelligentiam infinitam, sapientiam, bonitatem, omnipotentiam, libertatem, &c. quas perfectiones cum Deo tribuamus, inutile est tribuere ideas, volitiones, vires humanas, & alios quosvis finitos gradus entis. 2. Cum Spinosæ nos jubet concipere ens perfectum, ut ens infinitum *extensivè*, non *intensivè*: loco unius entis ponit collectionem entium innumerabilium cum diversis & distinctis existentis, quarum una non supponit aliam. Finge atomos Epicuri numero infinitas habere omnes istas perfectiones simplices corporum & mentium; unam esse quadratam, rotundam aliam, aliam triangularem, &c. unam habere unum gradum velocitatis, aliam duos, aliam tres, &c. aliam lætam, aliam tristem, aliam justam, aliam injustam, &c. Quis

enim mentis compos dixerit istam discordem multitudinem atomorum esse unum ens in genere perfectionis infinitum? 3tio. Hæc idea entis finiti *extensive* habet omnes difficultates, quæ adjunctæ sunt extensioni infinitæ, tempori infinito, numero infinito; quæ longe majores sunt, quam quæ adjunctæ sunt ideæ entis perfecti *intensive*. 4to. Suprà argumento septimo confecimus *perfectiones simplices*, seu modos mentium & corporum esse *arbitrarios* effectus causæ liberæ neque esse posse *modos necessarios* entis *a se existentis* & *immutabilis*.

THEOLOGIA NATURALIS.

DE

NATURA DEI

 SECTIO SECUNDA.
 DE NATURA ET ATTRIBUTIS DEI.

ARTICULUS PRIMUS.

De natura Dei generatim.

SOLEMUS *essentiam* seu *substantiam* Dei ab ejus proprietatibus & attributis dividere; illamque cogitare, uti *substratum* aliquod, cui inhæreant proprietates tanquam accidentia in subjecto. Sed cum hujus *substrati* seu *subjecti*, non in rebus modò divinis, verùm ne in naturalibus quidem, quisquam sibi notionem distinctam fingere possit; vanè institueretur de illa disputatio: haud minùs ac si cœci de coloribus differerent. Per *naturam* igitur Dei hic intelligimus complexionem divinarum perfectionum, sive attributorum, sive proprietatum; per quas revera nobis innotescit. Tolle ab idea Dei necessitatem existendi, æternitatem, immensitatem, immutabilitatem, intelligentiam, bonitatem, potentiam; omnem ejus naturam sustulisti; sicut si tollas à materia extensionem, soliditatem; divisibilitatem, mobilitatem: nescio an relin-

quetur idea ullius rei, quam vocare possis *essentialiam* materiae.

Sub hoc igitur titulo instituemus solummodò quæstiones tres: 1mo. An & quomodò Dei natura & perfectiones cognosci à nobis possint? 2do. An & quomodò divinæ perfectiones sint à se invicem distinctæ? 3tio. An sit inter Dei attributa aliquod primum, à quo alia fluere concipiuntur; & quodnam illud sit? Quæstiones has, cum non magnam habeant utilitatem, valdè breviter concludemus.

QUÆSTIO PRIMA.

An & quomodò natura Dei cognosci possit.

Triplex vulgò distinguitur cognitio: *abstractiva* nempè, quæ comparatur non ex rei ipsius contemplatione, sed ex ejus operationibus & effectibus: sic colligitur natura Dei ex admirabili mundi opificio; ad hanc etiam refertur cognitio ex ideis & revelatione. *Intuitiva*, quæ rem speculatur, ut in se est & immediatè: hanc speramus in altera vita. *Comprehensiva* denique alia dicitur cognitio, quæ omnes rei alicujus partes & rationes complectitur: totamque rei naturam interiùs perspicit & exhaurit.

Omnis de *intuitiva* Dei cognitione disputatio aliena est à nostro instituto: & de *comprehensiva* Dei cognitione hoc solummodò dicendum habemus, quòd finitis mentibus non competat. Quippe cum Deus contineat infinitam realitatem; omnes rationales rerum essentias, omnem veritatem; non potest perfectè & comprehensivè cognosci, nisi cogitatione infinita, cujus capax creatura non est; quæ Dei, non creaturæ attributum est. Igitur pauca

solummodò addemus de cognitione *abstractiva*, quæ propria est præsentis status.

Plures recentiores nimium videntur deprimere abstractivam hanc cognitionem: negant illam esse ullo modo veram scientiam seu arripere posse nos ex rebus creatis, aut ex ipsa revelatione ullam sinceram divinæ naturæ notitiam. Aiunt ejus attributa esse *toto genere* disjuncta ab illis perfectionibus, quarum formam habemus in animis, & nos non debere illas attribuere Deo, sensu *univoco*, sed sensu tantum *analogico*; id est, debere nos cogitare, in Deo esse aliquid supra nostrum intellectum, quod respondeat aliqua ratione istis nostris perfectionibus, quamvis cum illis non habeat veram similitudinem etiam *genericam*. In eadem sententia etiam plures veteres Christiani fuerunt, ut Boëtius, qui scripsit *Deum non esse vere substantiam, sed ultra substantiam*, & auctor cœlestis Hierarchiæ, falsò nuncupatus Dionysius Areopagita, qui Dei sapientiam vocat *absurdam, irrationabilem & stultam sapientiam: quia est ultra omnem sapientiam & prudentiam*.

PROPOSITIO.

Cognitio abstractiva divinæ naturæ, quam habemus in hac mortali conditione, vera est & sincera: seu ex effectibus naturalibus, ex ipsis menti nostræ congenitis, ex creaturarum perfectionibus apprehendimus perfectiones Dei, si non perfecte & quoad modum infinitum, saltem ut in se sunt & quoad speciem.

P R O B A T I O.

NAM imo. nullo modo intelligitur quomodo perfectiones in Deo esse possint diversi generis & speciei à perfectionibus creaturarum. Scientia enim res una est & immutabiliter eadem in omnibus mentibus; verbi gratia, ratio convenientiæ inter tres angulos in triangulo & duos rectos, eadem est respectu omnium entium intelligentium; non enim hæc ratio contrahitur in hominis mente & amplificatur in divina, sed eadem in utraque est, quia æquè est necessaria & immutabilis, ac ipse Deus. Sic etiam justitia res est constans & uniformis: est siquidem constans voluntas sequendi in agendo immutabilem rerum ordinem. Sicut igitur hic ordo rerum est regula uniformis, constans, electi nescia; necesse est justitiam esse ejusdem generis in omnibus mentibus. Sic quoque benevolentia ejusdem generis & speciei est in Deo & homine: quid enim in quopiam ente esse potest, quam voluntas benefaciendi vel felicitatem communicandi? Idem de potentia aliisque omnibus divinæ naturæ virtutibus dici potest.

2do. Si divinæ perfectiones essent diversi generis ab illis quas in creaturis deprehendimus, vel quas cogitando assequi possumus, ista nostra *analogica*, uti vocatur, cognitio, revera non esset cognitio. Verbi gratia, tametsi possumus hominem à nativitate cœcum testimonio hominum & multiplici experientia convincere, esse in hominibus aliis sensum, quo ipse caret, visionis videlicet, quo illi corpora distantia apprehendere possunt; tamen ista ejus convictio & persuasio non potest dici cognitio visionis. Atqui analogica cognitio est prorsus ejusdem generis ac ista cognitio hominis cœci, quia divinæ perfectiones supponuntur toto genere disjunctæ à perfectionibus nobis cog-

nitis, sicut facultas videndi dividitur natura ab aliis sensibus, quorum cœcus notitiam habet.

Præterea quomodo in ista Christianorum quorundam sententia homo factus est ad imaginem & similitudinem Dei? Hæc certè similitudo in nulla re potest consistere quàm in similitudine perfectionum. Quomodo Deus proponi nobis posset in exemplum, quod debeamus imitari? Scriptum est: „sitis imitatores Dei. Sitis misericordes, sicut „pater vester cœlestis misericors est. Sitis perfecti, „sicut pater vester perfectus est. „ Si harum perfectionum nullam haberemus veram notionem, nostræ imitationis objectum esse non possent: nam ille qui imitando assequi aliquid conatur, debet id cognoscere quod imitatur. Cur etiam in scripturis sacris hominum iudicium appellat Deus circa agendi rationes, si ejus perfectionum moralium notionem nullam rectam habeamus? Cur ait apud Isaiam? „Habitatores Jerusalem & viri Juda, ju- „dicare inter me & vineam meam. „ Cur apud Ezechielem? „Audite ergo domus Israël: num- „quid via mea non est æqua, & non magis viæ „vestræ pravæ sunt. „ Cur denique in iisdem scripturis refertur viros sanctos divinarum perfectionum notiones sibi efformasse & judicasse quid Dei justitiæ conveniret, quid non conveniret? Cur Abraham sic cum Deo contendit? „Numquid per- „des justum cum impio? Absit à tè ut „rem hanc facias, & occidas justum cum impio, „fiatque justus sicut impius: non est hoc tuum „qui judicas omnem terram, nequaquam facies „judicium hoc. „ Cur Jeremias Dei nomine hæc præcipit? „Hæc dicit Dominus: non gloriatur „sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis „in fortitudine sua, & non gloriatur dives in „divitiis suis; sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, „scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui „facio misericordiam & iudicium & justitiam in

„terra: hæc enim placent mihi, dicit Dominus. „ In quo loco asseritur in eo positam esse omnem hominis gloriam, quòd divinis perfectionibus cognoscendis par sit.

3tio. Denique nulla ratio cogit nos hanc simplicem & obviam divinæ naturæ explicationem deferre: & ad illam obscuram et tenebricosam rationem analogicam recurrere. Perfectiones quidem Dei sunt omnes necessariæ, æternæ, independentes, immutabiles, perfectæ, infinitæ; in creaturis verò sunt contingentes, temporariæ, dependentes, mutabiles, imperfectæ, finitæ. Sed denominationes istæ afficiunt solummodò *modum & gradum* perfectionum, non ipsam *speciem*. Nam primò quod existit dependenter, vel in tempore, vel mutabiliter, habet certè realem existentiam, sicut id quod necessarium est, independens & æternum. Cognitio vel potentia dependens & nova est tamen cognitio & potentia; non quidem cum istis adjunctis quæ afficiunt modum existendi in Deo; sed tamen ejusdem generis. Nam abstracta idea cognitionis & potentiæ, quæ genus constituit, tam potest applicari cognitioni & potentiæ dependenti & mutabili, quæ heri orta est & cras cessabit; quàm cognitioni & potentiæ independenti & immutabili, quæ nunquam esse cœpit neque interibit. Secundò, non differunt genere perfectum & imperfectum, sed gradu tantum, secundum majus & minus. Potentia perfecta est facultas quilibet efficiendi, seu potentia sine adjuncta imbecillitate ulla: potentia imperfecta est facultas quædam efficiendi. Sic scientia perfecta est perceptio omnium rerum possibilium & rationum omnium, quæ sunt inter res possibles, id est, scientia sine ignoratione; scientia imperfecta est cognitio aliquarum tantum rerum, & quarundam tantum rationum inter illas res: hæc sanè non genere sunt distincta, sed gradu. Tertiò denique non differunt genere infinitum & finitum:

tum quia finitum & infinitum idem omnino sunt ac imperfectum & perfectum, quæ non differunt genere modò diximus: tum etiam quia ubi dicimus Dei perfectiones scientiam & potentiam esse infinitas, hominis scientiam & potentiam esse finitas, supponimus esse similitudinem aliquam genericam: alias nullo modo utrasque possemus comparare. Nam si divinæ perfectiones essent toto genere disjunctæ à nostris, ut sonus à colore; non magis dicere possemus in Deo esse scientiam infinitam, quàm dicere possumus visionem esse sonum infinitum: hi termini igitur finitum & infinitum nedum includant distinctionem in genere; è contrario applicari non possunt, nisi rebus quæ habent hanc genericam similitudinem. Ergo cum informare animis volumus Dei distinctam ideam hoc solummodò cavendum est, ne defectus & limitationes, quæ modum finitum nostrarum perfectionum comitantur, illi tribuamus. Nostra cognitio, v. gr. oritur ex sensatione, vel reflexa cogitatione, vel ex discursu: non sic cognoscit Deus. Omnibus nostris affectibus adjuncta est perturbatio quædam, quæ à Deo omnino exulat, &c.

QUÆSTIO SECUNDA.

An & quomodo attributa divina inter se distinguuntur.

Incidimus hic in controversiam scholæ celeberrimam, quam omnino prætermittere nefas foret, tamen non tantam habere videtur utilitatem, ut in illa expendenda multum immoremur; & præterea ejus determinatio pendet ex interiori Dei essentia notitia, a qua profectò longissimè distamus.

Duplicem scholastici distinctionem esse docent; aliam *realem*, quæ intercedit etiam nemine cogi-

tante inter entia realia : aliam *rationis*, quæ fit per mentem in re simplicissima.

Distinctio realis triplex distinguitur : alia *major* dicitur, nempe quæ est inter diversas substantias ; ut inter corpus & animam ; vel inter ea quæ relativè opponuntur, ut inter tres personas sanctissimæ Trinitatis. Alia *minor* vocatur, quæ est inter rem & ejus modum : quæ ita inter se differunt, ut substantia sine isto modo esse possit, non vice versa : ita corpus distinguitur à figura sua. Alia denique *formalis* nuncupatur, quæ intercedit inter illa, quæ unam eandemque habent existentiam, ut inter duas proprietates inseparabiles ejusdem substantiæ : quales sunt in Deo scientia & potentia.

Distinctio *rationis* duplex ; alia *rationis ratiocinantis*, quæ fit per mentem sine ullo in ipsa re fundamento & solummodo nascitur ex imbecillitate mentis, quæ totum objectum, licet simplicissimum, unica cogitatione complecti nequit. Alia dicitur *rationis ratiocinata*, quæ non solum fit per mentem ex imbecillitate, sed etiam quia est in re fundamentum distinguendi : & ideo cum in re ipsa spectatur, vocatur *virtualis*.

Qui inter theologos scholæ *Nominales* olim dicti sunt, negabant aliam inter divina attributa distinctionem admittendam, præter distinctionem *rationis ratiocinantis*. Qui *Thomistæ* dicuntur, suam fecerunt distinctionem *rationis ratiocinata* seu *virtualem*. *Scotistæ* acriter defendunt distinctionem realem formalem. At, revera duplex tantum esse potest de hac re sententia, neque ullo modo nisi nomine differunt *Thomistæ* & *Nominales*. Nam eodem planè redit, si dicas cum his, aded esse *imperfectam mentem humanam*, ut non nisi sub diversis & inadæquatis formis Deum valeat assequi, an verò dicas cum *Thomistis* aded esse *perfectum Deum*,

ut non nisi sub diversis & inadæquatis formis à mente possit intelligi. Utraque distinctio rationis ratiocinantis & rationis ratiocinatæ eodem modo definitur apud utramque familiam: est distinctio mentalis rei in se simplicissimæ ratione *connotati seu effectuum*, quos aliquo modo respicit. Iisdem quoque exemplis familia utraque ad explicandam suam sententiam utitur. Commune est exemplum, virtus solis liquefactiva ceræ & indurativa luti. Fundamentum legitimum distinguendi, quod admittunt *Thomistæ*, nihil aliud est quam summa Dei perfectio, seu æquivalentia pluribus causis: quam perfectionem & æquivalentiam *Gersonus* & cæteri *Nominales* nunquam negaverunt. Sed magis propriè loquentes dicebant causam distinctionis esse imbecillitatem ingenii humani, non summam Dei perfectionem: aliàs Deus ipse sua attributa cogitatione divideret.

Sententia quæ mentalem tantum distinctionem admittit, eò quòd simplicirati divinæ magis faveat, majorem Deo perfectionem attribuere videtur. In hac opinione Deus unico & simplicissimo actu omnia intelligit, vult, agit: omnes proprietates divinæ, quamvis nobis variæ videantur ac multæ, reapse tamen unum idemque sunt: non secùs atque solis lux, una licet sit & simplicissima, tamen si incidens in nubem frangatur, oculis nostris speciem præbet iridis variis distinctæ coloribus. At revera nobis, qui ex perfectionibus mentium creaturarum & variis ideis divinæ naturæ notionem informamus, omninò est incomprehensibilis hæc simplicitas, neque ex ulla re argumentum pro simplicitate non intelligibili, cujus nulla extra Deum repræsentatio est, capere possumus: cum *Scotistis* hæc argumenta sese offerant. Primò, perfectiones mentis divinæ & mentium humanarum sunt *ejusdem generis*, & tantum differunt modo
 existen-

existendi & gradu. Sed perfectiones mentium humanarum sunt formaliter distinctæ; scientia in animo distinguitur formaliter a volitione & potentia. Deinde conceptuum diversitas unicum est criterium diversitatis entium; sic omnes res distinguimus: sed divina attributa diversimodè concipiuntur: scientia & vis creatrix res nobis tam distinctæ videntur, quam circulus & triangulum. Sicut varia de triangulo affirmare licet, quæ circulo non conveniunt, v. g. quòd trianguli capacitas sit minima omnium figurarum, circuli verò capacitas maxima: sic etiam contraria de scientia & vi creatrice affirmamus. Scientia cuncta possibilìa necessariò complectitur & habet immutabile objectum: vis creatrix ad pauca se extendit eaque mutabilia, nec necessaria. De hac insolubili quæstione hæc sufficiant, de qua etsi longiorem institueremus disputationem, nihil ad clariorem rei intelligentiam afferre possemus.

QUÆSTIO TERTIA.

An sit inter attributa Dei aliquod primum à quo cætera fluere cogitemus; & quod sit quodammodo divinæ essentiæ constitutivum.

Circa quæstionem hanc tres sunt theologorum sententiæ. Thomistæ contendunt *intellectionem* in Deo esse primum istud attributum, constitutivum divinæ essentiæ; sed inter ipsos lis est, utrum *intellectio radicalis* seu facultas intelligendi, an *intellectus actualis*, hoc nomine donanda sit. Scotistæ verò pro *infinitate* dimicant. Sed à theologis vulgo ad hunc honoris & dignitatis gradum præ cæteris omnibus perfectionibus effertur *necessitas existendi*.

PROPOSITIO.

Necessitas existendi, inter Dei attributa illud est, quod potiori jure dici debet gradus divinæ essentialis constitutivus.

PROBATIO.

NAM illud attributum præ cæteris omnibus dici debet gradus divinæ essentialis constitutivus; quod in Deo primum est; quod Deum à quovis alio maxime dividit; quod à nobis concipitur ut fons & origo cæterarum omnium perfectionum, ita ut possint ex illa à priori demonstrari. Atqui imo. necessitas existendi est quid primum in Deo, nihil enim concipimus prius, quam ipsum esse. Prius est esse, quam esse intelligens, quam esse infinitum. Illud attributum magis quam alia quævis perfectio Deum dividit à quovis alio ente: nam entis divisio prima & maxime obvia atque generalis, illa est, entis per essentialitatem & entis per participationem; nullæ sunt res magis oppositæ, quam res necessaria & res contingens, quæ se habent, ut ens & non ens. Quippe ens necessarium est ens simpliciter, ens verò contingens, dependens & precarium est primordialiter tantum possibile seu non ens. *Intellectio* certè quam defendunt *Thomistæ* non adeò dividit Deum & alia entia, cum istam perfectionem omnes mentes participant. Nec *infinitas* seu *summa perfectio*; cum sit quidam modus existendi, nunquam adeò disjunctus esse potest ab alio modo existendi, ac ipsa essentialis existentia Dei est à naturali, ut ita loquar, non entitate aliarum omnium rerum.

2do. Necessitas existendi adeò est fons & radix nostro concipiendi modo omnium perfectionum divinarum, ut ex illa omnes demonstrantur à priori.

Hoc enim jam supra confecimus, ubi probavimus existentiam entis perfectissimi ex necessitate existendi. Idem omnis sequens disputatio efficit in qua singulas Dei perfectiones ex hoc principio derivatas fluere ostendemus.

Hinc intelligitur quàm consentiens veræ philosophiæ sit narratio instituta in *Genesi*, in qua scribitur Deum, quærenti Moyfi, *quis esset & quod nomen haberet*, respondisse, se esse *ens per naturam* seu *ens necessarium*: *Ego sum qui sum; sic dices filiis Israël, qui est misit me ad vos.*

ARTICULUS SECUNDUS.

DE DIVINIS ATTRIBUTIS.

Attributa Dei in tres classes commodè tribui possunt: prima continebit illa attributa, quæ concipiuntur ut modi existendi entis necessarii, quæque ita pertinent ad substantiam à se existentem, ut nequeant communicari creaturis: idèd illa appellabimus *attributa incommunicabilia*; qualia sunt *infinitas, æternitas, immensitas, immutabilitas, unitas*. Secunda classis illa habebit, quæ concipiuntur, non ut modi entis necessarii simpliciter, sed ut modi entis viventis, vel ut facultates seu virtutes: talia sunt *vita, scientia, voluntas, potentia, libertas, felicitas*. Hæc attributa, quoniam participantur à creatis mentibus, dicemus *attributa communicabilia*. Tertia, illa denique complectetur, quæ habent habitudinem seu relationem cum *lege æterna & immutabili*, quæque propterea *moralia* dici possunt: qualia sunt *sapientia, sanctitas, bonitas, justitia*. Hæc verò attributa moralia cum sint exercitatio ad extrâ attributorum secundæ classis, propriè pertinent ad disputationem de divina

providentia, & propterea in subsequenti sectione de illis differemus.

De attributis Dei incommunicabilibus.

De infinitate Dei.

Infinitum, si ad grammaticalem nominis potestatem attendas, videtur esse quid merè negativum: carentiam enim termini ac finis sonat; & revera hunc habet sensum cum applicatur abstractis notionibus rerum finitarum, ut temporis, extensionis, numerorum, velocitatis, &c. Finitæ naturæ & earum proprietates cum absolutam & veram infinitatem assequi nunquam possint & semper incrementorum capaces sint, earum magnitudo abstractè considerata est negativè infinita seu caret terminis. At infinitum philosophicè consideratum est aliquid maximè positivum, cum nihil sit aliud quàm *summa & absoluta perfectio* (a).

Duo quæri possunt, an Deus sit infinitus seu summè perfectus? Et quomodò intelligenda est summa Dei perfectio? Utrique quæstioni jam satisfecimus: priori, in argumentis metaphysicis existentia Dei; (b) ubi ostendimus rem eam, quæ certis tantum gaudet perfectionibus, non omnibus, aut finito quodam perfectionum modo & mensura, voluntate causæ effectricis ad illam finitam & arbitrariam amplitudinem determinatam esse: adeoque naturam primam, quæ nullam agnoscit causam limitantem, habere omnes perfectiones. Posteriori quæstioni respondimus præsertim in disputatione de systemate Spinosæ, ex qua colligitur, Deum eo sensu esse infinitum, quod habeat *formaliter omnes perfectiones puras & absolutas*, quas scholasti-

(a) Vide pag. 146. (b) Vide pag. 130.

ei vocant *simpliciter simplices*, id est, illas omnes, quæ nullam habent sibi adjunctam imperfectionem, nec ullam aliam excludunt perfectionem; qualis est, verbi gratia, *scientia perfecta*: quod contineat tantum *virtualiter*, id est, uti effectus est in causa, perfectiones *simplices*, seu *secundum quid*, quæ quidpiam imperfecti habent ex sese, aut alteri perfectioni seu æquali, seu majori opponuntur; quales sunt motus, figura, &c.

De æternitate Dei:

Sit aliquod ens necne, cui nec ortum, nec interitum tribuere possimus, & quod proinde æternum sit, nullus unquam negavit. Sed cum in tempore omnia quæ novimus *successive* durare videantur; ejusdemque durationis notionem quandam adjunctam habeat omnis mentis actio, aut passio; ardua & difficilis extitit quæstio de divina natura, an *successive* duret. In diversas abiire partes viri gravissimi in omni retro antiquitate & etiam nunc in hac ætate nostra: alii statuunt naturam divinam simplicem & immutabilem, omnia semper eodem ac unico actu intelligentem & volentem, nullo modo *successive* durare; nec ullam temporis continuationem sibi adjunctam habere. Deus juxta hos ipsius temporis omniumque temporalium parens, nec fluit, nec labitur; sed in constanti stabilitate sua labentem omnium temporum seriem; idque quod nos mortales tempus præteritum, præsens & futurum nominamus, simul continet. Negant tamen hanc stantem æternitatem concipi debere ut breve quoddam temporis momentum, quod consistit, vel informandam esse illius ideam ex rerum mutabilium duratione. Habet quæque res pro sua indole & natura durationem propriam; ideoque rerum quarum imperfecta natura fluminis instar decurrit, perpetuisque motibus & vicissitudinibus

agitatur, duratio necessario succedens est, præteriens, & fluens: hæ naturæ perpetuo ex præterito tempore in præsens descendunt, semper futurum spectant, semper denique eventurum esse aliquid, quod nondum adest, sed appropinquat, vel sperant, vel metuunt. Verum id quod stabili gaudet & immobili natura, ejus quoque duratio stabilis, nullique fluxui obnoxia esse debet, nunquam illud, ejus quod possidet, amittit aliquid vel relinquit, nunquam, ut consequatur aliquid, cujus nondum compos est, procedere pergit. Plato (a) olim & tota ejus familia, aliique maximi nominis apud antiquiores in hac fuere opinione: inter quos Boetius, cujus maxime probata est æternitatis definitio. Est juxta eum, *interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio*.

Alii contra, illique gravissimi viri, de religione etiam optime meriti, hanc non capientes sententiam, nimis illam subtilitatis arguunt & rotunde statuunt æternitatem esse durationem successivam seu tempus infinitum.

In hac difficili quæstione, quæ humani ingenii vires longe superat, vix quicquam satis exploratum possumus affirmare, præter hoc solum, esse ens ortu & fine carens: quod prima propositione breviter confirmabimus. Et cum verisimilior videatur, & autoritate magnorum virorum magis confirmata sententia prior, etsi conceptu difficilior, illam etiam paucis adstruere conabimur.

(a) *Erat, est & erit*, partes sunt temporis, & male illa transferimus ad æternam naturam; huic *est* tantum competit; *erat* verò & *erit* pertinent solummodò ad res in tempore fluentes, sunt enim motiones. Illa semper immobilis natura nec senior, nec junior ullo modo esse potest. In Timæo p. 37. Vide Philonem Judæum, Proclum, Plotinum, Simplicium, Plutarchum. Hanc quoque opinionem secuti sunt plerique ecclesiæ patres & omnes fermè scholastici.

PROPOSITIO PRIMA.

Deus est ens æternum, seu principio & fine caret.

P R O B A T I O.

1mo. **D**EUS est ens necessarium, seu interna necessitate existit, seu necesse est Deum existere. Atqui quod necesse est existere, id nunquam non fuit, & nunquam non futurum est.

2do. Deus si non sit æternus, aliquando habuit initium. Atqui habere initium non potuit. A quo etenim? Non ab alio, cum sit ens primum. Non a seipso; nulla res sibi dare potest existentiam, cum rei non existentis nulla virtus, nulla efficacia sit.

3tio. Id pro vero habendum est, in quo omnes consentiunt. Atqui, ut Boetius notat l. 5. de consol. phil. prosa 6ta. „Deum æternum esse cunctorum „ratione utentium commune iudicium est. „ Et Cicero etiam observavit, „naturam, quæ Deorum „informationem nobis dedit, eandem menti nostræ „indidisse, Deos esse beatos & æternos. „

PROPOSITIO SECUNDA.

Æternitas Dei non est duratio successiva sine principio & fine, seu tempus infinitum.

P R O B A T I O.

1mo. **S**I æternitas sit successio infinita momentorum semper fluentium seu tempus infinitum, duo

contradictoria affirmari possunt: videlicet infinita secula jam esse præterita & non esse præterita. Infinita præterierunt ex hypothesi, nam tempus infinitum supponitur. Præterita tamen secula nullo modo sunt infinita, nam illorum numerus novis advenientibus seculis perpetuo augetur; & illud tantum infinitum est, cui addi nihil potest. Sic etiam affirmari potest ab origine divina nativitatem hominis esse infinite distantem & non esse. Erit enim infinite distans ex hypothesi, cum intercedant infinita secula. Non erit profecto: nam illa omnis duratio, quæ est præterita, fuit aliquando præsens, alias non esset præterita; sed quod præsens fuit non potest a nobis intervallo infinito distare; numero potest designari aliquo distantia, uti manifestum est.

2do. Duplex æternitatis pars distingui potest; illa quæ jam præterita est, quæ dicitur æternitas a *parte ante*: & illa quæ est futura, quæque dicitur æternitas a *parte post*. Ejusdem prorsus naturæ sunt hæc duæ æternitates & eadem ratione illas animo informamus. Nam informamus notionem æternitatis a *parte post*, cum cogitamus ens aliquod posse durare ultra quodvis temporis futuri spatium. Et informamus notionem æternitatis a *parte ante* cum cogitamus ens aliquod potuisse existere ante quodvis determinatum temporis intervallum. Atqui absurdum est dicere æternitatem a *parte post* posse unquam evolvi, quoniam infinitum non potest exhaustiri. Ergo æque absurdum est dicere æternitatem a *parte ante* jam evolutam esse, quia exhaustum supponeretur infinitum.

Objicies. Pervertit omnes maxime communes notiones sententia hæc, ponit pro divino attributo quiddam minime intelligibile; & est obnoxia insuperabilibus difficultatibus.

Respondeo hosce characteres esse totidem notas veritatis. 1mo. Nec debent nec possunt in hac disputatione communes notiones in divinam naturam transferri. Nullam habemus ideam durationis, nisi illius fluentis & perpetuo labentis creaturarum finitarum, quarum existentiae partes omnes aliquando futuræ erant, postea præsentis sunt, & aliquando erunt præteritæ. Talem durationem infinitam nunquam evadere posse, videmur clare intelligere: nam quantumvis remotam temporalis rei originem concipiamus, nunquam poterimus efficere, ut non cogitemus omnia momenta durationis istius successivæ & prætereuntis fuisse præsentia: & consequenter illam originem haud magis infinite distantem cogitare possumus, quam numerum infinitum compositum ex successiva unitatis additione: vel aliquid in spatio infinito collocatum, quod a nobis infinite distet seu cujus distantia metiri non possit. Hæc enim notio temporalis durationis valde accurata est, & nunquam errabimus quamdiu illam applicabimus entibus tantum mutabilibus & finitis. Ex ea concludere licet mundum non esse æternum, non esse infinitas generationes, &c. sed illa non magis Deo convenit, quam idea mutationis & fluxus perpetui.

2do. Est etiam character veritatis in hac sententia quod modus existentiae necessariæ sit incomprehensibilis. Quid enim verius est, quam infinitum Deum, necessarium & immobilem non posse comprehendi a finitis mentibus? Et præsertim ubi non agitur de perfectionis alicujus specie, sed modo; qui tantum distare debet a modo nostrarum perfectionum, quantum independentia a dependentia, necessitas a contingentia, immutabilitas ab inconstantia, infinitum a finito.

3tio. Non mirum est, quod res a nostris sensibus disjunctæ, & abhorrentes a communibus uo-

tionibus, multis videantur difficultatibus obnoxia, ubi ad illarum communium notionum trutinam expendantur. Sed male hoc tentatur, recusamus illam normam, nullas ex illis ortas objectiones admittimus, nisi ubi agitur de specie attributorum, quam quidem ex animi nostri sensibus & virtutibus utcunque apprehendimus; sed modum nullo modo: v. g. scientiam esse in Deo concludo & utcunque apprehendo ex humana intelligentia; sed quomodo Deus cognoscat, eadem ratione intelligere non possum. Sic quoque existentiam Deo tribuimus, eamque necessariam, quam autem connexionem habeat cum successione temporis plane nescimus.

De immensitate Dei.

Easdem, quas in superiori disputatione, hic difficultates experimur & ex eodem fonte natas. Deum à nulla re abesse facile concedunt omnes, qui illius agnoscunt existentiam, sed in explicando modo divinæ immensitatis magna dissensio est. Cùm ea omnia corpora inter quæ versamur spatium quoddam aut locum replere videantur, & cùm omni rei, cujus habemus distinctam notionem, sit conjunctus loci, quo contineatur, sensus; difficilis nascitur quæstio: *an Deus etiam cum spatio diffundatur.* In diversas partes abiere tum philosophi, tum theologi. Quidam Deum, omnemque naturam cogitantem ita simplicem censent, ut neque cum spatio coextendi, aut locum quemvis occupare possint; quòd hoc sine partibus verè diversis, utcunque similibus & eohærentibus, concipi nequeat: & ex eo confirmant opinionem suam, quòd spirituum affectiones & vires omnes, sensus, cogitatio, conscientia, &c. nullo modo per locum extensum porrigi videantur. In hac senten-

ta tota fuit Platonis schola (a) cum Aristotele aliisque benè multis veteribus philosophis; hanc quoque secuti sunt fermè omnes Christianæ ecclesiæ doctores.

Alii haud pauci doctissimi viri negant debere nos à communibus notionibus & à luce quodammodo ad tenebras animos transferre: & contendunt existere necessariò spatium infinitum & æternum, quod omnes res corporales & spirituales contineat; quodque nihil aliud sit, quàm ipsa divina immensitas. Quandoquidem hujus immensitatis spatiosæ notionem nulla possimus industria ex animis nostris extirpare; hoc argumento esse aiunt, pertinere illam ad ens necessarium, cui existentiam sine contradictione denegare non possumus. Hi igitur philosophi res omnes formaliter extensas asserunt & in quadam *condensatione* substantiarum differentiam ponunt. Deo propriam esse extensionem infinitam & subtilissimam; ita ut quasvis alias substantias facile penetrare queat: materiam verò esse extensionem maximè crassam & solidam: & inter Deum & materiam innumerabiles substantias posibles esse, quarum subtilitas magis vel minus à summa Dei

(a) Tertium genus locus est, qui omnibus quæ gignuntur sedem exhibet. . . . cùm ad hunc animo respicimus, somniamus quodammodo, necessariumque putamus, ut quidquid est, in aliquo sit loco positum; & quod neque in terra neque in coelo sit, minimè esse credimus: hoc somnio & imaginatione aded tenentur homines constricti, ut hæc & similia etiam a pervigili verèque existente natura dividere non valeant. *Plato in Timæo* p. 535. Deus non in alio quodam est, non in terra, non in coelo, sed idipsum, per seipsum, cum seipso uniforme semper existens. Cætera verò omnia, quæ pulchra sunt, illius participatione pulchra sunt. *Idem symp.* p. 331. Vide *Aristotelem phys. cap. ultimo & in libris metaphys. & de anima, Plotinum, Simplicium, Porphyrium.* Undè mirum est Baylium dist. crit. t. 4. art. *Simonide* & alibi asseruisse hanc doctrinam ante Cartesium à nemine defensam fuisse.

simplicitate recedit, & quæ propterea etiam magis vel minus activæ sunt. Hujus opinionis patroni inter veteres plures extiterunt, & à recentioribus aliquibus philosophis præsertim inter Anglos Newtono, Clarkio, Lockio, aliisque defensa fuit: quorum quædam placita sunt multum abhorrentia à receptissimis notionibus. Nempè Newtonus inter quæstiones, quas proposuit in fine optices, hanc habet: „an non sensorium animalium est locus cui „substantia sentiens adest, & in quem sensibiles rerum species per nervos & cerebrum deferuntur, „ut ibi præsentis à præsentis sentiiri possint?..... „An non ex phænomenis constat esse entem incorporeum, viventem, intelligentem, omnipræsentem, qui in spatio infinito, tanquam sensorio suo, res ipsas intimè cernat, penitusque perspiciat: totas intra se præsens præsentis complectatur; quarum quidem rerum, id quod in nobis sentit & cogitat, imagines tantum ad se per organa sensuum delatas, in sensorio suo percipit & contuetur? „ Novimus etiam eosdem philosophos, etsi mentem suam clarè nunquam libris vulgaverint, existimasse, Deum in creanda materia nihil aliud egisse, nisi hoc unum: nempè effecisse ut pars suæ immensitatis solida existeret. De qua opinione consule notam editoris Gallici in librum quartum Lockii.

Non desuerunt aliqui, qui mediam inter has oppositas sententias viam insistere voluerunt; quique hoc modo utrosque componere tentarunt. Docent Deum quidem prorsus non extendi, sed tamen ubique in spatio infinito diffusum esse, ita ut totus ubique præsens sit. Finitas etiam mentes, tametsi parte sui interiori non sint distentæ, semetipsas tamen in certam quamdam extensionis externæ seu loci amplitudinem diffundere, per quam ita certo cuidam spatio alligatæ sunt, ut simul totæ in singulis ejus partibus adsint. Hincque nata est distinc-

no celebris, *ubi circumscriptivi*, quod corporibus, & *ubi definitivi*, quod spiritibus convenit. Hanc sententiam quidam secuti sunt, quæ valde obscura & subtilis est, nihilque aliis referre videtur, nisi voces sensu vacuas, vel confociationem idearum repugnantium. Quomodo enim, aiunt, res quædam in amplitudinem loci sese potest extendere & tamen non esse extensa, extensionem occupare & replere sine extensione?

Nos verò tantas dirimere lites in nos non suscipimus & hanc præcipuam in his quæstionibus utilitatem quærendam esse putamus, ut tenuitatis nostræ conscientia excitetur, & ingenii deprimatur arrogantia. Verùm quoniam prior opinio, etsi obscurior, non tot patet incommodis, magisque habet approbationem philosophorum maximorum, illam, post assertum breviter divinæ immensitatis dogma, defendemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Deus est immensus seu rebus omnibus, tum corporeis, tum spiritualibus, intimè præsens est.

PROBATIO.

IMO. **D**EUS est ens necessarium, seu ens quod existit ex interna & absoluta necessitate, quam nulla vis coercet. Atqui tale ens necessario immensum est, seu a nulla re potest abesse. Nam absoluta necessitas æqualiter exigit, ut sit ubique, ac ut sit alicubi: contradictionem involvit, ut possit ab aliquo loco abesse, quia aberit sine causa. Pone uni tantum loco adesse, tollis uniformem illam, absolutamque necessitatem, quæ supponitur causa existendi interior, & inducis arbitrium seu

arbitrariam determinationem unius loci, cui addit, præ omni alio.

2do. Deus est ens infinitum & perfectissimum. Atqui ens infinitum & perfectissimum a nulla re vel loco potest abesse, id enim nec infinitum cogitatur, quod ullis terminis circumscribitur; nec perfectissimum, quod caret excellenti proprietate ubique existendi.

3tio. Deus est omnium rerum fabricator, est omnium operationum naturalium primus auctor, est omnium substantiarum adminiculum, ita ut nequeant sine ejus virtute existere. Atqui divina virtus agere non potest, ubi ipse Deus præsens non est & quodammodo in distans: quia nihilum non potest agere. At ubi substantia Dei non est, ibi est nihilum Dei.

PROPOSITIO SECUNDA.

Deus non est formaliter extensus, seu spatium, quod fingitur infinitum, non est divina immensitas.

PROBATIO.

ID efficitur illis rationibus, quibus probatur animos omnes nullo modo extensos esse.

imo. Si spiritus omnis extensus sit, necesse est aut quamlibet animi extensi partem esse animum & partis ejusmodi quamlibet partem esse quoque mentem, aut non esse. Atqui utrumque absurdum est: posterius quidem; nam si nulla pars animi extensi animus est, propriasque sibi intelligentia

valet; certum est omnino, neque totum quod ex omnibus his constat partibus, mentis particeps esse posse; quia ex nihilo nihil fit. Coagmentatio rerum vita vacuarum seu in quibus est nihilum vitæ, non potest continere vitam, non magis quam ex collectione rerum non extensarum potest componi extensio. Cum totum aliquid nihil revera sit, quam partium collectio; differre natura a partibus non potest. Primum etiam dici non potest: nempe singulas animi extensi partes esse totidem animos, qui sua gaudent intelligentia atque vita; quia tunc tot essent mentes, quot partes: in qua hypothesi omnes essent supervacaneæ præter unam: & præterea intimo sensu intelligimus rem, quæ in nobis est particeps cogitationis, non esse multiplicem.

2do. Sic conficere licet: si spiritus qui sentit ac percipit in nobis extensus esset, partesque haberet extra partes, unum ex his tribus affirmandum est: aut quamlibet naturæ hujus extensæ partem objectæ rei partem tantum percipere, aut singulas ejus partes totam rem objectam comprehendere; aut denique unum quoddam punctum esse individuum, quod singulas objectæ rei partes & totum simul percipiat, ad quod tanquam ad centrum omnes reliquæ partes tanquam totidem lineæ tendunt. Atqui primum dici nequit, quia tunc nihil erit in nobis, quod rem universam comprehendat; partes comparet cum partibus. Secundum etiam dici nequit: tunc enim quotquot animus punctis constabit, toties rem unam eandemque totam percipiet; id est, infinitæ unius rei perceptiones simul exorientur in nobis, & erit quisque spiritus multitudo personarum percipientium, Tertium verò eligere, est incidere in sententiam eorum, qui negant spiritus esse extensos; nam punctum individuum esse extensum nequit. Et præterea ejusmodi punctum in re extensa, juxta omnes philosophos, qui con-

tinui divisibilitatem in infinitum admittunt, nullum est. Aliunde non intelligitur, quare in eadem re extensa unicum punctum sit cogitans, alia non sint: neque etiam quomodo minimum istud punctum complecti valeat tantam rerum varietatem quantam percipimus.

3tio. Constat experientia esse in animis multarum rerum species, quæ imaginando nequeunt informari; ideoque nec longitudinis aliquid, nec latitudinis, nec crassitudinis habent, quales sunt notiones virtutum & vitiorum. Fingimus etiam animo formas potentiarum & virtutum, nunc crescentium, nunc imminutarum; quibus omnibus nihil extensionis inest. Omnes abstractæ rerum essentia dividi nequeunt. Quin etiam, mens nostra ipsas res extensas, nec extensè, nec dividuò percipit: si spatium mille passuum animo tecum expendas, non plus loci cogitatio hæc occupat in animo, aut animum magis dilatât, quam si de exâpeda vel pede cogites. Atqui si illa res, quæ in nobis sentit ac percipit, esset natura extensionis particeps, haud ea cuius rei, quam sentimus, æque esset accommodata, nec simili plane modo rerum majorum & minorum notiones animo informaret: minime vero omnium, res omni omnino magnitudine vacuas cogitando sibi effingeret, immo nullæ tales intelligibiles essent. Hanc argumentationem Aristoteles putat nulla via elevari posse.

4to. Si spiritus finiti essent formaliter extensi, essent etiam *corporei*, quia certe haberent omnes corporum proprietates. Essent primum *extensi ex hypothesi*; essent etiam *figurati*, nam haberent extensionem terminatam seu circularem, seu triangularem, seu quadratam, &c. certe extensio finita sine figura esse nequit. Essent etiam *mobiles*, possent

sunt transferri de loco in locum; & motus inter ipsos etiam communicaretur juxta certas leges seu impulsiones, seu gravitatis, &c. *Essent iidem divisibiles*: posset sane Deus dimidiam partem creaturæ extensæ annihilare servata alia dimidia parte; vel posset duas dimidias partes a se invicem disjungere. Substantiam sane extensam sine positione partium extra partes non concipimus. *Essent iidem impenetrabiles & solidi*: nam illa substantia impenetrabilis & solida dicitur, quæ locum suum replet, & cujus partes firmiter coherent, ob nullam aliam causam materia impenetrabilis & solida habetur. Atqui si spiritus extensi sint, replent locum suum, eorum partes valde coherent, cum nulla vi nisi divina possint divelli. Denique facile concipimus substantiam quamlibet vere & formaliter extensam posse in *organâ* distribui, & varias continere motus, qualis est motus sanguinis in corpore humano. Uno verbo ab idea substantiæ extensæ nullo modo separare possumus omnes corporis affectiones. Ergo, &c.

5to. Nullam habemus aliam judicandi regulam præter claram distinctamque perceptionem. Atqui clare & distincte disjunguntur cogitatio & omnes animi virtutes ab extensione: neque ullo modo possumus aut extensionem cogitare cum vi cogitandi, aut vim cogitandi vestire extensione.

6to. Tandem, quod Deum attinet, valde absurdum videtur negare Deum esse totum ubique, & partem solummodo illius esse in hac rerum universitate corporea. Hoc tamen necessario dicendum est, si spatium sit ipsa divina immensitas. Nam Deus infinite extensus non potest esse totus, v. g. in sole, cum infinitas spatii, quæ divinum attributum supponitur, in sole non sit. Immo alia pars divini immensitatis erit in sole, alia in terra.

Tom. I.

Q

& quisque planetarum motu suo varias peragrat
& metitur divinæ substantiæ partes.

Objicies. Nulla est idea clarior illa spatii; quidquid obnitamur animo, illam mente pellere non possumus: inviti spatium, ut quid *infinitum*, *immobile*, *æternum* & *necessarium* cogitamus; dura facile materiam limitibus circumscribimus. Ergo spatium habet objectivam realitatem, quam materia non habet.

Respondeo. Ergo spatium habet objectivam realitatem, in mente tum humana, tum divina: sicut alia bene multa, *tempus*, *numerus*, *æternæ veritates*. Concedo. Extra mentem omnem divinam & humanam, seu est proprietas entis alicujus distincta à cogitatione, vel aliqua substantia existens necessariò & ab æterno. Nego. Idea spatii valdè clara est, esto. Sed non est clarior quàm idea temporis, vel numeri, vel illarum rationum, quæ sunt inter numeros & figuras: ut spatium cogitamus infinitum & æternum; sic quoque cogitamus tempus infinitum, numeros infinitos, veritates infinitas & æternas. Igitur non magis concludere debemus spatium esse realem aliquam proprietatem æternam & infinitam extra mentem omnem, quam concludere licet, tempus, numerum, veritates esse entia realia extra intellectum omnem. Quid ergo spatium est? Est abstracta idea extensionis corporeæ; sicut tempus est idea abstracta durationis entium mutabilium: ut veritates æternæ sunt abstractæ notiones rationum, quæ sunt inter res possibles vel existentes. Quare illud ut infinitum semper cogitamus? Quia illam abstractam extensionem, quam mente comprehendimus, possumus augere in infinitum, eandem possumus etiam in infinitum minuere. Eadem prorsus ratione tempus augemus & minuímus in infinitum; numeros addimus & frangimus in infinitum.

Quare materiae terminos ponimus, non spatio? Quia materia est vere existens extra mentem, quae natura sua necessario circumscribitur: at extensio est abstracta idea, quae praescindit ab omni amplitudine determinata. Sic quoque cujusque rei finitas extra mentem existentis durationem finitam cogitamus, neque aliter possumus apprehendere: ipsam tamen abstractam temporis notionem sub forma indefinita concipimus. Res numeratas quoque semper certo & finito numero definitas cogitamus, etsi ipsi numeri infiniti censeantur. Quamobrem manifestum est omnibus rebus abstracte sumptis nullos limites ponere nos & sub forma infiniti negativi concipere, spatia, tempora, numeros, velocitates & quaecunque alia incrementi perpetui capacia sunt: quia mens habet perpetuam facultatem augendi id, quod nunquam esse potest absolute & positive infinitum, neque potest mens res illas tanquam finitas concipere, nisi tollas ab illa istam suam facultatem perpetuo augendi. Concludendum ergo est, illam infinitatem spatii, temporis, numeri, &c. esse infinitatem potentialem, seu capacitatem accipiendi incrementa, non absolutam & actuaalem infinitatem, extra mentem existentem; & illam esse unice positam in illa facultate, qua gaudet animus duplicandi, triplicandi, & quaecunque ratione multiplicandi, quidquid capax est amplificationis. Et idcirco etiam si posueris numerum aliquem esse infinitum, perget animus augendo & finget duos infinitos numeros, infinitum infinito majus, multiplicabit in infinitum ipsum infinitum. Adeo hae operationes ingenii nostri lusus sunt.

Objicies 2do. Multum disjuncta est a communi omnium intelligentia illa de substantiis non extensis opinio, habet multas inextricabiles difficultates.

Q 4

Primo: illæ substantiæ non extensæ vel minima sunt physica, quæ cum exilitate sint incredibili, secari amplius & dividi nequeunt: vel puncta sunt mathematica, quæ nemo, nisi mente & cogitatione, assequi potest: atque mille harum substantiarum in unius acus cuspe saltare poterunt: quæ ridicula notio risu excipienda potius est quam serio confutanda.

Secundo: quodcumque nec parvum est, nec magnum; nec spatium occupat, nec loci situsque inter cætera corpora particeps est; id omnino nihilum est. Magnitudo enim & extensio veram constituit illarum rerum, quæ vere existunt, essentiam; nec sine extensione cogitari potest vel substantia vel accidens.

Tertio: qui naturas inextensas defendunt, hi etiam docent easdem esse totas in toto spatio & simul totas in qualibet parte spatii: quod plane absurdum est. Etenim si tota Dei natura existat in loco A, nihil ejus esse potest in puncto B; aut si hoc etiam contineat divinam aliquam naturam, alia sit necesse est, tota ab illa altera discrepans. Similiter si animus noster totus unam corporis partem replet, nisi multiplicatus in aliis partibus totus existere non poterit nec unicus existere totus in toto corpore.

Quarto: si substantiæ inextensæ sint, locum nullum occupant; si locum nullum occupant, sunt immobiles, quod videtur absurdum. Ex eo etiam sequeretur posse animum finitum toti rerum universitati præsentem esse, illamque moderari.

Respondeo hæc omnia argumenta a veteribus nostræ sententiæ defensoribus præoccupata fuisse & confutata.

Primo: negant Plotinus & Porphyrius Deum, aut alias substantias non extensas, dici posse, vel puncta physica, vel puncta mathematica. Priora enim magnitudinem habent partesque extra partes, & cogitatione dividi possunt. Puncta vero mathematica, quamvis magnitudine careant, habent situm & positum. *Punctum*, ait Aristoteles, monas est, quod situ gaudet & positu. Spiritus vero, neque habet magnitudinem, neque situm: non possis illum dicere magnum vel parvum, nec collocatum ad septentrionem vel ad meridiem. Proinde nec in cuspide acus nec usquam alias saltare potest.

Secundo: populi opinionibus servire est, pro nihilo illud omne habere, quod non habet partes extra partes. Cum animum avocamus a sensibus & phantasia; quam multa sine ulla forma extensa cogitamus? Illa, quæ rebus omnibus præsidet sapientia, illa virtus, quæ omnia continet immensamque molem pro arbitrio versat, habetne ipsa molem aliquam?

Tertio: necesse est ut substantia spiritalis tota adsit illis rebus, quibus adest: ac si contrarium statueremus, nempe partem substantiæ spiritalis in parte corporis tantum existere, incideremus in id vitium, quod nobis exprobratur, consentientes rem individuum in partes secari posse. Sed adest pluribus partibus sine multiplicatione, ut vis motrix una adest omnibus partibus corporis moti, & sapientia divina una & individua adest omnibus partibus universitatis. Rem ita esse colligimus ex ipso communi omnium sensu naturæ insito, quo credimus Deum esse ubique; quod profecto esse non posset, si Deus esset diffusus, & unaquæque pars ejus ita disponderetur, ut una pars in uno loco, alia in alio loco existeret: sic enim Deus dissiparetur, neque pars unaquæque tota divina natura esse posset.

Quarto: sine dubio non competit spiritibus motus sicut corporibus: nec illa vi, qui *impetus* dicitur & corpora transfert, agitantur. Possunt tamen hoc sensu moveri, quod successive variis rebus *cogitationis* præsentes esse possint, & vi cogitationis procreatrice hoc sensu agitari: ac propter hanc eandem rationem efficere potest Deus potentia sua, ut spiritus finitus omnibus rebus creatis præsens sit cogitatione, eademque, ut corpus suum nunc regit, moderetur.

Aliæ sunt objectiones physicorum, quibus con-
ficiunt necessarium esse vacuum, ut existere possit motus, quas ingenue fatemur nos solvere non posse. Si omnia essent, inquit, plena corporibus nullo modo intelligere possemus, qua ratione fluida, sive liquores in perpetuo motu esse queant. Nam non possunt liquidorum particulae perpetuo situm mutare inter se, quin spatiosa vacua relinquunt: nullaque est materia quæ possit sese aptare tam subitis & tam variis mutationibus pororum, ut eos perpetuo accuratissime compleat. Oporteret illam subtilem materiam esse actu in infinitum divisam, quod omnino concipere non possumus, & redderet illam ad omnes usus inutilem: cura materiae in infinitum divisæ, seu quæ nullam haberet massam, nullum momentum esse posset, nulla vis, neque ad movendum, neque ad sistendum. Argumentum etiam insuperabile petitur ex inertia, quam materiae omni inesse experientia & ratione intelligimus: quæ efficit ut materia omnis movenda resistat pro quantitate molis suæ, cum qua tanta resistantia in mundo pleno demonstratur motum existere non posse. Præterea intelligimus Deum posse lunam vel aliud quodcumque corpus in nihilum redigere, cæteris in eodem statu divina virtute conservatis, quod tamen esse non posset, nisi vacuum esset possibile. Hisce & similibus rationibus multi adducti sunt, ut spatium vacuum admit-

terent; quod cum æqualiter distet a materia solida & a spiritu inextenso, & tamen proprietas extensionis sine subjecto esse non possit; illud dixerunt substantiam simplicissimam cujus unica sit aut saltem cognoscatur proprietas, videlicet extensio. Quoq; & quantas etiam habet hæc sententia difficultates!

De immutabilitate Dei.

Etsi immutabilitas negativum aliquid videatur significare; positiva nihilominus sensu philosophico in Deo proprietas est, per quam scilicet idem semper permanet: multoque magis mutabilitas & inconstantia defectus constantiæ est & immutabilitatis, quam constantia defectus mutabilitatis.

P R O P O S I T I O.

Deus est immutabilis.

PROBATIO.

1mo. **Q**UIDQUID mutatur; vel mutatur à causa externa, vel à causa interna. Atqui Deus experiri mutationem à causa externa non potest, cum sit independens, singularis & disjunctus ab omni alia re, nullique externæ impressioni obnoxius. Non ab interna causa: nam nulla alia concipi potest divinæ existentiae, ejusque modorum, quam necessitas absoluta existendi; quæ cum sit eadem semper & uniformis, exigit, ut Deus semper idem sit in omni tempore.

2do. Deus est ens infinitè perfectum. Atqui tale ens nullam accipit mutationem: quia nullam de novo acquirere perfectionem potest, cum jam

Q 4

omnes habeat; neque ullam deperdere, - cum sint omnes indissolubili nexu conjunctæ, nec una esse possit sine aliis. Vel sic confice, Deus est immutabiliter talis, qualis est necessariò. Sed est necessariò in forma perfectissima. Est ergo immutabiliter in illa forma.

3tio. Qua in re experiri mutationem posset? An ratione existentiae, sed illa necessaria est. An ratione loci? Sed immensus est. Omnia in ipso vivunt, moventur & sunt. An ratione temporis? Sed immobiliter æternus est, & in stante sua æternitate omnes temporum differentias continet. An ratione cognitionis? Sed quid latere potest infinitam scientiam. An ratione consiliorum? Sed à perfectissima mente omnis abest animi levitas, quæ ex ignorantia aut incogitantia in ipsis hominibus proficiscitur.

In hac denique sententia summa semper fuit omnium philosophorum consensus, scilicet „illam „necessariò existentem essentiam Dei, quæ est ipsa „æquabilitas, ipsa pulchritudo, ipsa singularitas, „quæ est ipsum ens, nullam experiri posse mutationem.,” *Plato in Phædone.*

Aliquam habet difficultatem attributi hujus cum libertate & variis divinæ providentiæ actibus conciliatio, de qua vide art. de *libertate Dei.*

De unitate seu singularitate Dei.

Per *unitatem* intelligimus, non solum illam singularitatem, quæ excludat omnis alterius entis *æqualis* & earundem perfectionum consortis existentiam, sed & omnis alius naturæ necessariæ & a se existentis seu independentis consortium. Adeoque veram naturæ divinæ unitatem negarunt,

Imo. Quotquot duas naturas ab æterno existentes, nempe materiam & Deum admiserunt, quique sic duo rerum principia, alterum efficiens, alterum, quod fingeretur, docuerunt. Hoc dogma Academicis, Peripateticis & Stoicis tribuit Tullius in *Acad. Quæst.* „ Naturam dividebant in res duas, ut altera esset efficiens; altera autem quasi huic se præbens, ex qua efficeretur aliquid: in eo quod efficeret vim esse censebant; in eo quod efficeretur materiam quamdam, (a) „ At juxta eundem philosophi hi duo ista rerum principia sic commiscebant, ut reipsa non nisi una fierent eademque natura, „ in utroque tamen utrumque, pergit Cicero, neque enim materiam ipsam cohætere potuisse, si nulla vi contineretur; neque vim sine aliqua materia: nihil est enim, quod alicubi non esse cogatur. „ Immo Stoici has res multo magis confundebant; docebant enim rem efficientem materialem esse, ignemque aliquem subtilissimum. Sed quidquid sit de horum opinione, certum est, fuisse quamplures philosophos, qui simplices & spirituales mentes professi, duo diversa rerum principia ab æterno simul extitisse asseruerunt, materiam videlicet, & Deum segregatum ab omni concretione corporea. Sic *Anaxagoras* sensit, sic *Archelaus*, sic *Atticus*, sic plures alii, *Pythagoram* quoque in hac sententia fuisse, *Numenius* author est. *Platonem* idem sensisse, *Plutarchus* & *Laertius* scripserunt. *Aristotelem* eandem fovisse sententiam persuasum multis fuit. *Porphyrius*, *Iamblicus*, *Proclus* & *Simplicius*, etiam docuerunt Deum caput esse atque causam rerum omnium, tamen putaverunt materiam esse æternam. Quorum omnium atque suam sententiam sic expo-

(a) Dicunt Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiunt, causam & materiam. Materia jacet iners, res ad omnia parata, cessatura si nemo moveat. Causa autem, id est, ratio materiam format. Sen. ep. 65.

nit Plutarchus (a). „ Præstat igitur Platonis, (quam Heracliti) sententiam sequi, atque hoc dicere & canere, mundum a Deo esse factum. Nam & mundus omnium operum est pulcherrimum, & Deus omnium causarum præstantissima. Substantiam autem & materiam, ex qua factus est mundus, non natam, sed semper subjectam opifici disponendam se atque ipsius similitudine, quantum fieri potest, effingendam sese præbuisse. Non enim ex nihilo extitit mundus, sed ex eo, quod non pulchre, non recte, nec perfecte, sese haberet, quomodo fiunt domus, vestis, statua. „ Immo vero quidam viri doctissimi hanc opinionem attribuant omnibus generatim antiquioribus sapientibus. Vide ed. lat. *Cudworthi* cum notis & diff. doctissimi interpretis, & *Beaufobri* in historia Manicheismi.

Hoc dogma tenuerunt olim etiam multi Christiani, qui idcirco *Materiarum* vocati sunt, inter quos *Hermogenes* celebris fuit, quem præsertim ex origine mali disputasse legimus apud *Tertullianum* l. contra Hermog. p. 138. „ Præstruit, ait Tertullianus, Dominum aut de semetipso fecisse cuncta, aut de aliquo. . . Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia partes ipsius fuissent, quæcunque ex semetipso fecisset Dominus; porro in partes non devenire, ut indivisibilem, & indemutabilem, & eundem semper, qua Dominus. Ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum & optimum definiens Dominum, qui bona & optima tam velit facere, quam sit; immo nihil non bonum atque optimum, & velle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inveniri autem & mala ab eo facta, utique non ex arbitrio, nec ex voluntate: nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod

(a) Tom. 2. op. p. 1014.

ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicujus rei factum: ex materia esse sine dubio. „

2do. Præter hanc æternam & necessariam materiam, & Deum, multi olim quasi tertium quoddam principium excogitarunt; quippe cum non intelligerent, quomodo sub regimine Dei summe boni malum oriri potuisset, & vanam ineptamque ducerent opinionem, quæ materiam *qualitatis omnis & virtutis vacuum*, causam mali faciebat, quod esset inobsequens voluntati Dei; putarentque in illo systemate malum non in materiam, sed in Deum ipsum refundendum esse; huic materię æternæ adjunxerunt *naturam* seu *vim* quamsdam ratione carentem & maleficam, inordinatis ac turbulentis motibus materiam perpetuo cientem: hanc naturam Plutarchus vocat *animam contrariam & contrariorum opificem; animam inpositam, turbulentam & mente vacuum*: nominat quandoque *necessitatem*, eo quod sine consilio agat; atque eam ipsum esse *fatum* asserit, de quo poëtæ & philosophi tam multa scripsere. Hi philosophi igitur sic explicant originem rerum; ut nihil omnino productum fuerit ex nihilo, neve bonum, neve malum: ac juxta eos Deus, cum mundum condere voluit, hæc effecit. Primo materiam digessit & suum elemento cuilibet locum assignavit. Deinde ne recte constituta denuo convellerentur, mundi animam emendavit, quantum potuit, ejusque inordinatos ac turbulentos motus temperavit. Et tandem de sua propria substantia partem addidit; quæ varios ejus motus sic dirigeret, ut hæc rerum omnium pulchritudo nasceretur. Quidquid ergo mali est in mundo, originem habet ab ista malefica anima, quam Deus omnino corrigere non potuit: quidquid vero boni, ab illa parte divina, quæ principatum obtinet, & æquabili lege omnia continet. Ut mundus universus, sic homo quisque,

ex tribus istis partibus componitur, nempe materia, vi inordinata & auro celesti.

Huic ultimæ opinioni valde deditus fuit *Plutarchus*, qui summo studio conatus est in illius patetocinium trahere omnes præclarissimos philosophos. Vide *Syst. Intell. Cudw. Historiam Manichæismi. Manichæismum ante Manichæos.*

3tio. Superioris sententiæ amplificatio quædam fuit Manichæorum doctrina. Hi etenim in hoc solummodo a recensitis philosophis differebant; quod existimarent, juxta veterem quamdam Chaldæorum, Phœnicum, & Persarum aliquorum opinionem, (a) in ista æterna materia naturaliter gigni varii generis animantia, & dæmones malos, unumque aliorum principem: duoque sic statuerint imperia æterna; aliud *lucis* repletum infinitis beatissimis spiritibus, in quo regnaret Deus optimus maximus; aliud *tenebrarum*, in quo imperitaret princeps dæmonum, *Hyle* dictus, cum suis consortibus. Audiamus ipsum Manichæum. (b) „In exordio fuerunt duæ substantiæ, a sese divisæ: & luminis quidem imperium tenebat Deus pater, in sua sancta stirpe perpetuus, in virtute magnificus, natura ipsa verus, æternitate propria exultans, semper continens apud se sapientiam & sensus vitales: per quos etiam duodecim membra luminis sui comprehendit, regni videlicet proprii divitias affluentes: In unoquoque autem membrorum ejus sunt recondita millia innumerabilium & immensorum thesaurorum. (c) Ipse vero pater in sua laude præcipuus,

(a) Vide hist. Man.

(b) Apud S. Aug. l. contra ep. Man. c. 13.

(c) Vide explicationem hujus mystici sermonis in hist. Man.

magnitudine incomprehensibilis, copulata habet sibi beata & gloriosa secula (æonas): neque numero, neque prolixitate æstimanda, cum quibus idem sanctus atque illustris pater & genitor degit: nullo etiam in regnis ejus insignibus aut indigente aut infirmo constituto: Ita autem fundata sunt ejusmodi splendidissima regna super lucidam & beatam terram, ut a nullo unquam aut moveri aut concuti possint. Juxta vero unam partem ac latus illius illustris ac sanctæ terræ, erat tenebrarum terra profunda, & immensa magnitudine, in qua habitant ignea corpora, genera scilicet pestifera. Hinc infinitæ tenebræ ex eadem manantes natura inæstimabiles cum propriis foetibus, ultra quas erant aquæ coenosæ ac turbidæ cum suis inhabitatoribus, quarum interius venti horribiles ac vehementes cum suo principe & genitoribus. Rursum regio ignea & corruptibilis cum suis ducibus & nationibus. Pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps omnium & dux, habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo; hæcque fuerunt naturæ quinque terræ pestiferæ (a). „ Hæc regna per infinita secula separata sic manserunt, neque Deus bonus dignum se judicabat, quidquam in imperio tenebrarum moliri aut ex materia quidquam fingere: principatus vero tenebrarum appetitu quidem præditi, at ratione destituti imperium lucis nesciebant. Verum tandem, vel quod nimium multiplicati fedes migrare voluerunt (b), vel quod exorto inter illos bello, qui

(a) Apud S. Aug. *ibid.* c. 15.

(b) Erat, inquit Manichæus, tempus cum materia sine ordine ferebatur, & generabat & crescebat ac multas potestates producebat. Ausa igitur evehebatur, nesciens substantiam boni. Postquam verò magis erecta novit terram & lumen boni, nitebatur ascendere ad ea, quæ non erant propria. *Titus Bostrensis.*

devicti sunt, vincentium furorem longius fugientes ad terminos regni lucis pervenerunt (a): hic tum victores, tum victi capti pulchritudine lucis, pace composita, regnum cœleste invadere meditati sunt. Deus vero, a quo nullum malum existere potest, bellum declinans, hanc arripuit occasionem corrigendi aliquatenus tenebrarum perversam substantiam, mundique hujus aspectabilis efformandi. „ Bonus ergo potestatem quamdam mittit, custodituram scilicet præscripta, re autem vera futuram ipsi materiæ illecebram & invitamentum ad moderationem, ejus a voluntate alienam. Hanc conspicata materia, amore exarsit, sibi eam conjungere concupivit, improvideque devoravit. Sic quodammodo tanquam bellua ligata est. „ Hæc Titus Bostrensis, qui videtur melius perspectam habuisse Manichæorum doctrinam. Idem addit, Manichæos usos esse hoc exemplo „ tanquam cautione missæ potestatis materiam sopitam fuisse. „ Ex commixtione ergo duarum naturarum, non solum hominem, sed universum mundum, quem in omnibus partibus animatum putabant, generatum docebant.

Hæc Manichæi: at inter Persas aliosque orientales plures extiterunt, qui malo principio excellentiores dotes majoremque virtutem concessisse videntur, & duos quodammodo Deos æternos & inimicos constituisse: nisi decepti fuerint Plutarchus & alii Græci, & per Græcos etiam quamplu-

(a) Explanant autem modum seditionis hujus. Qui, inquit Manichæus, ex ea nequitia (nequitia autem satanas est) nati sunt, se mutuo insectati sunt & devoraverunt, dura & gravia passi, neque prius destiterunt in seipso moveri, quàm lumen sero tandem viderent. His enim verbis utitur, & à se enim ipsi exagitati, cum alioqui nescirent, ita tamen ausi sunt ad lumen accedere.

Idem.

rimi Latini, quod extra omnem verisimilitudinem non est. Sed de horum omnium doctrina alius erit fortasse dicendi locus.

4to. Divinæ naturæ unitatem negaverunt illi ethnici, qui multos Deos æquales & independentes agnoverunt: sed profecto res est valde ambigua, an veteres eodem sensu istam vocem *Dii* semper acceperint ac nos nunc accipimus: aut potius certum videtur eos per illam vocem, ubi illam pluribus tribuebant, nequaquam intellexisse entia perfectissima, neque entia necessaria, neque primas causas rerum omnium; sed inferiores aliquos Deos *indigetis, gentilitios, locales, tutelares, cœlestes & mundanos*, quos tanquam primæ & universalis causæ ministros spectabant. Quod cum aliqua diligentia effecturi sumus, ut vis sua constet argumentis supra allatis ex notione immensi, omniscientis & omnipotentis Dei omnium hominum mentibus impressa.

PROPOSITIO PRIMA.

Unicum esse Deum, seu unicam primam causam rerum omnium, sine æquali, ratio evidenter demonstrat; philosophi omnes Theistæ docuerunt; omnes vetustissimæ gentes semper agnoverunt: adeoque unitas pertinet ad notionem veri & summi Dei animis hominum insitam.

P R O B A T I O.

P A R S P R I M A.

Unitas Dei ratione conficitur.

D1MO. DEUS est ens summum. Atqui repugnant plura summa: quia id tantummodo summum est, quod neque majus quidquam, neque par agnoscit. Sic Tertullianus: „ de isto convenit apud omnes, ut Deus sit summum magnum & forma, & ratione, & vi, & potestate.... Quæ erit jam conditio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adæquetur; id est, ut non sit aliud summum magnum, eversâ conditione &, ut ita dixerim, lege, quæ summo magno nihil sinit adæquari. „

2do. Deus est ens infinite perfectum, cui nulla deest perfectio. Atqui non potes ponere duo entia summe perfecta, quin eodem tempore statuas utrumque carere aliqua perfectione. Nam illa duo entia A & B, a se invicem aliqua re distinguuntur & differunt, scilicet, attributis suis vel causa formali existentiz suæ: nam si A & B habeant eandem causam formalem existentiz suæ, eandem naturam

naturam & eadem attributa, certè ex nulla parte differunt: porrò id per quod distinguerentur perfectio esset, & illa perfectione alterutrum careret. Ergo. — Neque dicas per existentiam, quam habet quodque specialem, utrumque ens satis distingui. Nam existentia supponit res distinctas, & ubi nulla est distinctio, absurdè fingitur separata existentia: sic suppose Petrum & Paulum non distingui neque par naturam, neque per causam suam, videlicet decretum divinæ voluntatis. Certè Petrus & Paulus entia duo esse non possunt, nec separatam habere existentiam. Argumentum hoc subtile scholasticorum est.

3tio. Deus est ens necessarium. Atqui entia plura necessaria esse non possunt. Nam illud ens tantum est necessarium, quod non possumus cogitare non existens, seu cujus non existentia involvit contradictionem, Atqui omnia entia præter unum possumus cogitare non existentia: pone verbi gratia decem, facile concipimus ex istis decem, novem esse prorsus inutilia & posse non esse.

Deinde ens necessarium illud est, quod existit ex interna & absoluta necessitate, quam necessitatem aliqua ratione, ut antecedentem & internam seu formalem causam existentia Dei cogitamus. Atqui illa absoluta & uniformis necessitas unius & singularis naturæ perfectissimæ causa interior esse tantum potest: unius immensitatis, unius æternitatis, unius potentia, unius intelligentia &c., nec unitatem ab illius idea disjungere valemus: cur duorum vel trium entium, vel quinque, vel viginti, &c. causa fit, non videmus: ubicumque numerus fingitur, ibi est *arbitrium*, non *necessitas*; quia quicumque alius numerus æquè possibilis est. Rationem hanc benè exposuit *Clarkius*.

4to. Deus est ens infinitum, ens cujus attributa omnia sunt infinita. Atqui unicum tantum potest esse ens, cujus attributa omnia sint infinita: quia omnia attributa infinita necessario singularia sunt. Primò *immensitas* postulat dependentiam omnium aliarum rerum. Nam quod immensum est, à nulla re alia debet excludi. Atqui si essent duo entia æqualia & à se mutuo nullo modo dependentia, à se mutuo excluderentur. Deus ideo tantum in creaturis existere concipitur, quia per ipsum & in ipso existunt, seu earum existentia & conservatio fluit ex perpetua Dei actione. Sed si illas divina virtus non fecisset, nec existerent per Deum, nec in Deo, Deus ab illis excluderetur. Secundò duplex *omnipotentia* repugnat: nam illa potentia infinita non est, quæ experitur contrariam, immò æqualem in alio ente. Et cum his duobus attributis intereunt omnes aliæ perfectiones. *Scientia infinita* nulla est, siquidem ille non novit omnia, qui ab aliqua re excluditur, non novit naturam, vim, consilia illius æqualis entis & independentis. *Sapientia* nulla est, nec *bonitas*, nec *justitia*; siquidem ille non potest sapienter, justè & benignè cum aliqua fidentia & securitate agere, qui experiri potest aliam naturam consilia contraria machinantem. Si dicas mendicare posse unum Deum ab alio veniam agendi, sustulisti entis independentis & perfecti & infiniti notionem. Tandem perit etiam Dei *felicitas* summa, quæ in voluntate omnipotente, liberrima & sibi sufficiente posita est.

5to. Denique omnia in mundo connexa sunt, & ordo unus ex omnibus existit, ergo unico consilio mundus constitutus est: cuncta in eo placidè summaque cum constantia & æquabilitate, juxta easdem leges feruntur; ergo unica est administrationis ratio. Atqui ex unitate consilii in constitutione mundi bene colligitur illius unum est archi-

teſtum, & ex unitate providentiæ bene efficitur unum eſſe rectorem. Tanta pax & concordia hanc univerſitatem non contineret, ſi turba quædam Deorum per ſe exiſtentium & æqualium, nec ullius ſupremi numinis juffis parentium, rerum adminiſtrationi præſideret.

SECUNDA PARS.

Conſenſio philoſophorum circa unitatem Dei ſummi.

OMNES illi, qui primis religionis Chriſtiæ temporibus adverſus gentiles ſcripſerunt, hoc ſibi probandum ſuſceperunt, maximi nominis philoſophos, non ſecus ac Chriſtianos, unum rerum omnium parentem ac Deum profeſſos eſſe. Hoc argumentum tractarunt *Clemens Alexandrinus* in Strom. & in cohortatione ad gentes; *Athenagoras* in apologia pro Chriſtianiſ; *Theophilus Antiochenus* in libris ad Autolicum; *Cyrillus Alexandrinus* l. 1. contra Julianum. Et inter Latinos, *Tertullianus* in apologetico c. 24. *Minucius Felix* in Octavio cap. 19. *Arnobius* l. 1. adverſus gentes. *Lactantius* inſt. l. 1. c. 5. 6. 7. Horum ſecutus eſt veſtigia *Huetius* in Alnetaniſ quæſtionibus; ſed omnium copioſius de hac philoſophorum conſenſione diſſeruit *Cudworthus* in ſyſtemate intellectuali. In re tam aperta congerere teſtimonia ſupervacaneum videtur, adeoque unum appellabimus *Onatum* ex ſchola Pythagoræ philoſophum; cujus apud *Stobæum* hæc ſententia legitur. „ Neque mihi unus videtur Deus, verum unus quidem maximus ac ſummus Deus, rerum univerſitatem gubernans; alii autem præterea multi, diverſis virtutibus præditi. Imperat autem omnibus Deus is, qui robore; magni-

tudine, virtute præstat. Hic ille Deus est, qui universum mundum arcet, moderatur & continet. Reliqui vero Dii sunt, qui per cælum eodem, quo tota rerum universitas, motu decurrunt, primum & intelligibilem illum Deum ordine sequentes. „ Hanc sententiam expresse aliis philosophis omnibus attribuit S. *Cyrillus*, l. i. c. Jul. Manifestum est, ait, etiam Græco more philosophantibus, unum censei ac in confesso esse Deum universi conditorem & natura omnes superantem, a quo facti sunt & producti ad generationem alii deinceps Dii sub intellectum & sensum, ut ipsi loquuntur, cadentes. „ Et certe ne unus quidem inter omnes veteres sapientes laudari potest, qui plura crediderit numina æterna, & per se existentia: immo Cicero scripsit Tusc. disput. l. i. „ Deus alio modo intelligi non potest, nisi ut mens soluta & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens & movens, ipsa prædita motu sempiterno (a). „

P A R S T E R T I A.

*Consensio nationum omnium circa unitatem
Dei summi.*

CUM afferimus hanc fuisse communem omnium populorum fidem, unum esse *supremum* Deum *optimum*, *maximum*, patrem Deorum atque hominum;

(a) Est enim notatu valde dignum (ut bene observat *Cartesius* resp. ad secund. obj. post medit.) quod omnes metaphysici in Dei attributis (iis scilicet quæ per solam rationem humanam cognosci possunt) describendis unanimiter consentiant, adeo ut nulla sit res physica, nulla sensibilis, nulla ejus ideam maxime crassam & palpabilem habeamus, de cujus naturâ non major opinionum diversitas apud philosophos reperiatur.

non hoc affumimus probandum, nullam fuisse ex imperita multitudine, qui hac non fuerit imbutus opinione, sed hoc solummodo demonstrare contendimus nullam fuisse gentem in qua doctos inter & indoctos publica & communis doctrina non fuerit, unum esse *Deum summum*, qui cunctas res hominumque Deorumque moderetur. Hanc partem confirmabimus 1mo. Optimorum testium autoritate. 2do. Poëtarum, qui religiones populorum suis carminibus celebrarunt, evidentissimis testimoniis. 3tio. Speciali consideratione variarum religionum. Et 4to. denique communibus apud vulgus opinionibus & consuetudinibus.

1mo. Hæc assertio firmatur autoritate optimorum testium.

Aristoteles, de rep. l. 4. c. 15. p. 510. t. 3. op. scribit: „ omnes homines affirmant Deos esse sub imperio. „ Hoc est, unum esse regem & dominum; qui Diis omnibus imperet.

Maximus Tyrius. diff. 1ma. p. 4. & 5. „ Quod si concionem cogas, omnesque simul artes uno decreto convenire jubeas, ac de Deo ex iis quæras, putasne aliud pictorem, aliud statuarium, aliud poëtam, aliud dicturum esse philosophum? Immo ne Scythia quidem, & Græcus, & Persa, & Hyperboreus. Verum enim vero in aliis videbis alia, neque unquam eadem statuere homines. Nec enim bonum idem omnibus, nec idem omnibus malum, nec idem turpe aut honestum. Ut de legibus taceam, quæ pro cujusque placito in omnes ita partes distrahuntur, ut non modo gens cum gente, sed nec urbs cum urbe, nec familia cum familia, nec homo cum homine, nec unus aliquis interdum secum ipso consentiat.... In hac tanta pugna, contentione atque opinionum varietate, in eo legea

ubique terrarum atque opiniones convenire videbis: Deum esse unum regem omnium & patrem, huic multos additos esse Deos alios, qui supremi illius filii sint & quasi in imperio collegæ. In eo Græcus cum Barbaro, Mediterraneus cum Insulano, sapiens consentit cum stulto. „

S. Augustinus, cum *Faustus* Manichæus obje-
cisset, Christianos mutuatos esse a gentilibus fidem
in unum supremum Deum, hæc respondet: „ dif-
featur ergo *Faustus* monarchiæ opinionem non ex
gentibus nos habere, sed gentes non usque adeo
ad falsos Deos esse delapsas, ut opinionem amitte-
rent unius veri Dei, ex quo est omnis qualiscunque
natura. „

2do. Eadem assertio confirmatur autoritate
poëtarum omnium, qui eloquentiæ & artis suæ
luminibus populorum religiones exornarunt &
vates propterea theologi que gentilium nuncupati
sunt. Haud diffitemur quidem illorum carminibus
multa ridicula, contradictoria & plane abhorrentia,
tum a ratione, tum a pietate accepisse authorita-
tem, & depravasse eos in multis populorum ani-
mos, propterea que a *Platone* recte ablegatos fuisse
a sua republica: tamen certissimum est eisdem,
in ista fabularum colluvione, semper servavisse
dogma istud de unitate Dei *summi & æterni*. *Jus-
tinus martyr* testatur „ se librum de monarchia Dei
eo consilio scripsisse, ut insitam a natura, sed a
prava consuetudine oblitteratam de Deo uno senten-
tiam resuscitaret ex poëtarum scriptis. „ *D. Chri-
stostomus* or. 36. p. 447. scribit. „ Poëtæ omnes pri-
mum principemque Deum universe parentem appel-
lant rerum omnium ratione præditarum, nec non
regem earumdem, cui poëtarum doctrinæ morigeri
homines *Jovi regi* altaria dedicant, neque veren-
tur eum patrem appellare. „ Quædam afferamus
exemp a.

Orpheus, poetarum Græcorum, quorum feruntur carmina aliqua, antiquissimus; quique propter multa egregia de theologia scripta, constitutam apud *Thracas* religionem, & instituta mysteria, *theologus* a veteribus dictus est: ex cujus quoque præceptis non mediocrem sapientiæ suæ partem hausisse putantur celeberrimi olim philosophi *Pythagoras* & alii: *Orpheus* hic, licet multos Deos coluerit, colendosque illos esse populos docuerit: tamen certissimum est, unum tantum supremum Deum admisisse. Hoc testantur antiquissimi scriptores; hoc confirmant illa carmina, quæ sub ejus nomine feruntur; quæ si forte genuina non sint, tamen sunt antiquissima, ejusque doctrinam continere non dubitant eruditi. Inter multa ejus pulcherrima laudata a veteribus, ea solum describemus, quæ *Proclus* servavit,

Primus, postremusque Jovis, qui fulmine candet:
Ille caput mediumque simul, cui cuncta creantur:
Ille solum ac coeli stellatos sustinet axes,

Rex idem, rerum parens & originis auctor
Unica vis, dæmonque unus, qui cuncta gubernat.

Sophocles in tragœdia, quæ publice agebatur, hæc scripserat, testibus S. Justino & Clemente Alexandrino,

Unus profecto est, unus est tantum Deus
Qui coelum & amplum condidit terræ globum,
Marisque fructus, vimque ventorum gravem.
Plerique nostrum, mente sed capti, Deum
Simulachra nobis, seu mali solatium,
Cum faxea atque acerna consecravimus,
Sive aureas, eburneasque imagines;
Sacris & istos colimus, his festos dies
Agimus: pios hoc esse nos remur modo.

Multa similia habent *Æschilus*, *Aristophanes*, *Mænander*, aliique Græci poëtæ, quorum carmina, omnium, etiam artificum, manibus terebantur.

Neque minus communis est apud Latinos doctrina.

Ennius, tametsi Deos omnes inferiores *Erebo* & *Nocte* natos esse doceat, seu quod idem est ex chao generatos, unum tamen Deum cæteris omnibus majorem & præstantiorem laudat, qui

Divumque hominumque pater rex

ipfi dicitur. Quæ denominatio nullius esse potest, nisi ejus qui universam naturam fabricatus est, cumque ipse ortu careat, Deos una cum mundo ex chao finxit.

Plauti quoque hæc verba clara sunt in *Rudens*; ubi Deos ut Jovis angelos exhibet.

Qui gentes omnes mariaque & terras movet
Ejus sum civis civitate cœlitum.
Qui est imperator Divum atque hominum Jupiter,
Is nos per gentes alium alia disparat,
Hominum qui facta, mores, pietatem & fidem
Noscamus,
Qui falsas lites falsis testimoniis
Petunt, quique in jure abjurant pecuniam,
Eorum referemus nomina exscripta ad Jovem.

Valerii Sorani poëtæ vetustissimi versus hos servavit *Varro*.

Jupiter omnipotens regum rex ipse Deumque
Progenitor genitrixque Deum, Deus unus & omnis.

Apud *Virgilium*, l. i. *Æn.* sic Jovem compellat *Venus*.

O qui res hominumque Deumque
 Æternis regis imperiis & fulmine terras.

& alibi,

O pater, o hominum divumque æterna potestas.

Divumque æterna potestas, inquit Servius, propter
 aliorum numinum discretionem, quæ scilicet æter-
 na non sunt, sed ex Jove generata & edita. *Horatius*,
 l. 1. Ode 12. habet.

Quid prius dicam solitis parentis
 Laudibus? qui res hominum & Deorum,
 Qui mare & terras variisque mundum
 Temperat horis.

Unde nil majus generatur ipso
 Nec viget quidquam simile aut secundum.
 Proximos illi tamen occupavit
 Pallas honores.

„*Nihil Jovi est secundum*, inquit J. Bond, quia nul-
 lus ordo esse potest inter infinitum & finitum.„

Accedat locus alius ex l. 3. ode 4.

Qui terram inertem, qui mare temperat
 Ventosum, & urbes regnaque tristia
 Divos mortalesque turmas
 Imperio regit unus æquo.

Apollo, quæ per oracula prædicebat a Jove prius
 acceperat,

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phæbus Apollo
 Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.

Æn. l. 3. v. 251.

Notandum Apollinem, inquit Servius, quæ dicit, ab Jove cognoscere. Hæcque constans poëtarum theologia est. In hymno in Apoll. ipse de se canit Apollo: „oraculaque edam hominibus, Jovis verum consilium.„ Unde recte scribit Suidas, Apollinem *Jovis esse interpretem*.

Rem nostram etiam hoc maxime conficit quod veteres omnes seu poëtæ seu philosophi, Deos mundi æquales finxerint & apud eos *theogonia* seu generatio Deorum pars sit *cosmogoniæ* seu generationis mundi. Hæc doctrina valde clare exponitur ab *Ovidio*, qui *Hesiodi* & aliorum secutus est vestigia. Is in initio *Metamorphoseon* docet mundum aliquando cœpisse, & ex chaos generatum esse,

Ante mare & terras & quod tegit omnia cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos.

Deinde post generatum mundum tradit conditos fuisse Deos.

Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent coeleste solum, formæque Deorum.

Tandem non fortuito & temerario concursu partium materiæ, sed *unius supremi Dei* ingeriti & æterni voluntate cuncta constituta docet: qui singulis mundi partibus propria tribuit animalia, mare piscibus replevit, terram hominibus incolendam dedit, cœlum Deorum voluit esse domicilium.

Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras & terris abscidit undas,
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.

Sic ubi dispositam quisquis fuit ille Deorum
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit.

Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei.

Ovidius in istis verbis unum tantum mundi opificem; melioremque naturam nominat, at idem tamen ubi hominum ortum describit, ex more gentilium, a Deo quidem unico genus esse conditum mortalium fatetur, verum in effigiem moderantium cuncta Deorum. Atque consentienter huic poetarum doctrinæ, quæ communis apud paganos fuit, scribit *Cicero*, mundum conditum fuisse hominum Deorumque causa & esse commune Deorum & hominum domicilium.

Multa quidem sunt hisce in speciem repugnantia apud eosdem poetas, sed meminisse oportet theologiam poetarum esse colluvionem quandam, sensuum naturalium, quibus omnes homines informantur, & scitorum philosophicorum, & traditionum antiquarum, & fictionum allegoricarum, & fabularum popularium: & propterea poeticum sermonem nullo modo secum consistere. Sic verbi gratia, ille *Jupiter* erit ex sensu naturali, *optimus, maximus, mundi melioris origo, Divum hominumque pater rex*; erit ex traditione *filius Saturni*; erit juxta cosmogoniam philosophorum ex *chao* generatus; erit juxta fictionem allegoricam *aër*, quo circumfundimur. Sed in hac summa confusione eminent theologiam ex sensu naturali oriunda, etiam exprimitur ambiguo & corrupto sermone: nec dubium est quin majorem etiam in populorum animos habuerit vim. Hi fictiones allegoricas non intelligebant; cosmogonias & theogonias philosophorum non curabant; ab illis traditionibus, quæ Jovem aliosque Deos homines esse ferebant, tanquam ab impiis commentis abhorrebant: ideoque hoc solum relinquitur, ut crediderint juxta sensum naturalem & opinionem optimorum philosophorum unum esse supremum Deum, & plures inferiores, quibus præsertim sui cura commissa esset.

3tio. Si populorum religiones & instituta figillatim recensamus, inveniemus fere omnes idolis,

brutis animantibus, astris, mortuis hominibus, & infinitæ Deorum multitudini supplicasse, & tamen mansisse in communi omnium gentium fide unum esse supremum Deum, omnium rerum parentem.

Primo. Hanc fuisse perpetuam fidem gentis *Hebrææ* & ejus progenitorum ab origine mundi ex antiquissimo historico *Moyse* compertum habemus: qui in operis sui exordio sine ulla hæsitatione Deum omnium rerum conditorem prædicat; & hanc sententiam viguisse docet apud *Noëmi* posteros in terra Chanaan usque ad *Abrahami* tempora, ubi erat *Melchisedech sacerdos Dei altissimi*. Neque solum ex *Moyse*, sed ex vetustissimo libro *Job*, & aliorum scriptorum antiquorum fragmentis, quæ idololatriæ & ethnicarum superstitionum origines & progressus memorix prodiderunt, in aliis quoque locis unius Dei fidem communem fuisse discimus. Post *Abrahamum* peculiaris certe laus gentis *Hebrææ* fuit: quod nullos Deos præter supremam & universalem causam agnoverit, & a *Moyse* temporibus habuerit constitutionem civilem istius doctrinæ conservatricem, cujus lex fundamentalis erat: *audi Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est.*

Secundo. *Chaldæorum* doctrinam his verbis tradit *Berosus* antiquissimus scriptor: „Chaldæi docent tempus fuisse olim, cum nihil esset præter tenebras & aquam.... Belum vero, quem Jovem interpretantur, medias divisisse tenebras, separasse invicem cælum & terram, & hac ratione mundum condidisse..... Hunc etiam Belum sidera, solem, lunam & quinque stellas erraticas comparasse.„

Tertio. *Ægyptii*, etsi Deorum multitudine & superstitionibus omnes alios populos vicerint, tantæ tamen Deorum turbæ unum excellentius omnibus, celsissimumque numen præposuisse novimus.

Id constat ex eo, quod Græci philosophi & legislatores, qui *mysteria* apud Græcos & alios populos instituerunt, ut *Orpheus*, *Pythagoras*, &c. hanc doctrinam secum in patriam ex *Ægypto* asportarint. *Plutarchus* toto de *Iside* & *Osiride* libro *Ægyptios* humen unum agnovisse, & principem Deum appellasse docet. Idem tradit *Jamblychus*, qui *Ægyptiorum* religiones cum summa diligentia explicavit. Hanc doctrinam continent libri *Hermetici*, qui quamvis genuini non sint, repræsentare tamen creduntur in multis partibus *Ægyptiorum* dogmata. Præterea nulla gens firmitus & tenacius adhæsit vetustissimæ traditioni de mundi generatione, quæ sane concipi nequit sine Deo supremo. Denique insigne etiam argumentum suppeditat præstantissimum illud antiquitatis *Ægyptiacæ* monumentum, quod *Plutarchus* & alii posteritati conservaverunt: illa videlicet inscriptio templi, quod erat in Saide, ego sum omne, quod extitit, est & erit; meumque pepulum nemo adhuc mortalium detexit. Cujus inscriptionis hunc esse sensum cum multa eruditione defendit *Cudworthus*. „Tota rerum natura nihil est, nisi ipse ego, verum peplo circumdatus: at splendorem meum nudum, neque ullo velo tectum nemo unus mortalium, aut oculis contueri, aut mente comprehendere potest.„

Quarto. De *Æthyopibus* scribit *Strabo*: „Deum putant alterum immortalem, alterum mortalem: immortalem, quidem eum, qui rerum omnium causa sit. Mortalis vero apud eos incertus est & nomine caret, sed frequentius eos, a quibus beneficium acceperunt, & reges pro Diis habent.„

Quinto. Antiquissima gens *Persarum* nullis olim utebatur templis, neque idolis, sed in locis altissimis, sicut facere consueverunt patriarchæ, sacra faciebant: eos unum agnovisse tantum Deum supremum, qui *Oromazes* dicebatur, testantur sacra eo-

rum monumenta; adstruit authoritas scriptorum Arabum; probat hodierna recentiorum Persarum, qui contempto Mahumete, veteres suæ gentis doctores sequuntur, consuetudo. Hanc reliquerat *Zoroaster* Persarum legislator Dei summi descriptionem. „Ens est primum, æternum, immortale, sine socio aut æquali, omnis pulchritudinis fons, integerrimum, bonorum optimum, prudentium prudentissimum, legum æquitatis & justitiæ parens, a se ipso doctum, a se existens, perfectum, &c. (a) Immo clarissimus author *Thomas Hyde*, l. de rel. vet. Pers. contendit adversus scriptores Græcos cultum ignis atque astrorum apud illam gentem nunquam *sacrum* fuisse & *latricum*, sed tantummodo *civilem* & *relativum*. Baylius quidem asseruit post alios plurimos Persas agnovisse præter *Oromazen* Deum bonum, alium Deum, æternum & ingenitum mali principium, sed hanc esse vanam calumbiam videre licet apud *T. Hyde* ibid. *Cudw.* in syst. intell. & *Beausobre* in historia Manicheismi. Ipsi Manichæi duos Deos non admittebant; ut patet ex hac contestatione Fausti Manichæi apud *S. Aug.* l. 21. „Nunquam in nostris quidem assertionibus duorum Deorum auditum est nomen. „

Quinto. *Sabæi*, qui gravissime accusantur a *Maimonide*, quod nullum Deum præter stellas agnoscant, & solem pro Deo maximo habeant, ab *Abulpharagio* doctissimo viro, & qui optime perspectam habuit eorum doctrinam plane absolvuntur: docet quidem eos unicum Deum summum agnoscere, quem *Dominum Dominorum* vocant, „ & argumenta eorum ad probandam Dei unitatem firmiora esse: spiritus cælestes hominibus, Deum supremum adituris, mediatorum loco esse, quorum ope beneficia sua illis communicat, & voluntatem

(a) Vide Eusebium in præp. ev. l. 1.

suam patefacit. Vide *Pocock* specimen hist. Arab. p. 143. „

Sexto. *Græcorum & Romanorum* qui sensus fuerint, satis liquet ex iis quæ jam laudata sunt ex eorum oratoribus, poëtis & philosophis: hoc solummodo addemus quod Jovem dicere solerent *optimum maximum*, & in cultu solemniori hac uti formula precandi *Kyrie eleyson*: quodque *Deus ignotus*, cui ara Athenis dicata fuit, quique apostolo Paulo in exordio sui sermonis ad Areopagum occasionem præbuit conciliandi sibi animos Atheniensium, verisimiliter fuerit *Deus maximus* supra omnem *sensum & intellectum* positus; & ideo *ignotus* dictus. Cui interpretationi favent hæc apostoli verba: „quem vos ignorantes colitis (id est, quem sub ignoti Dei nomine invocatis) hunc ego annuntio vobis. Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, &c. „

Denique, qui nostris temporibus falsis numinibus sacra faciunt, *Indi omnes, Sinenses, Siamitæ, Africani & Americani* tenent unum esse summum maximumque Deum quem variis designant nominibus: ita testatur *Jos. Acosta*: „hoc, ait, commune apud barbaros est, ut Deum quidem omnium rerum supremum & summe bonum fateantur; spirituum vero quorundam perverforum non obscura opinio sit. Igitur & quis ille summus, idemque sempiternus rerum omnium opifex, quem illi ignorantes colunt, per omnia doceri debent, mox quantum ab illo, illiusque fidelibus ministris angelis, absint gens pessima cacodæmonum. „ Vide *Rochefort Histoire des Caraïbes*, l. 4. c. 13. *Du Tertre Histoire nat. des Antilles* p. 7. *Sagard Histoire du Canada*. *Purchas* t. 4. l. 10. c. 5. *Recueil de lettres édifiantes &c.*

4to. Tandem ex communibus vulgi opinionibus & consuetudinibus colligitur hæc universalis hominum non omnino rudium consensus in agnoscenda supremi numinis unitate. Nam

Primo. Omnes populi semper existimarunt Deum esse *ubique*, & intervenire ipsis cogitationibus: quod de mortali vita functo, vel de gentilitiis Diis intelligere non potuerunt, sed de unico rerum omnium auctore. „Unum quiddam, ait Plotinus, idemque numero esse simul ubique totum communis indicat mentis humanæ conceptio; quando omnes naturali quodam instinctu clamant in unoquoque nostrum esse Deum: adeo ut unus in omnibus, idemque sit Deus.,

Secundo. Usitatissimi moris erat apud paganos nomen, *Deus*, usurpari in singulare numero; ex quo concludunt veteres scriptores Christiani naturæ humanæ adjunctam esse unius Dei cogitationem. „Vulgus, inquit S. Cyprianus tract. de van. idolorum, in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima sui auctoris vel principis admonetur, dici frequenter audimus, *ô Deus!* & *Deus videt*, & *Deo commendo*; & *Deus mihi reddet*. Has voces vocat Tertullianus, *testimonium animæ naturaliter Christianæ*.

Tertio. Hoc concluditur ex Epicureorum disputationibus contra Dei existentiam. Quem enim Deum illi impugnabant? Num *Jovem Cretensem*, aut *Saturni filium*, aut alium quemquam Deum gentilitium? Nequaquam certe: sed „impositum servicibus suis sempiternum Dominum; quem dies noctesque timerent: omnia ad se pertinere putantem, curiosum & plenum negotii Deum., Sic enim describitur ab Epicureo apud Ciceronem & adversus hunc sempiternum & unicum Dominum semper argumentatur. Ut etiam Lucretius sequentibus versibus:

Quis

Quis regere immensi summam, quis habere profundi,
 Eundo manu valida potis est moderanter habenas?
 Quis pariter cœlos omnes convertere & omnes
 Ignibus ætheriis terras suffire feraces,
 Omnibus inque locis esse omni tempore præsto.

Denique ex eo colligitur paganos unum supremum Deum agnovisse, etsi solummodo cultu prosequerentur Deos gentilitios & inferiores, quod post introductam religionem Christianam, & disputationes exortas inter Christianos & ethnicos, ne unus quidem in tanta hominum multitudine extiterit, qui plures Deos independentes & æternos unquam defenderit: immo injuriam sibi fieri clamarunt, si hæc ratione religio sua intelligeretur, & circa unitatem primæ causæ & principis Dei se esse concordēs professi semper sunt. Quæ unanimes attestatio conjuncta cum illis omnibus quæ hæctenus allata sunt, omnino conficit unitatem in animis hominum semper fuisse conjunctam cum idea veri & magni Dei.

Objicies. Nihil adeo certum videtur in tota retro antiquitate, quam agnovisse omnes gentes Deos innumerabiles, atque hanc fuisse gentis Judaicæ peculiarem gloriam, quod Deum unicum agnovit & coluerit. Ergo imperite satis pro Dei unitate ex consensu nationum argumentum petitur.

Respondeo, distingo antecedens. Certum est gentes omnes, plures Deos coluisse, id est, homines in cœlum, ut putabatur, receptos; vel hujus mundi partes: vel dæmones genitos; vel virtutes; vel tutelares, gentilitios & locales Deos, concedo. Plures Deos summe perfectos, ingenitos, a se existentes, causas primas rerum omnium, totius naturæ moderatores: aut præter gentilitios Deos nullum alium, saltem *speculative*, agnovisse, nego. Omnes

igitur Dii, quos coluit antiquitas, certis classibus comprehendi possunt.

1mo. Dubio caret multos eorum homines fuisse vita functos, seu animas heroum, quos virtus ad sidera tulisset: hinc docet Cicero cœlum genere humano ab antiquis paganis repletum fuisse. Tales erant *Hercules, Castor & Pollux, Æsculapius, Quirinus, & alii.* Etiam majores gentium Deos, uti *Jovem, Mercurium, &c.* homines fuisse multi probare conati sunt. Ob hanc causam creditur ab aliquibus Moysen despectus causa vocasse sacrificia gentilium, *sacrificia mortuorum.*

2do. Alteram veterum Deorum classem majores & nobiliores partes universi constituunt, quibus anima inesse credebatur: *sol* nimirum, *luna, stellæ,* & ipsa quoque *terra,* quam variis nominibus *Vestæ, Cibele matris Deorum, &c.* insigniebant. Certe horum Deorum nullus credi potuit per se ab omni æternitate extitisse, cum Aristoteles I. de cœlo c. 10. scribat; ante suam ætatem ab omnibus receptum fuisse, totam hancce universitatem ortum aliquando habuisse.

3tio. Aliam Deorum familiam componunt illi, quos *dæmones, genios, & lares;* five Deos *æthereos, aërios* vocabant: quos excellentioris quidem naturæ esse, quam homines; at infra tamen *caelestes mundanosque* Deos positos esse arbitrabantur. Hæc quoque numina, quandoquidem partes tantum erant, neque præcipuæ etiam, totius universitatis, quam cœpisse credebant, sine ullo dubio inter Deos *genitos* numerabant.

4to. Deorum quartum genus *affectionibus* constabat, five rerum *proprietatibus:* in his *virtus* erat, *pietas felicitas, veritas, fides, spes, justitia, clementia, amor, desiderium, sanitas, pax, honor,*

fama, libertas, memoria, somnus, nox, pluresque aliae; quibus omnibus superstitio aras & delubra olim consecraverat. Ista, quæso, numina quis sanus credere potuit per se existere? Qui istis numinibus aras dedicarunt, testari voluerunt suum erga istas virtutes devotum animum.

5to. Restat una Deorum classis, qui tametsi nomina habeant personis propria, tamen censi originis expertes aut independentes nullo modo potuerunt, ob hanc evidentissimam causam; quod omnes hi Dii certis muneribus, officiis, locis atque provinciis alligati essent, neque illis migrare fines suos licitum esset, ne aliorum rationes perturbarent. Unus ex his Diis *cælo* præsidebat, alius *aërem* moderabatur, tertius *maris* gubernabat motus, quartus *terræ* atque *inferorum* imperium sustinebat. Hic Deus vel Dea *sapientiæ & eruditionis* tutelam gerebat, ille *eloquentiæ* habebat administrationem; alius *justitiam & leges civiles* curabat. Hic *belli* dux erat, ille *deliciarum & voluptatis* custos, alius *terræ frugibus* præpositus. Unus *Romam*, alius *Carthaginem* tuebatur. Hi Dii quomodo æterni & ingeni haberi potuerunt? Certe apud veteres poëtas & theologos, illorum ortum & natalia deprehendimus.

Aliunde tamen certissimum est gentiles agnovisse Deum ingenum & æternum, causam primam & universalem rerum omnium, quod modo consecimus. Hi ergo characteres cum non conveniant ulli ex memoratis Diis, necesse plane est confiteri, agnovisse eos supremum quemdam Deum, qui ut hominum sic quoque *Deorum pater, rex & æterna potestas esset*.

Ex his omnibus perspicuum esse videtur, non id multorum Deorum cultoribus crimini dandum,

quod multis supplicaverint Diis ex infinito tempore existentibus, nullique causæ subjectis; sed sunt graviter vituperandi, quod cultum summi rerum omnium conditoris cum conditarum & genitarum rerum cultu confuderint: vel potius quod, contempto vero Deo vel præterhabito, impense creaturas adoraverint; uti illis exprobrat divus Paulus in epistola ad Romanos: *revelatur ira Dei de celo super omnem impietatem & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent; quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit: invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas. Ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt. (a)*

Si quæras unde ortum habuerit hæc incredibilis paganorum superstitio. Respondeo illius causam nullam aliam quærendam esse, præter naturalem vulgi levitatem & credulitatem.

Quotquot vero philosophice Polytheismi originem explicare conati sunt, etiam vera multa dixerint, tamen in multis etiam recedunt a veritate. Hæc fuerunt magis celebratæ apud veteres sententiæ.

Primo. Multi hanc Deorum multitudinem inde profectam existimabant; quod putarent veteres religionum inventores, aut totum mundum anima-

(a) Sed tamen summum Deum cum & philosophi & poëtæ & ipsi denique, qui Deos colunt, sæpe fateantur; de cultu tamen & honoribus ejus nemo unquam requisivit, nemo differuit, illa scilicet persuasionem, qua semper beneficum, incorruptumque credentes, nec irasci eum cuiquam, neque ullo cultu indigere arbitrantur. *Lat. de ira Dei c. II.*

tum esse ac ipsum esse supremum Deum, adeoque omnes mundi partes totidem esse viventia Dei membra: aut saltem existimarent orbem hunc speculum esse divinitatis, seu spectabilem invisibilis Dei imaginem; diversas ejus partes, omnesque naturæ effectus tot esse declarationes & simulacra divinæ potentiae & providentiæ: & judicarent nobis mortalibus fas non esse, omnem illam, quam divinæ naturæ debemus, reverentiam hac una generaliori neque fatis explicata professione concludere, esse numen aliquod supremum; sed omnia in quibus divina virtus hominibus sese spectandam & admirandam præbuerit, separatim considerari debere, divinique honoris partem aliquam suo jure poscere. Quod ut commodius præstarent, placuit illis ex hujus universitatis partibus totidem conficere personas. Hæc sententia *Stoicorum* fuit & fusc exponitur a *Cicerone* l. 2. de nat. Deor.

Sed explicatio hæc nimium subtilis habita est ab ipsis veteribus paganis, uti patet ex ejusdem Ciceronis libro tertio. Gravius etiam antiqui ecclesiæ Christianæ doctores, *Arnobius*, *Lactantius*, *Eusebius*, *Augustinus*, & alii in has ineptias investiti sunt: & certe illi bene noscebant religionis, qua ab infantia imbuti fuerant, genium & naturam.

Secundo. Alii docuere ista varia, quæ usurpabant veteres, Deorum nomina, unum summum Deum exprimere; & illi tot nomina imposita fuisse pro multifariis ejus virtutibus in orbe conspicuis, & beneficiis ac donis, quibus homines cumulavit; atque sub his nominibus eidem Deo creatori varios honores decretos fuisse: hinc etiam evenisse aiunt, ut multæ res per se minime subsistentes in Deos tamen & personas a veteribus commutarentur; ac tanquam totidem nomina & notiones unius supre-

mi numinis religioso cultu afficerentur. „ Quoties voles, inquit Seneca, (de benef. l. 4. c. 7.) tibi licet aliter hunc authorem rerum nostrarum compellare. Tot appellationes ejus esse possunt, quot munera; hunc & Liberum patrem, & Herculem, & Mercurium nostri putant; sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei sunt varie utentis sua potestate. „ In hac sententia fuere fortassis quidam inter ethnicos philosophi; sed quicumque vel leviter versatus est in antiquitate pagana optime novit hanc non fuisse communem populorum opinionem; neque etiam doctos esse aulos, mentem suam aperire, aut id non fecisse impune.

Alii tandem cum Evehemero, qui de hac re librum scripsit, contenderunt totam Deorum turbam, homines esse mortuos, sed ab ista opinione tanquam ab inexpiabili blasphemia abhorruere, qui inter ethnicos pii & religiosi erant, prædictumque auctorem propterea severe reprehendit Plutarchus.

PROPOSITIO SECUNDA.

Abhorret ab omni ratione portentosa veterum quorundam, uti fertur, de duobus Diis contrariis æternis & independentibus doctrina, quæque vulgo tribuitur Manichæis.

PROBATIO.

RIMO. REPUGNAT notio entis summe mali: nam per principium malum, vel intelligitur ens infinite contrarium bono principio in omni re. ut tenebræ opponuntur luci: vel intelligitur principium confors earumdem perfectionum, sola excepta benevolentia. Atqui utroque sensu repugnat principium

malum. Si fit ens infinite contrarium in omni re, est solummodo infinita non entitas & debet continere negationem earum omnium perfectionum, quæ sunt in Deo; intelligentiæ, potentiæ, & universæ realitatis: sicut tenebræ, quo nomine designabatur malum principium, sunt negatio lucis. Jam vero hoc idem est, ac si diceres, existere nihilum infinitum & necessarium & malum. Deinde si intelligas naturam participem divinarum perfectionum, intelligentiæ, potentiæ, &c. sed malevolam; constabit illud ens attributis repugnantibus. Nam primum non intelligitur, quomodo a choro aliarum virtutum voluntas recta abesse potest; quia quæque res vult & propendet juxta suam naturam: cum igitur supponatur illud ens esse intelligens, id est, id, quod rectum est, videre & probare per intellectum, non intelligitur, quomodo rectum averferur per voluntatem, aut rectum non prosequatur. In ista saltem hypothese interire concipitur omnis illius entis felicitas: siquidem perpetuo secum divisum & misere in partes contrarias distractum est; ipsamque suam naturam odio habere probatur. Tandem non intelligitur, quomodo ens intelligens capere possit mala consilia, nisi ex ignoratione recti, vel utilitatis alicujus spe: quod rectum cernit & necessario probat, nec a recto avocatur utilitatis alicujus consideratione, rectum necessario sequitur. Atqui ens quod æternum, & independens, atque infinite intelligens supponitur, rectum ignorare nequit, & sibi sufficiens nullius utilitatis consideratione a recto avocari potest. Ergo malum prosequi nequit. Vide infra ubi de voluntate Dei.

2do. Posita existentia entis mali & independentis, tollis Deum. Deus enim, uti supra declaravimus, est ens summum & perfectissimum, & necessarium, & infinite intelligens & infinite potens, & immensum, &c. Atqui in hypothese duorum Deo-

rum intereunt hæc omnia attributa. Non est summus, qui habet æqualem & socium. Non est necessarius, qui non est singularis & unicus, quia non existentem possumus cogitare. Non est immensus, excluditur enim ab illo ente maligno independente. (a) Non est infinite intelligens, non noscet quippe consilia illius entis, a quo abest & a quo natura dividitur. Non est infinite potens, cum experiatur hostem æque potentem. Non est sibi sufficiens & felix, cum spe sua sæpe fraudabitur & irritos sentiet conatus suos.

gatio. Ridicule & sine causa inventa est duorum Deorum hypothesis, quia inepta est ad explicandam mali originem. Nam vel supponitur illa duo principia coæterna agere ex necessitate naturali, uno perpetuo & necessario bonum operante; altero necessario operante malum: vel supponitur illa duo principia consulto & libere agere ex pacto foedereque inito. Atqui in neutra hypothesis explicatur origo mali.

Primo. Si ponas illa duo principia agere ex necessitate naturali, ipsam mali moralis notionem sustulisti: omnia enim tunc contingent ex efficacia naturali illorum duorum principiorum, quam frangere nec nos mortales nec illi Dii poterunt, & proinde nullus erit locus libertati: sine qua nihil morale esse potest.

Deinde vero in ista hypothesis sic licet conficere: vel *inæqualis* est duorum principiorum poten-

(a) De summo & vero Deo, utrum sit finitus, necne, si quæritur; de hoc boni & mali contrarietas breviter poterit edocere: quandoquidem, si non est malum, profecto infinitus est Deus. Habet autem finem, si malum est. Non igitur infinitus est. Illic enim esse mala incipiunt, ubi bonorum est finis. *Faustus Manichæus apud S. Augustinum*. Nihilominus asserabant Manichæi Deo omnia alia attributa præter immensitatem.

tia, vel æqualis. Si *inæqualis*, coercebit necessario unum alterum; bonum si prævaleat, malum bacchari non linet: nec finire poterit. Si malum viribus superius sit; nullum erit bonum, & erit semper quantitas liquidi boni vel mali pro excessu virium aut unius, aut alterius. Si *æqualem* fingas utriusque vim: inde tantum oritura est summa confusio & inconstantia, uno perpetuo destruyente alterius opera vel potius nihil orietur, cum ex contrariis viribus nascatur quies. Neque dicas orituram æqualem mixtionem bonorum & malorum: nam illa non concipitur mixtio, nisi ponas duo principia concurrere ad ejusdem rei productionem, uno quædam liquida bona suppeditante, & alio mala infundente æquali mensurâ. Sed hic nulla est pugna, sed potius fœderis cujusdam imago, quod jam considerandum est.

Secundo. Non melius explicatur origo mali, si ponas illa principia libere agere & post expertas mutuas vires fœdera iniisse, uti ponit Baylius. Nam primum in hac hypothese non minus auctor mali Deus bonus constituitur; quam in communi & pervulgata opinione. Nam sic supponitur Deum bonum tolerare malum, quia ad id fœdere adstrinxit sese; eo fine, ut aliqua etiam bona existerent. Sed sic malum libere & ex fœdere tolerando auctor mali invenitur, eodem modo ac in pervulgata opinione. Nam æqualiter mali auctor censeretur debet is, qui creaturam suam exponit ludibrio & malitiæ entis maligni, ac is qui creaturam mali capacem generat. Si Deus potuerit consentienter suæ bonitati producere res, quas genii mali furoribus obnoxias fore cognovit, intuitu illius boni quod illis inditurus erat; potuit etiam creaturas producere consentienter suæ bonitati, quas ex naturæ suæ imperfectione miseris obnoxias futuras præscivit, propter illud bonum, quod cum ita im-

perfectiōne conjunctum futurum erat. Nam eodem plane redit, nec magis nec minus distat a bonitate, consentire, ut creaturæ malis naturalibus implicentur ex interna naturæ constitutione, an ex efficacia externæ causæ: atqui si satius fuit hominem existere obnoxium malitiæ principii mali, quam omnino non esse: satius etiam certe fuit hominem in hac mortali conditione cum vitæ miseris & peccandi libertate existere, quam omnino non esse.

Deinde illa hypothesis experientia confutatur: nam si fœdere res inter duos Deos compositæ fuissent, æquæ esse debuissent conditiones, & in omni re æqualem vim utrumque principium exerere & æquale habere imperium debuit. Sed rem aliter contingere experimur. Quia notum est, ex unius cujusque hominis prudentia, consilio & industria pendere magna ex parte felicitatem suam; & miseria non tam fatali lege, quam ex imprudentia & intemperantia oriri: quod ostendit non ex fœdere duorum principiorum extitisse præsentem rerum ordinem, sed unius entis consilio, quod nostram fortunam propriæ industriæ & prudentiæ magna ex parte opus esse voluit.

Præterea non intelligitur, qui in fœdus coire tam contraria principia potuerint & in eadem re finem suum obtinere: videtur certe hac conventionē utrumque spe sua fraudatum esse; nam bonus Deus absolutum & liquidum bonum natura profectur; malus vero Deus, malum absolutum. Neutrum tamen hac ratione contingit; cum mali pondus suspendat æqualiter bonum & irriti fiant utriusque naturales conatus. Deinde mali principii ingenio satis bene congruisse videtur omnium rerum summa perturbatio, & ut nihil esset constans & permanens; qui ergo ordinis introductioni consentire potuit? Infinita alia hujus opinionis absurda conse-

Staria enumerare liceret, si operæ pretium esset; inter quæ hoc unum est, quod manifeste tollat omnem religionem, nullam relinquens spem in boni Dei præsidio, aut in mali genii placabilitate.

Ab hac tam absurda doctrina longissime disjunctos fuisse omnes veteres philosophos, omnesque antiquissimas gentes calumniatas a Baylio, demonstrarunt *Cudworthus* in syst. intell. *Hyde* de rel. vet. Perf. & *Beausobre* in historia Manicheismi.

PROPOSITIO TERTIA.

Deus eo sensu unicus est, quod solus necessariam & æternam habeat existentiam: nec materia ullo modo in hujus necessariæ existentia participationem venire potest.

PROBATIO.

HIMO. Hoc consiciant illa omnia, quæ supra disputata sunt in argumentis physicis, ubi conclusum est materiam esse effectum arbitrarium entis a materia disjuncti. Illa quoque, quæ de entis necessarii & independentis summa & absoluta perfectione dicta sunt p. 138. Et tandem illæ rationes huc conferri possunt, quibus modo divinæ naturæ unitatem probavimus. Adeoque hic expendemus solummodo contrariæ sententiæ, tam communis apud veteres philosophos, fundamenta.

2do. Ob duplicem causam ista hypothesis inventa fuit. Primum, quia difficile concepitur creatio; & quia apta visa est ad explicandam mali originem. Primum fundamentum vanum esse ostensum est p. 133. Et profecto tam obscura & difficilis est cogi-

tatio, quomodo Deus regere possit rem necessariam & a se natura independentem, ac quomodo creare possit: hucque recurrunt illæ Epicureorum non leves quæstiones. *Quæ molitio? Quæ ferramenta? Qui vestes? Quæ machinæ? Qui ministri tanti operis fuerunt?* Quæ nulla alia ratione eludi possunt, nisi faciendo materiam divinæ potestatis effectum. Secundum ergo fundamentum expendamus.

Vel enim dicendum erit cum *Stoicis* materiam carere per se omni qualitate & esse ad omnem usum aptissimam: vel cum *Plutarcho* & aliis philosophis materiæ inesse naturaliter motum inordinatum & vim quamdam maleficam. Sin prius eligas, confutaris hac *Ciceronis* argumentatione. „Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod Deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo: ut enim hominum membra, nulla contentione, mente ipsa ac voluntate moveantur; sic numine Deorum omnia fingi, moveri, mutarique posse. Materiam enim rerum ex qua & in qua omnia sunt, totam esse flexibilem & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea subito fingi convertique possit: ejus autem universe reatricem & moderatricem divinam esse providentiam: hanc igitur quocumque se moveat, efficere posse quid velit. Itaque aut nescit, quid possit; aut negligit res humanas; aut quid sit optimum non potest judicare.„ *De nat. Deor. l. 3.*

Sin secundum eligas, communis etiam recurret objectio, quam sic urget *Tertullianus* contra *Hermogenem* cap. 10. „Aut enim potuit Deus emendare materiam, sed noluit; aut voluit quidem, verum non potuit infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo favit, & sic jam habetur ejus assentator, licet non instituerit: quia tamen si noluisset illud, non esset; ipse jam fecit esse, quod noluit non esse: quo quid turpius? Si voluit esse? quod ipse noluit fecisse, adversus se-

metipsum agit, cum & voluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod voluit esse. . . . Invenietur Deus egisse male, si per voluntatem; turpiter, si per necessitatem; aut famulus erit mali Deus, aut amicus.,,

Deinde in hac hypothefi non erit author boni Deus, magis quam mali. Nam in materia vel nihil erat nisi malum, vel erat mali & boni quædam permixtio. Si nihil præter malum, non potuiffet ex ea bonum elicere, ejus siquidem æternam & necessariam naturam mutare non potuit. Si malum & bonum simul extitere, ergo Deus non magis est author boni quam mali. Sed, inquires cum Plutarcho, Deus inordinatos motus æternæ materiæ temperavit, & ita ex malo bonum produxit: adjecitque partem suæ substantiæ, quæ quasi rectrix & moderatrix in eadem temperatione materiam contineret. Sed vana hæc est responsio: nam si Deus aliquod malum tollere potuit; totum cur non tollere potuiffet? Cur materiæ inordinatos motus ex omni parte non temperavit? Præterea adjec-tione istius portionis divinæ substantiæ, a qua bonum omne fluit, revera mali omnis author extitit Deus. Nam malum morale in illa sententia in eo positum est, quod vis malefica, naturaliter infita materiæ, partem cœlestem superet, illamque subigat & impotenter ferat in omne malum: adeoque Deus similis est patris, qui filium patitur conscendere equum rabidum & frena renuentem, qui per præcipitia raptabit & elidet: quod maxime abesse videtur a parentis optimi benignitate.

Tandem in hac opinione, ut in illa superiore duorum Deorum, nullo modo potest religio consistere: hæc omnis posita est in eo, quod ex divino præsidio malorum omnium liceat sperare liberationem & ex divina iracundia mala multa nostris capitibus impendeant. Atqui in hac hypothefi Dei

præsidio vitandi mala spes nulla affulget; malum quippe ex constitutione naturali exoritur, alias non absolvitur Deus: & nihil a Deo metuendum nobis est, qui nihil mali facere potest; nec punire debet ob malum ex rerum naturali constitutione ortum.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE ATTRIBUTIS DEI COMMUNICABILIBUS.

Haecenus illa attributa exposuimus, quæ propria sunt supremi numinis & includuntur in conceptu entis necessarii, neque ullo modo communicari possunt naturis finitis. Hic ea nobis evolenda sunt, quæ ad ens necessarium pertinent quatenus vita præditum, quæque mentes finitæ aliqua ratione participant, qualia sunt, *vita, scientia, potentia, voluntas, libertas, felicitas.*

De vita Dei.

Pet *vitam* entis alicujus generatim intelligitur ille motus, vel illa actio seu vis interior, qua explicantur ejus facultates atque virtutes. Vocis istius infima acceptio est, cum tribuitur rebus, quæ in permanenti statu servantur per motum sibi proprium: hoc sensu dicimus *aquas viventes*. Proximus gradus vitæ illorum entium proprius est, quorum partes ita sunt comparatæ, ut capaces sint nutritionis & incrementi: talia sunt *lapides & fossilia* omnia; sed præsertim *plantæ* atque *arbores*, quæ in se abdita continent vegetationis principia, & certis anni tempestatibus induunt se sponte sua in fibrem, ac folia fructusque explicant. In *animalibus* organa & officia vitæ magis sunt exquisita, spontaneo feruntur motu, pascuntur quoque spon-

te sua & speciem propagant: in iisdem clara habemus sensuum & passionum indicia, nec eorum motus ad mechanicas leges revocare possumus. In *homine* vitæ principium excellentius est: per illam enim facultatem, quam intellectum nominamus, quæque fluit ex ejus vita vel vitæ ejus pars est, non solum de rebus judicat, deliberat, ratiocinatur, quod non faciunt animantes: sed se immiscere toti rerum universitati, ipsum cælum & Deum mente adire, & omnes rerum ordines perscrutari potest. Puriores esse *spiritus* auguratur ipsa ratio, in quibus vitæ vividum principium magis viget, quique non tantum habent facultates nostras in perfectiori gradu, sed fortasse continet eorum vita vires novas, quarum nullam ideam informare animo valemus.

Ex his creaturarum rerum vitis aliquam informare notionem possumus istius vitæ, quæ omnium aliarum fons & principium est. Sed meminerimus eam semper esse distantiam inter vitam excellentissimam rerum creaturarum & vitam numinis, quanta est inter finitum & infinitum, inter ens necessarium & contingens, inter ens independens & naturam precariam: Deum non tantum continere illas vires, quas in creaturis experimus, in summo gradu & sine adjuncta aliqua imperfectione, sed infinitas alias vires ejus vitæ appendices esse, quas omnino ignoramus. Ille solus proprie continet vitam in semetipso, proprie habet immortalitatem: omnia alia entia ejus vitæ participatione vel efficientia vivunt, *in ipso vivimus, movemur & sumus.*

Propter hanc immortalem semperque actuosam vitam, solebat Plato Deum appellare *naturam pervigilem*, utpote quæ nunquam dormit aut cessat; sed perpetua & nunquam interrupta activitate viget. Idcirco etiam Aristoteles appellabat Deum

energiam, seu vim essentialem & substantialem : ut nempe exprimeret perpetuum & infinitum vigorem supremi numinis.

In hoc igitur differt vita Dei ab aliis attributis; quod latius pateat & sit complexio omnium virium istius entis infiniti; non tantum earum, quæ a nobis cognoscuntur, sed earum etiam quæ in Deo abditæ sunt.

De scientia Dei.

Esse Deum intelligentem conficiunt ea omnia argumenta, quæ supra attulimus ad conficiendam ejus existentiam. Nullum est inter argumenta seu moralia, seu physica, seu metaphysica, quod huc conferri non possit. Adeoque hic solummodo breviter declarandum est, quousque sese extendat hæc Dei scientia.

I. „Deus seipsum perfectissime novit.„ Quia primo cum sit ens perfectissimum non potest carere cognitione objecti præstantissimi. Quia secundo non concipitur quomodo Deus aliter intelligens esse possit, quam seipsum comprehendendo. Nam cum præter Deum nihil per se existat, vel cognitio Dei est comprehensio sui ipsius aut nihili. Sed non est comprehensio nihili: cum comprehendere nihilum & non comprehendere sint quid unum atque idem. Quia tertio Deus est ens intelligens & sibi intime præsens, ergo habet sui conscientiam.

II. „Deus novit omnes rerum essentias, omnesque rationes, quæ sunt inter illas essentias, id est, omnem veritatem.„

Nam

Nam Deus est sempiterna & incommutabilis natura, ea omnia quæ incommutabiliter vera sunt continens; seu essentiæ rerum & earum rationes nihil aliud sunt quam modi mentis divinæ, ut supra effectum est.

III. „Deus novit omnia entia possibilea seu omnia, quæ extra Deum existere possunt.,”

Primo. Deus cognoscit seipsum & consequenter potentiam suam: cognoscit etiam rerum omnium essentias rationales & metaphysicam earum possibilitatem. Atqui entia possibilea sunt res, quibus divina potentia dare potest existentiam. Deinde mens infinitæ perfectionis id omne complecti notitia suâ debet, quod est in rerum intelligibilium genere. Atqui res possibilea tales sunt. Denique Deus potest res possibileas ad existentiam perducere, quia omnipotens; & multas revera produxit. Atqui Deus non posset velle producere res possibileas, nisi easdem ante cognosceret. „In sapientia Dei, inquit S. Aug. de civ. Dei l. 11. sunt infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles & incommutabiles rationes rerum, etiam visibilibus & mutabilibus, quæ per ipsum factæ sunt: quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice dici potest. Porro si sciens fecit omnia, ea utique fecit quæ noverat, ex quo occurrit animo quoddam mirum, sed tamen verum; quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.,” Hæc scientia dicitur a scholasticis *scientia simplicis intelligentiæ*.

IV. „Deus novit omnia existentia, etiam minutissima; & ipsas hominum cogitationes.,”

Primo. Omnia quæ sunt, in Deo vivunt, moventur & sunt; seu per omnipotentem ejus efficaciam existunt, agunt & diriguntur. Atqui Deus novit ea, quorum ipse author, conservator & moderator est. Deinde Deus illa omnia novit quibus intime præsens est, atqui omnibus rebus præsens est per immensitatem. Hæc duo argumenta pulchre conjungit David. Ps. 139. „Quo ibo a spiritu tuo, quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas diluculo (vel diluculi seu lucis) & habitavero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me & tenebit me dextera tua., Denique Deus creaturis suis intelligentibus concessit facultates videndi, audiendi & varia ratione percipiendi. Sed qui plantavit aurem, ipse non audiet? Qui finxit oculum non considerat? Qui docet hominem scientiam, ipse non intelliget?,, Ps. 94.

V. „Deus novit etiam ab æterno futura omnia, seu necessaria, seu libera.,,

Nam primo, Deus est ens infinitum & perfectissimum, cui nihil accidere potest de novo, cujus scientia nulla incrementa capere potest. Sed si Deus non cognosceret res omnes futuras, non haberet cognitionem perfectissimam & singulis diebus ejus scientia amplificaretur. Quod longissime videtur abhorre a dignitate entis infiniti.

Secundo. Sublata Dei scientia futurorum, tollitur divina providentia cum attributis moralibus. Nam ille non potest universitatem sapienter, bene & juste ordinare, qui non novit omnes suarum operationum exitus & consequentias; & consequenter ignorat, quæ mala oriri possint, aut quæ remedia sint malis nascentibus afferenda: qui perpetuo & singulis momentis manum operi suo

emendatricem admoveere propter mala non prævisa cogitur; haud secus ac artifex, qui horologii a se constructi motus omnes non prævidisset, nunquam sane certus esse posset illud fini ad quem destinavit inservire posse.

Tertio. Omnis opifex, qui operis alicujus inventor, & etiam creator atque unicum adminiculum est, qualis est Deus, non potest non cognoscere interius opus suum, illius omnes motus perficere, illiusque fortunam omnem prævidere. „Nota est Djis, ut ait Seneca *de benef.* l. 4. c. 32. operis sui series. Omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit; & quæ repentina putamus, illis provisa veniunt & familiaria.„

Quarto. Deus in summo gradu possidet id omne quod nos aliqua ratione participamus: itaque si nos ipsi cæci mortales aliquam probabilem conjecturam ex rerum circumstantiis & cognitis imperfecte hominum indole, propensionibus & cognitionibus capere possimus de futuris etiam liberis actionibus, & eo securius judicare possimus, quo perfectius illa omnia noverimus; Deus ergo cognitis perfecte omnibus omnino actionum principiis habere potest actionum liberarum certissimam præscientiam.

Quinto. Denique id efficitur ex vaticinationibus olim factis afflante Deo, quibus prædicti sunt non tantum eventus ex causis naturalibus & necessariis, sed etiam ex causis liberis procreati: qualia sunt fata imperiorum: humana consilia, hominum virtutes & vitia. Præscientia ergo Dei tot habet testes, quot fecit prophetas. Hæc scientia vocatur in scholis *scientia visionis.*

Iisdem rationibus efficitur Deum nosse omnia etiam futura *conditionata*, id est, ea, quæ futura essent, si hæc aut illa poneretur conditio: quam scientiam conditionatorum Molina & ejus discipuli vocant *mediam* inter scientiam *simplicis intelligentiæ*, & *scientiam visionis*. Sed qui *S. Augustini* & *Thomæ* nominibus sese nuncuparunt, scientiam conditionatorum ubi conditio non est ponenda, sed possibilis tantum, revocant ad *scientiam simplicis intelligentiæ*, quæ versatur circa res possibles; ubi conditio ponenda est, revocant ad *scientiam visionis*.

Objicies. Scientia illa futurorum liberorum cum humana libertate nequit consistere. Nam id, quod certo *præscitum est*, certo est futurum. At quod certo futurum est, id non contingens, sed necessarium est.

Respondeo: nego minorem. Fateor quidem nihil certo *præsciri*, quod non sit certo futurum; sed nego nihil certo futurum esse, quod non sit necessarium. Magnum esse discrimen inter rei certitudinem atque rei necessitatem, vel ex eo patet, quod plures quotidie cernamus effectus causarum contingentium & liberarum, qui certo sunt, etsi potuissent non esse & consequenter non sunt necessarii. Nam quodcumque est, id certo est, licet non necessario: sic etiam quod certo nunc est, certo erat futurum, quamvis non necessario. Eventus tantum hic necessarius est, qui habet causam necessariam, sed eventus omnis certus est, qui certo est futurus, quamvis pendeat a causa partecipe libertatis. Ergo si id quod libere fit, certo nihilominus futurum est, & quod certo futurum est possit certo præsciri; manifestum est præscientiam involvere quamdam eventus certitudinem, nequaquam vero necessitatem.

Et vero præscientia non affert majorem necessitatem rebus præscitis, quam scientia rebus cognititis. Nam præscientia in Deo nihil aliud est, quam scientia, cui cuncta futura sunt præsentia: sed nemo dixerit, scientiam esse causam rerum cognitarum, nec visionem esse causam rerum visarum.

Instabis: id non *contingens*, sed *necessarium* est, quod non potest non evenire. Sed quod *certo futurum* est & *certo præscitum*, id non potest non evenire.

Respondeo; distingo minorem. Quod certo futurum est & certo est præscitum, id non potest non evenire in *sensu composito*, concedo: in *sensu diviso*, nego. Propositio sumpta in sensu composito hunc habet sensum: quod certo futurum supponitur & certo præscitum, non potest supponi non eventurum. Quæ propositio valde clara est. Eiusdem minoris in sensu *diviso* intellectæ hic sensus est; quod certo futurum est & certo præscitum, id in nulla hypothese potest non evenire, sed est necessarium & habet causam necessariam. Quæ propositio falsa est, quia futura libera & contingentia, ut mox diximus, possunt certo præsciri, quamvis non sint necessaria. Idem argumentum afferri potest ad conficiendum omnes, quas cernimus hominis actiones esse necessarias: sic enim possis conficere; id non contingens est, sed necessarium, quod non potest non esse; sed quæ cerno oculis non possunt non esse, ergo sunt necessaria. Manifestum est ad hanc argumentationem afferendam esse præcedentem distinctionem *sensu compositi* & *divisi*: verum quidem est repugnare, ut id quod cerno, dum id cerno, non existat; sed falsum est, ex eo, quod aliquid videam, id habere causam necessariam.

Infrabis: ex concessis actiones creatæ voluntatis non possunt non evenire in sensu composito præscientiæ divinæ: ergo necessitas existendi conjuncta est cum præscientia Dei.

Distinguo consequentiam: ergo necessitas existendi *hypothetica* & *consequentia*, ut aiunt, conjuncta est, &c. concedo. Ergo conjuncta est necessitas *antecedens* & *consequentis* nego. Si dixerò, v. g. Deus prævidet hoc anno in aliquibus partibus seu Europæ, seu Asiæ exarsurum esse bellum. Ergo bellum exarsurum est. Consequentia quidem est necessaria & existit *hypothetica* quædam necessitas: nam non potes tollere quod semel posuisti. Posuisti bellum exarsurum esse, Deum id præsciisse, non potes ergo contrarium ponere. Sed tamen consequens est contingens, non necessarium: quia id non continget ex causa aliqua necessaria, sed libera aliquorum principum determinatione. Profecto haud magis Dei scientia affert voluntati principum necessitatem, quam mea probabilis conjectura, quæ certe nullo modo eorum afficit voluntatem.

Solent theologi scholastici hoc loco fufe disputare de *modo* scientiæ divinæ & *mediis* in quibus Deus res omnes videat. Satis unanimiter definiunt Deum *semetipsum* cognoscere *sine medio*: res omnes *possibiles* in *essentia* & *omnipotentia* sua; omnes res *existentes*, in *decretis* suis & *operationibus*. Sed quod spectat res futuras in magna sunt dissensione. Thomistæ, præmotionis physicæ defensores, contendunt Deum *futura* omnia seu *necessaria*, seu *libera* videre in decretis suis *absolutis* & *physice præmoventibus* ac *prædeterminantibus*. Juxta alios Deus eadem futura novit in sua *essentia* tanquam specie intelligibili in repræsentando infinita: supposito tamen decreto, seu positivo, seu permissivo de eorum futuritione. Juxta alios Deus res futuras cernit in earum *cum æternitate divina*

coexistentia. Tandem alii sunt, qui docent Deum futura omnia cernere *in proximis eorum causis*: futura necessaria in causis necessariis; libera in hominum voluntatibus per eminentissimam quamdam cognitionem liberi arbitrii. Sed ne nos hisce inextricabilibus quæstionibus implicemus, vetat autoritas S. Augustini, qui in Ps. 49. nobis præceptum & exemplum reliquit his verbis. „Non audeam dicere quomodo Deus novit. Non hoc a me, fratres, expectetis, ut explicem vobis quomodo cognoscat Deus. Hoc solum dico non sic cognoscit ut homo: non sic cognoscit ut angeli: & quomodo cognoscat dicere non audeo, quoniam & scire non possum.„ Suadent etiam inter scholasticos sapientissimi, qui consentunt omnem hanc disputationem nisi conjecturis. Et profecto res aliter esse nequit. Nam non possumus nobis aliquam informare notionem divinæ intelligentiæ quam ex nostris facultatibus, quæ vel hoc solo infinite distant a virtutibus divinis *in modo existendi*, quod nos nihil possideamus per nosmetipsos, habeamus precariam scientiam, precariam vim, precaria omnia & aliunde advenientia: Deus vero cuncta quæ habet in se & per se possideat & nihil emendicet a suis creaturis, non ipsam cognitionem earum existentia.

De voluntate Dei.

Nulla vox est magis in sermone communi familiaris, nulla etiam quam philosophi & theologi sæpius usurpent, quam ista vox *voluntas*; nulla tamen magis ambigua: quæ ambiguitas forte multarum disputationum causa extitit. Quandoque per *voluntatem* intelligitur divinæ naturæ *potentia*, & hoc sensu dicitur, voluntatem Dei esse omnipotentem. Alias per *voluntatem* intelligitur *divina*

libertas, & hoc sensu dicitur voluntatem Dei esse liberam. Sed profecto valde improprie, quasi vera una facultas haberet aliam facultatem ac facultas voluntatis dici possit habere facultatem libertatis, Melius diceretur, divina *natura est omnipotens, est libera, &c.* Sæpissime etiam tum philosophi, tum theologi per *voluntatem* intelligunt *inclinationem versus bonum*, cui propensione concipimus esse in Deo aliquid analogum, quod *amorem* quoque nuncupamus: manifestum est hunc vocis sensum multum differre a *libertatis* vel *potentiæ* notione, & hæc est in præsentis loco vocis illius acceptio. *Voluntatem* ergo definimus *propensionem in bonum seu amorem boni.*

„I. Deus summa voluntate seu amore seipsum, suasque perfectiones prosequitur.“

Nam primo enti perfectissimo nulla deesse potest vera perfectio, cujus possessione melior aliqua natura esse possit. Atqui amor sui ipsius, objecti videlicet optimi, & propensio in id omne quod pulchrum est atque bonum, est vera perfectio, quasi siingas Deum carere, eum imperfectum statim cogitabis. Sicut enim concipimus scientiam præstare potentia, cujus cæcos impetus, præcipitesque conatus temperat: sic quoque insita est omnium animis, uti loquuntur Plato & Aristoteles, divinatio quædam atque præsensio, aliquid melius & excellentius existere ipsa scientia, aliisque omnibus perfectionibus. Est hic amor recti fundamentum omnium perfectionum Dei moralium, veracitatis, bonitatis, justitiæ & sapientiæ, &c. quæ aliter concipi nequeunt, quam ut exercitationes ad extrinsecus amoris & propensionis in seipsum & id omne quod bonum est. Sine illo amore habebis in potentia & scientia divina causas cur metuas & verearis Deum; cur diligas & fiducia plenus comple-

taris, nullas prorsus causas animadvertis. Ergo hanc perfectionem Deo denegare non possumus.

Secundo, Deus creaturis rationalibus, quas ad sui imaginem finxit, indidit illum amorem & inclinationem versus bonum & rectum; & crescit illa propensio pro naturæ dignitate. Ergo in Deo, qui summum gradum omnis perfectionis tenet & cujus naturæ summa dignitas est, debet idem amor summus & infinitus esse.

Hoc quoque agnoverunt omnes philosophi. Plutarchus in vita Aristidis p. 322. t. I. scribit, „ & quidem Deus tribus præcellere videtur, immortalitate, potentia & virtute: inter quas summæ majestatis & divinitatis virtus. Nam vacuum quoque & elementa æterna sunt: vim vero terræ motus, fulgura, ventorum procellæ, aquarum impressiones ingentem obtinent: at juris rectique ne Deus quidem, nisi sapiendo & ratiocinando venit in consortium. Quare cum tria quoque sint, quibus affectum erga Deum vulgus est, quod eum beatum putet, timeat & honoret; beatum ducere videtur, quia immortalis est nec interit; exhorrescere & metnere ob vim & potentiam; diligere & honorare & venerari justitiæ causa. „ Plato in libris de rep. ubi de virtute disserit, docet summum bonum neque voluptatem esse, neque intelligentiam & scientiam, sed amorem recti. Ideo apud Platonicos virtus, qui est in homine constans voluntas legibus æternis parendi, vocatur *imitatio divinitatis*: hincque patet, quam consentiens veræ philosophiæ sit illa divinæ naturæ descriptio apud beatum Joannem sub notione caritatis: *Deus caritas est; & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo*. Quam divina etiam sit illa apostoli Pauli sententia: *si linguis hominum loquar & angelorum, caritatem autem non habeam; factus sum quasi æs sonans*

& cymbalum tinniens. Si habuero prophetiam & nouero omnia mysteria & omnem scientiam..... caritatem autem non habuero, nihil sum..... caritas nunquam excidit..... major autem horum est caritas. Cor. I. ep. c. 13.

II. Deus voluntate seu amore naturali nihil profequitur præter semetipsum. At, ut infra explicabimus, libere sese determinando ad creaturarum productionem excitat in se amorem liberum erga creaturas.

Nam Deus id solum naturali & necessario amore profequitur, quod solum habet bonitatem absolutam. Sed Deus solus sine consorte bonus est & solus ab æterno exitit. Deinde si Deus necessario & naturali amore diligeret creaturas, essent plane necessariæ & ex divina natura per quamdam emanationem a tota æternitate fluxissent, uti docuerunt recentiores Platonici.

De potentia Dei.

Per *potentiam* intelligimus generatim *vim efficiendi*, & per potentiam infinitam vim efficiendi omnia possibilis seu potentiam cui nulla adjuncta est imbecillitas. Hujus perfectionis notionem aliquam informamus ex illo dominio, quo animus gaudet in corpus suum, & ex omnibus aliis etiam quibuscunque motionibus & effectibus. Adeo ut hanc ex natura rerum tollere nemo unquam in mentem sibi induxerit. Spinosa & alii Athei dum Deo hanc denegant, materiæ attribuunt. Paucis igitur, quæ ad præsentem quæstionem pertinent, absolvemus.

„Deus habet potentiam infinitam.“

imo. Quia Deus est ens perfectissimum, cui nullam denegare possumus perfectionem & nullam adjungere imperfectionem vel imbecillitatem. 2do. Quia nos participamus illam vim, & ens infinitum & perfectum in summo & infinito gradu possidet omnem nostram perfectionem. 3tio. Is est omnipotens, qui potest efficere quidquid est possibile seu quidquid esse potest. Atqui negari non potest sine contradictione Deum non posse facere quidquid est possibile: nam in ista hypothesi res essent possibles & non possibles: possibles ut supponuntur; impossibles certe, quod sine potentia Dei esse non possint. 4to Illius potentiam illimitatam atque infinitam cogitare debemus, qui hanc rerum immensam molem sustinet, animat, regit cum summa facilitate: nam nihil est in rebus possibilibus, quod majorem difficultatem contineat. Qui potest ex nihilo substantias producere, vires & facultates iisdem addere, easdem vires & facultates moderari; omnia certe potest, quia his tribus omnis potentia continetur.

De libertate Dei.

Libertas melius conscientia intelligitur, quam definitur; nam nullam habemus vocem clariorem, vel aliquam ideam sensumve, qui nobis sit interior (a). Cum Spinoza præsertim nobis est in hoc loco disputatio, qui negat esse ullam vim sui determinatricem in ulla re: asseritque omnia in Deo, considerato sub forma extensionis, contingere ex serie impulsuum quorum unus alterius causa sit, & similiter omnia in eodem Deo, considerato sub attributo cogitationis, contingere serie quadam & nexu cogitationum & volitionum, quarum posterior immediate præcedentis effectus existat. Propterea in asserenda Dei libertate quibusdam utemur rationi-

(a) Vide infra de libertate humana.

bus, quæ efficiunt solummodo immunitatem a coactione.

„Deus est summe liber. „

Nam imo. Deus est ens summe & infinite perfectum, cui nullam adjunctam imperfectionem cogitare possumus: si ergo libertas sit perfectio vere compatibilis cum aliis Dei perfectionibus, erit in Deo libertas infinita. Atqui libertas est naturæ rationalis summa perfectio; hoc certe conscientia nos docet cum majori vi atque autoritate, quam quæcumque ratiocinia: illa etiam tam cognata est cæteris Dei perfectionibus, ut vix ulla sine libertatis notione concipi possit.

2do. Deus omnes habet perfectiones eminenter & in summo gradu, quas possident ejus creaturæ. Atqui nos habemus illam libertatem & consistit tota vita in ejus usu, nec ullo modo ista perfectione privari vellemus; quia non posset a nobis tolli, quin ipsi a nobis ipsis quodammodo tolleremur.

3tio. Est in Deo libertas, si sit in Deo consilium & agat ad fines certos obtinendos: nam consilium & sapientia posita est in electione mediorum ad finem; qui necessario agit & a se non determinatur, nullos certe fines sibi præscribere potest. Hoc agnoscit Spinoza, & ideo confidenter asserit naturam finem nullum sibi præfixum habere & omnes causas finales esse humana figmenta. Atqui causas omnes finales tollere, negareque oculum esse factum ad videndum aut dentes positos esse in ore ad masticandum, insanire est. Cum sapientia divina intereunt etiam veracitas, bonitas, justitia, & omnia Dei attributa, quæ si abessent ab ente necessario, quam longe distaret a perfectione!

4to. Libertas etiam includitur in idea omnipotentiae. Nam potentia activa sine libertate concipi non potest; nec potentia infinite activa sine absoluta libertate. Ens cujus potentiae activae nullos cogitamus limites, illius etiam arbitrio nullos positos esse intelligimus: quidvis potest eligere & quidvis facere. Fac verbi gratia animum non esse liberum ad movendum corpus, perit statim omnis idea activae potentiae in corpus suum.

5to. Deus est ens intelligens. Atqui sine libertate sumpta generatim pro vi sui determinativa nulla esse potest in Deo proprie dicta intelligentia. Nam intelligentia in Deo non potest esse *passio* ab extrinseco adveniens, seu conscientia passionis, cujus est aliqua causa exterior, cum praeter Deum nulla alia causa agnosci possit; sed est necessario *actio* interior naturae divinae. Atqui omnis actio Deo interior & cujus principium est ipsa natura Dei arguit libertatem sumptam pro facultate agendi sine alterius determinatione. Eodem modo conficere possis ex natura voluntatis divinae, qui est amor activus.

6to. Si prima causa careret libertate seu esset agens necessarium, cujus omnes actus sint tam absolute & physice necessarii ac ipsius existentia; sequeretur id omne quod non existit, esse non potuisse; & id omne quod est, non potuisse non esse. Sequeretur omnes modos rerum & omnia, quae eveniunt, aliter contingere non potuisse. Hoc confitetur Spinoza. Atqui abhorret a communi sensu asserere nihil esse contingens, modos entium non potuisse esse aliter, quam sunt. Nam experientia compertum habemus & omnium intelligentiae obvium est cuncta e contrario esse effectus arbitrarios; motum videlicet cum omnibus suis adjunctis, determinata velocitate, directione, &c. leges omnes seu gravitatis, seu cohaesionis, &c. numerum

& ordinem corporum cælestium, &c. Quæ necessitas v. g. fuit ut systema solare septendecim astris constaret? Ut Mercurius, Venus & Mars nullam lunam seu satellitem haberent: terra vero haberet unam, Jupiter quatuor, Saturnus quinque? Ut tam inæqualis esset orbitarum excentricitas aut tam diversa earum ad eclipticam inclinatio? Ut eam, qua feruntur, velocitatem haberent, tum circa axem suum, tum circa solem; cum omnis alia æque esset possibilis? Omnia etiam quæ in terra sunt ad arbitrium composita videmus, in plantis, in animalibus, in hominibus. Quæ necessitas fuit ut colorum numerus ad septem primitivos definiretur? &c.

7to. Nisi prima causa seu Deus esset ens liberum, existeret progressus causarum in infinitum sine ulla causa prima. Nam si nullum eos sit sui ipsius determinativum seu liberum, nullum erit proprie activum, nullum primum movens, nullum primum cujuscunque seu cogitationis seu volitionis principium; quidquid existit erit passivum & determinatum, seu effectus. Hoc sæpius videtur agnoscere Spinoza (a). Atqui repugnat plane progressus causarum in infinitum sine ulla causa prima, ut per se patet & supra confectum fuit. Ergo.

Objicies cum Spinoza. imo. Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis sequi debent. Hoc pertinet ad divinæ naturæ perfectionem: proinde nullus est locus libertati (b).

8do. Si res alterius naturæ potuissent esse, vel alio modo ad operandum determinari, ut naturæ ordo alius esset: Dei etiam natura alia esse posset, quam nunc est (c).

(a) Prop. 33. (b) Cór. ad. prop. 17.

(c) Prop. 33. & parte 2. prop. 13, lem. 3.

gto. Qui negant ex necessitate divinæ naturæ omnia necessario fluere, Dei omnipotentiam negare videntur; coguntur enim fateri Deum infinita creabilia intelligere, quæ nunquam creare poterit: nam alias, si scilicet omnia quæ intelligit crearet, suam juxta ipsos exhauriret potentiam & seipsum imperfectum redderet. Ut igitur Deum perfectum statuunt, eo rediguntur, ut simul statuere debeant ipsum non posse omnia efficere, ad quæ ejus potentia se extendit (a).

Respondeo primam rationem esse manifestam petitionem principii. Naturam infinite perfectam producere posse infinita infinitis modis certum est, sed debere eandem *necessitate naturali* infinita infinitis modis producere nullo modo sequitur, nisi primum ponas illam naturam necessario agere secundum vim suam infinitam, quod est positum in controversia.

Secunda ratio quoque ridicula est: nam nullo modo sequitur mutari naturam divinam, si varia diversis temporibus, & diversis modis producat juxta decreta immutabilia & æterna sui arbitrii. Æquo jure & meliori concludere possemus Deum in hypothesis Spinosæ ex eo quod producat omnes posibles rerum differentias, ideo ejus voluntatem & naturam esse semper necessario variam & sui dissimilem.

Tertia ratio ejusdem generis est, ac si quis hoc argumento divinam æternitatem tollere velit: si æterna duratio seu omnis possibilis duratio non sit actu exhausta, nunquam poterit exhauriri. Ergo nulla est Dei æternitas. Sic Spinoza per id tolli vult divinam omnipotentiam, per quod Deus constituitur omnipotens. Sicut ergo Deus æternus

(a) Prop. 16.

est, quia ejus duratio exhauriri non potest, sic ideo etiam est omnipotens, quia ejus potentia non potest exhauriri, nec omnia creari possibilia queunt.

Objicies 2do. Deus est ens necessarium & immutabile. Atqui tale ens non potest esse liberum. Nam entis necessarii & immutabilis modi omnes sunt necessarii & immutabiles; & ens non potest esse liberum, quin habeat modos contingentes: siquidem unaquæque volitio & actio est entis modificatio, & unaquæque volitio libera est modificatio contingens.

Respondeo imo. Quamvis immutabilitatem Dei non possemus conciliare cum libertate, hoc non minueret vim rationum, in quibus utraque Dei perfectio posita est. Nam multa sunt certissima, quæ explicare non possumus. V. g. demonstrant geometræ lineam diagonalem quadrati esse incommensurabilem cum lateribus ejusdem quadrati; neque quomodo id fieri possit, ullo modo explicant. Præterea difficultas hæc non nos solos attingit, sed Spinosam quoque & omnes Atheos, qui in sua materia necessaria perpetuam modorum mutationem agnoscunt.

2do. Ab hac difficultate satis bene expediunt sese, qui existimant libertatem in Deo esse quidem immunitatem ab omni coactione & physica necessitate, at bene consistere cum necessitate morali. Nam moralis necessitas æque adjunctam habet immutabilitatem, ac necessitas physica. Sic si supponas a tota æternitate menti divinæ præsentem fuisse omnes mundos possibiles: si deinde ponas Deum inter mundos possibiles eligere perfectissimum ex necessitate quadam morali, orta
ex

ex infinita ejus sapientia & bonitate ; & tandem ponas hanc Dei electionem esse efficacem : in hac hypothefi omnes hi modi, nempe intelligentia rerum possibilium, volitio, actus, sunt aliquo modo necessarii & immutabiles. Intelligentia fluit ex naturali & essentiali energia naturæ divinæ, electio ex intelligentia fluit moraliter & ex electione operatio. At in hac sententia dicendum est libertatem in Deo esse vim sui determinativam ex motivis rationalibus inclinantibus cum morali necessitate, quam definitionem amplecti non possumus.

3tio. Quidam theologi existimant pertinere quidem ad naturam entis necessarii & immutabilis, ut omnes ejus modi *perfectivi* sint necessarii & immutabiles; necesse autem non esse, ut defendamus omnes modos *minime perfectivos*, quales sunt volitiones liberæ & omnes ad extra operationes, esse necessarios & immutabiles. Immutabilitatem naturæ Dei propriam salvam consistere putant, quamdiu non acquiritur nova perfectio aut aliqua perditur. Sed hæc responsio multa habet incommoda & parum consentit cum iis, quæ a nobis supra disputata sunt in tertio argumento physico pro existentia Dei, ubi ex modis materiæ contingentibus & mutabilibus conclusimus materiam esse ens contingens ; & simul asseruimus modum existentiae necessariae esse necessarium.

4to. Satiis aliis philosophis & theologis visum est negare volitiones & operationes liberas esse proprie modos naturæ divinæ, quatenus liberæ & contingentes sunt : multamque operam posuerunt theologi scholastici, ut rem plane superantem intellectum humanum explicarent. Docent volitionem Dei spectari posse duobus modis ; primo ratione substantiæ seu entitatis divinæ, quatenus est intra Deum & ejus modificatio ; secundo ratione

terminationis ad creaturas, qua ex parte omnino libera est. Igitur putant id quod actus Dei liber supra necessarium ponit, esse dumtaxat habitudinem seu respectum ad creaturas. Attamen quoniam actus liber Deo internus est, etiam quatenus liber est, pro conditione libertatis quæ ei est intrinseca; & aliunde tamen actus liber, quatenus liber, potest esse vel non esse: ut explicent quomodo aliquid in Deo liberum & internum possit esse vel non, distinguunt in prædicta terminatione ad creaturas quasi duplicem respectum; unum ex parte Dei & sub ea ratione intrinsecum, ordinem tamen & habitudinem dicentem ad extrinsecum, nempe creaturas; alterum ex parte creaturæ & sub ista ratione pure extrinsecum, creatum & defectibilem. Hocque modo exponunt quomodo eadem semper immota remanente Dei substantia & entitate, actus liber Dei sit internus & contingens: non quidem ratione entitatis, neque etiam ratione solius puræ terminationis extrinsecæ, quæ actum liberum intrinsecum constituere non posset, sed ratione terminationis intrinsecæ ad extrinsecum. Hæc & multa alia subtiliora habent quamplurimi; ex quibus fortasse difficilior & obscurior facta est immutabilitatis & libertatis conjunctio, quam antea visa fuerat.

De felicitate Dei.

Ea est illarum rerum fors, quæ per se claræ sunt, ut definiendo vel describendo nullam illis lucem afferre possimus: inter hujusmodi res principem locum tenet *felicitas*. Dicitur a nobis non tantum bonum, sed summum bonum: in eam ferimur naturali inclinatione: est omnium actionum nostrarum finis & objectum: hanc intelligimus adjunctam esse proprietatem omni intelligenti & consciæ naturæ, ut felix esse velit, & revera sit, vel e contrario

infelix. Est ergo felicitas solida quædam res, illam ergo & Deo debemus attribuere.

„Deus habet summam & infinitam felicitatem.“

Nam 1mo. Deus est ens perfectissimum, cui nihil deesse potest ad naturæ suæ perfectissimum statum, & quod continere debet omnem realitatem. Atqui felicitas est maximum naturæ cujuslibet complementum, est vera realitas.

2do. Id in se habent entia omnia cogitantia, quod propriarum virtutum & recte factorum conscientia recreentur, & ex sui amore & approbatione enascatur magnus felicitatis sensus. Si in entibus imperfectis, quales nos sumus, quibus tanta ex omni parte imbecillitas adjuncta est & quos miseriarum cohors obsidet, quorum etiam finitus sui amor est, id contingit; quanto magis in ente summo, cui naturalis est summa perfectio & infinitus in seipsum amor; qui possidet omnia, quæ possit & velit possidere aut amet; infinitam scientiam, qua omnia novit; infinitam potentiam, qua omnia valet consequi, cæteraque omnia quæ desiderii vel voluntatis objecta esse possunt: felicitas certe est gaudium quod naturaliter nascitur ex possessione perfecta illius quod unice diligimus.

3tio. Deus fecit nos beatos, multa dedit felicitatis adminicula, potest etiam, ut clare intelligimus, hanc perfectionem, ut alias omnes, amplificare & intendere in infinitum. Ergo possidet ipse illam in summo gradu.

4to. In hac re omnium unanimis consensus semper fuit: Cicero generatim pronuntiat naturam quæ nobis indidit esse Deos, eandem animis nostris

indidisse eos esse beatos & æternos. Hinc maxime ùsitata eorum appellatio semper fuit, illa *beatorum Deorum*. Ipsi Epicurei non aliam sibi notionem finxerunt, & existimarunt sibi licitum esse ab isto, quod ab omnibus concedebatur, eorum attributo argumentari adversus Dei providentiam. Ita Lucretius sequentibus versibus.

Omnis enim divum per se natura necesse est,
 Immortali ævo summa cum pace fruatur;
 Semota a nostris rebus sejunctaque longe.
 Nam privata dolore omni, privata periclis,
 Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri
 Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

De moralibus Dei perfectionibus modo dicemus.

THEOLOGIA NATURALIS.

DE

PROVIDENTIA DEI.

SECTIO TERTIA.

De providentia Dei.

DEI *providentia* potest sub duplici respectu considerari, ut est in mente divina, & ut est in creaturis. Priori sensu considerata est ipsa *munda-na idea*; seu „illa infinita & efficax mentis divinæ cogitatio, quæ continet & determinat ordinem & statum rerum omnium; complectens omnia tempora, omnia entia, omnes eventus; unamque componens immensam & cohærentem seriem, quam tempus fluendo & habendo perpetuo explicat & in æternum explicabit.„ Posteriori sensu accepta est *ipse uni-versalis ordo rerum seu ipsa natura* & defini potest, „cursus temporalis rerum creatarum, cum omnibus earum conversionibus & vicissitudinibus juxta leges ab initio positas perpetuo procedens.„ Sic autem describitur & dividitur *providentia* a Boëtio l. 4 consol. philosophiæ prosa 6ta. „Providentia

U 3

est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit.... Quæ cum in ipsa divinæ intelligentiæ puritate conspicitur, providentia nominatur: cum vero ad ea, quæ movet atque disponit, refertur, fatum a veteribus appellatum est; ut sit fatum inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quæque necit ordinibus.,,

Priori sensu hic a nobis accipitur; sub qua consideratione tres habere partes concipitur, *creationem, conservationem & gubernationem.*

De *creatione* satis dictum est in argumentis physicis, & in articulo de unitate Dei, quibus locis probatum est præter Deum nihil existere ab æterno & consequenter providentiæ divinæ primum actum fuisse rerum omnium creationem. Creatio duplex distinguitur, *prima & secunda.* Prima est effectio rerum, quæ antea nullæ fuerant: & videtur solius Dei esse opus. Secunda dicitur creatio, quæ materiæ primas induxit formas, & ex materia per se bruta & inutili species effecit.

Per *conservationem* vero non intelligimus illud præsidium, quod Deus præbet creaturis suis, seu illam procurationem, qua illa omnia quæ sunt conservantia earum status, præparat, & quæ sunt noxia removet; siquidem hæc Dei operatio pars est *gubernationis*: sed intelligimus vim illam, qua perpetuo rerum omnium vires & ipsum esse producit. Qualem autem Dei vim exigant res creatæ, ut permaneant, non unanimis est philosophorum opinio. Disputant videlicet an eadem vi continua egeant, qua & esse cœperunt: an vero ea stabilitas ipsis tributa sit, ut durare per se possent, nisi divina vi rursus intereant. Disputant etiam circa rerum creaturarum operationes, an ex vi quadam divina, vel *concurrente, vel præmovere* efficiantur: an contra

rebus creatis a primo ea vis tributa sit & cum ipsis conservata, ut per se operari possent? De quibus quæstionibus breviter nostram sententiam dicemus.

Imprimis hoc omnino certum est, Deum, qui esse rebus dedit, posse eas cum velit perdere; & consequenter in quavis opinione earum durationem & vim omnem Deo acceptam esse referendam. Deinde cum in argumentis physicis existentia Dei supra concluderimus, vires naturæ materialis nihil aliud esse nisi divinam efficaciam, quæ sese juxta certas leges exerit; & omnes substantias divinæ potentia adminiculo indigere; si consentientes nobis ipsis esse velimus, hic definiendum est, conservationem esse perpetuam creationem, aut saltem operationem æquivalentem perpetuæ creationi: nam parum refert vocetur creatio necne. Quæ opinio his etiam rationibus confirmari potest.

Primo. Quodcunque non existit ex necessitate naturæ suæ, existit in omnibus momentis durationis suæ *contingenter, precario & ex sola virtute causæ suæ*: de primo momento nullum dubium est; sed neque de secundo major videtur dubitandi ratio; quia secundum momentum nullam habet necessariam connexionem cum primo; non ex eo fluit necessario, sed est æque contingens & precarium: quia etiam creatura non magis per se servare existentiam potest in secundo momento, quam sibi dare in primo; notio quippe creaturæ per se non existentis includere videtur dependentiam non tantum ad esse, sed quoque ad perseverandum in esse; & si sine divina virtute perseveraret, esset in secundo momento independens.

Secundo. Nullo modo concipitur, quomodo sublata illa vi, qua aliquid existit, id possit serva-

re suum esse. Num radius solaris existere potest sine sole? Num motus sine vi motrice? Num cogitatio sine vi cogitandi?

Tertio, Deus annihilare potest creaturas suas: sed annihilatio non videtur actus positivus divinæ virtutis; sed potius virtutis, qua quid subsistebat, subtractio: nam positivi actus effectus aliquis est realis, at in annihilatione effectus nullus realis est.

Altera quæstio videlicet an sit quædam Dei actio seu *concurrentis*, seu *promovens*, in omnibus creaturæ operationibus distincta ab illa actione, qua Deus conservat res, & earum vires? an vero vires a Deo conservatæ sine nova ex parte Dei actione interposita sint activæ? magnas habet difficultates & obscuritatem nimiam. Nullatenus dubitamus quin saltem actio Dei *concurrentis* sit necessaria; sed ab his & similibus quæstionibus tam subtilibus, quæ longam postulant disputationem, in hoc compendio lubenter abstinemus.

De tertia ergo parte divinæ providentiæ, videlicet *administratione* rerum, hic disputatio instituitur. Quamvis universus rerum ordo sit fortasse in mente divina systema unum, cujus omnes partes connexæ sunt, tamen quia universam hanc designationem viarum Dei non possumus nos mortales cogitatione complecti; necesse est illam in varia systemata distinguere, & tria generaliora; videlicet:

Unum pure *spiritale*, quod componitur ex spiritibus ab omni corporea mole segregatis; qui *angeli* nuncupantur ab officio, quo in hac corporea universitate funguntur, dum Dei iussa exequantur. De mundo hoc spirituali, quantumvis distinctus videatur a nostris sensibus, ingentia volumina quidam scripsere. Docent non modo quot

ordinibus constet hoc systema: sed etiam qua in re ordines discrepent; quænam sint spirituum doctes, qualis vita & conversatio, quid ab initio illis contigerit aut obventurum est. At hæc amplissima scientia, si pauca excipias, quæ in divina revelatione fundamentum habent, conjecturis nititur quibusdam ingeniosis, vel conclusa est ex quadam analogia cum mentis nostræ natura & virtutibus. Hæc teneamus, quæ docet fides. 1mo. Esse angelos. 2do. Eos esse variis ordinibus distinctos. 3tio. Illos fuisse primum, saltem aliquam eorum partem cum qua nobis est quædam communio, in statu probationis constitutos. 4to. Illorum partem in bono perseverasse, aliam vero partem peccasse & a statu, in quo fuerant constituti, in perpetuum excidisse: illos *angelos*, hos *dæmones* dicimus. 5to. Deum utrisque uti ministris in sua rerum humanarum administratione, angelia in bonorum distributione & cujusque hominis custodia; dæmonibus in vindictam scelerum,

Aliud systema prorsus *corporeum* est, quod componitur ex variis corporibus, quæ dum se mutuo librant & in se mutuo agunt, efficiunt hunc admirabilem conspectum rerum, quo fruimur. Cum materiæ nulla esse possit vita, nisi illa cujus motus principium est: natura hujus systematis gubernatrix est vis motrix certis legibus definita. In hoc immenso corporeo systemate variæ partes distinguuntur, quæ totidem sunt systemata particularia, & hæc aliq̄ intra se continent, & hæc rursus alia in indefinitum; quorum omnium fata plane ignoramus: neque multum nostra refert scire, nisi nostræ telluris conversiones, quæ propius cum nostris fortunis sunt conjunctæ. Hæ ex sacræ & profanæ historiæ autoritate quatuor generales, aut fuerunt, aut futuræ sunt: videlicet ejus ex chao ori-

go, ejusdem per diluvium corruptio, conflagratio futura, & postea renovatio.

Tertium denique systema distinguere debemus mixtum seu *corporeo spirituale*, quod illa entia complectitur, in quibus est admirabilis animi & corporis conjunctio; quales sunt homines. Quod ad animantia spectat, haud nostrum est in eorum vitæ conditionem curiosius inquirere, nec quidquam in hac re vel conjectura consequi valeamus; adeo ut haud defuerint philosophi, qui omnes animantes automata esse statuerint sine sensu; dum e contrario alii fuerint, qui temere ipsis animas humanas, aut etiam angelicas, quarum transmigracionem finxerunt, concesserint. Sed multum nostra refert scire, quæ sit humanæ naturæ sors, quid humano generi olim acciderit, aut Deo providente obventurum sit, & hæc Dei in homines providentia hujus disputationis futura materies est.

Providentia hæc duabus partibus constat, una quæ *naturalis* dici potest, quam experientia & ratione intelligimus; alia *supernaturalis* dicitur, quam nobis divinitus accepta revelatio aperuit, quæ ad restitutionem generis humani in primævum perfectionis & felicitatis supernaturalis statum, Christi filii Dei mediatione & Spiritus sancti administratione procedit. De hac providentia Dei supernaturali toto secundo volumine dicturi sumus; adeoque de naturali tantum inquirendum est; an sit? qualis sit, seu quæ sint illius attributa? cur & quomodo seu juxta quas leges procedat?

In tota hac disputatione sola utemur ratione, secuti S. Augustinum contra Manichæos, Theodoretum in libris suis de providentia & theologos qui de possibilitate *status naturæ puræ* scripserunt: haud nescii nos magnam lucem afferre posse quæstioni de origine mali ex revelata religione, quæ

nos docet mala graviora quæ vitam humanam vexant, non esse ex primo Dei consilio, sed pœnam peccati.

ARTICULUS PRIMUS.

De existentia divinæ providentiæ, seu Dei in creaturas imperii.

DEI providentiæ ita est conjuncta cum ejusdem existentia, ut nullus unquam fuerit, qui admisso Deo serio Dei providentiæ negaverit: ideoque omnes philosophi veteres non dubitarunt confidenter asserere, Epicurum tollendo providentiæ, resustulisse Deos & ideo tantum nomen reliquisse, ut fucum faceret imperitis, & Atheisticæ impietatis infamiam aliquatenus vitaret. Adeoque non attingeremus hunc locum, nisi nobis præberet opportunitatem refellendi ea, quæ ab antiquis quibusdam Atheis & recentioribus audacioribus hominibus scripta sunt, quæque in hoc opere nondum sunt confutata.

Divinum imperium duplex est, aliud *physicum* seu *naturale* per leges physicas, cui imperio omnis natura obtemperat: aliud *morale* in creaturas rationales & liberas per leges morales, quarum omnis vis est in sensu quodam animis insito ad certam vitæ rationem impellente & in sanctione præmiorum ac pœnarum, nullam afferente voluntatibus necessitatem. De priore præcipue hoc loco agitur, de altero tota secunda hujus operis parte disputabitur.

PROPOSITIO.

Deus cunctas universi res ditioe sua continet & providentia moderatur.

PROBATIO.

Imo. **I**n conficiant argumenta omnia, quæ supra pro Dei existentia allata sunt; præsertim moralia atque physica.

Argumenta siquidem moralia petita fuere ex utilitate, ex autoritate hominum, ex interiore naturæ voce, ex fide historiarum. Sed hæc omnia non probant Deum otiosum in intermundiis Epicuri positum, sed providum & nostri sollicitum. imo. Nullam habet utilitatem otiosi numinis agnitio, nec ad privatum cujusque solatium, nec ad societatis naturalis præsidium, nec ad civitatum salutem. 2do. Omnes homines consenserunt in fidem Deorum optime de nobis meritorum, ad quos precibus & sacrificiis confugiendum est. 3tio. Illa interior naturæ vox, quid obmurmurat, nisi sempiternum esse Dominum, qui legibus æquis omnia temperat, qui nos præceptis moralibus adstrinxit; in cujus potestate etiam post mortem erimus? Tandem fides historiarum non otiosum Deum refert, sed plenum negotiis, dum testatur illum rebus humanis sæpe intervenisse, præsentiamque suam declaravisse miraculis, vaticiniis atque subitis & inopinatis præter omnem expectationem rerum conversionibus.

Argumenta physica petita fuere ex admirabili pulchritudine universi & motuum naturalium constantia; ex rerum naturalium operationibus, vi

motrice & vi cogitandi; ex ipsarum substantiarum, materiæ videlicet & spiritus naturis. Atqui hæc eadem conficiunt Dei providentiam cum eadem vi & auctoritate ac illius existentiam. Imo. Admirabilis rerum pulchritudo, ut casu oriri non potuit, ita nec sine eadem causa, quæ fecit, potest casu consistere. Nullus omnino ordo esse potest sine ratis legibus. Casus, ut leges nequit ponere, sic nec servare potest. 2do. Rerum præsertim corporearum vires, cum nihil aliud esse ostensum sit, quam ipsam divinam efficaciam, quæ sese juxta certas leges exerit; nullumque esse proprie cursum naturæ seu causarum secundarum, divinæ certe naturali providentiæ perpetuum & visibile præstant testimonium. Denique cum ipsarum etiam substantiarum attributa omnia & proprietates maxime essentialia sint arbitrarii effectus voluntatis divinæ, probant, quamdiu durant, illam eandem permanere Dei voluntatem, qua sublata, privarentur unico suo adminiculo & in nihilum necessario deciderent.

2do. Hisce argumentis hæc alia adjungi possunt ex divinæ naturæ consideratione.

Deus est perpetuus mundi a se conditi rector, si ad tenenda mundi gubernacula, creaturasque suas legibus moderandas, naturæ suæ determinatione quodammodo adstringatur; nec imperio abdicare se possit, quin ipse se deneget & naturam suam aspernetur. Atqui.... Nam certe divina sapientia, quæ Dei lex est & regula, de qua modo dicemus, committit Deo imperii habenas: quippe sapientia dicitur ab eo cuncta debere gubernari, qui fines optimos novit, mediaque ad fines optimos obtinendos aptissima: non fortunæ aut cæco casui sapienter committeretur imperium. Atqui Deus is est, qui optimos fines novit, mediaque ad eosdem obtinendos aptissima. Nullus alius præter ip-

sum authorem mundi satis habet exploratas & voluntati suæ subditas naturas rerum, motus cogitationisque principia, ut queat causarum vim suspendere vel dirigere; cordibus hominum consilia, seu indere, seu eximere; appetituum vim frænare; imperiorum fata nunc sustinere, nunc inclinare; cavere ne quid detrimenti ex partium damnis vel erroribus immensa rerum summa capiat, ac efficere ut ex ipso malo bonum oriatur & ex ipso discordiæ sinu admirabilis ordo. Ergo ipsi Deo sapientia divina tradit habenas regni; recteque conclusit Cicero; *Deo nihil præstantius, ab eo igitur necesse est mundum regi.*

Deus se ipsum amat necessario, atque suas perfectiones ipse veneratur & colit; ut dictum est. Ergo non potest mundum, qui impressum gerit characterem istarum perfectionum, quas amat & in quibus gloriatur, alienum a se putare. Ut architectus aliquis cum pulchrum, commodum atque excellentis architecturæ ædificium construxit, in opere suo complacet sibi & gloriosum reputat, quia peritiæ suæ testimonium continet & fert notas illius artis, quam ipse colit ac diligit & in qua gloriatur; nec potest illud ædificium alienum a se putare propter illum sui, suæque artis cultum & amorem: sic neque Deus cum seipsum amet, & illam artem qua mundum condidit, & illas perfectiones quas in mundo expressit, non potest in opere suo sibi non complacere, non potest in illo non gloriari, ullo modo illud a se alienum putare.

Deus bonus est neque alia ulla ratione illum adductum ad creandum cogitare possumus, quam ex bonitate. Atqui alienum est ab illa bonitate creatoris non quærere creaturarum suarum perfectionem & felicitatem, & eas temeritati seu fortunæ committere. „ Quis operator negligat operis sui

curam? Quis deferat aut destituat, quod ipse condendum putavit? Si injuria est regere, nonne major injuria est fecisse; cum aliquid non fecisse, nulla injustitia sit; non curare quod feceris, summa inclementia? „ (a) Propterea irridet Epicurum Cicero, quod cum optimam & præstantissimam naturam Dei diceret esse, negaret idem esse in Deo gratiam, tollereturque id quod maxime proprium est optimæ præstantissimæque naturæ. „ Quid enim melius, aut quid præstantius bonitate & beneficentia? Qua cum carere Deum vultis, neminem Deo carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. „ (b)

Vel sic confici potest argumentum: si Deus mundum non regit, causa est vel inciticia, vel impotentia, vel voluntatis defectus. Atqui Deo omniscienti nihil occultum est, omnipotenti nihil difficile, optimo nulla ignavia inest, quæ ne in stupidissimas quidem pecudes cadit, nam & illæ suos foetus curant, nec ita delicatæ sunt, ut viliores aspernentur. (c).

Objicies cum Epicureis. imo. Haudquaquam intelligitur, qui Dei cogitatio tantam rerum multitudinem simul complecti possit; aut qui valeat ejus potentia ad res omnes etiam minutissimas pertinere; aut qui in tantis negotiis ullam liquidam gustare queat voluptatem. „ Si in mundo, inquit Epicureus apud Ciceronem de natura Deor. l. i. Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet, terras & maria contemplanis hominum commoda vitasque tuea-

(a) S. Ambrosius l. de Offi. c. 13.

(b) De nat. Deor. l. I. c. 43.

(c) Vide Simp. in enchir. Epißt. c. 38. qu. 2.

tur; nœ ille est implicatus molestis negotiis & operosis.

2do. Dei majestate plane indignum videtur sese dimittere ad omnium rerum etiam viliorum procuracionem: „minora Dii negligunt, nec agellos singulorum, nec viticulas prosequuntur; nec si uredo aut grando quidpiam nocet, id Jovi animadvertendum fuit. „

Respondeo duas illas rationes rusticorum potius esse, quam philosophorum. Nam,

1mo. Summæ inscientiæ & stupiditatis est, velle Dei infiniti & summe perfecti vires expendere ad modulum Imbecillæ nostræ naturæ: longe majus spatium est illud, quod patet ab homine ad Deum, quam id quod ab animantibus ad nos patet. Sed quam multa facit hominis industria, quæ si conjecturam caperemus ex notitia illarum tantum facultatum, quibus natura animantes ornavit, impossibilia viderentur. Præterea non desunt nobis in rerum natura symbola & expressæ imagines divinæ naturæ; quibus ad divinæ scientiæ notionem informandam animis aliquatenus pervenire valemus. Sol, quo orbis noster illustratur, si animal esset, vitæque ejus tam late pateret, atque lux & radii patent, haud dubie omnes materiæ particulas, quas radii ejus longe lateque fusi attingunt, sentiret ac videret. Jam vero quot sunt res a Deo conditæ, illæ certo quodam sensu sunt radii divinitatis seu ejus efficaciam termini; ex quo intelligitur, Deum non posse non videre & percipere omnia, quæ ex potentia sua sic fluxerunt. Deinde vero ipsi homines multa simul negotia variis in locis animadvertere ac sine magna perturbatione & molestia gubernare possunt. Quam immensa oculi humani
acies

acies, quæ universa ferme sidera complectitur? Quam infinita notionum multitudo in mente nostra recondita est, inter quas nulla viget contentio? Si ergo imbecilla humanæ mentis natura, quæ per exigui corpusculi foramina quædam prospicit, tantam rerum multitudinem complecti valeat; non habere debet admirationem nostram quod Deus, ante quem *orbis terrarum est tanquam momentum stateræ* & *tanquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram*, & qui omnibus rebus substantia & virtute præsens est, cum summa facilitate cuncta provideat & dextera verset ac gubernet. Ita argumentatur Socrates apud Xenophontem (a). „Animadverti mentem tuam, etiam dum inest in corpore ex arbitrato suo corpus gubernare. Quamobrem existimandum est sapientiam illam, quæ est in hoc universo, sic omnia regere, quemadmodum ipsi gratum est. Num tuus oculus ad multa usque stadia pertingere potest, & non potest Dei oculus simul omnia intueri? Numque tuus animus tum de rebus, quæ hic accidunt, tum de illis quæ in Ægypto sunt & Sicilia cogitare potest: & non potest Dei sapientia simul omnium habere curam?

Secunda etiam ratio vanissima est: nam primum non magis indignum Deo est minora curare, quam fecisse. Deinde ita sunt cum grandioribus naturæ partibus conjuncta minora, ut nullo modo possint illa administrari a Deo, quin & horum habeat rationem. Nam ut animadvertit Plato, „*lapides magnos sine parvis collocari recte posse negant architecti.*„ Certum etiam est nec imperatores, nec patres familias, nec navium gubernato-

(a) L. de dictis & factis memorabilibus Socratis. P. 576.

res, nec machinarum fabros sua arte aut officio bene fungi, nisi æqua lege & majores res & minores ingenio comprehensas habeant, suisque consiliis & rationibus temperent. „Caveamus ne Deum, ait Plato, l. 10. *de leg.* mortalibus opificibus viliores putemus: isti sane quanto peritiores sunt, tanto arte sua & parva simul & magna exquisitius absolutiusque perficiunt. „ Tandem quæ naturæ pars vilis dici queat? Num minima? Sed ut a Plinio *hist. nat.* l. 11. notatum est, rerum natura nusquam magis, quam in minimis tota est: „in magnis siquidem corporibus facilis officina sequaci materiæ fuit. In his tam parvis, atque tam nullis, quæ ratio, quanta vis, quam inextricabilis perfectio? . . . Ubi tot sensus collocavit in eulice? Et sunt alia dictu minora. Ubi in eo visum prætendit? Ubi gustatum applicavit? Ubi odoratum inseruit? Ubi vero truculentam illam & portione maximam vocem ingeneravit? Qua subtilitate pennas annexuit; prælongavit pedum crura; disposuit jejunam caveam, uti alvum avidam sanguinis & potissimum humani sitim accendit? „

Multum ergo errabant & illi (a) qui providentiam Dei cœli orbibus includebant, nec ad res terrenas demittebant: quasi vero non abhorreret a bonitate divina illi creationis parti præsidium denegare, quæ plus illo indiget propter varias mutationes & conversiones quibus terra obnoxia est; & appetituum passionumque procellas, quibus ejus incolæ perpetuo jactantur: quasi vero non sint ordinati ipsi astrorum cursus ad usum hominum, & æquum non sit, ut magis curetur id, cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

(a) Hæc fuit sententia Aristotelis ref. a Plut. de plasticis philosophorum l. II. c. 3. & Attico apud Euseb. de præp. evang. l. 5. c. 5.

Non minus falluntur, qui universalialia a Deo curari volunt, ut creaturarum species & hominum imperia, non individua & singularia. Nam genera non subsistunt nisi in singulis, ita ut si singula pereire possent deserta a Deo, possent & ipsa genera: & certe generum seu imperiorum conservandorum nulla alia Deo causa esse potest, quam benefica ejus in singulos voluntas.

ARTICULUS SECUNDUS.

De divina providentiæ attributis.

ATRIBUTA divinæ providentiæ illa sunt, quæ in administratione mundi existere deprehendimus, & quibus omnis rector & præsertim summus carere non potest; nempe *sapientia, sanctitas, justitia, bonitas, &c.* Perfectiones illæ vulgo dici solent *morales*, quia quamdam earum conformitatem cum regula seu lege æterna concipimus. Possunt eadem dici etiam *attributa relativa*, quia dicunt respectum ad creaturas: vel *attributa secundaria*, quia revera nihil aliud sunt, quam exercitatio ad extra Dei attributorum naturalium; quæ attributa naturalia nullam accipiunt mutationem ex hac exercitatione.

De sapientia Dei.

Inter *scientiam* atque *sapientiam* Dei hoc discrimen intercedit, quod scientia versari nobis videatur in rerum omnium speculatione; sapientia vero practica sit; & versetur in rebus agendis. Scientia in Deo est speculativa cognitio omnium rerum, omniumque rationum, quæ sunt inter res

possibiles; sapientia est constans voluntas agendi juxta dictata suæ infinitæ intelligentiæ, id est, consilium firmum utendi sua omnipotentia ad fines optimos obtinendos per media optima.

PROPOSITIO.

Deus in administratione rerum est summe sapiens, seu est in Deo constans voluntas utendi omnipotentia sua ad obtinendos fines optimos per optima media.

PROBATIO.

IMO. **D**EUS est ens perfectissimum, cui nihil laude dignum & bonum deesse potest. Atqui sapientia seu constans voluntas prosequendi fines optimos per media optima est perfectio: immo nostro concipiendi modo omnium maxima, quæque nos homines maxime dividit ab animantibus:

2do. Deus indidit hominum mentibus istius perfectionis portionem aliquam: non dubitamus, quin alia entia existant nobis perfectiora, quæ cum majore inclinatione voluntatis & constantia prosequuntur fines optimos, mediaque ad obtinendos fines suos maxime idonea: & facile concipimus hanc perfectionem posse augeri in infinitum. Atqui Deus continet eminenter eas omnes perfectiones, quibus suas creaturas ornavit: sedet in summo gradu infinitæ scalæ perfectionum.

3tio. Deus naturali inclinatione fertur in seipsum, suasque perfectiones amat necessario & proinde in agendo Deus non potest aspernari naturam

suam, suasque perfectiones denegare. Atqui si Deus posset finem minus bonum proficere atque media eligere minus apta, denegaret sua attributa, aspernaretur dictata infinitæ suæ intelligentiæ, quæ monstrat illi fines optimos & media ad fines istos obtinendos aptissima; v. g. dictat divina intelligentia hominem meliorem esse planta & magis convenire ut planta ordinetur ad usum hominis, quam ut homo ordinetur ad usum plantæ; vel esse inter plantam & hominem rationem inæqualitatis, quam si Deus non sequeretur in agendo, perverteret res & earum rationes, nec servaret illum æternum ordinem quem continet ejus intelligentia.

4to. Nulla alia causa inveniri potest, cur ens intelligens non sequatur æternum ordinem rerum, aut non quærat fines præstantissimos per optima media, præter has: vel id non facit quia nescit, qui sint optimi fines & media aptissima; vel quia non potest eligere fines optimos & optima media; vel quia, etsi cognoscat & possit eligere fines optimos & optima media, tamen inclinatione naturali fertur ad electionem finium & mediorum minus perfectorum; vel denique, quia ad hoc aut illud eligendum liber est. Atqui nullum horum dici potest: non primum, certe novit qui sint fines optimi, quæque media magis sint apta ad illos consequendos, cum habeat infinitam scientiam, quæ complectitur omnes rerum convenientias & disconvenientias. Non secundum, cum potentia Dei infinita sit, æquali cum facilitate proficere potest finem perfectissimum per optima media, ac finem minus perfectum per media minus apta. Non tertium, quia voluntas divina non fertur naturali inclinatione in id quod minus perfectum est, sed e contrario potius in id quod magis est perfectum: quia nihil aliud esse videtur voluntas Dei, quam amor per-

fecti & summe boni. Non denique quartum, quia etsi Deus liber sit & possit agere vel non agere; tamen ex hypothese quod agat, necessario agit ut Deus, id est, secundum dictata infinitæ suæ intelligentiæ & inclinationem suæ voluntatis, non vero contra utriusque facultatis dictata seu inclinationem.

5to. Tandem Dei sapientia evidentissime efficitur a posteriori ex rerum creatarum pulchritudine & legum, quibus omnia continentur, aptitudine, quæ tanta est, ut nihil in rerum natura ullatenus mutari possit, sine magno totius damno. Hunc locum jam attigimus supra, & modo defendemus.

Ex hoc præsertim attributo, ut infra dicemus, oritur jus imperii in Deo; ex eodem conjuncto cum Dei potentia pendet divinæ providentiæ inerrantia seu infallibilitas: *sapiens corde est & potens robore; quis resistit ei & pacem habuit? Attingit a fine ad finem fortiter & disponit omnia suaviter.*

De sanctitate Dei.

Inter Dei attributa moralia nullum est, quod adeo moveat reverentiam nostram, ac illud quod *sanctitas* dicitur, quæ a nobis concipitur, ut excellens quædam puritas, qua ab omni malo morali seu peccato infinito distat intervallo: quæ excludit umbram omnem seu malitiæ, seu invidiæ, seu inimicitæ, seu vindictæ, seu crudelitatis, seu injustitiæ, seu falsitatis, & cujuscunque denique defectus moralis. Manifestum est hanc Dei sanctitatem revera non distingui a Dei voluntate seu ex illa derivatam esse; voluntas siquidem illa Dei est naturalis inclinatio seu amor adversus seipsum & suas divinas perfectiones; sanctitas vero est amor

rectitudinis & boni moralis in creaturis suis, & averfatio omnis impuritatis.

PROPOSITIO.

Dei providentia fanda est.

PROBATIO.

1mo. **S**I Deus fit ens perfectum, cui nullus gradus perfectionis deesse poffit, certe erit fanctiffimus, feu ab omni impuritate & nequitia longiffime diftabit, qua naturam quamlibet rationalem maxime deprimi naturaliter putamus.

2do. Sanctitas continetur in illo amore, quo Deus fertur in femetipfum & fua infinitas perfectiones: ex illo enim nascitur neceffario ille amor ordinis in rebus externis, in quo pofita eft fanctitas.

3tio. Certum eft nos effe naturaliter fanctos hoc fenfu, quod inditus fit naturis noftris recti & mali, honefti & turpis fenfus, qui nullis præjudiciis aut paffionibus extingui, cujus fanctiffimum judicium nullis præmiis corrumpi poffit. „ Placet, ut ait Seneca, fuapte natura virtus, adeoque gratiofa eft, ut infitum fit malis probare meliores. „ Atqui cum Deus omnes poffideat creaturarum fuarum dotes eminenter, neceffe eft, ut etiam hanc habeat in perfectiffimo gradu.

4to. Nullam in Deo caufam cogitamus, qua a fanctiffimis confiliis unquam abducatur. Nulla in

illo est temeritas, vel levitas, vel indigentia, vel cupiditas, quæ in vitia homines solent impellere.

5to. De Dei natura ejusque providentia certum ferre possumus, quod ex regni ejus legibus moralibus. Sed leges illæ, quas indidit hominum omnium mentibus, sunt sanctissimæ, ut infra docebimus, & nimium sanctas esse conqueri solent homines improbi.

Et vero adversus divinæ providentiæ sanctitatem, nihil objiciunt Athei, nisi permissionem peccati; sed hæc obiectio est ob hanc causam maxime ridicula, quod nisi Deus libertatem hominibus concessisset & peccandi potestatem, nullus existeret posset probationis & disciplinæ status; nullæ arduæ virtutes; non ista heroica sanctitas, quæ in superandis difficultatibus & tentationibus exercetur. Quid ergo? De natura sanctitatis est, hæc omnia tam admirabilia sanctitatis specimina e mundo tollerentur?

De justitia Dei.

Justitia Dei late sumpta non distinguitur a Dei sapientia, sanctitate, veracitate & cæteris perfectionibus, & est constans voluntas sequendi immutabilem rerum ordinem, seu agendi juxta immutabiles rerum rationes. Strictè sumpta respicit solummodo creaturarum rationalium felicitatem & miseriam, & præmiorum atque pœnarum distributionem: quo sensu definiri potest constans voluntas tribuendi præmia vel supplicia unicuique pro meritis.

PROPOSITIO.

Dei providentia justa est.

P R O B A T I O.

SIMO. **S**I careret Deus hac virtute multum distaret ab illa entis perfecti idea, quam animis informatam habemus.

2do. Indidit Deus animis nostris justitiæ elementa, propendemus naturaliter in eos qui bene agunt, ac laude præmiisque dignos naturaliter judicamus: e contrario malos averfamur & indignatione naturali excitamur ad eosdem vituperandos & male accipiendos. Atqui nihil habent creaturæ perfectionis, quod in summo gradu non habeat communis parens.

3tio. Ille non est sapiens legislator, qui legum suarum observationi non prospicit, qui se subditorum contemptui exponit, qui non vindicat majestatem imperii sui. Ille non est sanctus in administratione rerum, qui non testatur odium peccati & amorem virtutis. Ille non est bonus, qui leges bonas & ad totius universitatis salutem plane necessarias sanctione aliqua non confirmat. Atqui si ab administratione rerum abesset justitia & leges divinæ non confirmarentur sanctione præmiorum & pœnarum, Deus non vindicaret majestatem imperii sui, sese subditorum contemptui exponeret; deinde in divina administratione nulla essent indicia sanctitatis, cum nulla ratio haberetur virtutis & vitii; denique leges optimas, & necessarias ignave perverti sineret.

4to. Deus justitiam revera exercet in hac vita, quantum rerum conditio patitur, & sanctionibus præmiorum & poenarum leges suas confirmavit. Nam primo experientia habet quisque compertum virtutem esse tutissimam ad felicitatem viam & naturalia esse ipsi adjuncta præmia: conscientiae pacem, aliorum hominum existimationem & benevolentiam. E contrario experimur improbitatem, tum angores procreare conscientiae, tum provocare naturali efficientia aliorum hominum odia, indignationem, vindictam & multas esse proprias cuique vitio poenas. Sed hæc sunt manifestissima divinæ justitiæ indicia. Si in civitate aliqua constitutus aliquis esset, quamvis nunquam legisset tabulas legum, earumque sanctiones, nec judicem in tribunali sedentem vidisset: tamen si animadverteret malas actiones vituperari constanter & puniri, bonas laudari & præmiis remunerari: certo concluderet constitutam esse æquis legibus illam civitatem, esseque in illa rectorem & judicem justum. Idem ergo de constitutione rerum naturali concludendum est; etsi ipsum judicem Deum non cernamus, nec sanctiones legum naturalium descriptas in charta vel in ære legerimus.

Deinde Deus sua efficit providentia, ut civitates ubique constituerentur, legibusque civilibus virtus defenderetur, vitium contra reprimeretur.

Præterea historias evolvere non possumus & monumenta temporum, quin apertissima advertamus Dei judiciorum exempla, insignium sceleratorum tragicos exitus; criminum secretissime admissorum detectionem & poenam; gentium dum probitati & virtuti studuerunt felicitatem, earundem in vitia prolapsarum ruinam & interitum; hæc sæpe tam miris modis, tamque contra omnem expectationem contingunt, ut non sine numinis interventione accidisse deprehendantur.

Denique Deum esse justum probant illæ omnes naturæ humanæ insitæ propensiones & affectus, quibus adstruitur futurum post hanc vitam Dei judicium: certum est, in bonorum animis sponte exoriri spem immortalitatis beatæ; terrores suppliciorum animos occupare impiorum; neque hos ulla ratione præfocari posse. Ergo divinæ justitiæ indicia infinita sunt.

De bonitate Dei.

Dei *bonitas* illud attributum est, quod solum nos Deo conciliat, movetque nostros tenerrimos adversus eum affectus. Attributa illa incommunicabilia, æternitas, immensitas, &c. superant vires mentis humanæ; illa quibus ad nos propius accedit, infinita scientia, sapientia, omnipotentia, habent quoque admirationem nostram; infinita Dei sanctitas & intemerata puritas, etsi mirabiles sui amores excitaret clare perspecta, nostros tamen oculos nimio fulgore obtundit; immensa Dei majestas quasi instructa justitia reverentiam & metum jubet: sed bonitas Deum amabilem & parentem in nos propensissimum exhibens, omnes amoris, gratitudinis, spei & pietatis sensus excitat.

Per bonitatem intelligimus non solutam omnī lege benignitatem, sed constantem voluntatem benefaciendi seu communicandi felicitatem suis creaturis sentientibus, quantum patientur earum finitæ naturæ, & sapientissimi fines, quos Deus sibi proposuit. Hæc divina bonitas varia accipit nomina pro variis creaturarum, quas afficit, conditionibus: quando creaturis non merentibus bona dividit, *gratia* est; quando creaturis malis & habentibus mala merita tribuit bona, *miseriordia* est; ubi homines malos punire tardat, *longanimitas* est.

P R O P O S I T I O.

Deus bonus est, seu benefica voluntate movetur erga omnes suas creaturas.

P R O B A T I O.

1mo. **C**ERTE bonitas est res per se laudanda & summa cujuslibet naturæ intelligentis præstantia & perfectio, ergo ab ente infinito abesse nequit.

2do. Deum esse bonum, colligitur ex eo quod soli boni sint beati; quodque ipsa benevolentia sit maxima beatitudinis illi naturæ, cui inest, causa.

3tio. Idem efficitur ex eo, quod naturæ præstantissimæ & nullius rei indigæ nulla occurrere possunt in contrariam partem incitamenta: homines ipsi, qui rationem vitæ ducem faciunt, nihil mali agunt; sed illud omne semper oritur, vel ex cupiditate, vel metu, vel ira, vel vindicta, quarum passionum imbecillitas principium est.

4to. Dei bonitas seu propensio ad benefaciendum suis creaturis derivata fuit ex illa naturali propensione, qua fertur in semetipsum & infinitas suas perfectiones: hæc efficit, ut non possit non diligere expressas imagines suarum perfectionum, & objecta in quibus creandis & moderandis exercet non solum potentiam, sed sapientiam aliaque attributa sua.

5to. Tota mundi constitutio benigno consilio comparata est; nullum est machinationis invidiæ aut sævæ vestigium, quod sub numinis non boni

imperio sæpius in mundo cernere licuisset. Quam earum rerum copiam suppeditat natura, quæ ad vitam commode & jucunde agendam interviant! (a) Ut hominum & animantium omnium sensus sunt comparati, ut salutaribus recreentur; noxia & pestifera illis molesta sint! Ut omnes a natura inliti appetitus ad individui aut totius systematis conservationem aut felicitatem utiles & necessarii sunt! Ut acri quodam decori & honesti sensu, una cum affectibus benignis incitantur homines, ut alii aliis prodesse velint! Ut lætissimo sensu remunerantur hi, qui aliorum felicitati confuluerunt!

Sed sunt etiam mala: at qualia? Quæ non in ipsa rerum machinatione destinata videntur tanquam ipsius finis proprius: verum ex materiæ imbecillitate, inferiorum agentium errore, eveniunt juxta eas leges, quæ omnino sunt utiles & necessariæ. Mala sunt; sed sine quibus nullæ essent leges generales; quæ leges tamen necessariæ sunt, ut locus sit consilio, prudentiæ & industriæ, ut homines rationes suas possint instituire & ex certis actionibus certos sibi polliceri effectus & consequentias. Mala sunt; at sine quibus abessent commiseratio, beneficentia, liberalitas, fortitudo, æquanimitas, patientia, lenitas, & officia omnia gratuita, quorum sensus longe est omnium lætissimus & memoria jucundissima. Quis omnem sublatum vellet dolorem quo de pravo corporis habitu admonemur; aut laborem, ad sanitatem & vires corporis animique tam necessarium? Quis contra naturæ studia tantum obduruit, ut illos sensus nostros, licet molestiam quandoque ferant, vituperet, quibus aliorum infortunia deploramus, qui-

(a) Non necessitatibus tantum nostris provisum est, usque ad delicias amamur. *Seneca.*

būsq̄ue ad opem ærumnōsis ferendam incitatur; aut illum animi morsum seu angorem, quō elidimur ex criminum nostrorum aut culparum conscientia; & quem vitiorum medicinam esse voluit benignus Deus? Mala sunt; sed non totum rerum ordinem cogitatione complectitur humana mens. Exigua est hæc mundi pars, quam cernimus, & pro brevi temporis spatio; si plurima ergo in hoc ævo mala magnas afferre videamus utilitates, scilicet, quod hominum scelera sæpissime cōhibeant & impediunt, proborum virtutes exerceant & augeant; hominum mentes a rebus externis & vilioribus voluptatibus ad interna & vera bona convertant; hinc certe fit verisimillimum, ea etiam mala (si qua sint) quorum nullum nunc cernimus usum, ad totius systematis in partibus a nobis remotioribus aut seculorum futurorum felicitatem & perfectionem fuisse destinata: ex iis certe neutiquam efficitur mundi administrationem esse invidiam aut malignam.

OBJECTIONES

contra divina providentiæ attributa expenduntur,

OBJECTIO PRIMA GENERALIS.

Illud systema rerum dici nequit sapientissimum, neque sanctissimum, neque justissimum, neque optimum; in quo multa sunt, quæ contraria nobis videntur tum sapientiæ, tum sanctitati, tum justitiæ, tum bonitati. Certe de universo systemate non aliter judicare possumus, quam ex illis partibus, quæ nobis cognitæ sunt; quæ si abhorreant ab istis perfectionibus, concludendum est systema universum non esse sapiens, &c. At-

qui multa sunt, quæ nobis videntur multum distare a sapienti & bona rerum administratione; quorum consideratione adducti sunt quamplurimi philosophi ut causam aliquam mali a Deo independentem admitterent.

Responsio generalis. Nego majorem: nam systema mundi etsi sapientissimum nobis videri potest in multis abhorrere a sapientia. Quod ut intelligatur, duo generatim conficiemus. 1mo. Quod mundi systema sit plane incomprehensibile. 2do. Quod hæc incomprehensibilitas efficiat, ut nequaquam apti simus ad ferendam de illo sententiam. Has duas partes cum aliqua diligentia explicabimus, quia continebunt generalem & optimam responsionem ad omnes quascumque Atheorum objectiones.

1mo. Systema divinæ providentiæ incomprehensibile est, idque ob multiplicem causam.

Primo. Quia illud invenit infinita sapientia, cujus hoc proprium est, superare in effectibus suis humanæ mentis sagacitatem. Nam experimur in omni re sapientiam atque artem, quo magis imperfecta est & ad nostram accedit nativam prudentiam, eo magis a nobis intelligi; quoque magis distat a perfectione, eo semper evadere admirabiliorem. Sic præclara humani ingenii inventa & regum consilia a brutis hominibus non intelliguntur; ab animantibus intelligi non possunt. Manifestum tamen est artem humanam, quæ sapiens est homini litterato, non esse propterea insipientem, quia illam non capit idiota, vel quia animantia illam omnino non comprehendunt. Sic divina ars soli Deo, qui sese comprehendit, quam sapiens illa sit, quam sancta, quam bona, quam justa, videri potest: imperfectis creaturis semper erit locus admirandi, quia semper superabit earum intelligentiam:

& propterea valde stultum foret tribuere inscitiae vel temeritati illam inscrutabilitatem, quam sapientiae proprium esse characterem necessario agnoscimus. Prima ergo ratio, *cur exaltatae sint cogitationes & viae Dei a cogitationibus & viis hominum*, haec est maxime obvia, quod Dei sapientia infinite distet a prudentia humana.

Secundo. Providentiae divinae systema incomprehensibile est, nec de illo ullum ferre iudicium possumus, quia respectu nostri, *immensum, aeternum & infinitum* est. Per systema divinae providentiae, cujus summam ex omni parte sapientiam & bonitatem defendimus, non intelligimus historiam & fortunam alicujus singularis entis, aut alicujus speciei entium, aut alicujus orbis; sed divini imperii universitatem, ejusdemque imperii undequaque connexi vices omnes. Adeo ut providentiae divinae idea sit complectio omnium operationum Dei ad extra per totam aeternitatem, continens omnia tempora, omnia entia atque omnes eventus: ex illis omnibus conficiens coherentem & indefinitam seriem, quam tempus labendo perpetuo explicat. Jam vero in hac concatenatione immensa, cursuque rerum aeterno, quantula pars est vita haec cujusque nostrum? Ex qua tamen de Dei infinita illa providentia conjecturam capere oportet nos mortales.

Sed finiatur divinum regnum nostri orbis limitibus, nullum aliud exercent imperium *morali*, quam in homines: nullum *physicum*, nisi in hoc orbe ad cujus conspectum admittimur. In hoc utroque ordine cujus partes sumus & in utriusque conjunctione omnia sunt inscrutabilia. Primo *physica rerum administratio* non per voluntates particulares & decreta inter se nullatenus connexa procedit: sed est manifeste constitutio, cujus partes omnes
sibi

fibi invicem respondent, & se mutuo suspendunt, idque non in corporibus tantum observatur, sed in animantibus. Nempe cujusque speciei individua multas habent inter se naturales habitudines, ut homines cum hominibus; species etiam integræ cum aliis speciebus, ut animantes cum hominibus; quædam animantium species cum aliis animantium speciebus: nescimus certo quousque hæ relationes pertingant, atque si ex analogia judicandum sit, illis omnes hoc modo conjunctas esse concludemus. Sic quoque nullus est eventus, qui non habeat aliquem respectum ad alios omnes eventus præteritos, qui ejus causæ extiterunt, & aliquem etiam cum futuris omnibus quorum causa aliquatenus futurus est. Immo animadvertimus res quandoque levissimas esse necessarias condiciones, sine quibus res maximi momenti non contigissent. Cum igitur per tam stupendam connexionem rerum & subordinationem perpetuam innumerabilium causarum & effectuum progrediatur naturæ cursus, manifestum est nullum mortalem ullius rei rationem pervidere posse accurata descriptione ejus causarum, finium, antecessionum, adjunctorum, & consequentiarum; aut certo pronuntiare quemcumque eventum etiam levissimum non esse in concatenatione rerum plane necessarium. *Administratio* etiam *moralis* sine dubio ejusdem generis constitutio est, & omnes ejus partes, videlicet virtutis exercitationes in hoc statu militiæ & probationis, vitiis data licentia, tempora exercendis Dei judiciis statuta, prædestinata divinatorum judiciorum instrumenta, præmiorum & pœnarum distributiones, atque omnes actus justitiæ & bonitatis possunt eos habere inter se respectus, ut ordinem conficiant undequaque connexum; & cujus omnes partes non tantum apte cohæreant, sed sint in systemate plane necessariæ & ad bonum commune præordinatæ.

Non tantum, tum universum systema divinæ providentiæ, tum administratio physica & moralis quæ nos propius attingit, nobis perspecta non sunt, sed non pervidet quisquam nostrum propriam suam fortunam, nec quæ pars illius sit præsens nostra vita. Extiterunt summi philosophi, qui decreverunt nos in statu alio meliori primum creatos fuisse & in hunc statum, quasi purificationis, devenisse ad luendas poenas peccatorum in præcedenti admisorum: hos nunquam ex sola ratione redarguent Athei. Ignoramus etiam statum futuræ vitæ, in quem commigraturi sumus post hanc mortalem sortem; sine cujus tamen cognitione manifestum est nos parum æquos esse divinorum erga nos judiciorum æstimatores. Si de Josepho nihil aliud relatum fuisset, nisi quod venditus a fratribus fuerit, deportatus in Ægyptum, & ob injustam accusationem conjectus in carcerem, severitate erga eum usam esse providentiã divinã putarem: sed ubi intelligimus hosce omnes eventus fuisse totidem gradus ad imperii summam in Ægypto obtinendam & ad salutem generis sui, sortem Josephi nequaquam miseramur. Si consideremus solummodo partem illam vitæ humanæ, quæ per novem menses utero materno includimur, parum speciosa videbitur; illam tamen non ita ægre ferimus, ut præparationem ad hunc admirabilem conspectum rerum. Sic quoque sit hæc vita mortalis minus quoque speciosa, tamen si totum illud spatium, quod patet ab infantia ad senectutem, est respectu alterius vitæ, quod novem illi menses respectu vitæ præsentis, manifestum est nos de sorte nostra & divinis erga nos judiciis nullam ferre posse sententiam ex hujus ætatis consideratione. Est ergo ex omni parte & illa, quæ nos propius attingit, divina providentiã plane incomprehensibilis.

Tertio. Divinæ providentiæ rationem nullus investigare potest & de illa sententiam ferre, nisi qui rerum naturas perfecte cognoscat. Nam hoc generale principium est in administratione rerum, quamlibet regendam esse pro sua natura seu gubernationis leges debere attemperari rerum naturis. Atqui nihil in tota natura comprehendimus, nec materiæ & motus indolem, nec quæ vires sunt necessariæ, nec qui fines sunt prosequendi, nec quibus mediis fines obtineri possint, nec quæ sint sapientissimæ regiminis leges: multo magis fugiunt captum nostrum natura animi, ejus naturales vires, libertas, &c. Qui fieri potest, ut sine harum rerum cognitione judicemus de utilitate permittendi mali seu physici seu moralis; aut de modo, quo Deus versat corda hominum, consilia regit, omnia providet, &c. quidquam sapienter pronuntiemus, cum ignoremus, qui animus cogitet, aut agat, aut deliberet, aut reminiscatur? &c.

Quarto. Sapiens mundi administratio postulat vias secretas & occultas, ob multiplicem causam.

Quia magis habet admirationem nostram illa divinæ providentiæ ratio, in qua omnia fugiunt nostri intellectus aciem; & in qua nec qui fines quærantur, nec quæ media ad fines obtinendos adhibeantur, pervidemus. Solent quidem homines parvi pendere ea quæ obvia sunt, ea vero multum suspicere, quæ sunt a communi hominum sensu valde disjuncta: inter scientias æstimamus præfertim eas quæ sunt magis reconditæ. Nihil igitur ad excitandam admirationem nostram, sibi que conciliandam reverentiam melius facere potuit Deus, quam providentiæ suæ partes omnes ita obtegendo, ut nihil omnino cerneremus, ac perpetui eventus inopinati, quorum causas, antecessiones, præparationes ignoraremus, tenerent nos

attonitos. Experimur nulla re adeo commoveri hominum erga Deum pietatem, quam cum inexpectata conversione rerum, mala, quæ nostris capitibus impendebant, in eorum auctorem præter spem tetorquentur.

Quia sine incerto exitu rerum humanorum & occulta divinæ providentiæ ratione nullus esset locus probationi hominum, neque exercitio summarum virtutum, fidei, spei, fiduciæ & devotæ erga Deum voluntatis. Non fuisset, v. g. tam admirabilis Jobi patientia & fides, si antea intellexisset brevissimas suas ærumnas ipsi allaturas esse majora præmia, vitam longiorem, sobolem numerosiorem, majores divitias atque famam.

Quia ista divinæ providentiæ ratio melius est accommodata naturæ hominum, qui libertate utuntur. Si Deus tam evidenter discriminasset bonos atque malos in hoc mundo, ut boni prospera semper uterentur fortuna omnibusque rebus abundarent, & mali e contrario malis omnibus obnoxii viverent: haud magis esset locus optioni, an velent boni vel mali esse, quam utrum beate vivere vel misere eligerent. Sed ubi eventus incertus est, deliberationi locus invenitur; spes hinc, inde metus sollicitat: quibus passionibus suspenduntur vel inclinantur voluntates liberæ hominum, & merito locus invenitur.

Quia hæc administrandi ratio optima est, si homo ad immortalitatem destinatus sit; abducit enim a rebus hujus vitæ, cujus voluptates & illecebriæ nimium nos detinerent, si constantem virtutis affectam experiremur felicitatem, nec quidquam nobis invitis præter spem accideret: excitat etiam perpetuum futuræ vitæ desiderium.

Est ergo divinæ providentiæ ratio ob multas optimas causas plane incomprehensibilis.

II. Dico hanc incomprehensibilitatem elevare omnes objectiones Atheorum. Nam ex hac inscrutabilitate divinæ providentiæ manifeste sequitur.

Primo nos errare in multis, & posse res sapientissimas nobis videri alienas a sapientia. Efficit nemque, ut *partes* sumamus pro *toto*: & desideremus in parte totius pulchritudinem & convenientiam. Ut si quis admitteretur tantum ad videntiam magni & pulcherrimi ædificii culinam, aliasve partes usibus vilioribus destinatas, certe non videret ædificii pulchritudinem, nec architecti artem multum miraretur; quæ tamen maxima esse potest. Ergo illa omnis objectio, quæ ex hoc fonte oritur vel orta supponi potest, vanitatis convincitur. Hæc eadem providentiæ inscrutabilitas efficit, ut *media* non dividamus a *finibus*; & in mediis desideremus finium excellentiam. Ut si quis videret hominum multitudinem occupatam in congerendis lapidibus & gypso, terraque ex uno loco in alium carris transferenda, & ignoraret hos esse magni ædificii apparatus; labor hic vanus & inutilis videretur. Ergo quæcumque objectio solvi potest, supponendo illam partem, quæ in divina providentia accusatur, esse præparationem ad aliam partem augustiorem, vana quoque est (a). Hæc eadem inscrutabilitas efficit, ut ignoremus, quid cuiusque rei naturæ conveniat, & quibus legibus quæque

(a) Ita ordinantur omnia officis & finibus suis in pulchritudinem universitatis, ut quod horremus in parte, si in toto consideremus, plurimum placeat. S. Aug. de vera rel. ep. 70.

res gubernari & possit & debeat; proindeque vana est illa omnis objectio, quæ ex hoc principio solvi potest, quod res vituperata pertineat ad rei naturam.

Secundo. Divinæ providentiæ inscrutabilitas Deum absolvit in illis omnibus providentiæ partibus in quibus nihil intrinsece malum deprehendimus. Illa omnia quæ in mundo contingere videmus, si modo sapienter & juste in hypothesi aliqua fieri possint, credere debemus illa a Deo ob sapientes & justas causas permixta esse, quamvis illas causas ignoremus. Jam vero negamus, Atheos posse ullam rem indicare, quæ in nullo casu & in nullis circumstantiis sapienter & juste a Deo permitti possit. Pleræque objectiones Atheorum petuntur a bonis atque malis, quæ contingunt vel hominibus privatis vel publicis societatibus: sed quis audeat dicere nullas esse posse justas causas horum eventuum? Manifestum certe est externos quoscumque eventus justos esse vel injustos, non in se, sed relative ad varias circumstantias temporis, loci & personarum; proinde etiam evidens est nos non posse de eorum justitia vel injustitia ferre judicium, quin perfecte cognoscamus omnes circumstantias.

Tertio. Inscrutabilitas divinæ providentiæ absolvit Deum in illis etiam omnibus actibus, qui dici possunt *supremæ authoritatis*, qui nempe continentur intra limites justis & rectis, quorum nullam aliam rationem quærere debemus præter Dei arbitrium & beneplacitum. Quamvis Deus non possit aspernari suam naturam & justitiæ quidquam contrarium agere, tamen intelligimus multa esse Deo possibile, quæ nulla lege determinantur, sed unam habent causam in libera Dei electione: v. g. Deus in scripturis sacris nullam causam nobis affert supernaturalis suæ in genus humanum œconomiz & inæqualis distributionis gratiæ præter beneplacitum, quia manifestum est, hanc rerum dispensa-

tionem & ea omnia quæ ad istam pertinent, ex gratuita Dei voluntate omnino pendere, nec jurè nos posse quidquam vindicare. Sic etiam divina justitia exigit, ut Deus obstinatos puniat peccatores, tamen exercet judicium cum suprema & libera auctoritate, id est, non alicui temporè, vel loco, vel modo puniendi alligatus est, uti inferiores sunt judices, qui præscriptas regulas superioris sequuntur, sed pro libera sua voluntate malos aut serius vel citius, publice vel privatim, & quacumque velit ratione, punit.

Sed, inquit, hæc responsione nulla sunt consilia, quantumvis perversa, quæ defendi non possint cum ficta erga Deum reverentia; v. g. sic credere poterimus, ut multi theologi docuerunt, Deum propterea condidisse homines, ut in paucis glorificaret misericordiam suam, quos prædestinavit ad gloriam, & ut in aliorum æterna damnatione ostenderet justitiam suam.

Respondeo viarum & judiciorum Dei inscrutabilitatem Deum tantum absolvere ab omni injustitia in eventibus, qui habere justissimas causas possunt, vel qui ex divina pendent suprema auctoritate; Deum non absolvere in illis consiliis capiendis, quæ adversa fronte pugnare intelligimus cum justitia & bonitate. Multum discrepant hæc duæ quæstiones: an eventus aliquis possit conciliari cum divina justitia? & hæc altera, an administrationis leges injustæ possint defendi, illas rejiciendo in divinum beneplacitum? Difficultas quam invenimus in componendis eventibus cum divina justitia oritur omnino ex nostra ignorantia, sed conciliare non possumus injusta concilia cum idea Dei propter evidentem repugnantiam iniquitatis cum divina natura. Vide *Sherlock de providentia Dei. Butler Analogy of religion natural and revea-*

led to the course and constitution of nature, id est, Analogia religionis naturalis & revelatæ cum constitutione naturæ.

OBJECTIO SECUNDA.

Ex malo defectus.

Sunt in natura multæ res *imperfectæ*, & videmus alias aliis *imperfectiores*: materia perfectione cedit animantibus, animantes hominibus, homines angelis. Atqui magis decuisset Deum omnia creare perfectiora sine imperfectionibus, & in eodem omnia statu perfectionis: certe fuisset universitas rerum pulchrior & Deo dignior, si nos homines dotes haberemus angelorum. Ergo rerum universitas neque pulcherrima, neque Deo dignissima dici potest.

Respondeo, nego minorem quoad utramque partem: aut Deum decuisse res perfectiores creare sine imperfectione, aut omnes æqualiter perfectas, &c.

Primo. Certe id facere Deum non oportuit, quod plane repugnat. Atque repugnat creatura perfectior sine imperfectione. Omnis creatura, utpote finita, necessario imperfecta est & distat infinito intervallo a natura perfectissima, semperque habebit sibi superiores creaturas possibles in infinitum. Jam vero cum creatura omnis necessario sit imperfecta, aut omnino non creare Deum oportuit, aut imperfectas naturas creare: si imperfectas creare dignum Deo fuit, in quo gradu consisteret, determinare sola ejus voluntas potuit. Quid si ab ipsis imperfectissimis intelligentiis exordium sumpisset, & sua potentia effecisset, ut illæ imperfectissimæ naturæ per totam æternitatem nova perfectionis & felicitatis incrementa perpetuo acciperent;

numquid non illud systema rerum nobis magnificum & gloriosum Deo, atque etiam propter nativam menti nostræ ambitionem jucundissimum videretur? Numquid non Deo gratum quoque futurum cogitamus, videre mundum suum perpetua pulchritudinis accessione splendentem & ad suam similitudinem gradibus semper accedentem.

Secundo. Neque debuit Deus omnes creaturas æqualiter perfectas creare ob multiplicem causam.

Quia primo in omni *systemate* rerum illud est impossibile. Nam omne compositum partes habet, hæ partes alias, & sic in indefinitum. Sed partes habere non possunt perfectionem totius, cujus sunt partes: manus habere neque perfectionem totius corporis, nec homo unus perfectionem totius generis humani, nec genus humanum perfectionem totius systematis entium spiritualium, cujus pars quædam est. Huc ergo redit objectio, an indignum Deo fuerit, systema rerum instituire, in quo naturæ variis relationibus & subordinatione quadam sibi mutuo conjungerentur, uti factum videmus in hac universitate? Vel an necesse fuerit, ut Deus creaturas æqualiter perfectas sine ulla subordinatione coordinatas crearet? Quod jam considerandum est.

Secundo. Dico rationem nullam afferri posse, cur Deus systema rerum non institueret, in quo inæqualiter divideret dotes & perfectiones creaturis suis. Nam, ut modo diximus, divina attributa non exigunt, ut Deus unum potius gradum perfectionis creaturis suis tribuat, quam alium. Deinde entia minus perfecta conjuncta in systemate cum perfectioribus non impediunt horum existentiam, nec minuunt felicitatem: e contrario vero illis inservire possunt; ut materia, quæ omnium natura-

rum imperfectissima est, nedum noceat naturis sentientibus seu animantibus, præbet illis fertile solum; ut animantium genus non nocet hominibus, sed eorum utibus inservit.

Tertio. Tandem tam parum repugnat sapientiæ & bonitati divinæ creare naturas perfectione inæquales, easque in unum systema variis nexibus conjungere: ut nihil magnificentius a Deo fieri posse existimemus, quam si diffusione perpetua bonitatis, intelligentiæ & potentiæ suæ naturas possibiles cum infinita varietate produceret. Nihil sapientia sua dignius aut admirabilius, quam si illam infinitam varietatem naturarum in unam quasi rempublicam coactam imperio æquabili & generali civitatis universæ rector administraret. Pulchre de hac re disputavit multis in locis S. Augustinus.

„A terrenis usque ad cœlestia, & a visibilibus usque ad invisibilia sunt aliis alia bona meliora; ad hoc inæqualia ut essent omnia. „ *l. II. de civ. Dei.*

„Quidquid tibi vera ratione melius occurrerit, scias fecisse Deum, tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratio, sed invidiæ infirmitas, cum aliquid melius faciendum fuisse cogitaveris, jam nihil aliud inferius velle fieri; tanquam si perspecto cœlo nolles terram factam esse; inique omnino. „ *Idem de lib. arb. l. 3. c. 3.*

„Et tibi Deus omnino non est malum, non solum tibi, sed nec universæ creaturæ tuæ, quia extra te non est aliquid, quod irrumpat ordinem, quem posuisti ei. In partibus autem ejus quædam quibusdam, quia non conveniunt, mala putantur, & in semetipsis bona sunt; & omnia hæc quæ sibi invicem non conveniunt, conveniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cœlum

suum, nubilosum atque ventosum, congruum sibi. Et abiit jam ut desiderem non esse ista; quia & si sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed jam etiam de solis istis laudare te deberem; quoniam te ostendunt laudandum de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, &c. Cum vero etiam de cœlis te laudent, Deus noster, in excelsis omnes angeli tui, sol & luna, stellæ &c. non jam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam: & meliora quidem superiora, quam inferiora, sed meliora omnia, quam sola superiora iudicio saniore pendebam., *Idem conf. l. 7. c. 3.*

„ Quæ in cœlo & in terra corpora, non solum illi a quo sunt condita, sed nec inter se oportebat esse æqualia, & ideo sunt omnia bona; quia sunt aliis alia meliora; & bonitas inferiorum additur laudibus meliorum; & in rerum bonarum inæqualitate ipsa est jucunda gradatio, ubi minorum comparatio ampliorum est commendatio., *Idem cont. adv. legis Et proph. l. I. c. 4.*

OBJECTIO TERTIA.

Ex malo physico.

Sunt in mundo mala multa *physica*; sunt partes multæ *inutiles* & *noxia*; existit omnium rerum *corruptio*; in animalibus vero *mors*; in iisdem dum vivunt sunt molesti sensus *famis* & *sitis*, incumbitque *laboris* necessitas; ut *morbis* laborant! *Generis propagandi* quam incommoda ratio est, & spatia vitæ quam varia & iniqua sunt, *infantia*, *juventus* & *senectus*! Ut homo ignorantia & errori obnoxius est! Ut passionibus eliditur! Atqui hæc omnia deberent abesse ab opere divino.

Respondeo, nego minorem: haud magis mala hæc physica abesse debent a Dei creaturis quam iila mala defectus, de quibus modo diximus: ut illa ex naturali conditione omnis creaturæ, quæ ex nihilo oritur, derivata pendent: sic hæc *ex materia & motu naturali* quoque *conditions* fluunt. Præterea quatenus vexant vitam humanam pœnæ sunt peccati; ac pœnæ salutares, sine quibus in degeneri hoc statu deterior esset hominum conditio, adeoque cum iustitia Dei elucent; etiam in his, bonitas & misericordia.

Primo, negamus in hac omni universitate rerum ullas esse partes *inutiles*. Nos nequaquam esse utilitatis rerum idoneos iudices jam confectum est supra, ex eo quod rerum inter se relationes & necessitudines non cognoscamus. Ut res aliqua absolute non censeatur inutilis, sufficit, quod seipsa frui possit; adeo nullum animal quod habet *vitam & sensum*, dici potest inutile. Omnium rerum imperfectissima est materia; verum non satis admirari possumus quanta cum solertia res illa stupida & in se inutilis, facta sit omnibus animantibus utilissima atque ad contemplationem pulcherrima. „ Si dici posset, inquit S. Aug. *conf. l. 12. c. 6*, „ nihil aliquid est & non est, hoc eam (materiam) dicerem: & tamen jam utcunque erat, ut species caperet istas visibiles & compositas. „ Res autem *noxia* in se pulchræ sunt, universitati rerum pro suis portionibus decoris multum tanquam in communem rempublicam conferunt: nobis ipsis, si eis congruenter utamur, commoditatis aliquid attribuunt: unde nos admonet divina providentia, non res insipienter, vituperare, sed utilitatem rerum inquirere & ubi nostrum ingenium deficit, credere occultam. Ipsa utilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio est, aut elationis attritio. Verba sunt S. Augustini.

Secundo, *corruptiones* rerum sequuntur ex naturali conditione hujus mundi. Quid est enim corruptio, nisi partium dissolutio seu aliarum ab aliis avulsio? Atqui hic est necessarius effectus contrariorum motuum. Sed inquires; cur contrarios motus in opere suo esse voluit parens naturæ? Quia mundum hunc voluit, qui sine istis contrariis motibus esse non potuit. Hic est modus ejus. Fac universam molem corpoream in una massa torpere, non habes mundum. Fac materiam omnem moveri in linea recta cum eadem motus velocitate, non etiam habes mundum. Fac partes materiæ ita sese librare, ut in perfecto sint æquilibrium & quiete, non habes mundum. Omnis igitur mundi pulchritudo & admirabilis rerum varietas, non ex quiete, non ex partium æquilibrium, non ex conspirantibus motibus, sed ex motu opposito, ex interrupto æquilibrium, ex rerum pugna, omnis enascitur. Neesse fuit ut lux, ignis, aër, aqua, & omnia elementa non separata & divisa in sua quæque regione manerent; sed ut commixta secum invicem contenderent, & his admirabilibus atque mixtis concretionibus originem darent, videlicet plantis, corporibus organicis, &c. Tam neesse itaque fuit, ut esset hæc elementorum contentio, substantiarum heterogenearum fermentatio, concreciones & dissolutiones, quam neesse fuit, ut ipse mundus existeret. Hoc solummodo a divina mente postulare debemus, ut certis legibus iisque aptissimis regat & temperet hanc elementorum contentionem; quod a Deo effectum est cum tanta sapientia, ut nullas leges sapientiores cogitare possimus.

Pulchra sunt in harum rerum commendationem verba S. Augustini *conf. l. 4. c. 10.* „Etenim omnia senescunt, & omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt esse, quo magis celeriter cres-

cunt, ut sint, ita magis festinant ut non sint. *Sic est modus eorum*: tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cujus partes sunt. Ecce sic peragitur, ut sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat, cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud.,

Idem l. 12. de civ. Dei, c. 4. habet; „cæterum vitia pecorum & arborum, aliarumque rerum mutabilium atque mortalium, vel intellectu, vel sensu, vel vita omnino carentium, quibus eorum dissolubilis natura corrumpitur, damnabilia putare ridiculum est. Cum istæ naturæ eum modum nutu creatoris acceperint, ut cedendo ac succedendo peragant infimam pulchritudinem temporum, in genere suo istius mundi partibus congruentem. Neque enim cœlestibus fuerant terrestria cœquanda: aut ideo universitati deesse ista debuerunt, quoniam sunt illa meliora. Cum ergo in his locis, ubi talia esse competebat, alia aliis deficientibus oriuntur & succumbunt minora majoribus, atque in qualitates superantium superata vertuntur, rerum est ordo transeuntium., *Vide l. 3. de lib. arb.*

Tertio, idcirco *mors* in se spectata malum non est, sed imperfectio una ex illis, quæ ex materia atque motu oriuntur. Est quippe dissolutio corporis organici, vel animæ & corporis separatio, ex dissolutione corporis consequens. Sed nullo modo corpus organicum in hac terra nostra *naturaliter* gaudere potest immortalitate; quia, sicut, aliæ omnes concreciones, continet elementorum commixtionem atque humorum discordantium pugnam. Hæc mortis defensio est quoque morborum omnium, qui ex iisdem principiis orti, illam solent præcurrere. Ex gratuita Dei bonitate aberant mala hæc a *primava* hominum conditione. Quod

jam illis sint iidem obnoxii, etiam magnæ misericordiæ est: quanta incrementa acceptura esset ex immortalitate & perpetua sanitate hominum improbitas, quam mortis perpetuus terror & morbi non cohibent, facile intelligitur. Bonitatis est igitur in Deo erga malos, quod nec hoc malitiæ augmentum, nec eos in æternum scelerata mente vivere sinat; bonitatis est erga bonos, quod eos ab immortalibus tyrannis vexari non permittat, atque ad meliorem sortem vocet.

Quarto, quod attinet *famem, sitim & laborem*, in illis quoque multum elucet benigna Dei providentia.

Imprimis, cum corpora nostra sint ex partibus heterogeneis composita, quæ in perpetua sunt fermentatione; sitque tum fluidorum, tum solidorum maximus motus; hinc partes fermentatione illa & attritione minuuntur; ex qua diminutione, nisi aliud afferatur remedium, cito consequeretur interitus & dissolutio totius fabricæ. Necessè igitur est, ut perpetua damna alterius materiæ substitutione resarciantur, & ad illa damna reparanda interioribus sensibus excitemur, ex quo existit utilitas *famis & sitis*. Deinde vero cum animalium corpora singularem habeant texturam atque habitum, qui postulat convenientia alimenta, jam variis coctionibus digesta, idque quotidie: hinc existit *labor* in conquirendis & præparandis alimentis.

Hi sensus, hic labor in primævo statu voluptates erant. Etiam in hoc corrupto statu multiplicem habent non solum utilitatem, sed & jucunditatem. Illi sensus famis & sitis multo melius nos de corporis inedia admonent, quam si jam rationi res permitteretur (a). Quam bene institutum est,

(a) Vide Mallebranche, recherche de la vérité.

ut lentos & remissiores stimulantur atque cogentur, nec molesti esse desinant, donec opem corpori necessariam tulissent! Quam benigne provisum, ut iidem in temperanda siti atque fame experirentur voluptatem, operæ in propria sui conservatione positæ mercedem! Quæ sane voluptas, ubi suppetunt alimenta, multum vincit molestiam illam, quam fames aut sitis solet procreare. Laboris etiam sua utilitas est & jucunditas. Utilitas quidem: nam multum conducit ad bonum corporis habitum, nec parum etiam ad facultates animi confirmandas: avocatur a vitiis naturæ tam inimicis, quorum omnium mater est otiositas. Jucunditas etiam: nam ita sumus a natura comparati, ut appetat semper animus aliquid agere, grataque omnis illi sit materia excitandi sese abstrahendique; & non sine tædio & ægra otii patientia possimus conquirere. Præterea labor & industria hominum conciliatrix est præcipua humanæ societatis: nihil adeo conjungit homines cum hominibus, quam permutatio officiorum & commercia; quæ omnia posita sunt in illis emolumentis quæ præstare aliis suo labore & industria homines possunt, aut ab aliorum labore & industria expectare.

Quinto, in ipso etiam dolore ingratisque sensationibus, quæ aberant a primæva hominum conditione, conspicua sunt divinæ bonitatis argumenta. Dolor quippe ex ipsa natura vitæ animalis seu conjunctione animæ & corporis corruptibilis naturaliter sequitur: neque illum unquam frustra sentimus. Illa enim conjunctio animæ atque corporis postulat, ut illæ duæ substantiæ agant reciproce in se mutuo: ut cogitationes animæ varios excitent in corpore motus, & vicissim varii corporis motus varie afficiant animam: ut jucundis sensationibus excitetur appetitus ad res bonas & salutare capessendas; contrariis vero sensationibus a

noxii & pestiferis avocetur. In primævo quidem statu dolor aberat, quia peculiari providentia cavebat Deus nequid corpus exterius læderet; & arboris vitæ fructus interioris omnis ægritudinis causas impediabat. At profecto sine dolore, in præfenti mortali statu, nullo modo vitam servare possemus. Deus quidem hoc evitare potuisset, si effecisset ut anima corporis motibus non afficeretur, vel si instituisset, ut omnes corporis motus excitarent jucundam sensationem. Sed nemo non intelligit, quam periculosum futurum esset mortalibus tale beneficium. Si nullam ingenerasset natura animis averfationem mortis, nec ulla molesta sensatione nos certiores fecisset illius adventantis; in mortem, quasi in somnum, incideremus; & si animal quodque cum eadem voluptate moreretur, cum qua reparat corporis sui damna comedendo, illam quæreremus. Molestæ ergo illæ sensationes doloris ex conditione animalium corruptibilium sequuntur & plane utiles sunt in statu præfenti ad conservationem vitæ.

Sed, inquires, sine molestiis illis sensationibus potuisset nos natura admonere de corporis statu & excitare ad afferenda remedia, vel clara cognitione mali, vel diminutione voluptatis, qua antea fruebamur. Respondeo hanc constitutionem rerum (nisi multa alia immutarentur & in statum primævum restituerentur) non futuram meliorem: nam primum non intelligitur, qui animus possit habere perspectum malum imminens corpori & in periculo versari, sine tristitia; & nisi hæc tristitia vim haberet parem dolori & ingratis sensationibus, non sufficeret: cum sæpius has impares esse experiamur cogendis nobis, ut a pestiferis abstineamus. Diminutio vero voluptatis, quæ secundo loco proponitur, nobis majorem procrearet molestiam, quam afferunt illæ sensationes, de quibus instituitur

querimonia. Nam fatius plerumque ducimus tolerare dolorem, quam privari voluptatibus: verbi gratia, etsi podagra acerbissimos dolores creet, tamen nemo vellet privari sensu tactus & voluptatibus cum illo sensu conjunctis, ut illo malo liberaretur. Multi homines optime sciunt certorum ciborum comestura se aucturos esse mala sua & tamen anteponunt voluptatem illam, quam experiuntur ex cibo & potu nimio, immunitati ab isto malo. Tandem sic licet argumentari: vel illa diminutio voluptatis erit majus malum vel minus, quam molestia, quam experimur ex ingratis sensationibus. Sin primum, nihil sane lucraremur per commutationem: sin secundum, non haberet sufficientem vim ad nos inclinandos ad remedia malis præsentibus afferenda, cum quotidie experiamur ingratas hæc sensationes & præensionem futurorum dolorum non habere parem vim ad suspendendam levem aliquam voluptatem.

Sed, dices, illæ molestæ sensationes sæpius prorsus sunt inutiles; podagra & alii dolores acutissimi nullum habent usum nec conducunt ad producendam vitam. Respondeo illos morbos esse pravos habitus corporis, qui naturaliter contrahuntur & ex motu fluidorum concretionibusque oriuntur. Quæstio igitur hic est, utrum utile nobis sit certiores fieri istorum morborum, necne? Sed nullum est dubium quin melius sit admoneri, & ita admoneri, ut necesse sit afferre remedium. Nam si feбри correptus quis vel podagra, non admoneretur de pravo corporis habitu; non vitaret ea quæ febrim accenderent, nec ea quæ sunt apta ad eandem temperandam arriperet; sicque subito & inopinato moreretur. Jam vero inter omnes morbos, quibus affligimur, illos horrere solemus magis, qui subito opprimunt: quænam ergo esset fors nostra, si hæc esset morborum omnium natura? Quantum

tandem inserviant dolores ad hunc optimum finem; nempe ad deprimendam hominum superbiam & vanitatem, ad abducendos a rebus terrenis eorum animos atque ad cœlestia transferendos, dicere necesse non est.

6to. Quod spectat generis humani *propagationem* & *ætates varias vitæ*, quæ cum illa connexæ sunt; nedum ex hac constitutione peti possit argumentum adversus Dei providentiam, e contrario maxima sapientiæ indicia continet.

Ex ea pendet generis humani societas. Vinculum quippe societatis omnium arctissimum in ipso conjugio est, quod ad speciei propagationem initur; proximum est sanguinis, quod continentur primum liberi, deinde fratres, postea sobrini & consobrini, deinde consanguinei: & hac ratione, quia omnes homines sunt iisdem parentibus prognati, unam magnam conficiunt familiam, & homo quisque bene moratus humani nihil a se alienum putat. Præterea hæc constitutio efficit, ut officia mutua hominum inter se sint plane necessaria & sic arcta magis efficiatur humani generis communitas: filii etenim per longa temporis spatia indigent parentum ope, & parentes vicissim ope filiorum.

Si singulas ætates vitæ particulatim consideremus, inveniemus nullam esse prorsus ærumnosam, & quæ non afferat varia commoda. *Infantia* primum, curis & sollicitudinis vacua est. Præterea in præsentibus hominum circumstantiis ad eorum vitam conservandam, excolendamque, necessariæ sunt artes plurimæ: non enim illos ut cætera animantia vestivit aut armavit natura; aut illis omnia ad partum idoneum & copiosum præparavit; aut animos disciplinis & scientia instruxit. Hinc provido consilio institutum est, ut hominum sobo-

les tenera & imbecillis diutius maneret, sedula indigens cura, & disciplinæ patiens, atque antea variis imbueretur artibus & scientiis, quam vires intractabiles adipisceretur. *Senectus* cum iisdem mortalibus afferat vitæ fastidium, morti præparat, atque sic efficit, ut sine multo dolore ex hac scena rerum discedant, quam in alia ætate triftiores reliquissent.

Parturientium dolores, & graviora mala, quæ has ætates varias jam comitantur, aberant a primævo statu; suntque revera peccati pœnæ.

7to. Ignorantia rerum maximi momenti ad vitam bene instituendam labes est sine dubio & pœna peccati: ignorantia autem rerum non necessariarum non tam malum est, quam imperfectio, quam velle abesse a creaturis nimium absurdum esset. Quod cum ita sit, quem haberemus scientiæ gradum solum determinare potuit liberrimum Dei arbitrium. Deinde vero error ex nostra ignorantia fluit & easdem habet causas. Magna pars scientiæ humanæ nititur testimonio hominum & in fide aliorum posita est, ut illa omnis quam de rebus civilibus, in quibus præsertim versamur, habemus: jam vero quamdiu in his nos fallere poterint homines, necesse est, ut simus deceptioni obnoxii. Magna etiam pars scientiæ humanæ nititur relatione sensuum, qui nobis rerum solummodo apparentias indicant, non ipsam interiorem naturam. Sed res, quæ naturis valde dividuntur, easdem habere possunt apparentias; in quo etiam casu fallamur necesse est.

At profecto illa nostra nativa ignorantia & errores involuntarii, qui ex illa fluunt, nulla habent gravia incommoda, immo utilitates multas. Nam primum earum rerum scientia, quæ non sunt conjunctæ cum præsentis nostro statu, levissimam haberent utilitatem seu potius nullam: ad nihilum

quippe inferviret, (quoniam homines non possunt pluribus rebus simul intendere) quam ad eos abducendos a rebus & officiis necessariis. Parum etiam prodesset vel potius obesset cognitio earum rerum mundanarum, quæ non conferret ad bene agendum & recta capienda consilia: verbi gratia, parum prodesset scire, quot sunt mundo astra, quæ cujusque magnitudo, quænam sint omnium motuum naturalium principia: talis scientia nullum relinqueret locum inquisitionibus philosophicis, quæ sunt oblectamenta otii. Obesset multo magis rerum humanarum amplior scientia: quis enim vellet habere omnium sensuum suorum interiorum, omniumque cogitationum testes quasi oculos omnes homines? Quis vellet fortunas suas & fatalem illum diem mortis semper habere ante oculos? Tolleretur uno verbo ex vita humana spes omnis, unicum in malis solatium & felicitatis magnum principium. Tolleretur metus, quo avocamur a flagitiis, si prævideremus quam bene succederent.

Quod vero errores spectat: illi quidem qui sunt voluntarii, in quos incidimus ex negligentia vel temeritate, valde fatales habent quandoque consequentias, sed sunt proprie peccata & mala moralia. Illi qui sunt naturales & in quos incidimus ex naturæ nostræ imperfectione parum plerumque minuunt felicitatem nostram. Immo eadem causa quæ efficit ut multarum rerum ignorantia utilis sit, efficit etiam ut error ignorantie soboles sua utilitate non careat. Quam bene provisum fuit, ut spe vitæ conservandæ, spe recuperandæ sanitatis, spe mutandæ fortunæ semper deluderemur! Quam bene constitutum quoque est, ut aliorum hominum externo habitu inclinaremur ad officia erga eos præstanda; quæ non præstaremus si interiores eorum

sensus perspiceremus? Sed, inquires, in rebus multis erramus, quæ multum removent nos a felicitate; multasque res ignoramus, quas scire multum prodesset. Respondeo illos errores remove quidem nos ab idea absolutæ felicitatis, quam animo habemus comprehensam, non remove ab illa felicitate, quæ est propria præsentis status & ad quam nati sumus. Neque possunt illi errores exprobrari Dei providentiæ, nisi omnino miseram efficiant vitam humanam, sine ulla in alia vita compensatione.

8vo. Quod vero passiones attinet, „dicendum, inquit S. Thomas, quod illæ, in quantum sunt præter ordinem rationis, inclinant ad peccatum: in quantum autem sunt ordinatæ a ratione, pertinent ad virtutem. „ Quod vero animum humanum sic perturbent & tanto rapiant ad illicita impetu, naturæ nostræ depravatio est, non primæva ejus conditio.

Necesse enim fuit, quoniam in eam conditionem devenire debeamus, in qua nobis ad conservationem vitæ multa essent arripienda & prosequenda, ut naturalibus inclinationibus ferremur ad ea, quæ nobis utilia & salutaria sunt; & averfaremur noxia & lethifera. Necesse fuit etiam cum ad societatem quoque nati sumus, ut aliquibus vinculis jungeremur cum aliis hominibus. Atqui hoc fieri melius non potuit, quam naturalibus illis inclinationibus & averfationibus, quas *passiones vel affectiones* vocamus. Quam enim passionem naturalem tollere velis? num amorem vitæ eorumque quæ sunt conservantia nostri status, aut illas affectiones, quæ ex illo fluunt? Sed necessariæ sunt ad conservationem individui. Num cupiditatem scientiæ seu naturalem curiositatem, qua excitatur animus ad inquisitionem veritatis? Num philanthropiam? Num caritatem patriæ? Num paternos affectus

aut pietatem filialem? Num amicitiam? Num commiserationem, aut alias, quæ vincula sunt societatis? Num angorem internum & pudorem post male acta? Num bonæ famæ & laudis cupiditatem, qua ad præclara facinora ingenus quisque stimulatur? Num indignationem ex malorum prospera fortuna sponte subnascentem? Manifestum est, nullam ex iis omnibus, quas veteres philosophi & theologi revocabant ad appetitum concupiscibilem aut irascibilem, indigitari posse, quæ melius abeset a natura hominis. Sed omnes modum suum prætergredi possunt & sæpissime prætergrediuntur; hincque existit nimius sui amor, nimium pro patria studium, ambitio, iracundia, invidia, intemperantia, avaritia, cæteræque vitæ humanæ pestes. At hæc vitia arbitrii crimina sunt, non naturæ primordia. „Veritatem divinorum dogmatum, inquit Theodoretus sermone 3. *Therap. de natura hominis*, perdiscite, corporis divinam plasmationem, animæ naturam immortalem, hujusque partem rationalem affectibus imperantem, & affectus ipsos naturæ utiles ac necessarios. Nam & concupiscendi vis utilissima est, & huic opposita irascendi facultas similiter. Per illam siquidem & divinas res appetimus, & contemptis visibilibus intelligibilia cogitatione animoque versamus: atque in terra degentes, Dominum qui in cælis est videre cupimus, virtutemque desideramus. Hac ipsa vitam tuemur, & cibum potumque sumimus, & legitima liberorum procreatione genus propagatur. At irascendi vis sociata data est rationi, ut immoderatam cupiditatem coerceat. Quoniam enim ultra positos limites transilire illa contendit, iracundiam illi creator, quasi pullum quemdam copulavit, qui eam retrahat, quando ultra quam opus est progredi conatur: ac veluti calida frigidis quidem sunt contraria, inter se tamen permixta temperationem optimam efficiunt; sic cupiditas & iracundia

invicem admixtæ mutua castigatione optimam faciunt virtutis commixtionem. Est autem agenda-
rum rerum penes rationem vis & potestas, ut hanc contineat, & illam impellat, vel illam inhibeat, & hanc excitet. Sistit enim nimiam iracundiam cupiditas, & iracundia rursus inexplebilem cupiditatem castigat. Hæc autem perfectissime geruntur, dum ratio habenas scite moderatur. Quod si molli ac lubrico cupiditatis sensu delinita, vel cum exultante iracundia intempestive fines egressa, laxius quam par sit habenas remiserit, illæ quidem præter modum, equorum instar frænorum mordentium, excurrunt, hæc vero vi tracta rapitur, risumque præbet spectantibus cum opprobrio: atque ita pœnas luit, ut quæ sponte sua hoc damnum subierit. Nam humanæ leges eos qui delinquent pœnis coercent, & Deus peccantibus ignem inextinctum comminatus est. Deus autem cum sit bonus & iustus, ab iis pœnas non exigeret qui contra leges vitam ducunt, si necessario delinquerent: neque hominum sapientissimi ejuscemodi leges unquam tulissent, si compertum illis fuisset, non animi arbitrio humana facinora perpetrari. ,,

Concludamus cum eodem Theodoro: ,, itaque mala non sunt mors, paupertas, servitus, ægrotudo: sed vocantur a stultis mala, bene autem utentibus bona sunt. ,, Vide S. Thomam *primæ secundæ quæst.* 24. Cartesium *de passionibus.* Malebranche *de inquisitione veritatis.*

OBJECTIO QUARTA.

Ex malo morali.

Saltem nullo modo conciliari potest cum perfectionibus Dei malum *morale*, seu pravæ creaturarum intelligentium *electiones*. Nam in hac quæ-

tione non possunt afferri eædem responſiones, quæ modo allatæ sunt objectionibus ex malo *defectus* & *naturæ*. Mala enim imperfectionis & naturalia excuſantur, ex eo quod ſint naturales rerum appendices, vel pœnæ, & utilitate non careant; non item mala moralia: nam nec natura hominis aut ejus naturalis conditio exigit ut male eligat, nec prava electio bonum univerſi vel privatorum auget.

Reſpondeo imo. objectionem hanc ex malo morali afferri quidem poſſe ad oſtendendam humanæ mentis imbecillitatem, ſi res certiffime exiſtentes, providentiam & malum morale, conciliare nequirit: ſed valde ridicule aſſertur ab Atheis ad tollendam Dei providentiam: ob hanc evidentiffimam cauſam, quia id ſupponit objectio, quod tollere vult. Nam cum malum morale ſeu peccatum ſit libera legis divinæ bonæ atque juſtæ transgreſſio, ſine *libertate* in creatura, & *providentia* bona & juſta in Deo, cogitari nequit. Adeoque in hac obſcuriffima quæſtione de mali moraliſ origine ſine ullo cauſæ noſtræ detrimento conſiteri noſtram ignorantiam poſſumus. Ut habet Arnobius l. 2. adverſus gentes, „reſponſionis neceſſitas nulla eſt. Sive enim poſſumus dicere, ſive minus valemus, nec poſſumus, utrumque apud nos parvum eſt, nec in magnis ponderibus ducimus, vel ignorare iſtud, vel ſcire; unum ſolum poſuiſſe contenti, nihil a Deo principe, quod ſit nocens atque exitiale, proficiſci. „

2do. Mala moralia ſunt proprie mala defectus, & eorum poſſibilitas ſequitur ex conditione hominum. Multiplicem quoque certiffime habent utilitatem: „neque, ut ait S. Auguſtinus, Deus omnipotens, cum ſumme bonus ſit, ullo modo ſinceret mali eſſe aliquid in operibus ſuis; niſi uſque

adeo efflet omnipotens & bonus, ut bene faceret etiam de malo... melius iudicavit de malis benefacere, quam mala nulla esse permittere., *Enchir. c. 11. 17.*

At, inquires, congruebat bonitati divinæ mala hæc impedire; cum hoc fieri facillime potuerit & sine ullis incommodis, idque tribus modis. 1mo. Si funestum libertatis donum Deus non concessisset. 2do. Si omnipotentiam suam interposuisset, & voluntatem in se liberam a prava electione continuisset. 3tio. Si mutato rerum præsentis statu homines in aliam transtulisset, ubi præcisus errorum causis nihil occurreret, quo ad male eligendum moverentur.

Respondeo, Deum quidem impedire posse mala moralia, & revera impediisse in superioribus creaturarum ordinibus; at non propterea debuisse continere a pravis electionibus homines; vel tollendo libertatem; vel interponendo omnipotentiam suam; vel mutando humani generis statum.

Et imo. quidem sublata penitus libertate facile intelligitur pejorem futuram mundi conditionem, tum respectu Dei, tum respectu creaturæ.

Respectu *Dei*: quia imo. sublatis agentibus liberis, mundus universus mera machina esset digito Dei ductilis, &, ut patet, multum amitteret dignitatis suæ. Quia 2do. sublata libertate nullum esset Deum inter & creaturam fœderis & amoris commercium, nulla libera gratiarum actio, quam tamen Deo gratiorem esse & præstare omnibus materiæ lusibus facile sentiet, qui meminerit, quantum interest inter puerum patri blandientem & machinam manu artificis circumactam., Tales servos suos, ut ait S. Augustinus, meliores esse Deus iudicavit, si ei serviant liberaliter: quod nullo mo-

do fieri posset; si non voluntate, sed necessitate fervirent, ,, & alibi percunctanti Evodio, cur dedisset Deus liberum arbitrium, quod si non accepisset homo, non peccasset, respondet: ,, satis causæ est, cur dari debuerit, quoniam sine illa libertate homo recte non potest vivere, & pœna injusta esset & præmium, si homo voluntatem non haberet liberam: debuit autem & in supplicio & in præmio esse justitia, quoniam hoc unum est bonorum, quæ sunt a Deo., *De lib. arb. l. I. c. I.* Quia 3tio. sublatiis creaturis liberis non adeo in administratione rerum elucerent divinæ perfectiones. Nam in gubernatione rerum, carentium libertate magis elucere videtur potentia, quam sapientia: hæc multo magis enitet, cum tot agentibus liberis a dominio suo quodammodo manumissis & suspenso potentiæ exercitio, sola providentia fines assequitur, efficitque ut tot discordes voluntates in bonum universi conspirent. Præterea in hac administratione morali elucent sanctitas, justitia, cæteraque omnia his connexa attributa; quorum in fatali rerum omnium & ferrea concatenatione nullum indicium esse potest.

Respectu etiam *creaturæ*. Quia imo. sublata libertate, cæteræ præclarissimæ mentis nostræ dotes tollerentur: verbi gratia, si intellectum seu vim cogitandi haberemus sine libertate, vel nobis esset de eadem re perpetua cogitatio, vel series cogitationum necessariorum perpetuo sese obtrudentium: in quo statu certe nullus relinquitur rationi locus, nec consequenter illis deliciis, quas ex liberis inquisitionibus, ex inventis, ex inceptis, ex vitæ nostræ rationibus institutis, ex oratione & colloquutione hominum, &c. accipimus, Quia 2do. careremus etiam illis voluptatibus interioribus, & magis exquisitis, & magis permanentibus, quæ virtutis præmia sunt: quæ mani-

fecte habent fundamentum in libertate & sunt grati sensus recti exercitii nostrarum facultatum. Quia 3tio. sublata libertate, careremus illa omni felicitate quam pariunt ipsæ electiones liberæ circa res etiam indifferentes; quæ certe in vita maxima est: nam si quis seipsum tentare velit, inveniet illam vim esse libertatis, ut grata nobis efficiat omnia, quæ eligimus; etiam si ante electionem essent maxime indifferentia, immo etiam si revera mala sint physica & habeant dolorem adjunctum. Sic illius ope supra fortunam tollimur & rebus adversis impetiti solatium intra nos ipsos quærere possumus; novaque nobis proponere studia, quæ oblectamento suo necessarias in præsentis statu ærumnas multum lenient.

2do. Deus in sua potentia media habet efficacissima, quibus, prout vult, flectere possit voluntates liberas hominum. At illis uti necesse non fuit, de qua re ingeniose disputat S. Augustinus de lib. arb. l. 3. c. 12. „Naturas igitur omnes Deus fecit, non solum in virtute atque justitia permanuras, sed etiam peccaturas: non ut peccarent, sed ut essent ornaturæ universum, sive peccare, sive non peccare voluissent. Si enim rebus deessent animæ, quæ ipsum fastigium ordinis in universa creatura sic obtinerent, ut si peccare voluissent, infimaretur & labefactaretur universitas, magnum quiddam deesset creaturæ: illud enim deesset, quo remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur: tales sunt optimæ & sanctæ & sublimes creaturæ coelestium & supercoelestium potestatum, quibus solus Deus imperat, universus autem mundus subjectus est. Sine istarum officiis justis atque perfectis esse universitas non potest. Item si deessent, quæ sive peccarent, sive non peccarent, nihil universitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum deesset. Animæ sunt enim rationales, & illis superioribus

officiis quidem impares, sed natura pares; quibus adhuc inferiores sunt multi et tamen laudabiles a summo Deo constitutarum rerum gradus., *Ibid.*

Tertullianus lib. 2. contra Marcionem sic disputat: si enim semel homini permiserat (Deus) arbitrii potestatem & libertatem, & digne permiserat; utique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat; fruendas autem quantum in ipso secundum ipsum, id est, secundum Deum.... quantum vero in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstet ei, cui quid semel frui præstat, ut pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat, ut Deus recederet a libertate semel concessa homini, id est, contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo male libertate sua frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse..... Nonne exclamaret Marcio? O Dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit! Cur permiserat liberum arbitrium si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semetipsum erroris notet, in institutione, an in rescissione.

3tio. Denique non necesse fuit, ut Deus hominem alibi collocaret. Nam primum qui hoc volunt, volunt omnium hominum ordinem non esse: nam creatura rationalis in cælo posita & in alia vitæ conditione diversi esset ordinis ab homine animali terrestri. Audiamus S. Augustinum de lib. arb. l. 3. c. 5. „Si te delectet creatura, quæ perseverantissima voluntate non peccat, non est dubitandum, quod eam peccanti recta ratione præponas. Sed sicut eam tu cogitatione præponis, sic eam creator Deus ordinatione præponit. Crede esse talem in superioribus sedibus & in sublimitate

cœlorum. Habet illa sublimis perpetuam beatitudinem suam, in perpetuum fruens creatore suo, quem perpetua tenendæ justitiæ voluntate promeretur. Habet deinde ordinem suum etiam ista peccatrix, amissa in peccatis beatitudine, sed non dimissa recuperandæ beatitudinis facultate, quæ profecto superat eam, quam peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam & illam priorem permanentem in voluntate justitiæ, hæc medietatem quamdam demonstrat, quæ pœnitendi humilitate altitudinem suam recipit. Nam neque ab illa creatura, quam præscivit Deus non solum peccaturam, sed etiam in peccandi voluntate mansuram, abstinuit largitatem bonitatis suæ, ut non eam conderet: sicut enim melior est vel aberrans equus, quam lapis, propterea non aberrans, quia proprio motu & sensu caret; ita est excellentior creatura, quæ libera voluntate peccat, quam quæ propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem..... propterea jam non te moveat, quod vituperantur animæ peccatrices, ut dicas in corde tuo melius fuisset, si non essent. In sui enim comparatione vituperantur, dum cogitatur quales essent, si peccare nolissent.,

Ex his omnibus patet solutio huic objectioni quam proponit Cotta apud Ciceronem, l. 3. de nat. Deor. Si medicus, inquit, sciat eum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sumpturum statimque periturum, magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos sciverit ea perverse & improbe usus., Manifesta est istius comparationis vanitas. Potest enim æger sine vino vivere, immo & convalescere. At homo sine ratione esse non potest. Nec minus distant peccare & perire. Verum est quod nemo vinum sumere ægrotum voluerit, quo periturum sciverit; quilibet tamen prudens medi-

cus ægro cibum sumere permittet, sine quo certo periturum novit; etiam si febrim eo sumpto auctum iri præviderit. Sic Deus rationem hominibus, sine qua homines non essent, dedit, etiam si quædam inde mala oritura prævideret. Deberet ergo ratio comparari cum vita, mala moralia cum morbo: proindeque si Deus rationem auferret, ne homines male illa uterentur, similis esset ejus, qui occideret filium, ne ægrætaret. At, inquit, bonitatis pars esset in parte occidere potius filium, quam permittere ut *insanabiliter* decumbat. Si hoc sit patris officium, non est *provisoris generalis*, „ad cujus providentiam, ait S. Thomas, pertinet & boni productio & permissio mali, ut non impediatur bonum universi perfectum.„

Eadem vanitas est omnium exemplorum seu olim a Manichæis & Epicureis seu nuper a Baylio allatorum: hic vero in similitudine matrisfamilias præsertim delectatur, quæ cum certa sit filiam suam pudicitæ jacturam facturam esse, si certis illam perditorum hominum circulis & ludis interesse sinat, tamen permittit, ne filię libertatem tollere videatur: hanc vero matrem cum omnes facile concedant imprudentem & in filiam revera sub benignitatis specie sævam esse, ejusdem plane imprudentiæ & sævitæ Deum arguendum esse pronuntiat. Sed hæc comparatio ob multiplicem causam distat a præsentis quæstione. 1mo. Quia præsentia filię istis circulis res necessaria non est: mater impedire potest, ne illa intersit sine ejus interitu: sed libertas contrarietatis pertinet ad statum hominis. Quærendum est igitur, an matrem bonitas excitare debeat ad filiam occidendam, ne pudicitæ adeat periculum. 2do. Quia mater malo filię nullum remedium afferre novit; nec ex illo, vel sibi, vel filię, vel familiæ, vel patriæ utilitatem aliquam arripere potest. Deus vero efficere potest & revera efficit, ut peccatum sibi profit ad manifestatio-

nem suorum attributorum; ut peccatori nisi volenti non oblit aut etiam profit, cum per salutares pœnas non tantum ad primam, sed majorem perfectionem & felicitatem illum si velit perducatur; ut toti civitati utile sit, cum paucorum infortunium exemplo aliis esse possit, quo in officio continentur.

Ex iisdem principiis solvitur illa adeo nota obiectio Epicuri, quam Lactantius proponit his verbis: „Deus aut vult tollere mala et non potest; aut potest & non vult; aut neque vult, neque potest. Si vult & non potest, imbecillis est, quod in Deum non cadit. Si potest & non vult, invidus, quod æque alienum a Deo. Si neque vult neque potest, & invidus & imbecillis, ideoque neque Deus. Si vult & potest, quod solum Deo convenit; unde sunt mala? Aut cur non tollit? „ Ex quatuor illis membris sumebant olim *Manichæi* & *Stoici* primum: illi fingebant, propter vim & potentiam mali principii Deum bonum non posse efficere, quod velit. Hi vero voluntatem divinam frustratam dicebant, incorrigibilis naturæ materiæ aut animæ maleficæ insitæ in materia. Alii secundum eligunt propter diversas rationes: „Deus, inquit *Lactantius*, potest quicquid velit & imbecillitas vel invidia in Deo nulla est: potest igitur mala tollere, sed non vult; nec ideo tamen invidus est: idcirco enim tollit, quia sapientiam simul tribuit, & plus est boni & jucunditatis in sapientia, quam in malis molestiæ: sapientia enim facit, ut etiam Deum cognoscamus & per eam cognitionem immortalitatem assequamur, quod est summum bonum. Itaque nisi prius malum agnoverimus, nec poterimus agnoscere bonum: sed hoc non vidit Epicurus, nec alius, si tollantur mala tolli pariter sapientiam, nec ulla in homine remanere virtutis vestigia, cujus ratio in

in sustinenda & superanda malorum acerbitate consistit. Igitur propter exiguum compendium sublatorum malorum, maximo & vero & proprio nobis bono careremus, „ *Leibnitzius* quoque dicendum existimat, Deum mala tollere potuisse, sed noluisse propter hanc optimam rationem, quod simul bona sustulisset, & plus boni quam mali. *Clericus* & alii malto melius respondent & huic responsioni inhærendum est, Deum potuisse mala tollere, sed non voluisse: quia Deus in dividendis donis suis creaturis nullam aliam legem habet præter arbitrium, ut supra diximus, ubi de malo imperfectionis. Si ad aliquid procreandum teneretur bonitas infinita, teneretur ad perfectissimum, sed perfectissimum repugnat. Necessitas ergo est, ut bonitas quamvis infinita in aliquo gradu finito perfectionis & felicitatis consistat. Sed estne gradus ullus finitus, cui Deus adstrictus sit? Manifeste nullus est. Ergo bonitas quamvis infinita in quocumque gradu perfectionis & felicitatis potest consistere. Ergo in eo qui est proprius hominum in præsentibus conditionibus.

OBJECTIO QUINTA.

Ex inaequali distributione præmiorum & penarum.

Iusta rerum administratio postulat ut præmia & poenæ dividantur pro meritis. Atqui in administratione divina boni ærumnis sæpe conficiuntur, dum impiis afflat fortuna.

Unde Ovidius:

Cum rapiant mala fata bonos, agnoscite falso
Sollicitos nullos esse putare Deos.

Tome L

A a

Notus est etiam elegantissimus Claudiani locus in
Ruff. l. i.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam, cum dispositi quævissem foedera mundi,
Præscriptosque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci. . . .
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adspicirem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rursus labefacta cadebat
Religio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortunâ, non arte, regi, quæ numina sensu
Ambiguo, vel nulla putat, vel nescia veri.

Respondeo, distinguo majorem: justa admini-
stratio postulat, ut præmia & poenæ dividantur pro
meritis in statu *finali*, concedo: in statu *probatio-*
nis & militia, qui via est ad alium statum, nego.
Esse quidem inæqualem distributionem præmiorum
& poenarum facile concedimus: nonnisi sero Dei
vindicta assequitur malos, quandoque in hac vita
nullatenus; boni e contrario propter ipsam suam
virtutem malis multis opprimuntur. Sed hæc for-
ma regiminis cum Dei justitia optime consistit, ob
duplicem hanc præcipue rationem.

Primo. Quod Deus utpote omnium supremus
Dominus pro suo beneplacito possit differre malo-
rum supplicium & bonorum præmia, si id ad bo-
num aliquod consequendum possit inservire. Hoc
jus ipsis regibus & magistratibus nostris non de-
negamus; si e re reipublicæ sit, differre malefac-
toris supplicium vel bonæ actionis remuneratio-
nem, hoc regi licitum esse nemo negabit. Ad ab-
solvendam ergo Dei justitiam moderatissimam mundi

insufficit, quod aliquando malos capiet suæ improbitatis pœnitentia & boni invenient præmia virtutis; venietque tempus quando bonos non pœnitebit dilati præmii: nec mali poterunt gloriari de dilato supplicio; quandoquidem Deus ipsius moræ & dilationis in puniendo & remunerando habebit rationem.

Secundo. Præsens mundi conditio postulat hanc inæqualem distributionem: nam primum hominum conditio est status probationis & militiæ, in quo ad exercitationem virtutis oportet bonos viros molestias multas perferre: oportet etiam malos uti prospera fortuna, ut probetur bonorum constantia, quandoque ad ubiſcendam improborum hominum impietatem, ut iidem sint illustria exempla in infanso exitu divini ultionis. Deinde vero divina justitia rerum humanarum moderatrix talis esse non debet, quæ omnia statim destruat; sed quæ potius mundum conservet in conditione qua potest optima. Jam vero si Deus sederet in tribunali ad ferendam ultimam sententiam, judiciumque æquum diceret in hac vita, in omni ætate destrueret maximam partem generis humani: & quid simile experiremur istius calamitatis quæ in diluvio contigit, si hic habitare nullis liceret nisi bonis. Cum igitur Deus velit servare mundum, necesse est ut malos vivere patiatur & id solammodo agat, ut legibus suis & judiciis quandoque superioribus coercet hominum perversitatem. Denique manifestum est juxta cursum rerum ordinarium sine perpetuis miraculis exerceri non posse illam strictissimam justitiam: conditionem quoque generis humani illam non ferre; ita quippe vinculis amicitia, sanguinis & commodorum colligantur inter se homines, ut mali acerba pati non possunt, quin in partem infortunii veniant etiam boni. Quæ esset, v. g. pars liquidæ voluptatis in

parentis optimi vita, qui sibi divino iudicio ereptos carissimos liberos lugeret?

ARTICULUS TERTIUS.

*De motivo, finibus, perfectione & methodo
Dei providentia.*

QUÆSTIO PRIMA.

Quo motivo Deus excitatus fuerit ad creandum? & quem finem in agendo spectaverit?

CONFUNDUNT sæpius theologi & philosophi *motivum* divinarum operationum ad extra cum eorumdem *fine*: & ex duabus illis quæstionibus, quas titulus exhibet, unam valde æquivocam effecere: ex quo evenisse videtur, ut et si reapse sint concordæ, tamen in variis discesserint opiniones: v. g. Quidam, inter quos *Estius* est, negant dici posse Deum aliquem finem sibi proposuisse in condendo mundo; quia, inquit, Deus perfectissimus est & nullius indigens; & sicut efficientem causam non habet, ita nec finalem. Hæc opinio seu potius forma loquendi valde dissona est, nec satis abhorret ab Atheorum sermone, qui omnia propter nullum finem temeraria ac inconsulta actione entis æterni & necessarii constituta pronuntiant. Quid est agentem carere fine, nisi agere temere & inconsulte? Tamen manifestum est hos theologos non nisi verbis ab aliis differre, quia per finem intelligant, non finem operis, sed motivum quo Deus inclinatus est ad operandum: fatentur etenim rerum a Deo creatarum esse aliquem finem, gloriam videlicet Dei: fatentur etiam inter res

creatas aliquas esse, quæ conditæ sunt propter alias, v. g. solem ad illustrandos lumine suo planetas.

Nos ergo adhibita distinctione statuemus cum *Estio* Deo nullum fuisse motivum naturale agendi ad extra; deinde vero cum aliis, Deum libera voluntate ad agendum determinatum sibi proposuisse finem v. g. gloriam suam & creaturarum bonum.

PROPOSITIO PRIMA.

Nec gloria Deo ex universitate rerum redundatura, ut quidam putant, nec bonitas creaturarum, nec inclinatio aliqua benevolentia erga creaturas, aut aliud quodvis motivum, Deum impulit ad agendum ad extra: sed Deus seipsum libere determinavit, & volendo creaturarum existentiam eas fecit & bonas & gratas sibi.

PROBATIO.

IMO. **G**LORIA ex universitate redundatura non potest dici motivum, quo Deus ad agendum determinatus fuit. Nam gloria hæc est res externa & adventitia. Atqui Deus a re externa ad agendum moveri nequit: qui enim determinatur ad extra, pendet ab ea re a qua determinatur, passive se habet, agitur, non agit. Quæ omnia de Deo affirmari nequeunt.

Deinde vero ens sibi sufficiens, nullaque re indigens nihil diversum a se appetit; cum ipsa aliquis rei appetitio indigentiam significet. Et prop-

teria tali enti indifferens esse debet, cujuscumque rei finitæ & externæ existentia. Sed gloria ex universitate redundatura res est finita & externa.

Denique si esset in Deo aliqua gloriæ appetitio independentem a libera voluntatis determinatione, esset illa appetitio naturalis, & idcirco æterna & necessaria, & consequenter ab æterno excitatus fuisset Deus ista appetitione ad creandum, quod tamen omnes negant. Ergo.

2do. Deus dici non potest excitatus ad creandam creaturarum *bonitate*. Nam primum ante liberam Dei electionem creaturarum bonitas nulla est. Num bonitas absoluta seu realis perfectio aliqua? Sed rei non existentis nulla bonitas est absoluta, nulla realis perfectio. Num bonitas relativa? Sed hæc sine existentia concipi nequit: & relative ad Deum infinitum nihil extra se, natura sua & independentem a voluntate divina, bonum & conveniens esse potest.

Deinde si Deus bonitate externa creaturarum inclinaretur ad operandum, omnes indiscriminatim creaturas possibles produxisset: nulla est ratio, cur creaturas aliquas discriminaverit, cum omnes æqualiter habeant illam objectivam bonitatem, qua Deus inclinatus supponitur.

Denique cum bonitas creaturarum sit respectu Dei res externa, hæc referri possunt omnes modo allatæ rationes, quibus effecimus gloriam externam non fuisse divinarum operationum motivum.

3tio. Propter easdem rationes nulla concipitur in Deo ante liberam voluntatis determinationem, *benivolentia inclinatio* erga creaturas seu naturalis appetitio.

4to. Restat ergo quod divina voluntas libere sese determinaverit ad operandum ad extra. Nam nulla causa distincta a voluntate fingi potest; & cum nullam habeant creaturæ, dum sunt possibles, bonitatem, nec absolutam, nec relativam, necesse est divino fiant bonæ decreto. Atque revera existentia perfectio est absoluta & cæterarum fundamentum: earundem conformitas cum divina voluntate cæterisque ejus attributis, bonitas etiam relativa est, quam utramque creatione acquirunt. Tandem Deus volendo concipitur eas sibi gratas facere & in se quamdam earum voluntariam appetitionem excitare: dum enim erant tantummodo possibles, nullamque haberent bonitatem nec absolutam, nec relativam, gratæ ipsi proprie esse non potuerunt: sed cum volendo ipsis existentiam destinaverit, propter bonitatem tum absolutam, tum relativam diliguntur (a).

Objicies. Si ab effectis suæ omnipotentis & decretis suæ voluntatis nihil gloriæ Deus expectaverit, quo excitaretur ad res creandas; cur creavit? Cur non otiosus mansit?

Respondeo non plus asserere Deo molestiæ voluntatem creandi, quam otium: proinde ad velle & non velle prorsus indifferens Deus fuit. Tam igitur quæri potest, cur non creaverit, quam cur creaverit, atque propter hanc indifferentiam summe liber intelligitur, utpote qui nullo modo natura inclinatus, potest agere vel non agere.

(a) Qui quærit, quare Deus voluerit mundum facere, causam quærit voluntatis Dei. Sed omnis causa efficiens est; omne autem efficiens majus est, quam id quod efficitur. Nihil autem majus est voluntate Dei. Non ergo ejus causa quærenda est. *S. Aug. l. de civ. Dei c. 22.* Deus vult hoc esse propter hoc, sed non propter hoc vult. *S. Thom. part. prim. qu. 19.*

Obijcies. 2do. Nullo modo intelligitur, quomodo ens aliquod possit sese ad agendum determinare nulla causa, nulla ratione inclinatum.

Distingo antecedens. Non concipimus modum, quo ens aliquod seipsum determinat ad agendum, seu vim illam determinatricem, concedo. Non concipimus rem ita esse, nego. Fatemur quidem nos nullam habere ideam claram potentiae seu vis sui motricis & activae, nec modum quo sese exerit intelligere; sed esse entia praedita tali vi, certo scimus: quia certo novimus progressum infinitum in causis esse non posse, & consequenter sistendum esse in aliqua causa, quae vim habeat sese determinandi. Quam multa sunt hujusmodi quae negare non possumus, etsi quomodo sint, non intelligamus: scimus, lucem a sole derivatam nervorum pulsatione sensationes luminis & colorum excitare; scimus, membra nostra cogitatione vel desiderio moveri, at quomodo id fiat; nullo modo concipimus. Fortasse si qui penitus rem hanc expendere velit, inveniet nos non clarius apprehendere, qui aliquid ab alio moveatur, vel quoquo modo afficiatur, quam qui seipsum moveat & afficiat: saltem multo difficilius intelligitur, quomodo motus vel cogitatio esse possit sine principio, quam quomodo ab agente incipiat. Fallunt nos in hac parte entia corporea inter quae versamur, quae exempla nobis passionis exhibent, actionis vero nulla; at si nulla essent corpora, & cum mente nostra, ejusque interioribus facultatibus conversaremur; nescio an non obscurior esset cogitatio passionis, quam actionis. Hoc certum est nullam esse posse passionem sine actione & multo obscuriorem esse cogitationem, quomodo volitiones mentis sint natae ex impressionibus extrinsecus acceptis; quam quod sint naturae ejusdem per se activae operationes.

Ab hujus quæstionis solutione pendet etiã illa omnium aliarum simillium. *Cur Deus citius non creaverit? Cur præcise in hac spatii infiniti (si quod sit) parte creaverit? Cur plura entia non produxerit? Vel cur alias dotes creaturis non addiderit?* Responso generalis hæc est: *quia noluit.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Divinarum ad extra operationum finis est vel gloria Dei (a); vel bonitas divina creaturis communicanda (b); vel divinorum attributorum exercitatio; vel Dei perfectionum in creaturis expressio (c).

Hæ omnes formæ loquendi probantur a gravissimis authoribus, tum veteribus, tum recentioribus; & revera eodem omnes redeunt. Nam expressio Dei perfectionum ad extra, est ipsa exercitatio suorum attributorum; voluntas vero exercendi sua attributa & communicandi suas perfectiones, quid aliud est quam divina bonitas? Et de-

A 2 5

(a) Universa propter semetipsum operatus est Deus, *prov. 16. in laudem gloriæ suæ. S. Paulus.*

(b) Bonitate Deus præstabat, bonus invidet nemini. Itaque omnia sui similla generavit. *Plato in Timæo.* Hæc justissima mundi condendi causa fuit, ut a Deo bono bona opera fierent. *S. Aug. l. II. conf. c. 21.*

(c) Satis illoquet quod intuitu primariæ & universalis rationis hominem Deus creaverit ob seipsum, suamque & bonitatem & sapientiam, quam facile in omnibus perspicias. *Athenagoras de resurrectione c. II.*

nique gloria Dei, in qua re potest consistere, quam in dicta attributorum suorum exercitatione vel suarum perfectionum in creaturis expressione, atque illa complacentia quæ hinc in Deo enascitur. Sic certe mentem suam explicavit Mallebranchius, quem calumniatur Baylius & alii bene multi, dum stupidam & ridiculam illi tribuunt opinionem, quod Deus egerit ex vana gloria, ad aucupandam famam & existimationem hominum; quam sententiam e contrario confutat in disputationibus metaphysicis. *Entret. metaph. p. 349.*

QUÆSTIO SECUNDA.

An providentiæ divinae systema dici possit perfectissimum.

Veteres omnes philosophi *Platonici*, & *Stoici*, & alii afferuisse videntur mundum hunc cum omnibus suis imperfectionibus atque malis esse tamen perfectissimum; eorum omnium mentem expressit *Balbus Stoicus* apud Ciceronem, l. 2. de nat. Deor. his verbis: „ Ex iis naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo unquam docebit: & si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id quod fieri non potuit desiderabit. „

Quidam etiam ecclesiæ patres, qui Platonis philosophiæ addicti fuerunt, docuerunt mundum hunc perfectum esse (a): non eo quidem sensu, quod

(a) *Justitia summi Dei factum est, ut non modo sint omnia, sed etiam sic sint, ut omnia melius esse non possint. S. Aug. l. de quant. anima. Quidquid tibi vera ratione melius occurrerit, scias fecisse Deum tanquam bonorum omnium conditorem, idem l. 3. de lib. arb. c. 5.*

Deus perfectiorem creare non possit; sed quod partes respectu totius sic aptæ sint, ut melius esse non potuerint. *Theodoretus* qui majorem operam quam alius quisquam posuit in illustranda & defendenda Dei providentia expresse probat *Platoniorum* doctrinam. (a).

Cum *Baylius* in dictionario suo historico-critico multa adversus providentiam Dei ex consideratione mali physici & moralis disputasset: hoc sibi negotii dari crediderunt præclarissimi philosophi recentiores, ut religionem contra illius hominis

Aut vero usque adeo decipiendum est ut homo videat aliquid melius fieri debuisse, & hoc Deum vidisse non putet: aut putet vidisse, & credet facere noluisse, aut voluisse quidem, sed minime noluisse, idem *c. adv. legis & prophetarum c. 14.* Necessè est omnia, quæ Dei providentia fiunt, secundum rectam rationem & optima & Deo decentissima fieri, & ita ut nequeant meliora fieri. *Damasceus de orthod. fide c. 19.*

(a) Post hæc quorundam refellit insaniam (*Plotinus*) qui quasdam mundi particulas reprehendere conabantur, sic loquens; totum enim quoddam fecit, omni ex parte pulchrum & sibi sufficiens, amicum sibi suisque partibus, tum principalioribus tum minoribus, tanquam ipsi magis congruentibus. Qui ergo a partibus totum accusat, hujus suæ accusationis causa insulsissimus est. Nam & partes considerare oportet ratione totius, utrum sint illi consonæ ac conformes: & qui totum considerat, non ad minutiores quasdam partes respicere debet. Hoc enim non sit mundum reprehendentis, sed quædam illorum seorsum capientis; ut si quis ex toto animali crinem inspiciens, imosque pedum unguis, totum hominem, prope divinam visionem, non curet inspicere, . . . Quando igitur quod factum est, universus est mundus; qui hunc contemplabitur, dicentem fortasse audiet: „Deus me fecit; & ego inde sum factus ex animantibus cunctis perfectus, meipso potens, mihi que sufficiens & rei nullius indigens: quoniam in me sunt omnia, & plantæ, & animantia, & generum omnium natura.,, *Serm. 6. Therap.*

objectiones vindicarent; neque aliam tutiorem
 viam ingredi posse se multi putaverunt, quam si
 absolute pronuntiarent mundum hunc cum omni-
 bus malis suis physicis & moralibus esse tamen perfe-
 ctissimum, neque Deo licuisse condere perfectiorem:
 proindeque aut Deo fuisse temperandum a creatio-
 ne, aut mundum huic, uti nunc est, condendum
 fuisse. Sed inter hos magna extitit contentio,
 unde repetenda sit operis divini perfectio: alii
 cum *Leibnitio* mundum hunc ratione perfectionis
 suæ absolutæ, & independenter a viis simpliciori-
 bus, ordinem esse inter omnes posibles prorsus
 optimum arbitrantur, neque posse tolli malum,
 quin simul tollatur & bonum. At *Mallebranchius*
 ordinis hujus perfectionem summam ex duplici
 fonte repetit: nempe primum a viis generali-
 bus & simplicioribus, quibus in condendo mundo
 Deum usum esse asserit: magis dignum fuisse Deo
 statuit illum mundum præ cæteris omnibus elige-
 re, qui via simpliciori creari, conservari ac gu-
 bernari poterat; etsi magis abundaret vitiis, quæ
 ex ipsa legum simplicitate procederent. Secundo
 ab incarnatione Verbi divini, quæ mundum ad eam
 extulit dignitatis & perfectionis gradum, ut dig-
 nus esset in quo condendo & administrando Deus
 occuparetur. Clarissimus King in ingenioso opere
de origine mali ab utroque in multis discessit: sum-
 mam systematis mundani perfectionem repetit ex
 convenientia ejus cum voluntate divina, & ex eo
 quod nulla pars mutari possit nisi in deterius; quod
 sic conficit; si aliqua pars mundi melior effici pos-
 sit relative ad totum, id triplici tantum ratione
 fiet, vel augendo numerum individuorum in ali-
 qua parte existentium; vel majorem inducendo
 specierum varietatem; vel intendendo sensus &
 appetitus animantium. Atqui qui harum mutatio-
 num consequentias in hac tellure nostra perpendere
 velit, inveniet plus incommodi ex illis esse oriturum,
 quam commodi: & per analogiam idem de

cæteris omnibus partibus concludet. Non negat tamen hic author quin Deus infinitos alios mundos eodem sensu perfectissimos creare potuerit.

Cum tota hæc quæstio metaphysica sit & nostrum intellectum superet, quid nos de illa sentiamus brevissime aperiamus.

Dico imò; mundum hunc esse perfectissimum ratione illius finis; quem Deus sibi proposuit; saltem afferi non debere alium perfectiorem esse possibilem. Nam hic finis est gloriæ Dei & perfectionis ejus manifestatio. Dico quoque esse perfectissimum ratione *mediorum* ad hunc finem. Nam juxta nostrum concipiendi modum sapientia posita est in electione mediorum aptissimorum ad fines suos consequendos; isque parum pondenter agere consetur, qui relictis mediis magis idoneis; iis utitur, quæ sunt minus idonea: verbi gratia, si quis ad solertiæ suæ specimen, machinam, cum magno sumptu, valde compositam faceret, ad optinendum finem, quem assequi potuisset simplici rota & sine sumpta; rideremus certe illius artificis imperitiam: sic hæc scio an non jure desideraremus in opere Dei sapientiam, si finem suum quæteret per media minus apta.

2do. Etsi Deus necessitate morali teneatur ad prosequendum finem optimum; nempe gloriam suam; & ad assumenda media ad illum finem aptissima; tamen cum ille finis, qui *specie* est in divina actione necessarius, *gradu*, ut ita loquar, sit arbitrarius, quippe Deus tenetur ad manifestationem suorum attributorum, sed non ad infinitam manifestationem, quæ est impossibilis. Si ad finitam tantum, quandoquidem in finito innumeri gradus sint & nullus summus existat, solum Dei arbitrium, in quo gradu & qua mensura manifestaret sua attributa, determinare potuit. Sicque ex

tantum possibili multiplicitate & varietate intelligimus multos mundos posibles esse, eosque omnes revera perfectissimos hoc sensu, quod in omnibus Dei gloria obtineatur per media optima.

3tio. Dico confutari non posse argumento a posteriori veteres & recentiores philosophos, qui asserunt, mundum hanc esse absolute perfectissimum; si per mundum intelligas ordinem infinitum & æternum rerum omnium præteritarum & futurarum, quæ ab æterno fuit, est, & erit divins complacentiæ objectum. Quia dicere possunt hujus immensi ordinis nullos limites esse, Deum novas res cum indefinita varietate semper producere & totum systema, saltem rerum spiritualium, perpetuo in statum progredi perfectiorem, & ite de virtute in virtutem. Si talis esset rerum constitutio, intelligitur nullum datum perfectionis actualis & fixæ statum, cum illa esse comparandum, id est, esse omnino perfectissimum: tum respectu Dei, cujus gloriæ in hac hypothese indefinita est manifestatio: tum respectu creaturæ, quia nulla est rationis compos, quæ non satius duceret in hac depressa mortalis conditionis forte exordium existentiz capere, si per omnes temporum periodos nova intelligentiæ & lætitiæ incrementa capere deberet; quam nasci in quocunque dato gradu perfectionis stabilis & nullius capacis incrementi. Juxta hanc ideam universitas rerum si in aliqua ætate infinitæ suæ durationis spectetur, vel si per partes consideretur, non erit perfectissima absolute, cum pars non possit habere perfectionem totius, & concipiatur totam constitutionem perfectionibus novis perpetuo amplificari: sed si consideretur cum omnibus suis partibus & omnibus suis evolutionibus, uti mundi idea existit in mente divina, erit perfectissima, tum ratione gloriæ Dei, cujus est æterna, immensa & infinita explicatio, tum ratione bonitatis seu perfec-

tionis communicandæ creaturis. Erunt quoque partes perfectissimæ *relative* ad totum ordinem, quia quamvis non habeant in se summam perfectionem, sunt tamen partes systematis optimi, cuius indefinita perfectio est.

Verum, quamvis Deus sensu exposito systema perfectissimum condere voluerit & indefinitam gloriæ suæ manifestationem sibi proposuerit, tamen initium systematis hujus perfectissimi ab aliquo gradu finito perfectionis sumendum fuit; ibique erat locus arbitrio. Quapropter calculis omnibus subductis videtur adhærendum esse huic principio, quod si Deus liber fuerit ad creandum, liber etiam fuit circa majorem vel minorem operis sui perfectionem: si non omnino manifestare attributa sua potuit, nullam creaturis tribuere perfectionem & ex solo arbitrio id fecerit: certe arbitrium solum fingere potest limites, intra quos in exercitio suorum attributorum & bonorum distributione sese contineat.

QUÆSTIO TERTIA.

An divina providentia legibus generalibus procedat, sintque illæ leges prorsus mechanicae?

Si animus esset omnia, quæ ad hanc quæstionem pertinent, referre, & philosophorum veterum recentiorumque opiniones varias & discordes expendere & diligentius confutare; nacti sumus hic locum ad dicendum amplissimum: sed cum operis hujus ratio sit, non curiose res reconditas investigare, sed religionis principia exponere & defendere, non nili leviter hanc partem attingemus.

Quæri potest imo. An *quiescens* natura & singulari ejus partes legibus fixis & raris procedat,

volvatur & gubernetur; an non *voluntatibus*, ut aiunt, *particularibus* Deus sine aliquo certo tenore cuncta immediate producat?

Respondeo nullum dubium esse debere, quin Deus agat juxta *leges generales*. 1mo. Quia nisi cuncta sic procederent, nullo modo esse posset in creaturis prudentia, seu consilium, nullæ scientiæ & artes, nulla industria, nulla certa ratio instituendæ vitæ, nulla stabilis methodus vel corporum curandorum, vel animorum perficiendorum: quæ omnia manifestissime pendent ex constantia legum, qua fiat, ut calculos inire possimus, futura prospicere, certos effectus & consequentias ex certis actionibus expectare, facileque totum vitæ cursum instituere.

2do. Quia experientia compertum habemus revera cursum omnem naturæ sic per *leges generales* procedere: verbi gratia, in orbe corporeo *ubique & semper* obtinent eadem *leges* gravitatis, cohesionis, elasticitatis, percussionis &c. in mundo corporeo spiritali eadem sunt *leges* in omnibus hominibus, quibus animi cum corporibus conjunguntur: inditi sunt omnium mentibus iidem sensus, eadem *propensiones*, eadem *vivendi præcepta*. Ex his cognitis naturæ partibus, earumque legibus, per analogiam recte concludimus partes alias abditas magis & quarum administrationis ratio obscurior est, legibus quoque ratis & fixis gubernari.

3tio. Idem colligitur etiam a priori: quia illa ratio administrationis sine dubio obtinet, in qua magis elucet divinæ perfectiones, scientia, consilium & potentia; id est, quæ Deo omni ex parte dignior est. Sed majorem habet notam sapientiæ & potentiae cuncta unico intuitu ab origine rerum prospicere & perpetuo tenore ex legibus generali-

neralibus evolvere, quam minutatim & per partes novarum legum institutione producere.

Quæritur 2do. Quibus legibus natura tota ejusque partes gubernentur?

Respondeo, magnam esse philosophorum in hac re diffensionem.

imo. Fuit olim communis valde & pervagata opinio affectionem seu tactum siderum causam esse omnium eventuum sublunarium, etiam actionum humanarum. Hujus opinionis defensores dicere solebant, cælum magnum quoddam volumen esse, in quo Deus mundi historiam & cujusque fortunas descripsit: cæli efficaciam hanc alii repetebant ex tactu physico astrorum; alii sidera non causas physicas, sed morales vel occasionales eventuum faciebant; Deumque certa lege pro diverso eorum situ, cursuque eventus producere. Vanam & anilem superstitionem hanc, quæ tamen ultimo seculo in tota Europa vigeat, & apud orientales adhuc viget, sustulit restauratæ philosophiæ lux. Vide *Barclait Argen. l. 2.*

2do. Stoici olim defendebant cunctas omnino res, eventusque omnes *fato* evenire: per *fatum* vero quamplurimi intelligebant, ferream rerum omnium concatenationem seu necessariam & invariabilem causarum inter se aptarum & nexarum seriem ac successionem æternam: cui *fato* Dii ipsi subjecti erant. „Eadem necessitas, ait Seneca, & Deos alligat; irrevocabilis divina pariter & humana cursus vehit.„ At multi etiam inter ipsos

exitere, qui per fatum intelligebant Dei providentiam in rebus externis consideratam & cum fato libertatem conciliabant, ut patet ex hoc loco *Ciceronis* de fato. c. 18. „Chryſippus autem cum & necessitatem improbaret, & nihil vellet sine præpositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat fatum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ & principales, aliæ adjuvantes & proximæ: quamobrem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis & principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus & proximis, &c.,

Ab opinione priorum Stoicorum vix differre videtur sententia recentiorum philosophorum, inter quos eminet Leibnitzius, qui sublata omni phytica necessitate moralem, non minus ineluctabilem, ejus loco posuerunt. Prædictus philosophus docet, Deum ad mundum hunc creandum necessitate morali adductum fuisse, neque alium condere potuisse; quia ad optimum quodque semper tenetur. Mundum hunc duplici parte constare corporea & spiritali; utriusque vero hanc esse naturam atque leges. Corpoream complexionem esse substantiarum simplicium, quas *monadas* vocat, quibus inest illa ad motum tendentia, eæque vires, ex quibus naturaliter & necessario nascuntur motus omnes, qui mundum hunc aspectabilem efformarunt: mundi autem formati status omnes esse necessitate mechanica connexos & unumquemque subsequenter ex præcedenti necessario consequenter esse. Partem mundi spiritualem, ut animos hominum, docet totidem etiam monadas esse seu substantias simplices, aliis viribus instructas, in quibus naturaliter nascitur series cogitationum, voluntatum & appetituum sibi invicem succedentium & sese continuo

producentium sine vi ulla *sui determinatrice*, quam valde irridet. Has vero monadas materiales seu moventes, & spirituales seu cogitantes, negat agere in se mutuo aut omnino ex ulla parte a se mutuo dependere: ita tamen hasce monadas spirituales a Deo provido comparatas esse, ut earum cogitationes, appetitiones & voluntates perfecte respondeant motibus certarum materiæ combinationum, quas corpora humana vocamus: quæ propterea a Deo cum iisdem materialibus machinis copulatæ sunt. Eodem momento, verbi gratia, quo monas spiritualis vult ambulare; eodem præcise collectio monadum materialium seu corpus mechanice ambulat. Adeoque animus & corpus in homine relationem secum invicem habent, non per actualem unionem, vel reciprocam actionem seu physicam, seu moralem; sed tantum per constantem correspondentiam motuum corporis cum cogitationibus animi. Hoc systema vocatur, systema *harmonia præstabilitæ*: quod certe satis divinam commendat industriam, sed omnem tollit libertatem seu divinam seu humanam; & consequenter morale Dei in homines imperium.

3tio. Alii philosophi Deo & mentibus creatis relinquentes libertatem, statuunt saltem ordinem totum physicum mechanicis legibus omnino permitti, nec unquam Deum intervenire: duas tantum leges postulant Cartesius & Malebranchius; nempe primam quæ jubeat, *conservari motum in linea recta*. Secundam quæ præcipiat, *ut quantitas motus communicetur pro quantitate molis corporum impingentium*. Alii plures concedi sibi volunt. Ex his generalibus & raris legibus derivant mundi formationem & conservationem; quidam corporum organicorum

artificium; quidam illos eventus, qui contra leges naturæ accidere videntur & propterea *miracula* dicuntur: quidam hisce legibus sine particulari interventione Dei remunerari justos, puniri nocentes; hominum devote supplicantium vota perfici; ea denique omnia peragi, quæ Deus factu necessaria judicaret, si *particularibus* uteretur *voluntatibus*. Hujus opinionis commendatio est simplicitas & exquisita quam Deo attribuit solertia.

Verum ex materia & motu & ejus legibus mechanicis, nec mundum oriri, nec conservari; nec corpora organica formari; nec ullum naturæ phænomenon explicari, jam ferme omnes philosophi consentiunt: & tota illa philosophia posita fuit a Cartesio in principio falso: videlicet esse semper in mundo eandem motus quantitatem; quem revera interire omnes nunc physici agnoscunt. Igitur inveniendæ sunt *vires vivæ* motus productrices, quas materiæ inesse non posse supra ostendimus: & hæc si materiæ inessent, nisi illas etiam facias intelligentes, prædictorum omnium effectuum causæ esse non possunt. Quis enim ingenio valeat consequi, quomodo vis motrix certa lege eaque invariabili definita, attemperare sese possit statui creaturæ liberæ & mutabilis, nunc sævam sese erga peccantem præbere, & statim ex pœnitentia mansuescere & vota supplicantium cumulare? Potestne, v. g. pestilens vapor hunc corripere, ut dignum morte; alium præterire precantem, & sic in eodem cursu suo cum quadam arbitrii specie dividere vitam & mortem pro meritis, rationem habere sacrificantis & non sacrificantis? Nisi tamen mechanicæ vires hæc exequantur, tollit hæc opinio omnem Dei cultum, omnem in divina ope spem, aut iracundiæ divinæ metum. Quod vero attinet illam rationem ex hujus systematis simplicitate &

solertiæ caractere, illa sine dubio auctoritatem cuiuscumque systemati affert: sed imprimis considerandum est, quis machinæ finis, quis usus sit: nam si hi tales sint, ut obtineri nequeant, nisi admoveatur opificis manus, non esset sapientiæ pars manuum non admoveere; v. g. horologium, quod singulis diebus indiget manus applicatione, recteque indicat horas, multo præstat alio, cui applicaretur manus singulis mensibus, sed nunquam vel raro recte horas indicaret. Sic quoque si hæc machina mundi destinata fuerit ad bonorum remunerationem & malorum punitionem, ad pœnas post pœnitentiam removendas & iterum post relapsum removendas: cum materia harum vicissitudinum, variis animorum statibus correspondentium, nullo modo capax videatur; aut adhibenda manus est, aut optimus finis atque usus machinæ est deserendus. Jam vero abesse a sapientia videtur frustrari optimis finibus & machinæ suæ utilibus propter viarum simplicitatem; sed nullo modo defectus in Deo est, quod materia capax non sit arbitrii & libertatis.

4to. Quidam cum varia naturæ phænomena, præsertimque corporum organicorum admirabilem structuram legibus mechanicis explicari nullo modo posse censerent, neque divina majestate dignum putarent omnia minutissima corpora propriis quasi manibus fabricare, statuerunt esse in mundo genitricem quamdam naturam, qua, tanquam instrumeto, divina providentia utatur in disponenda ordinandaque materia: illam includi in materia, spiritualem tamen esse & via ac methodo progredi; licet consilio, intelligentia & conscientia careat. Hanc sententiam confirmant ex eo, quod grada-

tim, tarde ac lente cuncta fiant in rerum natura; & quod varia in ea vitia & errores notentur. Hæc significare putant causam immediate dirigentem motus materiæ, non esse infinita potentia præditam.

At novæ & incomprehensibilis naturæ, plasticæ seu fictricis comminiscendæ rationes non sufficientes sunt. 1ma. ratio petita ex molestia, quam Deo facessit rerum minutarum procreatio valde vana est, ut supra dictum fuit. Præterea Deus in hac opinione non solvitur omni cura: invigilare quippe debet, ne natura genitrix in vitia incurrat graviora; oportet eum corrigere & emendare, quæ quandoque prave operatur natura hæc. Uno verbo docent hujus sententiæ patroni sublimiori quadam providentia regi & gubernari naturam hanc; quia ita constituta est, ut cum judicio & consilio nihil agere possit. 2da. ratio ex tarditate operationum naturalium vana quoque est: nam etsi Deus operaretur immediate, posset sine dubio efficere propter sapientissimas causas, ut naturales operationes tarde conficerentur; neque, quia habet ille infinitam potentiam, ullo modo sequitur teneri eum momentanea actione ad perfectum statum rem quamque adducere. 3tia. tandem ratio levis est. Nam si Deus semper videt, quid agat hæc natura, si actiones ejus moderatur; si cavet, ne desciscat a norma; si denique corrigit opera ejus; quæ omnia admittuntur a defensoribus hujus sententiæ: certe rerum omnium, quas hæc natura peragit, causa & ratio ad ipsum Deum postremo referenda erit. Isne Dominus, qui servum nunquam ex oculis dimittit, modumque ponit laboribus ejus, reus esse non videbitur vitiorum, quibus hic sese astringit?

5to. Nos tandem existimamus cum multis gravissimis viris: imo. Nullas esse causas mechanicas seu causas secundas proprie dictas; si per illas intelligas vires aliquas infitas in materia, quia harum omnium virium incapacem esse materiam, nec per se legibus parere, jam probavimus: nullas igitur alias causas secundas vel mechanicas esse, quam vim divinam, quæ materiam immediate ciet ratione constanti & invariabili juxta ratas & fixas leges, solas substantias spirituales vi motrice donari posse aut legibus parere. 2do. Putamus illas vires, earumque leges, quas Deus corporum motibus vel spirituum cõgitationibus fixit, non leviter vel temere turbari: attamen quia mundus corporeus cum morali conjunctus est, ita ut efficiatur unum systema, & attemperandus sit naturæ corporeæ cursus creaturarum liberarum meritis; solas vires motrices fixas & invariables nullo modo sufficere arbitramur propter rationes modo expositas: adeoque Deum vel per se vel per alia agentia libera intervenire, vires illas motrices sæpius dirigere, quandoque suspendere; sed tamen fortasse juxta leges æque constantes ac sunt illæ, quibus reguntur vires mechanicæ: quas si sciremus, varii eventus, etiam illi qui prodigiosi habentur, non majorem haberent admirabilitatem, quam cursus solis atque astrorum aut suspensio virium mechanicarum, v. g. gravitatis, ex viribus humanis. Nul-

la alia philosophandi ratione in tuto consistere religionem existimamus, quæ omnis posita est in divinæ providentiæ nobis semper invigilantis, rationem habentis meritorum & vota recte supplicantium exaudientis, sensu & persuasione.

Finis prima partis.

RELIGIONIS NATURALIS PRINCIPIA.

PARS SECUNDA.

ETHICES ELEMENTA:

ETHICA five *moralis* disciplina a *moribus* quos dirigit & fingit ad honestatem, nomen accepit. Sunt autem *mores* propensiones quædam in bonum vel malum *moralis*, seu in id, quod sensu interno *honestum* vel *turpe* judicamus: quæ propensiones vel nobiscum natæ sunt, vel usu ac repetitis actibus comparatæ, quæque proinde actibus humanis, five bonis five malis præbent originem. Unde

B b 5

ethica definitur in scholis „scientia practica seu prudentia, quæ circa actus humanos ad honestatis regulas conformandos occupatur:„ sicque complectitur omnia vitæ *principia* & *officia*; universam jurisprudentiam. Nos vero, qui tertia parte de officiis speciatim & universa jurisprudentia dicturi sumus, *ethices* nomen strictius accipimus, vel ejus partem solum attingimus: atque hoc loco naturam & conditionem hominis explicare animus est, duabus sectionibus. In prima dicemus de natura hominis morali, & conditione, seu quod eodem redit, de actionum humanarum principiis internis, finibus seu principiis externis, qualitatibus, imputabilitate, æstimatione, &c. Ex qua disquisitione constabit homini imputari posse actiones suas ad laudem vel ad culpam, ad præmium vel ad pœnam, & consequenter hominem *natura patientem esse moralis imperii*, immo *conveniens esse ut imperio morali pareat*. In secunda differemus de actionum humanarum regulis, & speciatim de legis naturalis in omnes homines diffusionem, authoritate divina & immutabili, ejusdemque sanctione per præmia & pœnas in hac atque futura vita, ex quibus evidens erit hominem *revera vivere sub morali Dei imperio*. Sicque posita erunt principia, ex quibus derivata fluent omnia erga Deum, seipsum & alios officia, quæ tertia parte evolvemus.

ETHICES ELEMENTA.

SECTIO PRIMA.

DE ACTIBUS HUMANIS.

ACTUS HUMANI, qui legum sunt objectum & materia officiorum, ii dicuntur, „qui oriuntur a principiis homini propriis, intellectu, voluntate & libertate: seu qui fiunt ab homine cum deliberatione ob finem aliquem: seu qui dici possunt moraliter boni vel mali: seu qui imputari possunt ad laudem vel ad vituperium, ad præmium vel ad pœnam: seu qui possunt subjici legibus & de quibus ratio exigi potest.„ Adeoque actiones puerorum, vel amentium, vel non cogitantium humanæ non sunt, sed in scholis vocantur *actiones hominis*. At sub actione humana comprehenditur ejus officio: non enim quis dicitur agere modo humano & morali solummodo, quando positive aliquid præstat prædicto modo; verum etiam quando id, quod sui erat officii, negligit.

Ex prædicta actionis humanæ descriptione patet, dicendum esse nobis hoc loco. imo. De hominis natura & statu, seu principiis internis actionum humanarum, *intellectu, voluntate, & libertate*. ad. De finibus actionum humanarum, qui dicuntur principia externa; & præsertim de *sine ultimo*

seu *summo bono*. 3tio. De qualitatibus actionum humanarum, *bonitate* scilicet & *malitia*. 4to. De actionum humanarum *imputabilitate* & earumdem *æstimatione*.

ARTICULUS PRIMUS.

DE NATURA HOMINIS

S E U

de principiis actuum humanorum internis.

OMNIS olim Stoicorum philosophia moralis his duabus sententiis continebatur: NOSCE TEIPSUM, SEQUERE NATURAM. Et revera necesse est, ut cuique animanti vitæ dux sit propria natura; neque ullum esse potest officium, quod non proficiscatur à commendatione naturæ: cum autem in homine pars naturæ præcipua, quæ cæteris imperare debet, *ratio* sit; sequi naturam juxta eos, idipsum erat ac sequi rationem. Ante omnia igitur oportet unumquemque sese perspicere, totumque tentare, ut intelligat quemadmodum in vitam ornatus venerit, quanta habeat instrumenta ad adipiscendam sapientiam & felicitatem, quam personam imposuerit natura.

Cum unusquisque facultatum atque virium suarum conscientiam habeat, & melius suam naturam meditatione perspicere possit, quam ex aliorum doctrina intelligere, si vellent omnes sese explorare, supervacaneum foret in naturæ descriptione immorari: sed quoniam plerumque absunt magis homines a seipsis quam a qualibet alia re, ideo ostendendas esse illas, quibus constant partes & excitandam animi animadversionem duxerunt philo-

sophi morales. Eos imitati brevem & nos descriptionem trademus.

Qui sese tentaverit intelliget in se conjunctas esse, & quadam societate copulatas substantias duas valde dissimilis naturæ, immo essentialiter diversas, corpus & animum; quarum utraque suas habet vires, sua bona, suaque mala.

Corporis partes cognitionem habent faciliorem, physicis propriam: nos solummodo obiter hic observabimus, illud ita formatum esse, ut longe aliorum animalium corporibus antecellat: non solum enim sensuum organa, partibusque ad conservationem cujusque individui & generis aptissimis instructum est; verum etiam iis solertissime fabricatis, ut mentis imperiis infinitis exequendis commodissime inserviant. Non prætereunda est forma ad dignitatem erecta & contemplationi rerum idonea; membrorum motus facillimi & celeres; tot artium ministræ manus; vultusque ad omnium animi motuum indicia exhibenda flexibilis; quæque ad vocis variæ & orationis usum in corpore machinata est natura: quæ omnia fusius prosequuntur anatomici, & nos supra attigimus. At quamvis cæteris animantium corporibus tantis dotibus præstet corpus humanum, est tamen iisdem motus legibus subjectum, quibus parent cætera omnia. Habet cum cæteris corporibus organicis hoc commune, quod ex semine oriundum, nutritione intus suscepta augeatur & vigeat: est etiam morbis & interitui obnoxium: ideo ad ejus conservationem conquirenda multa sunt, passus quo alatur idoneus, habitatio qua injuriæ tempestatum arceantur, vestes quibus ab aëris inclementia protegatur: atque propterea in tutelam datum est animo sagaci & provido, quæ altera pars est hominis, eaque longe præclarior.

Animum vero in partes tres tribuere solemus: *intellectum*, quo rerum percipit differentias, comparat ideas, iudicat, argumentatur & conficit: *voluntatem* seu *appetitum*, quo in res intellectas sponte propendet & naturali rapitur inclinatione: & *libertatem*, quo nomine intelligimus illam vim sese excitandi, agendique, cujus unusquisque conscius est. Habet unaquæque facultas suam temperationem, habet & morbus suos; propria sunt unicuique munera, quæ ut appareant pauca de singulis dicenda sunt.

De intellectu.

Intellectus est animus cognoscens, seu complexio omnium facultatum, quibus animus res cernit. Proinde ad illum pertinet vis percipiendi sive per *sensus*, sive per *imaginationem*, sive per *memoriam*: pertinet & vis *judicii*, qua animus res comparat, earumque convenientiam vel disconvenientiam perspicit: pertinet vis *rationis*, quæ per iudiciorum seriem detegit convenientias rerum primo intuitu non perspectas.

Sensus vero alii sunt *externi*, quibus corpora eorumque qualitates apprehendimus: qui vulgo ad quinque classes revocantur. Horum objecta etiam cum non sunt præsentia sibi mens exhibere potest sub imaginibus corporeis: quæ facultas dicitur *imaginatio*. Alii sensus *interni* sunt, quorum ope novit animus seipsum & omnia quæ apud se geruntur, ideas & sensationes suas, iudicia, ratiocinia, volitiones, desideria, consilia, &c. Hanc omnem sui & suarum affectionum notitiam conservare valet, quæ facultas dicitur *memoria*. Hi sensus dici possunt *directi* & *primarii*, atque illas in singulis hominibus sic perfecit natura, ut nulla egeant cultura ad optimam suam conformationem: aut si im-

perfectos dederit, corrigi nullo modo aut parum possunt. Illos physicorum considerationi & metaphysicorum relinquimus.

At præter hos sensus alios experimur, quos *reflexos* & *subsequentes* dicere liceat, qui ex prioribus enasci solent & quorum plura genera sunt, quæ hic breviter attingemus, quod contineant moralis disciplinæ fundamenta. Imprimis rei fere cujusvis *novitas* menti grata est, ex quo sensu enascitur naturalis quidam impetus ad res cognoscendas aut scientiæ cupiditas. Grata etiam est rei cujusvis perceptæ *amplitudo*, & plurium rerum *uniformitas*, ubi simul cernitur *diversitas* & *varietas*. Grata est fere omnis *imitatio* sive in operibus artium, ut fingendi, pingendi & coelandi, sive in motu & oratione rythmica. In ipso corporis humani statu & motu cernimus aliquid sua sponte & per se gratum, in voce & in gestu, in incessu & in exercitationibus, quibus oblectationis causa utimur. Lætissimus etiam sensus comitatur rerum *cognitionem* & *scientiam*, neque sine jucunditate observantur omnia, quæ *solenter* sive *artificiose* sunt in certos usus fabricata, etiam ubi nullam speramus ex his rebus utilitatem. Sed veniamus ad illos sensus qui circa mores hominum versantur, eosque fingunt & regunt.

Hiscæ sensibus reflexis annumerandus est ille, qui latine *communis* dicitur & est quædam sympathia, qua ex alterius rebus prosperis gaudium, ex adversis tristitiam colligimus. Mira etiam naturæ nostræ fabrica, plerique aliorum hominum affectus & sensus contagione quadam similes in nobis excitare solent sensus & affectus, etiam ubi nulla suæ conditionis ratio habetur; unde fit, ut nemo satis beatus esse possit ex eo solo, quod sibi suppetant omnia ad vitæ copiam & jucunditatem: sed necesse est, ut suppetant etiam iis, qui sibi cari sunt:

mira hac naturæ vi efficitur, ut vix ullæ sint voluptates, quæ consortio aliorum non plurimum augeantur, vixque quidquam gratum est vel lætum, vel facetum, quod non ex pectore exardescat, ebulliat, atque inter alios prorumpere gestiat: neque quidquam homini gravius aut tristius, quam aliorum præcipue immerentium spectare ærumnas, dolores, mœrores, miseriam. Hujus sensus infiniti gradus sunt pro majori vel minori cum aliis propinquitate, vel amicitia, vel familiaritate: atque illo omnes omnino copulantur aliquatenus & sibi invicem conciliantur.

Verum horum sensuum reflexorum præcipuus est ille *decori & honesti*, qui quasi pro tribunali sedens exercet judicium in omnia quæ agunt homines, in omnes animi & corporis voluptates, in sententias, actiones, vota, consilia, affectus: decernens quid pulchrum, quid deceat, quid honestum, quis in quoque sit modus. Huic sensui omnes fere, quæ cum belluis nobis communes sunt, voluptates viles videntur; quæ vero agendi consilia prodant ingenium sublimius vel benignam indolem; præcipue vero quæ stabilem & constantem voluntatem benefaciendi & de aliis bene merendi ostendunt, omnium movent animos ipsa eorum honestate; eique cui insunt lætissima sunt & gloriosa, cum eorum revocat memoriam. Innatam esse hanc menti vim, neque propter ullam suam utilitatem aut voluptatem, suas aliorumve actiones comprobari, ex eo constat, quod quisque honestiora sua erga alios censeat officia, quo majori cum periculo suo aut damno fuerint conjuncta, quoque minus ad nominis sui celebritatem fuerint destinata; quodque aliorum actiones honestas, de quibus legimus & audivimus in seculis licet prioribus, pariter ac præsentibus laudemus; immo
virtu-

virtutem, fidem; patriæ suæ caritatem, nobis damnosam, vel in hoste, comprobemus. Quæ hoc sensu probantur *recta* dicuntur & *pulchra*, *virtutumque* nomine appellantur: quæ damnantur, *facta* dicuntur aut *turpia* aut *vitiosa*.

Huic sensui decori & honesti affinis est suavissimus ille sensus *laudis & honoris*, cum intelligimus consilia nostra & actiones sententiis bonorum hominum comprobantur: cui contrarius est molestissimus *vituperii* sensus, si actiones nostræ vel consilia aliorum suffragiis damnentur. Hisce sensibus commoventur etiam illi, qui nullam aliam ex hominum comprobatione sperant utilitatem, neque ex censura incommodum: immo de fama superstitè solliciti sunt homines jamjam morituri, non minus quam qui vitam sperant diuturnam. Hunc sensum a natura datum esse satis docet ille animi motus naturalis, qui *pudor* aut *verecundia* dicitur, vultus rubore se prodens; quem non virtutis solum, verum omnis decentiæ custodem cernimus, humiliorumque appetitum vigilem moderatorem.

Cum autem sensuum horum ope quædam venusta, gloriosa, veneranda appareant, alia vilia videantur & despicienda, sensum alium reflexum cernere licet eorum, quæ *ridicula* sunt aut risum movere idonea; ubi scilicet eadem res simul excitat contrarias has sensationes. Sic quando agitur de hominum consiliis & actionibus, quia in ipso hominis nomine inest dignitas quædam ex prudentiæ & solertiæ opinione, risum movent errores leviores, qui commiserationem non valent excitare. Aliarum rerum istæ risum movent, quæ simul speciem quamdam præclaram exhibent, una cum specie opposita, scilicet humili & despicienda. Non exiguum habet hic sensus usum sive ad sermonis voluptatem augendam, sive ad mores hominum emendandos.

Hanc partem naturæ humanæ, quæ *moralis* dici potest, non ita perfecit natura, ut sensus externos. Sunt quidem hi sensus reflexi initia quædam & quasi elementa omnium virtutum, quæ si natura non tantum inchoasset, sed confirmavisset in animis, nullum alium ducem desiderarem ad perfectam vitam: sed parva hæc virtutum semina sæpe pravis moribus aut perversis consuetudinibus præfocantur & magistra opinione discimus pretia rebus male imponere. At studio & doctâ hi sensus, si sopiti sint, possunt excitari, si parum vividi, confirmari queunt & intendi; cum ita nata sint corpus & mens, ut omnes eorum vires *consuetudine & exercitatione* perficiantur, & *habituum* rationem acquirant.

Ex hisce sensibus seu externis seu internis, seu directis seu reflexis, acquirit mens omnem suppellectilem idearum, in quibus comparandis ad earum deprehendam convenientiam vel disconvenientiam *judicii & rationis* vis tota posita est: hæc facultas primas intelligentias & doctrinæ semina in sensibus sita evolvit, peperitque omnes scientias, arithmeticam ex comparatione numerorum, geometriam ex comparatione figurarum, physicam ex comparatione effectuum naturalium cum viribus materiæ & legibus motus, scientiam verò moralem ex comparatione actionum humanarum, vel cum sensibus naturæ nostræ insitis, vel cum finibus, quos illi sensus naturales prosequendos esse indicant.

Idearum convenientia vel disconvenientia quandoque *immediata & intuitiva* visione apprehenditur, ut in primis principiis, quæ *axiomata* vocantur & omnem probationem respuunt. Quandoque duarum idearum convenientia, quæ intuitive non perspicitur, mediæ alicujus ideæ assumptione, cum qua utraque comparatur, detegi potest & demonstrari. Quandoque idearum convenien-

tia arte nulla detegitur : sic geometræ nequeunt invenire rationem circulum inter & quadratam : sic in moralibus sæpius determinare non possumus , an aliqua actio aut ejus omissio magis conferat vel ad privatam agentis , vel ad societatis publicam felicitatem. Quandoque rationes plures & graviores unum suadent , suntque tamen quædam pro parte contraria ; tuncque sententia *probabilis* est : verisimilitudinis autem gradus sunt innumeri.

Manifestum est hanc vim judicii & rationis ex nulla parte liberam esse , sed nos ad judicandum determinari ex naturæ nostræ constitutione & rerum naturis. Adeoque non alia ratione judicia penes nos sunt , quam quod in nostra potestate sit mentis aciem in hanc aut illam partem convertere atque utramque sedulo examinare : sed cum serio argumentis evidentibus animum advertimus , eaque intelligimus , cohibere assensum non possumus ; aut si argumenta tantum sunt probabilia eam partem quam confirmant esse verisimilem etiam inviti percipimus. Cum restet tamen hæc suspicio contra rationes , quæ tantum sunt probabiles , quod aliæ in contrariam partem existere possunt probabiliores , penes nos est plenum mentis assensum huic parti denegare atque ab agendo abstinere , nisi quædam incumbat agendi necessitas.

Hæc de variis intellectus partibus observanda duximus , quorum usus in sequentibus patebit : at non sunt hic omittendæ scholæ divisiones a cujus sermone recedendum nobis non est.

Dividitur vulgo *intellectus moralis* in partes duas , *synderesim* & *conscientiam*. Synderesis est primorum bene vivendi principiorum cognitio : sic dicta a voce græca , quæ significat conservare , quod hæc prima principia semper in mente conser-

ventur, nec improbissimi illa possint exuere, Conscientia vero est iudicium actuale practicum dictans quid in particulari agendum sit aut omittendum; quidve fieri aut omitti debuisset. Hinc vel est *antedecens*, ubi de agendo deliberatur: vel *consequens*, ubi de præteritis est iudicium.

Conscientia dividi solet ratione sui in *præcipientem*, quæ jubet aut vetat; *consulentem*, quæ solum adhortatur; & *permittentem*: ratione objecti, in *rectam* & *erroneam*: ratione assensus, in *certainam*, *probabilem*, & *dubiam*. Dividitur etiam in *scrupulosam*, cui levissimæ rationes formidinem incutiunt; & *latam* seu *laxam*, quam graviores rationes non satis movent. Hæ divisiones ampliori explicatione indigere non videntur & alius erit de iis dicendi locus, ubi agemus de imputabilitate actionum, quæ sunt ex conscientia erronea vel dubia, &c.

Intellectus vitia sunt *ignorantia* & *error*. Ignorantia est defectus scientiæ; & si in rebus naturalibus sit, *physica* appellatur; si vero mores respicit, *moralis* dicitur. Hæc ratione subjecti, vel est *invincibilis*, quæ adhibita morali diligentia vinci non potest, vel est *vincibilis*, quam moralis diligentia superaret. Hæc rursus vel est *affectedata*, cum quis non vult intelligere, ut bene agat, sed affectat nescire id, quod scire tenetur: vel est *crassa* seu *supina*, cum quis licet non affectet ignorantiam, tamen non adhibet debitam diligentiam, ut illam excutiat. Ignorantia ratione objecti dividitur in ignorantiam *juris*, qua ignoratur lex aliquid jubens aut vetans; & ignorantiam *facti*, qua ignoratur factum aliquod. Ignorantia ratione principii ex quo oritur, vel est ignorantia *puræ privationis*, ut cum oritur ex aliqua oblivione, vel præiudicio, vel ingenii hebetudine: vel est ignorantia *pravæ dispositionis*, cum oritur ex pravo voluntatis ha-

bitu. Ignorantia in ordine ad actiones dividitur in *antecedentem, consequentem & concomitantem*. *Antecedens* ea est, quæ præcedit omnem attentionem intellectus & consensum voluntatis; adeo ut dici possit causa actionis privativa, quatenus scilicet privat cognitione, quæ si adesset, actionem impediret: hæc, uti explicatur a scholasticis, eadem esse videtur cum ignorantia invincibili. Ignorantia *consequens* ea dicitur, quam potuimus & debuimus remove-re & dicitur consequens, quia sequitur actum voluntatis saltem virtualem: unde eadem videtur cum ignorantia vincibili. Ignorantia *concomitans* ea dicitur, quæ actionem concomitatur, non tamen ejus causa existit: ut cum quis inimicum suum interficit, feram esse arbitratus, & facto lætatur, illudque sciens admisisset. Tandem ignorantia dividitur in *essentialem & accidentalem*: ignorantia *essentialis* illa est, quæ afficit ipsam actionis substantiam, sine qua actio non existeret; *accidentalis* ea est, quæ non afficit rei substantiam nec causa rei censetur: ut si quis ex insidiis Petrum occidit, volens occidere Paulum.

Error eandem habet divisiones.

Quamvis ignorantia & errori ex iudicii præcipatione, vel defectu attentionis, intellectus obnoxius sit; tamen est per se naturaliter rectus & ratio est vitæ humanæ regula, ad quam omnes componendi sunt animi motus & externi actus: est in homine quod in navi æque nautica, quæ ubi tranquilla est, nec turbulentis motibus agitata, indicat, quo flectendus sit cursus.

De voluntate seu appetitu.

Voluntas, sumpta pro appetitu, significat illos omnes animi motus, quibus in res fertur vel im-

pellitur ad agendum: est animus propendens seu cupiens seu appetens. Cum sensibus omnibus sua sint objecta grata, hinc nullus omnino est, cui non sit conjunctus naturæ constitutione suus appetitus; appetimus res quæ gratæ sunt sensibus externis; appetimus etiam res gratas sensibus interioribus; uno verbo propendemus in id omne, quod intellectus exhibet ut jucundum, vel honestum, vel utile; & ubi bona sunt cum malis commixta aut bona sunt inæqualia, inclinatur voluntas ad ea, quæ plura sunt aut præpollentiora. Harum propensionum aliæ, quæ sunt omnibus hominibus communes, & semper vigent, vocantur *instinctus* naturales: aliæ quæ non sunt adeo communes aut in diversis hominibus variæ sunt, dicuntur *inclinationes* si sint tranquillæ; si sint turbulentæ & conjunctæ cum motu in corpore, sunt *passiones* proprie dictæ.

In voluntate distingui solet appetitus duplex; alter *rationalis*, alter *sensitivus*. Appetitus rationalis is est, qui rationem in consilium advocat, constanterque prosequitur ea, quæ consideratis omnibus adjunctis, præstantiora judicantur. Hujus motus dici solent inclinationes, & sunt tranquilla appetitio seu desiderium boni adipiscendi & fuga seu averfatio mali depellendi. Quibus adjungi possunt *gaudium*, ubi bonum contigit aut malum est depulsum; & *tristitia*, ubi malum premit aut bonum amissum est. Sed nobis potius *sensus* videntur gaudium & tristitia, quam *impulsiones* ad agendum seu appetitus.

Appetitus vero sensitivus is est, quo quis cæco quodam impetu & perturbato animi motu fertur in voluptatem, vel ad bona quædam præsertim sensibilia adipiscenda aut mala declinanda. Hujus appetitus motus, qui *passiones* dicuntur, reducebant veteres ad *cupiditatem* & *iracundiam*, hincque extitit divisio appetitus in *concupiscibilem* & *irascibi-*

dem: varias passionum divisiones videre licet apud S. Thomam in 1ma. 2^{dæ}., quas hic prosequi nimis longum foret.

Horum omnium motuum nobilitas pendet ex sensu, quo excitantur: adeoque cum sensus corpori, quos habemus cum animantibus communes, omnium sint maxime viles; cupiditates hisce respondententes omnium sunt magis abjectæ & ad inferiorem partem animæ revocantur: sensus vero omnium nobilissimus cum sit ille *decori & honesti*, sequitur motus hoc sensu provocatos esse omnium maxime excellentes.

Ac quemadmodum sensus alii sunt, qui propriam utilitatem spectant, alii publicam seu alienam, sic motus sunt animorum, quorum alii propriam voluptatem & felicitatem prosequuntur, alii sunt pure gratuiti. Ubi enim nulla commovemur invidia aut ira, vel nulla cernitur inter alienam & nostram felicitatem oppositio, ex sensu communi seu naturali sympathia oritur universalis benevolentia, quæ sine discrimine omnium felicitatem appetit: sic quoque tranquillis affectibus appetimus prosperitatem patriæ, amicorum, cognatorum & virorum quorumvis bonorum. Habemus etiam ejusdem generis voluntatis motus perturbatos, quorum quidam nostram insequuntur voluptatem, quidam alienam: sic sponte sua beneficia accepta naturaliter excipit grati animi sensus & vehementior motus benignus erga benefactorem: sic præclaræ in aliis virtutes animos nostros incendunt affectu sæpe perturbato & acri studio viros hisce virtutibus ornatos ad altiores dignitates provehendit: sic naturali indignatione commovemur adversus eos, qui aliis immerentibus inferunt injuriam. Hos autem animi motus benignos sponte sua in animis excitari neque nostram aliquam utilitatem ultimam

spectare, inveniet quisquis suos affectus diligentius exploraverit, vel qui clarorum virorum proposita & facta perspexerit, morientium sanctissima officia, mortes pro amicis & pro patria voluntarias: hæc juxta *Ciceronem* indicant innatam esse homini probitatem & bonitatem gratuitam, non invitatum voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatum. Adeoque vane philosophati videntur quotquot ad philantiam, id est, sui amorem omnes affectiones revocare voluerunt.

Manifestum est voluntatis temperationem pendere ex temperatione intellectus, tuncque perfectam esse, cum rectam rationem neque temere præsurrit neque ignave deserit.

De libertate.

Si menti humanæ nulla alia infusa esset vis præter facultates quodammodo passivas intelligendi & appetendi; cum neque judicia sint libera nec appetitiones arbitrariæ, manifestum est hominem nullo modo futurum dominum suarum actionum. Ut autem harum ratio ab eo exigi possit, vel ut sui actus illi imputari possint ad laudem vel ad vituperium, ad præmium vel ad pœnam, necesse est ut alia vi gaudeat sui determinatrice & independenti ab omni causa a se ipsa distincta, aut etiam ab omni motivo exterius aut indeliberate adveniente & impellente, quam facultatem, *libertatem* dicimus vel *arbitrium*.

Libertas vero hujusmodi duplex distinguitur, alia *contrarietatis*, quæ est sui vis determinatrix qua ad hoc vel oppositum cogitandum, vel volendum, vel agendum se movere quis possit. Alia est *contradictionis*, quæ est vis sui determinatrix, qua ad cogitandum vel non cogitandum, ad vo-

lendum vel ad non volendum, ad agendum vel non ad agendum se determinare quis possit.

Quantum & quomodo hæc vis sui determinatrix ad humanam mentem pertineat non consentiunt philosophi & theologi. imo. Illam omnino sustulerunt, quotquot docuerunt res humanas ineluctabili fato constrictas esse, sive illud fatum ortum sit ex mechanica constitutione rerum, sive ex siderum tactu vel affectione, sive ex mali cujusdam principii vi, sive tandem ex decretis Dei necessario prædeterminantibus. Cum quibus etiam recensendi illi sunt, qui rejecta omni necessitate extrinsecus adveniente seu coactione, aliam induxerunt interiorem & rationalem. Hi existimant nullam esse actionem humanam, quæ non habuerit antecessiones in animo plane necessarias & continuatione seu serie causarum inter se connexarum non contigerit: videlicet putant unumquemque nostrum certam & determinatam indolem a natura accepisse; juxta hanc indolem affectiones varias excitari ab illis boni & mali speciebus, quæ menti occurrunt, idque juxta fixas & ratas leges: judicia etiam & opiniones secundum oblata boni & mali indicia pro varia mentis sagacitate semper formari: tandem volitiones & actiones ex his animi judiciis & affectibus semper & necessario profluere. Adeoque causas illas dicunt liberas, quæ agere possunt quod volunt, & abstinere ab iis quæ nolunt, utcumque ad volendum aut nolendum motæ erant. In hac opinione nostris temporibus fuere multi philosophi *Hobbius*, *Leibnitzius*, *Baylius*, *Collinsius* & alii. Hæc sententia vulgo tribuitur Stoicis & revera eorum omnium fuit qui *Cleanthem* sequebantur; at patet ex Ciceronis libro de fato, *Chrysippum* cum omnibus suis cum fato, per quod intellige-

bant Dei providentiam, libertatem conjunxisse: causas vero fatales dicebant *adjuvantes* tantum, non *perfectas* aut *principales*.

2do. Alii vero sic explicant naturam libertatis. Censent *primo*, intellectum & voluntatem in propriis suis operationibus, seu potius passionibus, non pendere a libertate: nimirum liberum non esse homini hoc vel illo modo apprehendere; hoc vel illo modo propendere; vel hoc vel illo modo agere. Non potest non intelligere, ubi obversantur idæ; neque non propendere, ubi obversatur menti boni species; neque non agere post determinationem intellectus & voluntatis, seu postquam judicium ultimum practicum, uti vocatur, latum est: videtur certe noxia futura in hac parte libertas; neque omnino intelligitur, quomodo apertis oculis liceat non cernere; aut proposita felicitate liceat non appetere; aut re aliqua prorsus bona & arripienda judicata liceat non agere? *Secundo*, docent nullam esse unquam in animo æquilibrîi indifferentiam, neque unquam quidquam ab homine fieri, cujus præparationes seu prædeterminationes in intellectu vel in voluntate non sint. Sed *tertio*, illæ prædeterminationes non sunt *necessitates*, sed *inclinantes tantum*, neque tanta est earum vis, ut actus necessario sequatur, quia quamdiu homo sui compos est, quamvis vehementissime vel intellectus judicio, vel appetitu inclinatur, tamen semper aliqua ratio cohibendi actum existit, ubi evidenter bonus non est, donec attentius examinaverit, cujus naturæ judicium mentis sit, an rectum an falsum, vel cujus generis appetitus sint; vel quænam esse poterint actionis suæ consequentiæ. Adeoque libertas juxta hanc sententiam posita videtur in *facultate deliberandi*.

3tio. Alii statuunt *primo*, intellectum, id est, sensus naturales & judicia non pendere a libertate:

infinitas quoque esse naturæ hominum in res aliquas propensiones, quas pro arbitrio immutare non possumus; sicut & augere non possumus illud quod habemus a natura in corpus nostrum dominium. Sed *secundo*, afferunt circa multas res existere in mente æquilibrii indifferentiam, aut saltem multa ab homine cogitari, optari & agi ex arbitrio sine ullis proprie dictis prædeterminationibus seu rationis seu appetitus. Hincque consequenter afferunt *tertio*, in mente esse vim vero & proprio sensu sui ipsius determinatricem, quæ neque ab intellectu neque a bonitate objectorum, neque a molestia aliqua insensibili, ut aliqui loquuntur, determinatur: sed sibi ipsi agendi motiva creat & intellectu utitur tanquam face, ut possibile actu ab impossibilibus discernat; utitur etiam sensibus tanquam exploratoribus, ut rerum naturam pervideat. Hujus facultatis exercitium ita gratum esse docent, ut res maxime indifferentes, sola electione, gratæ efficiantur; sicuti enim terra nullius est natura, cedit vero in jus occupantis, atque ex ipsa occupatione jus oritur; haud secus arbitrium res eligendo, eas quasi occupando, facit suas & sibi convenientes & gratas; rerum vero, quæ naturaliter gratæ sunt, congruitatem intendit & auget, atque rerum natura ingratarum molestiam minuit. Hincque libertas existit optimum & excellentissimum naturæ munus ac felicitatis ferme omnis principium, cujus ope in omni plane re voluptatem quærere & invenire possumus, atque cum ex fortunæ casibus spe & expectationibus nostris decidimus, nova studia, non minus propter electionem & voluntarium desiderium jucunda capere possumus. Clarius evadet hujus sententiæ intelligentia ex subsequenti illius defensione.

P R O P O S I T I O.

Est in homine arbitrium seu vis vero & proprio sensu sui determinatrix.

P R O B A T I O.

AR G U M E N T U M primum *ex conscientia*. Experimentur unusquisque posse se pro arbitrio animum suum ad cuiuscumque rei, quæ sub suam notitiam cadit, considerationem convertere; excitare etiam in se cuiuscumque rei, quæ speciem boni habet actualem appetitionem; imperare in corpore quoscumque motus ad quos dominium animi in corpus sese extendit. Hocque facere potest nullo alio adductus motivo, quam ut experimentum capiat propriæ libertatis; proindeque ex motivo, quod sibi fingit mens, & nullo modo naturali & antecedenti. Si quis hoc neget generis humani testimonio mendacii convincitur. Et certe omnium hominum auctoritas infinite major est in re facti, quæ obvia est & nativa menti, quam paucorum hominum ingeniosorum, qui argutiis ipsi suis occæcati & irriteriti decreverunt verbis negare quod factis sentire se solent ostendere. Sed fortasse meliorem rationem conscientia desideras cum Spinoza? Id est, certior esse vis te esse liberum, quam te esse intelligentem, aut te omnino existere. Quo enim argumento alio quam conscientia, existentia suæ quisquam certus esse potest?

At, inquires, multa plebis captum fugiunt, tum in natura, tum in homine; adeoque fieri potest, ut homines semper inclinentur aliquibus motivis *insensibilibus*, quæ non percipiuntur. Verum hoc satis male in præsentia re observatur: nam populum

testem non appellamus de re non percepta, sed ad testandum id quod singulis momentis revera experitur, videlicet, activitatem suam: & præterea nullo modo intelligitur quomodo illa motiva, si sint *insensibilia*, inclinare mentem possint, nam earum rerum quæ non apparent & earum quæ non sunt, idem est iudicium; ideoque dum conceditur motiva illa non esse sensibilia, conceditur quoque mentem nullis perceptis motivis, nisi quæ sibi ipsi finxit, inclinare sese. Et certe negare non potest, quin habeamus ideam libertatis & idea hæc diffusa sit in omnium hominum animis, sed unde orta est idea hæc, nisi ex conscientia libertatis? Admirabilis quædam res esset, si causæ necessariæ suaderent non omnes causas esse necessarias, aut si ex necessariis inclinationibus nasceretur sensus libertatis.

Argumentum secundum, *ex sensibus conjunctis cum exercitio libertatis*. Sensus sive qui præcedunt sive qui actiones humanas subsequuntur, efficiunt nos esse liberos: nam primo huic facultati inter omnes alias hoc peculiare est, quod libellam me habere sciam ante experimentum & conscius hujus vis possum in antecessum prædicere quid ipse facturum sim, non tantum proximo momento, sed die vel anno proximo, & totius vitæ rationem instituire. Quinimmo etiam causas occasionales futurarum mearum actionum planè arbitrarias statuere possum. Hi sensus, hæc præscientia & arbitraria prædeterminatio sat bene consentiunt cum libertate, cum necessitate nullo modo.

Deinde huic facultati proprium est ut ea quæ ab ipsa imperantur, sive sint cogitationes, sive propensiones, sive actiones externæ, pro *suis* habeat, illaque *sibi imputet*: non aliam ob causam in bene actis nos ipsos approbamus & laude dignos putamus, in male actis nosmetipsos damnamus:

dum eadem illa si a nobis perficerentur involuntario aut sine Imperio nostræ libertatis, hosce sensus non haberemus. Sic si aliquod malum negligentia & culpa nostra accersamus, multo magis torquet & diutius ejus memoria molesta est, quam idem illud malum aut majus, si in illud casu incidamus. Atque vel natura nostra in hac parte vana est, dum nobis imputat ea, quorum non sumus causæ, vel revera sumus causæ & effectores illarum actionum. Prius ponere, est pervertere omnem philosophiam & in Pyrrhonis præcepta delabi.

Argumentum tertium *ex oppositione libertatis & motivorum naturalium.* Experimur nos posse judiciis nostris, appetitibus & omnibus naturalibus motivis vi sola electionis seu arbitrio obistere, ac nulla sequi motiva nisi arbitraria & quæ ipsi finximus. Quod ad appetitus naturales attinet, quis hoc in se expertus non est? Cui non contigit molesta & appetitibus naturalibus contraria sponte tolerare? Idque tam alacriter, ut ipse dolor ex vi allata appetitibus gratus quodammodo factus sit, qui seposita electione fuisset molestissimus. Unde certissime constat cum electionibus nostris seu arbitrii usu conjunctam esse voluptatem, quæ suspendat molestiam ortam ex appetituum frustratione & illam quandoque vincat. Immo obstinata electione appetitus naturales pervertere possumus & efficere, ut ea prosequantur quæ naturaliter fugiunt; fugiant vero quæ natura appetunt; ut illi certe barbari fecerunt, qui perpetuo occupati in bello vicinis inferendo captivis vescuntur: nam natura ad pericula perpetua, ad crudelitatem, ad tales cibos non inclinavit: hæc ab illis non fierent, nisi aliter sibi possent placere, quam ex rerum congruentia cum naturalibus appetitibus aut nisi esset in nobis arbitrium, cujus vi naturam ipsam vincamus.

Deinde ipsi etiam rationi hac vi contradicere nos posse quotidiana docet experientia, & dolendum est nos tot exemplis id probare posse. Immo tantum esse videtur dominium arbitrii in intellectum, ut ejus vi quodammodo subactus non solum bona pro malis, sed etiam falsa pro veris admittere quandoque cogatur: nam arbitrium depravare potest sensus, præcipue interiores fillos, in quibus posita est moralis disciplina: sicut enim ea, quæ gustui primum insuavia & amara fuerunt, ex usu fiunt gratissima; sic illis quoque sensibus, quibus rectum & honestum cernere deberemus, ea, quæ revera deformia sunt & contemptibilia, pulchra & admirabilia apparent.

Sed, inquires, semper aut appetitus ratione aut ratio appetitu suspenditur. Si per appetitum & rationem intelligas, motiva non naturalia sed libera, quæ mens sibi ipsa effinxerit, verum est. Si intelligas rationis judicium necessaria, vel appetitus vere naturales, falsum est. Exstitit Atheus, qui ex mentis obstinatione arbitrarie perversa, cruciatus, carcerem, & mortem ipsam ferre voluit potius quam ejurare sententiam, quam temere elegisset; adeoque amicorum preces, carorum consilia, mentis propriæ dictamina, tormenta, mortem, divinam iracundiam & futura post mortem supplicia, quorum omnis præsentio exui non potest; omnia denique quæ bona sunt flocci fecit præ opinione, quæ seposita bonitate, quam ex electione libera habeat, nullum in se continebat bonum naturale. Has tam absurdas electiones explicare frustra conati sunt adversarii libertatis, videlicet primo ex erroribus *necessariis* intellectus, quæ via tollit omnem ab illis electionibus pravitatem; & præterea hoc sine ullo fundamento asseritur quod error Athei sit necessarius: secundo ex *pertinacia* mentis; sed quid aliud est pertinacia, quam elec-

tio prava & perseverans: tertio ex vi *passionum* præsertim ex desiderio laudis & gloriæ, sed hæc motiva vim suam tantam non accipiunt a natura, sed ab arbitrio.

Argumentum quartum, *ex absurdis contrariis sententiis*. Primo, ex contraria opinione sequitur nihil in rerum natura aliter fieri potuisse, quam fit; creationem rerum necessariam fuisse, nam iisdem principiis tollitur a Deo libertas, quibus auferitur ab homine. Secundo, omnes homines machinæ sunt rationales & omnis divini imperii virtus in omnipotentia sita est: nullus locus relinquitur in regimine divino, justitiæ, cæterisque conjunctis attributis moralibus. Tertio, omnis distinctio inter malum naturale & morale evanescit: scelera humanæ vitæ miseriæ sunt & infortunia, non culpæ. Quarto, homines malefici puniuntur sicut bruta animalia, non quia merentur pœnas, sed quia eorum supplicia terrorem aliis incutiunt, quo a similibus criminibus avocantur. Quinto, ideo tantum tenemur beneficia rependere, quia gratias habendo augemus benefactoris erga nos studium; sicque nullam rationem accepti beneficii sed accipiendi habere debemus; neque tantum gratitudo sed omnis religio, fides, pietas, spes divinæ opis, cæteræ omnes virtutes nullum locum habere possunt, si omnis natura sive corporea, sive spiritualis necessitate contorqueatur.

Objicies imo. Nihil fit sine causa satis potente ad effectum producendum. Atqui causa satis potens ad producendum effectum non potest existere, quin producat effectus, neque intelligitur, quomodo effectus & causa sua dividi possint.

Respondeo, nego minorem. Verum est causas necessarias nunquam carere suis effectis; sed causæ liberæ

liberæ vim habent multa efficiendi, & possunt tamen illam vim non exercere. Hoc verum etiam est, ubi agitur de causis immediatis & actualibus, causa actualis sine effectu suo esse non potest, sic actualis volitio semper habet effectum suum: non est verum de causis habitualibus seu de potentiis: his enim competit facilitas agendi vel non agendi, sese exerendi vel non exerendi.

Objicies 2do. Nullo modo intelligitur, qui possit esse electio sine motivo naturali, quod sit ejus causa. *Deinde* si daretur talis electio, quodammodo casu & fortuna contingeret. *Denique* nullatenus fieri potest, ut creatura quæ per seipsam non existit, per seipsam nihilominus agere possit.

Respondo imo. multa nos non intelligere, quæ tamen certissime existunt, neque magis intelligi quomodo arbitrium determinatur per motivum, quam quomodo seipsum determinet. (a) *Secunda* ratio divinum etiam impugnat arbitrium, quod tamen mundum creasse sine antecedente aliquo motivo indeliberato & necessario certum est, uti supra confecimus. Huic ergo rationi reponimus, causam liberam non fortuna & casu agere, quia scienter agit; quia agendo sibi motivum & finem agendi creat; quia agit ut experiatur facultates suas & illam jucunditatem, quæ est a Deo optimo cum actione conjuncta. *Tertia* ratio vana est, nam ob unam tantum causam vis sui determinatrix creaturæ

(a) Ad animorum motus voluntarios non est requirenda externa causa: motus voluntarius eam naturam in se ipse continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat; nec id sine causa, ejus enim rei causa, ipsa natura est, *Cic. de fato c. 10.*

tribui non posset, videlicet, quia significaret perfectionem infinitam: sed id non probatur. Non est ergo creaturæ incommunicabilis,

Objicies 3tio. Operationes omnes naturæ humanæ ad has quatuor reduci possunt, videlicet, *perceptiones, judicia, propensiones & actiones* ex his sequentes. Atqui in illis omnibus homo liber non est. Nam objecta percipimus, prout sese nobis offerunt; prout ea percipimus, sic judicamus; prout judicamus, sic propendimus & volumus; voluntatis vero propensionem actio necessario sequitur.

Respondeo imo. nego majorem. Nam vitiosa est enumeratio virium animi, cum inter eas non recensetur *arbitrium*. Prædictæ quippe operationes potius passiones sunt, & sunt sine dubio necessariae, quando illis homo obnoxius est non sponte sua, aut ubi non sunt imperatæ ab *arbitrio*. Sed præter has passiones est in mente *vis viva* sese commovendi, cogitationes, propensiones & actiones *imperandi*, quod efficiunt rationes supra allatæ.

2do. Nego minorem. Nam falsum est nos objecta tantum percipere, quæ sese offerunt; nam ipsi in nobis ideas excitamus & illas varie pro arbitrio componimus. Falsum est nos judicare ex prima specie objectorum; nam sæpissime deliberamus de objectorum naturis & effectibus & pendente deliberatione varia ferimus judicia diversa. Falsum est nos velle prout judicamus; nam quotidie volumus contra clarissima judicia rationis. Falsum denique est actionem cum propensione voluntatis semper conjungi: nam contra propensionis vim ab actione sæpissime abstinemus. Sequimur quidem semper iudicium ultimum practicum, sed illud nihil aliud est, quam ipsa arbitrii libera determinatio.

Ex his omnibus colligimus imo. existere arbitrii imperium in intellectum positum in eo, quod hac facultate uti possit homo tanquam face ad res cernendas; illamque in quamlibet partem convertere, & sic scienter semper agere. 2do. existere arbitrii imperium in appetitum positum in eo, quod ex consideratione arbitraria earum rerum, quæ habent speciem boni vel mali, possit excitare vel desideria vel averfationes. 3tio. existere arbitrii imperium in membra sui corporis quæ potest movere ad has aut illas actiones, quantum patiuntur leges unionis animæ & corporis: adeoque hominem dominum esse suarum cogitationum, appetitionum & actionum. Unde sequitur hæc generalis conclusio, ad quam per explicationem naturæ humanæ contendebamus: videlicet „hominem natura patientem esse moralis imperii, seu subijci posse legibus moralibus, seu ipsi imputari posse actiones suas, earumque rationem ab eo exigi.„

Quæri solet a scholasticis an voluntas *cogi* possit? Manifestum est voluntatem sumptam pro arbitrio, seu libertate, *cogi* non posse: nam arbitrium & coactio duo sunt contradictoria: unum est alterius plane negatio. Consequenter omnes actus arbitrii, qui *eliciti* & *imperantes* dici solent, sunt essentialiter liberi, & hoc tantum sensu *cogi* potest arbitrium, quod impediri possit ejus dominium in cæteras facultates. Sic suspendi potest dominium arbitrii in corpus per vim externam: unde existit *involuntarium per vim*. Suspendi quoque potest imperium arbitrii in appetitum per magnam perturbationem; unde existit *involuntarium per concupiscentiam vel metum*. Suspendi tandem potest dominium arbitrii in intellectum per naturalem stupiditatem, vel levitatem, vel aliquam mentis avocationem; unde existit *involuntarium per ignorantiam*. Quantum imputari debeat homini ad culpam

involuntarium ex diversis hisce impedimentis, infra dicemus.

Observare etiam solent scholastici in omni deliberatione de re aliqua existere sex operationes animi: quarum tres spectant finem, scilicet, *amor, intentio & fruitio*, tres vero spectant media finem assequendi, nempe, *consensus, electio & usus*; de quibus fuse disputat S. Thomas in 1ma. 2da. Horum actuum hic ordo esse dicitur in omni deliberatione. Quando objectum aliquod sub specie boni obversatur animo, statim nascitur sensus *amoris* seu complacentiæ: tum animus in illud bonum ardentius contendit, illudque efficacius prosequitur, unde existit *intentio*: deinde inquit media ad illum intentum finem conducentia, quæ approbat per *consensum*: ex iis vero quæ utiliora sunt anteponebat aliis minus aptis per *electionem*: postea vires suas ad illa media assumenda & applicanda, & est *usus*: denique in adepto fine conquiescit & est *fruitio*.

ARTICULUS SECUNDUS.

De actionum humanarum finibus.

FINIS est, quod propter se expetitur; quæ expetuntur propter alia, *media* sunt. *Finis* autem *ultimus*, is dicitur, qui omnibus aliis rebus anteponebitur & ad quem reliqua ferme omnia referuntur. Ex qua definitione patet unum tantum esse posse naturæ humanæ finem ultimum, etsi plures habere possit fines non ultimos.

Bonum est, quodcumque vel sensibus gratum est, vel inservit procurandis illis rebus, quæ sunt

sensibus gratæ ; hincque existit divisio boni *jucundi*, *honesti* & *utilis*. *Jucunda* generatim dicuntur ea, quæ afferunt voluptatem, & propterea expectantur : raro tamen in hac classe recensentur puriores lætitiæ ex rerum consideratione & ex virtute. *Honestæ* sunt, quæ sua propria specie & dignitate animum commovent & sunt grata sensui illi morali *decori* & *honesti*. *Utilia* sunt, quæ propter se appetuntur. Ad quam divisionem revocari potest, illa altera bonorum divisio, in bona *corporis*, bona *animi* & bona *fortunæ*. *Summum* vero *bonum* simpliciter & absolute sic dictum, est id quo nil melius desiderari aut cogitari possit, completque omnes sensus & appetitus naturæ.

Felicitas generatim est fruitio bonorum : alia *perfecta* est, alia *imperfecta*. Imperfectæ felicitatis infiniti gradus sunt, pro bonorum numero, dignitate & diuturnitate. Perfecta vero felicitas est, status bonorum omnium aggregatione, & malorum omnium depulsiōe perfectus, cum summa securitate illius nunquam amittendi. Felicitas seu perfecta, seu imperfecta, duplex distingui solet, alia *objectiva*, alia *formalis*. Felicitas objectiva est ipsum bonum, cujus fruitione beati efficimur : felicitas formalis est delectatio, qua formaliter beati sumus.

In qua re posita sit summa felicitas, vel quid sit summum bonum, magna quæstio est in philosophia morali, circa quam veterum philosophorum summa discordia fuit, ita ut eorum omnium sententias dinumerare molestum sit. Inter eas tamen præcipuæ fuere tres.

Prima fuit *Aristippi* & *Epicuri*, qui summum bonum in *voluptate* posuerunt, summum malum in *dolore*. Hanc opinionem suam sic tuebantur. *imo*.

Omne animal simul atque natum est voluptate gaudet, dolorem aspernatur & repellit quantum potest, ex quo intelligitur natura id omnibus infitum esse, ut voluptatem summum bonum putent. 2do. Dicebant voluptatem esse summum bonum, dolorem summum malum ex eo intelligi, quod nil beatius esse possit eo, qui perpetuis fruatur animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediēte nec impendente; nil contra miserius eo, qui maximis confectus sit animi corporisque doloribus, nulla spe proposita fore melius aliquando, nulla neque præsente, neque expectata voluptate. 3tio. Quia voluptas expetitur propter se: at virtus expetenda non videretur, nisi voluptatem efficeret & esset omnium virtutum quidam ad voluptatem cursus. Hæc summa est primi libri Ciceronis de *finibus*, ubi Epicuri sententia defenditur a Torquato. Voluptatem vero in qua posita esset felicitas varie definiebant Epicurei: alii eam in *statu & quiete* considerabant, illamque sitam esse dicebant in *indolentia* corporis, & animi *tranquillitate*; alii illam tanquam in *motu*, ut consisteret in suavi motione, veluti lætitia aut hilaritate & quacunq̄ sensus jucunda titillatione. *Epicurus* priorem descriptionem probasse dicitur, quam etiam defendit *Hieronymus Rhodius*, ideoque felicitatem sapientis stabilem esse affirmabat & præsertim in virtute sitam. *Cyrenaici* cum *Aristippo* voluptatem felicitatis effectricem in *motu* ponebant. Epicurus quoque dicere solebat, „nolumus sapientis vitam esse quasi torrentem, rapidumve flumen; at non idcirco tamen esse volumus quasi aquam restagnantem & mortuam, sed potius quasi aquam fluvii tacite placideque labentis: quare & contendimus ejus voluntatem inertem non esse, sed eam quam ratio efficit firmam sibi. „ (a)

(a) Vide *Diog. Laërt.*

Secunda sententia *Stoicorum* est, qui nullam aliud bonum agnoscebant præter *honestatem*; & beatam vitam in *virtute* sitam esse docebant. Afferebant sapientem in paupertate divitem esse, in servitute regem, in summis cruciatibus felicem. Ille, inquebant, beatus est, quem nulli metus terrent, nullæ ægrotudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ fuitiles lætitiæ languidis liquefaciant voluptatibus. Ut maris tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente; sic animi quietus ac pacatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queat: contra illi miseri quibus motus turbulenti jactationesque animorum incitatæ & impetu inconsiderato elatæ rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Atqui virtutes, constantia, gravitas, fortitudo, sapientia efficiunt, ut is, qui eas habet vim fortunæ & omnia humana tolerabilia ducat, neque timor eum nec angor attingat; efficiunt ut nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate: immo rapiantur ad tortorem, nullum recusant nec supplicium nec dolorem. Sic defenditur & multis aliis conquistis argumentis *Stoicorum* sententia apud Ciceronem in *Tuscul. quæst. & lib. tert. de finibus*.

Tertia sententia est *Platoniorum & Peripateticorum*, quos sequitur ipse Cicero *libro quint. de fin.* Illi summum bonum ponebant in *virtute simul cum prosperitate vitæ*: vel ut aliis Ciceronis verbis utar: „finis bonorum seu summum bonum est vivere secundum naturam, sic affectum, ut optime affici possis & ad naturam accommodatissime. „ Cumque in homine pars præcipua ratio sit, pars levissima cupiditas: cum illa potius, quam cum hac deliberandum est, & longe plurimum tribuendum virtuti, quam cæteris bonis. Hanc sententiam confir-

mat *Cicero*, imo. ex commendatione generali naturæ; quod omne animal seipsum diligit; quodque ea sit corporis & animi omnium partium facultatumque natura, ut eas salvas & integras perfectasque velimus, per se caras habeamus; in eisque sint ad beate vivendum momenta maxima: quia cui conservatio sui proposita est, necesse est huic partes quoque sui caras esse, eoque cariores, quo sint perfectiores. Ex quo intelligitur, ut quæque ex nostris plurimum habent dignitatis & præstantiæ ita maxime expetenda, atque adeo virtutem animi, qua nihil in homine divinius, omnium esse maxime appetendam. 2do. Idem conficit *Cicero* ex speciali commendatione cujusque partis naturæ hominum: quod nempe cujusque partis, tum in corpore, tum in animo, sua vis est, ut idcirco in illis rebus & actionibus, quæ cuique parti subjectæ sint, summa nostra sponte moveamur & ad eas nati videamur: quod actionum aliæ aliis majores excellentioresque sint, sic natura ipsa judicante: maximæ scilicet sunt cognitio rerum divinarum, administrandæ reipublicæ scientia; tum prudens, temperata, fortis & justa ratio, cæteræque virtutes & actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honesta dicimus, ad quorum cognitionem natura ipsa præeunte deducimur; quæque præterquam quod nos ipsi diligimus, etiam suapte natura appetenda sunt.

Hi ergo philosophi ab Epicureis in hoc dissident, quod assererent, esse aliquid natura sua honestum, & id tale esse, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusve, per seipsum possit jure laudari; hocque honestum magis esse secundum naturam hominis, quam ipsam voluptatem: Epicurei contra dicerent, nos omnibus ex rebus voluptatem tanquam mercedem exigere, adeoque in voluptate tanquam fundamento positas esse omnes

virtutes; quarum nullum officium est, quam ut famulentur voluptati. Dissidebant etiam a Stoicis, quod admitterent alia præter virtutem bona, quorum esset aliquod momentum ad beatam vitam: quod quamvis tanta sit virtutis excellentia, ut bonorum externorum defectum obruat, & beatus sapiens dici possit, quamvis in molestia quadam sit; accessione tamen illorum bonorum aut decessione fieri alium alio beatiorem. Sic disputabant veteres philosophi.

At Christiani philosophi etiam magistra ratione cum majori gravitate hanc quæstionem solvunt.

imo. Ponunt in hac vita nullum esse summum bonum ex cujus fruitione existat perfecta felicitas. Etenim summum bonum illud est, quo nihil desiderari vel cogitari melius potest; quodque omnes complet sensus & appetitus naturæ. Sed tale bonum nullum est. *Primo*, situm non est in bonis *externis*, videlicet *opibus*, vel *honoribus*, vel *potentia*, quia hæc omnia fluxa sunt & instabilia & in fortunæ posita temeritate, aut pendent ex aliorum erga nos gratia: quia & improbi, qui felices esse non possunt, illis potiuntur: quia hæc vix ullam habent vim per se ad beatam vitam, sed tantum quantum inserviunt ad alia bona procuranda. *Secundo*, non in bonis & voluptatibus *corporis*: quia etiam hæc bona nullam habent stabilitatem; sed in dies mutantur & intereunt: quia spernendas esse voluptates corporis & postponendas bonis animi nos ipsi judicamus; aspernantur earum consortium sublimiores animi sensus, quibus ad scientiam & virtutem excitamur. *Tertio*, non etiam in *animi* bonis, in *scientia* & *virtute* positum est summum bonum: quia quamvis maximum sit sapientiæ & virtutis momentum ad beatam vitam, tamen non afferunt remedium, neque tormentis for-

tunæ, neque malis corporis, morbis & doloribus, neque animi sollicitudinibus & mœroribus ex malis fortunæ & corporis nascentibus. *Quarto*, non denique in bonorum omnium complexione: tum quia hæc complexio esse non potest, cum sint bona bonis contraria & non solum ea, quæ sunt animi pugnant cum bonis corporis, sed etiam ipsæ corporeæ voluptates pugnant inter se: tum etiam quia omnia simul fluunt, omnia incerta sunt, omnia citius aut ferius nos deserent: moriendum certe est omnibus.

Ex quibus sequitur, solum hominis summum bonum esse ipsum Deum, supra quem nihil desiderari aut cogitari potest & cujus infinita perfectio sola potest hominis appetitum satiare. Est etiam Deus propter eandem rationem hominis ultimus finis: nam extra omnem creaturam finis alius est, quia bonum est excellentius, quod homo adipisci potest & quo adepto natura humana perficitur; at extra Dei fruitionem nihil est ejusmodi.

2do. Si instituenda sit comparatio inter bona hujus vitæ, nullum dubium est quin virtus cæteris omnibus præstet. Nam quamvis non sufficiat ad perfectam felicitatem, tamen si sit conjuncta cum corporis sanitate & modicis fortunæ bonis efficit vitam satis beatam. Qui vero sequitur virtutem, sequitur naturæ partem præstantissimam nempe rationem & secum ipse consentit: atque inter omnes lætities & jucunditates nulla est tam liquida, vel tam diuturna, quam ea quæ exoritur ex recta conscientia; cujus tanta vis est, ut illa confirmati obniti possimus contra quoscumque dolores & ærumnas, ac gustare etiam aliquam felicitatem in ipsis cruciatibus. Qui vero virtutem aspernatur, aspernatur naturam suam aut saltem præstantiorem ejus partem & secum ipse divisus est: summumque omnium malorum est animi depravati sceleris sui

sensu vexati turpitudine, quæ nempe hominem sibi odiosum facit, suumque ingenium quod maxime est intimum vile sibi reddit & pudendum: diuturna est etiam hæc miseria, quam comitantur sollicitudines, metus, angores & continua suspicio quod aliquando pro meritis, vel ab hominibus, vel a Deo, poena retribuenda sit.

3tio. Deinde si non mortalis vitæ tempus brevissimum solum consideremus, sed universam durationem animi humani complectamur, uti decet: sequitur ex his omnibus hominem sapientem in nulla re terrena & mutabili inhærere debere, sed Dei ipsius possessionem prosequi per virtutis viam. Via autem virtutis obviam est ex ipsis sensibus naturalibus & manifeste posita in caritate in omnes diffusa seu in prosecutione boni publici. Neque tantum hunc finem indicant sensus naturales, maxime ille honesti & decori, sed etiam his rationibus ostenditur illum solum esse dignum homine. *Primo*, bonum publicum finis est tanto præstantior bono privato, quanto hominis exiguitas superatur universitatis immensitate. *Secundo*, bonum universale omnium ille finis est, quem omnibus durationis nostræ periodis etiam post hanc conditionem mortalem prosequi poterimus, neque unquam mutare finem nostrum necesse erit. Si igitur in hominis vita delectet constantia, levitas dedecoret; elucebit certe illa in constanti prosecutione hujus optimi finis; at incertum semper jactabitur, nec secum constabit, qui diversum ab universali bono finem quæsierit. *Tertio*, bonum universale ille finis est, qui omnibus entibus rationalibus communis esse potest & ex cujus solius unanimi prosecutione unum omnium quasi systema efflorescet, in quo regnabit ordo, concordia & unanimitas. *Quarto*, ex generali omnium ad promovendum bonum publicum studio pendet omnis societatis &

reipublicæ rationalium pulchritudo & etiam uniuscujusque suprema felicitas. Siquidem ut in corporum universitate omnia in se connexa ponderant versus se mutuo, generalemque insuper ad commune centrum habent inclinationem; ex quibus viribus oritur illa mira pulchritudo, motuum conspirantium concentus, partium subordinatio & totius molis plena dignitatis conversio: ita in rerum ordine morali similis oritur concentus ex mutuo benevolentiae sensu inter creaturas earumque simul omnium in Deum propensione. *Quinto*, denique cum hominis felicitas completa & absoluta esse nequeat, quin omnes causæ concurrant, ex quibus illa pendet; patet propriae perfectioni studendum esse & præterea officiis atque meritis omnium entium sibi conciliandum esse amorem, qui nobis aut prodesse aut obesse possunt. Nam qui sibi non constat aut quem ægri tudines exedunt, qui potest non esse miser? Aut qui omnium in se concitat odia privatorum commodorum studiosus nimium, quomodo potest esse beatus? Denique si benevolentiae & amicitiae Dei parum securi sumus, quæ potest esse pax & tranquillitas? Nullum igitur ens, a quo pendere potest nostra felicitas, negligi debet: omnium ergo officiis gratia captanda est, universorum bonum prosequendum.

ARTICULUS TERTIUS.

De qualitate actionum humanarum.

PER *qualitatem* actionum humanarum intelligimus *imo*. earum vim & efficientiam *physicam*, seu utilitatem & noxietatem. *2do*. Earum moralitatem seu bonitatem & malitiam *moralem*; sub qua divisione includitur earum *justitia* & *injustitia*.

3tio. Earum *meritum & demeritum*. Observa, quod per actus humanos non solum intelligamus illos externos, qui cadant in sensu, sed etiam internos animi motus; quales quoque sunt iudicia intellectus, animique affectus & cupiditates, quæ ab arbitrio imperantur. *Mores* certe non in actionibus externis præsertim consistunt, sed in animi habitibus & commotionibus, a quibus actio externa bonitatem suam aut malitiam mutuatur.

imo. Actio *physice bona* ea est, quæ est effectrix boni physici, id est, confert ad perfectionem & felicitatem, seu agentis propriam, seu aliorum. Actio *physice mala* est ea, quæ est procreatrix mali physici & affert aliquod incommodum vel agenti, vel aliis. Actio *physice indifferens* illa est, quæ neque auget, neque minuet suam vel aliorum, seu perfectionem, seu felicitatem. Bonitas ergo actionis physica est ejus utilitas, & varios, ut patet, admittit gradus.

Actio *moraliter bona*, „est actio libera consentiens, cum sensu decori & honesti, vel cum ratione.„ Definitur etiam ea, „quæ ab omnibus laudatur & probatur:„ vel ea, „quæ elicitur libere ad promovendum bonum physicum, seu quæ est orta ex benevolentia.„ Actio mala huic contraria est. Ultima definitio valde clara & accurata videtur: nam hoc solummodo interest inter bonum *physicum* & bonum *morale*, quod illud in *natura* positum sit, hoc in *voluntate* atque *electione libera*: illud quod nobis aut aliis utile est, bonum dicimus physicum; amare vero, eligere, facere libere id, quod utile est; bonum est morale. Manifestum est, quod bonitas & malitia moralis habeat varios gradus pro majori vel minori scientia & attentione agentis; vel majori vel minori propensione voluntatis; vel majori vel minori in agendo difficultate; uti dicemus articulo proximo: hic solummodo di-

cendum est de *specificatione*, quam habet actio ex triplici re, *objecto*, *sine* & *circumstantia*.

Actus liber dicitur bonus, vel malus ex *objecto*; quia ex eo præcise quod circa hoc vel illud objectum versatur, rectæ rationi vel est conformis, vel deformis: sic odium virtutis est deforme, sed odium vitii conformis est rationi. Cum autem dicimus actum quemlibet sumere speciem ab objecto, non intelligimus objectum *materiale*, seu rem ipsam, circa quam actio versatur, sed objectum *formale*, id est, rationem illam, propter quam actio ad hoc vel illud objectum terminatur, ut cum virtutem propter intrinsecam suam bonitatem amplectimur. Hincque sequitur *primo* omnes actus, qui habent idem objectum formale, esse ejusdem speciei, quamvis habeant diversa objecta materialia: unde amor caritatis, quo diligitur Deus propter suam bonitatem, & amor caritatis, quo diligitur proximus propter eandem bonitatem communicatam cum creatura, sunt ejusdem speciei. *Secundo*, sequitur omnes actus distingui specie, qui habent distincta objecta formalia, quamvis habeant idem objectum materiale: sic actus spei & caritatis habent idem objectum materiale, nempe Deum; & tamen distinguuntur specie, quia habent distincta objecta formalia: nam actus spei versatur circa Deum quatenus est summum bonum nostrum, actus caritatis circa eundem quatenus in se bonus est. *Tertio*, sequitur omnes actus, qui versantur circa media, esse ejusdem speciei cum actu, qui versatur circa finem: nam media & finis appetuntur propter idem motivum, nempe propter finem. Unde hæc tria, *objectum formale*, *motivum* & *finis*, idem valent.

Actus etiam liber specificatur a *sine*: nam ex fine malo fit malus, ex bono & honesto bonus. Finem hic intelligimus non *operis*, is enim ab objecto non differt, sed *operantis* qui actioni quodammodo

extrinsecus est, ut quando furtum committitur, ut indulgere quis possit intemperantiæ. Quando actus liber ex objecto bonus est & simul refertur ab operante in bonum finem; ita ut bonitas finis sit diversæ speciei a bonitate objecti: tunc habet novam speciem bonitatis a fine ipso: ut si quis largiatur eleemosinam, ut sanctificetur nomen Dei: sic e contrario actus ex objecto malus sumit novam malitiam ex malo fine, ut quando furtum committitur, ut indulgere quis possit potus intemperantiæ.

Circumstantia quoque in actione consideranda est; quæ quamvis sit extra substantiam actus posita, illum tamen varie afficit. *Circumstantia* alia est pure *physica*, quæ nec auget nec minuit conformitatem vel deformitatem actus cum recta ratione, ut si quis alium interficiat dextra vel sinistra manu. Aliæ circumstantiæ sunt *morales*, quæ afficiunt actus moralitatem, quæque hoc versiculo recensentur.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo quando.

Quis, non denotat nudam personam, sed qualitatem, statum, ætatem, conditionem personæ sive facientis aliquid, sive patientis: nempe si servus vel dominus, subditus vel rex, injuria affectus sit, aut alium affecerit. *Quid*, magnitudinem aut parvitatem, multitudinem aut paucitatem denotat, ut furtum decem denariorum, vel decem nummorum. *Ubi*, non locum simpliciter, sed eundem conditione accidentaria affectum, sacrum videlicet aut non sacrum: furtum in loco sacro sacrilegium est. *Quibus auxiliis*, id est, quo instrumentum, quo medio, quo socio. *Cur*, id est, quo fine extrinseco actio fiat, puta si quis occiderit furti vel vindictæ gratia. *Quomodo*, non signi-

ficat modum actui essentialem in genere morali, sed actus boni vel mali qualitatem; puta si intense vel remisse, si destinata opera vel casu, si obstinato animo vel reluctantante, si secreto vel palam. *Quando*, non tempus simpliciter significat, sed quandam ejus conditionem, si quis aliquid admitterit die festo, tempore precum: huc etiam duratio actionis revocanda est.

Circumstantiæ quædam tantum adaugent vel minuunt bonitatem aut malitiam actus; quales sunt illæ, quæ nullam per se dicerent conformitatem vel deformitatem cum ratione, nisi illam aliunde supponerent; ut majus & minus, multum & parum. At aliæ sunt, quæ actionem in nova specie moralitatis constituunt, quales sunt illæ, quæ per se opponuntur alicui virtuti: sic in furto rei sacræ peccatur contra justitiam & contra religionem. Hæ circumstantiæ transeant in objecta; nam si accidentia fuissent, non potuissent actionem in nova specie constituere, adeoque quod actionis externæ circumstantia dicitur, est objectum actus interni; nam voluntas non simpliciter vult objectum suum, sed vestitum omnibus suis circumstantiis.

Ex his patet actionem moraliter bonam esse ex *integra causa*, objecto nempe, fine & circumstantiis; malum ex *quolibet defectu*; defectu, inquam, *specifico*, videlicet, objecti, finis vel circumstantiæ; non *graduali*, qui in hoc statu naturæ semper est in actionibus nostris: defectus etenim *gradualis* existit, cum omnia requisita insunt actioni secundum speciem, sed non secundum eam perfectionem quam habere posset.

2do. Actio *justa* ea est, quæ legi est conformis: actio *injusta* dicitur, quæ est legi dissentiens. *Justitia* ergo proprie est conformitas cum lege; hinc si
ratio

ratio in homine habeat naturam legis divinæ, omnes actiones bonæ sunt etiam justæ & piæ; & omnes malæ sunt injustæ & impiæ.

3tio. Actio *meritoria* generatim ea est, quæ est procreatrix præmii; cumque *præmium* positum sit, vel in approbatione apud se, vel in laude & benevolentia aliorum, vel in illis bonis, quæ ex benevolentia sequuntur, *meritum* definiri potest „qualitas moralis operativa approbationis apud se, benevolentia apud alios & illorum bonorum quæ ex aliorum benevolentia sequuntur.„ *Demeritum* vero e contrario est „qualitas moralis angoris apud se procreatrix, vituperii & indignationis apud alios & illorum malorum, quæ ex aliorum indignatione sequuntur.„

Quæritur hoc loco a scholasticis, an dentur actiones aliquæ *indifferentes*, quæ neque sint bonæ neque malæ. Ad hujus quæstionis solutionem solent distinguere actiones in *specie* consideratas ab actionibus in *individuo*: actiones in specie sunt illæ, quæ spectantur tantum relative ad suum objectum, abstrahendo a fine & circumstantiis. Actiones in individuo sunt illæ, quæ spectantur cum suis circumstantiis & comparate ad finem. Sed revera hæc distinctio satis est inutilis; nam cum omnis actus vere humanus fiat cum deliberatione ob finem aliquem & a mente nunquam fiat præcisio omnium circumstantiarum, nullus est actus in specie, sed omnes sunt in individuo. S. Thomas cum maxima scholasticorum turba docet, nullas actiones esse indifferentes: Scotus vero ex altera parte cum suis contendit, dari actiones indifferentes. Quid nos sentiamus, aperiemus sine contentione in sequentibus observationibus.

Dico imo. eam esse naturalem actionum humanarum vim & efficientiam, ut ferme semper physice bonæ sint vel malæ, id est, utiles vel noxiæ. Quod ideo observamus, ut intelligatur quam necesse sit ut legibus regantur. Siquidem homo quilibet in præsentī conditione vitæ societate quadam conjungitur cum seipso, & cum cæteris, quibuscum vivit, hominibus; & etiam cum Deo ipso, si intersit suo operi, uti interesse eum supra demonstravimus: & propterea actiones cujusque hominis efficientia naturali tangunt seipsum, alios & Deum.

Seipsum quidem: est enim homo a natura constitutus suæ vitæ conservator, suæ perfectionis & felicitatis opifex: neque corpus sine labore & certis actionibus sustentatur, neque mens sine cura vires explicat: habet hæc suas ægritudines, ut corpus morbos; ignorantia torpet, ut corpus cibis privatum imbecillum est; passionibus eliditur, ut corpus febribus. Immo fortasse nulla actio est etiam levissima, qua non perficitur aut imminuitur corporis valetudo: nulla etiam interior animi motio, quæ non conferat ad mentis aciem intendendam & ejus perfectionem aliquo modo augendam aut quæ contrarium non habeat effectum. Illæ quæ maxime sunt indifferentes, valent ad depellendam præsentem aliquam molestiam aut aliquod procurandum oblectamentum: ad hoc valent illæ ipsæ actiones, quas admittimus ob nullam aliam causam, quam ut experimentum capiamus nostræ libertatis & ut in otio non maneamus. Ergo constanti cura & certa agendi ratione opus est, ut fervetur tum corporis tum animi habitus perfectissimus.

2do. Habent etiam efficientiam naturalem in alios homines actiones quælibet: v. g. numquid non cura & sollicitudo parentum liberis necessariæ

sunt? Divitum largitiones ad sustentandam pauperum vitam? Mutua concordia, fides, gratitudo & cæteræ virtutes naturali efficientia conservatrices sunt status publici, haud minus quam aër omnibus salubris. Contra injuriæ, bella, perversa exempla quibus alii ad flagitia impelluntur, mala sunt publica & naturalia. Et quamvis omnes nostræ actiones non sint æqualiter noxiæ vel utiles, tamen nulla fere est, quæ ad alios spectet, quæ illos non bene vel male afficiat, eos non delectet, aut vexet. Ergo & in hac publica & sociali vita nostra necesse est, certam vitæ rationem sequi.

3tio. Tangunt denique Deum actiones humanæ: illum certe nec perfectiorem nec beatiorem reddere possumus, tamen cum suo operi intersit & ordinis a se instituti conservationem & perfectionem velit: contraria intelligitur ejus voluntati ordinis voluntaria & inutilis perversio, id est, ipsi mala est; ut e contrario illæ omnes actiones quæ conducunt ad conservationem, perfectionem & felicitatem rerum, quatenus ejus voluntati congruæ sunt, ita sunt ipsi bonæ. Ergo etiam certam tenere oportet nos agendi rationem, ne in Deum malefici simus. Ergo in quacumque conditione naturali hominem spectemus, necessaria est vitæ illius regula propter ipsam efficientiam naturalem suarum actionum.

Dico 2do. Omnes hominis actiones aliquo sensu dici posse bonas vel malas moraliter, nullas vero indifferentes. Nam actio bona moraliter illa dici potest, quam ratio probat: illa mala est, quam ratio improbat. Atqui ratio omnes nostras actiones vel probat vel damnat: in omnes exercet judicium, si ullæ essent actiones, circa quas judicium non ferret ratio, maxime illæ, quas facimus

E e 2

ex puro arbitrio & ut aliquid agamus; ad quas potius quam ad alias nulla sunt invitamenta in ratione. Atqui has ipsas actiones tam indifferentes probat ratio, quia probat exercitium libertatis in eis rebus, quæ neque jubentur neque prohibentur. Vel si definias actionem bonam moraliter, eam, quæ elicitur libere ad promovendum bonum physicum seu proprium seu alienum, seu quæ oritur ex benevolentia; si actio mala moraliter illa sit, quæ elicitur libere ad nocendum, vel sibi vel aliis, seu quæ oritur ex malitia aut amore inordinato. Manifestum quoque est, hoc sensu omnes actiones deliberatas dici posse bonas vel malas, nam semper intendimus bonum seu nostrum seu alienum vel contrarium; semper amor noster vel est ordinatus vel inordinatus. Sint in exemplum illæ actiones, quas facimus ad depellendam aliquam molestiam vel procarandum aliquod leve oblectamentum, quæ maxime videntur indifferentes; si hæc actiones fiant ordinate seu cum subordinatione ad actiones magis necessarias, sine dubio bonæ sunt & honestæ. Denique in omni actione humana, id est, deliberata tria menti obversantur, objectum, finis & circumstantia: si hæc tria bona sint, id est, rationi consentiant, necesse est, ut actio sit moraliter bona. Si ex his tribus unum regulæ seu rationi dissentiat, actio manifeste mala est. Propterea statuebant Stoici: *ni ratio jubeat; digitum exere, peccas*. Atque hoc dici potest non tantum de actionibus, sed etiam de deliberatis actionum omissionibus. Attamen cum honestas harum actionum quas ratio neque jubet neque prohibet, sed permittit arbitrio, longissime distet ab honestate illarum actionum, quas ratio expresse jubet, illæ priores dici possunt indifferentes comparate ad harum necessitatem & convenientiam. Licet sine dubio ex arbitrio hodie deambulare in uno aut in altero horto ad oblectationem: & quemcumque hortum elegeris, electionem probabit ratio, si hæc

deambulatio sanctiora officia non impediat: at quænam est honestas istius deambulationis aut electionis unius horti præ alio, comparata cum honestate operum misericordiæ & magnanimitatis? Ideo fortasse scripsit S. Hieronymus: „bonum est continentia, malum luxuria, inter utrumque indifferens, ambulare: hoc non est bonum, nec malum; five enim feceris, five non feceris, nec iustitiam habebis, nec iniustitiam.„ S. Paulus in epistola prima ad Corinthios c. 10. scribit: „*sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*„ Quæ verba juxta quosdam theologos continent solummodo consilium, juxta alios continent præceptum solis Christianis impositum; at juxta plerosque declarant præceptum ipsius legis naturalis: quod tamen non ita intelligendum est; ac si ad gloriam Dei promovendam, *expresso & actuali* mentis proposito, omnes referendæ sint actiones, quæ eo directè & immediate non pertinent: sed sensus est, omnia sic facienda esse, ut serio caveatur, ne in quavis re præstanda Dei honos lædatur, quod sæpe contingere potest ex circumstantiis, seu ratione scandali ex eis orti: & ut omnia referantur ad Deum *virtualiter*: quod fit, cum quis intendit eum finem ad quem dictante ratione naturali referenda sunt, vel aliquem alium ex se bonum, nullaque prava circumstantia vitiatum. Verba sunt *Sylvii* quæst. 18.

Controvertitur inter juris naturalis studiosos utrum actiones humanæ sint natura sua bonæ vel malæ independenter a quacumque institutione positiva, sitque consequenter bonum & malum in rerum naturis positum aut in arbitrio divino. Negat Puffendorfius cum aliis multis philosophis & theologis, esse aliquod bonum morale independenter a divina institutione, quorum opinionem infra ex-

pendemus, ubi de immutabilitate legis naturalis. Hic solummodo observabimus bonitatem aut malitiam moralem nullam esse posse in actibus humanis materialiter consideratis; sed positam esse in dispositione animi actus elicientis: si igitur sit habitus animi, qui est in se bonus, alius vero in se malus independenter a quacumque institutione positiva, erit actio bona natura divisa ab actione mala, & habebunt semper actiones liberæ a suis principiis absolutas & incommutabiles denominationes: atque res ita est; veracitas & benevolentia a perfidia & malevolentia natura distinguuntur: illæ etenim naturæ divinæ perfectiones sunt, entis necessarii incommutabilia attributa: perfidia vero & malevolentia non tantum a Deo absunt, sed etiam ab ejus creaturis nisi depravatis sponte sua. Ergo ut negari possit actus malevolentiae in creatura intelligente & libera non esse natura malos moraliter, actus benevolentiae non esse bonos; negandum est benevolentiam esse absolutam perfectionem, malitiam & perfidiam absolutas esse imperfectiones; quo nihil absurdum magis esse potest.

Dico 3tio. omnes actiones humanas esse naturaliter *meritorias* vel *demeritorias*. Nam semper nosmetipsos nostrasque actiones judicamus. Siquidem innata quadam vi, quæ non pendet ex arbitrio, nos ipsos approbamus vel condemnamus. Deinde actiones illæ, quæ ad alios spectant, semper ab aliis dijudicantur, eorum habent vel approbationem vel condemnationem, atque eorum provocant etiam vel amorem ex quo affectu propensi sunt ad nobis benefaciendum; vel excitant contemptum & indignationem, quibus inclinantur ad nos male excipiendos. Hincque etiam concipimus, quod si divinam majestatem tangunt res humanæ, respectu quoque illius meritoriae sint vel demeritoriae actiones humanæ, de qua re infra fusius disputabimus: ubi de sanctione legis naturalis.

Ex iis omnibus quæ hætenus disputata sunt de hominis natura, de fine ultimo & de qualitate actionum humanarum intelligitur quare tam varia extiterit apud philosophos virtutis definitio. Juxta Stoicos virtus est „juxta naturam vivere seu constans propositum naturæ parendi. „ Juxta alios virtus est „sequi rationis dictamina. „ Alii dixerunt virtutem „amorem ordinis seu constans propositum agendi secundum immutabiles rerum relationes. „ Alii virtutem posuerunt „in actionum nostrarum constanti veracitate seu convenientia cum persona morali, qua ab ipsa natura induimur; „ alii „in boni communis studio; „ alii „in constanti desiderio divinæ voluntatis adimplendæ. „ Juxta scholasticos „est habitus electivus secundum rationem. „ Sed hæ omnes notiones eodem redeunt; nam naturam nostram sequimur, eique consentienter vivimus; quando obsequimur rationi, quæ pars est naturæ præcipua: rationi vero obtemperamus, & veraciter seu consentienter personæ, qua nos induit natura, vivimus; quando veritatem seu immutabiles rerum relationes pro nostrarum actionum regula assumimus: & demum cum naturam sequimur vel ordinem rerum æternum & immutabilem, sequimur Deum parentem naturæ æternamque ejus legem.

Intelligitur tamen nos posse rationi parere ex multiplici motivo, nempe vel ex pietate erga Deum & obedientia ejus voluntati, vel ex prudentia propter propriam nostram felicitatem, vel ex amore justitiæ propter virtutis pulchritudinem, ac quaeritur in quo motivo posita sit virtutis ratio? Nos vero existimamus tres illas virtutes, pietatem, amorem justitiæ & prudentiam nec debere, nec posse separari: ratio quippe ista tria motiva nobis proponit; adeoque illi parere non possumus,

E e 4

quin singula complectamur. Aliunde manifestum est, tres illas virtutes sese vicissim continere; neque prudens quisquam esse potest, qui justus & pius non est; nec quisquam est justus & pius, qui simul prudens non sit.

ARTICULUS TERTIUS.

De actionum humanarum imputabilitate, & earundem æstimatione.

PRÆCEDENTI articulo generatim consideravimus actionum humanarum *speciem*, nempe bonitatem, malitiam & indifferentiam, hic consideranda venit quædam earum *quantitas* & earum *facienda æstimatio* est.

Cum vero actio moralis ea sit, quæ elicitur libere consentienter rationi, vel aliter definiri possit, electio libera boni physici: manifestum est actionis quantitatem pendere ex duplici re, nempe ex libertate cum qua facta est, & ex convenientia cum ratione seu momento ad bonum physicum, & consequenter ex hac duplici re pendere quoque ejus æstimationem: quo fuerit actio magis vel minus libera ex una parte & magis vel minus conducens ad promovendum bonum physicum ex altera parte; eo est magis vel minus laudabilis & habet gradum bonitatis majorem vel minorem; dicendum est ergo de æstimatione actionum, 1mo. ratione *libertatis*, & 2do. de earundem æstimatione ratione *momenti* sui.

De actionum æstimatione ratione libertatis.

Confectum supra est, hominem liberum esse, & existere arbitrii dominium non solum in actiones externas, sed in ipsas cogitationes & appetitiones; & consequenter has homini imputari posse; id est, laudi aut vitio verti. Observavimus tamen, quod quamvis arbitrium in actibus suis *elicitis* non cogatur, tamen ejus imperium in cæteras facultates impediri, aut etiam suspendi queat, & sic quodammodo cogi possit arbitrium in actibus *imperatis*. Sic impeditur, vel suspenditur dominium arbitrii in membra externa per vim externam aut per aliquem morbum debilitantem: suspenditur etiam arbitrii libertas, vel magis vel minus sollicitatur ex diversis instinctibus, inclinationibus & passionibus naturalibus & indeliberatis, suspenditur tandem magis vel minus arbitrii libertas per ignorantiam vel indeliberatam aliquam mentis avocationem; aut etiam ex evidentiae sollicitatione. Ex quibus impedimentis vel sollicitationibus nascitur involuntarium ex vi; vel ex appetitu, ut ira, metu, concupiscentia; vel ex ignorantia, &c. Intelligitur hæc impedimenta absoluta esse posse, aut sollicitationes irresistibiles; ita ut nulla remaneat libertas & actiones sint propterea vel impossibiles vel necessariæ: aut hæc impedimenta & sollicitationes vinci possunt, ita ut existat solummodo in agendo difficultas, quæ major vel minor esse potest.

Quæritur, quomodo actiones homini imputari debeant relative ad varia hæc impedimenta aut varias sollicitationes intellectus & appetitus? Cui quæstioni jamjam respondebimus, postquam usitatas scholæ notiones & divisiones voluntarii & involuntarii exposuerimus.

Nos vero supra divisimus voluntatem sumptam pro appetitu ab arbitrio, quia hac ratione omnem tollimus ambiguitatem, quæ est in voce *voluntas*; & quia absurdum videtur dicere unam facultatem habere aliam facultatem, id est, facultatem voluntatis habere facultatem libertatis; eodem plane sensu dici potest intellectum habere quoque facultatem libertatis: nam si appetitiones quædam liberæ sunt, non minus sunt liberæ cogitationes. Voluntatis ergo propriæ dictæ operationes juxta nos, sunt *instinctus*, *inclinationes* & *passiones*; arbitrii vero operationes sunt *electiones*: sed scholastici uni facultati, videlicet voluntati, tribuentes tum passionibus, tum electionibus, *voluntarium* definiunt „illud quod fit a principio interno cognoscente singula in quibus est actus.„ Dicitur a *principia interna*, id est, a voluntate, in quo voluntarium differt a *violento*, quod fit a principio externo. Adduntur hæc verba: *cognoscente singula in quibus est actio*, id est, objectum, finem & circumstantias; in quo voluntarium differt a *spontaneo*, quia spontaneum etiam bellis ratione destitutis tribui solet. Voluntarium hoc duplex distinguitur, nempe voluntarium *necessarium*, ut amor felicitatis in homine, amor Dei in beatis: & voluntarium *liberum*, ut prosecutio alicujus boni particularis. Voluntarium etiam vel est *imperans*, quod a voluntate immediate elicitur, qualis est omnis electio aut libera determinatio: & voluntarium *imperatum*, quod per aliam facultatem exercetur, qualis est ambulatio. Voluntarium iterum vel est *purum* seu voluntarium *simpliciter*, nempe si fiat ex plena & perfecta inclinatione voluntatis sine ulla repugnantia: vel est voluntarium *mixtum* seu *secundum quid*, quod fit secundum voluntatis inclinationem, sed cum aliqua repugnantia, ut projectio mercium in mare ex metu naufragii. Voluntarium iterum vel est voluntarium *in se* & *expressum*, seu *explicitum*, quod in se & immediate in se volitum est; vel est

voluntarium in *causa* seu *implicitum*, seu *virtuale*, quod quamvis non in se, in causa sua volitum censetur: sic, qui vult in se, expresse & explicitè ebrietatem; vult implicite & virtualiter illas omnes actiones, quas admittere solet, quando ebrius est. Voluntarium rursus vel est *formale* seu *directum*, quod nimirum proficiscitur a voluntate per influxum positivum operante: vel est *interpretativum* seu *indirectum*, quod quamvis non procedat a voluntate ut efficiente, ab ea tamen dependet: sic omnes omissiones actionum quas facere potuimus sunt voluntariæ *indirectæ* & *interpretative*.

Voluntario opponitur *involuntarium* quod dividitur in *involuntarium privative*, cum voluntas aliquid non vult cum velle posset, & *involuntarium contrarie* vel *positive*, quando aliquid est expresse nolitum. *Involuntarium* contrarie duplex est: *involuntarium simpliciter*, quod ita voluntati displicet, ut id nullo modo velit: & *involuntarium secundum quid*, quod licet sub aliquo respectu displiceat voluntati, eidem sub alio placet, ut projectio mercium metu naufragii. Hæc scholasticè fusius.

Quæritur igitur imo. quomodo imputari debeant homini actiones, quas admittit propter *vim externam*, aut omittit propter *debilitatem*.

Respondeo. Aut illa vis externa seu illa debilitas superari nequit, ita ut ad admittendam vel omittendam actionem quis invitatus cogatur: tunc actio vel omissio nullo modo imputari potest neque ad laudem neque ad culpam. Hinc eventus extra nostram potestatem non imputantur, neque defectus naturales seu in corpore seu in animo: nisi tamen nostra culpa violentiam experiamur, aut in illa simus debilitate; quia tunc actiones ad quas

cogimur aut quas omittimus, in causis suis liberæ sunt. Sic ille debitor, qui per suam imprudentiam vel intemperantiam non habet facultatem restituendi, sine dubio reus est. Sic etiam erant pœnæ obnoxii illi Romani, qui ne militare cogerentur, amputatis pollicibus, manus tractandis armis inhabiles efficiebant.

Si autem illa vis externa seu debilitas superari potest & affert solummodo difficultatem; tunc imputatur actio vel omissio ad laudem vel ad culpam, magis aut minus pro majori vel minori difficultate; magis ad laudem, quo magis ardua.

Quæritur 2do. quomodo imputari debeant actiones, quas quis admittit sollicitatus *instinctibus*, *inclinationibus* & *passionibus*.

Respondeo. Vel illi motus appetitus sunt *indelibereati*, *primo primi*, ut loquuntur scholastici, & *antecedentes*, vel sunt *liberi*, *primo secundi* & *consequentes*.

Si sint *indelibereati*, vel suspendunt prorsus usum rationis vel libertatis, aut illum tantum minuunt: sin prius, quod quandoque contingit ex metu, ex ira, ex concupiscentia, tunc actiones non possunt imputari neque ad laudem & præmium, neque ad vituperium vel pœnam. Sin secundum, imputari debent actiones relative ad majorem vel minorem facilitatem. Sic quo validiore appetitu incitatur ad aliquod officium naturale, eo minor erit in eo servando honestas ac meritum, quia major facilitas; & major in neglecto turpitudò, quia minor difficultas in præstando fuit. Sic cura, quam parentes gerunt sobolis, honestate & merito vincitur ab aliis multis actionibus generosis; quamvis nihil turpius esset, quam huic deesse officio tam naturali. Vice versa quo minore appetitu mo-

vemur in aliquod malum, eo major in illo patrandō inhonestas; quo majori appetitu indeliberato excitamur ad malam actionem, eo minus demeritum est; illa dicuntur peccata *infirmittatis*, *malittia*.

Si motus vero appetitus sint *deliberati* aut orti ex habitu libere contracto, imputari debent actiones ratione plane inversa, id est, quo validiore appetitu libero, cujus ipsi causæ sumus, officium præstamus, eo major est in præstando honestas & meritum: & quo vehementiore appetitu libero officium negligimus aut contra officium peccamus, eo major est neglecti officii vel peccati turpitudine & demeritum. Nam ipsi appetitus boni, cum sunt liberi, imputantur ad laudem & ad præmium, ac quo sunt vehementiores, eo sunt magis laudabiles; actionesque ex illis ortæ habent ex eis omne suum meritum. Absurdum esset dicere habitum virtutis, aut vehementis honesti desiderium minuere actionis bonitatem, aut pravam consuetudinem libere contractam minuere actionis inhonestæ malitiam. Officia igitur deliberata, si consilio stabili & magna propensione suscepta sint, sunt honestiora iis, quæ ex perturbato quovis & brevi amoris æstu nascuntur: turpiora pariter sunt delicta & injuriæ, quæ destinato consilio aut odio fiunt inveterato, quam quæ ex ira, metu aut vehementiore, at brevi fiunt cupiditate.

Quæritur 3tio. quomodo imputari debeant actiones, quæ fiunt ex *ignorantia*.

Respondeo imo. Si ignorantia fuerit *antecedens* & *invincibilis*, actio ex ea facta non imputatur: quia ignorantia hæc efficit ut invincibiliter ignoretur bonitas vel malitia actionis, & consequenter ut actio non fiat ex bono vel malo consilio. Si ignorantia fuerit *consequens* & *invincibilis*, actio

imputari debet ad culpam, quia ignorantia malitiæ illius actionis libera est: & consequenter ipsa actio in causa sua.

Ut enim ignorantia sit vincibilis duo requiruntur: 1mo. ut si eorum, quæ scire potuimus adhibita morali diligentia: 2do. ut si eorum, quæ scire debemus vi præcepti cujus obligatio nobis nota esse potuit, & consequenter ignorantia vincibilis magis vel minus imputatur, quo major vel minor fuerit, summa facultas, tum necessitas cognoscendi.

Ignorantiam vero vincibilem fuisse, neque adhibitam esse sufficientem diligentiam judicatur, cum non est adhibita ea diligentia quæ rei naturæ & dignitati respondeat, id est, in rebus summe necessariis summa, in spiritualibus major quam in temporalibus, aut cum non adhibeamus eam diligentiam, quam viri prudentes & pii in ejusmodi rebus adhibere solent: aut cum ea diligentia non utamur, quam in rebus minoris momenti dignoscendis adhibemus: aut cum eam non afferamus, quæ veri desiderii cognoscendi officii atque industriæ indicium sit.

Juxta has regulas nemo potest ignorantiam invincibilem præ se ferre circa prima principia legis naturalis & conclusiones proximas & evidentiores, puta Deum esse, eumque bonum & justum, innocenti malum non esse inferendum, colendos parentes, &c. Quia non tantum omnis mentis compos hæc scire potest, sed etiam vix potest ignorare. Christianus nullus prætere ignorantiam potest, circa præcipua fidei dogmata, aut ea præcepta, quæ ad vitam pie agendam scitu sunt necessaria; neque demum ignorantiam invincibilem obtendere debemus in iis, quæ ad officium speciale a nobis susceptum pertinent; quia tale officium in se suscipere non debet, qui ea ignorat, quæ sunt ad officium debite gerendum necessaria.

2do. Si ignorantia fuerit *pura privationis*, ut oblivio, inadvertentia, præjudicata opinio, & fuerit studio debito vincibilis, non excusat prorsus a peccato, sed tamen de gravitate ejus imminuit. Ignorantia autem *pravæ dispositionis*, si sit *affectedata*, cum oriatur ex animo a virtute alieno, nullo modo excusat aut minuit peccatum: si sit *supina* paululum imminuit, idque prout major vel minor fuerat socordia & negligentia, aut facilior minusve facilis officii cognitio, ac major minorve ad sciendum obligatio.

3tio. Denique in peccatis ignorantiae inter se comparatis, id generatim minimum est, in quo defectus in intellectu major, in arbitrio minor: quantum enim de *liberi* ratione, tantum de peccato minuitur. Unde ea peccata maxima sunt, quæ fiunt cum perfecta scientia.

Cum hisce determinationibus per se evidentibus conjunctæ sunt hæc aliæ decisiones non minus evidentes circa conscientiam *errantem, dubiam & probabilem*.

1mo. Quæ turpia credimus, reclamante conscientia, agere; aut quæ videntur honesta omittere; semper peccatum est, quamvis sit *erronea* conscientia. Nam arbitrium æque fertur in malum ac quando non est *erronea*; cum idem sit respectu arbitrii *esse & apparere*: velle malum semper est malum. Varios tamen gradus admittunt peccata contra conscientiam pro delicti admitti turpitudine varia, aut officii omitti dignitate, gravitate etiam rationum, quæ ad peccandum impulerunt.

Quamquam ille qui sequitur conscientiam *erroneam* non in eo peccet, quod conscientia pareat; non est tamen a culpa immunis, ubi conscientia vincibiliter *erronea* est. Culpa gravior aut levior

est pro errorum natura, alii enim errores produnt animum turpem, odio, superbia, & sævitia agitatum: alii vero negligentiam tantum indicant & honestiores animi sensus ac propensiones non satis valuisse.

Magis plerumque peccat, qui conscientiaë renittitur erranti, quam qui ei obsequitur: uterque erroris culpa tenetur, sed prior prodit honesti nullam curam & magnam legum divinarum incuriam. Ubi vero humaniores animi motus & imperia aliorum obstabant conscientiaë erranti: ingenium quandoque videbitur minus depravatum, si conscientiaë scrupulis repugnet, quam si ejus monitis obtemperet.

2do. Si conscientia *dubia* sit circa actionis honestatem, seu negative propter defectum rationum & inscitiam, seu positive propter rationum hinc & inde æqualitatem; illam actionem admittere sine necessitate imputabitur ad culpam, magis vel minus pro momento actionis, nempe propter peccandi periculum, cui sciens & volens sese committit, parum prudenter adversus seipsum, parum pie adversus Deum, parum benevole adversus alios. Si adfit necessitas hic & nunc eligendi unam aut alteram actionem, si copia sit consilii, efflagitandum est; si non fuerit, eligenda est pars tutior, id est, illa in qua nullum est periculum: hoc prudentia, hoc justitia, hoc pietas manifeste suadet. „Bene præcipiunt, inquit Cicero *lib. pri. de officiis*, qui vetant quidquam agere quod dubites, æquum sit an iniquum: æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuriæ. „ Hæc regula tamen non semper valet in materia justitiæ, ubi adest ratio generalis certo modo agendi; v. g. si quis dubitet, an ager quem possidet, suus sit necne, is jure potest illum retinere, modo nesciat

nesciat esse alienum: quia reliquis paribus melior est conditio possidentis, ideoque certa esse potest ejus conscientia se meliore jure hunc agrum possidere.

Cum conscientiae *scrupulosa* terrores & formidines orientur ex defectu scientiae, melancholia, phantasia depravata, corporisve intemperie, contra eam agere non modo licitum est, sed consultum: atque nedum hæc scrupulositas aliquam habeat laudem, e contrario actiones ex illa factae imputari possunt ad culpam.

3tio. Quando *verum* nulla diligentia evidenter cerni potest, ejus locum tenet *verisimile*, unde contra conscientiam *probabilem* agere non licet, est quippe agere contra *rationem*. Sed prudenter quis sequi potest conscientiam probabilem, quia agit secundum judicium rationis: & revera necessitas plerumque incumbit agendi ex verisimilitudine, „nunquam expectamus, ut notat Seneca *l. 4. cap. 33. de beneficiis*, certissimam rerum comprehensionem, quoniam in arduo est veri exploratio; sed ea imus qua ducit verisimilitudo. Omne hac via procedit officium. Sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus, quanquam omnium horum incertus sit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim polliceatur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Expecta ut nisi bene cessura non facias & nisi comperta veritate nihil moveris: relicto omni actu vita consistit. „ Attamen ut liceat sequi opinionem probabilem relicta tutiori; nobis sufficit quicumque probabilitatis excessus; sed requiritur

notabilis, ut scilicet absit dubium: parum enim pro nihilo habetur.

Antequam paragraphum hunc finiamus, observandum venit, non tantum imputari homini actiones vel omissiones proprias, verum etiam actiones vel omissiones aliorum, quarum ipse aliquo modo causa extitit; eoque magis, quo illarum author magis fuerit. Poterit esse vel causa *principalis* vel *collateralis*, vel *subalterna*. Tunc erit causa *principalis*, cum vel jussu, vel adhortatione sua, vel etiam simplici approbatione, ita causa actionis vel omissionis existit, ut sublato illo jussu, vel adhortatione, vel approbatione non extitisset actio vel omisso. Unde non tantum reges & heri causæ sunt principales actionum, quas subditos vel servos jubent: sed regum administri sunt causæ principales actionum, ad quas reges consiliis suis impulerunt: illi quoque a quibus consilium quæsitum est & qui suæ approbationis autoritate dubitantem aliquem determinarunt. Tunc erit quis causa *collateralis*, quando vel consilio, vel approbatione, vel opera aliquem in proposito agendi sollemnmodo confirmaverit, aut in actione adjuverit, aut cum potuerit & debuerit, non impederit. Erit tunc quis causa actionis alienæ *subalterna*, quando neque causa principalis, neque in ea cooperator est, sed aliquam affert agenti suis indicationibus facilitatem aut suis exemplis ad agendum excitaverit. Sic parentes & magistri qui exemplis suis juniores ad flagitia sollicitant, causæ sunt *subalternae* malarum actionum ab ipsis admissarum; si cooperentur aut non impediunt cum possunt, causæ sunt *collaterales*: si jussis aut susceptionibus ad illas impellunt, causæ sunt *principales*. Manifestum est causæ principali magis imputari actionem ad laudem vel ad culpam, imputari vero ferme ex æquo causis collateralibus & magis quam causis

subalternis. Ad quam verò classem revocandi sint, qui actionis alienæ aliqua ratione causæ existunt, ex omnibus circumstantiis est dijudicandum & quandoque habet magnam difficultatem; vulgo actionis immediatus effector vel dux facti haberi debet pro causa principali.

De æstimatione actuum humanarum ex eorum momento & de habituum, ex quibus oriuntur, dignitate.

Manifestum est, quod, cum habitus sit facilitas agendi, eadem est habituum ratio, quæ actionum; quoque sunt actiones perfectiores, eo perfectiorem esse earundem habitum. Æstimatio ergo eodem redit sive instituat inter actus, sive inter habitus, adeoque bene utrumque conjunximus.

Actiones vero aliæ sunt *intellectus*, videlicet cogitationes & judicia: & sunt illis respondentes *habitus intellectuales*, quales sunt omnes scientiæ. Aliæ sunt *voluntatis* seu *appetitus*, videlicet desideria & aversiones; & sunt hisce respondentes *habitus voluntarii*, qui instinctus, inclinationes & passionem nuncupantur. Aliæ sunt *externæ & corporæ*, videlicet membrorum ad motum spontaneum aptorum motus; & sunt his respondentes *variae corporis habilitates*. Quæ omnes actiones quatenus sunt ex arbitrii electione, sunt bonæ vel malæ moraliter; & earum habitus quatenus electivi sunt virtutes vel vitia.

Patet institui posse comparisonem inter res omnes & earum fieri relativam æstimationem: primum inter sensus facultatesque intellectus. Sen-

super nemp̄e interiores, quibus novimus bona animi, præstantiores sunt externis: inter sensus interiores longe omnium præclarior est sensus honesti & decori, magisque omnium colendus. Inter scientias vero æstimatio fit ex dignitate objecti & cognitionum utilitate: sic scientia rerum divinarum & moralis philosophia præstat cæteris omnibus; proxime accedit jurisprudentia, tum philosophia naturalis.

Comparatio quoque fieri potest inter affectiones voluntatis: illæ quibus ferimur in bonum nostrum privatum, sunt omnium maxime humiles: voluptatum vero appetitiones nimis turpes sunt, indicantes vilissimam animi partem cæteris dominari. Benevolentia etiam quæ oritur solummodo ex conjunctione nostræ utilitatis & aliorum, quamvis turpitudine vacet, nihil habet tamen præclari; cum cadere in hominem turpissimum & erga turpissimos exerceri queat; neque per se præclara est ea caritas, quæ inter sanguine conjunctos aut amantes intercedit: hæ affectiones perturbatæ angustis limitibus sunt inclusæ, neque absunt ab iis qui nihil altum sapiunt. Præclarior est ea benevolentia, quæ ex beneficiis acceptis oritur & gratiæ referendæ studio; ubi abest omnis amicitie simulatio ad captanda nova beneficia: in ejusmodi etiam officiis vulgaribus non admodum elucet virtus, quamvis in iis neglectis aut detrectatis summa sit turpitudine. Præclarior longe est illa benevolentia & caritas, quam morum bonorum similitudo excitavit; ostendit enim acriorem honesti sensum & amorem. Huic autem præstat amor patriæ alte infixus. Omnium tamen pulcherrima est ea stabilis animi affectio, quæ universum humanum genus complectitur & singulis oblata occasione consulit. Hæc communis philanthropia non impedit; immo exigit, ut quisque, quantum patitur communis utilitas, sui

suorumque, quos commendant necessitudines aetiores, curam habeat præcipuam; quibus officiis exequendis pars hominum maxima utilitati communi consulere potest.

Institui etiam potest comparatio inter omnes corporis habilitates, atque inter artes liberales & mechanicas quæ ex illis pendent: inter varios vitæ status, & cætera omnia: quam æstimationem cum profequi non possimus ex quibus principiis generatim facienda sit actionum æstimatio dicemus.

Actionis cujusque æstimatio moralis sequitur rationem *directam* utilitatis communis vel mali propositi, & rationem *inversam* virium seu facultatum seu opportunitatum agentis. Id est, quo *major* fuerit in agendo proposita utilitas & *minores* fuerint vires, facultates, opportunitates, eo major actionis honestas: sic qui in re tenui, exiguisque opibus opulentiores beneficentia æquat, honestate vincit, & similiter eo major est turpitudine actionis, quo *majora* habet incommoda; quoque ab *imbecillioribus*, contentis quodammodo nervis, fuerit perpetrata. In æstimando autem actionis momento spectanda est tota eventuum qui prævideri potuerunt & quorum actio causa sit, series: idque sive sua sponte & consecutione naturali sequantur, sive intervenientibus aliorum actionibus, quas hæc actio provocaverit: neque tamen ex eo concludendum est, malam esse physice omnem actionem, ex qua damna oriuntur, aut illam omnem esse moraliter malam seu turpem, ex qua prævisum est, mala esse oritura, nisi hæc mala fuerint propter se expetita: ex bonis quippe & malis eventibus mixtum est omnium fere actionum externarum momentum: nullum est vitæ institutum, quod non sua habeat & commoda & incommoda: quæ omnia ad calculos vocanda sunt.

atque illæ actiones judicandæ sunt bonæ ratione momenti, quarum commoda quæ alia ratione parari non poterant, haud parum præponderant; eæque malæ sunt, ex quibus incommoda oriuntur plura & majora.

Dixi supra æstimationem actionis sequi rationem directam utilitatis *ab agente proposita*: nam apud Deum & conscientiam, atque etiam apud æquos æstimatores, hæc omnia imputantur non prout revera eveniunt, verum prout eorum spes erat probabilis. Non enim in ipsis eventibus sita est honestas aut turpitude, sed in animi consiliis & voluntate. Unde pari sæpe sunt in culpa illi, quorum alter casu aut aliorum interventione impeditus nemini nocuit, alter vero gravissime: neque minus laudandus, qui honesta pro viribus etfi frustra conatus est, quam quibus omnia ex voto contigerunt.

ETHICES ELEMENTA.

SECTIO SECUNDA.

DE REGULIS ACTIONUM HUMANARUM.

ACTIONUM humanarum regula duplex distingui solet, alia *interna & proxima*, nempe *conscientia*; alia *externa & remota*, nempe *lex*. De prioribus dictum est in superioribus articulis: hic igitur

solummodo explicanda est legis notio & aliarum vocum potestas, videlicet *obligationis, juris, auctoritatis*, quæ in definitione legis, continentur, ut via paretur ad subsequentem defensionem legis naturalis.

I. Lex quatenus ad hominis vitam pertinet, definitur — primo generalissime *regula agendorum & fugiendorum*. Quo sensu rerum relationes a mente perceptæ dici possunt *leges & sapientia divina lex est respectu Dei*. — Secundo definitur magis proprie à *S. Thoma*: „*regula & mensura secundum quam inducitur aliquis ad agendum vel ab agendo retrahitur*,, id est, obligatur ad agendum vel non agendum. Sic etiam *Grotius*; „*lex est regula actionum moralium obligans ad id, quod rectum est*,, In his definitionibus includitur notio *obligationis*. — Tertio denique lex strictius sumpta definitur ab eodem *S. Thoma* „*rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet promulgata*,, Cui accedit *Puffendorfi* hæc: „*lex est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat*,, Vel tandem definiiri potest: „*voluntas jure imperantis, subditis declarata, actiones alias jubens, alias vetans, præmiis propositis & pœnis*,, In hisce definitionibus includitur etiam notio *superioris* cum auctoritate imperantis, quæ utrum ad legis definitionem pertineat, necne, non levis est inter juris studiosos dissensio, sed tota de nomine.

Juxta hanc ultimam & maxime propriam legis acceptionem lex differt a *consilio*, vel a *pacto*, vel a *jure*: quæ vocabula fuere a pluribus promiscue sumpta. imo, lex differt a *consilio*; quod in consilio ratio, quare pareamus, sumatur ab ipsa re, de qua consultitur: lex autem est præceptum, in quo parendi ratio desumitur a voluntate præcipientis; pro-

prie enim non dicitur, sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas. *Deinde* lex est ejus, qui potestatem habet in eos, quibus præcipit; consilium autem ejus, qui potestatem non habet: facere id quod lege præcipitur, officii; quod consilio, arbitrii est. Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. *Denique* jus consiliarium tollitur arbitrio ejus, cui consilium datur; jus legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex. 2do. Lex differt a *pactio*. Nam pactum est promissum, lex mandatum: in pactis dicitur, *factam*, in legibus, *fac*. 3tio. Denique lex differt a *jure*, quæ vox quandoque significat collectionem legum; uti cum dicimus *jus naturale*, *jus divinum*, *jus Romanum*: sed etiam aliam habet significationem & sumitur pro facultate in rem aliquam, ut mox dicturi sumus.

Lex generatim dividitur in *naturalem* & *positivam*. Illa in rerum naturis posita est, & per rationem, rerum constitutionem observantem, innotescit: hæc in voluntate & arbitrio imperantis, voce vel scripto promulgata. Lex naturalis generatim sumpta alia *divina* est, quæ definitur a Cicerone „recta ratio summi Jovis nata simul cum mente divina.„ Est ipsa Dei *sapientia*. Alia *mundana* dici quodammodo potest, quæ definitur ab eodem, „ratio Dei mundo & ejus partibus inserta:„ estque ipsa Dei *providentia*, seu illa lex, quam sibi Deus in regendo mundo ab æterno præscripsit. Dicitur a scholasticis *lex æterna*, (a) qui ad hanc revocant

(a) Est aliqua lex æterna, ratio videlicet gubernativa totius universi, in mente divina existens. *S. Thomas*. Ima. 2dæ. q. 91. Divinæ sapientiæ ratio, sicut ex eo quod cuncta per eam creata sint, artis vel exemplaris vel idæe rationem habet: ita etiam ex eo quod ad debitum finem cuncta per eam moveantur rationem æternæ legis

omnes alias leges sive illam qua gubernantur cœlestes, quæque *cœlestis* vocatur; sive illam qua gubernatur corporea universitas; sive illam qua gubernantur homines. Sed juxta maxime propriam significationem lex naturalis est *lex rationis*, quæ definitur a Cicerone: „divina ratio in hominis mente confirmata & confecta.„ Lex positiva vel est *divina*, ut vetus & novum testamentum; vel *humana*, quæ vel est *civilis*, vel *ecclesiastica*. Leges positivæ, vel sunt *necessariæ*, quando monstrant utilitatis communis consequendæ viam unicam; vel sunt *arbitrariæ* seu non necessariæ, quando inter plurimas vias consequendæ utilitatis publicæ aut optimam monstrant, aut inter æque commodas unam determinant: hæ dicuntur positivæ ratione materiæ, illæ naturales.

Leges ferme semper totam communitatem spectant; at sunt leges privatæ unum aut paucos respicientes, quæ vulgo *privilegia* dicuntur, eaque sunt vel in *gratiam*, vel in *odium*.

Legis *interpretatio* duplex distinguitur, alia *simplex*, quæ est mera legis explicatio: alia per *epikiam* seu *aquitatem*, quæ est explicatio legis per aliquam emendationem, videlicet quando verba legum magis vel minus sunt, quam par est, universalia. Locum tantum habet emendatio in legibus, quæ verbis enuntiantur: lex enim naturalis ex æquo & bono omnia determinat.

Dispensatio, est relaxatio legis, daturque exemptio seu immunitas, vel a *præcepto*, vel a *sanctione*, seu pœnis a lege comminatis. Ubi vero delicti ad-

F f 5

habere dicenda est: *ibid.* q. 93. Certum est omnes leges in quantum participant de ratione recta, in tantum a lege æterna derivari: *ibid.*

missi datur venia, seu tollitur sanctio, ita ut consulatur communi utilitati, legumque vis conservetur & majestas, nihil est in eo iniqui; sed immunitas a præcepti iusti vinculo difficillime admit-tenda.

Controvertitur inter theologos scholasticos, utrum lex omnis sit actus intellectus aut volunta-tis; utrum de ratione illius sit ut pro tota commu-nitate feratur, aut ad commune bonum, aut a pub-lica potestate; utrum debeat esse necessario iusta; utrum perpetua: perspicuum est illas omnes quæ-stiones ex definitione legis pendere, varieque re-solvi pro diversa legis acceptione.

Hic præsertim observandum est legem, ut in duabus ultimis definitionibus explicatur, constare duabus partibus, nempe *præcepto*, quod indicat, quid faciendum omittendumve; est voluntas jure imperantis; & *sanctione*, qua imponitur obligatio per pollicitationem præmiorum vel comminationem poenarum; adeoque ut omnis tollatur obscuritas explicandum est, quid sit *obligatio*, quid *jus*, quid *authoritas*.

II. Obligatio definitur in *institutiis Justiniani lib. 5. tit. 140.* „Juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicui rei solvendæ, secundum nostræ civitatis jura.„ Sed hæc definitio non satis gene-ralis est. Juxta *Cumberlandium de legibus naturali-bus cap. 5. n. 24.* „est actus legislatoris, quo ac-tiones legi suæ conformes necessarias esse indicat; id est, necessarias esse ad consequendam illam feli-citatem, quam quodque agens naturaliter expetit.„ Juxta *Puffendorfiu[m] l. 1. cap. 6. n. 65.* „est quali-tas moralis operativa, qua quis præstare aut pati aliquid tenetur.„ Sed clarius & accuratius definiri potest: „necessitas moralis agendi vel non agendi, orta vel ex ipsa naturæ rationalis determinatione,

vel ex spe consequendæ felicitatis, vitandæve miseriæ., Quoties ergo ea est alicujus actionis cum natura rationali convenientia, vel cum felicitate hominis connexio, ut illa posita sibi, plaudat & beatus sit, & illa non posita sese condemnet & miserum se arbitretur, toties ad illam censetur obligari.

Juxta hanc definitionem duplex distingui potest obligatio, alia *interior* & conscientiæ, orta ex quarumdam actionum interiori mentis approbatione vel condemnatione nequaquam libera: alia *exterior*, orta ex præmiis & pœnis, actionibus annexis, sive per constitutionem rerum naturalem, sive per legem civilem in republica, sive per divinam voluntatem in altera vita. Vera & summa obligatio oritur ex conjunctione interioris & exterioris, neque una sine altera bene consistere potest. Nam quam vim servare posset obligatio interior ex conscientia ad inclinandos hominum animos, nisi cum illa conjuncta esset exterior per præmia & pœnas? Certe cum felicitatis dispendio nemo conscientiam sequeretur. Sic neque obligatio exterior vera & proprie dicta dici potest, si habeat sibi contrariam obligationem interioriorem & agens suas actiones interius condemnet. Vane itaque disputare videntur philosophi, dum alii omnem obligationem a conscientia, aut illo interno justii & iniqui sensu, omnem rationis usum antecedente, quem *moralem sensum* appellant; alii ex rerum relationibus, earumque perceptis per rationem convenientiis, derivari unice volunt: alii vero ex sola Dei voluntate atque ex pœnis & præmiis legibus divinis annexis. Ex singulis siquidem nascitur obligatio, sed diversi generis; quia hæc omnia continent agendi motiva, sed diversa. Prior obligatio interior viget præsertim in iis, qui bene nati recteque instituti moventur virtutis pul-

chritudine, & id omne quod bonum, quod pulchrum, quod honestum, quod decens, quod pium & gratum erga Deum & homines constanter sectantur: aut afficit eruditos & sapientes, qui in scientiis versati rerum convenientias, actionum suarum consequentias omnes, & rationis omnia dictamina cernere valent. Sed sine dubio maxima est illa obligatio exterior orta ex consideratione voluntatis divinæ & intuitu pœnarum & præmiorum legibus annexorum: quippe cum Deum nihil lateat, nec fugere ejus potentiam possimus, atque non solum in hac vita, sed per omnes temporis periodos maximis præmiis remunerari & pœnis plectere valet; hæc consideratio in omnimoda obtemperandi necessitat quemque constituit, omnesque afficit, etiam illos, qui alios sensus naturales præfocarunt.

III. Jus quoque vocabulum est, quod varias habet significationes. Primo, significat id quod justum est & consentaneum rationi vel legi; hinc *jure* fieri dicitur quidquid juxta legem fit.

Secundo, sumitur *jus* pro ipsa lege vel complexione legum: quo sensu Pentateuchus dicitur *jus Judaicum*, & Justiniani collectio, *jus Romanum*: Sallustius in Catilinario hoc sensu *jus* defini- vit his verbis: „*jus est civilis æquitas, vel scriptis legibus sancita, vel institutis & moribus recepta.* „

Tertio, definitur „*facultas quædam moralis, quam unusquisque habet, vel circa rem suam, vel ad rem sibi debitam acquirendam.* „ Hæc facultas vel ex natura rei, vel ex conventionem oritur aut aliquo factò humano, hinc alia sunt jura *naturalia*, alia *adventitia*. Jura quoque hujusmodi dividuntur in *perfecta* & *imperfecta*: ea *perfecta* dicuntur, sine quibus servatis nulla existere potest inter homines societas: tale est *jus* cujusque ad libertatem

& ad bona sua, aut ne in corpore vel in bonis suis lædatur. Jura *imperfecta* ea dicuntur, sine quibus in societate commode vivi nequit: tale est jus cujusque ad caritatis officia. Est juris tertium genus *externum*: cum scilicet utilitatis cujusdam remotioris ratio exigit, ne impediatur homines quædam agere, possidere, aut ab aliis deprecari, quæ tamen parum honeste agerentur vel possiderentur, vel deprecarentur: hæc jura externa sæpe oriuntur ex contractibus temerariis, aut legibus civilibus, alioquin necessariis. Tandem jura hujusmodi vel alienari possunt, vel non possunt. Prioris generis sunt ea quæ & vere transferri possunt & translata aliquam præbere utilitatem: quæ vero nequeunt in alium transferri, aut quorum translatio nullius esset utilitatis nequeunt alienari.

Quarto, *jus* a quibusdam definitur „libertas agendi aut suis facultatibus utendi, in statu vero naturæ, quantum permittit recta ratio; in statu autem civili, quantum permittunt civitatis leges. „ Proinde jus hoc sensu legi quodammodo opponitur, quia jus lege coercetur, libertas naturalis legibus civilibus minuitur. At plures jurisconsulti jubent nos omnes actiones humanas concipere tanquam *præceptas*, vel *prohibitās*, vel expresse *permissas*; hanc notionem si admittas, standum erit primæ definitioni, cui congruent hæc duæ ultimæ; id jure fiet, quod secundum legem præceptivam vel permissivam fit, & jus poterit generatim definiri, „facultas homini lege concessa, ad aliquid agendum, habendum, vel ab alio consequendum. „

Hobbius & Spinoza confundunt jus cum *potentia* & *viribus*; hoc ideo faciunt, quod nullam agnoscant legem naturalem qua libertas vel licentia coercetur. Sed manifestum est eos pervertere communes rerum notiones; nam vulgo per *potentiam* intelligimus qualitatem physicam, *jus* vero in com-

muni sermone semper dicit respectum ad regulam, seu est libertas relicta vel permessa a lege.

IV. *Authoritas* est „jus præcipiendi cum obligandi potentia conjunctum. „ Ex supra dictis patet nos per potestatem obligandi, intelligere non cogendi potentiam, sed facultatem ea offerendi creaturis rationalibus ad agendum motiva, quibus sic interius moventur, ut rei fiant proprio iudicio, si parere recusent.

Hobbius *l. de cive cap. 13. §. 5.* omnem auctoritatem seu divinam, seu humanam in potentiam resolvit. Pronuntiatque jus regnandi Deo competere, atque puniendi eos, qui leges suas violant, propter solam potentiam irresistibilem, neque creaturas ad obedientiam teneri nisi propter imbecillitatem. „ Sic etiam, inquit, si quis inter homines cæteros potentia in tantum anteisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure suo discederet, nulla esset: mansisset igitur jus dominii in cæteros omnes propter potentiae excessum, qua & se & illos omnes conservare potuisset. „ Verumtamen potentia & vi solummodo potest cogi homo, obligatio vero perfecta, uti modo dictum est, supponit tales causas, quæ intrinsece hominis conscientiam ita afficiunt, ut ex propriæ rationis consilio agat & iudicet se recte seu jure non posse resistere: & quamquam incassum sit contra vires potentioris tendere, & hoc modo gravius sibi malum arcessere; remanet tamen jus omnes tentandi vias, quibus vis alterius excuti possit. Ipseque Hobbius agnoscit bello captum quamdiu solis vinculis naturalibus confringitur, nulla teneri obligatione ad parendum, donec pactum seu fides intercesserit. Profecto si res aliter se haberet, juvenum & filiorum, propter majorem vim corpoream, in senes & patentes auctoritas esset.

Quod attinet jus divinum imperandi, non est id in sola omnipotentia situm, sed illud habet Deus, quia omnes possidet titulos, qui ad tale jus constituendum conferre ullo modo possunt. Oritur nempe jus inter homines ab *occupatione*, vel *victoria*, vel *acquisitione* & dicitur *jus proprietatis*; ut est jus domini in mancipium, jus victoriæ in bello captum: vel oritur a *beneficiis* ut jus parentum in liberos, benefactoris in beneficiatum: vel oritur ex *præstantia naturæ*, ex qua aliqui derivarunt jus hominum in belluas. Sed Deus hos omnes titulos in summo gradu possidet; nullum esse potest jus majus proprietatis, quam quod oritur ex creatione; Dominus ergo est: nulla re fruimur quam ab ejus liberalitate non accepimus; pater ergo est: si jus quoddam nascatur ex naturæ præstantia, patet, in Deo summum esse atque infinitum.

At præterea divinum regnandi jus multo melius a *sapientia divina* & *ejus bonitate* derivatur, quam ex supra dictis titulis: quippe jus omne lege aliqua constitutum concipimus seu a lege concessum; quod si ita sit, in æterna sapientia, quæ est lex æterna & immutabilis, necesse prorsus est jus fundari divinum: & certe lex æterna illi decernit jus regnandi, qui fines optimos novit, mediaque maxime idonea ad hos optimos fines obtinendos; quique propter infinitam perfectionem omnia optime moderari & vult & potest. Eadem imponit omnibus entibus rationalibus obedientiæ officium, dum ostendit hoc imperium Dei omnibus profuturum, atque idcirco omnium suffragiis esse comprobandum. Non ideo ergo Deus jus habet imperandi, quia omnipotens est, sed quia ejus omnipotens voluntas sanctissima est, æquissima, sapientissima.

ARTICULUS PRIMUS.

De juris seu legis naturalis existentia & in omnes homines diffusionem.

Jus naturale in *digestis* lib. 1. tit. 1. de justitia & jure sic describitur: „jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit; nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, avium quoque commune est.„ At hæc descriptio nimium generalis est, & per jus naturale intelligimus illud jus quod a jurisconsultis Romanis vocatur *jus gentium*, quodque ab ipsis definitur in *institutiis* lib. 1. tit. 2. „id quod naturalis ratio inter homines constituit.„

Per *jus* igitur *naturale* intelligimus „certa vivendi præcepta, quæ singulis hominibus dat ipsa natura hominis rationalis: quæ ut ait orator, non didicimus, accepimus aut legimus; sed ex natura ipsa arripuimus, expressimus, hausimus; ad quæ non docti; sed facti; non instituti, sed imbuti sumus.„ Quæ præcepta cum sint rationis dictata recte *scholastici* legem naturæ in *ratione* posuerunt, *Ciceronem* secuti, qui legem naturalem sic definit: „est enim ratio, mensque sapientis ad jubendum & deterrendum idonea.„ Quibus consonat *Grotius*, juxta quem jus naturale est „dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui ex ejus convenientia cum ipsa natura rationali inesse moralem turpitudinem vel necessitatem moralem, ac consequenter ab authore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.„

Jus hoc in rationis dictatis positum dicitur *naturale* ob duplicem causam: primum quia naturalibus

libus hominis facultatibus innotescit atque ab ipsa quodammodo natura promulgatur. Deinde etiam quia jus naturale in rerum naturis fundatum est, nec suam habet obligandi vim ex arbitraria & positiva legislatoris voluntate: in quo jus naturale differt a jure *voluntario* seu *positivo*, etiam divino: nam hujus præcepta in se indifferentia, vim habent obligandi ex positiva Dei institutione; & qua auctoritate lata sunt, eadem possunt immutari.

Cum legis stricte sumptæ, ut supra notatum est, tres sint præcipue proprietates; nempe ut sit regula agendorum clara & apud omnes promulgata; ut sit profecta a voluntate superioris; ut tandem sit sanctione poenarum & præmiorum confirmata: illas præceptis naturalibus convenire sequentibus articulis astruemus. Jam olim illas *rationi* adscripsit *Cicero* in illo pulcherrimo loco, quem ex libro de republica deperdito servavit *Lactantius* instit. divin. lib. 6. quem hic describere operæ pretium est, cum ea omnia contineat, quæ sunt a nobis in hac secunda sectione disputanda. „Est vera lex, ait, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat; quæ tamen neque probos frustra jubet & vetat, nec improbos jubendo aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est, nec derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus, neque est quærendus explanator aut interpret ejus alius. Nec erit alia lex Romæ; alia Athenis; alia nunc; alia posthac: sed & omnes gentes & omni tempore una lex & sempiterna & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit ipse se fugiet &

naturam hominis aspernabitur; hoc ipso luet maximas poenas, etiam si cætera supplicia, quæ putantur, effugerit. „

FUERUNT inter vetustissimos philosophos non pauci, qui ab opinione jus omne ortum existimarunt, nullum esse inter bonum & malum morale discrimen putarunt, negaruntque quidquam natura justum vel injustum, honestum aut turpe esse. *Calicles* apud *Platonem* sic *Socratem* alloquitur; „veritas, o *Socrates*, ita sese habet; luxuria, intemperantia, licentia, modo facultas suppetat, virtus est atque felicitas. Cætera vero ista speciosa præter naturam adinventata, hominum deliramenta sunt, nugæque penitus contemnendæ. „ Docebat etiam *Carneades*, jura sibi homines pro utilitate sanxisse: scilicet varia pro moribus & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata, jus autem naturale esse nullum: omnes & homines & alias animantes ad utilitates suas, natura ducente ferri, proindeque aut nullam esse justitiam, aut si sit aliqua, summam esse stultitiam: quoniam sibi noceret alienis commodis studens. Ita etiam disputabant *Archelaus*, *Aristippus*, *Epicurus*, *Pyrrho* & alii plures, quos recentiores quidam nostris temporibus secuti sunt.

Imo. *Spinosa* in tractatu theologico - politico. c. 16. habet: per jus & institutum naturæ nihil aliud intelligo, quam regulas naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque ut naturaliter determinatum concipimus ad certo modo agendum & operandum. Exempli gratia, pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur & magni minores comedunt. . . . Nec hic ullam agnoscimus differentiam inter homines & reliqua naturæ individua neque inter homines ratione præditos & inter alios, qui veram rationem ignorant, neque inter fatuos, de-

lirantes & sanos. Quod enim unaquæque res ex legibus suæ naturæ agit, id summo jure agit; nimirum quia agit prout ex natura determinata est, nec aliud potest. Quare inter homines, quamdiu sub imperio solius naturæ vivere considerantur, tam ille qui rationem nondum novit, vel qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quam ille qui ex legibus rationis vitam suam dirigit: hoc est, sicuti sapiens jus summum habet ad omnia quæ ratio dicit, sive ex legibus rationis vivendi; sic & ignarus & animi impotens summum jus habet ad omnia quæ appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi..... Jus itaque naturale uniuscujusque hominis, non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur..... Quidquid itaque unusquisque, qui sub solo naturæ imperio consideratur, sibi utile vel ductu sanæ rationis vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturæ jure appetit, & quacumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocumque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet; & consequenter pro hoste habere illum, qui impedire vult quominus animum expleat suum., Proindeque juxta hunc autorem, ut & ipse alio loco scripsit, „bonum & malum nihil positivum in rebus indicant; sed homines illas boni & mali, ordinis & confusionis notiones sibi efformarunt, postquam sibi persuasissent omnia, quæ fiunt, propter ipsos fieri: tunc in unaquaque re præcipuum judicare debuerunt, quod ipsis utilissimum, & illa omnia præstantissima æstimare, a quibus optime afficiebantur., Hæc Spinoza, quem ideo primum nominavimus, quoniam omnes alios temeritate & infania vincit.

2do. *Hobbius*, quem in multis imitatus est *Spinoza*, ad tollendas leges naturales aliam viam

G g 2

secutus est. In initio libri sui, qui de *cive* inscribitur, negat hominem esse animal *politicum* seu ad societatem aptum natum: eorum, inquit, qui de rebus publicis aliquid conscripserunt, maxima pars vel supponunt, vel petunt, vel postulant, hominem esse animal aptum natum ad societatem; eoque fundamento ita superædificant doctrinam civilem tanquam ad conservationem & totius generis humani regimen nihil aliud opus esset, quam ut homines in pacta & conditiones quasdam, quas ipsi tum leges appellant, consentirent. Quod axioma, quamquam a plurimis receptum, falsum tamen, errorque a nimis levi naturæ humanæ contemplatione profectus est., Si *Hobbius* per societatem nihil aliud intelligeret, nisi *confœderationes civiles & politicas*, ut in nota ad hunc locum se intelligere simulat, minus alienus esset a ratione: sed ipsius ratiocinia omnem omnino tollunt inter homines naturalem conjunctionem, mutuaque omnia officia. Nam imo. docet homines naturaliter sibi invicem esse infestos; „voluntas lædendi, ait, omnibus inest in statu naturæ,, Immo homines vult esse natura ferociores lupis, ursis & serpentibus; ideoque eorum statum naturalem esse statum belli, omnium contra omnes; singulos in ista conditione perpetuo intentos esse in aliis, seu fraude, seu vi, seu quovis alio modo, præoccupandis, „quia, ait, securitatis viam meliorem habet nemo anticipatione:, vel ut alibi scribit: „spes unicuique securitatis conservationisque suæ in eo sita est, ut viribus artibusque propriis proximum suum palam vel ex insidiis præoccupare possit., 2do. Afferit consequenter ad hæc principia, in illo statu naturæ licuisse cuilibet facere quæcumque & in quoscumque libebat, neque lege ulla impeditam fuisse libertatem; adeoque nihil fieri potuisse injustum, nemini inferri injuriam. 3tio. Statuit primam & fundamentalem naturæ legem hanc esse, propter sui conservationem quærendam esse pacem ubi ha-

beri potest; quæ cum juxta illum authorem non nisi pactis iniri queat, „lex naturalis est, ait, pactis standum esse & fidem servandam. „ Ex quo, 4to. concludit regulas boni & mali, justi & injusti, honesti & turpis, esse leges civiles: quod legislator præceperit, id pro bono, quod vetuerit, id pro malo habendum esse; „ideoque, ait, si lex civilis jubeat invadere aliquid, non est illud furtum, adulterium. „ &c. Immo civitati in omnibus obedire quisque tenetur, sive in iis quæ spectant cultum divinum, vel vitæ institutionem, aut etiam speculativas opiniones: „quoniam ad civitatem, ait, pertinet etiam Christianam, quid sit justitia, quid injustitia determinare. „ Hinc & aliud ejus dictum „ nulla lex injusta esse potest. „

Tota hæc Hobbii doctrina inventa olim fuit a vetustissimis Atheis, ut videre licet apud *Platonem* (de rep. lib. II. p. 358. edit. Ficini p. 422.)

3tio. Horum insistens vestigiis author libri recentioris, qui inscribitur *apum fabula*, demonstrare summo studio conatus est, virtutem nequaquam esse naturalem hominis habitum, neque illam esse ex omni parte utilem humanæ societati, sed *privatorum vitia publica esse beneficia*. Etenim contendit, virtutem a politicis & artificiosis hominibus primum introductam esse, ut homines natura disjunctos neque aptos societati in unum colligerent & copularent: ad informandos autem virtutum notionibus hominum animos adulatione usos esse primos legesatores, & persuasisse hominibus, esse se natura a belluis multum separatos, ac naturæ humanæ excellentiam non in appetitu, qui sibi cum belluis communis est, sed in ratione & virtute positam esse: vere excellentis naturæ eos esse & omni laude dignissimos, qui appetitus coercerent, & postpositis propriis utilitatibus studerent publicis com-

modis; fortiorem esse, qui se quam qui fortissima vincit moenia; atque in hac sui ipsius despicientia positam esse animi excellentiam. Propter hanc quam sibi finxit author hic virtutis originem, illam vocat „superbiae ex adulatione conceptam prolem.“ Existimat omnes homines in has fictas notiones consensisse variis adductos motivis: sapientes vero & peritos, quos illas necessarias putarent ad reipublicae pacem & incolumitatem; multitudinem simplicem & rudem, quia revera delusa est; improbos etiam, quia inter communes hasce virtutum notiones privata sua commoda feliciter promovere posse se arbitrabantur. Simili fere modo religionis originem explicaverat Sextus Empiricus.

4to. Horum omnium principia complexus est author libri illius famosi, qui inscribitur *de l'esprit*, cujus jam injecta mentio est, ubi de existentia Dei: sed cujus hoc loco praesertim ratio haberi debet, quod omnes omnium aetatum minutos philosophos impietate, audacia, contumeliosis in omne genus hominum insectationibus longissime post se reliquerit. In novae, quam proponit, ethices elementis ДОСЕТ НІС (a) moralem disciplinam, quae ab origine mundi apud omnes populos quoad praecipua capita obtinuit, eamque ipsam, quam

(a) Sequens systematis nefandi idea descripta est ex *determinatione facultatis theologiae Parisiensis* super isto libro, edita anno 1759: propositiones ex dicto libro extractas, quae ibidem exhibentur, brevitatis causa omitimus, ut minus necessarias, cum earum sensus cum summa fidelitate repraesentetur: paginas ergo libri salummodo indicabimus, ubi lector eas invenire poterit & eodem quo referuntur ordine. Censuram addemus, quod illa non nudam condemnationem, sed brevem & luculentam continet propositionum confutationem viris doctis satis amplam, & quam in sequentibus evolutam & confirmatam juniores theologi inveniant.

nationes Christianæ tanquam divinitus traditam tenent, scientiam esse *vanam & inutilem*, a primis hominibus, qui in societatem convenerunt, morefque sibi finxerunt, temere conditam, ita ut vera ethica etiamnum in incunabulis vagiat infantie obvoluta fasciis; eos omnes, qui hæctenus explicandis hominum officiis operam dederunt, humano generi nihil opis attulisse; introducendam ergo esse *ethicam experimentalem*, quæ factis tantummodo nitatur & a gestis perditorum hominum (ut ab allatis ab authore exemplis patet) repetatur; & omnes veteris doctrinæ retinentes, obstitentesque hujus novæ ethicæ introductioni, tanquam impios, fanaticos, insigniter improbos, generis humani hostes insensissimos, stupiditatis fautores, sceptrum ignorantie tenentes quo populis hebetibus imperent, habendos, & ut tales aperte infamandos (a); — præsentem mundi corporei ordinem ex sola vi materiæ primum indita, post irregulares concreciones innumeras, tandem prodiisse; parique ratione in mundo morali omnia quæ contingunt, videri ex unico etiam exoriri principio, nempe *sensibilitate physica*, qua sola impellente homines ad implenda Dei consilia cæco impetu aguntur; futurumque est ut voluptatis & doloris custodiæ commissi, postquam fuerint diu & temere

(a) Vide pp. 222. 223. 226. 228. 238 & 239. 219 & 220. præfati. I & 2. 296. 154. *Consuræ*. Hæ propositiones sunt falsæ, absurdæ; actiones humanas, quæ ad regulam morum sunt componendæ, pro morum regula perverse constituunt; Dei creatoris providentiæ, quatenus primos homines sine lege sibi relictos fingunt, impie detrahunt; in homines de genere humano optime meritos, & in ipsum genus humanum impudenter sunt contumeliosæ; ministris ecclesiæ & magistratibus Christianis pro-caciter injuriosæ; in Dei prophetas, in apostolos & in ipsum Christum blasphemæ; furoris & dementiæ plenæ.

errorum, passionum & furorum omnium ludibrio jactati, postquam multa absurda tum de moribus, tum de legibus effuderint, incidant aliquando in vera & simplicia tum ethices, tum legislationis principia, ex quibus evolutis pendent ordo & mundi moralis felicitas (a); — in voluptate & dolore sensibili posita esse principia & causas omnium affectuum motuumque animi humani; nec ullo alio desiderio quam voluptatis corporeæ homines inclinari posse; ex his duobus voluptate & dolore, ita fluere omnes actus humanos, ut aliunde exoriri nequeant actiones generosæ, nec magis potis sit homo, amare bonum propter bonum, quam malum propter malum; homines, quidquid agunt, non esse malos nec vituperandos, sed tantum commodis suis mancipatos; voluptatis & doloris sensu, tanquam unico cardine, volvi totum mundum moralem; adeo amore sui ad sola sensibilia, inclinabili, quasi unico fundamento, omnem superstruendam morum institutionem (b); — hominem *ex solo suo*

(a) Vide pag. 322. *Censura.* Hæc propositio est falsa, absurda; mundi genesis temere deformat, & magna ex parte Deo abjudicat systemate Atheis acceptissimo, eoque vanissimo; mundum moralem & totam actionum humanarum seriem necessitati & fatalismo subjicit; Deumque ipsum omnium errorum, scelerum, furorum auctorem aperte declarat, proindeque impie & cum blasphemia providentiam Dei moralem prorsus tollit; omne Atheisticæ impietatis virus, quantum spectat ad mores continet. Quatenus autem eadem propositio innuit, „principia in opere tradita, illa ipsa esse, ex quorum evolutione tandem efflorescet felix mundi moralis status:„ incredibilem auctoris vanitatem & arrogantiam arguit, qua universi generis humani sapientiæ & ipsius Dei legislationi novam suam ethicam audet anteferre.

(b) Vide pp. 366. 326. 230. 52 & 46. nota (b): 73. 73. nota (a). *Censura.* Hæ propositiones sunt falsæ, intimos decori & honesti sensus enecant; innatam hominibus erga se invicem benevolentiam, omnes bonitatis, gratitudinis, æquitatis, miserationis, obsequentiæ, deni-

commodo personali actionum omnium pretium unice æstimare, atque hoc uno quemlibet metiri alterius virtutem & probitatem; eodemque modo a sodalitatibus & a civitatibus probitatem dijudicari; civitatis nihil aut fere nihil interesse civium erga sese invicem probitatem; civilis vero probitatis, quæ sola vera probitas est, & virtutis nomen promeretur atque apud omnes obtinet, finem & objectum (communem nempe utilitatem) fixum quiddam esse & immotum; at media in hunc finem, actiones videlicet humanas, commutabilia esse; omnes ergo actiones in se moraliter indifferentes, ex diverso civitatis statu, nunc utiles, nunc noxias, ex turpibus honestas, & ex honestis turpes evadere; ideo munus esse legislatoris; ut punctum temporis observat & figat, quo unaquæque actio prius honesta in vitiosam, & prius vitiosa in honestam convertatur; moralem disciplinam frivolum quid esse nisi cum legislatione confundatur; utilitati civili sic serviendum, ut, ipsa exigente, omnes affectiones naturales, ipsismet, qui dicitur, humanitatis sensum exuere parati simus; nullam existere posse erga universum genus humanum probitatem, cum nullæ possint esse actiones omnibus practice utiles; sicque demum demonstrari ex *sensibilitate physica* oriri primum *commodum personale*, deinde ex studio commodi personalis ortas esse societates, à societatibus politicis & conventionibus civilibus ortam esse commodum

que humanitatis præfocant affectus, qui virtutum moralium semina sunt & necessitudinis ac pacis humanæ vincula; solam relinquunt cupiditatem diffidorum omniumque vitiorum fontem; sublataque vi voluntatis, cujus est sensitivum appetitum frænare, hominem Deo natum & spiritualium capacem ad conditionem belluarum dejiciunt; & omnia societatis & religionis officia in ipsis primis elementis pervertunt.

nationale, quod quidem originem præbuit nominibus justis & injustis, honestis & turpis; consequenter omnem iustitiam & honestatem ad sensibilitatem physicam tanquam ad fontem esse referendas; (a) — omne virtutum & vitiorum genus a *passionibus* ortum ducens, & generale felicitatis desiderium constanter resolvi in *voluptatem corpoream*; ex sola passionum vehementia, quarum impulsu non solum pericula, dolores, mors temeratur, sed ipsum etiam cælum læcessitur, prorumpere ea facinora quæ omni ævo rapuere admirationem; inter omnes passiones eminere *amorem mulierum*, quo solo ferme moventur nationes omnes legibus excultæ; hinc homines neque ad eximias cujusvis generis dotes informari, neque ardua quæ audere posse, nisi effervescente juventa, qua ætate hujusce libidinis stimulo magis punguntur; hujus solius sensu molestum vitæ onus & iniquam existendi necessitatem suaviter allevari; hominibus, fidei lumine non illustratis, nihil cultu & adoratione dignius quam elegantem mulierum formam; consequenter legislationis perfectæ artem in eo sitam esse, ut, propositis in præmium, pro meriti ratione, voluptatibus corporeis, cives ad præclara gerenda inciten-

(a) Vide pp. 140 & 141. 47 & 48. 54. 73. 119. 81 & 82. 133 & 134. 168. 161. 81 & 82. 240 & 241. 276. *Censura.* Propositiones istæ sunt falsæ, absurdæ, clarissimis mentis notionibus & generosissimis animi affectibus contrariæ; boni & mali moralis discrimen, in immutabilibus rerum essentiis positam & revelatione divina comprobatum, tollunt; vim omnem sensus moralis, rationis & religionis, contra cupiditates, obtundunt; ad omnem pravitatem occultam, ad omnia scelera clanculum perpetranda invitant, immo ad omnia facinora, vi aut dolo, in privatos quosque & in ipsam rempublicam aperte admittenda, quotiescunque spes affulgebit optata consequendi & poenas civiles declinandi; ac proinde sunt privati & societatibus exitiales, juris omnis, naturalis & divini, destructivæ, impiæ, nefariæ, blasphemæ.

tur, cum eo virtus acrius inardescat, quo vividi-
 or pro mercede proponatur voluptas; (a) — ex-
 ceptis maximi momenti actionibus, quas rationi
 subijcere nihil vetat, cæteras vitæ partes unius-
 cujusque arbitrio & passionibus esse temere per-
 mittendas; passionum moderationem exitiosam fore
 civitatibus; prudentiam, si apud omnes obtineret
 cives, fatale munus toti fore nationi; ipsamque
 rationem parvi faciendam; ex levitate atque in-
 considerantia regnorum & universi orbis conserva-
 tionem pendere; indolem semel consuetudine
 flexam ad improbitatem in melius non posse reflec-
 ti; non minus esse deridendum virum moderatum
 si ambitioso insurreret, *excus ambitionis sensus*,
 quam medicum, si ægrotanti obganniret, *ne fe-
 bricitas*; multorum felicitatem alligatam esse passio-
 nibus, ex quibus fiunt miserrimi, qui tamen insa-
 nirent si plus sapere vellent; immo quosdam ita in-

(a) Vide pp. 237, 238, 239. 73 nota (a). 296. 298.
 364. . . . 5. . . . 6. 339 & 340. 363 & 364. 363. *Consur-*
propositiones istæ sunt falsæ, insulsæ, impiæ, turpes, a
furore libidinoso afflatæ; rationem, animi partem nobi-
liorem & ad imperium natam, e solio dejiciunt, ut in
eo appetitum sensitivum, sine more modoque debacchan-
tem, reclamante ipsa natura, monstrose constituant; sum-
mmum bonum animi rationalis, immortalis & ad Dei frui-
tionem facti, ponunt in fluxis & caducis voluptatibus,
quas aspernantur nobiliores animi sensus, & in quibus
nullum est contra corporis dolores, mentis ægritudines
& fortunæ graviores casus solatium; infamem male cohæ-
rentis & absurdeæ legislationis formam effingunt, in qua
præstantiores vires, post exantlatos pro patria labores,
nulla manerent præmia, ad mortem pro salute publica
oppetendam nullum esset incitamentum: in qua perpetua
& intestina de iisdem bonis aut præmiis occupandis ori-
rentur dissidia, eo societati magis exitialia quo cupidita-
tes in singulis essent ardentiores, & laxioribus fræni-
evagarentur; fas jusque omne proculcant, nec satis gravi
nota injuri possunt; ostenduntque quam vana ingenia,
quamque fœda sint inventa hominum a religione aver-
serum.

feliciter a natura factos, ut beati esse nequeant, nisi scelera committant capitalibus expianda suppliciiis; (a) — pudorem esse artem quandam amoris & exquisitoris voluptatis, idque ab institutoribus morum tradendum esse; solutam omni lege & vagam libidinem præjudicatæ quidem, at non sinceræ virtuti opponi, &, sub theologica solum consideratione, non philosophica vel politica, depravationem dici posse, (adeoque contra honestatem non esse, cum juxta auctoris placita ethica cum politica scientia confundenda sit); sumptus, quos in sui cultum faciunt mulieres voluptuariæ, piarum eleemosynis esse utiliores; admissa mulierum communitate, ruptisque omnibus consanguinitatis vinculis, plurimum inde commodi & utilitatis reipublicæ accessurum; qui vitæ pertæsus mortem sibi consciscit, hunc sapientis non minus, quam viri fortis, nominibus insigniendum. (b)

(a) Vide pp. 618. 164. 582 & 583. 573 & 574. 571. *Censura.* Sunt hæ propositiones stultitia & impudentia plenz; non modo expriment fatalissimum omni religioni, fatente authore, pestiferum, sed unum quoddam ex iis, quæ fatalismus in morum perniciem invehit, aperte enuntiant, scilicet sponte eundem quo rapit indoles etiam maxime depravata; scelerum & sceleratorum omnium apologiam continent; saluti privatæ & publicæ ex æquo sunt exitiosæ; in Deum sicut legislatorem & scelerum vindicem blasphemæ, ab omnibus detestandæ & execrandæ.

(b) Vide pp. 159. 141. 146. 150. 157 & 158. 146 & 147. 75. 45. *Censura.* Sunt falsæ, turpes, contrariæ sensibus naturalibus; respective, pudorem seu *verecundiam*, omnis honestatis custodem, pravorumque appetituum moderatorem a natura constitutum cynice impudentes abjiciunt; *vagam libidinem* turpiter commendant, stabilique & individua conjugum felicitati, ac filiorum procreationi & educationi lascivam voluptatem, patribus & matribus ex æquo detestandam, prolique susceptæ exitiosam, anteponunt; opum vana perversaque dispendia pauperum

P R O P O S I T I O.

Est lex naturæ nostræ congruens, diffusa in omnes, quæ vocat ad officium jubendo, vetando a fraude deterret.

P R O B A T I O.

A R G U M E N T U M P R I M U M.

Ex sensibus, affectionibus & facultatibus naturæ humanæ.

Imo. **E**ST quidam *justi & iniqui sensus* omnium hominum animis a natura inlitus, ut supra notatum est: nam est quædam vitæ ratio, quam necessario probamus; sunt quædam vivendi principia tam evidentis æquitatis & sapientiæ, ut ab illis admit- tendis temperare nemo possit, quæ temporum omnium & locorum omnium communia sunt, quæ doctis & indoctis sponte innotescunt. Qualia sunt

sustentationi, vanitatem caritati & honestæ liberalitati crudeliter præferunt; conjugii & sanguinis vincula arctissima, humano generi conservando necessaria, penitus rescindunt; cum societatis domesticæ mutuis officiis illam simul vitæ suavitatem, quæ in iisdem præstandis posita est, auferunt, & in parentibus & filiis præcipua laboris & industriæ incitamenta præfocant; furorem hominum de vita sua statuentium, quem sui amor & prudentia, in patriam caritas, Dei voluntas tam naturali quam revelata lege manifestata, cohibere debent, & quem ex ignavia & animi infirmitate natum docuerunt philosophi vel ethnici, sapientiæ & fortitudini absurdissime adscribunt; denique vitæ privatæ, domesticæ & civilis officia, quolibet jure consignata, ne farle pervertunt.

illa, suum cuique tribuendum, fidem servandam, beneficiis gratum animum deberi: „quæ autem natio, ut ait *Citero*, non comitatem, non benignitatem, non gratum animum & beneficii memorem diligit? Quæ superbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aspernatur, non odit? „ Sensum hunc moralem nobis inesse conscientia intelligitur, argumentis demonstrare vanè contenderemus: est quippe analogus illi intuitivæ veritatis perceptioni, quæ omnis est scientiæ fundamentum; aut illi gustus sensationi, qua cibos distinguimus; ac sicut sublata illa intuitiva veritatis perceptione, nullam haberemus veritatis & falsitatis notionem; neque sine illa gustus sensatione essent ulli sapes: sic sublato illo iusti atque iniqui, honesti & turpis sensu, nulla esset vocabulorum illorum vis & potestas: hic sensus tam naturalis est, tam constans & uniformis, ut nullis possit præfocari præiudiciis, aut passionibus extingui; ejus sanctissimum iudicium nullis præmiis corrumpi potest; viget in sceleratissimis hominibus, quibus ita gratiosa virtus est, ut invite probent meliores.

2do. *Ratio* habet potestatem legis proprie dicte: nam ad hoc duo requiruntur, ut sit ratio cuique homini in actionibus suis perpetuus & domesticus monitor, & ut moneat cum *authoritate*. Atqui *primo* ratio quemque in instituenda vita & in singulis ferme actionibus monet: quia hujus facultatis vi quisque vel invitus percipit rerum relationes ac suarum actionum effectus & consequentias, earumdemque cum finibus, quos sensus naturales probant, convenientiam vel disconvenientiam. Hæc nisi quisque perciperet non esset rationalis, ageret impetu cæco, more belluarum, sine consilio. Si autem has convenientias percipit: ergo ratione dirigitur; cum dirigi, sit doceri quibus mediis fines attingi possunt, quos sibi aliquis præ-

ponit. *Secundo* vero, ratio monet cum authoritate, seu, quod idem est, rationis dictata necessario & naturaliter approbamus; quia hæc approbatio a perceptione convenientiæ actionis alicujus cum finibus nostris, v. g. cum felicitate separari nequit; tunc enim idem sensus qui probat finem, necessario etiam probat media ad finem conducentia. Quapropter quoties homo propter animi perturbationem non agit juxta perceptas rerum relationes, secum ipse divisus est; ex partibus quodammodo dissentientibus componitur, ex quarum conflictu angores sequuntur & ægritudines animi. Ergo cum homo rationis monita nequeat contemnere, quin naturam hominis aspernetur & ipse se fugiat, est naturæ lex ratio, quæ vocat ad officium jubendo, vetando a fraude deterret.

3tio. Est in singulis hominibus *conscientia*, per quam intelligimus non justis & iniquis apprehensionem, neque judicia rationis, sed meriti & demeriti sensum, innocentiam & delicti conscientiam; suavem illam jucundamque voluptatis affectionem, quæ vitam juxta rationis dictata institutam comitatur semper, terroresque illos & metus graves, quibus perturbantur & eliduntur ii, qui magistram vitæ rationem sequi recusant. Hanc innocentiam & delicti conscientiam inesse singulis hominibus neque ab ipsis impiis & Atheis abesse confitetur *Lucretius* in his sequentibus versibus initio libri tertii.

Nam quod sæpe homines morbos magis esse timendos,
 Infamemque ferunt vitam, quam Tartara lethi,
 Et se scire animi naturam sanguinis esse;
 Nec quidquam prorsus nostræ rationis egere;
 Hinc licet advertas animum magis omnia laudis,
 Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
 Jactari causa, quam quod res ipsa probetur.
 Extorres lidem patria, longeque fugati
 Conspectu ex hominum fœdari crimine turpi

Omnibus ærumnis affecti denique vivunt;
 Et quocumque tamen miseri venere parentant,
 Et nigras mactant pecudes & manibus, divis
 Inferias mittunt; multoque in rebus acerbis
 Acrisus advertunt animos ad religionem.
 Quo magis in dubiis hominem spectare periculis
 Convenit, adversisque in rebus noscere qui sit;
 Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
 Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res.

Malos igitur, confitente Atheismi defensore, infectantur furizæ, non ardentibus tædis ut in fabulis, sed angore conscientizæ & fraudis cruciatu; dumque omni metu solutos se prædicant, & induunt personam, quæ in rebus acerbis eripitur. Atqui hæc involuntaria sui condemnatio arguit inter bonum & malum morale discrimen ab ipsa natura positum: alias cur homines mali proprias condemnarent actiones & sibi ipsis irascerentur? Cur supposita futura vita arbitrantur sibi potius pertimescendum, quam bonis; se potius divini numinis iracundiam experturos, quam pios & honestos? Unde horum fiducia, illorum diffidentia? Cur non suspicantur mali Deum ipsis favere, & honestos pœnis esse affecturum? Si illi, quos dicimus malos, vivant sapienter, si naturæ pareant, si rationi, uti contendunt, obtemperent sua quærentes commoda, cur tantæ ægritudines, tantæ anxietates? Certo credant Deum nedum ipsis succenseat, potius esse remuneratum. Sed si cogitare nequeamus Deum honestis inimicum, malorum patronum; ergo dividit & separat malos a bonis hominis natura, & consequenter etiam actiones hominis natura ipsa dijudicantur.

4to. Sensui interno, rationi & conscientizæ consentiunt *naturales* hominis *propensiones*. Nam si particulatim consideremus omnia vitæ officia, sive
 adver-

adversus Deum, five erga nosmetipsos, five erga alios, nullum est quod aliqua propensione naturali nobis non sit commendatum. *Primo* nequimus cogitare excellentissimam Dei naturam & perfectiones infinitas, quin admiratione teneamur, & ad augustissimi numinis *adorationem* sponte procumbamus: nec liberalem ejus & effusam in creaturas suas bonitatem, quin *gratos* experiamur pro beneficiis acceptis *sensus*: nec *præsidem* Deum supra & circa nos stare, factorum dictorumque censorem sine *ob-servantia* & *reverentia*: alias unde factum est, ut omnes gentes in colendo Deo consenserint? Sic etiam *secundo* insitis naturæ affectibus cum aliis hominibus jungimur & ad mutua officia inclinamur. Inest omnibus hominibus generalis benevolentia & gratuita bonitas, cujus tanta vis est, ut ignotis periclitantibus ultro succurramus & naturali commiseratione in omnium miserorum opem commoveamur. Hunc sensum omnibus iudicatum esse probat plausus ille, quo in theatro Romano exceptum fuisse legimus hunc poëtæ comici versiculum: *homo sum, humani nihil a me alienum puto*. Præterea prolis amor in parentibus & liberorum mutua pietas, amor patriæ, amicitia, gratitudo, & aliæ omnes benevolæ affectiones, in quibus est posita omnis vitæ felicitas, ad officia nos ducunt gratuita, etiam cum jactura nostrorum commodorum & vitæ quoque periculo. Hisce affectionibus nullo modo contrariæ sunt cæteræ omnes, ut pudor & verecundia, honoris sensus, estimationis & gloriæ cupiditas, ex malorum prospera fortuna indignatio, immo vero confirmant naturalia officia. *Tertio* denique, quemque sibi commendari a natura, & excitari ad quærenda ea, quæ sunt conservantia sui status & ejusdem perfecti-entia, nullus dubitat. Ergo nullum est officium, quod nobis non commendetur, non solum a ratione, sed ab appetitu; nullus est naturæ instinctus;

vel inclinatio, vel passio, quæ si sit temperata, vitæ humanæ non afferat utilitatem; non sit sensui morali, rationi, conscientiæ congrua, & cum honestate conjuncta.

Et vero lex naturæ omnis caritate in omnes diffusa continetur, rationisque dictata omnia, diligere alios & benefacere præcipiunt. Atqui ad diligendum & benefaciendum, inclinare maxime propensiones naturales, ex eo patet, quod mentem quadam perfundant suavitate & per se ac sua sponte comprobentur omnes motus benigni. In iis quisque sibi placet; lubens iisdem, tanquam naturæ accommodatis, indulget, & similes quoque in aliis comprobatur & veneratur: contrarii autem motus ut ira, odium, invidentia, ultionis appetitio & malevolentia omnis sunt proxime & per se molesti; in iis recordandis nemo sibi placet, aut similes in aliis comprobare potest. Præterea, ut observavit *Cartesius* in tractatu de *passionibus*, amor ad optimum corporis habitum multum conducit: odium quædam tristitia est inimica naturæ, quæ cor contrahendo liberum sanguinis fluxum impedit.

5to. Tandem, ipsæ corporis habilitates & motus spontanei indicant, quid naturæ congruat, quid non congruat. Quanta vultui venustas accedit ex amica lætitia, socia hilaritate, lætaque sympathia & gratulatione! Quanta pulchritudo ex animo sedato & constanti, sibi recte conscio, atque ex interna sui comprobatione! In amici vultu ejusque qui grato beneficii sensu movetur, quæ gratia, quamque mitis flamma ex benignis emicat oculis? Si e contrario intentetur injuria; ubi ejusdem propulsandæ spes est, in vultu torvo se prodit ira, trucibus ex oculis ignes corruscant terribiles: si mali avertendi spes nulla est, quanta eloquentiæ vi instruxit natura non homines solum, sed & muta

animantia , premente tristitia , dolore , vel metu graviore ! Qualis illa vox flebilis & querula , qualis vultus oculique mœsti & dejecti , suspiria , lacrymæ , gemitus ! Quanta eorum omnium vis ad commiserationem apud omnes excitandam , quo promptius opem ferant vel ab incepta injuria abstineant ! Nulla ergo pars est humanæ naturæ , ex qua leges naturales non possimus colligere.

ARGUMENTUM SECUNDUM

Ex observatione in aliorum hominum ingenium & mores.

1mo. Certissima est illa *Socratis & Platonis* observatio , nullum esse juvenem rudem & omni vacuum præjudicio ; qui , si recte & methodice seu de rebus speculativis seu de practicis morum regulis interrogetur , non apte respondeat : ex quo experimento alii concludebant , scientiam esse remissentiam ; alii vero concludunt veritates primas , tum eas quæ ad vitam pertinent humanam , innatas esse & a prima origine insitas : hoc saltem sequitur , esse rerum relationes in ipsa natura fundatas , earumque convenientias & disconvenientias non ex alicujus arbitrio fingi , sed ab ipsa natura edoceri.

2do. Constat experientia perditos homines , qui sua commoda sine honestate & pudore prosequuntur , æquum ferre judicium de aliorum hominum actionibus : ex quo concludit *Plato lib. 2. de legibus* , „divinam esse virtutis vim , quæ nulla vinci potest morum perversitate. „

3tio. Experimur flagitiosos & sceleratos homines aliquam virtutis rationem habere : „ nam , ut

H h 2

ait *Cicero* , „qui est aut quis unquam fuit , aut avaritia tam ardentis , aut tam effrænatis cupiditatibus , ut eandem istam rem , quam adipisci scelere quovis velit , non multis partibus malit ad sese , etiam omni impunitate proposita , sine facinore quam illo modo pervenire ? „ Ergo improbitatem refugit vel ipsa natura corruptissima.

4to. Nullus est , qui suas actiones etiam turpissimas defendere non studeat & illis recti speciem induere. „ Impiorum nemo , ut habet *Cicero* , tam audax unquam fuit , quin aut abnueret esse commissum a se facinus , aut justis sui doloris causam aliquam fingeret , defensionemque facinoris a naturæ jure aliquo quæreret. „

Rationes has pulchre complexus est *Seneca de ben.* l. 4. c. 17. „ Placet inquit , suapte natura , adeoque gratiosa virtus est , ut infinitum sit etiam malis , probare meliores. Quis est qui non beneficus videri velit ? Qui non inter scelera & injurias opinionem bonitatis affectet ? Qui non ipsis , quæ impotentissime fecit , speciem aliquam induat recti ? Velit quoque iis beneficium dedisse , quos læsit ? Gratias quoque agi sibi ab his , quos afflixere , patiuntur , bonosque se ac liberales fingunt ; quia præstare non possunt. Quod non facerent , nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere & nequitiam abdere , cujus fructus concupiscitur , ipsa vero odio pudorque est : neque quisquam tantum a naturali lege descivit , & hominem exiit , ut animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis , qui raptò vivunt , an ad illa quæ latrociniiis & furtis consequuntur , malint ratione bona pervenire ? Optabit ille , cui grassari & transeuntes percutere quæstus est , potius illa invenire , quam eripere. Neminem reperies , qui non nequitiae præmiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habe-

mus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit, etiam qui non sequuntur illam vident. „

ARGUMENTUM TERTIUM.

Ex testimonio hominum.

Populorum consensus naturæ vox est, sapientum omnium autoritas maximum veritatis argumentum est. Sed esse legem naturalem & infitas a natura iusti & iniusti notiones omnes populi agnoverunt, omnes sapientes & legislatores putarunt. „ Hanc, video, (inquit *Tullius de legibus lib. 2.*) sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitam, nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientiam. „ Plura testimonia ex philosophis & poetis congerere, in re tam clara supervacaneum videtur.

CONFUTATIO SCEPTICORUM.

Objicies cum *Sexto Empirico & Scepticis*: est jus omne non a natura sed ab opinione ortum, & illa vivendi præcepta, morumque principia, quæ naturæ leges dicuntur, ad naturam minime pertinent, nihilque aliud sunt quam præjudicatæ infantis & educationis opiniones, ad quas docti & instituti sumus.

Respondeo, prudentem & sedulam institutionem multum valere ad explicandas leges, quibus a natura imbuti sumus, ad evolvendas complicatas animi notiones; multum conferre ad primarum intelligentiarum & scientiæ seminum, incremen-

tum: „doctrinam sane vim promovet infitam, rectique mores pectora roborant.„ Sed si nulla sit naturæ vis, qui sit ut notiones justī & iniqui tam generales sint, tam alte mentibus infideant, ut extirpari nequaquam possint? Nam „opinionum commenta delet dies, naturæ tantum judicia confirmat.„ Exuuntur certe a viris philosophis, quæ nonnisi ab infantia ac institutione vim acceperunt opiniones, sed ista naturæ præcepta quo magis excutiuntur & ponderantur a viris attentis & meditationi assuetis, eo magis sese illis commendant, eo solidioribus nixa fundamentis altiusque infixæ mentibusprehenduntur.

Instabis: si essent ullæ naturæ leges, essent illæ ab ipsa mentis origine animis nostris innatæ; essent universales & omnibus hominibus per se notæ; essent ubique & semper uniformes atque constantes. Nam quod naturale est, hisce dignoscitur criteriis: ab ipsa rei origine in illa apparet & conspicuum est: omnibus convenit naturæ individuis seu plane universale est: immutabile est, naturamque semper eodem modo afficit, nec in diversis dispar & dissimile esse potest: sic *v. g.* feli naturale est, muribus infestum esse; naturale est malo aureæ, ferre mala aurea; naturale est homini, videre, sentire. Atqui nullum est vitæ moralis principium, cujus semper conscii fuimus; de quo inter omnes convenit; quodque ubique & semper, constanter & uniformiter receptum fuit. Sunt quippe quidam homines, qui ferarum more nihil aliud habent in animo quam ut vitam corpusque tueantur, & qui de Deo & religione, de virtute & vitio numquam cogitarunt: *Richier* in ep. quæ est inter epistolas *Calvini* 237. de *Brasilienfibus* scribit. „Bonum a malo non secernunt, vitia, quæ natura in cæteris gentibus arguit, loco virtutis habent; saltem vitiorum turpitudinem non agnoscunt, adeo, ut hac in

re a brutis parum differant. Cæterum quod omnium perniciosissimum est, latet eos an sit Deus; tantum abest ut legem ejus observent, vel potentiam & bonitatem ejus mirentur. Quo fit ut sit nobis prorsus adempta spes lucrificandi eos Christo, quod ut omnium est gravissimum, ita inter cætera maxime ægre ferimus. Legimus etiam apud *Thevenotium* quemdam esse Asiæ populum, apud quem statim ac desperatus est ægrotorum status & morti proximi creduntur, mos est illos extra domum projicere, ubi aëris inclementiæ expositi misere intereunt: memorantur & alii populi, qui feminas bello captas pro concubinis servant & liberos ex illis genitos ad annum usque decimum tertium saginatos, tandem mactare & manducare consueverunt; eandemque sortem experiuntur miseræ matres, ubi liberos gignere desinunt. Alia multa ejusdem generis, nec minus a nostris usibus abhorrentia apud historicos & peregrinatores legi possunt. Nulla sunt ergo præcepta vivendi, quæ ad naturam humanam pertinent, sed opiniones omnes animis nostris adhuc teneris instillantur & consuetudine roborantur.

Respondeo imo. nego majorem. Negare quippe licet illa naturæ criteria ut sunt in objectione exposita, quod scilicet quodcumque naturale est, illud debeat in rei origine deprehendi; esse omnibus sine ulla exceptione per se notum; aut esse omnino constans & uniforme.

imo. Enim sunt plura insita in natura, quæ non nisi post certas temporum periodos explicantur, adolêscunt & conspicua evadunt: sic arbores non statim folia, flores & fructus explicant, nec nisi post confirmatam ætate stirpem: nemo tamen negaverit fructus cujuslibet arboris proprios illi esse naturales. Multæ sunt etiam in hominibus sicut

H h 4

in cæteris animantibus propensiones, quæ in primo ortu conspicuæ nequaquam sunt, quæ tamen labentibus annis nascuntur & quandam accipiunt maturitatem. Quamvis ergo præcepta vivendi menti nostræ non innotescant, nisi post confirmatam annis ætatem, non minus nota naturaliter dicenda sunt.

2do. Id omne quod naturale est, non propterea est omnibus sine exceptione per se notum: quamvis nulla esset opinio, nullum vitæ moralis principium, in quo omnes convenirent, tamen ex eo minime sequitur, non esse legem naturæ nostræ congruam, & principia vitæ moralis naturalia. Nam ut non discedamus ab exemplo jam proposito & ad elucidandum hanc materiam aptissimo, certe naturale est malo aureæ, ferre mala aurea; sed si plantetur in septentrionalibus Europæ plagis non gemmabit, non induet se in florem, non fructum dabit; in Gallia nostra cum magno cultu fructus feret mediocres: sed in Lusitania sponte & sine cultura fructum explicabit pulcherrimum. Itaque licet ad naturam illius arboris pertineat, mala ferre aurea, tamen ad florum fructusque explicationem conferunt soli humor, cæli temperies, hominis labor & cultura. Idem dicendum est de mente humana: parvulos dedit nobis natura igniculos, ut loquitur *Cicero*, quos multi malis moribus & opinionibus depravatis sic restringunt, ut nusquam naturæ lumen appareat. Fovenda sunt, quæ dedit natura scientia semina, attentione & meditatione explicanda sunt, tum adolescere illa videmus & perfectam assequi ætatem.

3tio. Ut aliquid naturale censeatur non debet esse omnino constans & uniforme: quamvis enim divini numinis cultus varius sit apud varias gentes; varia sit apud varios populos forma regiminis; non exinde sequitur nos ad cultum religiosum & societatem civilem non esse naturaliter in-

clinatos. Quid tam naturale quam oratio? Quam diversa tamen apud varios populos obtinuit? Ergo potest esse aliquid naturale, quod ab origine non fuit conspicuum, quod ab omnibus sine exceptione cognitum non fuit, nec in omnibus est uniforme.

Sed quoniam hoc ex opinionum varietate argumentum adversariis nostris videri solet palmare & invictum, fusius discutiendum est, monstrandumque unde oriatur hæc opinionum varietas & in hominum moribus & institutis dissensio. Accipit enim a natura homo, non solum sui corporis conservandi curam, sed etiam ornandi animi; nam ut corpus natura imbecillum est, & non nisi exercitiis cibisque convenientibus roboratur; sic & animus angustiis a natura primum constrictus limitibus, meditatione cogitationes profert, nutritur veritatis studio, contentione & ingenii exercitationibus confirmatur. Si vitam agimus more belluarum subitis sensuum acti impulsibus, sine ulla de vitæ summa deliberatione, nulla erit in vita constantia, & figura magis quam vitæ ratio nos ab animantibus dividet. Mens humana itaque in ortu primo tabula est fere rasa, quam sculpere debemus; terra est, ferax quidem, veritatis atque virtutis fata seminibus; sed quam fodere atque exercere oportet. Non sunt certe sic innatæ omnium hominum animis ideæ aut ingenita vivendi principia, ut eadem omnium hominum mentibus sponte obversentur, sed rerum notiones successive ex usu facultatum & ex meditatione accipimus, illæque ideæ solum sunt omnibus hominibus communes, quæ per sensus irruunt quodammodo in animos; illæ vero quas ex meditatione accipimus, possunt quamplurimis nunquam innotescere: e. g. qui rebus mathematicis nunquam dederunt operam, nul-

lam habent cognitionem proprietatum *parabolæ* aut *hyperbolæ*, atque illa propositio evidentissima, *in circulo linea ordinata ad diametrum est media proportionalis inter duas diametri abscissas*, nullam habet significationem pro innumeris hominibus, qui de *diametro*, *abscissa*, & *media proportionali* non audierunt: nec intellectis terminis veritas hæc statim innotescit. Possunt alii rerum multo magis evidentium ignoratione laborare: sic quamvis vix ulla veritas sit, quæ clarior est entis summe perfecti & infiniti existentia; tamen ille qui rebus intenderet, nisi quantum ad vitam tuendam inservire possunt, neque admirabilem rerum ordinem & divini consilii vestigia, neque sui animi virtutes & abstractas notiones contempleretur, diu vivere posset sine distincta cogitatione entis perfecti. Neque solum homines quandoque non consequuntur cognitionem illarum veritatum, quæ quandam idearum seriem & complexionem postulant: sed nec duarum simplicissimarum convenientiam cernunt, quia ipsis nunquam accidit, duas illas ideas secum componere & uno complecti cogitatu. Sic quamvis naturalis sit & valde evidens scientia numerorum; tamen memorantur aliqui populi, qui ad numerum vigesimum vel decimum calculos tantum inire solent. Quamobrem si qui homines sint aut integræ etiam nationes, qui rationem haudquaquam coluerunt, admirationem nostram habere non debet, quod multa ignorent moralis philosophiæ principia, seu speculativa, seu practica. Verumtamen sicut non minus pertinet ad naturam soli feracis, ut arboribus nutriendis aptum sit, licet subactum esse debeat; ita neque ad hominis naturam minus pertinent leges naturales, quod non nisi illis mentibus innotescant, quarum facultates meditatione vel doctrina sunt explicatæ. Ut principia quædam vitæ moralis dici possint naturalia, sufficit ut attentas mentes sua percellant evidentia, & ut illis semel perceptis constanter,

& immobiliter ab omnibus adhæreatur: ridicule certe ex hominum ignorantia ducitur argumentum; & ut aliquam possit habere vim ad convellendam nostram conclusionem opinionum inter homines varietas, ostendendum esset diffensionem non minorem esse inter eos, qui ad veritatis investigationem animos ingenuos & veri cupidos contulerunt. Ut ait *Aristoteles l. 2. pol.*, „quid naturale fit, spectandum in his qui bene secundum naturam se habent, non in depravatis.,

Respondeo 2do. nego minorem. Multa enim a veritate valde remota narrare solent itinerum scriptores; neque facile crediderim uspiam esse mortalem aliquem omni sensu honestatis vacuum aut divini numinis metu solutum. Illi quorum testimonio nituntur assertiones in objectione positæ, temere plerumque pronuntiant de illis populis, quorum sermonem & mores, animique cogitata intelligere non potuerunt; aut etiam eos malitiose calumniati sunt, quod supra confecimus ubi de consensu nationum circa Dei existentiam. Legimus ipsos Judæos & Christianos, quorum disciplina cæterarum gentium religionibus sanctitate tantopere præstat, a multis olim gentilibus Atheisticæ impietatis & maximorum scelerum accusatos fuisse.

Pleræque illæ etiam consuetudines, quæ ab æquitate & humanitate nobis alienissimæ videntur, recta quidem principia supponunt, sed perperam & contra omnem rationem ad rem aptata. Sic qui ægros morti proximos atque desperatos aëris exponunt inclementiæ, aut, quod verius est, in suis tuguriis deserunt, sic agunt ex humanitatis & commiserationis sensu, ipsis ægris rogantibus, ne scilicet eorum languor producat, finemque citius doloribus insanabilibus imponant. Quod de feminis bello captis, eorumque liberis ad cædem & epulas saginatis refertur, valde est incredibile, eoque ma-

gis quod ex aliis relationibus noverimus, plerisque barbaros, qui hostium carne vescuntur, illas ingratas epulas sine voluptate parare, ultionis causa & ex vana gloria, ut par hostibus referant. Præterea fortassis apud illos populos, qui omni carent industria & arte, difficile victus comparatur atque ad sustentandam suam & suorum vitam hæc in hostes crudelitas quodammodo necessaria est. Quid non suadet dira fames?

Instabis 2do. Atque non solum apud barbaras gentes obtinet illa opinionum varietas & perversitas morum; sed etiam in illis regionibus, quæ legibus gubernantur, magna est in religione & institutis diversitas: immo etiam in iis, ubi artes & scientiæ maxime floruerunt, in Græcia scilicet & Romana republica, ubi tot ac tanti viri in rerum divinarum investigatione & recludendis doctrinæ moralis fontibus assidue laborarunt, fuerunt tamen tam variæ tamque discrepantes sententiæ circa Dei naturam, summum bonum & alia morum fundamenta, ut illas dinumerare molestum sit, & Cicero concluderit prudenter a rebus tam incertis *Academicos* assensionem cohibuisse.

Respondeo in illis gentibus, quæ legibus gubernantur illam varietatem opinionum non esse plerumque circa moralis vitæ principia practica; vel si fuerunt quædam perversa apud quasdam gentes instituta, uti apud *Carthaginenses*, qui liberos suos Diis immolare solebant, ex populi stupiditate & ignorantia primum orta, consuetudine robur acceperunt. Sicut enim malos corporis habitus ex aliorum imitatione contrahimus, ita quoque & pravi habitus cogitandi quandoque ingenerantur, ideasque sociamus, quæ nullam habent convenientiam; quia sic societas a magistris vel parentibus accepimus. Raro vulgus hominum suum adhibet iudicium, sed id habet ratum, quod ab iis quos probat iudicatum

videt. Ut habet *Cicero*: „ multi ante tenentur adfricti, quam quid est optimum judicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti de rebus incognitis judicant: & ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam quasi ad saxum adhærescunt. „ Certe falsa erat illa divinæ justitiæ notio in illis hominibus, qui illam cæde hominum placari existimabant, sed hunc errorem cum lacte suserant, neque eum ad examen revocare unquam in mentem incidit, aut vetabat superstitio. Attamen illæ falsæ idearum conjunctiones fortuitæ omnino sunt, constantes esse nequeunt; veritas sola immota est, sola est naturalis; cum in rerum fundata sit naturis, & ab ea semel percepta nequaquam divelli possimus.

Quod vero attinet philosophos & legislatores, constat eos non nisi circa res obscuriores dissensisse. Nam non sunt omnes vitæ regulæ æqualiter certæ; justî & æqui limites, quandoque difficile determinantur. Sunt quædam vitæ instituta, quæ primo intuitu vel naturæ nostræ congruentia & æqua videntur, vel ab omni ratione aliena: neque confundi magis possunt opposita hæc vivendi principia, quam duo vividissimi colores. Sed in rebus minoris momenti & conclusionibus magis remotis a generalibus morum principiis magna potest esse ambiguitas: uti si duos vel tres colores misceas, tandem effices ex æquali fere illorum mixtura colorem medium, in quo nequaquam poteris deprehendere, quinam e duobus vel tribus coloribus majore copia contineatur. Sunt quædam certe quæstiones, de quibus varie statuerunt legislatores: v. g. de uxoris repudiandæ libertate, de sanguineorum matrimoniis, de pecuniæ locatione & usura, de vi jurisjurandi per vim extorti, &

cæteris ejusmodi; quia habent hæ quæstiones varios aspectus neque omnino evidens est, quid semper & in singulis circumstantiis præscribat ratio, aut quid magis conferat ad societatis communem utilitatem: sed primum & fundamentale vitæ civilis principium, nempe quærendum esse bonum publicum; & officia omnia justitiæ & caritatis à legislatoribus omnibus commendata sunt. Lex illa Spartiaca, quam afferre solent in exemplum adversarii, quæ permittebat junioribus fraude subripere aliorum res, præsertim edulia, data a *Lycurgo* ad excitandam civium vigilantiam & ad adolescentium acuendam industriam, & ut discerent a pueritia noctu vigilare, interdum fallere, struere insidias, exploratores habere, & sic adulti bello essent utiliores, quantumvis sit ridicula, injusta tamen non fuit; nam leges circa bonorum proprietatem non sunt immutabiles, nec illæ subdolæ subreptiones crimen habebant furti; cum lex ista facta fuerit consensu civium, unusquisque de suo jure cessisse putandus est. Sed nunquam fuit lege aliqua permillum, rapere, & bona sua tuentem occidere. Nunquam lege licuit, fidem violare, pacta pro lubitu rescindere. Quandoquidem igitur dividit communis hominum intelligentia bonum & malum morale in aliquibus casibus; in rebus etiam minoris momenti discrimen esse colligendum est, licet propter rationis imbecillitatem illud cernere non valeamus; nedum concludere debeamus, ex eo quod non nisi difficile determinantur conclusiones a principiis remotæ, ideo ambigua esse principia.

Quod vero spectat eos, quos *Cicero* vocat *minutos philosophos*, Atheos omnes, Scepticos, Epicureos; quanta sit horum autoritas supra expendimus, ubi de existentia Dei.

CONFUTATIO SPINOSÆ.

Objicies 2do. cum *Spinosæ*: jus naturale uniuscujusque non tam sana ratione quam cupiditate determinatur. „Quidquid unusquisque sibi utile, vel ductu sanæ rationis, vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturæ jure appetit, & quacumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocumque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet. „

„Nam per jus & institutum naturæ nihil intelligi potest, quam regulæ naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo agendum. „ Atqui determinamur ad agendum ex appetitu & juxta leges appetitus, etiam majori vi, quam ex sana ratione aut juxta leges sanæ rationis. Ergo jus naturæ cupiditate potius quam recta ratione determinatur.

Respondeo nego antecedens: duplex quidem est vis animorum *ratio & appetitus*; sed ea est facultatis utriusque natura, ut ad rationem omnis pertineat authoritas, appetitum vero illius imperio subditum esse necesse sit. Quippe ratio natura sua dominium exercet, cujus vim in imperando tollere nequeas, quin etiam ipsam sustuleris: appetitus vero ubi affectat imperium naturam omnem pervertit; illius commotiones cæci sunt impetus, qui ad fines etiam versus quos inclinant obtinendos ducere nequeunt; oportet illos coerceri quasi fræno, ne fines omnes prætergrediantur. Ab appetitu etiam, ut notat *Cicero*, „non modo animus perturbatur sed etiam corpus: licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut metu

commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statulque mutantur. Ex quibus illud intelligitur, appetitus omnes contrahendos, sedandosque, excitandamque animi animadversionem diligentiamque, ut nequid temere, fortuito, inconsiderate, negligenterque agamus., Appetitum igitur regere rationis officium est, jus est a natura ipsa concessum; & quoties ullius appetitus impetu contra ejus nitimur vetitum, regem & a natura datum ducem vitæ deserimus, partesque sequimur usurpatoris violenti, cui nulla competere potest authoritas; cujus cum nulla sit gubernandi ars & prudentia in certam abripiet ruinam.

Ad confirmationem antecedentis respondeo, imo. nego majorem: nam per jus & institutum naturæ humanæ non intelliguntur regulæ secundum quas homines ad agendum determinantur; sed regulæ secundum quas inviti agnoscunt se agere debere: non intelliguntur motiva electionis seu motiva omnia voluntatem ad agendum excitantia, quæ sæpè militant adversus rationem; sed motiva approbationis, quæ omnino diversa sunt. Hæc pertinent ad intellectum, sunt rationis judicia & dictamina conscientiæ, tam sancta quidem ut nullis possint corrumpi præmiis; quorum tanta vis est, ut impotenti appetitus commotioni parere sine angore non possimus & inviti dicamus, *video meliora proboque, deteriora sequor*. Motiva contra electionis, quæ militant adversus rationem, cæci sunt impetus, quibus mentes & corpora perturbantur, morbi sunt potius quam vivendi regulæ. Quid enim tam absurdum est quam regulam appellare, rem tam variam & multiplicem, quæ nunquam sibi constat & qua perpetuo in contrarias partes distrahimur. Certe de natura regulæ est, ut sit uniformis, constans,

stans, flecti nescia; & hæc qualitates solis dictationis rationis in rerum positis natura convenire possunt.

Respondeo 2do. distinguo minorem: determinamur *naturaliter* ad agendum ex appetitu & juxta leges appetitus, id est, a principio vere naturali, & naturam sequimur minus principalem quæ magistra vitæ esse nequit, concedo: determinamur ad agendum ex appetitu & juxta leges appetitus, *naturaliter*, id est, a facultate cui a natura data est authoritas & agimus secundum naturam perfectam aut adæquate spectatam, nego. Ideoque aliquid dici potest *naturale* & fieri *secundum naturam* diverso sensu. 1mo. Naturale illud dicitur, quod ab interno principio oritur, quo sensu iracundia, invidia, & vitia omnia naturalia sunt: & hoc sensu homo eodem tempore secundum & contra naturam agere potest, nam sæpe duabus passionibus in contrarias partes impellitur. 2do. Naturam dicimus illas propensiones, quæ majorem habent vim in homine; quæ cum plerumque vitiosæ sint nisi obijuvant divina gratia, dicimur *natura mali*, *natura filii iræ*. Juxta has duas acceptiones manifestum est naturam dici non posse legem. Sed 3tio. alio prorsus sensu dicere solebant Stoici supremum hominis finem esse naturam sequi atque in hoc virtutem positam esse: alio omnino sensu dicebat S. Paulus, „gentes naturaliter ea, quæ legis sunt fecisse & ipsos sibi esse legem.„ Scilicet intelligebant naturam, ad quam necessario pertinetet ratio & in qua principatum obtineret: quæ propria est & adæquata humanæ naturæ ratio. Nam per humanam naturam non est intelligenda quedam affectio particularis, neque etiam complexio promiscua & inordinata seu chaos quoddam diversarum facultatum, sensuum & affectionum: sed sicut in idea civilis constitutionis includitur partium subordinatio, ita & humana natura systema est facultatum diver-

has habentium functiones, & secum perfecte consentientium, inter quas ratio solum occupat: atque sicut destruitur civilis constitutio, sublata vel partium mutua concordia & subordinatione, vel auctoritate gubernante, sic etiam sublato variarum naturæ humanæ virium concentu, & in omnes auctoritate rationis, evertitur naturæ humanæ constitutio.

Juxta hanc acceptionem *natura* patet commotiones appetitus contra rationem in solio naturaliter collocatam seditiosas esse & ab humanæ naturæ constitutione naturali esse prorsus alienas, ejusque perturbatrices; recteque Stoicos dixisse, vitia magis esse humanæ naturæ contraria, quam sunt tormenta aut cruciatus, aut etiam mors: illa contra principalem hominis naturam sunt, ista inferiorem attingunt. Hæc omnia exemplo elucescent. Si animal aliquod brutum illecebra inescatum in aperam ruat perniciem, juxta naturam suam agit, quia naturalem sine providentia secutum est propensionem: sed si animal sagax & providum, uti est homo, in prævisam ruinam se rapi patitur; numquid humano ageret modo? An non potius modo abhorrenti a sua natura, seu quod idem est minime naturali. Ut ergo consistat *Spinoza* dogma, ponendum est, nullatenus esse homines a belluis natura disjunctos, illis non esse impositam ab ipsa natura *personam*, magna cum excellentia præstantiaque animantium reliquorum.

Instabis cum *Spinoza*: saltem potentia & cupiditate determinatur jus naturale, si non sapientium, eorum certe, qui rectam rationem ignorant & habitum virtutis nondum habent. Atqui hæc conditio est plerorumque hominum.

Distinguo majorem: potentia & cupiditate determinatur jus eorum qui carent ratione, aut ejus

dictata ignorant ignorantia naturali & invincibili, aut qui virtutis habitum neque habent neque habere possunt; concedo. Potentia & cupiditate determinatur jus eorum, qui rationis sunt participes, aut qui ejus dictata ignorant ignorantia vincibili: aut qui virtutis habitum non habent, quia habere nolunt: nego. „ Est enim, ut ait *Cicero*, unum jus quo devincta est hominum societas & quod lex constituit una; quæ lex est recta ratio imperandi atque prohibendi, *quam qui ignorat, is injustus est.* „ Certe si ignoret invincibiliter dictata rationis neque virtutis habitum habere possit, homo non est; & ejus ut animantium ferocia vi subigenda erit.

CONFUTATIO EPICURI ET HOBBIJ.

Objicies 3tio. Nullæ sunt naturæ leges, si nulla sit hominum naturalis conjunctio nec ad mutua officia a natura inclinentur. Atqui bene negavit olim *Epicurus* homines ad societatem natos esse; ejusque discipulus *Hobbius* recte initio libri sui de *civitate* scripsit „ illud axioma, hominem esse animal politicum seu ad societatem natum, a plurimis receptum, falsum est; errorque a nimis levi naturæ humanæ contemplatione profectus est. „

Respondeo nego minorem: egregium certe impij systematis fundamentum! quod omnium philosophorum & sapientum unanimis consensus, omnium seculorum experientia, omnes cujusque hominis sensus atque facultates falsissimum ostendunt.

imo. Enim omnes e Lyceo, ex veteri academia & ex porticu philosophi, omnes qui de officiis aut re politica scripserunt, hoc assumpserunt, esse hominem ad societatem natum: hoc posuerunt juris fundamentum, quod homines sint propensi ad se mutuo diligendos.

2do. Hanc hominum congregationem naturalem atque necessariam efficit, hominis non tantum in ortu, sed in tota vita conditio. „ Quid est homo, inquit *Seneca*, imbecillum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victimæ, &c. Quo alio tuti sumus, inquit alio in loco, quam quod mutuis juvamus officiis? Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutela sui factis virium est: quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit; non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit natura, quæ illum obnoxium cæteris validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur; societas illi dominium omnium animalium dedit, hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita fastinetur, scindes. „

3tio. Experientia constat, nullos uspiam fuisse a societate omni alienos: illa ad convictum & con-fociationem propensio, vel a teneris animis in pueris maxime conspicua est; adeo adhæret naturæ, ut *Cicero* affirmare veritus non sit, neminem esse, qui in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia (a), „ Nec verum

(a) Si quis in coelum ascendisset, naturamque mundi & pulchritudinem siderum perpexisset, insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundissima fuisset, si aliquem sui narraret habuisset. *Cicero de amicis*. Nec me ulla res

est, quod a quibusdam dicitur, propter necessitatem vitæ, quod, quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus, idcirco initam esse cum hominibus communitatem & societatem: quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut aiunt, suppeditarent, tam optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omissis, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita; nam & solitudinem fugeret, & socium studii quæreret: tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere (a). Quin etiam si quis ea asperitate est & immanitate naturæ, ut congressus & societatem hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis *Timonem* nescio quem accepimus, tamen is pati non possit ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitalis suæ (b).,

4to. Ratio, consistente *Hobbio*, naturæ humanæ proprietas est. Immo libro de *cive c. 2. art. 1mo.* ,, Est, inquit, lex quædam ratio, quæ cum non minus sit pars humanæ naturæ, quam quælibet alia facultas vel affectus animi, naturalis quoque dicitur. ,, Sed rationis ea vis est, ut ostendat homini fines præstantissimos, mediæque ad fines consequendos aptissima, nihilque aliud est, quam vitæ ars & prudentia. Præterea, *Hobbio* quoque consistente, societas omnium bonorum fons est, & unicum malorum remedium, quod suadeat prudentia. Ergo homines si prudentes, si sapientes, si rationales natura sint, ad societatem ineundam

delectabit: licet eximia sit & salutaris, quam mihi unificiturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam. Nullitas boni, sine socio, jucunda possessio est. *Sen. ep. 6.*

(a) *De offic. l. 1. c. 44.* (b) *De amic.*

esse natura pronos necesse est; sibi que contradixit apertissime, dum homines natura rationales, dixit ad societatem proclives non esse. Oportebat certe non rationem, sed dementiam, sed furorem naturæ humanæ dicere proprietatem (a).

5to. Infitus hominum omnium animis naturalis iusti atque iniqui sensus, meriti- & demeriti conscientia ad promovendum aliorum hominum bonum naturaliter inclinant. Generosas & beneficas actiones tum in nobis, tum in aliis sponte probamus & laudamus; crudeles & inhumanas, quæcunque ex illis arripiamus emolumenta, nequaquam probare possumus. „Quo fit certe ut detrahere aliquid alteri magis contra naturam sit, ut dicebant Stoici, quam mors, quam paupertas, quam dolor, aut cætera quæ possunt corpori accidere aut rebus externis. Multo magis secundum naturam excelsitas animi & magnitudo est, itemque comitas, justitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiæ, quæ quidem contemnere & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi magni animi & excelsi est. Itemque magis est secundum naturam pro omnibus gentibus, si fieri possit conservandis, aut juvandis, maximos labores molestiasque suscipere; imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in consilium cœlestium collocavit; quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam cum maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis. Quocirca optimo quisque &

(a) Natura vi rationis hominem conciliat homini, & ad orationis & ad vitæ societatem; ingeneratque in primis præcipuum quemdam amorem in eos, qui procreati sunt; impellitque, ut hominum coetus & celebrationes, & esse, & a se objiri velit; ob easque causas studeat parere ea, quæ suppeditent & ad cultum & ad victum. *Cic. de offic. l. I.*

splendidissimo ingenio longe illam vitam hbit anteponit. Ex quo certe efficitur hominem naturæ obedientem, homini nocere non posse. Cum hoc sensu honesti & decori conjunctæ sunt propensiones & affectiones generosæ & gratuitæ, quibus impellimur sine ulla nostræ utilitatis consideratione ad benefaciendum.

6to. Ad bonum societatis promovendum inclinatur ipsa *philantia*, seu sui ipsius amor. Interest quippe omnium recte facere & aliorum studere commodis, uti jam notatum est, & tertio articulo mox demonstrabimus. Hic tantum observabimus utilitatem cum honestate contendere non posse. Nam cum nihil tam contra naturam sit quam turpitudine, quam crudelitas, nihilque tam secundum naturam quam utilitas ad quam quodammodo rapimur, certe in eadem re, sub regimine atque constitutione entis sapientissimi & optimi, utilitas & turpitudine esse non possunt.

7mo. Denique omnes etiam corporis facultates hominem ad societatem natum esse, manifestissime ostendunt. Figuram corporis habilem & aptam humano ingenio dedit natura, & cum cæteras animantes abjecerit ad pastum, solum hominem quasi ad amplexus erexit. Tum speciem ita formavit oris, ut in eo penitus reconditos sensus deregat: oculi nimis arguti quemadmodum animo affecti simus loquuntur, & is qui appellatur vultus, qui nullo in animante esse præter hominem potest, indicat mores. Mira etiam naturæ nostræ fabrica plerique aliorum hominum affectus & passiones contagione quadam similes etiam in nobis excitare solent affectus. Multæ quoque sunt opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderatio vocis, orationis vis, quæ omnes humanæ societatis maxime conciliatrices sunt.

Instabilis cum *Hobbius* imo. „societates civiles sunt foedera; quibus faciendis fides & pacta necessaria sunt: horum ab infantibus quidem & indoctis, vis; ab iis autem qui damnorum a defectu societatis inexpertisunt, utilitas ignoratur; unde fit, ut illi, quia quid sit societas, non intelligunt, eam inire non possint; hi, quia nesciunt quid prodest, non curent. Manifestum ergo est omnes homines cum sint nati infantes, ad societatem ineptos natos esse; permultos etiam, fortasse plurimos, vel morbi animi, vel defectu disciplinæ per omnem vitam ineptos manere: habent tamen illi tam infantes, quam adulti naturam humanam. Ad societatem ergo homo aptus, non natura, sed disciplina factus est. Porro tametsi ea conditione natus esset homo, ut societatem appeteret, non sequitur eundem ita natum esse, ut societati ineundæ sit idoneus; alia res est appetere, alia capacem esse. Appetunt enim illi, qui tamen conditiones æquas, sine quibus societas esse non potest, accipere per superbiam non dignantur. „ Hæc ex notula descripsimus, quam *Hobbius* primo capiti de *cive* affixit ad temperandam duriorum illam sententiam hominem ad societatem aptum non esse.

2do. Si esset quoddam societatis inter homines naturale vinculum, esset illud mutua benevolentia. Sed nulla est talis in hominibus affectio. „ Nam si homo, inquit *Hobbius*, hominem amaret naturaliter, id est, ut hominem; nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate, ipsi potius quam aliis defertur honor & utilitas. Non socios igitur, sed ab illis honore, vel commodo affici, natura quaerimus; hæc primario, illos secundario appetimus. „

3tio. „ Quo consilio homines congregentur, ex iis cognoscitur, quæ faciunt congregati. Si

coeant enim commercii causa, unusquisque non for-
cium, sed rem suam colit: si officii causa, nascitur
forensis quædam amicitia, plus habens mutui me-
tus quam amoris; unde factio aliquando nascitur,
benevolentia nusquam: si animi & hilaritatis causa,
solet maxime perplacere sibi unusquisque in iis re-
bus quæ risum excitant, unde possit (prout est na-
tura ridiculi) comparatione turpitudinis, vel infir-
mitatis alienæ, ipse sibi commendatior evadere.
Etiam si autem hoc innocuum aliquando & sine of-
fensa sit, manifestum tamen est, delectari eos non
prius societate, quam gloria sua. Cæterum plo-
rumque in hujusmodi congressibus læduntur absen-
tes, eorum tota vitæ ratio, dicta, facta examinan-
tur, judicantur, condemnantur & diceriis tradu-
cuntur; neque parçitur ipsismet confabulantibus,
quin idem patientur simul atque e confessu exierint;
adeo ut non absurdum fuerit consilium ejus, qui a
scena confabulantium exire novissimus solebat. At-
que hæc veræ sunt deliciæ societatis, ad quas natu-
ra, id est, ab affectibus omni animanti insitis feri-
mur. Denique ut loquar de iis, qui pro-
fitentur præ cæteris sapere, si philosophiæ gratis
coeatur, quot homines, tot sunt, qui cæteros do-
cent, nempe tot volunt magistri haberi; alioqui
socios non modo, ut alii non se amant mutuo,
sed odio prosequuntur. Clarum adeo est experien-
tia omnibus, qui res humanas paulo attentius con-
siderant, quod congressus omnis spontaneus, vel
egestate mutua conciliatur, vel captanda gloria.,

4to. „Idem quoque colligitur ex ipsis defini-
tionibus voluntatis, boni, honoris, utilitatis. Cum
enim societas voluntario contrahatur, in omni so-
cietate quæritur voluntatis objectum, hoc est, id
quod videtur unicuique congregientium bonum sibi.
Quicquid autem videtur bonum, jactandum est,
pertinetque ad organa vel ad animum: animi au-

tem voluptas omnis, vel a gloria est, (five bene opinari de seipso) vel ad gloriam ultimo refertur; cætera sensualia sunt, vel ad sensuale conducentia, quæ omnia commodorum nomine comprehendi possunt. Omnis igitur societas vel commodi causa vel gloriæ, hoc est, sui non sociorum amore contrahitur.,,

5to. Non solum homines natura conjuncti nequam sunt, nec propensi ad se diligendos; verum etiam sibi invicem naturaliter inimici sunt, statusque hominis naturalis est status belli, in quo homines in se invicem palam aut ex insidiis præoccupandis perpetuo intenti sunt. Bellum enim hoc naturale exoritur a tribus causis, 1mo. a *competitione* seu plurium appetitione unius rei: 2do. a *defensione*, seu metu, ne alii nos aut res nostras invadant; quo metu impellimur ad alios vi & dolo præoccupandos; *securitatis viam meliorem novit nemo anticipatione* 3tio. a *gloriæ cupiditate*, qua propensi sunt homines ad belligerandum ad comparandam rebus gestis famam, Ita enim disputat *Hobbius* in *Lev. c. 13.*

Respondeo: inter illa *Hobbii* argumenta alia ridicula esse, alia a re sua prorsus aliena, alia vero sibi potius quam nobis contraria: singulis ea qua poterimus brevitate respondebimus.

Primum *Hobbii* argumentum petatum ex eo, quod homines nascantur infantes, pluresque ex ipsis morbo animi societatis nec cupidi nec idonei sunt, ridiculum profecto est. Efficere sic potuisset etiam hominibus non esse naturalem rationem aut generandi vim: in infantibus quippe involutæ sunt istæ facultates, amentes vero & steriles illis per totam vitam carent. Cum enim dicimus insitam esse a natura omnium hominum animis vitæ regu-

lam, homines adultos intelligimus, quorum mens sana est in corpore sano.

Secundo argumento nulla prorsus subest vis: licet enim homines mutua adunentur benevolentia & naturaliter propensi sint ad se mutuo diligendos; tamen ille naturalis amor augeri variis modis potest erga aliquos ex familiaritate, ex communibus studiis, ex conjunctionibus naturalibus & propinquitate, ex acceptis beneficiis, ex virtutis opinione, denique ex variis relationibus quas cum ipsis habere possunt, quæ infinitæ sunt: hinc amor conjugalis, parentum in filios propensa voluntas, liberorum pietas, amicitia, commiseratio &c. quibus ita homines adunantur, ut in alienis timeant periculis, in rebus aliorum secundis lætitia gestiant; nunc aliorum pudeat, alias eorundem factis superbiant. Nedum certe illa in diligendis hominibus diversitas nullam esse ostendat in homine philanthropiam, maximum est illius indicium; nam nisi insita esset naturæ ad alios diligendos propensio, non exardesceret pro aliis studium ex levissimis causis, uti fit; ideoque Hobbianæ assertioni hanc oppono veritatem, *nullum esse tam obduratæ naturæ, qui hominem, quatenus hominem, odio habeat*: frui improbitatis & injustitiæ fructibus possumus; improbitate, crudelitate delectari non possumus. (a).

Quæ argumento tertio continentur levia profecto sunt, & si in accurata & diligenti naturæ humanæ exploratione in illa solummodo argumenta incidit Hobbius, ridicule asseruit, philosophos antequam se omnes temere pronuntiasse hominem ad societatem natum esse: ipsis certe perspecta erant humanæ naturæ vitia; sed existimarunt, absurdum esse, in

(a) Si nihil existimat contra naturam fieri hominibus violandis, quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollit? Cic. de offi.

his affectibus ponere moralis disciplinae fundamenta, qui a recta ratione improbantur, omnibusque etiam sceleratis sunt odiosi & pudendi. Præterea sunt a re sua omnino aliena, & nequaquam evincunt, hominem societati aptum non esse: nam sic hoc argumentum conclusit, „clarum adeo experientia quod congressus omnis spontaneus vel egestate mutua conciliatur vel captanda gloria. „ Esto: ergo etiam vitia humanæ naturæ societatis vincula sunt & homines a sapientia & virtute alieni ad congregationem & communitatem propensi sunt.

Quarto argumento eadem respondenda sunt. Concedimus *Hobbio* homines summo studio sua prosequi commoda, & confitemur jura civilia partim metu injusti inventa fuisse; num ex eo sequitur, homines esse natura ferocios lupis, ursis & serpentibus; eorum statum naturalem esse statum belli: immo rem nostram sua conclusione adjuvat *Hobbius*, ut in superiori argumento, dum definit societatem contrahi, tum commodi causa, tum gloriæ. At nullo modo concedimus *Hobbio* nullum aliud esse bonum nisi *bonum jucundum*: aut si hoc concedere libeat, negabimus omne bonum jucundum contineri bono *sensuali* & *gloria* seu vana de se opinione. Existit enim *bonum honestum* quod specie sua ipsum per se delectat: jucunda in Deum pietas est; jucunda est in alios caritas; lætissimus sensus est beneficentiæ, clementiæ, commiserationis, fidei, justitiæ, magnanimitatis; officiorum hisce subjectorum jucundissima est memoria. Virtus omnis etiam deserta a voluptate, inter labores, molestias, pericula, sibi sufficit, seipsa contenta est: immo,

Per damna, per cædes ab ipso
Ducit opes, animumque, ferro.

Denique ad quintum argumentum respondeo, il-

Iud falso supponere in statu naturæ fore inter omnes homines competitionem, aut tantum metum & diffidentiam, aut tantam gloriæ cupiditatem. Deinde dato, quod istis passionibus omnes homines commoverentur, nego tamen ex illis bellum esse inter omnes homines oriturum. Denique dato etiam quod ex illis contrariis appetitibus oriatur bellum, nego in illo bello omnia licere, nihil fieri posse injustum.

Primo. In statu naturæ non est naturalis & necessaria competitio nec mutui metus, nec in alios dominandi cupiditas. Non competitio: nam illa juxta *Hobbiam* ex eo oriretur, quod unusquisque omnia appeteret: sed ad omnia appetenda nequam inclinamur a natura, ut mox dicemus ad proximam objectionem. Et ut ipse dixit „modesti hominis est & vires suas recte æstimantis permittere cæteris omnibus eadem omnia, quæ sibi. „ Deinde non ab hominibus homines naturaliter sibi metuunt, sed tantum ab improbis & quorum improbitas atroci aliquo facto comperta sit. Parcit enim naturaliter cognatis maculis similis fera, Indica tigris rabida cum tigride pacem agit, sævis inter se convenit urfis: homines naturaliter lupis, urfis & serpentibus ferociores esse non concedimus. Primi navigatores invenerunt populos barbaros mites & mansuetos; quique hodie nondum experti sunt nostram aut vicinorum sævitiam, a calliditate, a suspitione, a perfidia, a crudelitate gentium ad civilem cultum deductarum, quam multum distant! Infinita exempla sunt. Denique omnibus hominibus naturalis non est cupiditas gloriæ & domini in cæteros omnes: ambitio nonnisi post constitutos honoris & dignitatis gradus incessit hominum mentes: in statu vero naturæ ubi hominum nulla erat nisi in propriis viribus fiducia, spes domini nunquam ulli affulsit. (a)

(a) Le désir que Hobbes donne d'abord aux hommes

Secundo. Dato quod nōusquisque omnia appeteret, ab omnibus metueret, (a) dominium in omnes ambiret & gloriæ cupiditate duceretur, nego tamen oriturum inter homines bellum. Nam certum est quod oppositis affectibus ad pacem fortius inclinentur homines quam his ad bellum. Dum igitur *Hobbius* ex harum affectionum consideratione pronuntiavit bellum inter omnes oriturum esse, æque inepte & temere conclusit; ac si quis bilancis inclinationem determinare vellet, cognitis solummodo ponderibus, quæ unicam ejus lancem præriunt. Nos vero putamus abunde constare ex iis, quæ supra dicta sunt, hominis facultates omnes atque propensiones majori vi ad pacem ducere, quam ad bellum; præcipue cum in bello, fatente *Hobbio*, sit mortis violentæ periculum præsens & perpetuum, vita solitaria, indiga, bruta & brevis, adeoque in qua nullæ voluptates nec etiam salus sperari possit. (b) Sed, inquit *Hobbius*, dum aliorum studemus commodis, nostra amittimus; dum cum aliis benevole vivere volumus, securi nequaquam esse possumus: securitatis viam meliorem novit nemo anticipatione.

de se subjuguier les uns les autres, n'est pas raisonnable. L'idée de l'empire & de la domination est si composée, & dépend de tant d'autres idées, que ce ne seroit pas celle qu'il auroit d'abord. *Esprit des Loix* l. 1. c. 2.

(a) L'homme dans l'état de nature ne sentiroit d'abord que sa foiblesse. Dans cet état chacun se sent inférieur; à peine se sent-il égal. On ne chercheroit donc point à s'attaquer, & la paix seroit la première loi naturelle. *Ibid.*

(b) Au sentiment de sa foiblesse, l'homme joindroit le sentiment de ses besoins.... Il y seroit porté d'ailleurs par le plaisir qu'un animal sent à l'approche d'un animal de même espèce.... Outre le sentiment que les hommes ont d'abord, ils parviennent à avoir des connoissances. *Ibid.*

Falsæ sunt hæc *Hobbii* assumptiones & ab omni sensu alienæ. Major securitas est inter amicos, quam inter hostes, inter eos, qui ex beneficiis gratos habent erga nos animos, quam inter eos, qui injuriis affecti vindictam quærunt. Sed actus benevolentiae, comitas, benignitas, beneficentia, aliorum naturaliter provocant amorem, amicitiam conciliant, gratos excitant animi sensus, ex quibus affectibus magna exurgit securitas. Contra actiones aliis noxiæ, malevolentia, invidia, crudelis *Hobbii* anticipatio concitant omnium odia & ad vindictam provocant; inter quos aliorum erga nos sensus nulla certe esse potest securitas.

Tertio denique, etiam si in statu naturæ ex hominum perverlis affectibus oriretur bellum, falsò assumptis *Hobbii* omnia in illo bello licita fore: nam inter potestates etiam belligerantes sunt servandæ leges naturales, quæ nunquam silent & ad quas armorum strepitu nunquam obsurdescere debemus, uti infra ostendemus.

Objicies 4to. cum eodem. Non est jus natura, sed pactis constitutum, „ubi non præcessit pactum, nihil fieri potuit injustum, nec cuilibet inferri injuria; & vocabula justum & injustum ante potentiam civilem, quæ violationem pactorum ulcisci posset, usurpata non fuerunt. „ *Lev. c. 15.* Ex quo principio concludit, regulas boni & mali, justi & injusti, honesti & inhonesti esse leges civiles: ideoque quod legislator præceperit, id esse bonum; quod vetuerit, id malum esse, legemque nullam iniquam esse posse; quoniam reges quæ imperant, justa faciunt imperando, quæ vetant vetando injusta. *De civ. c. 12.*

- Respondeo cum *Cicerone*: „si populorum justis, si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adultera-

re, testamenta falsa supponere, si hæc suffragiis, & scitis multitudinis probarentur. Quod si tanta potestas est stultorum sententiis atque jussis, ut eorum suffragiis rerum natura vertatur; cur non faciunt, ut quæ mala perniciosaque sunt, habeantur pro bonis & salutaribus? Aut cur cum lex ex injuria jus facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam a mala, nulla alia nisi naturæ norma dividere possumus: neque solum jus & injuria natura dijudicantur, sed omnino omnia honesta ac turpia; nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia; ea autem in opinione existimare, non in natura posita, dementis est.

Deinde si nulla sit lex, civilibus legibus anterior; quo nitetur fundamento principum auctoritas; quidve subditos, qui impune contemnere principis imperia poterunt, coget ad obsequium? Quænam esse potest perduellium & scædifragorum culpa? „Paciscentes, inquit *Hobbius*, proprio facto, propria voluntate obligantur: „ certe remanet ipsis arbitrium & libertas suis viribus & facultatibus utendi quomodo libuerit; fac illos velle ea pacta rescindere & violare, quæ antea inierant, quid impedit si possint impune? Audite ingeniosissimum philosophum: ii qui pacta violant sibi contradicunt & id faciunt, quod *absurdum* in scholis vocatur. „ Est enim, inquit *Lev. c. 14.* in controversiis hominum injustitia similis ejus, quam in scholis absurditatem vocant. Sicut enim in iis, quæ initio supposita erant contradicere, absurda; ita quod faciendum voluntarie susceperis irritum facere, injustum appellatur. „ Et *cap. 3. de cive.* „ Est, inquit, injuria absurditas quædam in conversatione, sicut absurditas injuria quædam est in disputatione. „ At cur sibi aliquis non contradicet? „ Quia hoc in sermone

sermone indignum est persona disputantis & in civitate ei non nimis conveniens est, qui civitatis membrum haberi vult. „ Numquid non magnum reperit legibus civilibus præsidium? At hoc ipsum præsidium est a lege naturæ, adeoque incredibile est hujus authoris vanitas: apud eum ex lege civili omnis nascitur obligatio; deinde docet leges non esse violendas propter legem naturæ *absurditatem* prohibentem; postremo ad vim magistratum recurrit & eorum leges, ut valere possint tum pacta civilia, tum lex rationis. Vide *Ciceronem* l. 1. de leg.

Instabis cum eodem: natura dedit unicuique jus ad omnia; unde nulla inferri potest injuria: nam jus nihil aliud est, quam potentia, seu libertas suis viribus & facultatibus utendi; ad id ergo omne extenditur, quod quis facere potest: quod adeo verum est, ut Deus ipse nullum habeat jus nisi ex omnipotentia.

Respondeo æque ridiculam esse illam *Hobbii* assertionem, *unicuique competere jus in omnia*; ac si diceret, aliquid simul esse & non esse, aut partem esse toto æqualem, aut hominem esse posse simul in omnibus locis. Quandoquidem dicere hominem jus habere completum ad aliquid, quod jure ad alium pertineat, est asserere jura esse posse contraria, seu quod eodem redit, idem posse esse rectum simul & non esse rectum. Nam jus completum unius in suo conceptu includit negationem juris in quolibet alio; verbi gratia, si unusquisque jus habeat ad propriam vitam & ad se tuendum, ergo nulli competere jus potest vitæ illius auferendæ. Uno verbo contra *jus nihil jure fieri potest*, sicut quod veritati repugnat verum esse nequit: præterea ut notat *Cumberlandius de leg. nat. pag. 217.* „ si impossibile sit, singulis omnes & omnia sibi subdicere,

ratio quæ hunc finem proponit singulis, qui uni tantum contingere potest, sæpius quam millies proponeret impossibile & semel tantum possibile. „ Longissime vero distare notiones *juris & potentia*, & jus regnandi in Deo non esse in omnipotentia, sed in sapientia etiam & bonitate situm, supra diximus: ergo *jus* est libertas agendi, quam ratio probat.

Instabis cum eodem: *jus* ex concessis est libertas agendi juxta rectam rationem. Atqui ante constitutionem civilem in statu naturæ ratio recta unicuique concedebat *jus* in omnia. Nam in statu naturæ *jus* erat unicuique seu licuit unicuique omnia habere & facere, quæ unusquisque ad sui conservationem necessaria judicaret. Sed omnia habere & in omnes omnia facere unusquisque ad suam conservationem in statu naturæ necessariam judicabat.

Major hujus ultimi syllogismi sic ab *Hobbio* confirmatur: unicuique *jus* est omnia possidere & facere in omnes, quæ *judex & arbiter* ad vitæ cuiusque conservationem necessaria judicaverit. At quæ unusquisque in statu naturæ necessaria judicaverit, ea *judex* ad illius conservationem necessaria judicat: ipse enim in illo statu est *judex solus de necessariis* ad suam conservationem.

Minorem vero satis confirmasse se putat *Hobbius* dicendo, „ferri unumquemque in appetitionem ejus quod sibi bonum est, idque naturali necessitate, non minori quam lapis deorsum fertur.

Respondeo nego tum majorem, tum minorem: imo. enim major propositio falsa est, quoniam *justum & injustum* uti toties probavimus, non ex arbitrio pendet, sed in ipsa rerum natura positum est. Potest igitur homo in statu naturæ falso & temere

pronunciare, ea necessaria esse ad suam conservationem, quæ revera necessaria non sunt: ejusque judicium non magis ea reddit justa, quam reddit necessaria. Si quis in statu naturæ cicutam herbam esse utilem, aut etiam necessariam ad corporis sui nutritionem judicaverit; atque ejus succo copiose se ingurgitaverit; non ideo salubre fiet alimentum, sed repugnante licet illius judicis sententia illi mortem afferet. Nec minus constans vis est eorum, quæ ad moralem vitam pertinent, nec mutantur sententiis hominum. Demonstrandum foret *Hobbio*, in statu naturæ nullam esse judicii normam; nam si sit quædam ejusmodi norma, quodcumque judicium ab illa dissentiet falsum erit, & actio consequenter injusta. Jam vero talem esse normam confiteri visus est ipse *Hobbius*, ubi jus definivit, libertatem agendi secundum rectam rationem. (a)

Ridicula est majoris propositionis confirmatio ducta ex comparatione status civilis & status naturalis: in illo quidem sententiis judicium adhæremus, non quod semper rectæ sint aut iniquæ esse non possint: sed quod ad finem litibus imponendum & servandam pacem tales æstimari eas necesse sit; & quoniam illud malum privatum quod ex iniuris judiciis exoritur longe eo minus est, quod oriretur si bello lites dirimerentur. At certe sententia nec judicis nec principis eo usque valet, ut rerum vertatur natura.

2do. Neganda est etiam minor propositio, cujus falsitas jam satis ostensa fuit in responsionibus

(a) Est lex naturalis dictamen rectæ rationis circa ea, quæ agenda vel omittenda sunt ad membrorum conservationem, quantum fieri potest, diuturnam (*de sive c. 2.*).

ad superiorem objectionem. Ad confirmationem vero dico, omnes quidem homines quætere beatam vitam, tamen nequaquam ex eo effici unumquemque judicare, omnia sibi esse necessaria. Certe ipse *Hobbius* c. 1. 64. concedit nonnullos non esse ita ad omnia rapienda propensos. „ Alius enim, inquit, secundum æqualitatem naturalem permittit cæteris eadem omnia quæ sibi, quod modesti hominis est, & vires suas recte æstimantis. „ Certe si secundum rectam rationem statuatur, qui aliis sibi paria permittit; nullum jus sibi acquirere potest ex irrationali suo judicio, quisquis sibi omnia, velut ad sui conservationem necessaria, arrogaverit. Quin etiam si singuli homines in statu naturæ judicarent omnia sibi esse necessaria, liceret inde concludere rem ita esse: recta enim ratio non errat: sed contra experientia constat, & *Hobbius* concedit, omnia non esse necessaria, ergo recta ratio id non judicat; & cum jus sit libertas agendi juxta rectam rationem, nullum ad omnia jus esse potest.

ARTICULUS SECUNDUS.

De legis naturalis divina origine & immutabili natura.

Hoc articulo duo disputanda sunt: primo utrum lex naturalis diffusa in omnes accipiat divinam auctoritatem ab authore Deo; quæ quæstio est de causa legis naturalis efficiente: deinde utrum illa sit voluntatis divinæ arbitraria constitutio; quæ secunda quæstio est de essentia ejusdem legis.

Prima disquisitio parum habet difficultatis: nam cum lex naturalis ad naturam rerum a divina voluntate profectam pertineat; divina dici debet, sicut divina est omnis alia naturæ constitutio. Deinde

a priori, ubi de Dei providentia, confectum est, Deum esse sapientem, bonum atque justum creaturarum omnium moderatorem, maxime entium rationalium: adeoque legis naturalis, quæ ad sapientiam, bonitatem & justitiam instituit, certissime inventorem & latorem esse.

Secunda quæstio magni quidem momenti est, quod ex legis naturalis immutabili natura pendeat omnium entium rationalium communio & quædam cognatio: quippe si lex naturæ sit arbitraria constitutio, non erit necessario in omnibus entibus uniformis; quod nobis justum, aliis iniquum esse poterit. Sed de ea hoc loco brevius differemus, quia multa jam a nobis disputata fuerunt ad illam pertinentia, in ultimo argumento pro Dei existentia, in quo contra *Protagoram*, aliosque, æternas & immutabiles rerum naturas, earumque rationes defendimus.

PROPOSITIO PRIMA.

Unus est communis magister & imperator hominum Deus; ille legis naturalis lator; & læsæ Dei majestatis reus est, qui illam contempserit.

PROBATIO.

IMO. ARGUMENTARI licet a priori, ex omnibus Dei attributis, sapientia, bonitate, justitia & sanctitate, quibus imponitur Deo necessitas gubernandi suas creaturas modo naturis suis accommodato: neque imperio se abdicare potest, quin seipsum deneget & naturam suam aspernetur; uti confectum alio loco est, ubi de Dei providentia.

2do. Conficere etiam a priori possumus ex legum naturalium *convenientia*, tum respectu *Dei*, cui dignum est *exercere in homines morale imperium*; propterea quod in hac administratione rerum magis eluceant divinæ perfectiones, præsertim morales; quod in hac sola administratione locus sit mutuo scæderi inter Deum & creaturam, religioni, pietati, & cæteris virtutibus moralibus, quæ Deo in opere suo gratissimæ esse debent. (quæ etiam argumenta ibidem attigimus): tum etiam respectu *hominis*, cujus multum interest *vivere sub imperio Dei morali*, ob triplicem causam nempe propter actionum humanarum naturalem efficientiam, arbitrii humani naturam & legum maximam utilitatem. imo. Morale Dei imperium postulat natura actionum humanarum. Si illæ essent indifferentes, neque ullius boni aut mali efficientes, essent quidem leges, quibus regerentur inutiles: at, ut constituta est rerum natura, omnes & singulæ actiones humanæ physice sunt bonæ vel malæ, id est, naturali vi producunt bonum vel malum physicum, videlicet perfectionem & felicitatem, vel imperfectionem & miseriam, sive suam, sive alienam: ut supra confectum est, ubi de qualitate actionum humanarum. 2do. Leges morales postulat natura humani arbitrii: non essent quidem illæ necessariæ, si ea esset arbitrii humani natura, ut in illa semper ferret sese quæ sunt optima, & quibus potiri potest; sed si arbitrii licentia longe major sit, possitque ferre sese ad impossibilia, seu ea quæ attingi nequeunt; si possit rejectis salutaribus pestifera quærere, plane necessaria est illi regula quædam, qua possibilis ab impossibilibus distinguat, ne perpetuo frustretur; & ut mala a bonis secernat, ne incaute perniciem sibi accersat. Atqui ex iis quæ supra disputata sunt de libertate, patet illam esse licentiam arbitrii, ut possit sese ferre ad impossibilia, & ad pestifera æque ac ad salutaria, propter illam quam habet in agendo facilitatem & vo-

luptatem; immo quoque ferre sese contra ipsa legum præcepta & terrores. 3tio. Bonum & conveniens homini est vivere, non in statu tumultuario & incerto, sed in ordine optimo & pulcherrimo, in quo rationes suas valeat deducere, prospicere futura, & cursum vitæ cum prudentia instituere. Atqui ordo rerum nullus, neque naturalis, neque moralis, esse potest sine legibus & imperio. Tolle leges illas motus, quibus cohæret systema mundi, tota moles ruet, evanescetque omnis decor & pulchritudo universi: sic quoque nisi legibus quibusdam vita humana moderaretur, quæ essent in omnibus hominibus uniformes, nulla esse posset in vita humana constantia: nullum inter homines vinculum, nullus concentus, nulla etiam ferme naturæ similitudo: quæ nonnisi ex legum naturalium in omnium hominum voluntates uniformi influxu oriri potest. Immo vero nulla est, neque concipi potest natura ad actionem nata sine legibus naturæ suæ convenientibus. Corpora parent legibus motus. Belluæ sensationibus ducuntur, & quia in illis nulla est eligendi facultas ex objectorum impressionibus, juxta leges ab authore naturæ positas necessario determinantur. Creaturæ vero liberæ fors non patitur, ut belluarum more necessario ad agendum inclinetur; sed tamen in tali indifferentia constitui non potuit, ut nulla esset ei vivendi ratio commendata a natura. At si sit quædam vivendi ratio, quam natura commendat, erit naturali lege devincta. Adeoque cum *Cicerone* concludamus: „ nihil tam aptum est ad jus conditionemque naturæ, quam imperium, sine quo nec domus ulla, nec civitas: nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest. „

Tertium argumentum a posteriori. Primo, intellectus hominis est facultas mere passiva, ejusque

judicia non ex arbitrio pendent, sed divini sunt quodammodo afflatus: nam ut, ait author facer, *inspiratio omnipotentis dat intellectum*: si igitur ratio sit vera lex, ejusque dictata sint vera præcepta, erit certe ratio lex divina. Atqui præcedenti articulo demonstravimus rationem habere vim & potestatem legis, cui qui non paret, ipse se fugit & naturam hominis aspernatur. Secundo, colligitur a posteriori Deum regnare in homines per leges naturales ex multis divinæ gubernationis signis, præsertim ex manifestis Dei judiciis, & legum naturalium sanctionibus, de quibus articulo sequenti dicemus. Idem tandem colligitur ex omnium hominum consensione & infito animis divinæ gubernationis sensu; de cujus argumenti auctoritate diximus, ubi de existentia Dei. Caramus ergo cum *Sophocle* in *Oedipo*:

Leges

Excelsæ, coelitus genitæ,
 Quarum Olympus pater solus,
 Neque illas mortalis
 Natura hominum peperit
 Magnus est in illis Deus,
 Neque senescit.

Objicies imo. cum *Hobbio*. Lex divina est vox Dei imperantis clare prolata vel scripta, ita ut omnes qui obedire teneantur, sciant vocem ejus esse. Atqui dictata rationis seu leges naturales non sunt vox Dei neque prolata neque scripta, nisi quatenus eadem a Deo in scripturis sacris latæ sunt.

Nego minorem. Nam dictata rationis seu præcepta naturalia sunt vox naturæ, naturæ vero vox est vox Dei, non quidem quæ insonet auribus, sed quæ tamen clarissime audiatur & ad quam obsurdescere nequeamus. Immo hanc vocem Deo acceptam referunt sponte & naturaliter omnes homi-

nes; ipsum imperitantem & commitantem audire sibi videntur; credunt omnes virtutis patronum esse & remuneratorem futurum, scelerum vero æquissimum vindicem. Neque sane *Hobbii* levitatem satis mirari possumus, qui postquam c. 3. 1. *de cive* ea posuisset, ex quibus confecta est objectio, c. 4. hæc habet: „quæ naturalis & moralis, eadem & divina lex appellari solet, nec immerito: tum quia ratio, quæ est ipsa lex naturæ, immediate a Deo unicuique pro suarum actionum regula tributa est: tum quia vivendi præcepta, quæ inde derivantur, eadem sunt quæ a divina majestate pro legibus regni cœlestis per Dominum nostrum Jesum Christum, ac per sanctos prophetas & apostolos promulgata sunt. „

Objicies 2do. cum eodem. Doctrina hæc seditiosa est, & reipublicæ quatit fundamenta.

imo. Quia civium erga principes obsequium minuit. Omne enim imperium civile metu & terrore, quem incutit imperantium potestas, constat & conservatur. Sed admisso regno Dei in homines per leges aliquas naturales minuitur hic metus civilis imperii: metus & reverentia erga excellentiorem potentioremque naturam tollit metum & reverentiam erga potestatem inferiorem.

2do. Quia jus principum nimium circumscibit. Omnis quippe dominatus ejus est naturæ, ut dividi non possit. Si finibus non caret, nullus est. Sed si sint leges aliquæ divinæ diversæ a legibus civilibus, potestas civilis non est sine finibus.

3tio. Quia tollit unitatem voluntatis & concordiam in civitate prorsus necessariam. Omne enim corpus civile, omnisque respublica unus est homo arte factus ex multis cœstans hominibus naturali-

bus uno capiti subjectis, in quo una communis ratio est, una voluntas, conscientia una. Atqui doctrina de regno Dei per leges naturales privatum introducit de eo, quod iustum aut iniustum est, iudicium; tot constituit conscientias & voluntates, quot sunt civitatis membra. (a).

Respondeo hæc omnia esse vanissima, nullamque e contrario disciplinam aptiorem esse ad minucendam principum auctoritatem & ad excitandas, fovendasque seditiones, quam est illa *Hobbi*, omniumque Atheorum. Nam juxta horum placita hoc unum jubet natura, ut quisque omni arte, omni modo vitam suam atque membra conservet. Lex quippe naturæ est „dictamen rectæ rationis circa ea, quæ agenda vel omittenda sunt ad membrorum conservationem, quantum fieri potest, diuturnam. „ Ad hanc membrorum conservationem constitutæ sunt civitates, quarum nullus alius finis est. Sceleratus ergo quisque, si illi pœnæ capitales a principe propter admissa crimina intententur, poterit consentienter legi naturæ rempublicam totam miscere, principem interficere & quocumque modo suæ salutis consulere: „ quærenda sunt, ut idem *Hobbius* habet, „ belli auxilia, si pax haberi & vita conservari nequeat. „ Et profecto le-

(a) Opinio eorum qui docent peccare subditos, quoties mandata principum suorum, quæ sibi iniusta videntur esse, exequuntur, & erronea est, & inter eas numeranda, quæ obedientiæ civili adversantur. *De cive* c. 12. Civitati universaliter & in omnibus obedire obligamur. *Ibid.* c. 14. Si quæretur, an obediendum civitati sit, si imperetur Deum colere sub imagine, coram iis qui id fieri honorificum esse putant, certè faciendum est. *Ibid.* c. 15. Sequitur ergo legibus illis, non occides, non mœchaberis, non furabere, parentes honorabis, nihil aliud præcipisse Christum, quam ut cives & subditi suis principibus in quæstionibus omnibus circa *meum, tuum, suum, alienum* absolutè obedirent. *Ibid.*

gis primariæ, quæ jubet conservationem membrorum, ex qua reliquæ omnes fluxere, major vis & potestas sit, necesse est; neque secundariæ ullæ leges sanctæ esse possunt, nisi quamdiu principem legem munient. Quo principio nihil civitati perniciosum magis excogitari potest.

Ad primam vero rationem respondeo primo, non solo metu imperantium contineri civile imperium: continetur scilicet lege naturæ, quæ civibus obedientiam & magistratibus justitiam imperat, cujus fine ulla divina ratione quædam auctoritas est: (a) continetur metu & pietate adversus Deum, cujus personam sustinent principes. Tolle hæc imperii adminicula, solumque metum legum & judiciorum relinque, a nullo exigere poteris, ut pro salute principis vel reipublicæ semoti obijciat: nullum vinculum retinebit eos, qui peccare poterunt impune. Falsum quoque propterea est, quod religio minuat obsequium erga principes: cum e contrario cives illis adjungat & contineat in officio, quando eorum majestas contemni & violari possit. Ergo sine dubio causam principum agimus, ubi docemus non solo terrore & violentia eos regnare; sed primum æquitate naturali, deinde Dei metu eorum imperia firmata esse.

Ad secundam vero rationem dico primo, jus infinitum, quale principi tribuit *Hobbius*, esse nullum, non in ipso Deo. Scilicet quod jure sit, id juste fit seu æquitati consonat. Sed æquitas res est certis finibus conclusa. Si enim fit aliquid natura sua justum & rectum, necesse est aliquid esse injustum & pravum, quod idcirco nulla auctoritas

(a) Virtutis & vitiorum sine ulla divina ratione grave ipsius conscientiæ pondus est. *Cic. l. 3. de natura Deorum.*

aliis jure præscribere potest. Ipsa Dei omnipotentis voluntas æquitate vallata est: *justitia ante eum ambulabit, & ponet in via gressus suos: justitia & judicium præparatio sedis ejus.* Deinde nullum est jus principum ubi nulla est in subditis obligatio, hæc enim sunt duo correlata: sed absurdissimum est defendere subditos teneri ad infinitam obedientiam. Tandem ad quam rem utile esse potest, hoc infinitum jus concedere principi? Ut possit nulla non scelera admittere & universum populum suo regimini commissum vexare vel delere.

Ad tertiam autem rationem respondeo religionem homines consociare, *Hobbii* doctrinam eisdem dividere. Nam ut observavit *Plato*, „quod commune & publicum est, id conjungit & consociat; quod privatum dividit & dissolvit.„ Jam vero religio proponit hominibus commune bonum, docet anteponenda esse publica commoda privatis utilitatibus, pro salute imperii periculis & morti occurrendum esse, obtemperandum esse decretis judicum etiam cum suarum fortunarum ruina. Ex altera parte *Hobbii* negat ullum esse prosequendum cuique commune bonum, negat ullo officio homines esse inter se devinctos, omnia ad privatam utilitatem & libidinem refert, nullam aliam legem novit nisi eam quæ jubet membrorum conservationem: ex quibus sequitur, quemque judicem esse eorum omnium, quæ ad se pertineant, & jure posse tentare quæcumque sibi expedire judicaverit, veneno vel gladio tollere inimicos, rempublicam conturbare. Uno verbo quamdiu cives religionibus præceptis parebunt, ex unanimi boni publici prosecutione summus consensus efflorescet: quamdiu juxta præcepta *Hobbii* suis studebunt utilitatibus, summa vigebit contentio; neque unquam ab illis expectanda erit illa legibus civilibus obedi-

tia, quam conscientiae dictatis denegant; aut illa erga principem devota voluntas, quam Deo praestare nolunt.

PROPOSITIO SECUNDA.

Lex naturalis secundum essentiam considerata sempiterna est & immutabilis, atque ut loquitur Cicero, aeterna mens est omnia ratione cogentis Dei. (a)

PROBATIO.

LEX naturalis est sempiterna & immutabilis, si illius praecipua sint posita in naturis rerum, naturae vero rerum sint sempiternae & immutabiles: atqui

imo. Legis naturalis praecipua in rerum naturis posita sunt; nam nihil aliud sunt quam dictata rationis seu iudicia intellectus de rerum perceptarum convenientia atque inconvenientia, ejusdem prorsus generis, ejusdem certitudinis & evidentiae, ac arithmeticae & geometricae veritates aut conclusiones quaevis scientificae. Nam in hac parte non differt moralis disciplina seu ethica, quae in evol-

(a) *Sapientia vapor est virtutis Dei & emanatio quaedam claritatis omnipotentis Dei sincera. . . . Candor est lucis aeternae & speculum sine macula Dei majestatis & imago bonitatis illius. Sap. c. 7. Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab aeterno ordinata sum & ex antiquis, antequam terra fieret: nondum erant abyssi & ego concepta eram. . . . Quando preparabat caelos aderam. . . . Cum eo eram cuncta componens. . . . Et deliciae meae esse cum filiis hominum. Nunc ergo audite me: beati qui custodiunt vias meas. Prov. c. 8.*

vendis officiis versatur, a quacumque alia scientia. Arithmetica, v. g. versatur circa ideas numericas & in deprehendendis numerorum rationibus tota posita est: geometria extensionis modificationes & abstractas corporum figuras contemplatur & in earum similitudine aut dissimilitudine, æqualitate vel inæqualitate, proportionibus & mensuris inveniendis occupatur: sic etiam physica in potentiarum & causarum naturalium vires inquirat, earumque eam affectibus & naturæ phænomenis proportionem seu connexionem investigat: nulla denique est scientia inter eas, quæ magis certæ & evidentes habentur, quæ in rerum considerandis relationibus non occupetur. Si igitur moralis disciplina, quæ in deprehendendis actionum humanarum regulis versatur, in componendis rerum ideis claris tota sit, idearumque moralium convenientias & disconvenientias tam feliciter investiget, quam scientiæ mathematicæ; erunt certe rationis iudicia circa res morales, seu præcepta vivendi ejusdem certitudinis & tam in rerum naturis posita, quam conclusiones quælibet scientificæ. Atqui imo. ideæ morales sunt æque claræ atque distinctæ, ac ideæ numericæ aut geometricæ: distinguimus, v. g. amorem ab odio, gratitudinem ab ingratitude, fidem a perfidia, & cætera ejusmodi tam evidenter ac circulum a triangulo, aut numerum ternarium a binario. 2do. Idearum moralium convenientias aut disconvenientias multas intuitive apprehendimus; sicut illarum idearum, quæ objecta sunt mathematicos: sic, v. g. intelligo enti sapienti bono & omnipotenti obtemperandum esse: beneficiis gratum animum deberi, cum fido amico non esse perfide agendum. Non minor est disconvenientia inter injuriam & beneficium, quam inter duos numeros aut duas diversas figuras: hæc minus peccat contra rerum relationes, qui non colit Deum, vel non honorat parentes, vel qui innocenti injuriam infert, quam qui in computandis numeris scriberet

bis duo facere quinque. Ergo præcepta moralia ejusdem naturæ sunt ac veritates mathematicæ & æque posita in naturis rerum.

Præterea actiones humanæ circa quas versatur moralis philosophia, sunt causæ physicæ boni vel mali naturalis, & cum certis finibus necessariam habent connexionem: atque earum effectus tam clare & certo cognoscuntur quam effectus potentiarum naturalium: sic v. g. æque certum est temperantiam conferre ad bonum corporis habitum conservandum, meditationem ad explicandas animi vires, fidem, gratitudinem, beneficentiam ad generis humani tuendam societatem; ac compertum est mechanicis pondera manere in æquilibrio cum suspenduntur ad distantias a fulcro ponderibus reciproce proportionales: nihilque certe impedit quominus leges naturales enuncientur ut totidem theoremata sub hac forma. „Actus hic humanus ad felicitatem meam aliorumque communem præ reliquis eodem tempore possibilibus maxime conducet.“ (a)

2do. Naturæ rerum metaphysicæ, quæ ratione apprehenduntur sunt æternæ & immutabiles. Nam manifestum est res omnes cujuscumque sint generis seu mathematicas seu morales, tales esse natura sua, non alicujus entis voluntate, neque posse omnino tolli a re aliqua essentiam suam. Nam quomodo rem sine propria essentia cogitabimus? Quomodo, verbi gratia, rem rotundam sine rotunditate, circumferentiam, actionem bonam sine bonitate, honestam sine honestate? Potestne omnipotentis Dei voluntas hoc efficere? (b)

(a) Vide *Cumberland de legibus naturalibus*.

(b) Vide supra p. 151 & seq.

Et vero existit mens æterna & immutabilis, nempe Deus. Atqui mentem æternam & immutabilem cogitatione complecti non possumus, quin simul cogitemus æternas & immutabiles rerum essentias, atque necessarias earum rationes: nam illas tollere nequeas, quin simul sustuleris cognitionem & intelligentiam omnem, quæ nihil aliud esse potest in Deo, quam harum æternarum & immutabilium essentiarum, atque earumdem rationum perceptio: qui ergo ponit essentias rerum esse arbitrarias & relativas suppositiones, quæ cognitionis principia esse non possunt, qui omnem scientiam cum *Hobbio* revocat ad sensum & experientiam. certe nullam relinquit æternam & immutabilem veritatem, nec consequenter mentem æternam.

Objicies. Justum & injustum non sunt in rerum naturis posita. „ Nam, ut ait *Puffendorfius*, honestas & turpitude sunt affectiones actionum humanarum ortæ ex convenientia aut disconvenientia cum norma seu lege. Atqui lex omnis est voluntaria superioris constitutio. Ergo honestas & turpitude actionum humanarum oritur a voluntaria legislatoris constitutione, non in naturis rerum posita est. „

Respondeo, nego minorem: nam est lex æterna, constans & immutabilis, independens ab arbitrio divino, orta simul cum mente divina, posita in incommutabilibus rerum relationibus, quæque nihil aliud est quam ipsa Dei sapientia. Ut enim sapientia divina dici possit & sit vera lex, sufficit quod ipsius dictamina habeant præceptorum vim, a quibus nequeat divina voluntas deflectere: „ non enim requiritur ad essentiam hujus legis ut a superiore feratur, aut ut præmiis & suppliciis confirmetur; nam extrinseca legis commendatio ab auctore „ tunc non potest esse necessaria, ubi intrinseca „ ejus

„ejus perfectio est absoluta, pertinetque necessa-
 „rio ad naturam perfectissimam; neque egent dic-
 „tamina divini intellectus sanctione per pœnas &
 „supplicia, quæ propter intrinsecam voluntati di-
 „vinæ ad bonum propensionem violari nequa-
 „quam possunt (a). „ Est igitur æterna lex in
 dictaminibus divini intellectus posita, ad quam
 non tantum creaturarum rationalium actiones
 expendi possunt, & accipere ex sua convenien-
 tia aut disconvenientia cum norma illa denomi-
 nationes varias & oppositas; sed etiam ipsi
 actus divini, quoniam huic legi conformes
 sunt, dicuntur justî & honesti: nam tolle hanc le-
 gem & finge Deum cum *Spinoza* præditum infinita
 potentia, sed temere & sine lege operantem, nulla
 esse poterit in illius entis actibus honestas. Hanc
 fuisse veterum philosophorum sententiam docet *Ci-
 cero* l. 2. de leg. „ Hanc video, ait, sapientissi-
 morum fuisse sententiam, legem neque hominum
 ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod po-
 pulorum, sed æternum quiddam, quod universum
 mundum regeret, imperandi prohibendique sapien-
 tiam: ita principem legem illam & ultimam, men-
 tem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut
 vetantis Dei. . . Neque enim esse mens divina
 sine ratione potest, nec ratio divina non hanc vim
 in rectis pravisque sancendis habere. . . Nec si
 regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex
 de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam
 Sextus Tarquinius vim Lucretiæ attulit:
 erat enim ratio perfecta a rerum natura & ad recte
 faciendum impellens & a delicto avocans; quæ
 non tum demum incipit lex esse cum scripta est,
 sed tum, cum orta est; orta autem simul est cum
 mente divina. Quamobrem lex vera atque prin-

(a) Vide Cumberland de legib. nat.

ceps, apta ad jubendum atque vetandum, ratio est recta summi Jovis. ,,

Instabis 1mo. Atqui denominantur actiones honestæ vel inhonestæ ex convenientia vel inconvenientia cum legibus voluntariis & positivis. Nam honestas & turpitude nascitur ex *obligatione*, quæ per legem inducitur; illud honestum dicitur, quod licitum est, quod debitum, quod officii est. Atqui omnis *obligatio* imponitur voluntate superioris imperantis, nec ulla cogitari potest sublato superioris imperio; sic tolle Deum, nulla est legum naturalium obligandi vis. Ergo

Nego minorem: est quippe quaedam naturalis obligatio fundata in ipsis rerum naturis, qua devinctum cogitamus Deum ipsum, & qua sublata nullam oriri potuisse, nisi externam, intelligimus, ex arbitraria entis cujuscumque institutione. Posset quidem ens viribus præpollens cogere ad obsequium, posset præmiorum pollicitatione & comminatione poenarum ad obedientiam adducere, sed coactio non est proprie dicta & perfecta obligatio, uti supra dictum est: atque illa obligatio exterior, quæ ex spe præmiorum aut suppliciorum metu oritur, ab utilitate uniuscujusque propria & amore sui naturali potius repetenda foret, quam ex voluntate imperantis; quia si nulla esset antecedens naturalis obligatio voluntati illi obtemperandi, nonnisi propria utilitate commoveremur, nullatenus ex *officii sensu*. Igitur si diligentius obligationis originem & causas exploremus, deprehendemus quod in illis etiam legibus, quæ positivæ dicuntur ratione materiæ, seu quibus res natura indifferentes præcipiuntur, non sola legislatoris voluntas efficiat, ut quæ illis rogata sunt, justa fiant & debita, aut ut obligatio aliqua interna & proprie dicta inducatur; sed naturalem potius justitiam alteri quidem jus & au-

thoritatem imperandi jubendique res indifferentes conferre, alteri officium obediendi imponere: atque idcirco nunquam fuit lege aliqua rogatum, ut hæc vel illa res justa vel injusta fieret, aut ut homines ad obediendum obligati essent; sed jubent ut hoc vel illud aut fiat aut omittatur: nunquam legislator aliquis jus suum imperandi, civiumque parendi officium lege constituit arbitraria; nam foret prorsus ridiculum ejusmodi editum; quia aut cives ante legis illius rogationem obligatione devincti erant, aut nulla omnino tenebantur: si primum lex inutilis est; si secundum, nullam vim habebit lex ad obligandum cum nulla sit in latore autoritas. Quamobrem patet solam legislatoris voluntatem obligationis causam non esse, ejus originem altius esse repetendam & in ipsis quærendam rerum naturis.

Instabis 2do. Evertitur in præcedenti responsione discrimen ab omnibus jurisconsultis positum inter jus *naturale* & *voluntarium*. Illud in rerum naturis fundatum dicitur, hoc voluntate determinatur: scilicet omnes consentitur res prorsus indifferentes ante legis positivæ rogationem fieri ex mandato legitimo justas vel injustas.

Respondeo: nullam legem positivam, a quocumque fuerit legislatore, facere posse, ut res quædam bona vel mala fiat, justa vel injusta, quam non ipsa natura talem fecerit. Etenim res indifferentes tametsi lege præcipiantur, etiam divina, ipsæ tamen in se idipsum manent, quod antea fuerant; quoniam ut ait *Aristoteles*, „voluntas mutare nequit naturam:„ quæcumque natura sua sunt indifferentia, ea talia sunt æque constanter & perpetuo ac ea, quæ justa vel injusta sunt: omnis laus, omnis justitia, omnis virtus eorum, qui positivis legibus libenter obtem-

perant, resque ab aliis institutas observant, quia jubentur a legitimis superioribus, non a materia ipsarum actionum proficiscitur, sed ab earum forma, seu ex eo, quod iuste imperanti libenter & sponte obsequuntur: sicut ille, qui rem aliquam, de qua nihil jure naturali sancitum est, propterea facit, quia vel pacto, vel promissio semetipsum obligavit; non ideo laudabilis est, quod illam actionem perficiat, sed hoc unice nomine, quod fidei datæ memor sit. Quapropter voluntas legislatoris, cum leges rogat positivas, vel propria nostra voluntas cum pollicemur aliquid, non novam aliquam rem moralem producit, sed legem ipsam naturæ quæ imponit civibus parendi officium, quæque violare fidem datam vetat, diversa ratione moderatur & applicat. Proindeque nec aliena nec nostra voluntas nova iusta & debita parit, sed impellit nos tantum, ut in talibus actionibus promissis nostris vel legitimis aliorum mandatis obsequamur; quod impetrare a nobis debet naturalis justitia: quæ profecto si nulla esset, nunquam ex lege positiva fieri posset, ut res ulla esset bona vel mala, aut ulla alia moralis nasceretur obligatio, nisi illa exterior ex præmiis & pœnis.

Ex his, quæ duabus propositionibus probata sunt, sequitur quamdam esse inter homines & Deum societatis communionem, civesque esse nos magnæ reipublicæ, cujus rector est & gubernator Deus, juxta magnificam *Platonis* & *Stoicorum* doctrinam, quam pluribus in locis exposuit *Cicero* præsertim *lib. I. de legibus*. „Est igitur, ait, quoniam nihil est ratione melius, eaque & in homine & in Deo, prima hominis cum Deo rationis societas: inter quos autem ratio, inter eosdem ratio communis est: quæ cum sit lex; lege quoque consociati homines cum Diis putandi sumus: inter quos porro est communiõ legis, inter eos communiõ juris est:

quibus autem hæc sunt inter eos communia & civitatis ejusdem habendi sunt: si vero iisdem imperiis & potestatibus parent, multo etiam magis parent huic cœlesti descriptioni mentique divinæ & præpotenti Deo; ut jam universus hic mundus, una civitas Deorum atque hominum existimanda & quod in civitatibus ratione quadam agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius tantoque præclarior, ut homines Deorum agnatione & gente teneantur.,

ARTICULUS TERTIUS.

De legis naturalis sanctione.

ARTICULO primo ostendimus esse legem naturæ nostræ congruentem & diffusam in omnes, cui qui non paret ipse se fugit & naturam hominis aspernatur: ex quo conclusimus nos ad virtutem a natura excitari & etiam interius obligari independentem a consideratione legislatoris Dei, aut pœnarum & præmiorum legibus naturalibus adjunctorum. Ex iis quæ secundo articulo disputata sunt, magna accessit vis legibus naturalibus; scilicet, cum demonstratum sit jus naturale a Deo constitutum esse; neque ab arbitraria illius voluntate profectum, sed æterni numinis mentem esse immutabilem; ad illius observationem inclinare debet erga supremum civitatis moderatorem pietas & reverentia, impellere etiam propriæ excellentiæ cogitatio: nam, ut ait *Cicero*, „quis cogitare potest aliquid se habere divinum, ingeniumque in se suum sicut simulacrum aliquod dedicatum esse, quanto Dei munere dignum aliquid semper; & faciat, & sentiat?„ Verum potissimum ex iis, quæ hoc articulo a nobis disputanda sunt, pendet legis naturalis, non quidem obligandi vis moralis & inte-

rior, sed cogendi vis physica & obligatio exterior. Inquirendum scilicet est in sanctionem legi naturali adjunctam, seu quænam sit illius ad beatam vitam efficientia.

Omnes homines naturali propensione suæ student felicitati, & in omni vitæ ratione instituenda, quantumvis varia atque dispari omnes beatam vitam quæerunt; idque faciunt, non quia depravati, sed natura incorrupte atque integre judicanté. Quocirca si lex naturalis non efficeret beatam vitam & ad solidam felicitatem duceret, ejus præcepta, etsi divina confirmata autoritate, amitterent vim, & a creaturis naturaliter ad quæstum voluptatis inclinatis semper contemnerentur, atque natura a nobis ipsis dissidentes in contrarias partes distraheremur. In hoc igitur articulo ostendere debemus in honestate & pietate sitam esse omnem vitæ prudentiam, virtutem unicam esse ad felicitatem viam.

Cum vario & multum inter se dissidente hominum genere nobis hic erit disputandum, cum *Aristippo* primum & suis, contra quos statuemus etiam in hac vita quærendam esse in virtute summam felicitatem; deinde cum *Stoicis*, contra quos asseremus virtutem ad beatam vitam in hac præsentī conditione seipsa non esse contentam, immo ad ærumnas quandoque & miseras ducere; tandem cum *Deistis* quibusdam, contra quos conficiemus non esse hujus conditionis mortalis limitibus circumscriptam vitam hominum, sed post mortem sua manere virtutem præmia, vitium autem supplicia.

PROPOSITIO PRIMA.

Leges naturales pramiorum & pœnarum sanctione ita sunt a legislatore Deo confirmatæ, ut etiam in hac vita salutaris virtutis efficientia valde evidens sit & hominum intersit, illi sese addicere.

P R O B A T I O.

NAM virtus seu constans legum naturalium observatio est omnis boni aut immediate & per se effectrix, aut illius ab aliis meritoria: vitium vero e contrario naturali efficientia ducit ad ærumnas & misérias. Omne quippe bonum nostrum atque felicitas oritur vel ex conscientia vacua omni ægritudine, gratisque animi affectionibus: vel ex jucundis sensationibus seu propria, seu aliena opera excitatis: mala autem omnia ad angores mentis revocantur & ingratas sensationes, quas nostra imprudentia, aut aliorum malevolentia nobis procreat. Atqui,

imo. Quod virtus conciliet conscientiæ pacem & tranquillitatem, mentemque jucundissima perfundat suavitate: quod vitium naturaliter generet angores mentemque exedat ægritudinibus, omnibus experientia notum & in confesso est: neque mirum profecto, cum virtus nihil aliud sit quam constans voluntas rationi & dictaminibus conscientiæ obtemperandi, sibi que propterea virtutis affecta semper constet; e contrario vitium nihil aliud sit, quam contra rationem & conscientiam agere, vitioque mancipatus secum ipse divisus sit, & ex partibus dissentientibus compositus. Jam vero quam gravia supplicia sint mentis ægritudines, sequentia sapientum testimonia comprobabunt: „animus

impurus, ait *Seneca*, Diis hominibusque infestus, nec vigiliis nec quietibus sedari potest: ita conscientia mentem excitam vastat. Scelerum in homines, ait *Cicero*, atque impietatum nulla expiatio est: itaque pœnas luunt non tam iudicii, (quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, persæpe falsa sunt) ut eos agitant insectanturque Furix, non ardentibus tædis, ut in fabulis, sed angore conscientix fraudisque cruciatu., *Juvenalis* vero satyra 13.

cur tamen hos tu
 Evasisse putes, quos diri conscia facti
 Mens habet attonitos & furdo verberare cædit,
 Occultum quatiente animo tortore flagellum?
 Poena autem vehemens ac multo sævior illis,
 Quas aut Cæditius gravis invenit & Rhadamanthus
 Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Ipsam etiam impurissimæ *Epicuri* scholæ patrum *Lucretium* consentientem habemus, qui impios etiam Atheos negat esse gravissimis conscientix angoribus solutos.

Extorres iidem patria longeque fugati
 Conspectu ex hominum foedati crimine turpi,
 Omnibus ærumnis adfecti denique vivunt.

Immo *Epicurum* ipsum dicere solitum fuisse legimus, felicitatem a virtute separari non posse: ille in extremis positus gloriabatur, „se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare ulteriorem doloris accessionem non recipientia; esse nihilominus sibi illum diem beatum propter animi lætitiâ et memoria rationum inventorumque suorum natam. „ Quod si tantus fuerit huic philosopho lætitiæ sensus ex vita ad sobrietatem instituta & ex recordatione suorum inventorum: quantis deliciis perfundi oportet eos, qui ad divini numinis voluntatem se studiosè composuerunt, expectantque a benefico remuneratore bonorum operum maxima præmia?

Ex his saltem sequitur, justum hanc semper consequi felicitatis partem, quod mente gaudeat pacata & tranquilla; quam pacem impii & scelerati habere non possunt, quia ut civitas in seditione beata esse non potest, nec in discordia dominorum domus, multo minus animus a seipso, diffidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis potest.

2do. Virtus propria & naturali efficientia nostra promovet commoda, sive consideretur quatenus in vita privata instituenda occupatur, sive quatenus instituit vitam hominum ad statum civilem & religionem. Nam primo virtus quatenus in vita privata moderanda occupatur, nihil aliud est quam prudentia & constans studium propriæ perfectionis & felicitatis: sic temperantia virtutis habitus est, quia ad sanitatem servandam corporis producendamque vitam multum conducit: intemperantia vitium est, quia corporis habitum vitiat, morbos generat, vitam efficit breviorum. Sic etiam gravitas habitus virtutis est, quia multum conducit ad felicitatem deliberatio & maturum in agendo consilium: levitas contra vitium est, quia dum temere & inconsiderate ferimur sæpe impingimus & in mala non prævisa ruimus. Sunt ergo actus virtutis in vita privata felicitatis & perfectionis causæ immediatæ; vitium in ipsa sua notione includit vim nocendi seu noxium natura est.

Deinde actus virtutis quatenus alios respiciunt, naturali quoque efficientia nostra promovent commoda. Imprimis quia virtute stat hominum societas, illa sublata hominum cœtus nullus esse potest: sunt ergo in virtutem refundenda magna & multa societatis commoda. Deinde virtutis est conciliare sibi animos hominum & ad usus suos adjungere: nam ex opinione virtutis nascuntur in aliis homi-

nibus illi sensus, quibus naturaliter propensi sunt ad eos diligendos & honorandos qui virtutem colunt: „benefica voluntate, ut scribit *Cicero*, benevolentia movetur etiam si res forte non suppetit: vehementer enim amor hominum solet commoveri, ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficentiae, justitiae, fidei, omniumque earum virtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum & ad facilitatem. Etenim illud ipsum quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet, animosque omnium natura sua & specie commovet; idcirco illos in quibus eas virtutes esse remur, a natura ipsa diligere cogimur. „ *Fides* quoque, sine qua nulla potest esse familiaritas aut societas, virtute conciliatur, justitia maxime: illis enim solummodo nos committimus nostrasque fortunas, in quibus nulla est fraudis aut injuriae suspicio. Denique *laus*, *honor*, *gloria*, virtutibus praesertim comparantur; nam illos solent laudare homines & honore dignos putare, quos suspiciant & in quibus existimant se excellentes quasdam & singulares virtutes perspicere. Longe diversi ex vitii & injustitiae opinione nascuntur sensus, odium scilicet & metus, quibus homines commoventur ad suam querendam salutem in eorum, quos oderunt, interitu; quem metuunt oderunt, quem quisque odit perisse expetit: ut dicebat *Ennius*. Vitium quoque consequuntur infamia & contemptus.

3tio. Virtus nobis conciliat Deum, à quo omnino pendet fors nostra & conditio, virtutisque actus esse erga Deum merita naturaliter putamus. Jam vero quamvis vanum esset illud naturale augurium seculorum futurorum, in quibus bonis gaudia, & malis supplicia reposita sint; tamen illa praesentio & expectatio maximam habet vim ad efficiendam beatam vitam. Contra vero, quamvis futurae poenae tantum ut possibiles considerentur; ingens

tamen remanet periculum, tantumque illud est, ut etsi in hac vita omnia alia mala virtutem comitantur, voluptates omnes vitium stiparent; relinqueret tamen illa spem æternæ & infinitæ felicitatis, quam hoc auferret; tolleret illa periculum magnæ & interminatæ miseræ, quod hoc relinqueret? Insanum esse oporteret eum, qui in eam partem non inclinaretur, in qua nullum mali periculum, immo boni maximi expectatio, vel qui anteponeret fluxas & caducas voluptates cum periculo interminatæ miseræ conjunctas, minoribus deliciis spem infinitæ felicitatis relinquentibus (a).

Objicies imò. Si majora essent virtutis præmia, quam vitii, aut si virtus naturali efficientia tam salutaris esset, vitium tam noxium; affluerent boni semper deliciis, mali ærumnis conficerentur. Atqui experientia omnibus notum est, homines improbos abundare sæpe omnibus copiis, summisque frui voluptatibus; dum boni malis omnibus afflictivi vivunt.

Respondeo, distingo majorem: affluerent deliciis semper boni & mali ærumnis conficerentur, si nulla essent *fortunæ* bona vel mala, si nostra felicitas ab aliis hominibus, persæpe improbis, non penderet, concedo, fecus nego. Igitur præter animi lætities & illa bona, quæ virtutis præmia naturalia esse diximus, alia sine dubio sunt vera bona, quæ nulla industria aut consilio a bonis acquiri possunt: sunt etiam præter naturales criminum poenas mala quædam, quæ nulla arte vitari possunt. Hæc quoniam ex divina providentia contingunt juxta leges nobis ignotas, fortunæ adscribuntur. Talia sunt paupertas, ignobilitas, humilitas, graves dolores corporis, infirma valetudo,

(a) Vide Isocratem or. de permut. Juvenalem sat. 13. Arn. l. 2. init. p. 21. ed. in fol.

debilitas, cæcitas, amissio suorum, interitus patriæ, servitus, &c. Sed hæc fortunæ mala & contraria bona, quæ honestis & improbis indiscriminatim obtingunt, non sunt hic computanda, sed ea tantum quorum vitium aut virtus per se effectrix est. Adeoque non est conferendus impius, cui afflavit fortuna, cum honesto viro fortunæ malis omnibus affecto: sed uterque, si vim virtutis & vitii ad efficiendam beatam vitam intelligere velis, iisdem donandus aut privandus fortunæ bonis & in eadem collocandus conditione. Nego, in hac hypothese improbum feliciorum fore quam bonum. Præterea animadvertendum est, ad virtutem proprie pertinere ea bona, quæ mali virtutis simulatione sibi comparant, videlicet aliorum hominum benevolentiam & existimationem: hæc etenim non consequuntur quatenus impii & inhonesti sunt, sed propter externam virtutis speciem; consequenter virtuti non vitio tribuuntur. E contrario illa mala quæ bonis obtingunt ex calumnia, aut ex falsa vitii opinione, ad vitium pertinent; nam ab ejus specie accepta ad illud referri debent.

At, inquires, ad virtutem via ardua & difficilis ab omnibus habetur, in prærupti montis apice collocatur; ad vitia vero plana via est & facilis. Deinde virtus avocet a voluptate: illius alumni appetitum imprimis moderari student, cupiditatibus modum ponere: vir bonus non sibi vivit, sed aliis, & aliorum causa non solum voluptatibus valedicit, verum in se molestias maximas suscipit; constitutum est apud eum, famulari virtuti etiam inter scopulos & fluctus vocanti: malus vero sibi res, non se rebus subjungete conatur.

Respondeo viam ad virtutem respectu eorum, qui vitiorum habitus contraxerunt, arduam quidem esse; non vero difficilem esse respectu eorum, qui nondum sunt depravati, & bene *Seneca*

scripsit de *ira* l. 2. c. 13. „Non ut a quibusdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspiciis, ipsisque Diis benejuvantibus. Multo difficilius est facere ea quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur.,,

Deinde falsum est, virtutem avocare a lætitiis & jucunditatibus, immo multas nobis conciliat, a quibus remove vitium solet. Quos in hac controversia appellare iudices deceat? An sapientes, quorum rectum iudicium & sana mens? An illum

Cui stupet infans acies fulgoribus, & cui
Acclinis falsis animus meliora recusat?

Si quidem sapientes, ut par est, omnes cum *Socrate* execrantur eum, qui primus utilitatem ab honestate sejunxit; pronuntiantque luxuriosos & flagitiosos pessimos esse rerum æstimatores, & arithmeticæ imperitissimos. Clamabat ipse *Epicurus*, „non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, justeque vivatur: nec sapienter, honeste, juste, nisi jucunde.,, Hujus tam communis apud omnes sententiæ causæ in promptu sunt. Scilicet aliæ sunt voluptates *animi*, aliæ *corporis*: ad *animum* pertinent illæ omnes lætitiæ, quæ ex pacata conscientia, ex honestis officiis, ex bonis studiis, ex nostrorum meritorum opinione, & ex aliorum existimatione oriuntur: ad *corpus* pertinent illæ voluptates, quæ in sensuum commotione positæ sunt. *Animi* vero lætitiæ potiores esse probat apud *Ciceronem Torquatus Epicureus*, quod trium temporum particeps animus sit; *corpore* autem præsentia

solum sentiantur. Quod etiam confirmari ex eo potest, quod *animus* in homine præcipua pars sit & in præcipua cujusque animantis parte ponenda sit ejus perfectio & felicitas: quod in voluptate corporis essent omnia, longe multumque superaremur a bestiis, quibus ipsa terra fundit ex sese passus varios, varietate abundantes nihil laborantibus; nobis autem vix suppetunt multo labore quærentibus. Jam vero vir bonus, uti ex supra dictis satis patet, gaudet maxime animi deliciis, malus solas habet voluptates cum bestiis communes, quæ humiles sunt sua natura & sæpe celandæ, quæ cito fluunt, quas excipit satietas & tædium, quarum insuavis est recordatio, quæ nihil habent nobile & gloriosum, quo graviora vitæ incommoda aut ærumnæ compensentur. Falsum quoque est, luxuriosos magis abundare *corporis* voluptatibus, si hoc admittatur verissimum principium, eas voluptates vera esse mala, quæ majoris doloris efficientes sunt; eos contra dolores bona esse, quæ majoris voluptatis causæ futuræ sunt: nam revera boni lege naturali avocantur solummodo ab iis voluptatibus, quæ amaræ sunt, quæ sine interiori ægritudine, sine ignominia gustari nequeunt, vel quæ fatales futuræ sunt. Ideo quamvis exercitationes virtutum in juventute molestæ essent, propter mirificos quos afferunt in ætate magis provecta fructus, suscipiendæ sunt: & intemperantia, cum effoetum corpus tradat senectuti, sine dubio fugienda est: hocque ipsi confiteri solent libidinosi & intemperantes.

cum lapidosa chiragra

Fregerit articulos veteris ramalia fagi

Tunc crassos transisse dies, lucemque palustrem

Et sibi jam seri vitam ingemuere relictam. *Perf. sat. 5.*

Concludamus igitur cum *Tullio*: „pervertunt homines ea, quæ sunt fundamenta naturæ, cum

utilitatem ab honestate sejungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur; nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est, qui utilia fugiat? Aut quis potius qui ea non studiosissime persequatur? Sed quia nusquam possumus, nili in laude, decore, honestate utilia quærere.,

Objicies 2do. cum authore libri, qui inscribitur *apum fabula*. Non tam virtute stant & florent respUBLICÆ, quam civium intemperantia; experientia enim compertum habemus *privatorum vitia publica esse beneficia* & ad vires ac potentiam imperii promovendam multum conferre: illud enim est utile societati & rempublicam florentem efficit, quod illius auget vires ac redditus, promovetque industriam. Atqui vitia augent respUBLICÆ redditus videlicet proferendo commercia, & celeriori mercium consumptioni occasionem præbendo, v. g. bibendi intemperantia quam multis prodest civibus? Vinitoribus qui colunt vineam, nautis & rhedariis qui advehunt, cauponibus qui vendunt, publicæ rei cujus auget redditus. Sic quoque luxus magnatum mercatorum ingentem numerum ad eoas & occiduas oras ire cogit.

Respondeo inauditam hanc recentioris authoris assertionem, non impiam magis, quam ab omni ratione esse abhorrentem. Qui enim melius quid respUBLICÆ prolit, quidve obfit judicare poterint, quam legislatores, qui illas constituerunt, & historici, qui imperiorum conversiones varias intuentes, earum causas diligenter explorarunt? Sed nullus unquam fuit legislator, qui virtuti non sit suis legibus patrocinatus, qui vitia coercere legibus dubitaverit. Nullus historicus reperietur, qui imperiorum incrementa & prosperitatem virtuti non adscripserit, eorundemque occasum & interitum contrariis causis acceptum non retulerit. „Post

„subactam Græciam, inquit *Sallustius*, primum
 „fractæ cœperunt res Romanæ in pejus ruere,
 „quia ibi insuevit exercitus populi Romani amare,
 „potare, signa, tabulas pictas, vasa cœlata mirari,
 „ea privatim & publice rapere, delubra spoliare,
 „sacra profanaque omnia polluere. „ Ut ait *Ju-*
venalis sat. 6. 292.

sævior armis

Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.

Neque omnia certe, quæ promovent industriam, aut quæ præbent occasionem celeri mercium consumptioni, sunt reipublicæ utilia. Si ita res esset, sceleratus incendiarius, qui hanc regni metropolim incenderet, maxime promoveret reipublicæ comoda; nam celerrimæ certe mercium consumptionis causa existeret, & industriam in reædificanda urbe egregie promoveret. Eadem ergo esse videtur vitii & incendii ad reipublicæ utilitatem. efficientia: quia utrumque eodem modo promovet industriam, videlicet *inutiliter* merces consumendo. Igitur non ea, quæ magnam mercium consumptionem efficiunt, conferunt ad reipublicæ augendam potentiam; sed quæ reddunt cives numerosiores, robustiores & meliores: publicum bonum a privatorum bono sejunctum esse non potest, nec vigere corpus si langueant membra; quod clarius patebit, si consideremus rempublicam omnem, quantumvis opibus florentem, habere rationem familiæ: qua quæso ratione in familia intemperantia & licentia eorum, qui illam componunt, ad ejus opes promovendas possunt conducere?

Præterea, vitia non promovent industriam, neque augent reipublicæ vires atque reditus, etiam *multum consumendo*. Nam, v. g. bibendi intemperantia habitum corporis corrumpit, vitam reddit
 brevio-

breviorem; & nullo modo fieri potest, ut ebrius, cujus infirma valetudo & vita brevis, plus consumat, quam vir frugi, qui longævam sanus assequitur ætatem. Et numquid non si ille ebrius illam nimiam quam hausit vini quantitatem pauperioribus civibus largiisset, eadem fuisset vini consumptio, cum hoc solummodo discrimine, quod suam ipse valetudinem non imminuisset, aliorum confirmavisset. Idem de luxu in omni re dicendum, in cujus ipsa notione includitur *inutilitas & vis noxia*. Nihil quippe aliud est luxus, quam *abusus bonorum naturalium, vel ad propriæ valetudinis aut fortunæ imminutionem, vel ad aliorum hominum, quibus opitulari tenemur, detrimentum*. Tolle hanc noxiam qualitatem & finge usum pecuniæ suæ, aut cujuscumque alterius rei, neque sibi, neque suæ familiæ, neque patriæ noxium esse, non erit amplius vitium & in eo quisque sibi indulgere poterit. Tunc tantum usus rerum damnatur & accipit luxus appellationem, quando est perniciosus reipublicæ aut ejus membris. Jam vero contradictionem involvit, ut quod in sua notione perniciosum est civitati, unquam possit esse utile. Hæc omnia facile cæteris omnibus vitiis possunt applicari.

PROPOSITIO SECUNDA.

Virtus ad beate vivendum seipsa non est contenta, ut gloriabantur Stoici, sed multoties ærumnis implicat gravissimis.

PROBATIO.

NAM primo virtus propter fortunæ varia tormenta, propter hominum levitatem vel perversitatem,

Tom, I.

M m

tem sua amittit præmia: præbet quidem semper conscientia pacem, sed graves dolores corporis non semper sedant temperantia & sobrietas. Justitia, fides, cæteræque virtutes, quandoque aut non satis animadvertuntur ab hominibus, aut etiamsi percillant aliorum oculos, illis non donantur honoribus. quos mereantur; *virtus laudatur & alget*. Deinde vitium maxime naturales non semper effectus habet: intemperantia & incontinentia, etsi soleant corpus effectum senectuti tradere cum morbis insanabilibus & intolerabilibus doloribus, tamen quandoque propter fortuitam corporis firmitatem hæc efficientia carere videmus. Quidam etiam vel ex tarditate ingenii, vel occæcati cupiditatibus, pravi rectique discrimina non satis cernunt & omnem ferme conscientia sensum præfocant. Tandem multi improbi sunt, qui propter externam virtutis speciem debita virtuti præmia possident, benevolentiam & existimationem aliorum; aut propter divitias & potentiam non solum effugiunt scelerum poenas, sed sibi hominum obsequia conciliant: (a) dum ex altera parte boni innumeri, onerati falsis criminibus, scelerum quæ non commiserunt poenas luunt aut improborum etiam propter ipsam virtutem experiuntur sævitiam. In exemplo est *Socrates*: exemplo etiam esse possunt veteres Christiani, & quotquot pro justitia & veritate animas dederunt. „Omnia in futurum servantur incerta, eo quod universa æque eveniant justo & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas & sacrificia contemnti.... Vidi & velocium non esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam, sed tempus casumque in omnibus. *Eccl.* 6. 9.„

(a) Multi
Comittunt eadem diverso crimina fato:
Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema. *Juv. Sat. 13.*

PROPOSITIO TERTIA.

Vita hominum non circumscribitur hujus conditionis mortalis limitibus, sed post mortem manent virtutem præmia, vitium vero supplicia a judice omnium Deo certissime retribuenda.

PROBATIO.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Ex consideratione divinarum perfectionum.

MUNDUS intellectualis Dei præstantissimum opus est & totius creationis finis. Sunt quippe entia rationalia tam excellentis naturæ, ut cum nullo alio nisi cum ipso Deo comparari queant: tolle hanc creationis partem, erit orbis corporeus, eremus magna, immensa solitudo, compages exanimæ, quæ nec authoris sui potentiam, sapientiamve cognoscere, aut experiri bonitatem, aut personare laudes poterit. Proindeque mundus intellectualis ea pars divini operis est, de qua maxime sollicitus esse debet universi artifex; & moralis providentiæ ratio perfectius exprimere divina attributa, sapientiam, bonitatem & justitiam debet, quam rerum ordo naturalis. Uno verbo in spirituum gubernatione magis quam in alia quavis re agnoscere debemus rectorem sapientem, parentem bonum, æquum sanctumque judicem. Atqui si hujus vitæ limitibus circumscriberetur vita hominum, nullo modo habere videretur morale Dei imperium in omnibus partibus colorem proprium numinis aut divinorum attributorum notas; non ordinis & sapientiæ, sed confusionis & imperitiæ;

M m 2

non bonitatis, sed malitiæ; non æquitatis, sed injustitiæ & perversitatis.

imo, Morale Dei imperium non semper ferret sapientiæ signa. Non est certe legislatoris sapientis leges ferre & earum non prospicere observationi: non est rectoris prudentis subditorum contemptui se obnoxium præbere: finis siquidem quem in ferendis legibus intendit legislator, ad eas faciendas præmiis & suppliciis determinare debet; neque ullus inter homines princeps extitit, tantæ imprudentiæ & stultitiæ reus, ut quas rogavisset leges ad reipublicæ salutem easdem pœnis non sanxerit. Atqui sublata legum naturalium sanctione per pœnas & præmia in futura vita Deus leges tulisset, nec earum observationi satis prospexisset, se suamque auctoritatem contemptui exposuisset; siquidem sublatis illis futuris præmiis atque pœnis nulla esset obligatio completa seu moralis necessitas servandi illas leges ex motivo propriæ felicitatis; e contrario ex insuperabili quo movemur felicitatis amore, sæpe fortius inclinaremur ad contemnendas leges divinas, quam ad illas observandas; & proinde naturalibus affectionibus non tam ad obsequium auctori nostro debitum, quam ad inobedientiam astringeremur; quo nihil absurdum magis aut ab omni sapientia alienum. Ergo sub regimine entis sapientis, quod nequit se contemptui obnoxium facere, quod suas creaturas legibus devinctas esse vult, quod gubernationis suæ honorem & dignitatem vindicare debet; virtus & felicitas separari non possunt. Ergo cum in hac vita non semper consocientur, erit altera in qua hæc obtinebit tam naturalis concordia.

2do. Non semper haberet moralis Dei imperii ratio notas bonitatis, sine qua nulla majestas est. Nam vita hæc mortalis nisi consideretur, ut via ad beatiorum, ut stadium in quo decertamus, ut

quidam militiæ & probationis status, divinæ benevolentiæ illam acceptam vix referre possumus; neque illius providentiæ ratio ullo modo boni legislatoris esse videtur. Nam quid tam alienum a bonitate, quam creaturas suas infinitis malis implicare, illasque ad malum innumeris tentationibus allicere, nullo constituto victoribus præmio; sed ut cum exantlaverint infinitos labores, & ad virtutem per molestias & ærumnas summo studio contenderint, incidant in mortis malum sempiternum? Profecto si ex benevolentia Deum excitatum fuisse intelligimus ad creandum, multo magis ad conservationem suarum creaturarum illum inclinare debet eadem in eas propensa voluntas. Nam accepta semel existentia quoddam comparatur ad illam jus: beneficium est quod auferri nisi ab ingratis non debet: *turpius ejicitur, ut fert adagium, quam non admittitur hospes.* Deinde estne boni legislatoris, ferre leges beatam vitam non efficientes, aut subditos devincire institutis, quæ ad ærumnas ducunt & miseras? obedientia voluntati legislatoris sapientis & in bonum suorum subditorum propensi necessario beatos efficere debet legibus obtemperantes. Sed si non sit altera post hanc conditionem mortalem vita, in qua Deus se absolvat, videbitur tulisse leges felicitatem suarum creaturarum nullo modo efficientes: reperietur obedientiam divinæ voluntati ad ærumnas sæpe & miseras ducere; religiosos propter pietatem in Deum infelices esse, improbos propter impietatem suas utilitates consecutos.

3tio. Divina administratio aliena esset ab æquitate & justitia. Nam justitia generatim nihil aliud est quam æqua voluntas, id est, constans propositum agendi juxta æternum ordinem in rerum naturis fundatum. Atqui si nulla esset post hanc conditionem mortalem vita, in qua bonos præmia,

M m 3

poenæ fontes manerent, divina administratio aliena esset ab immutabilibus rerum naturis, neque ullo modo æterno ordini consona. Etenim, ut jam confectum fuit, inter bonum & malum morale est discrimen essentialiale in rerum naturis positum, illaque dividit communis Dei & hominum intelligentia: bonum naturali pulchritudine decorum est & amabile, provocatque sponte sua omnium rationalium studia: vitium contra ex propria foeditate turpe est & odiosum. Atqui nisi Deus se absolveret in altera vita, ageret ab iis rerum naturis modo valde abhorrenti: ex ejus gubernationis ratione judicandi locus esset, nullum esse ejusmodi naturale inter bonum malumque discrimen, cum ipse omnium parens & legislator bonorum & malorum non haberet rationem: nullo modo ex ejus regiminis forma concludere possemus illum virtutibus hominum delectari, aut ab improbitate aversum esse; bonos siquidem & malos eodem tractaret modo: immo illum constituisset ordinem, in quo majora quandoque essent vitii quam virtutis præmia.

Præterea, ubi erunt divinæ immutabilitatis signa? Certe si Deus sit ens immutabile, neque temere & sine consilio agat; fixa atque constans esse debet illius voluntas; hancque ejus constantiam experiri debent præstantissima ejus opera. Sed quid tam inconstans, tam a consilio & omni gravitate alienum, quam in destruendis creaturis perpetuo occupari, & idipsum agere, quod exprobrare solemus homini levi & inconstanti, *qui diruit, ædificat; mutat quadrata rotundis?* Deinde ex æternitate sua pendet omnis rationalis naturæ dignitas, „nisi ad contemplandas res divinas admitterer, non erat operæ pretium nasci: quid enim erat, cur in numero viventium me positum gauderem? An ut cibos & potiones percolarem? Ut hoc corpus caussarium & fluidum periturumque, nisi subinde impleatur, farcirem & viverem ægri

minister, & mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum immortalitatis, non est vita tanti ut sudem, ut æstuem. Quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit. Immo monstruosus naturæ partus homo esset, si ejus vita hujus conditionis limitibus finiretur: affectionibus commoveretur naturalibus sine causa; futurorum seculorum terroribus vanis frangeretur; vel spe deluderetur bonorum, quæ nunquam esset consecutus: quid tam informe & disjunctam a Dei sapientia cæterisque perfectionibus?

At, inquires, hæc parum consentire videntur cum iis quæ supra confecta sunt, videlicet, Dei sapientiam, bonitatem & justitiam in rerum administratione evidentissime elucere.

Respondeo has Dei perfectiones elucere quidem, & quantum decet in statu *militiæ & probationis*; non vero quantum deceret in statu *finali & in ultima scena*. Deus certe leges sanxit sapientissimas, illas pœnis & præmiis confirmavit; & bona multa nostris usibus paravit, ut facile agnoscere possimus illum rebus interesse humanis, virtutis patronum esse & vindicem scelerum: satis, ut concludere possimus illum aliquando homines in iudicium adducturum esse, sed non satis ad vindicandas suas perfectiones. Quippe non possumus aliter absolute divinam providentiam, nisi cogitemus illam extra hujus vitæ limites excurrere, hanc conditionem mortalem statum esse *militiæ & probationis*, in quo decertandum sit, superandæ variæ difficultates; in quo magis promissis divinis ad virtutem accendimur, quam propter virtutem remuneramur; in quo vitium non tam divinis castigatur iudiciis, quam gravissimis comminationibus & terroribus coercetur: nempe animadvertere licet impios non

tam luere pœnas scelerum suppliciis, quæ sæpius nulla sunt, quam metu suppliciorum; bonos non tam frui voluptatibus, quibus sæpe nunquam potiuntur, quam quadam jucunditate ex spe felicitatis. Ergo quoniam in hac vita habemus spem & expectationem præmiorum aut suppliciorum, in alia illa retribui necesse est. Ita certe conclusum fuit etiam a paganis philosophis, inter quos illi solummodo interire funditus animum in morte iudicarunt, qui negabant Deum habere ullam rerum humanarum procuracionem. Unius hic utemur auctoritate Plutarchi qui in libro *de iis, qui sero a numine puniuntur*, scribit: „pugnat anima sicut athleta in vita; postquam vero certamen peregerit, accipit quæ ipsi conveniunt.„ In eodem libro demonstrat immortalitatem animarum in iisdem plane rationibus fundari, in quibus fundatur ipsa Dei providentia. Ex quibus observationibus hoc aliud nascitur argumentum.

ARGUMENTUM SECUNDUM.

Ex præsentis rerum administratione.

In superiore disputatione confectum est, Deum in hoc mundo personam iudicis sustinere; iudiciumque, quantum convenit rerum humanarum præsentis fortis, severum exercere: ostensum est, virtutis exercitio conjuncta esse præmia multa naturalia, quæ probos beatos efficerent, si nulla essent fortunæ tormenta, & inter malos non versaremur; vitio adjunctas esse pœnas, quæ nisi suspenderentur corporis voluptatibus, variisque fortunæ bonis, malos misere cruciarent: uno verbo, demonstratum est, Deum exercere morale imperium per leges naturales sanctione præmiorum & pœnarum confirmatas. Jam vero quod Deus exerceat morale imperium in hac vita, id argumento

est in vita altera futuram ejusdem imperii moralis continuationem. Cur abdicabit se hoc imperio? Cur personam judicis deponet? Quæ causa suspicandi esse potest, virtutem amissuram salutarem suam vim, aut vitium noxiam suam naturam? Potestne hæc tanta mutatio consistere cum divina constantia?

At, inquit, sit constans divinæ administrationis ratio: ex eo solummodo concludere licebit, partem divinæ administrationis futuram, extra conspectum nostrum jam positam, consentientem & analogam fore cum administratione præsentis, in qua alget virtus & lætos cernimus florere nocentes. Respondeo administrationem dici posse constantem duplici modo; primo si iisdem causis perpetuo & sine mutatione agentibus iidem semper consequerentur effectus; alio etiam sensu administrationem dici posse unam & constantem, nempe unitate consilii & finis, cum omnia ad finem aliquem ordinata sunt: sic cum architecti saxa secant, machinas admovent, tabulata ad fornicum constructionem conficiunt, quoniam hæc ad ædificium construendum necessaria sunt, suum propositum prosequuntur & constans habetur eorum agendi ratio. Jam vero divina administratio dici non potest una atque constans priori sensu, cum hominis conditio a prima conceptione multas experiat mutationes & insignem expertura sit, ubi positus corporis exuviis mundum hunc relinquet; quia præterea experimur animum humanum ad capiendæ scientiæ & felicitatis incrementa aptum natum esse: ergo una & constans tantum esse potest Dei moralis administratio ratione finis & consilii. Sed quis est finis imperii Dei moralis? An ut felicitas vitii merces sit, misera effectus virtutis? Nullatenus: nam huic fini opposita est utriusque efficientia naturalis: neque in hac perturbatione

rerum is est exitus. An ut omnia sint semper incerta, ut nunc vitio, nunc virtuti temere famuletur felicitas? Nequaquam: quia experimur, felicitatem esse virtutis *naturalem* appendicem, hancque salutarem ejus vim nonnisi *contingentibus* causis & in hoc præsentis statu operantibus suspendi: experimur quoque, vitio, utpote naturæ rationali contrario, *naturaliter* adjunctam esse ægritudinem, & nonnisi *accidentalibus* causis deliniri improbos. Uno verbo, ubi virtus est infelix & vitium felix, violentus status est, rerum naturis repugnans, Deo hominibusque invisus; qui idcirco perdurare non potest: neque in præsentis vita obtinet aliquando nisi quia ob sapientissimas causas, quarum aliquas etiam nobis non difficile est intelligere. Placuit parenti optimo nos in statu *probationis & disciplinæ* collocare; cujus ratio postulat, ut boni per aliquod tempus difficultates experiantur & severiorem adhibeant disciplinam, ad virtutis perfectum statum, seu acquirendum, seu conservandum. Sed unde novimus statum hunc esse statum probationis & disciplinæ respectu alterius vitæ? Hoc primum concludimus ex divinarum perfectionum, quas aliter absolvere non possumus, consideratione: deinde etiam cum unicuique experientia sua & observatione constet nos esse in statu probationis & disciplinæ respectu *felicitatis hujus vitæ*, quæ maxima ex parte pendet ex cujusque prudentia & in moderanda vita industria, per analogiam concludimus in eodem esse nos respectu *felicitatis futuræ*. Cum argumento hoc sequens conjungendum est.

ARGUMENTUM TERTIUM.

Ex hominis natura morali.

1mo. In omni sapienti rerum administratione hoc principium fundamentale est, quamque rem

regendam esse pro sua natura : multoque magis hanc legem sequetur omnium naturarum parens : sic intelligimus Deum a belluis non esse postulaturum rationem operationum suarum ; quia cognitionis & libertatis expertes in iudicium adduci non possunt : propter eandem rationem si homines ad rationem reddendam sint a natura comparati, bene auguramur illos esse vocandos aliquando in iudicium : cur enim eos tractaret modo naturæ suæ non convenienti ? Atqui homo est revera comparatus a natura ad reddendam rationem suarum actionum : nam rationis particeps scienter agit, libere etiam & ad arbitrium vivit, præterea lege devincitur, denique agnoscit superiorem & iudicem. Nec solum propter hanc naturalem conditionem rationis reddendæ par est, verum insuper videmus eum semper paratum esse ad defendendum sese aut accusandum, quasi ante tribunal iudicis staret : nam sese turpiter agentem damnat, & etiam in tenebris ignavi pudet facinoris : si qui testes fuerint inhonestæ actionis, rubore suffunditur, aut defensionem suscipit facinoris. Hi sensus non solum infimis hominibus insunt, sed ipsos principes, a quibus nulla ratio in terris exigi potest, afficiunt. Cum ita igitur simus comparati, ut non modo rationis reddendæ pares, sed etiam motu quodam naturali inclinemur ad illam reddendam omnibus quorum interest, nullum dubium est, quia supremo rerum omnium rectori ratio nobis aliquando reddenda sit.

2do. In omni disputatione proficiscendum est ab hoc principio: quod omnis naturalis sensus necessario verax sit; a Deo quippe insitus naturæ illius quodammodo monentis vox est. Quod vero insitæ sint ab ipsa natura omnium hominum animis expectatio futuri Dei iudicii & quædam præsentiones futurorum seculorum, colligimus ex eo quod hi sensus universales sint; quod sponte & naturali-

ter sine institutione & doctrina exoriantur in hominum animis; quod ita inhæreant, ut nulla industria possint extirpari.

Primo certe illi sensus generales sunt. Nam habemus in hac parte consentientes omnes antiquissimos populos, *Hebræos, Ægyptios, Chaldaeos, Indos, Persas, Getas, Gallos, Græcos & Romanos*, omnemque antiquitatem: priscis illis omnibus insitum fuisse legimus apud *Herodotum, Pausaniam & alios*, esse in morte sensum neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure, quod ubique obtinuit & ceremoniis sepulchrorum intelligi licet, quas tanta cura non coluissent omnes populi, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæssisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ. Hinc quoque totum prope cælum a priscis populis genere humano completum est, & primus derivatus fluxit idolorum cultus. Veteribus populis consentiunt omnes, qui hodie sunt terræ incolæ, *Mexicani, Peruviani, Brasilienses, &c.* Denique si specimen naturæ cujuslibet a natura optima sumendum sit, uti possumus authoribus præclarissimis ingeniis summisque philosophis in omni gente, *Confucio, Zoroastre, Socrate*, infinitisque aliis, quorum extant gravissimæ de hac re sententiæ.

Secundo. Illa opinio non est institutis & legibus confirmata, non illam communem fecit collocutio hominum, sed ipsa vox naturæ. Sponte enascitur sine doctrina in animo quædam magnifica de se opinio: cogitare quippe non possumus animum nostrum nobis ingeneratum esse, instar falis, ad arcedendam a corpore putredinem. „Quid multa? ait *Tullius*, „sic mihi persuasi, sic sentio; cum

„tanta celeritas animorum fit; tanta memoria præ-
 „teritorum, futurorum providentia, tot artes,
 „tantæ scientiæ, tot inventa; non posse eam na-
 „turam, quæ res eas contineat, esse mortalem. „
 „Deinde, ut ait idem *Cicero*, maximum argumen-
 „tum est naturam ipsam de immortalitate animo-
 „rum tacite judicare, quod omnibus curæ sint,
 „quæ post mortem futura sunt; quid procreatio
 „liberorum, quid propagatio nominis, quid adop-
 „tiones filiorum, quid testamentorum diligentia,
 „quid ipsa sepulchrorum monumenta, quid elogia
 „significant, nisi nos futura etiam cogitare? . . .
 „Nonne in his ipsis libris, quos scribunt philosophi
 „de contemnuenda gloria, sua nomina inscribunt?
 „Quod si omnium consensus naturæ vox est & om-
 „nes qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid,
 „quod ad eos pertineat, qui e vita cesserint; nobis
 „quoque idem existimandum est. Et, si, quorum
 „aut ingenio aut virtute animus excellit, eos ar-
 „bitramur, quia natura optima sunt, cernere natu-
 „ræ vim maxime; verisimile est, cum optimus
 „quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid
 „cujus is post mortem sensum sit habiturum. „ De-
 „nique homines boni in maximis molestiis & ærum-
 „nis gravissimis spe futurorum bonorum naturaliter
 confirmantur: impii e contrario quamvis afflet
 fortuna & abundant voluptatibus, tamen in illa
 sua copia metuant, perturbantur & ægritudinibus
 exeduntur.

Tertio. Illi de immortalitate animorum sensus
 nullo modo extirpari possunt, sicut experientia
 constat: & uti possumus autoritate ipsius *Epicuri*,
 qui docebat non posse jucunde vivi, nisi honeste
 vivatur; „quod ea quæ sunt luxuriosis efficientia
 voluptatum metus injiciant graves Deorum a qui-
 bus nulla industria liberari possunt.

At, inquires, prædicti sensus ex quibus petitur
 argumentum omnino vani sunt: illa suæ excellen-

tiæ opinio animi plus æquo superbientis inanis elatio est. Desiderium immortalitatis nihil aliud est quam suæ conservationis studium; vivere ambimus, interitum reformidamus; vitæ idcirco limites ambitiose nimis proferimus. Metuimus etiam futuras pœnas, sicuti in tenebris lemures, sicut horrebat olim totum humanum genus tricripitem Cerberum, Cocyti fremitum & Furias anguibus terribiles. „Humana vanitas, ut observat *Plinius*, in futurum etiam se propagat & in mortis quoque tempore, ipsa sibi vitam mentitur, alias immortalitatem animæ, alias transfigurationem, alias sensum inferis dando & manes colendo, Deumque faciendo, qui jam etiam homo esse desierit. „

Respondeo, si anima ad immortalitatem genita sit, sapienter factum esse, ut hujus destinationis conscia magnifice de se existimet: si mortalis sit, cur tantopere superbiat nullam causam esse. Nos ergo naturæ partes tuemur, & præstat certe tueri, cum nullam aliam nacti simus præceptricem. Deinde desiderium immortalitatis longe distat a studio propriæ conservationis, divisos enim sæpe experimur istos sensus; mali optant interitum sempiternum, dum ardentissime suæ student conservationi: boni vitam facile profundunt propter immortalitatis spem. Sed demus immortalitatis desiderium sponte nasci ex suæ conservationis studio: ergo ambimus naturali inclinatione æternam vitam, æque constanter & necessario ac conservationem vitæ. Quid porro tam certo expectandum, quam quod natura duce necessario appetimus? Denique spes immortalitatis beatæ & metus futurorum suppliciorum cum vanis terroribus confundi non possunt: quia formidines vanæ, quatenus distinguuntur ab ipsa voce naturæ, neque universales sunt, neque sponte nascuntur & facile extirpantur; phantasiæ foetus sunt & fictæ a poëtis imagines, non rationis secum ipsa deliberantis ju-

dicia: quam vero habent constantiam, eam omnem mutantur a sensibus naturalibus, quibuscum confociatæ sunt & quodammodo confusæ.

ARGUMENTUM QUARTUM

Ex natura animorum immortalis.

Idecirco futurum post mortem iudicium incredibile quibusdam videtur, quod difficile sit cogitatione comprehendere, qualis animus sit vacans corpore; magnum ergo pondus superioribus argumentis addemus, si confecerimus animum esse a corpore diversum & natura sua immortalem. Jam supra ubi de existentia & immanentia Dei, plures demonstrationes propositæ sunt, quibus efficitur substantiæ cogitantis simplicitas, segregata non tantum ab omni concretionem *corporæ*, sed etiam ab omni *extensione*: adeoque hic solummodo observabimus, quantum distat vita animi a vita corporis, ut arripiamus occasionem confutandi varias rationes, quibus animi immortalitas impugnari solet & quas nondum attigimus.

Animus ea est hominis pars, quæ intelligentia & ratione valet, quæ doloris & lætitiæ sensus experitur, quæ suorum actuum arbitra vim continet movendi sese. Atqui hæc pars naturæ erit corpori superstes: quia hæc vita spiritalis animi est omnino diversa a vita corporis: quia cum ea nullam etiam habet necessariam conjunctionem, nec ab ea pendet ullo modo: quia cogitatione comprehendere non possumus, quomodo animus possit interire.

Primo vita animi multum disjuncta est a vita corporis. Etenim corporis vita in organizatione posita est, id est, in quodam partium cohæren-

tium contextu & motu; legibusque nascitur & vi-
get mechanicis. Illius origo minutum semen est,
aut ovam, aut si velis animalculum, quod evol-
vitur ut arborum & fraticum semina calore nem-
pe & nutritione intus suscepta. Omnes quibus
constat partes, unde nascantur cerno: sanguinem,
bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, cere-
brum & omnem denique membrorum, & totius
corporis figuram, videor posse dicere unde con-
creta & quomodo facta sint. Continuis mutatio-
nibus obnoxium est, singulis fere septenniis totum
perit & renascitur. Quid contra animus est? Ens
cujus primum attributum individua cogitatio
est: non porrigitur in longitudinem & latitudi-
nem, non dividitur, non ponderat, non cohæ-
sione vel motu partium consistit. Non pulsu agita-
tur externo, sed affectibus: suarum operationum
arbitra commovet se sponte sua, exercetque in cor-
pus dominium. Manet mens amputatis membris
integra, diffluente corpore immota, mutato alternis
annis corpore eadem. Nihil intelligimus in animo
quod ex terra fictum esse videatur: nihil aut humi-
dum, aut flabile, aut igneum: his enim in naturis
nihil inest, quod vim memoriæ & cogitationis ha-
beat, quod præterita teneat, futura prævideat &
complecti possit præsentia. Concludendum igitur
est cum *Platone*, cæterisque omnibus gravioribus
philosophis, singularem esse naturam & vim animi
longissime sejunctam a natura corporis: quam *en-
telechiam* vocabat *Aristoteles*, quasi quamdam con-
tinuatam motionem & perennem.

Secundo. Quantacunque sit communio inter
corpus & animum, manifestum est nullam esse in-
ter utramque substantiam connexionem; ac etiamsi
anima nihil aliud sit quam atomus quædam mate-
riæ, tamen ejus vitam spiritalem independentem
esse a vita corporis organici. Nam si hæc vis spi-
ritalis

ritalis ab organica dispositione corporis ullo modo penderet; vel penderet a partium numero, vel ab earum figura, vel ab eorumdem motu & contextu. Sed profecto viginti partes per vim cohæſionis vel gravitatis connexæ non sunt ad cogitandum aptiores quam decem; neque pars sanguinis velociter agitata sapientior est alia parte minore acta velocitate, neque pars rotunda triangulari felicior ullo modo esse potest. Pone ergo vim cogitandi materiæ insitam esse, fac animum igneum cum Stoicis, vel cum aliis aëreum & spirabilem, erit æternus: quia cum non vigeat, neque figura, neque motu partium, sed divino munere; nunquam interire poterit nisi Deo reposcente munus concessum. „Opime ergo concludit Cicero, *anima* sit animus, *igni* sue nescio; eum tamen jurarem esse divinum. Et si animus ignis est, idem esse & Deus poterit: nam qui siderum conversiones, omnesque motus animo vidit, is docuit similem animum suum ejus esse, qui ea fabricatus esset in cœlo; cum enim Archimedes lunæ, solis & quinque errantium motus in sphæram illigavit, effecit idem quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis Deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio: quod si in hoc mundo fieri sine Deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. „

Tertio. Nullo modo cogitatione comprehendere possumus mortem animi; quia mors seu interitus est discessus & diremptio earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. Sed in animis nihil admixtum, nihil coagmentatum, nihil duplex cogitamus, quod secerni aut dividi possit. Deinde hæc propria natura animi est, quod seipsum moveat, quod vi quadam interiori & sua cogitet, propendeat, agat, uti supra confectum est. Ergo nunquam moveri & seipsum ciere desi-

net: quia hoc fieri non potest, quin a seipso deseratur. Sic concludit acute *Cicero* post *Socratem* & *Platonem*, „sentit animus se moveri: quod cum sentit illud una sentit, se vi^a sua non aliena moveri, nec accidere posse, ut ipse a se unquam deseratur.„ *Tusc. l. I.*

At, inquires, singularem illam substantiam nullo modo licet complecti cogitatione; nec qualis sit, nec ubi sit, omnino intelligere. Deinde nullo modo concipitur qua ratione cum materia conjungi possit: nam ut ait *Lucret. l. I.*

Quippe enim mortale æterno jungere, & una
Consentire, putare & fungi mutua posse,
Desipere est.

Respondeo primo nobis fortasse æque notum esse animum ac corpus: nam utramque substantiam ex attributis solummodo intelligimus: in corpore extensionem, figuram, motum & qualitates sensibiles percipimus; quæ omnia si tollas nulla restabit materiæ notio: sic in animo cogitationem, vim memoriæ, inventionem, affectiones varias cogitamus, atque ex his attributis æque clare quid sit animus intelligimus, quam ex supra memoratis corpus cognoscimus. Et vero Deus rerum omnium parens & moderator intelligitur a nobis: „alio tamen modo intelligi non potest, nisi ut mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretionem mortali, omnia sentiens & movens.„ Verba sunt *Ciceronis*.

Deinde gratis assumitur a *Lucretio* naturam simplicem materiæ conjungi non posse: non intelligo qui id fiat, sed si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, tamen his uti licet, quæ habeo. Sentio animi vim ad movendum corpus; sentio quoque illam vim in corpore esse non pos-

se: restat igitur, ut animus licet singularis naturæ cum corpore conjungi possit. Et certe Deum naturæ motus moderantem non video, ubi habitat nescio, quomodo agat ignoro: tamen certo intelligo tam ratos siderum motus, tantæ molis ordinatissimum cursum procedere divinæ legis imperio. Sic mentem hominis quamvis non videamus, ut Deum non videmus; tamen ut Deum agnoscimus ex operibus ejus, sic ex memoria rerum & celeritate cogitationis vim divinam mentis agnoscere debemus.

Objicies. Quæcumque sit animi natura concludere debemus illum experturum esse sortem corporis; quia ad illius societatem unice factus a natura videtur. Nam imo, animus diffusus in corpore quodam modo cum illo confunditur: propterea memoriam in cerebro, intelligentiam in arce capitis, in corde affectiones naturaliter collocamus.

Sic anima atque animus per se nil posse videntur
Nimirum quia per venas & viscera mistim
Per nervos atque ossa tenentur corpore ab omni.

Inde pedes & crura mori: post inde per artus
Ire alios tractim gelidi vestigia lethi. *Lucret. l. 3.*

2do. Corporis ope cogitat, omnis cognitio est ex sensibus, & multum refert, quali in corpore animi locati sunt; multa e corpore existunt, quæ acunt mentem, multa quæ obtundunt.

Si immortalis natura animal est
Et sentire potest secreta a corpore nostro,
Quinque, ut opinor, eam faciendum est sensibus auctam.

Ibid.

3tio. Omnes corporis vices experitur animus; cum corpore nascitur & evolvitur; corpore æstivante

aut languente æstuat aut languet mens; corpore senio confecto senilis mens desipit: somno vel lethargo oppresso corpore sensus nullus est: qui igitur dubitare possumus sensum in morte nullum esse, cum in somno, ejus simulacro, videamus esse nullum sensum?

Præterea gigni pariter cum corpore, & una
 Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
 Nam velut infirmo puer teneroque vagatur
 Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
 Inde ubi robustis adolevit viribus ætas,
 Consilium quoque majus & auctior est animi vis.
 Post ubi jam validis quassatum est viribus ævi
 Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artus.
 Claudicat ingenium; delirat linguaque mensque,
 Omnia deficient atque uno tempore desunt.
 Ergo dissolvi quoque convenit omnem animali
 Naturam, ceu fumus in altas aëris auras.
 Et quoniam mentem sanari, corpus ut ægrum,
 Cernimus, & flecti medicina posse videmus:
 Id quoque præstat mortalem vivere mentem. *Ibid.*

Nego antecedens. Confitemur quidem animum humanum posse a Deo post corporis interitum ad nihilum redigi, posse etiam suspendi ejus vires; sed negamus ex phænomenis naturalibus confici illum delendum, aut ejus vires suspendendas. Nam nedum vis illa divina cogitationis pendeat a corporis artificio & organis; nullo modo cogitatione consequi possumus quomodo fieri possit, nisi ex omnipotentissima Dei voluntate, ut tam intima sit duarum rerum adeo diversarum communio; quam voluntatem si tollas, intelligimus nullam fore amplius inter corpus & animum connexionem, & utramque a se invicem disjunctam propria naturæ suæ vi potituram esse: ac nedum eventurus sit animi interitus, e contrario corporis artificio, quo circumseptus erat, quasi carcere liberatus & spatia ingressus liberiora, multo puriora & dilucidiora cernet, quam nunc, per foramina illa quæ patent

ad animum e corpore. „ Mihi quidem, inquit *Cicero*, „ naturam animi intuenti multo difficilior occurrit „ cogitatio; multoque obscurior, qualis animus „ in corpore sit, tanquam in aliena domo, quam „ qualis cum exierit & in liberum cœlum quasi do- „ mum suam venerit.

Ad primam vero rationem respondeo, tam ar-
tam quidem esse animi & corporis conjunctionem,
ut animus in corpore quodammodo diffusus & ad
omnes oras pertingere videatur; scilicet propter
leges ab authore naturæ positas, hujus necessitu-
dinis causas; quibus legibus efficitur, ut motus
quosdam corporis comitentur in mente cogitatio-
nes aut affectiones, quasi ab illis motibus excitatæ;
& vicissim animi desideria corpus certo modo affi-
ciant: animum tamen cum corpore confundere
multa vetant. imo. Quia evidentissimum est
illas corporis commotiones non posse esse veras
causas efficientes & phylicas cogitationum & sen-
sationum, sed tantum occasionales: quis enim non
videat variam nervi vibrationem esse rem plane
diversam a sensu coloris, vel soni, vel voluptatis,
aut a quacunque idea, nec ejus causam propterea
esse posse: nam *motu nihil generatur nisi motus*.
2do. Quia apertissimum est animum in corpore
non diffundi, nec ipsi esse ullo modo commensura-
tum: cum amputatis membris integer manet ani-
mus & illius solummodo coarctetur imperium: cum
maximi sint in corpore motus, quorum animus non
est conscius; qualis est motus sanguinis, stoma-
chi, cæterorumque musculorum: cum sæpius ac-
cidat, ut manu abscissa dolorem tamen sentiat ani-
mus, quasi in digitis, qui jam non sunt sui corpo-
ris: quod probat certe animam sentire posse etiam
in illis partibus, ubi diffusa non est. Notum quo-
que est, quod ligatura aliqua sic compresso nervo

ut motus perducatur ad cerebrum non possit, non sentiat animus illius nervi vellicationem. Propter quas omnes rationes vulgo creditur, animum esse in arce capitis collocatum, corpus autem esse organum nervis, quasi fidibus, intentum, cujus pinnae ab objectis percussae excitant tremores, quibus ad animi sedem productis, ut totidem nuntiis, mens admonetur & varia ratione afficitur. Potuisset certe eadem plane ratione, si rerum omnium parenti placuisset, cum universa natura conjungi animus humanus, praesensque ubique adesse, sicut adest in corpore humano.

Ad secundam vero confirmationem respondeo nullo modo confici, quod animus corporis ope egeat ut cogitet, quasi vero sine corpore intelligere & cogitare non possit. Nam duas quasi vitas agere videtur homo in corpore, unam *spiritualem*, *sensualem* alteram; suas habet utraque leges, suas laetitias, suas tristitias; neque a se invicem pendere videntur. Sic cum ex sensuum commotionibus afficimur, agimus vitam istam sensualem, & illam interituram esse cum sensibus facile concedimus. Sed ubi nulla re sensus vellicante animum ad seipsum advocamus & a corpore abducimus, cogitamus, argumentamur, atque afficimur propria & interiori vi; haec vita sensuum externorum ope non viget neque cum illis interire experientiaprehendimus: nam sine oculis, sine auribus, immo paralyti dissoluto toto corpore, viget animus, eandem vim servat quandoque memoriae & rationis, eosdem sensus amoris & odii, spei & metus. Sed demus propter illam arctam corporis & animi necessitudinem vix ullam esse in animo cogitationem, quam non comitetur aliquis in corpore motus. Attamen principium motus esse in animo sentimus, eique competere vim sese excitandi corpusque suum varia ratione afficiendi, ex quo effici-

tor, non esse semper motum in corpore causam primam cogitationum & affectionum animi: nam quod principium motus est, a motu pendere non potest, quia causa non potest debere existentiam suo affectui. Præterea commotiones sensuum excitant quidem in animo affectiones, sed illæ affectiones nullam habent cum illis motibus proportionem: verbi gratia, quam proportionem habet contumelia in sermone alicui illata cum illa excandescentiâ quam solet excitare? immo experimur verbum temere ab aliquo prolatum & sine offensionis studio, vel litteris consignatum, quod certe levissime oculorum aut aurium nervos vellicat, in furorem tamen quosdam quandoque agere. Tantæ perturbationis causa esse nequit commotio organi-ab objecto æterno.

Ad tertiam rationem respondeo, propter illam arctam, quam esse voluit Deus inter corpus & animum necessitudinem, experiri hunc illius vices, illudque prorsus esse necessarium, quamdiu manebit hæc consociatio. Nam ut continuetur illud commercium opus est organis, canalibus, fibris, &c. Si quid horum impeditum sit, vel corruptum, tum commercium ipsum aliquid detrimenti capiat aut etiam abrumpatur omnino necesse est. Sed profecto illa organa tam sunt ab ipso animo distincta, quam vitrea illa perspicilla, quibus utuntur myopes: sunt enim oculi, sicut illa instrumenta, viæ quædam; neque magis concludere possumus animum non esse ab organis distinctum ex eo quod oculo male-fano non videamus, quam liceret concludere ex eo, quod per perspicillum fucum illitum non perspiceremus, ideo animum non esse ab illo instrumento disjunctum. Idem dicendum de cæteris sensibus, quos nihil aliud esse, quam vias ad animum perforatas extra omnem controversiam

est, qui proinde possunt mutari aut omnino interire, sine animi aut mutatione aut interitu. Deinde falsum est, animum evolvi cum reliquo corpore & ejus vices experiri: nam non cibus alitur, sed meditando vires explicat & ingenii exercitationibus confirmatur; corpus quotidie mutatur, mens eadem manet. Denique somnus & lethargus nedum probent animum cum corpore interiturum esse, contrarium evincunt: nam nobis exhibent animum, quasi in statu mortis vigentem nec ullam passum ex tanto corporis morbo mutationem; si post mortem & lethargum maneat facultas cogitandi eadem, cur non post mortem? Si maneat facultas, quis audeat dicere illam nullam habituram actionem? Concludimus ergo hoc argumentum pulcherrimis verbis Senecæ: „dies ille, quem tanquam extremum reformidamus, æterni natalis est: hora illa non est animo suprema, sed corpori: quidquid extra te jacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta.„ Paulo antea dixerat: „cum venerit ille dies, mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc ubi inveni relinquam, ipse me Diis reddam. . . . Per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ longiorique præluditur: quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere & in aperto durare; sic per hoc spatium quod ab infantia patet ad senectutem, in alium naturæ sumimur partum, alia origo nos expectat, alius status.„

Imponamus finem gravissimæ huic controversiæ quibusdam observationibus in *minutorum philosophorum* incredibilem imprudentiam. Omnibus opibus elaborant, ut divinæ providentiæ cogitationem, justî & injusti sensum, delicti & innocentiae conscientiam, futurorum seculorum præsentationem exuant. Cur hoc tentant, qui *constan-*

tes & animosi dici amant? Quia metuunt. Ar-
canum hoc prodidit *Lucretius*.

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo.

Videretur igitur timorem potius sustulisse Deos,
quam fecisse. Decetne sapientem metuere & hor-
rere parentem naturæ, & quærere in omnium re-
rum perturbatione solatium? Possuntne *minuti*
philosophi in extirpandis funditus hisce sensibus
succedere? Id paucis aut nullis contingere fa-
tentur scholæ magistri *Epicurus & Lucretius*:
vanus ergo labor est. Si feliciter succederent,
quis esset quæstus? Præclarum hoc adepti erunt,
quod credent se totos esse in æternum perituros:
quid ista res lætabile habet aut gloriosum? Fin-
gamus omnes reipublicæ cives factos subito *mi-*
nutos philosophos, atque perfectionis apicem adep-
tos, id est, omni vacuos esse erga Deum & ho-
mines reverentia, omni sensu honoris & justitiæ,
omni pudore, quis erit exitus? Existet, ut po-
suit *Hobbius*, bellum omnium adversus omnes,
in quo omnia licebit vi & dolo tentare.: atque
ad communem salutem necesse erit per leges &
pœnas civiles homines reluctantes adigere ad il-
lam temperationem morum, ad quam ex natura-
libus sensibus sine labore finguntur; & ad illa
invite præstanda officia, quæ imbuti naturalibus
sensibus cum jucunditate obirent. Finge jam ali-
quem *minutum philosophum* inter homines imbu-
tos sensibus prædictis degentem, eosdem sensus
exuere & consentienter suis principiis vivere,
quis exitus erit? Ipse omnium hostis constitu-
tus, omnes experietur hostes, & ut immanis
bellua, cujus feritas tolerari nequit, cito exter-
minabitur. Pulchra sane philosophandi ratio, quæ

publico recepta communem, privatim admiffa
privatam operatur ruinam! Quis erit philosophiæ
hujus fructus post mortem? Si Deus nullus fit,
bene est: sed si forfitan fit aliquis mundi arbiter,
& humanarum censor actionum.....

Finis secunda partis.

RELIGIONIS NATURALIS PRINCIPIA.

PARS TERTIA.

JURISPRUDENTIA NATURALIS,

SEU

DE OFFICIIS.

JUS NATURALE est complexio regularum, quas natura hominis rationalis ejus actionibus præscribit. *Justitia naturalis* est constans & perpetua voluntas his legibus seu regulis parendi. *Jurisprudentia naturalis* est illarum legum scientia seu ars earumdem indagatrix. Præcepta morum seu leges naturales duobus modis investigari & concludi possunt.

1mo. *Ex autoritate seu ex consensione populorum*, eorumque conferendo sententias, qui de officiis scripserunt, „omni autem in re, ut ait *Tullius*, consensio omnium gentium vox naturæ putanda est.„ Hanc methodum secuti sunt præsertim *Grotius* in eximio suo opere *de jure belli & pacis*, & *Seldenus*, *de jure gentium juxta placita Hebræorum*, quos imitatus est *Puffendorfius* in majori suo opere *de jure naturæ & gentium*: at longa & operosa est hæc methodus docendi, minusque ad institutum nostrum accommodata.

2do. *Ex ratione*, quæ ad hanc rem non uno modo a variis philosophis adhibita est.

Alii nempe inquirunt in varias naturæ humanæ partes, illamque constitutionem, quæ ex partium unione enascitur, atque varia officia ex convenientia cum hac constitutione naturæ, *sensum moralem* decori & honesti ducem sequentes, determinant. Hanc methodum sequebantur olim *Stoici*, quorum hoc generale effatum erat, *sequere naturam*, illamque ingeniose & eleganter prosecutus est *Cicero* tribus libris *de officiis*: & inter recentiores *Hutcheson* in sua *moralis philosophiæ compendiaria institutione*: hujus methodi fundamenta supra posuimus, pag. 398 & seq. & pag. 495. Hi sensus, ut habet *Cicero*, sunt prima elementa naturæ, quibus auctis, virtutis quasi cæmen efficitur. At ex illis accendi debet philosophi ratio; ab hac sensus accipient confirmationem & augmentum, atque ad omnes casus poterunt applicari.

Alii vero abstractas rerum naturas, earum *convenientias vel disconvenientias incommutabiles* inquirunt, officiaque vitæ haud aliter, quam ipsas speculativas veritates dijudicant, vel ex ipsa intuitiva & immediata perceptione convenientiæ inter ideas morales; vel, ex argumentatione & demonstra-

tionē. (a) Hujus etiā methodi, quam commendavit potissimum *Clarkius* in opere, quod inscripsit *argumenta religionis naturalis & revelatæ*, principia defendimus supra parte secunda, ubi de legis naturalis immutabili natura.

Non multum ab his distant alii, qui primum ex variis hominis perfectionibus, imperfectionibus, & ejus necessitudinibus cum aliis entibus ac cum seipso, determinant, quam *personam* imposuit cuique natura, quam in vita quoque civili quisque gerit; atque ex actionum convenientia vel inconvenientia cum hac *persona morali* officia deducunt. In comparatione actionum cum persona cernitur quædam *veritas* vel *falsitas*. haud minus quam in propositionibus voce, vel scripto enuntiatis. Sic qui destinata opera aliquem interficit, haud minus declarat se esse ejus hostem, quam si id elocutus fuisset: & si hostis non fuerit, sed parens, vel filius, vel concivis, actio *falsa est & dissentiens personæ*. Sic qui coram idolo sacrificat, haud minus ejurat Christi fidem, quam si verbis usus fuisset: quia ut habet *Cicero*, „est actio quasi sermo „corporis.„ Et si illam externam actionem admittat quis, interius Christi fidem retinens, revera mentitur seu actio ejus *falsa est, dissentiens personæ Christiani*. (b) Hanc actionum veracitatem

(a) Ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. *Cic.*

(b) Idem esse dicebat *Socrates* veritatem & virtutem. *Sen.*

Omnia officia mutuis relationibus sunt metienda. Pater est? Præcipitur, curam ejus agendam, cedendum ei in omnibus: si convicietur, si verberet, ferendum esse. At pater malus est. Numquid natura cum bono patre conjunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga eum tuere, nec quid ille agat considera: sed quibus rebus agendis tuum institutum naturæ futurum sit consentaneum. Sic vicini, sic civis, sic imperatoris officium in-

vel falsitatem expositam fuscè & illustratam videre licet in opere quod inscribitur, *adumbratio religionis naturalis*, auctore *Wollaston*.

Alii denique inquirunt in *finem generalem legis naturalis*, & in actionum humanarum cum hoc fine convenientiam vel disconvenientiam. Hanc methodum indicavit *Cicero l. 1. de off. n. 7.* „Omnia, inquit, de officio duplex est quæstio: unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes usus vitæ confirmari potest.„ Hanc methodum commendavit *Cumberlandius l. de legibus naturalibus*; profecutus est *Puffendorfius*, qui tamen solius hujus mortalis vitæ & actionum externarum tantum rationem habens, nimis legis naturalis finem & materiam omnem contraxit. Hanc etiam secutus est *Hobbius in l. de Cive & Leviathan*, sed male definito fine, utpote quem esse vult cujusque *conservationem & utilitatem propriam in hac vita*, tota via aberravit. Hanc & nos, utpote breviorē, certiorē & ad docendum aptiorē, non relictis omnino aliis, sequemur; adeoque primum demonstrabimus, legem naturalem caritate in omnes diffusa contineri, seu ejus finem esse totius civitatis rationalium, cui præest Deus, bonum publicum: ac deinde officia sic deducemus, ut ad hanc formam facile revocari possint. *Actus hic humanus ad meam, aliorumque communem felicitatem, præ reliquis eodem tempore possibilibus maxime conducet.* Hæc ergo erit nobis formula, quam constituendam esse monet *Cicero*: (a) neque differt multum ab ea, quam ille a *Stoicis* mutuatus

venies, si mutuas relationes spectare consueveris. *Epist. ench. cap. 37.* Vide *comm. Simplicii*.

(a) Formula quædam constituenda est, quam si sequeremur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus. *De off.*

est, quæ talis est: *detrahere aliquid alteri & alterius incommodo suum augere commodum, est contra naturam: pro multorum autem incolumitate & salute labores & molestias suscipere, secundum naturam est.* Ex quo sequetur *honestatem & utilitatem solidam nunquam pugnare; neque hanc quæestionem unquam incidere, an honestati utilitas anteponenda sit.*

PROPOSITIO.

Lex naturalis caritate in omnes diffusa continetur, & virtus in studio boni publici consistit.

PROBATIO.

NAM ille est legis naturalis finis, quam solum sibi proponere potuit Deus hujus legis inventor, disceptator, lator: quem probat sensus moralis & ratio: ad quem quærendum præmiis atque pœnis ex rerum constitutione enascentibus obligamur. Legum quippe omnium sensus intelligitur, vel ex cognita *legislatoris mente*; vel ex *ipsis tabulis*; vel ex *judiciis*. Atqui *primo* Deus communis parens, isque sapiens, sanctus, bonus, immo cujus omnium operationum bonitas principium est, nullam partem sui operis deserere potest, sed uniuersorum bonum necessario intendit: uti supra confectum est, ubi de providentia Dei. *Secundo* sensus moralis atque ratio, quæ quasi legum naturalium tabulæ sunt, ipsæ quoque propensiones maxime naturales probant, suadentque hunc finem: uti conclusum est art. 1. part. 2. & pag. 427. *Tertio* denique ad quærendum bonum publicum præmiis &

pœnis, quæ sunt quasi Dei judicia, cogimur: ut in adstruenda legis naturalis sanctione modo confectum est. (a)

Ex quibus sequitur, virum probum legis naturalis observantem seu virtutis affectam, eum esse, cujus omnes *sententias, affectus, actiones regit caritas*: qui animo complexus universum naturæ ordinem, magnæ reipublicæ, cujus rector Deus, se civem agnoscit, & ad promovenda publica commoda & imperantis Dei, & civium, & sua, omnes confert vires & facultates. Qui primum summo studio intendit ingenii aciem, illamque convertit ad investigandas rerum naturas, Dei præsertim & entium rationalium perfectiones; ad inventionem finium præstantissimorum, & mediorum ad eosdem consequendos aptissimorum: qui uno verbo *mentem* rerum divinarum & humanarum scientia excolere diligenter contendit. Qui deinde cogitatione sic complexus universum rerum ordinem, ad hunc accommodat omnes motus *voluntatis*, & in unamquamque rem pro suo merito aut perfectione propendet. Qui denique *externum* corporis habitum & omnes *actiones* ex scientia veri & amore recti constanter moderatur. Hunc virum vere Dei similem & perfectissimam ejus imaginem intelligimus, cum Deo sentit & judicat, cum Deo amat & desiderat; actionibus Dei minister est, cujus exequitur voluntatem & providentiam adjuvat: uno verbo parvus in corpore Deus est. „Nam, ut habet *Seneca*, animum bonum & rectum quid aliud voces, quam Deum in humano corpore hospitantem. „ *Ep. 31.*

Aristoteles & alii omnes philosophi, ac scholæ theologi, hoc præcipue considerantes, quod cum
omnes

(a) Vide etiam supra pag. 438.

omnes in fidei naturæ hominum sensus, appetitionesque omnes provido Dei consilio ad aliquam vitæ utilitatem destinatæ sint; ab illis tamen homines ad extrema quæque, ubi non sunt temperatæ, abripiantur; virtutem in *mediocritate* posuerunt, illamque dixerunt, „habitum electivum in mediocritate situm, secundum rectam rationem. „ Ex hoc virtutis præcipuo officio, quod ab extremis excessuum & defectuum animi motus cohibeat, in virtutibus explicandis percurrerunt varias affectiones, earumque varios gradus justo vehementiores aut languidiores; medios monstrantes esse tutissimos, utilissimos, magisque decoros; quos volunt esse virtutes. (a) Habitum vero hanc auream mediocritatem conservantem in partes quatuor dividunt, quas vocant virtutes cardinales: *prudentiam, justitiam, temperantiam, fortitudinem*. Atque ad has alias omnes virtutes revocant, saltem morales; aut tanquam earum *species* seu *partes subjectivas*; aut tanquam earum *munera* seu *actus*, seu *partes potentiales*; aut tanquam earum *partes integrales*, sine quibus virtus moralis integra esse non posset. Hæc fofius explicata videre licet apud *S. Thomam* 2da. 2dæ.

Obvia magis & ad docendum longe aptior est illa divisio, quam secuti præsertim sunt recentiores, a quibus virtutes omnes distinguuntur ratione objectorum, erga quæ sunt exercendæ; & ad tres principales revocantur: nempe *religionem*, quæ est exercitatio facultatum & virium naturalium circa Deum & res divinas; *philanthropiam* seu *humanitatem*, quæ posita est in applicatione virium animi & corporis ad promovenda publica hominum

(a) Vide hujus methodi censuram apud Grotium in prolegomenis l. de jure belli & pacis.

commoda: & *prudentiam* privatam, quæ est constans studium suæ propriæ perfectionis & felicitatis, causarumque, quibus hæ res continentur, dirigens exploratio. Atque hanc partitionem, utpote faciliorem & utiliorem, nos prosequemur.

SECTIO PRIMA.

DE OFFICIIS ERGA DEUM.

PIETAS in Deum tribus constat ex supradictis, scilicet reverentissimis de Deo *sententiis*, piissimis in Deum *affectibus* & *cultu externo honorificentissimo*.

I.

SENTENTIÆ hæ alta mente reponantur, quarum veritatem supra in theologia naturali demonstravimus.

I. Deus agnoscendus est, & exploratis divinæ in omni re artis ac consilii signis fovenda vivida in Deum fides.

„Primus Deorum cultus, inquit *Seneca ep. 95.* Deos credere. „ Quid enim verius, inquit *Cicero l. 2. de leg.* „quam neminem esse oportere tam stulte arrogantem, ut in se mentem & rationem putet inesse, in coelo mundoque non putet; aut ut ea quæ vix summa ingenii acie comprehendat, nulla ratione moveri putet. „

II. Deus alio modo intelligi non debet, quam ut mens æterna, necessaria, infinita, immutabilis, omnisciens, omnipotens, sibi sufficiens, sui possessione beatissima.

Ita inter ethnicos omnes ferme philosophi Deum describere, uti supra confectum est.

III. Non solum præstantissimam esse Dei naturam cogitare debemus; sed omnium rerum author & creator agnoscendus; intelligendumque ejus ditioni subjecta omnia procedere æternæ legis imperio; specialem habere illum rerum humanarum curam, patrem esse amantissimum simulque justissimum ac sanctissimum judicem.

„ Primus Deorum cultus, Deos credere, deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est, scire illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt. „ *Seneca* epist. 95.

IV. Deus unicus agnoscendus est, neque pluribus tribuere licet divinam majestatem.

Hanc etiam consentientem fuisse veterum omnium de *Deo summo* sententiam supra confecimus.

V. Divinam naturam plane incomprehensibilem cogitare oportet, nec ullam ejus fingere ex rebus creatis imaginem vel descriptionem.

Profecto cum Deus natura infinita sit, menti que nostræ non obversentur nisi finitæ imagines; ex his nullo modo intelligi potest. Idèoque eum divini numinis speciem, quantum possumus perfectissimam informamus animo, cum illa debemus semper conjungere nostræ tenuitatis sensum. Quan-

obrem non modo alieni a divina natura judicandi sunt corporum modi, ut *figura*, *locus*, *motus*, & cæteri: sed nec Deo tribuendæ sunt animorum nostrorum affectiones; non *pœnitentia*, aut *ira*, aut *commiseratio*, aut *vindicta*; qui sensus in nobis dolorem habent adjunctum, cui Deus obnoxius esse nequit: non *cupiditas*, aut *spes*, aut *desiderium*, qui affectus indigentiam significant. Cum etiam Deo voluntatem tribuimus, amovenda sunt omnia creatæ voluntatis vitia, omnis *debilitas*, omnis *imperfectio*: nulli sunt in Deo motus turbulenti, humanis similes passionibus, quamvis ei bonis actionibus acceptos nos reddamus & a malis censeatur alienus; cavendum tamen ne putemus pietatem nostram cultumve Deo utilitatem aliquam asferre: nostra in eo præcipue vertitur utilitas; nostri causa eum Deus exigit, ut summa fruamur felicitate ex virtute. Non itaque existimare debemus ejus beatitudinem incertam esse, precariam aut a rebus externis pendentem: neque propter se gloriæ, honoris aut laudis appetens censeatur, aut propter has causas cuncta fecisse, sed intelligendum ex stabili potius bonitate & voluntate perpetua suam communicandi felicitatem profluere omnia Dei consilia. Denique non est tribuenda Deo cognitio aut intelligentia nostræ rationi similis; nulla est in Deo mentis *contentio*, nulla *successio idearum*; omnia simul infinitæ menti comprehensa obversantur. (a).

(a) Neque enim fieri potest ut tantum saltum faciamus cogitatione nostra, ut æquemus primi principii dignitatem, cui cum eorum bonorum, quæ cogitatione complectimur, maxime veneranda, sanctissima, & primaria tam nomina quam res tribuimus; illud persuasissimum habendum, nihil nos illi dignum ipso tribuisse. Sed ad veniam impetrandam illud nobis satis est, quod nihil superius illis habeamus. *Simplicius in Epist. c. 38.*

II.

ILLÆ mentis sententiæ sequentes provocare debent *animi affectus*.

I. *Adorationem*. Cum Dei præstantissima natura sit & majestas infinita, maxima decet nos teneri in ejus contemplatione, tum admiratione, tum reverentia: decet, nostram tenuitatem cum ejus magnitudine comparando, nos quam maxime coram illo demittere & quasi pro nihilo habere, qui affectus proprie *adoratio* dicitur.

II. *Gratos sensus & amorem*. Cum Deus existentiam, bonaque innumera in nos contulerit; infinitaque ejus beneficia patrem ostendant nostri amantissimum, eum oportet totis animis diligere omnique ratione intendere gratos erga eum sensus. Neque ideo tantum Deum amabit vir bonus, quod ab ejus liberalitate multa acceperit & multa speret; sed ex ipsa virtutis, omnisque præstantiæ contemplatione *gratuitus* in ejus animo efflorescet *amor*, nulla suæ utilitatis habita ratione.

„Quem astrorum ordines, ait *Cicero* l. 2. de leg. quem dierum noctiumque vicissitudines, quem mensium temperatio, quemque ea quæ nobis gignuntur ad fruendum non gratum esse cogunt, hunc hominem omnino numerare qui decet? „

III. *Timorem*. Cum Deus ex una parte sanctissimus, ex altera potentissimus sit, etiam non modo adorare & diligere, sed & vereri oportet; summoque studio cavere, ne aliquam in nos succensendi & animadvertendi causam præbeamus.

Quia tamen Deus non est formidolosum aut sævum numen, sed optimus parens, non ejus genera

ris debet timor esse, qui cum amore & maxima fiducia nequeat consistere: ideoque recte scripsit *Seneca de benef.* l. 4. „Deos nemo sanus timet: furor est metuere salutaria, nec quisquam amat, quos timet.„ Et *Varro apud S. Aug. l. 6. de civ. Dei* „Deos a religioso vereri, a superstitioso timeri.„

IV. *Fiduciam.* Cum Dei ditione omnia contineantur, sitque propensus ad benefaciendum; cumque nos omni tempore mala multa premant, multa etiam impendeant: nostri officii est ad Deum *precibus* confugere; ejus opem implorare, & si in eum peccaverimus omni studio oportet exorare.

Ad orandum omnes a natura ipsa edocti sumus, quo factum est, ut nulla unquam gens fuerit, quæ Deum precibus moveri non crediderit; & in ærumnis ac periculis id omnes habeant in ore, *mi Deus, bone Deus*: quod profecto non fieret, „nec in hunc furorem, ut *Senecæ* verbis utar, omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, nisi nossent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data, magna, opportuna, &c. l. 4. *de benef.*„

Porro ut preces Deo gratæ sint, afferenda est imo. magna mentis attentio, magnum impetrandi studium, magna fiducia, sine quibus carerent reverentia & contumeliosæ potius essent. „Audacter, ait *Seneca ep. 10.* Deum roga bonam mentem, bonam valetudinem animi & corporis, nihil illum de alieno rogaturus.„ 2do. Roganda sunt vera bona, & ea, quæ palam audientibus omnibus hominibus petere possis. „Sic vive cum hominibus, ait *ibid. Seneca*, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Quanta deventia est hominum? Turpissima vóta Diis insu-

furrant: si quis admoverit aurem, docticescunt; & quod scire hominem nolunt, Deo narrant., „
 gtiō. Cum in magna verorum bonorum ignoratio-
 ne versemur, eaque sæpissime in votis habeamus,
 quæ nobis noxia essent, imitanda est veteris poëtæ
 modestia, qui hac utebatur precatione: „Jupiter
 bone res quidem bonas, sive precemur, sive non
 precemur, nobis concede, res vero noxias, etiam si
 illas postulemus, a nobis arce., „ Quod etiam sua-
 det *Juvenalis*.

Permites ipsis expendere numinibus, quid
 Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.
 Nam pro jucundis aptissima quæque dabunt Di.
 Carior est illis homo, quam sibi.

V. *Devotionem*. Cum Deus sit optimus, simul-
 que sapientissimus & potentissimus, debemus ei
 nos totos tradere, omnemque fortunam æquanimi-
 ter tolerare: nam quia sapientissimus, optime no-
 vit, quid nobis conveniat; quia est optimus, no-
 stris sollicite consulit commodis; & denique quia
 potentissimus, nequeunt esse irrita benigna Dei
 consilia. (a).

Magnifica apud *Stoicos* & multum celebrata sen-
 tentia fuit: *sequere Deum*: in qua omnem pone-

(a) Nunquam bono quidquam mali contingere potest,
 nec vivo, nec mortuo, cum res ipsius Deo curæ sint. *Ci-
 cero Tusc. qu. 1. I.* Quidnam in rebus humanis & casibus
 formidandum filio Dei occurret? Si quis attingat propin-
 quitate Cæsarem, aut alium quempiam potentiorum Ro-
 mæ; satis ad tuto vivendum, & ut ne despiciatur, præsi-
 dii habebit, nec sibi ab aliquo timebit. Deum vero cum
 habeamus conditorem, & patrem, & curatorem, is nos
 tristitia & metu non liberabit? *Epist. apud Arrianum l.*
I. c. 9.

bant vitæ disciplinam. „Hic magnus animus, ait *Seneca ep. 107.* qui se Deo tradidit; & contra ille pusillus & degener, qui oblectatur. Mentem nostram, inquit *Epictetus*, submittere oportet gubernanti omnia menti, tanquam boni cives legi civitatis. „

Sequitur æquanimiter ferenda esse quæcumque fortunæ incommoda. De quo officio multa sunt præclara *Stoicorum* dicta. „Quidquid, inquit *Seneca. de vita beata*, ex universi constitutione patiendum est, magno excipiat animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia; nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est: in regno nati sumus, Deo parere libertas est. „ Et alibi: „quæcumque fiunt, debuisse fieri putes, nec velis objurgare naturam: optimum est pati, quod emendare non possis. Malus miles est, qui imperatorem suum gemens sequitur. „Semper magis volo, (dicebat *Epictetus* apud *Arrianum l. 3. diff. 7.*) id quod evenit. Melius enim arbitror, quod Deus vult, quam quod ego: adjungar & adhærebo illi, velut minister & assecla. Cum illo appeto, cum illo desidero & simpliciter ac uno verbo, quod Deus vult volo. „ Et *l. 2. diff. 16.* sic Deum affatur: „utere me in reliquum ubi lubet & ut lubet, mente tecum consentio, æquanimus sum, nihil recusato omnium quæ tibi videbuntur. Quocumque me voles, ducito; quam vestem lubet, circumdato; magistratum me gerere vis? privatum esse? manere; fugere? in pauperie, in opibus agere? Ego non assentior tantum, sed in his omnibus apud alios ego te defendam & tuebor. „

VI. *Puritatem & sanctitatem.* Cum Deus sit ens sanctissimum, & reipublicæ rationalium imperator & oculatissimus judex, oportet legibus divinis omni studio atque diligentia parere; virtutum-

que omnium moralium, integritatis, bonitatis & justitiæ exercitatione Deum, quantum licet, exprimere.

„Optimus animus, inquit *Seneca*, pulcherrimus Dei cultus: „ & *ep.* 95. Vis Deos propitiare? bonus esto; fatis illos coluit, quisquis imitatus est., „Cultus autem Deorum, inquit *Cicero l. de natura Deor.* est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneris. „ „Sic certe vivendum est, verba sunt *Senecæ ep.* 83. tanquam in conspectu vivamus: sic cogitandum tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clausum est; interest animis nostris & cogitationibus mediis intervenit. „

VII. Cum voluntatis motus & propensiones omnes fiant exercitatione vegetiores, sæpius & statis temporibus exercenda est pietas, Deum contemplando, adorando, amore & fiducia complectendo, ejus opem implorando; nos ipsi committendo, quod valebit multum ad animos cæteris omnibus virtutibus excolendos, & ad mores emendandos; ad omnia vitæ officia strenue obeunda excitabit; quin etiam perfectissimum illud omnis virtutis exemplar sæpius recolendo, accendetur ardentius studium illius perfectionis imitandæ.

III.

DENIQUE sunt etiam officia religionis externa; nam ut supra diximus, non solum mentem & voluntatem, sed omnes quas natura dedit facultates & habilitates corporis ad Dei cultum conferre oportet: si recte de Deo existimare & bene erga eum af-

fici, sic recte agere necesse est. Et profecto exercitationes corporis externæ naturaliter comitantur internos animi motus; natura siquidem solitarium refugit ac sponte in actionem prorumpit; eosdem etiam sensus & affectus religiosos in nobis intendunt, & contagione quadam in aliis excitant actiones externæ.

Sint actus externi *honorificentissimi*, lex est generalis. Itaque,

I. Cum naturæ divinæ infinita majestas sit, testanda est summa reverentia maxima in omni externo cultu gravitate.

Nulla igitur fingenda numinis species corporea, nam omnis figura aliena est a majestate divina. Nulli sint vani & superstitiosi ritus, quales erant apud ethnicos aruspicum atque augurum religiones. Nulli ludi, qui nedum foveant pietatem, avocant potius & alio traducunt; quales erant *Circenses* & *Scenici*.

II. Conceptos in animo gratos sensus oportet gratiarum actionibus prodere; idque tum voce, scilicet in meditatibus carminibus & orationibus; tum actibus, videlicet donis honorificentissimis.

Dico, esse adhibenda meditata carmina, donec eximia; quia ad significandam reverentiam afferenda sunt cujusque generis optima; si ad thronum principis non nisi arte multa compositos sermones & munera pulcherrima afferre audemus, multo magis ad aras numinis accedentes hæc decet observantia. Non tamen splendidissima dona afferre necesse est: nam omnibus patere decet ad colendum & placandum numen via, neque arcenda est Dei aditu paupertas, sed unumquemque oportet.

Sacrificare Deo, ut opes viresque tulerunt.

„Quia, ut habet *Plinius*, nobis in victimis, licet
 „opimæ sint, auroque præfulgeant, Dei est honos,
 „sed pia ac recta voluntate venerantium.„

III. Si testari pium timorem adversus Deum velimus, considerate & magnifice de Deo semper loquamur: non temere nominemus: non per alium juremus: non sine causa gravi testem appellemus: denique jurisjurandi religio inviolata esto.

Si gravi semper & honorifico erga Deum sermone uti velimus, ea adhibeamus præcipue verba, quæ negativa sunt; qualia sunt, *incomprehensibilis, infinitus, immensus, æternus*. Vel utendum superlativo gradu & dicendus est, *altissimus, maximus, optimus*. Vel hæc indefinita usurpemus vocabula; *bonus, justus, sanctus, creator*, quibus omnibus significare nos potius admirationem nostram, observantiam & obsequentem animum, cogitare debemus, quam ejus naturam describere. Propriam & unicum divinæ essentiae nomen est, יהוה *Iehovah*, id est, *sum*. Suxæ cum nobis necessitudinis, *Deus*: quo vocabulo significatur, *creator, parens, Dominus*.

Non leviter & inconsulto nominandus est Deus; injuriosum quippe est. Per Deum solum jurandum est, quia, dum per Deum solum juramus, agnoscimus nihil eum latere, & ultricem manum neminem posse avertere; mos est igitur Deo perhonorificus: per aliud quidquam jurare, alterius quasi Dei agnitio est. Non nisi caute & in causis gravibus testis appellandus, quia non vacat contumelia inutilis & vana contestatio. Jurisjurandi inviolata religio esse debet; quia Deus voti testis & exactor est, atque perjuriæ poena ex consensu voventis exitium.

IV. A precationibus rerum agendarum initium sumendum est; si Deo, ut par est, in ejus ope fiduciam testari velimus.

Legimus fuisse in republica Romana legibus constitutum, ut non solum rerum agendarum, sed etiam dicendi in foro vel curia initium a Deorum invocatione sumeretur. Quia existimant, teste *Plinio in paneg.*, quod nihil rite, nihil providenter homines, sine immortalium ope, consilio, honore, auspicarentur.,

V. Submissum Deo animum testari oportet in omni fortuna, in prospera modestia, in adversa constantia.

Non modo Dei voluntati assentiendum est, sed ut præcipit *Epictetus*, divinam providentiam tueri semper & apud alios defendere oportet; imitati magnum illud patientiæ exemplar *Job*, ac cum illo dicere: „Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum.,

Cum sit Deus ens sanctissimum, simulque oculatissimus cordium scrutator, non solum admovenda est divinis aris corporis castimonia, sed etiam pura & incorrupta mente officiis religionis externis perfungi oportet. Nam simulare pietatem quasi fallere possemus, contumelia est; atque sacris sese immiscere absque pio animo, contemptus majestatis est. „Donis impii, inquit *Cicero*, ne placare audeant Deos: *Platonem* audiant, qui vetat dubitare, qua sit mente futurus Deus, cum vir nemo bonus ab improbo se donari velit., „Animadvertito (inquit *Plinius in paneg.*) Deos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia & sanctitate lætari: gratioresque existimari, qui delubris Deorum puram castamque mentem, quam qui meditata carmen intulerit., Quibus consonant hæc *Persii* satyra secunda in fine:

Dicite pontifices, in templo quid facit aurum,
Nempe hoc, quod Veneri dicatæ a virgine puppæ.

Quin damus id Superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago:
Compositum jus, fasque animo, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.
Hæc cedo, admoveam templis & farre litabo.

Hæc omnia officia non tantum privatim & in penetralibus, sed publice & in aliorum conspectu exequenda sunt, alias quod in honore præcipuum est, nempe aliorum excitatio ad cultum numinis & officia omnia, amittitur. Si in civitate positi sumus, & sit legibus constituta forma cultus divini, nullo modo abhorrens a vera pietate, utendum est ceremoniis publica authoritate sancitis & in templis sacra omnibus probata facienda sunt.

Apud quem piæ vigent istius modi sententiæ, affectiones & actiones adversus Deum, apud eundem accendetur studium inquirendi de omnibus divinæ voluntatis significationibus; & si quæ eluxerit, sive per ipsam rerum naturam, sive per revelationem, quod sperarunt philosophorum principes, ei lubens, lætusque sese accommodabit.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

SECTIO SECUNDA.

DE OFFICIIS ERGA SEIPSUM.

SIMUL atque natum animal quodcumque est, ipsum sibi conciliari & commendari cernimus a natura, ad se conservandum, suumque statum; & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienari autem ab interitu, illisque rebus quæ interitum videantur afferre. Neque profecto est ullum animal, cui necessaria magis fuerit hæc sui commendatio, quam homini; cujus pendet omnis perfectio & excellentia a sua in colendo sese diligentia. Sunt igitur hominis adversum se officia in natura posita, quæ si non solum ad propriam utilitatem, sed ad Dei cultum, aliorumque commoda referantur, nulla erunt his sanctiora.

Cum homo constet *anima & corpore*; obvia est officiorum divisio in ea, quæ pertinent ad illius culturam & hujus optimam conservationem.

De animi cultura.

Animi cultura duabus partibus constat, informatione *mentis* & temperatione *voluntatis*.

I. Ad optimam *mentis* informationem hæc præcepta cuique sequenda sunt pro suis facultatibus & opportunitatibus.

imo. Oportet naturales sensus, quos supra diximus reflexos & morales, fovere & intendere; præsertim illum honesti & decori, quo cernimus quid deceat, quis in quoque sit modus, quid hominis sapiat dignitatem. Sunt enim hi sensus elementa ex quibus virtutis quasi carmen efficitur, quæ licet natura omnium insint mentibus, tamen attentione & recta institutione vividiores efficiuntur: hinc in ingenuis adolescentibus, qui liberaliter fuerunt educati, longe magis vigent: acriori laudis studio incenduntur, magis timent infamiam, pulchritudine magnarum actionum fortius commoventur, a turpitudine magis abhorrent.

2do. Quoniam natura nobis dedit ingenium parum firmum, quod tamen exercitatione ad contentionem & laborem fingi potest, illius vires sunt explicandæ, confirmanda ratio, iudicii acuenda sagacitas, quantum patietur vitæ conditio. De qua re legendi logici.

3tio. Cum pravæ opiniones sanitate spolient animum, haud secus ac sanguis in corpore corruptus illius vitiat habitum, omnibus opibus elaborandum est, ut nullæ insideant in mente præjudicatæ opiniones, & in iudicando vitemus temeritatem. Quod vitium effugere qui volet, adhibebit ad res considerandas tempus & diligentiam: nihil tenebit, quod non habuerit perspectum & cuius non possit causam probabilem reddere. Non alieno stabit iudicio & more pecudum sequetur antecedentium gregem: oportet in ea re maxime, (inquit *Lactantius* inst. div. l. 2. c. 7.) in qua vitæ ratio versatur, sibi quemque confidere, suoque iudicio ac propriis sensibus niti, ad investigandam & perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tanquam ipsum rationis expertem: dedit omnibus Deus pro virili portione sa-

piantiam, ut & inaudita investigare possent, & audita perpendere. „ Tamen quoniam quisque scire omnia nequit, & major hominum pars philosophiæ vacare non potest; nihil consideratum magis sæpe numero, quam petere a sapientioribus consilium, eorumque parere monitis. Teneat etiam quisque hoc præceptum *Columellæ* l. de re rustica: „ in universa vita pretiosissimum esse; intelligere quemque nescire se, quod nesciat; semperque cupere, quod ignoret addiscere. „

4to. Sed animi cultura in his etiam vertitur, ut mens veris imbuatur sententiis circa res ad officium pertinentes atque quam maximam sibi comparet rerum digniorum scientiam. Species enim ab intellectu repræsentatas sequuntur fere semper voluntatis motus. Addiscendum igitur recte ea æstimare, quæ appetitus stimulare solent; perspicendumque quid quæque ad bene beateque vivendum afferant, & qui sint fines bonorum & malorum; quibus cognitis, inventa est totius vitæ ratio. Alte igitur imprimis infigendum animo est, quod supra attigimus, summum hominis bonum esse situm in ipsa pietate erga Deum & erga homines benevolentia ac beneficentia.

Itaque primo natura divina, omnesque ejus virtutes infinitæ, pro viribus explorandæ; præcipue quæ venerationem nostram, amorem, fiduciamque alliciunt: alteque combibendæ sunt animo illæ veritates, quas paragrapho superiori exposuimus.

Deinde intrandum est in naturam humanam, sedulo discendum, quid homines simus, quos Deus nos esse velit, quod munus, quam personam, communem & cuique propriam imposuit.

Intel-

Intelligat quisque se non casu & fortuito, sed divino munere natum, tantisque instructum dotibus: aliquid sentiat se habere divinum, ingeniumque in se suum, ut loquitur *Tullius*, simulacrum aliquod dedicatum putet. (a)

Intelligat etiam quisque, non esse suam vitam hujus ævi terminis finitam, sed in hac conditione meliori feliciorique vitæ præludi.

Intelligat quisque, quemadmodum in vitam subornatus venerit, quanta habeat instrumenta ad obtinendam sapientiam & felicitatem. Aliarum omnium rerum præter virtutem & sapientiam adhibendam esse despicientiam; quam comparabit quicumque sedulo perpenderit, quam viles, fordidæ, fluxæ & caducæ sint voluptates, quæque res iis inserviunt, atque ipsa quidem corpora! Quam exigua sint gaudia, quam parum necessaria, quæ ex vitæ cultu & splendore percipiuntur; quamque etiam incerta; quot curis paranda & servanda, & quam cito satietatem & nauseam allatura! Deinde quam imperfectæ sint omnes scientiæ, ad novas obscuritates, ancipitesque cogitandi curas, & tenebras animum subinde ducentes impeditum; nostramque de rebus fere cunctis detegentes cæcitatem aut hebetudinem! Quantula itidem res sit gloria, ab ignaris immerito collata, ævi brevis & incerti spatio fruenda, per exiguam terræ partem permeans, cum omni laudatorum & laudantium memoria, æterna nocte obruenda. Eadem etiam

(a) Existit illa a Deo Delphis præcepta cognitio, ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat: ex quo insatiabili gaudio compleatur. Ipsa enim cogitatio de vi & natura Deorum studium incendit illius æternitatis imitandæ. *Cic. Vide Arrianum l. I. c. 3. l*

brevis ævi memoria & meditatio animum ad aspera omnia & adversa ferenda aut spernenda confirmabit: præcipue hoc adjuncto, animum fortiter perpetientem & perferentem, vires suas amplificaturum; atque ad instar ignis validi, omnia coniecta in suam naturam convertentis, æstuque ardentiore prorumpentis, ea ipsa mala in insignioris laudis virtutisque materiam convertere posse. Ut brevi præcidamus; humana omnia fluxa, incerta, putida, brevis dieculæ spatio interitura; in immenso & utrinque porrecto æternitatis oëano mox absorbenda. (a) Quid est in hominis vita diu? Cedunt & dies, & menses, & anni: cuique moriendum est; & illud incertum, an hoc ipso die: quumque advenerit supremum tempus, omne quod præteriit effluxit: tantum remanet, quod virtute & recte factis consecutus sis; beatæ immortalitatis spem præbens lætam, quæ sola animum vera fortitudine confirmare, & divini imperii iustitiam & bonitatem illustrare potest.

II. Ad optimam vero temperationem voluntatis hæc præcepta tenenda sunt.

(a) Vitæ humanæ tempus, punctum est: natura, fluxa: sensus, obscurus: corporis universi fabrica, putrescere prona: anima, vaga: fortuna, res impervestigabilis: fama, quiddam iudicii expers: & ut verbo dicam; omnia corporis quidem, fluvius; animæ vero, somnium & fumus: vita, militia & hospitis in peregrino mora: fama posthuma, oblivio mera. Quidnam est ergo, quod hominem deducere & transmittere possit? Res sola & unica est philosophia. *M. Anton.* l. 2. c. 17. Vide *ibid.* c. 12. & l. 7. c. 48. Quamvis modum omnem prætergressi sint Stoici, nimium virtuti tribuentes, nimium cætera bona calumniantes proderit tamen multum eorum scripta sæpius & diligentius legere; quia non modo præclarissimis abundant præceptis; sed constituunt virtutum imagines ante oculos cum amplissima dignitate, quibus animus in earum admirationem & amorem accenditur.

imo. Omni ope elaborandum est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque præcurrant, neque propter pigritiam aut ignaviam deserant. Hoc animo alte infigendum, rationem in homine partem esse præcipuam, qua antecedit animantia; esse natura cæterarum omnium facultatum dominam & reginam: contra ejus niti vetitum, exuere naturam & monstruosum esse. Suum ergo arrogant sibi imperium mens & ratio, viresque animi pene divinæ in appetitus omnes humiliores; eosque regere & reprimere assuescant. Quod quidem continuam fere, in degenerate hoc humani generis statu, postulat meditationem, attentionem & disciplinam interiorem; cui plurimum conferent officia pietatis erga Deum, adoratio, preces, delictorum confessio; pia vota, perpetuus Dei omnia intuentis & ubique præsentis sensus. Cumque perturbati animorum motus præcipuam suam vim sortiuntur ex incauta quadam idearum complicatione, unde in certis rebus sine ulla causa miras imaginamur virtutes aut magnum aliquod ad beatam vitam momentum; ex eo quod apud incautos, quibuscum versamur, ambitiosos, luxuriosos & flagitiosos, qui pravis habitibus naturalem rerum sensum depravarunt, hæc maximi æstimentur; ut debitum consequamur in hæc cupiditates imperium & veteram assequamur animi libertatem; plurimum profuerit complicatas hæc notiones evolvere & divellere; & res omnes quæ appetitum stimulare solent sedulo perspicere furtivis hisce coloribus nudatas; ut quid veri boni, quid mali in re quaque reperiat, cognitum habeamus & exploratum; ne ultra rationes veri boni aut mali assurgat appetitio aut fuga. (a)

(a) Vide *M. Ant.* l. 6. c. 13, & l. 8.

2do. Quoniam passiones non sine causa fuerunt nobis ab authore naturæ ingeneratæ, non est necesse illum quietum Stoicorum statum seu apathiam affectare. Sed ubi fuerint temperatæ, earum licet stimulis parere, præcipue cum ad officia omnia præstanda cum alacritate impellant, cursusque ad id omne, quod præclarum est, per eas incitetur: unde easdem *animæ alas* aut *quadrigas* appellavit *Plato*.

Itaque primo, licet *gloriam* in bene agendo quærere, & illa *laudis*, cujus a pueritia appetentissimi sumus, cupiditate ferri ad præclaras res gerendas. Nam, ut scribit *Cic. Tus. 3.* „est gloria solida quædam res & expressa, non adumbrata: ea est consentiens laus honorum, incorrupta vox bene judicantium de excellenti virtute: ea virtuti resonat tanquam imago: quæ quia recte factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda. „ Et præterea adhibenda est quædam reverentia adversus homines omnes: unde negligere, quid de se alii sentiunt, juxta eundem *l. de offic. c. 28.* „non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. „

Non est tamen confundenda illa gloria cum ea, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria atque inconsiderata, & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrice fama populari; quæ simulatione honestatis, formam ejus, pulchritudinemque corrumpit. Hæc prorsus homini probo contemnenda est, quæ plerumque ab improbis hominibus ex fastu, ex splendidis palatiis, ex apparatus superbia, & magnis quandoque facinoribus comparatur. Nam, ut ait *Horatius (Ode. 2. l. 3.)*

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus:
Nec sumit aut ponit secures
Arbitrio popularis auræ.

Nec etiam tanti facienda est vera gloria, ut illam pro virtute tuenda amittere parati non simus. „Si gratum esse non licebit, inquit præclare *Seneca ep. 87.* „nisi ut videar ingratus: si reddere beneficium non aliter, quam per speciem injuriæ poterō; æquissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur „magis æstimare virtutem, nemo illi magis esse „devotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne „conscientiam perderet. „Audiamus etiam præcipientem *Ciceronem*: „te autem si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, nec quod illa putat idem putare pulcherrimum; tuo tibi judicio „est utendum; tibi si recta probanti placebis, tum „non modo tu te viceris, sed omnes & omnia. Hoc „igitur tibi propone, amplitudinem & quasi quamdam exaggerationem quam altissimam animi, quæ „maxime eminet contemnendis & despiciendis doloribus; unam esse omnium rem pulcherrimam, „eoque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantum ipse delectet. Quin etiam „mihi quidem laudabilia videntur omnia, quæ sine „venditione & sine populo teste fiunt, non quod „fugiendus sit, omnia enim benefacta in luce collocari volunt; sed tamen nullum theatrum virtuti „conscientia majus est. „Hæc vera descriptio *magnanimitatis* est, cujus est nihil præter sapientiam, virtutem & immortalitatem magni æstimare, & contra honorum dignitatumque jacturam erigere.

Secundo. Cum *paupertas* magnum malum sit; nosque multis faciat obnoxios incommodis, quæ-rere *opes* non modo licet, sed suadet ratio; verum non sit immoderata appetitio, & æstimentur tanti, quanti valent, scilicet propter utilitatem ad victum & vestitum atque ad alios sublevandos. Neque vero rei familiaris amplificatio nemini nocens vitu-

peranda, si opes dederit fortuna, aut opportunitas obtulerit, aut conciliaverit industria. Sed fugienda omnis injuria est, nec studiosè licet pecuniam recondere. Oportet semper meminisse, nihil esse tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre (a): magnas divitias parum augere felicitatem, immo oneri plerumque esse: „quia crescentem sequitur cura pecuniam, majorumque fames; „quia, ut habet „*Apulejus*, immodicæ divitiæ, velut tunica longa „& præpendens, impediunt & præcipitant: aut „velut ingentia & enormia gubernacula facilius „mergunt, quam regunt, quod habeant irritam „copiam, anxiam nimietatem. „

Divitiæ grandes homini sunt vivere parco
Æquo animo, neque enim est unquam penuria parvi,

Lucr. l. 5. v. 1116.

Mensura tamen quæ
Sufficiat sensus, si quis me consulat, edam,
In quantum sitis atque fames & frigora poscunt.

Juvenal Sat. 14. c. 316.

Deum igitur cum rege sapientissimo precemur;
„paupertatem & divitias ne dederis mihi; tribue
„tantum victui meo necessaria. „

In divitiarum ergo usu, si illas habeas majores,
adhibenda est magnificentia & liberalitas; si habeas
mediocres aut parvas, frugalitas; si nullas, æqua-
nimitas & patientia.

(a) Cur tu abundas, ille mendicat; nisi ut tu bonæ dis-
pensationis merita consequaris, ille vero patientiæ præmiis
coronetur. *S. Basilus in sermone ad divites avaros.*

Tertio. Quoniam adjuncta est naturæ nostræ appetitio quædam *principatus*, ut nemini parere animus bene a natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa, juxta & legitime imperanti: cumque intersit maxime boni publici, ut præclarissima ingenia hac appetitione excitentur ad capeffendam rempublicam & magnas res gerendas; non omnis damnanda est *ambitio*, & ut verbis *Ciceronis* utamur, „quamvis forsitan iis concedendum sit, rempublicam non capeffentibus, qui eccellente ingenio doctrinæ sese dediderunt; & iis qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, a republica recesserunt: quibus tamen talis nulla sit causa, si despiciere se dicant ea, quæ plerique mirentur, imperia & magistratus, iis non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto: quorum judicium in eo, quod gloriam contemnent & pro nihilo putent, difficile factum est non probare: sed videntur labores & molestias tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandam ignominiam timere & infamiam, & ignave deserunt honestatis locum & virtutis. Ergo his, si habeant a natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, adipiscendi magistratus & gerenda respublica est: nec enim alter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest.”

Virtus honoris & potentiae cupiditatem temperans *modestia* dicitur, quæ præcipit: imo. non nimis elate, sed sobrie de se concipere; 2do. honores, quibus dignus es, non avidius prosequi; 3tio. inferioris conditionis hominibus seipsum accommodare, humaniterque cum illis agere; 4to. alios debito honore ac laude nunquam fraudare; 5to. curare ut nec in cultu corporis, nec in reliquo apparatu, gestibus, victu, ædibus & simi-

libus, ex immodico & fastuoso splendore captes gloriam. Uno verbo absit omnis superbia, omnis arrogantia & impotens dominandi libido.

Quarto. Cum omnis *dolor* contrarius naturæ sit, nihilque magis secundum naturam quam *voluptas*; illum sine dubio fugere, hanc prosequi licet. Sed cavendum studiose ab iis rebus, quæ dum voluptatem afferunt, molles & effeminatõs reddunt; minuunt vires mentis & corporis; avocant a rebus gerendis; magnis impensis conciliantur; magnæ rerum ad vitam necessariorum consumptionis & jacturæ causæ sunt; quæ denique concitant odia, jurgia, dissidia. Hincque omnis victus, cultusque corporis, quamvis ex benignissima constitutione Dei habeat adjunctam voluptatem, potius tamen ad valetudinem & ad vires, quam ad voluptatem referendus est. Intelligendum est in voluptatis regno nullum omnino hominibus esse posse cum virtute commercium: voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, turpe esse diffluere luxuria & delicate ac molliter vivere: ideoque qui sunt paulo erectiores, nec ex pecudum genere, quamvis voluptate capiantur, occultant & dissimulant appetitum voluptatis propter verecundiam.

Voluptatis appetitum præsertim moderantur *sobrietas* & *castitas*. Sobrii est, cibum & potum sumere ad conservationem vitæ & sanitatis, eum quo corpus minus gravatur, & animus magis habilis ad officia remittitur: in cibo & potu non quærere superflua, non sumptuosa, non splendida: non multum temporis ad mensam consumere. Sunt tamen tempora in quibus feriandum est & genio indulgendum, modo omnis caveatur animi & corporis perturbatio. Casti est, inhonestas voluptates nunquam capere, earum memoriam penitus

ex animo delere; nec pati ut earum cogitatione commoveatur; vitare illa omnia, quæ earum desideria possunt excitare, seu commestationes, seu picturas, in quibus est aliquid lascivum, seu sermones obscænos & illiberales jocos: eluceat in gestu, in vultu, in habitu verecundia.

Ad dolorem sustinendum adhibenda *patientia*, cujus munus est, animum sic obfirmare contra omnem calamitatem & dolorem, ut nihil effeminatum & indignum viro forti edat, non contra providentiam obmurmuret; aut adversus proximum doloris causa spiret vindictam. Quæ virtus comparanda est consuetudine tolerandi leviora, bonæ conscientiæ securitate, & calamitatum, quæ nobis semper impendent, prævisione: hinc optimum illud *Terentii* præceptum: „omnes cum secundæ res sint maxime, tum maxime meditari secum oportet, quo pacto adversam fortunam ferant:„ „illudque *Senecæ*: in ipsa securitate animus ad difficilia se præparet & contra injurias fortunæ inter beneficia ejus obfirmetur.„ Vide *Senecam de animi tranquillitate*.

Quinto. Quoniam omnes trahimur & ducimur ad *cognitionis & scientiæ* cupiditatem, & semper avemus aliquid videre, audire, addiscere; sine dubio animum ad scientias & veri investigationem conferre licet: præcipue vero, cum in scientia excellere pulchrum sit; nescire vero, turpe ducamus; habeantque scientiæ omnes nobiliores magna virtutis adjumenta, vel hoc solo, quod illis affuetus animus humiliores spernere soleat voluptates. Sed cavendum tamen est, ne nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras atque difficiles conferamus, easdemque non necessarias; immo pulcherrimarum rerum studio

a rebus gerendis abduci contra officium est. „ Plus scire velle, ait *Seneca*, quam satis est, intemperantiæ genus est: & alibi: ut omnium rerum, sic litterarum intemperantia laboramus: nec vitæ, sed scholæ discimus. „

Sexto. Adhibeatur temperantia in ludis exercendis: quos prosequetur vir bonus recreationis tantum causa, non ad tempus otiose & inutiliter terendum, non pecuniæ acquirendæ causa: ludet sine perturbatione animi sui, aut aliorum scandalo.

Septimo. Usque adeo omnes passiones per se & natura honestæ sunt, ut nec *ira* omnis damnanda sit. Ubi nimia est, & ei cui inest molestissima, & aliis sæpe est pestifera: at etiam in quo nulla est, is contumeliis & petulantia perpetuo objicietur; neque suæ prospiciet famæ aut suorum saluti. Sic & *indignatio* illa, qua naturaliter commovemur, cum ad honores & publica munera indigni provehuntur, iusta sine dubio est & homine probo dignissima, magnam habens in vita utilitatem: at ubi nimia est, aut non concipitur iusta de causa (quæ *invidia* dicitur, unde nascuntur odia inveterata) teterrima est animi subigo, ei cui inest & molestissima & turpissima, omnia sæpe miscens divina & humana,

De his autem omnibus, quæ iræ sunt affines aut malignæ videntur, animi affectionibus, hoc omnino tenendum, iis non amplius indulgendum quam exigit sui aut suorum conservatio, aut communis utilitatis cura. Vide *M. Ant. l. II. c. 9. Sen. de ira.*

Octavo. Cum ad actionem manifestissime natifimus (a) nec quietam vitam sine tædio maximo agere possimus: animusque humanus ita agilis sit & pronus ad motus, grataque omnis illi excitandi sese, abstrahendique materia sit, ut detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes præbent, domum & solitudinem ferrè non possit; invitus aspiciat se sibi relictus; hincque illud tædium & displicentia sui et nusquam residentis animi volutatio ac otii sui triftis & ægra patientia, quæ multos ad quærenda exitia impulit: manifestum est oportere unumquemque amplecti genus aliquod vitæ, & tractatione rerum officisque civilibus se detinere: neque solum ad id impellere debet propria utilitas, sed etiam caritas patriæ ut prodesse velimus quam plurimis (b).

(a) Sunt enim clariora & plane perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Facile est hæc cernere in primis puerorum ætatibus: videmus ut conquiescere ne infantes quidem possint; cum vero paululum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri possint: eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus. Itaque ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidat mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo & corpore moveri semper, & cum re nulla impediuntur necessaria, aut alveolum poscere aut quærere quempiam ludum aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas in doctrina oblectationes, circulos aliquos & semicirculos consecrari. Ne bestię quidem quas delectationis causa concludimus, cum copiosius aluntur quam si essent liberę, facile potiuntur sese contineri; motusque solutos & vagos a natura sibi tributos quærunt. Cic.

(b) Multi mortales dediti ventri atque somno, indocti, incultique, vitam sicut peregrinantes transiere: qui

In vitæ autem genere eligendo inspicere primum debemus nosmetipsos, ut intelligamus, ad quæ munera simus magis instructi a natura. Deinde ipsas res quas aggredimur, considerare oportet; & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus comparandæ: debet plus esse virium in latore, quam in onere; nam necesse est opprimant onera quæ ferente majora sunt. In quo ipso tamen cavendum est, ne aut temere desperemus propter ignaviam, aut nimis confidamus propter cupiditatem.

Bene præcipit etiam *Epictetus*, ench. c. 40. ut quisque sibi constituat legem vivendi isti vitæ generi consentaneam, quam quisque elegerit, ad quam singulæ actiones sunt dirigendæ sive solus sit, sive inter alios versetur; hac ratione summa orietur vitæ constantia & idem tenor. Hactenus de *cultura animi*.

De conservatione vitæ & cultu corporis.

Omnia quæ ad hunc locum pertinent hoc generali præcepto continentur. „Quisque id agere debet, ut se tueatur & in optimo naturæ statu conservet; eaque teneat, quæ corporis vires augere possint, declinetque nocitura.,,

bus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit, eorum ego vitam mortemque juxta æstimo, quoniam de utraque filetur. Verum enim vero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit. *Sall. bell. Cat. cap. 2.* Il y a des créatures de Dieu, qu'on appelle des hommes, qui ont une ame qui est esprit, dont toute la vie est occupée & toute l'attention est réunie à scier du marbre; cela est bien simple, c'est bien peu de chose: il y en a d'autres qui s'en étonnent, mais qui sont entièrement inutiles, & qui passent les jours à ne rien faire; c'est encore moins que de scier du marbre. *Caractères de la Bruyère, chap. des jugemens.*

Imo. Igitur non licet temere vitam projicere, sic docuere inter veteres *Pythagoras*, *Socrates*, *Plato*, *Cicero*, aliique. Immo contumeliosa sepultura dignos censet *Plato*, qui de se statuisent. Pontificio jure apud Romanos sepultura prohibebantur, nec illis iusta fieri oportuit (a). Hinc *Virgilius* apud inferos obnoxios suppliciiis scripsit:

Proxima deinde tenent mœsti Joça, qui sibi lethum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi
 Projecere animas. Quam vellent æthere in alto
 Nunc et pauperiem & duros perferre labores?

Et recte quidem, quia non solum aspernantur naturam hominis; sed etiam quia in Deum impii, in patriam scelerati, in seipfos crudeles sunt. In Deum quidem sunt impii: nam non casu & fortuito in hanc vitæ lucem devenimus, sed in ea fuimus constituti a Deo, qui supremus vitæ nostræ arbiter est; proindeque ejus injussu de statione vitæ decedere non licet. „Piis omnibus,„ ait *Tullius* in somnio Scipionis, „retinendus est animus in custodia corporis; nec injussu ejus, a quo ille nobis est datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum assignatum a Deo fugisse videamur.„ Deinde vetat etiam caritas patriæ, cui nos debemus & cui nos subtrahere pro lubitu non licet: nam etsi parum professe aliis posse nos sit admodum verisimile, tamen propter varios casu, id certo scire nunquam possumus: præterea exemplis virtutum in omni ætate & in omni vitæ conditione etiam acerbissima homines ad virtutem accendere licet, immo ipsa invicta animi in maximis ærumnis constantia: e contrario de se statuere, exitiosum aliis exemplum est. Denique vetat etiam

(a) Vide *Gutherium* de jure manium Romanorum I. c. 10.

fui amor & prudentia: inconsideratum quippe est divinæ providentiæ leges invertere & festinare ad futurum statum haud vocatum a Deo: profecto si militia sit vita hominis super terram & probationis ac disciplinæ status, qui ad alium nos præparat; illum breviorē efficere cum nostro commodo non possumus, immo immatura mors magna afferre nobis poterit incommoda. Considerandum insuper est, majorem esse animi excellentiam & constantiam in contemnenda fortuna, quam subeunda morte: nam ut ait *Martialis* l. II. ep. 57.

Rebus in adversis facile est contemnere vitam;
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

„Mors autem, inquit *Aristoteles*, vel ut paupertatem, vel laborem, vel molesti quidpiam fugiamus, fortis viri minime est, sed potius timidi; quippe cum laborem fugere mollities sit.„

2do. Hunc præcepto, ut patet, adjuncta sunt ista: non licere temere & sine causa periculis sese objicere: „non offeramus nos,„ inquit *Seneca*, „periculis sine causa, quo nihil stultius est. . . . in tranquillo tempestatem optare, dementis est.„

Nec corporis membra amputare aut deformare licet, recteque damnat *S. Ambrosius* (exhortat. ad *Virg.*) Hetruscum juvenem, quem veteres fabulæ ferunt, quum propter admirandam oris pulchritudinem in amorem feminas accenderet, stigmatibus iharasse vultum suum, ne qua eum adhartaret.

Hoc etiam præcepto prohibetur omnis intemperantia, quæ habitum corporis destruit, valetudinem minuit & vitam efficit breviorē: jubetur in ornando & confirmando corpore cura, ut obedite rationi possit in exequendis negotiis & in labore tolerando. Præcipitur in conquirendis & pro-

videndis rebus ad victum & vestitum necessariis diligentia. In motu, in statu, in gestu, in ductu oris, in voce, omnis fugienda turpitudine est & querendus modus, in quo maxima dignitas.

Tamen quoniam omnes homines niti debent, ne ad fruges tantum consumendas nati videantur, veluti pecora, quæ natura prona & ventri obedientia finxit; sed studere perfectioni suæ, aliorumque inservire utilitatibus: non solum in hunc finem licet in se suscipere molestias & labores quæ minuant valetudinem, sed etiam oportet. Pro salute principis, conservatione reipublicæ, & magnis societatis commodis, se objicere periculis, immo certæ morti occurrere pro tuenda veritate, pro justitia, pro salute publica, magni & excelsi animi est. „Æquo judicio, ut habet Ammianus Marcellinus, juxta timidus est & ignavus, qui, quum non oportet, mori desiderat, & qui refugit, cum sit oportuna. „

De justa sui defensione infra dicemus.

SECTIO TERTIA.

DE HOMINUM ERGA SE MUTUO OFFICIIS.

ESSSE homines ad societatem & communitatem natos omni argumentorum genere adversus *Hobbi-um* supra confecimus; neque solum ex proprio sui

amore ad suas consequendas utilitates copulari eos, sed omnino esse propensos a natura ad se mutuo diligendos. Quæ caritas nata a primo fatu, quo a procreatoribus nati diliguntur & tota domus conjugio & stirpe jungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiis: post vicinitatibus cum civibus, & iis qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ: quo fit, ut humani nihil ab homine alienum esse possit (a).

Latissime patet hic locus de mutuis hominum officiis, ideo ut magis distincta oratio sit, illum in tria capita tribuimus pro tribus præcipuis hominum statibus. *Status* est „hominis conditio permanens, varia jura & longam obligationum seriem, includens. „ Estque vel *naturalis*, quem constituit ipsa natura, vel *adventitius* ab aliquo hominum facto vel instituto ortus. Status hujusmodi infiniti sunt; at tres generaliores distinguuntur, videlicet *status libertatis naturalis*, *status domesticus* & *status politicus*. In hac juris evolutione multum utemur *compendiaria philosophiæ moralis institutione* edita a clarissimo in academia Glasguensi professore Fr. *Hutgeson*, qui nobis visus est breviter & eleganter complexus ea, quæ fufius apud *Grotium*, *Puffendorffium*, & alios tractata sunt.

(a) Quo modo se habent in continuis corporis membra, eodem se habent in dissitis, quæ ratione sunt prædita, cum ad mutuas rei eidem conficiendæ operas conferendas nata sint. Utraque consideratio hæc animum tuum magis attinget, si te frequenter sic allocutus fueris: membrum sum ego compagis istius, quæ ex ratione præditis componitur. Si partem dumtaxat esse te dixeris, homines ex animo nondum diligis: hoc ipsum benefacere, per se nondum oblectat te; adhuc tanquam quod fieri deceat tantum facis, nondum perinde ac si tibi ipsi benefacias. *Marcus-Antoninus* l. 7. c. 13.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

*Officia societatis in statu naturalis libertatis,
seu Jurisprudentia privata.*

PER *statum naturæ* eum intelligimus, in quo essent positi homines, qui nulli imperio subjicerentur, sed sola naturæ similitudine aut pactis privatis adunarentur. Nequaquam est ille status confectus a jurisconsultis ad distinctam magis juris evolutionem: nam memorant historici fuisse olim populos & etiam nunc esse, qui liberi & soluti, sine legibus & sine imperio, vivunt; qui sequuntur vagi pecora, utque a pabulo ducti sunt, ita tuguria sua promovent, atque ubi dies deficit, ibi noctem agunt; & quamquam in familias passim & sine lege dispersi, nihil tamen in commune consultant. In eo statu naturæ fuerunt initio omnes familiæ erga se mutuo, ante constitutas civitates; in eodem sunt respublicæ & imperia: in eodem forent homines liberi, qui naufragium passi in terram incultam deferrentur. In isto naturæ statu alia sunt cujusque hominis *jura perfecta*, sine quibus omnino consistere non potest hominum communitas; alia *jura imperfecta*, sine quibus societas læta & jucunda esse non potest. Juribus hisce duplicis generis respondent obligationes seu officia: alia *perfecta*, quæ ad *justitiam*; alia *imperfecta*, quæ ad *cavertatem* pertinent. Justitia vetat violare jus alienum perfectum, & tribuit alteri, quod omnino suum est: caritas jubet rationem habere etiam jurium imperfectorum; & tribuit, quod nostrum est, ex humanitate. Homo justus nocet nemini; bonus etiam proderit omnibus, quantum potest.

ARTICULUS PRIMUS.

*De æqualitate hominum naturali & juribus
ac officiis ex ea nascentibus.*

IN statu naturæ omnes homines æquales sunt & paribus gaudent juribus. Nam in illo statu discriminant homines solummodo dotes vel mentis vel corporis, quibus præstant alii aliis. Sed hæc dotes sunt tantum bona eorum propria, qui illis gaudent; in aliorum personas aut res nullum jus concedunt. Qui visu acuto magis valet, non ideo jus in alterius oculos habet; sic nec ille cui lacertos dedit natura robustiores, ullum jus habet in brachia alterius minus valentia: hic sua eodem jure possidet, quo ille sua. Sic quoque cum nulla sint indicia certa, quorum ope convenire inter omnes possit, quinam hominum sunt cæteris solertiores & meliores; cumque & hebetiores præstantem sibi arrogant prudentiam, omniumque pessimi malitiose sæpe simulant probitatem & bonitatem a vera haud facile secernendam, patet nullo probitatis aut prudentiæ obtentu posse quemquam jure in alios invitos imperium sibi arrogare. *Hoc enim communi obesset felicitati.*

Quapropter imo. jus est cuique perfectum ad vitam & corporis integritatem. 2do. Jus pudicitæ conservandæ, & existimationis, ut aiunt, *simplicis*, sive famæ viri probi, & hominum societate non indigni. 3tio. Jus ad libertatem, seu jus suo arbitrato agendi quæcunque nulla lege prohibentur. 4to. Jus etiam in vitam suam, eo usque ut possit quisque se non solum periculis quibusvis, verum etiam certæ morti, objicere, ubi id exegerit sanctum aliquod officium, unde major humano generi aut præstantioribus quibusvis orie-

tur utilitas, quam ex vitæ suæ conservatione; quod & recti honestique sensus & virtutis amor cuique commendabit. 5to. Est etiam cuique jus, cujus sensus alte est a natura infixus, suo utendi iudicio, in rebus omnibus seu speculativis, seu practicis, modo nemini inferatur injuria. 6to. Quamvis nulli hominum natura speciale jus in aliquid externum concessit, sed omnia in communi posuit; est tamen jus cuique naturale communibus communiter utendi: atque ut idem ei pateat aditus, qui cæteris, ad jura adventitia acquirenda seu personalia in homines, seu realia in ipsa res. 7mo. Jus connubia ineundi, paciscendi, societates ineundi, commercia exercendi, cum omnibus qui volunt, si modo sui sint juris, nulloque priore contractu, aliove justo impedimento prohibeantur. Hæc cuique competere jura perfecta monstrat sensus cujusque, animique affectiones omnes benigniores; eaque evidenter confirmat *communis utilitatis* ratio.

Horum jurium violationes *injuria* dicuntur, quo nomine comprehenduntur homicidia & omnis in alium crudelitas, adulteria, stupra, calumniæ, detractiones, convicia. „Injuria est, inquit *Cicero*, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam ejuspiam violat. „

Justitiæ ergo primum præceptum est, „ut ne cui quis noceat, aut ullo modo inferat injuriam: „ cui præcepto hoc aliud adjunctum est: „oportere eum, qui fecerit injuriam, facti quam citissime pœnitere, orare veniam & cumulate satisfacere. „ Non pœnitere, nec satisfacere, injuriæ quædam continuatio est & inimicitie demonstratio; manetque injuriam passo simultatis causa, & jus

prosequendi injuriæ reparationem : qui status belli, qui contra naturam est & dissolvit societatem, ocius pace & concordia finiendus est.

ARTICULUS SECUNDUS.

De jure acquirendi dominii, ejus acquirendi rationibus officiisque illi respondentibus.

IN statu naturæ quædam *privata* esse nequeunt, sed semper remanent *communia* : illa scilicet quorum usus omnibus ad vivendum necessarius est, ut *lux, calor solis, aer, aqua profluens*, &c. Ea etiam quæ possideri & servari nequeunt, ut *oceanus* : transeuntibus tamen per freta recte imponi potest tributum aliquod ab ea civitate, cujus propugnaculis aut navibus armatis arcentur pyræ, tutumque omnibus per ea maria munitur iter : quod tamen tributum non est augendum ultra rationem sumptuum omnibus utilium. Jura ad res omnes *usus inexhausti* dicuntur *jura communia*. Quædam res nullius sunt, occupationi tamen non patent; neque sunt omnibus communes, ut *publicæ res, theatra, porticus, viæ, balnea*. Ut etiam quæ sunt sub dominio cætus aut alicujus universitatis, aut communitatis, ut *res sacræ, sanctæ & religiosæ*. Quæ quamvis sint extra singulorum patrimonia & commercia, veniunt tamen in populorum commercia, sive inter se, sive cum privatis. Jura ad has res, sunt *jura publica*.

At cum ad vitam sustentandam, multas res consumere unumquemque necesse sit, oportet ut in statu naturæ ea, quæ natura communia sunt & ad usus atque commoditates omnium nata, *privata* esse possint, id est, ut iis tanquam *propriis* uti cui-

que liceat : unde nascuntur *jura privata*. Hoc non tantum suadet *communis utilitatis ratio* : sed etiam insita cuique solertia & vires ad res occupandas & colendas idoneæ, earum sponte nascentes appetitiones, benignique animi affectus, quemque incitant ad res sibi & suis utiles acquirendas & occupandas. In istiusmodi solertia & industria delectatur gnavus quisque & strenuus, atque in eo sibi plaudit, quod suo labore amicorum officiorum materiam sibi comparavit.

Hoc jus in res inanimas nullam habet difficultatem. Apparet quidem evidentissime illa omnia a parente optimo Deo parata esse in usum animalium, hominum præsertim, quibus inservit sensus, ut salutaria a pestiferis secernant, & appetitus ad priora arripienda. Præterea ea quæ gignuntur e terra, cum cito sua sponte interitura sint, in nullum alium usum meliorem converti possunt, quam ut hominum inserviant utilitati & felicitati. Jus etiam hominum in belluis ad usus suos accommodandis, nititur sine dubio lege divina positiva, data primæ hominum progeniei, at insuper ex ipsa ratione factis innotescit. Videmus mutorum animantium genera debiliora in fortiorum & sagaciorum cibum a natura esse destinata; communem ergo sequuntur homines legem. Deinde jumenta omnia atque animalia mitiora, quorum hominibus præcipuus usus est, hominum labore & providentia nascuntur & conservantur: hujus curæ & laboris mercedem persolvere ea æquum est, aut laboribus suis in communi positis, si ad id idonea sint, aut lacte & lana, aliisque operis: immo cum animalia hominibus debeant, quod omnino vivant; neque graviore morte pereant inopinato in hominum cibum mactata, quam omnibus ab hominum tutela exclusis, fame, frigore & ferarum vi petendum esset, non inique & crudeliter ijs homines vescuntur.

Dominium vel est *primum*, quod ex rerum natura communium occupatione & cultura oritur: vel *derivatum* quod a priore domino ad novum est translatum: de jure derivato articulo sequenti dicemus.

Dominium primum acquiritur *occupatione* & *accessione*, & *usucapione*.

II. Qui prius occupat res seu inanimas, seu animatas divina quasi providentia in rei adductus possessionem videtur: nulli infert injuriam, neque alterius violat jus (a): & præterea quæ possidentur, ut domus, arva, pascua, vineæ, oliveta, pomaria, horti, jumenta & his similia plurima, cultu indigent & industria occupantis; at uniuscujusque labor & industria sua profecto sunt, & consequenter quæ labore & industria vigent: v. g. qui arborem severit, rigaverit, & a radice coluerit, tam suos fecit arboris istius fructus, quam sua sunt membra propria; idem de bestiis domesticis & de agris ipsis dicendum est, qui sine cultura nihil ferunt. Illa ipsa opera, quam in rebus occupandis impendit quis, in res jus proprietatis confert, quia exoritur ex illa jus in rem, majus quam jus alterius cujuscunque: sic aqua quæ dum flueret communis erat, privata est ubi hausta in vase; aqua subterranea, quæ communis fuit, illius est qui puteum excavavit: feræ retibus irretitæ præmia sunt laboris ejus, qui illa tetenderit; nec alieni laboris fructum

(a) Quemadmodum theatrum cum commune fit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum, quem quisque occupaverit; sic in orbe mundo non adversatur jus, quominus suum quodque cujusque sit. *Cic. de fine bon. & mal.* 3. Dominium rerum ex naturali possessione coepisse Nerva filius ait; ejusque rei vestigium remanere de his, quæ terra, mari, coelo capiuntur: nam hæc protinus eorum fiunt, qui primi potestatem eorum apprehenderint. *Dig. l. 41. s. 2.*

jure quis vindicare potest: quod si faceret, vitæ abrumperet societatem, & perpetuis bellis materiam præberet.

Hincque patet, res a Deo hominibus fuisse relictas in ea communione, quæ dicitur *negativa*, non *positiva*. Illa est „status rerum in medio positarum, ut occupationi pateant., Hæc vero: „status rerum, quæ sunt in plurium dominio indiviso, ad quas nempe sibi sumendas sine dominorum omnium consensu, nemini jus est., Recte igitur quisvis, cæteris inconsultis, res prius negative communes occupabit; neque in dominio primo constituendo omnium de rebus dividendis conventionibus opus fuit.

Occupandi variæ sunt rationes, de quarum vi non una est sententia jurisconsultorum. Quidam putant omnem occupationem fieri per corporis ad rem adjunctionem, qualis circa res mobiles maxime fit manibus, circa res soli pedibus. Alii vero arbitrantur aliquem hoc ipso occupare, quod declarat certo indicio se velle occupare, vel se accingat ad occupandam rem, quæ ejus occupationi patet. Utraque sententia nobis videtur non levibus nixa rationibus: prior est aptior ad præcavendas lites, & ideo moribus ubique ferme est confirmata; posterior magis humana. Illa nullam habet difficultatem, ideo hujus deducemus consequentias. Juxta hanc non tantum inhumanum, sed injustum esset, nulla premente necessitate, aliorum innocuos, labores, inchoatos, nec dum intermissos, impedire; eorumque fructus præmatura nostra occupatione intervertere. Ergo, si quis res sibi acquirens necessarias rem aliquam prior vidit, confestim arripiturus, aut persecuturus; qui in simili non fuerat causa, inique ageret, si celerius currendo rem

prius arriperet, quam antea non quærebat. Si plures simul res sibi necessarias acquirentes eandem rem viderint, quam eorum quisque facile capere possit, ea erit his omnibus communis, quamvis unus primus attigerit, vel arripuerit, nisi moribus aut legibus aliter sit constitutum. Si unus prior viderit, confestim arrepturus, alter vero prioris consilii gnarus, similes tamen ipse res acquirens, rem prior arripuerit, ea res videtur communis: nullæ enim stant ab una parte causæ magis humanæ, quam ab altera. Si quis suo labore aut solertia feras incluserit, irretiverit, aut captu faciliores fecerit, eas huic eripere non licet; et si neque primus illas vidisset, neque attigisset. Si pluribus innotuerit rem quamdam esse dominio vacuum & cuius occupaturo patere, illique eam occupare simul statuerint & conati fuerint, ubi nihil in mores inductum est, illa res omnibus citius aut serius occupantibus erit communis, aut communiter habenda, aut inter hos plures pro ratione operarum & impensarum, quas prudenter & bona fide in ea occupanda singuli contulerunt, dividenda: siquidem eorum nulli defuit bona fides & iusta diligentia. Uno verbo, juxta hanc sententiam hoc imprimis cavendum, ne innocuorum & honestorum laborum fructus intervertantur, aut probi & industrii spes & conatus fiant irriti: si omnibus faveat hæc ratio res debet esse communis.

Jus occupandi uniuscujusque in statu naturæ certis est limitibus circumscriptum; finitur quippe commoditatibus occupantis & eorum, quorum conservationi prospicere debet; aut eorum, quos sibi asciscere potest, excolendi viribus; ea tenere, quæ sibi inutilia, aliis utilia esse possunt, non licet: sic ab immensis agris, quos colere non possumus, alios excludere alienum est ab humanitate & justi-

tia, quippe cum Deus communem omnibus terram dederit, ut communem degerent vitam, non ut rabida & furens avaritia sibi omnia vindicaret. Non ergo primo appulsu in vastam insulam, plurium familiarum capacem, pluriumque cultura egentem, fieri potest unus paterfamilias totius insulæ dominus: neque primo classis suæ appulsu domina fit civitas vastæ continentis, plurium civitatum capacis, cui excolendæ unius civitatis coloniarum nequam sufficerent: recte occupat, tum familia, tum civitas, quantum spes est se posse justo tempore excolere, quantum etiam necesse sit ad se adversus externos muniendos: reliqua remanent communia.

Cum solo occupato, occupantur & ea, quorum nullus aliis esse potest usus, sine usu soli; ut *lacus, stagna, flumina* ripas occupatas interfluentia: immo & ea, quorum ex usu promiscue permisso, rebus nostris periculum immineret, ut *sinus* longius a mari in agros occupatos recedentes, partesque maris littoribus propiores, unde bellicis tormentis lædi possent res nostræ. Non tamen occupantur fera animalia, quæ sponte se subducere possunt, & in quibus custodiendis, aut includendis nullus est impensus labor: licet recte alios ab aucupio, venatione, aut piscatu, in solo nostro, possimus arcere.

II. Dominium acquiritur *accessione*. Accessiones appellantur omnes *fructus, incrementa, alluviones, commixtiones, confusiones, specificationes & meliorationes*: de quibus hæ regulæ facillimæ, nisi aliquid legibus aut moribus introductum.

1mo. Rei nostræ accessiones omnes, quæ nullam alterius rem aut operam includunt, sunt nostræ, nisi quis alius jus aliquod recte acquisivit,

nostro derogans aliquid dominio. 2do. Ubi citra dolum malum aut culpam, plurium res aut operæ ad rem aliquam conficiendam aut conſtandam concurrerunt, aut rem fecerunt meliorem; dominium est hiſce pluribus commune, pro rerum aut operarum quas ſinguli contulerunt, ratione. Res igitur ipſa eſt hiſ communiter, aut vicibus alternis in eadem ratione utenda, aut inter hoſ ita dividenda, ſi ſine diſpendio hoc fieri poſſit. 3tio. Quorum ſi nullum poſſit fieri, qui minore cum incommodo, re communi carere poſſunt, eam cedere debent magis indigenti, accepta compensatione a viro probo definienda. 4to. Ubi *dolo malo* aut *culpa lata* res aut opera aliena rei meæ eſt immiſta, unde mihi ſit minus utilis; ejus pretium ab eo, qui dolo aut culpa rem meam contrectavit, eſt mihi præſtandum; immo præſtandum quod mea intereſſet, ſalvam habuiſſe rem meam & intactam: atque rem meam mihi inutilem ipſe habeat. Si vero res mea mihi facta ſit utilior, mea erit, tantumque illi a me præſtandum, non quantum res mea facta eſt pretioſior, ſed quantum, ſubductis omnibus rationibus commodi & incommodi, ejus opera factus ſum locupletior. *

III. Res olim a domino occupatæ *communes* iterum fieri poſſunt, ſi fuerint a domino projectæ ea mente, ut in rerum ſuarum numero eſſe nolit, (alia eſt cauſa earum rerum, quæ in tempeſtate navis levandæ cauſa ejicientur) aut, poſtquam vindicare eas poterat, diu neglectæ, quod etiam animus abdicandi ſatis indicare poteſt: hinc diuturna earum poſſeſſio quemvis conſtituet dominum.

Quamdiu dominus rei, invite licet amiſſæ, diligenter quæſitus non apparet, cedit poſſeſſori; pium tamen eſt & recte multis in locis conſtitutum, ut illa res pauperibus erogetur, poſtquam nulla eſt ſpes agnoſcendi dominum. At hoc non jubet ju-

fitia, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum; non esse autem & non apparere tantumdem valent quoad eum cui non apparet. Inter res domino carentes sunt *thesauri*, id est, pecuniarum quarum dominus ignoratur, qui etiam sunt inventoris, nisi legibus aut moribus aliud sit constitutum. Jus jam commune ferme est, ut addicantur principi aut saltem eorum pars.

Alia usucapio legibus civilibus introducta est ad communem utilitatem & ad præcavendas lites, scilicet *præscriptio*, quæ est „acquisitio domini per continuationem possessionis tempore a lege definito. „ Ut iusta sit præscriptio hæc requiruntur, imo. possessio nomine suo non alieno. 2do. ut sit possessio cum bona fide, id est, ut possessor nullo modo dubitet, quin res sit sua saltem initio, & ut ejus ignorantia non sit vincibilis; possessio tamen bona fide inchoata per dubium non interrumpitur, cum melior sit conditio possidentis. Hæres mala fide possidentis non præscribit, licet ipse de possessionis jure non dubitet, quia censetur una persona cum defuncto, qui fuit malæ fidei possessor. 3tio. Requiritur titulus præsumptus, sine quo nulla esse possit bona fides. 4to. Debet continuari possessio tempore a lege definito; nam cum hoc jus concedatur a lege, ut dominia non sint incerta, non potest acquiri nisi juxta regulas lege præscriptas.

Hactenus de acquirendo jure reali aut dominio rerum: de jure personali seu de imperio in personas infra dicemus. In dominio reali perfecto duæ partes distinguuntur, quæ aliquando separantur, scilicet *proprietas* & *ususfructus*. Est autem *ususfructus* „jus utendi & fruendi aliena re, salva illius substantia: „ *fruendi*, inquam, ut distinguatur a nudo *usu*, qui nec donandi, nec vendendi, nec locandi copiam facit, quæ omnia licent usufructuario. Dominium sine usufructu dicitur *nudum* & di-

rectum: ususfructus sine proprietate dicitur dominium *utile*. Ratio domini dicitur *titulus*, „qui „est iusta & æquitati naturali consentanea possessio-
„sionis causa. „ Ex præcedentibus patet hunc
titulum nasci ex iusta *occupatione*, *accessione* & *præ-*
scriptione; ex sequentibus patebit, quomodo idem
nascitur ex *traditione*, *contractu*, *hæreditate*, vel
ex *delicto*.

IV. *Iustitiæ* munus respondens huic juri proprietatis est, „ut communibus utatur quisque ut
„communibus; privatis, ut suis; ab alienis ab-
„stineat. „ Detrahere, ut habet *Cicero*, aliquid
alteri & hominem hominis incommodo suum au-
gere commodum, magis est contra naturam quam
mors, quam paupertas. Nam principio tollit con-
victum humanum & societatem: si enim sic erimus
affecti, ut propter suum quisque emolumentum
spoliet & violet alterum: dirumpi necesse est eam,
quæ maxime est secundum naturam humani generis
societatem. Ut si unumquodque membrum sensum
hunc haberet, ut posse putaret se valere, si pro-
ximi membri valetudinem ad se traduxisset, debili-
tari & interire totum corpus necesse est; sic si
unusquisque nostrum rapiat ad se commoda alio-
rum, detrahitque quid cuique emolumenti sui gra-
tia, societas hominum & communitas evertatur
necesse est.

Hoc præcepto vetantur non solum rapinæ,
furta, incendia, sed rei alienæ injusta detentio,
mala consilia, & quicumque actus, ex quibus detri-
mentum capere possit aliquis.

Huic legi adjuncta est hæc altera, videlicet,
„refarciendum esse quantocius damnum alicui illa-
tum. „ Nam qui detinet alterius res, auferre per-
git. Damni autem nomine intelliguntur non solum
rerum alienarum direptiones, corruptiones, deten-

tiones injuftæ; verum & fructus omnes, five naturales, five civiles, qui vel reipfa percepti fuerunt, vel percipi potuiffent fi res domino maniffet, aut fi ftudiofe culta fuiffet; atque omnia etiam incommoda, quæ ex primo damno promanarunt; *lucrum* fcilicet omne *ceffans*, non minus quam *damnum emergens*. Neque folum id, quod quis propria opera intulit, damnum præftare tenetur; verum etiam id omne, cujus aliquo modo caufa fuit, vel imperio, vel cohortatione, vel confilio, vel negligentia, ubi quis impedire potuit & debuit. Qui malis vero lætantur alienis, vel injurias laudant; fi caufæ damnorum non funt, improbum quidem produnt animum, fed ad ea penfanda non tenentur.

Damna data a familiæ parte aliqua, ut filio, præftabit ex bonis filii paterfamilias: a mancipiis data videntur dominum obligare ad mancipium ea lege diftrahendum, qua hominis obæratif facultates, quæ omni æri alieno folvendo non fufficiunt, inter creditores pro rata dividendæ funt: hinc, mancipii pretium quod domini jus eft; illinc, damnum datum eft æftimandum, quod læfi jus eft; & pro eorum ratione, mancipii pretium eft dividendum, aut penfatio a domino præftanda. Quod & de *pau-perie* a quadrupede facta tenendum: modo negligentia domini non obtigerit. Tamen *Grotius* negat teneri ex jure naturæ in his cafibus patremfamilias; & ex alia parte aliquid amplius in læforum gratiam definierunt leges civiles, ut domini in fervis fuis & animalibus coercendis fiant diligentiores. Damna data a mercenariis ipfos folos onerant. Qui cafu omnino & fortuito malum intulit, reparare omnino non tenetur: nam cum non fecerit voluntarie, a fortuna illatum putandum eft: ut fi quis ex alto ruens alium læferit: aut fi navis jactata tempeftate in aliam impulfa, illam diffol-

verit; quanquam in hac causa multorum populorum legibus damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem. Immo ex officio communis utilitatis causa suscepto, præcipue in rebus trepidis, ubi difficile est satis cavere; quamvis viri strenui incuria leviori damnum acceptum sit, id publice farciendum.

Ubi plures damnum communi consensu intulere & æquales operas contulere, singuli in solidum tenentur: id est, si omnes solvere possint, & velint; unusquisque partem tantum conferet; sed si ex illis unus, aut plures solvere non valeant, aut effugerint, reliqui ad totum damnum pensandum tenentur. Damni tamen illati communiter ab eo quærenda est primum restitutio, qui illud propria opera intulit, qui vulgo censebitur causa principalis, nisi servus fuerit aut mercenarius, qui ex imperio heri egerit: tum herus erit causa principalis & ab eo repetenda primum damni pensatio. Si causa principalis seu dux facti appellari non possit, vocabuntur causæ collaterales, nempe ii qui adjuverunt; vel qui consilio, consensu, receptum præbendo, non impediendo cum debuerint, causæ aliquo modo extiterint, vel etiam subalternæ, nempe ii, qui aliquam præbuerint ad inferendum damnum facilitatem, aut in præda & latrocinio participes fuerint. Is tamen qui totum pensavit, recte divisionis contra socios beneficium postulabit. Illis quoque, qui ad graviora mala sibi imminenda declinanda, damna aliis dederunt leviora, quamvis necessitatis favore ab omni culpa sint excusandi, ad damnum farciendum obligantur, cum non teneantur vicini immerentes mala illis imminenda suo damno redimere.

ARTICULUS TERTIUS.

De jure transferendi dominii, ejusdem transferendi rationibus & officiis connexis.

IN statu naturæ *privata* pro arbitrio possidentis in alios transferri possunt. Docet enim recti honestique sensus inhumanum & iniquum esse, alteri res suo labore partas aut excultas prorsus non permittere. Deinde nisi hoc jus cuique concederetur multum imminueretur hominum industria, quæ tamen ad publicum bonum fovenda est diligentissime. Neque tandem aliter jucunda erit hominum vita, nisi relicto cuique opum suarum usu libero & facultate sibi caris gratificandi: hinc jucundi fiunt labores & honesti: hinc vigent amicitie & mutua bonorum officia. Plenum igitur dominium continet hæc quatuor: 1mo. jus rei possidendæ. 2do. jus omnem ejus usum capiendi. 3tio. jus alios ab eo arceñdi. 4to. jus, prout domino libuerit, eam transferendi, vel absolute vel sub conditione quavis licita & in quemcumque eventum; sive totam sive mutilam, aut quemcumque ejus licitum usum, alteri permit-
tendi.

Derivata jura sunt vel *realia* vel *personalia*. Juris realis materia, sunt ipsa rerum dominia; personalis materia est libertas naturalis, seu jus cujusque pro sua voluntate & judicio agendi, suasque res administrandi. Hujusmodi juris parte aliqua ad alterum translata nascitur eidem jus personale.

Jura realia derivata sunt, vel pleni dominii partes quædam, a reliquis separatæ; vel ipsa dominia ab uno ad alterum translata.

Partes quæ separatæ solent manere sunt quatuor, scilicet 1mo. jus possidendi rem alienam, quæ sine vi & dolo ad aliquem pervenerat. 2do. jus hæreditarium. 3tio. jus pignoris aut hypothecæ. 4to. servitutes.

1mo. Qui rem alienam sine vi aut dolo possidet, vel novit eam esse alienam; vel ex causa probabili credit esse suam: atque hic proprie dicitur *bonæ fidei possessor*: qui vi aut dolo sine justa causa rem alienam possidet, ei nullum est jus. Qui vero sine vi & dolo possidet, quod novit esse alienum, ut qui res amissas aut naufragas invenit; ei jus est eas retinendi, quod valebit contra omnes præter dominum per se aut per alium reposcentem; & si nullus vindicet, res cedit possessori. Tenetur autem possessor publice denunciare, res eas apud se esse, domino repetenti reddendas: eas enim celasse crimen habet furti. Recte tamen à domino exiget impensas, in iis conservandis aut denunciandis prudenter erogatas.

Bonæ fidei possessor 1mo. tenetur rem cum fructibus rei extantibus domino reddere. Dico cum fructibus rei, nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur, 2do. si res ejusve fructus sint consumpti, tenetur domino præstare, quantum ex rei alienæ usu factus est locupletior; immo quantum rebus suis interea pepercerat; nam in hoc locupletior censetur. 3tio. Ubi res ipsæ earumve fructus periere; ea præstare non tenetur bonæ fidei possessor, aut fructus quos percipere neglexerat; utebatur enim rebus tanquam suis. Cessat autem bona fides, ubi primum possessori innotuit probabilis suspicandi causa rem esse alienam: eaque cessante, omnia *lata culpa* neglecta aut omissa præstare tenetur. 4to. Quum rem oneroso partam titulo domino reddit bonæ

bonæ fidei possessor, pretium a venditore recte reposcit. 5to. Ubi venditor solvendo non est, melior erit domini causa, quam bonæ fidei possessoris; si rem hic emerit imprudenter non omni cautione adhibita: si vero emerit sub hasta vel in foro, melior erit causa bonæ fidei possessoris, quam domini. Postulat utilitas publica, & ut nulla sit facilitas clam vendendi res furtivas, & ut palam ementibus certæ sint acquisitiones suæ. 6to. Rem suam a bonæ fidei possessore alteri donatam a donatario recte vindicat dominus, neque illi ullum est repetendi jus: donator non tenebitur si res bona fide possessa fuerit causa & occasio donationis & nisi omnino sine hac re donaturus tantumdem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suæ percipisse.

2do. De jure *hæreditatio* certum est, eum, qui pleno jure est dominus, posse rem suam ad quemvis, in quemcunque eventum & sub conditionibus quibusvis licitis transferre. Hæredis igitur cujusque non minus sanctum jus est, quam donatarii. Neque minus inhumanum est, cohibere dominum, ne ad hæredem substitutum, sibi carum, rem suam in certum eventum transferat: non minus inhumanum est, hæredis secundi aut tertii spem sine justa causa præcidere, quam amici dona intervertere. Recte tamen leges civiles, in communem utilitatem, vetant in infinitum porrigere hæc jura, possessoribus fortasse gravia futura aut ipsi civitati: prout prodigæ & inconsultæ donationes æqui judicis sententia rescindi possunt.

3tio. Ad eorum jura, quibus aliquid debetur, confirmanda & munienda dantur *pignora*, ea lege, ut res oppignorata, nisi ante statum diem solutum fuerit debitum, cedat creditori; quæ est *lex com-*

missoria, nihil iniqui continens, si modo debitori reddendum sit quod superest pretii, ex re palam, sine fraude & vocato rei domino, vendita. Sæpe vero non traditur res creditori; sed quod eodem ferme redit, ipsi in eam, per formulas quasdam publicas, constituitur jus reale, quod *hypotheca* dicitur. Quod cum sit, huic creditoris juri cedunt omnia jura adversus debitorem personalia quamvis priora, quæ ante hypothecam constitutam non publice innotuerant. Neque recte queruntur isti, quorum jura personalia juri cedunt reali subsequenti: sibi enim imputent, quod minore cautione contenti posthabeantur iis, quos prioris sui juris non monuerant, quique majorem impetrarunt cautionem, citra quam fidem debitoris haud fuissent secuti. Hæ formulæ solennes non tantum in statu civili locum habent, sed etiam in libertate naturali eas exigebat commerciorum fides. Nisi enim esset formula quædam, qua adhibita plena intelligitur domini translatio, contractu nullo priore, qui latuerat, eludenda; nemo aliquid emeret, mox sibi forte vi contractus latentis eripiendum.

4to. Inter jura realia, denique, sunt *servitutes*: „jura scil. certi usus ex re aliena percipiendi, „ quæ ex contractu nascuntur; aut ex eo quod in dominio transferendo, hæc sibi prior dominus retinuit; aut denique ex lege civili. Servitutes omnes sunt jura realia, definitam rem spectantia; pro variis tamen, ut vocantur *subjectis* quibus competere videntur, non *objectis* quæ spectant, dividuntur in *reales* & *personales*. Hæ in certi hominis gratiam constituuntur, eo defuncto interituræ: illæ in prædii vicini commoditatem constitutæ cuicumque ejus domino competunt. Personales sunt, *ususfructus*, *usus*, *habitatio* (a) &

(a) *Uususfructus* distinguitur a nudo *usu*, quod usufructuarius jus suum alteri concedere, vel vendere, vel

similes quædam aliæ. Reales sunt vel urbana vel rustica. Urbana sunt *oneris ferendi, tigni immittendi, altius tollendi, aut non tollendi, stillicidii, luminum, prospectus, &c.* Rustica contra spectant prædia, *iter, actus, via, (a) aquæductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam adpulsus, jus pascendi,* de quibus jurisconsulti uberius. Vide *inst. Just. tit. 3. l. 2.* Hactenus de juribus realibus a pleno dominio separatis.

Plenum autem dominium ab uno ad alterum transit, vel *facto domini voluntario;* vel ab-que eo, *vi legis naturalis aut civilis.* Atque utroque modo transit, vel in *eventum mortis vel inter vivos.*

De testamentis.

Facto prioris domini voluntario in eventum mortis transit dominium per *testamentum,* quod jure naturali est „quævis voluntas domini, de bonis suis in eventum mortis transferendis, declaratio, quæ dilucide probari potest.“ De iis enim quæ probari nequeunt & de iis quæ non sunt, idem iudicium.

Æquum esse ut testamenta valeant, cum nihil continent iniqui, ostendit ipsum domini jus & commune omnibus fere consilium in rebus ultra

locare possit; non item ille, qui usum habet. *Habitatio* est jus utendi ædibus; cui competit: ait Justinianus, nostra decisione permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare. *Inst. Just. l. 2. t. 2, 3.*

(a) *Iter* est jus eundi ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi vel vehiculum. *Actus* est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum, *Via* est jus agendi & ambulandi: nam & iter & actum via in se continet. *Aquæ haustus* est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

suos usus comparandis; ut iis nempe gaudeant illi, quos quisque habet carissimos. Durum esset & inhumanum, atque industriæ inimicum, homines vivos & validos adigere, ad jus plenum in res suo labore partas ad alios transferendum. Crudele foret, morientibus illud quaecunque cognatis aut amicis benefaciendi solatium præripere; crudele & iniquum superstitibus, hæredibus institutis aut legatariis, amicorum morientium beneficia, ipsis destinata, intervertere. Spreta igitur *metaphysicorum* subtilitate, dicentium absurdum esse hominem tunc velle aut agere, quum amplius velle aut agere nequat, testamenta recte censentur jure naturali confirmari.

Quum vero ex bonis nostris plurima sint præstanda, quæ alii jure perfecto, vel perfectis proximo, postulant; æs scilicet alienum dissolvendum, damna sarcienda, soboles conservanda, parentes egeni alendi; irrita erunt testamenta juri istiusmodi contraria. Immo ubi desunt parentes & liberi, æquum est, ut propinquis inopia laborantibus, nisi manifesta obstet causa, detur testamenti inofficiosa querela. Leges naturales non minus quam civiles, etiam prospiciunt, nequid testamento contra communem utilitatem sanciat: atque jubent eas, quibus falsariorum artes præcaveantur in testamentis, ubi fieri potest, adhiberi formulas solennes, citra quas testamenta confirmari nequeunt. Unde testamentum bene definivit Modestinus (D. 29. 11.) „voluntatis nostræ *justa sententia* de eo, quod „quis post mortem suam fieri velit. „

De successione ab intestato.

Legis naturalis vi, sine facto prioris domini, in eventum mortis transit dominium in *successionibus ab intestato*, cujus sunt hæ causæ apertissimæ;

quod certum sit homines, in bonis ultra usus suos congerendis, semper hoc spectare, ut iis profint, quos maxime diligunt. Hoc hominum propositum omnibus notum, continua est voluntatis testatio, ubi nihil contrarium diserte sunt testati. Liberi autem & cognati, pro communi hominum ingenio, cæteris fere omnibus sunt multo cariores: atque his præcipue comparare student, non solum necessaria vitæ subsidia, verum etiam quæ ad vitæ copiam & ornatum pertinent. Quin & liberis & cognatis egenis, ab ipsa natura, quæ sanguinis junctionem benevolentia & caritatis vinculum esse voluit, tributum est jus, si non perfectum, certe perfecto proximum, ad necessaria vitæ præsidia & ad ea etiam, quæ faciunt ad uberiores copiam & vitæ prosperitatem, a parentibus & cognatis consequenda, nisi justam eis dederint offensionis causam. Durum est, hominibus eripere hoc mortis inopinæ, quam nemo satis cavere potest, qualecunque solatium, quod soboli & cognatis profutura sint quæ sua industria paraverunt. Hæc liberorum & cognatorum, ex sanguinis conjunctione, atque ipsa natura orta jura violare, & æquissimas, ex cognatorum benevolentia, spes intervertere, durum est & iniquum. Præterea ubi certus de cognatorum successione mos invaluit; recte colligitur, defunctum, si modo nihil contra testatus sit, bona eo more descendere voluisse: ea ergo succedendi ratio eodem nititur juris fundamento, quo & testamenta.

Cognati ad succedendum recte vocantur pro cognitionis gradibus & gradu pares pariter: primo veniunt liberi, inter quos recte vocantur nepotes, saltem *secundum stirpes*; humanitas & æquitas aliquando vocarent *secundum capita*, ubi gravi plures orphani premuntur inopia. Una cum liberis recte vocarentur parentes egeni ad necessaria saltem

vitæ præfidia ; non inique una cum his vocarentur fratres probi & egeni. Ubi defunt liberi parentesque, vocandi sunt fratres & forores superstites ; cum quibus defunctorum liberi in *stirpes* vocandi, si non aliquando in capita : qui ubi defunt, consobrini, recte vocantur sobrinique, iisque non superstilibus, eorum liberi atque ita deinceps. Ubi nulli sunt liberi aut cognati propinquiores videntur ad successionem vocandos esse amicos, si qui fuerant defuncto cæteris longe cariores ; hoc suaderent argumenta superius allata : at ubi more aut lege cognati vel remotissimi, amicis prætermisissis, semper vocantur ; ex defuncti voluntate satis manifesta, illorum jus est potius. Moris hujus a majoribus traditi hæc præcipuæ sunt causæ, quod natura plerumque caros faciat cognatos : quod cognationis facillime cernantur gradus, amicitia vero difficillime : quod videamus eos, qui vitam habuerunt, victumque communem cum amicis, magis quam cum cognatis, his tamen præ illis bonorum hæreditates testamentis plerumque relinquere.

Quamvis vitæ civilis ratio non raro exigat, ut bonorum intestati pars melior maribus deferatur, quam quæ feminis in eodem gradu ; aut inter mares seniori, magis quam quæ juniori : haud tamen inter gradu pares ingens hisce de causis ponet discrimen. Jus autem naturale, inter gradu pares, sexu aut ætate antecedentibus, nihil præcipui tribuit ; neque novit successionem *linealem* ; ubi uni, præ reliquis gradu paribus, defuncti persona est gerenda, eique bonorum longe pars maxima tribuenda. Ea successio est tota juris civilis a natura & humanitate sæpius longissime recedens : in primo enim gradu, sexus præstantiæ cedunt omnia alia : in secundo gradu & remotioribus, & ea sexus & ætatis inter gradu pares

præstantia & sanguinis etiam proximitas posthabetur; nam nepti, pronepti, aut abnepti infanti, ex filio seniore defuncto, posthabebitur non solum nepos aut pronepos ex filio juniore; verum & ipse filius secundus, annis & prudentia maturus. Atque similia omnia fiunt inter fratrum & sororum liberos ad successionem vocandos. Hoc ante omnia spectatur, cujusnam parens defunctus sexu primum, deinde ætate antecesserit.

De donationibus.

Facto prioris domini voluntario inter vivos transit dominium, vel gratis donationibus; vel permutationibus, ubi paciscitur quis de opera sua aut de bonis.

Est enim *donatio* „contractus, quo quis rem suam aut ejus usum vel usumfructum alteri acceptanti gratis dat, & propter nullam aliam causam quam ut liberalitatem & munificentiam exerceat.“ (a) Perficitur autem cum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit & donatarius consenserit: sic absenti, siue mitas qui ferat; siue quod ipse habeat, sibi habere eum jubeas, donari recte potest; sed si nescit, donatæ rei dominus non fit. (b) Non potest liberalitas nolenti acquiri. (c)

Donationes firmæ manent, nisi imo, quasdam conditiones donationi impositas, quas donationis acceptor spondit, minime implere voluerit: (d)

(a) Dig. l. 39. t. 5. l. 1.

(b) Ib. lege 10. (c) Ib. l. 19.

(d) Cod. l. 8. t. 56. l. 19.

2do. nisi donationis acceptor ingratus erga donatorem inveniatur, ita ut injurias atroces in eum effundat, vel manus impias inferat, vel jacturæ molem ex insidiis suis ingerat, quæ non levem censum substantiæ donatoris imponat, vel vitæ periculum aliquod ei intulerit: (a) 3tio. nisi donator qui omnia bona aut magnam partem donaverit, postea liberos procreaverit: (b) 4to. nisi inofficiosa fuerit donatio, alterius juri derogans. (c) Vide Domat. l. 1. p. 1. t. 10.

Etiam quod ob causam turpem, aut ob honestam ad quam quis obligabatur, acceptum est, non est restituendum, sed valet donatio: (d) quamquam contrarium legibus quibusdam non immerito sancitur. Ratio est, quia rem nemo restituere tenetur, nisi sit aliena; hic autem dominium transit ex prioris domini voluntate. Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio: hoc enim est aliud obligationis principium, de quo hic non agimus.

In donationibus etiam reciprocis non spectatur rerum donatarum æqualitas, in quo hæ differunt a contractibus onerosis.

De pactis seu contractibus.

Pactum est „duorum aut plurium consensus ad idem placitum obligationis constituendæ aut tollendæ causa datus, quod & contractus dicitur. Dividuntur contractus in *beneficos* & *onerosos*. Benefici sunt, ubi intelligitur contrahentium alteri

(a) Ibid. (b) Ibid. l. 8. (c) Cot. l. 3. t. 29. & 30.

(d) S. Th. 2, 2dæ. 62. art. 5. Covar. p. 2. §. 2. ad cap. peccatum.

commodum aliquod gratis afferri: onerosi, ubi utriusque pariter spectatur utilitas, atque hoc agere profitentur paciscentes, ut res vel operæ pretio æquales mutuo transferantur.

Contractus benefici.

Beneficorum tria sunt genera decantata *mandatum, commodatum & depositum*; quibus accenseri potest *mutuum gratuitum*.

I. *Mandatum* est „contractus ubi quis alterius negotia sibi commissa gratis obeunda suscipit.„ In quo si rei expediendæ ratio fuerit præscripta, eam observare tenetur *mandatarius*; aut suo periculo ab eadem discessum erit. Si vero negotium ipsius prudentiæ permissum fuit; non perfectæ obligationi aut officio defuisse censebitur, si eam adhibuit diligentiam, quam istiusmodi negotiis, & suis, adhibere solent viri probi & diligentes. Neque ad damnum culpa quavis levissima datum præstandum tenebitur; nisi vel summam pollicitus fuerit diligentiam; eamve plane exigat rei natura; aut ultro se obtruserat, ubi aptiorum aderat copia.

De omni autem contractu benefico tenendum, eum qui in alterum contulit beneficium, non graviolem subire obligationem, quam vel diserte suscipit, vel suscipiendam plane monuit ipsa res: eum autem in quem confertur beneficium, pro gratiæ referendæ officio, ad summam adstringi diligentiam, atque ad omne damnum ex negotio ortum præstandum; ne quem suæ beneficentiæ poeniteat: non vero tenebitur ad præstanda damna fortuita cum negotio non conjuncta.

II. *Commodatum* est, „contractus quo quis rei suæ usum alteri gratis concedit.„ Tenetur *commo-*

datorius imo. ad summam diligentiam & ad damnum vel levissima culpa datum præstandum. 2do. Ad omnem etiam casum, cui res commodata apud dominum non fuisset obnoxia, præstandum; nisi commodator humaniter de jure suo cesserit. 3tio. Neque alium recte capit ejusdem usum quam qui est concessus. 4to. Exacto deinde tempore, reddenda est res salva, neque magis detrita, quam usu concessio voluisse censendus est commodator. 5to. Humanitas & quandoque etiam æquitas jubet, ante tempus præstitutum rem domino magis ea indigenti reddere, aut damnum ex eo, quod non reddatur, ortum præstare: nam nemo res suas alteri gratis concedere præsumitur, nisi quantum ipsidem ipse carere sine damno potest.

Tenetur contra *commodator*, sumptus omnes in rem suam factos commodatario præstare, præter eos qui ad rei habilis usum sunt plerumque necessarii; aut saltem persolvere quantum res sua sibi facta est utilior & ipse ideo locupletior. A commodato distinguitur *mutuum gratuitum*, quod hoc in rebus constituatur *fungibilibus*, quæ non in *specie*, sed in *genere* redduntur: id est, in æqualibus mensuris, ponderibus aut quantitativis.

III. *Depositum*, quod est mandati genus, est „contractus, quo quis rem alienam, a domino commissam, gratis custodiendam suscipit,„ *Depositarius* imo. ad mediam viri prudentis diligentiam tenetur & ad damnum *lata culpa* datum præstandum. 2do. Neque re deposita sine domini consensu uti licet. 3tio. Eam domino reposcenti debet reddere, nisi ad facinus aliquod immediate patrandum reposcere certum sit, quod depositarius jure suo per vim prohibere potest. 4to. Depositarius ab omni sumptu & impensis in re custodienda prudenter erogatis, immunis est servandus.

In his contractibus, ut etiam in tutela & negotiis gestis, ad illud consequendum quod primo & præcipue spectabatur, datæ erant *actiones directæ*; ut contra mandatarium ad res rationesque reddendas, contra commodatarium & depositarium ad res reddendas: his autem dabantur *actiones contrariæ*, ut damna sibi & sumptus præstentur.

Contractus onerosi.

Contractuum onerosorum hæc sunt genera.

I. *Permutatio* cum „res re mutatur,“: & *emptio, venditio*, quum „res pecunia mutatur.“ Hujus forma simplicissima est cum merces traduntur, pecunia soluta. Si vero de mercibus ad certum diem tradendis conveniat, pretio vel soluto, vel de eo solvendo cautione data, quæ venditori idonea videtur; ante diem merces venditoris periculo manent; post diem, si nulla tradendi fuerit in ipso mora, in depositarii loco erit venditor; ut & ab initio fuisset, si ab initio merces obtulisset paratas.

Emptioni venditioni plura adjici solent pacta aut leges; *additio* scilicet *in diem*, ubi pretil in diem differtur solutio; ante quem licet aut emptori aut venditori, meliorem accipere conditionem: quæ si non offeratur, obligabit contractus. Adjicitur etiam *lex commissoria*, ut si pretium ante statum diem solutum non fuerit, pactum sit irritum. Lex item *retractus*, sive redemptionis, qua emptor teneatur rem emptam venditori, ejusve hæredibus restituere, si pretium quocumque vel intra certum tempus offeratur: vel qua emptor, qui in venditoris gratiam emit, possit iterum quocumque libuerit aut certo tempore rem venditori reddere & ab eo pretium repetere. Jus denique *protimeseos*, ut si emptor rem rursus vendere voluerit, prior dominus præ-

tium æquale soluturus cæteris emptoribus præferatur. Hujusmodi est jus propinquorum in bona consanguineorum, quod dicitur *retractus gentilitius*. Quæ res *auctione* aut *sub hasta* venduntur, ei qui plurimo licitatur cedunt.

Venduntur aliquando non res certæ, sed earum spes incertæ.

II. *Locatio conductio* est „contractus, in quo pro certa mercede, rei nostræ usus aut opera alteri addicitur. „Locator rem usui idoneam præstare tenetur & conservare; conductor ea uti, ut rebus similibus & suis solent viti probi; & quicquid sua culpa lata perit, præstare. Ubi nulla conductoris culpa res locata perit; non ulterius solvenda erit merces. Ubi rei proventus est incertus; ut uberior conductoris lucro, ita malignior istius damno cedit: exceptis casibus rarioribus & calamitosiss quorum aleam conductorem suscepisse non putandum; quales sunt bella, diluvia, pestilentia.

Qui opus faciendum conduxit, tradita sibi materia aliena; ad eam diligentiam tenetur, quam viri probi adhibere solent; & ad damnum lata culpa datum præstandum. Qui ad certum aliquod opus brevi peragendum, conductus est, mercedem exigere nequit, si quo casu ab opere peragendo impediat. Qui vero continuam alicujus operam conduxit, videtur breviorum morborum operas impediendum, quibus etiam robustiores obnoxii sunt, pericula subire; ita ut nihil ea de causa pensioni detrahere possit.

III. *Mutuum* est „contractus ubi datur alicui res *fungibilis*, ea lege, ut tempore convento reddendæ sint æquales rerum similium quantitates. „Si non sit gratuitum, ut detur insuper usura. Res maxime *fungibiles* sunt *nummi*.

Quamvis autem nummi non sunt per se frugiferi, neque aliæ fere res fungibiles; nummis tamen emi possunt res frugiferæ, earumque ope in commerciis lucrum potest esse multo uberius: hinc plures existimant non esse legi naturali contrarium scenoris aliquid pro lucri hujus ratione, ob pecuniam mutuo datam exigere; neque in civitatibus ubi vigent commercia, sine gravi incommodo prohiberi posse istiusmodi pacta, licet in agricolarum republica non sint necessaria, immo perniciofa. Aliis tamen bepe multis hoc non licere videtur etiam jure naturali (nam de jure divino positivo & ecclesiastico non agitur) nisi illis quibus ex pecunia mutuo data exurgit aliquod damnum, aut lucrum cessat: aut qui periculum faciunt fortis, aut operas impendunt. Nam ex pecunia, inquit, quæ sterilis & otiosa in arca mansisset, sine labore & sine periculo suo usuras quærere; quid aliud est quam ex hominum prædari velle industria, sudore & periculis? Scenoris æqui mensura, major erit aut minor, prout minor est aut major nummorum, qui in commerciis exercendis locantur, copia. Cum major est, atque ideo apud nostros carius emuntur merces exportandæ, minus ex data quavis summa lucrum orietur, minus igitur debet esse scenus: ubi minor est pecuniæ copia, vilisque ideo emuntur merces exportandæ, ex data quavis summa majus orietur lucrum; majus igitur persolvi poterit scenus. Horum omnium, in legibus civilibus scenus definientibus, ratio habenda; neque aliter vim poterunt obtinere.

IV. *Societas* est „contractus, quo duo pluresve inter se pecuniam, res aut operas conferunt, eo fine, ut quod inde redit lucri inter singulos pro rata dividatur, nec minus si quid proveniat damni, a singulis pro rata feratur.“

In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sunt, æquales etiam oportet esse partes in damno & lucro; si inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. Atque idem habebit locum, si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia simul & cum opera conferri potest. Atque hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu fors domino perit; & si salva est, domino salva est: aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu, qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non fors, sed periculum amittendæ sortis & lucrum, quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera operæ pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet, qui operam præstat. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis tamen damni, est quidem præter naturam societatis, cui ita naturalis est utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere.

In hisce omnibus contractibus onerosis profitentur contrahentes, se res *corporales* aut *incorporales*, quæ dicuntur, sive jura, mutuo transferre æstimatione æquales. Atque idcirco inter bonos nihil simulandum aut dissimulandum: omnes mercium aut rerum *qualitates æstimabiles*, earumve defectus aut vitia sunt declaranda: & ubi temere ab æqualitate recessum est, minus habenti quod deest, viri prudentis arbitrio supplendum; idque jure perfecto iste exigere potest: quamvis ne fatigentur prætores, nisi ob injurias graviores, ut læsionem dimidii justii pretii (a) vel tertiz partis (b) non dentur in

(a) L. 2. c. de resc. vend.

(b) Apud Judæos si sextæ partis læsio esset. *Selden.* 1. 6. c. 5.

foro actiones. At possunt esse quædam rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra & infra commune pretium ematur vendaturve; v. g. ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius vendatur, ematurve, alioquin non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei, cum quo agitur, indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata venditori aut anticipata emptori nascitur. Idem de re aut opera locata conductave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris susceptio, & locator pluribus se in solidum adstrinxerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est, extrinsecum est contractui, qui cum primo est initus, neque respectu primi quicquam minuit de æstimatione.

Contractus, qui aleam continent.

Non omnes contractus, quibus *alea* aliquid inest, inæqualitatis nomine damnandi sunt. Immo istiusmodi quidam, sunt omnino probandi & hominum societati utilissimi; præcipue qui de naufragii, latrocinii, aut incendii periculis avertendis aut præstandis fiunt, qui contractus *periculi averti* aut *assurationis* dicuntur: & in iis merces pensanda ex periculo æstimanda est. Per hos enim strennis plurimis & gnavis salva conservatur fors, quæ aliter periisset. Continent hi contractus publici societatis magnæ de damnis communicandis in itæ vim humanam & salutarem: ex mercedibus enim ab iis solutis, quorum salvæ sunt merces, præstantur minus felicitum damna. Neque reprehendendum, si plures rem collata pecuniæ emptam, aut ipsam pecuniæ collectam sortium arbitrio permittant, ut in

lotaris : si modo nemo tantam his periculis ob-
 cerit facultatum suarum partem, ut ejus jactura sibi
 aut suis vitæ præsidia aut ornamenta præripiantur.
 Idem de sponfionibus & variis ludorum generibus
 statuendum. Neque enim hæc ideo vituperanda,
 quod aleam contineant; neque sunt omnia iniqua:
 at nihil viro probo ac prudente est indignius, quam
 nulla premente necessitate res sibi & suis necessa-
 rias aut utiles, incertæ subicere aleæ; aut lucrum
 ex aliorum temeritate immerito sibi captare: im-
 probandi sunt igitur istiusmodi contractus, nisi in
 rebus versentur levioribus, quas locupletioribus
 animi causa projicere licet: quin etiam, nihil a vi-
 ro bono alienius, quam se totum rebus ludicris
 dare, iisque multum temporis impendere; aut ita
 nugis assuescere, ut ad seria minus habilis, minus-
 ve propensus reddatur. Quod attinet ad istiusmodi
 contractus celebriores, quibus alea inest, quibus-
 que plures res suas implicare solent; cum in com-
 munem utilitatem nihil conferant, paucos tantum
 temere ex plurium dispendiis locupletantes; cum-
 que ad eos ineundos proclives admodum sint homi-
 nes, pro opinione vana, quam de sua felicitate fo-
 vere solent; legibus civilibus omnino sunt coer-
 cendi, ne opes, quæ in opificiis aut mercatura oc-
 cupatæ reipublicæ prodesse, inutiliter ad hæc pa-
 rum honesta & fraudibus innumeris obnoxia, con-
 vertantur; aut infociabilis, stolidæ & ignava fovea-
 tur avaritia.

De paciscentium officiis & aliis contractuum
 conditionibus infra dicemus. Hactenus de contrac-
 tibus principalibus.

Pacta adjecta vel accessoria.

Ad contractus firmandos accedunt *fidejussiones*
 & *pignora*. Fidejussor est qui subsidiariam sibi
 obliga-

obligationem debiti præstandi, si ipse debitor solvere detrectaverit, aut non sit solvendo. Cumque creditor illi magis, quam ipsi debitori sæpe fidat; non minus sancta est illius obligatio. Neque ullæ subterfugiendi artes fidejussori sunt licitæ, quæ non fuissent, si sua ipsius causa debitum contraxisset: neque recte quidem solutionem differt, nisi fraudulenta existat inter creditorem & debitorem contra se collusio.

Potest fidejussor, vel jurejurando firmiter adstringi quam ipse debitor: ast prout est fidejussor, neque loco, tempore aut causa plus debere potest, *Ordinis* beneficium exigit fidejussor, ut prius nempe debitor excutiatur, quam ipse appelletur; & *divisionis*, ubi plures fuere fidejussores, nisi hisce renuntiaverit.

Qui in causa *criminali* subsidiariam subeunt obligationem, *vades* dicuntur. Ad pœnas vero corporales subeundas nullatenus admittentur, nisi sceleris fuerant fautores. Jure tamen ad pecuniam, multæ nomine, præstandam teneri possunt.

De *pignore* jam diximus quædam & de *hypotheca*: ubi oppignorata est res fructuosa, a mercede aut forte deducendi sunt fructus; neque justa est in pignoribus *lex commissoria*, nisi quod ex pignoris distracti pretio superest, debito soluto, debitori reddatur. Custodiendum est pignus ea diligentia media, qua res suas custodit bonus paterfamilias; cum utriusque partis hac in re spectetur utilitas. A pignore differt *hypotheca*; quod hæc re non tradita, sed debito solvendo subjecta, constituatur. In utroque est jus reale, cui cedunt & priora jura personalia.

De rerum pretio.

Quo facilius *res & operæ* inter homines permu-
tari possent, earum *pretia* erant æstimanda. Nemo
enim res insignis & diuturni usus, aut voluptatis,
mutare velit iis, quarum exigua est utilitas aut vo-
luptas: neque res quæ multo parantur labore, rebus
parabilibus.

Rei cujusvis pretium hoc nititur fundamento,
quod re ipsa ad usum aliquem aut voluptatem mini-
strandam est apta; absque hoc nullum erit pretium.
Hoc autem posito rerum pretia majora erunt, prout
magis iis homines indigent, ipsæque res difficilius
parantur. *Indigentia* erit major pro ambientium
numero, majore rerum necessitate, aut usu gratio-
re. Acquirendi *difficultas* ex plurimis oritur causis;
nempe ex ipsius materiæ penuria, ex acquirendi
labore; ex casibus iis, qui proventum aliquando
faciunt minus uberem; ex ingenii rarioris elegan-
tia, quæ in artibus quibusdam exigitur; ex artifi-
cum dignitate, eorumque honestiore & lautiore,
pro nostratum moribus, vivendi conditione; hujus
enim sumptum suppeditare debent artificiorum pre-
tia. Hinc rerum utilissimarum sæpe exiguum, sæ-
pe nullum est pretium. Ubi enim earum tanta co-
pia est, ut ubique nullo fere labore reperiantur,
nullum erit pretium: ubi labore facili & minime
artificiose comparantur, exiguum: pro insigni e-
nim Dei bonitate, quæ res sunt utilissimæ & maxi-
me necessariæ, illæ copiosæ sunt & parabiles. Re-
bus etiam utilissimis nullum est pretium; quia sunt
sua natura communes; aliis, quia in commercia
non aliter veniunt, quam tanquam aliarum rerum
appendices, quarum pretia quidem augere possunt,
non vero ipsæ per se æstimari; aliis denique, quia
lege vel naturali, vel positiva, prohibetur earum
emptio venditio: cujusmodi sunt res sacræ: mune-
ra item, aut officia, aut jura sacra; eaque stipen-

dia quibus alendi sunt viri, his officiis obeundis destinati; aut quæ illorum fidei committuntur, ut sint eleemosynarum materies. Horum venditio emptio, ex nota satis historia, *simoniæ* nomen est consecuta.

Cum vero sæpe incidere soleat, ut mihi suppetat quarumdam rerum ultra meos usus copia, desint autem aliæ, quarum est apud alium copia, iste vero nulla re mea indigeat: cum ego rem mihi non necessariam pro re alterius mutare velim, mea tamen alterius rem longe superet; nec tamen sine gravi dispendio secari possit: ad commercia expedienda, constituendum est *pretium* aliquod *eminens*: id est, res quædam aliarum rerum omnium mensura, ad quam earum pretia exigantur, est constituenda; cuius tanta, oportet, sit indigentia, ut quisque res suas cum ea mutare velit, quoniam ejus ope res quasvis sibi comparare potest. Etenim ejus rei, ob id ipsum, quod aliarum sit mensura, existet maxima indigentia. Huic rei, qui aliarum sit mensura, hæc debent esse qualitates; imo. ut sit pretiosa, ita ut ejus pondus exiguum & ad portandum facile majorem aliarum rerum molem æstimatione æquet: 2do. ut sit aliquid stabile, neque sua sponte brevi perituum, neque multum usu deterendum: 3tio. ut sine dispendio quasvis admittat divisiones. Hæc vero omnia solis metallis rarioribus *auro* nempe & *argento* conveniunt; quæ igitur omnis pretii mensuræ apud omnes gentes cultiores sunt constituta. Ad præcavendam vero omnem in laminis accurate dividendis molestiam, atque ut cautum sit de metallorum puritate, inventi sunt *nummi*; quorum excudendorum potestate viris fidis commissa, de metalli puri ac non adulterati, quod singulis nummis inest, justo pondere cautum erit; & quævis, de qua conventum est, summa sine molestia persolvi poterit.

Vera metallorum, quin & nummorum, atque rerum fere omnium æstimatio, pro majore eorum copia imminuitur; pro minore augetur: res vero ad vitam necessariæ pretia retinent stabiliora; quæ tamen pro majore aut minore anni cujusque ubertate non parum immutantur. Ad stipendia igitur perpetua aut redditus certos constituendos, quibus homines semper in eadem vitæ conditione ali possint, certæ earum rerum mensuræ, quæ simplici hominum labore non artificioso comparantur, sunt potius definiendæ; qualia sunt frumentum, quæque alia simplici viæ aut cultui inserviunt. Quin etiam eveniet, ut metallorum inter se æstimatio nonnunquam immutetur, si aut alterutrius major solito effodiatur copia; aut si alterutrius tantum, magnus sit in vitæ cultu & ornatu usus; aut si magna ejusdem vis exportetur. Et nisi in eadem ratione immutentur nummorum pretia legitima, exportabuntur nummi, quibus pro vera metalli æstimatione justo minus imponitur pretium & invehentur illi quibus nimium; non sine gravi civitatis incommodo. In civitate cui sunt cum vicinis commercia, nullo imperantium decreto immutari possunt vera nummorum pretia, earumve æstimatio pro ratione, quam ad merces habent. Non enim nummorum nomina apud nos legitima curant exteri, metallorum puriorum tantummodo spectantes quantitatem; ei igitur mercium pretia respondebunt. Verumtamen post nummorum nomina lege constituta, multorumque cum multis res rationesque contractas & pactiones, in pecuniæ his nominibus definitæ summis numerandis fraudantur creditores, si auctum fuerit lege nova nummorum pretium: & fraudantur debitores, si imminutum fuerit. Sicubi pro ejusmodi nummis fiant alii ex metallis villioribus; quod dignitate deest, pondere pensandum; aut secus cessabunt cum exteris commercia. Quæ nummorum vice funguntur chirographa, aut tes-

feræ, eam vim ideo tantum habent, quod de veris nummis solvendis idoneam faciant fidem.

De obligationibus quasi ex contractu ortis.

Has præter & obligationes & jura, sunt & alia, quæ nascuntur ex facto aliquo licito vel illicito ejus, adversus quem valent. De iis quæ ex facto illicito oriuntur, in articulo sequenti agendum. Et factis licitis jura orta fundantur, vel in ipso domini jure, vel in manifesta societatis amicæ conservandæ ratione; & quæ hujusmodi juri respondent obligationes, nec actionum multiplicarentur formulæ, eas *ex contractu ortas* fingunt jure consulti. Sunt vero a pactis *tacitis* diversi hi *quasi contractus*, quod in tacitis ex facto quodam consensus vere indicari intelligitur; in his vero, propter manifestam rei æquitatem fingitur. In illis denuntiatione contraria præcaveri potest, quæ ex solo consensu alias oriretur obligatio, in his nequiquam, quippe in alia fundata causa æquissima, neque ab illius qui obligatur consensu pendens.

Obligationum, quæ *quasi ex contractu* oriuntur, duo sunt genera; alterum earum, quæ hinc oriuntur, quod quispiam rebus alienis, aut alteri quocunque modo obligatis, sine contractu se immiscuerit. Alterum, quum quisquam aliquod sibi commodum alteri nec donanti, nec consentienti damnosum aut sumptuosum, derivaverit.

Ad priorem classem refertur ejus obligatio, qui sine vi aut dolo rem possidet alienam, ut eam cum fructibus reddat: huc etiam refertur & ejus, qui *negotium utile gesserat*: res alterius, vel absentis vel nescii, vel ob rationis & pra-

dentia^e idonea defectum consentire non valentis, tractando: qui scilicet tenetur ad rationes & res ipsas cum emolumentis reddendas: quod spectatur in negotiorum gestorum & tutelae *actionibus directis*. Ad hanc etiam refertur classis hæredis testamento instituti obligatio, defuncti creditores & legatarios respiciens; quæ nempe oritur ex hæreditatis aditione: omnia enim defuncti bona æri alieno dissolvendo, & omni quod quisquam jure suo pleno postulare potest, præstando subjiciuntur. Qui hæreditatem, unicam unde ea præstari possunt materiam, adit, ea omnia quousque sufficiunt bona hæreditaria, deductis impensis in iis tractandis, præstare tenetur: justum autem est *inventarii* beneficium, ne ultra hæreditatem hæres obligetur: neque ad hæc jura explicanda opus est fingere hæredem eandem esse cum defuncto personam.

Quod ad alteram attinet classis, ubi scilicet quis aliquam utilitatem, alteri nec donanti nec gratis damnum perferre volenti damnosam, sibi adscivit; ad eam referuntur ejus obligationes, cujus absentis & inscii aut ab rationis & prudentia^e necessaria defectum consentire non valentis, *negotia sunt utiliter gesta*, aut res administratae; ut eum qui negotia gesserat aut tutorem indemnem præstet, & labores omnes utiles compenset, eorumque contractus bona fide ipsius nomine initos confirmet. Huc spectant negotiorum gestorum & tutelae *actiones contrariae*: impensarum etiam, quæ in pupillis alendis, educandis, aut arte quavis imbuendis, prudenter factæ sunt, eadem est ratio. Quæ quidem in liberis suis erogantur parentes non egeni, ex communi parentum affectione donandi animo erogasse censentur, ubi contrariae voluntatis nulla fuit significatio. Quin & tenentur parentes pro sua conditione liberis necessaria præbere vitæ præsidia & ornamenta; & quod ex bonis super-

est, iis potissimum relinquere. Premente tamen egestate, si cui forte ex liberis aliunde suppetant facultates, non inique faceret parens si eum ad calculos vocaret, ut sibi persolvantur quæ erogavit, sive ad seipsum in senectute alendum, sive ut cæteros liberos alere possit. Si quis vero alienum aluerit inopem, id gratis factum fuisse non temerè est iudicandum: immo potius eo jus est constitutum in alumnum, ut omnia in ejus utilitatem prudenter erogata, ipsius laboribus compensentur: haud vero ea quæ ad familiæ altoris ornatum pertinebant. Quumque insuper quæ in prima alumnorum ætate erogata sunt omnino perirent, si immaturi obirent alumni; amplius aliquid exigere poterunt altiores, pro hujus periculi ratione: quo jure ipsis concessio, hæc humanitatis officia alacrius suscipient. Decrescit vero post primos alumni cujusque annos hoc periculum, atque primas tantum impensas graviore scenore altor onerare potest. Est igitur alumnus inops in causa debitoris, nullo suo crimine obærat, a quo exigere sæpe possunt operæ, donec per eas dissolvatur æs alienum; qui tamen omnia alia retinet hominum jura: & simul ac, vel laboribus suis (quos sibi utilissimos & maxime quæstuosos ad viri probi arbitrium ipsi est jus eligendi) vel amicorum liberalitate, debitum fuerit solutum, tollitur omne altoris jus. Ratione vero subducta pateret, neminem esse, sit modo ei mens sana & corpus sanum, qui ante annum trigessimum, laboribus suis, omnia quæ altori debuit, præstare non possit; neque ex hac causa recte oriri posse servitutem hæreditariam, quamvis altori, pro periculi ratione, in modum scenoris nautici, amplius esset solvendum; quod tamen exigere haud fineret humanitas, ab iis qui gravi aliqua premuntur necessitate; nulla autem gravior esse potest, quam infantis inopis, omni parentum auxilio destituti. Ad hanc etiam refertur classem

ejus obligatio, qui favore necessitatis usus alteri damnum dedit; qua de re postea erit agendum: atque ejus qui indebitum accepit tanquam debitum; aut aliquid ex pacto quovis aut promisso, cui legitima opponi poterit exceptio, aut ob rem aut operam, a se præstandam, quam non præstitit. Quum res plurimum communis unius opera aut impensis est conservata aut exulta; cæterorum erga hunc obligatio ad posteriorem hanc classem, hujus erga cæteros, ad priorem est referenda. Obligationes alium tenentes ab eo qui contraxerat, sunt veri contractus ubi alterius mandato, aut jussu res contractæ sunt: sin secus, sunt in causa negotiorum gestorum.

De fidelitate in promissis & contractibus.

Justitiæ munus prædictis respondens est, „servare fidem, seu in promissis pactisque constantiam. „

Fides enim nobis ab ipsa natura commendatur: hac freti convenimus & commercia agitamus; per hanc tum privatæ inimicitæ, tum communia bella finiuntur; ejus tanta vis est, ut nec illi qui maleficio & scelere pascuntur, vivere simul sine fide possint. Hinc fidem datam violare cæteris paribus magis est contra naturam, graviorque injuria & turpior, quam par officium alia debitum ratione omittere aut denegare: fide quippe violata, aliorum rationes ea innixæ gravissime turbantur, ipsique tum damno, tum contumelia afficiuntur, quod fidem nostram fuerint secuti, cum alia ratione sibi prospicere potuerint. Et vero quamvis vir bonus nullum sibi ex alterius incitia aut temeritate commodum captare vellet, immo sæpe alium quemvis a pacti, magis illi incommodi, quam sibi commodi, obligatione liberaret, si modo dam-

num sibi datum sarciantur: tanta tamen est fidei in commerciis conservandæ necessitas, atque cavillationes excludendæ, quæ sub levioris, cujuslibet incommodi obtentu nascerentur; ut circa res quæ sunt commerciorum materia, hominumque prudentiæ & voluntati lege naturali subjectæ, pactis etiam temerariis constituentur *jura* quædam *externa*; quibus et si uti nollet vir bonus, communis tamen utilitatis causa, ea sunt eoque confirmanda, ut ubi in iis persequendis perstat is, cui quid inde debetur, vim etiam adhibiturus, nemo ei recte vim opponere possit. De pactis hisce tenet hæc regula „plurima fieri non debent, quæ facta valent.,,

In contractuum tamen obligatione & exceptionibus legitimis explicandis, tria spectanda, *intellectus*, nempe & *voluntates*, actionum humanarum duo principia interna; atque ipsa *materia*, in qua versantur. Hinc

I. Illis promissis, pactisque standum non est, quæ quis non satis mentis compos, aut deceptus inierit: patet communem hoc exigere utilitatem, ne cui inferatur damnum ex ipsius circa res inscitia, quæ culpa vacat. Unde contractus juniorum, qui *minores* dicuntur, quique ob judicii imbecillitatem, negotiorum suorum naturam nondum intelligunt, rarius obligant: quod de *furiosorum*, aut *delirantium* pactis est dicendum; atque etiam de pactis *ebriorum*, quamdiu omnis consilii & prudentiæ expertes sunt. Quamvis enim ebrietas, non sine gravi culpa poenis coercenda, arcessatur; dolosis tamen ea occasione lucrum sibi captare haud permittendum. De ebriorum criminibus aut injuriis dissimilis est ratio: licet enim non teneantur homines; se semper rebus suis curandis & administrandis idoneos conservare, se tamen semper præstare tenentur innocuos & justos: hinc ubi al-

terum latuerat alterius ebrietas; tenebitur ebrius, discussa crapula, damnum sua culpa alteri datum præstare. Cum ebrietatis plures sint gradus, quorum quidam licet homines magis solito incautos & temerarios faciant, non tamen eos omni rationis usu spolient: si quidem ex his omnibus darentur exceptiones, incertum foret omne inter homines commercium: de hisce vero causis, non aliter quam viri probi arbitrio interposito, sigillatim judicari poterit. De immaturo juniorum judicio, ante legis civilis definitionem, idem dicendum: cum aliis citius, aliis serius, efflorescat commerciis idonea prudentia. Ne vero pacta omnia aut pleraque maneant dubia & cavillationibus obnoxia; certa ætas in omni hominum coetu est determinanda, ad quam qui pervenerit, is sui juris censendus est & idoneus rerum suarum administrator. Hæc ætas ita est definienda, ut quam paucissimi animo maturi a rebus suis gerendis cohibeantur, & quam paucissimi improvidi ad eas gerendas admittantur. Non male ex jure civili receptum est, ut ante annum quartum decimum exactum in maribus, & duodecimum in feminis *impuberes*, qui & *pupilli* vocantur, a rebus gerendis arceantur, sintque in naturali parentum tutela; aut his defunctis, in eorum tutela quos vel testamento parentes, vel leges civiles tutores constituerunt, ad ætatem usque pupillarem finitam: atque deinde ad annum vigesimum primum; aut vigesimum quintum, ita sint sub curatoribus, ut sine eorum consensu nihil paciscendo agere possint *minores*, unde alteri jus nascatur, aut res ipsorum obligentur. Contractu *minores* non sunt lædendi; neque etiam aliorum damnis sunt locupletandi. Ubi tamen cum iis pactum in initum est, atque ab altera parte præstitum; si ipsorum interest, ut pactum confirmetur, tenentur postquam adoleverit ratio, promissa & conventa præstare; si non interest, quicquid ex pacto ab altero acceperant, aut ejus pretium reddendum, aut denique

quantum ulla ratione eo facti fuerint locupletiores; aut quantum ipsorum interfuit, id olim accepisse. Non raro quidem, ante annos legitimos res suas satis commode administrare possunt *minores*; quumque ita se res habet, neque ab altera parte intervenerat dolus malus, aut culpa; in foro Dei & conscientiae quod actum est æque ac inter adultos valet. At ubi adsunt parentes, tutores aut curatores publice constituti; iis inconsultis vix sine culpa aut dolo de re graviore cum *minoribus* quiscquam paciscitur; qui nempe vehementi feruntur impetu & improvido, ad promittendum faciles, cupidi, utilium tardi provisos, liberales, spei pleni, & diffidere nescii.

Qui ad paciscendum permotus fuerat *errore* aliquo circa rem ipsam, ejusve *qualitates aestimabiles*, quarum scilicet plerumque præcipua in pactis istiusmodi habetur ratio, quæque pacti essentiam, ut dicitur, attingunt, pacto non tenebitur: eique errore deprehenso, quicquid ex pacto solverit, reddendum. Non tamen ita censetur errasse, qui alias expectabat qualitates quam præ se res tulerat, quæque in rebus istiusmodi reperiri non solent. Si tantum erratum fuerat de re alia, aut eventu diverso, quo tamen errore aliquis ad paciscendum permotus erat: deprehenso errore sæpe vir bonus ex humanitate poenitendi locum dabit ei, qui erraverat, si is omne damnum inde oriturum præstare paratus sit: non vero hoc pleno jure postulandum; nisi is qui erravit, illud de quo erratum fuit tanquam pacti conditionem discrete pronuntiaverit. Ubi tantum de pretio erratum est, deceptus jure suo exigere potest, ut quod sibi deest suppleatur; aut quod ultra pretium dederat, reddatur; aut altero hoc nolente, ut pactum sit nullum. Qui culpa sua aut temeritate de rebus pacti præcipuis erravit, causamve alterius errori dedit, alteri damnum datum præstare tenetur. Qui vero dolum ma-

lum adhibuit, tenetur præstare quantum alterius interest ut pactum bona fide expleatur. Neque eorum, quæ dolo decepti promissimus isti qui dolum adhibuit, ulla est obligatio: quia istius dolo nobis defuit ea rei notitia, quæ ad paciscendum aut promittendum est necessaria; atque iste ad damnum injuria datum sarcendum tenetur (a). Ubi tertius aliquis dolum adhibuit, eo non colludente, sed inscio, quocum paciscor; pactum erit ratum. Ad eo tamen qui dolum adhibuit exigendum est quantum mea interfuisset non deceptum fuisse.

II. Illis promissis pactisque standum non est, quæ quis coactus inierit. Consensum voluntarium ad firmanda pacta necessarium impedire potest *metus*: cujus duplex est natura. Vel enim est suspicio probabilis, alterum postquam meam partem explevero, me decepturum: vel denotat timorem ex gravi malo intentato ortum. De priore hæc tenenda videntur. Imo. Qui cum improbis & sceleratis, quorum mores antes noverat, sponte paciscitur, omnino tenetur (b). 2do. At ubi post contractum innotescit alterius improbitas aut scelus; non quidem eo ipso abrumpitur contractus; tamen quod a me præstandum est tantisper differre licebit, donec contra istius perfidiam mihi, pro viri prudentis arbitrio, satis sit cautum. Omnis quidem fides tolleretur, si nulla cum improbis & sceleratis esset servanda; quum nullæ sint notæ satis manifestæ aut signa satis certa, quibus honestos a turpibus secernere queamus. De secundo

(a) Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest. Reg. Juris.

(b) Qui hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quæ infideli data est, videant, quæ quærat latebra perjurio. G. de off. l. 3. c. 39.

metus genere, ubi metu mali mihi iniuste intentati ad paciscendum impulsus fui, duplex est quæstio, prout intentatum fuit malum ab eo, quocum pacifcor, vel ab altero. Ubi ab altero, atque contra mala ab eo intentata viri cujusquam probi auxilium, pacto inito, arcesso; pactum omnino valebit, nisi alia de causa aliquid contineat iniqui: auxilium enim in periculis avertendis præstitisse, officium sæpe utilissimum est & mercede dignissimum. Si autem ab altero malum mihi immerito intentatum fuerat, nisi cum tertio non colludente quiddam paciscar, ego vero ei tertio metum meum celare cogar: pactum irritum erit, postquam ostendero, metu iniuste incusso, mihi ademptam fuisse libertatem, negotiis gerendis necessariam: omne tamen damnum huic tertio a me datum, ut a me avertantur pericula, præstare teneor. Idem etiam dicendum ubi pro mea timiditate, metus nimius erat & temere conceptus. Adverte, iniuste incissum metum oportet esse: nam quæ quispiam promittit aut paciscitur legitimæ potestatis metu, ea etiam præstare tenetur: cum huic potestati jure subjectus intelligatur.

At ubi metu mali iniuste intentati, aliquid illi, qui metum incusserat, promissum est; hoc omnino spectandum, utrum sub juris specie aliqua probabili, qua vir cætera probus aliquando decipi potest, malum fuerit intentatum: an contra nulla juris specie obtenta, quæ hominem istiusmodi fallere possit. In priore causa, quamvis qui metum incussit, nullum revera jus acquirat, quo recte uti possit; remotiore tamen communis utilitatis ratione habita, quod actum est *jure externo* nonnunquam valebit. De jure suo aliquando errare humanum est: hinc & inter homines haud improbos sæpe nascuntur bella, quæ aut pactis aut alterius interneccione finienda sunt: ut pactis finiantur longe satius est: eorum tamen nullus esset usus, si semper valeret

vis injustæ & metus exceptio, quæ utrique parti semper pateret. Contra fœdera igitur pacem reducentia, non admittenda est hæc exceptio, si bellum sub juris tuendi specie probabili susceptum erat. Si quidem fœderis leges sint omnino iniquæ, humanitati omni contrariæ, parti devictæ conditionem omnino miseram & servilem reddituræ; hæc nulla juris specie munita non valent, iusta manebit exceptio. Sin autem nulla juris specie vis scelerata ad pacta extorquenda intentetur, pacta nihil valent: vi istiusmodi adhibita, omnia hominum jura abdicantur: omnia quæ ex lege naturali, aut hominum æquitate poterant a quopiam flagitari, repudiantur; qui istiusmodi vim adhibet se generis humani hostem profitetur, nullaque juris societate divinctum. Postulat igitur communis utilitatis ratio, ut hæc hominum monstra quacunque ratione excindantur. Fingamus insuper hæc promissa obligare. Quantumcunque tamen ei, qui vim adhibuit, ex promisso debeatur, tantumdem & ipse damni injuria dati nomine alteri debet: per *compensationem* igitur promissi obligatio tollitur. Neque dixeris promissorem, ex ipsa negotii natura, huic vis & metus exceptioni tacito pacto renunciasse: nam idipsum renunciasse coactum, esset damnum. Tacitone insuper pacto is acquireret jus, qui ne pacto quidem discrete enunciato in ea causa acquirere poterat; quique hic ea agit, quæ omnis humani juris abdicationem plane continent? Quamvis tamen istorum hominum in omni aliorum jure pessumdando, nulla habenda sit ratio; ubi tamen ad saniolem mentem redituri videntur, præteritorum veniam petentes, ex locis munitis descensuri, arma tradituri, atque in posterum satisfacere volentes; & ubi non sine innocentium strage, aut sanguine multo, coerceri aut deleri possunt; communis aliquando exigit utilitas, ut pacta cum iis inita, malis gravioribus avertendis inservientia, sanctissime serventur: civibusque,

quibus damnorum pensionem ab iis exigere, aut res suas vindicare, non permittitur, publice præstandum est damnum.

In pactis semper intelligitur *voluntatem* adesse sese obligandi, ubi ejus fit significatio. Neque ulla esset fides, si valeret exceptio ex arcana voluntate sermoni aut signis editis contraria. Vocibus & scriptis paciscendi animus commodissime declaratur; sufficit tamen signum quodcumque, de quo inter paciscentes convenit, aut quod pro more consueto consensum indicat. Immo & actionum quarundam ea est natura, ut nemo nisi insanus aut improbus eas suscipiat, qui non certis pacti legibus etiam consentit. Ex hisce igitur quemvis consensisse merito colligitur, nisi cunctis quorum interest præmonitis, contrarium testatus fuerit. Ubi per eas actiones consensus indicatur, *pactum* dicitur *tacitum*. Quod eo indicio secernitur ab *obligatione quasi ex contractu* orta, de qua supra, quod in hac nulla obligationem tollere potest denunciatio contraria, in illo potest. Primariis & expressis pacti legibus ex rei natura sæpe intelligitur, leges & condiciones tacitas esse adjectas, quales negotiis istiusmodi adjici, ex rei natura, aut more, intelligunt omnes sana mente præditi: quæ omnes servandæ sunt.

Ad rerum dominia & alia jura transferenda, siue *gratis* siue ex causa *onerosa*, exigitur & accipientis & dantis consensus, quum rem transferendi, aut amico donandi animus haud indicet, aut rei suæ projiciendæ, aut alteri nolenti obtrudendæ, voluntatem. Levioribus tamen indiciis colligitur, adesse rei utilis accipiendæ voluntatem, & semper ex præcedente rogatione, si quod oblatum est ei rogationi respondeat. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, aut donatori, antequam promissum aut donatio plenum effectum

consequatur. Et certum est, utroque modo fieri posse promissionem vel donationem, aut hoc modo: *volo, ut valeat, si acceptetur*; aut hoc modo: *volo, ut valeat, si acceptatum intellexero*. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem, posterior sensus præsumitur: in promissis vero mere liberalibus potius est, ut prior sensus adfuisse credatur, nisi aliud appareat. Sequitur hinc ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine iniustitia & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit, ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo, cui promissum est, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non hæredum. Aliud enim est velle dare huic jus ad hæredes transiturum, aliud velle dare hæredibus. A pactis hujusmodi diversæ sunt nudi propositi nostri declarationes, quæ neque in alterum jus transferunt, neque ad perstandum in eo consilio nos obligant. Ad pacta propius accedunt, quæ dicuntur promissa imperfecta; ubi intelligitur vel ex verbis, vel ex more instituto, nullum nos cogendi jus in alterum transferre; sola vero probitate, aut pudore nos obligati, atque ea solum lege, nisi is, cui promissum est, sua culpa nobis mutandi consilii causam dederit, ita se gerendo, ut beneficio destinato fuerit indignus; aut nisi promissa sint iis, quibus promissimus, nocitura vel inutilia; aut plus nobis aut nostris noceant, quam iis profint: „contra officium est, inquit Cicero de off. l. i. „majus non anteponi minori.„ Vide Gr. l. 2. c. II.

Cum contractum vis ex contrahentium voluntate & consensu pendeat; si consensus tantum *sub conditione* dabatur, ea deficiente nulla erit obligatio. Debet autem de conditione adjecta utrinque constare, ne commercia omnia fiant incerta. Solæ igitur valent conditiones, quas aut alteruter

nter diferte pacto adjecerat, aut ex negotii natura utrinque intellectum iri, bona fide putaverat; non eæ, quas tacite alter in animo fovebat, in hujusmodi negotiis non semper intelligendæ. Si quid alter inter paciscendum præstare susceperit, aut alteri affirmaverit, quo ad paciscendum alligeretur, id quidem conditionis vim habere censebitur. Hinc contractus dividuntur in *absolutos* & *conditionales*: in his conditio est, „eventus quidam alteri aut utrique paciscentium incertus, atque a pactis præstationibus diversus; qui si non accidat, nullus erit contractus.„ Unde conditio aperte impossibilis adjecta, ostendit nihil actum esse. De rebus illicitis (quæ dicuntur *moraliter impossibilia*) ab alterutra parte præstandis, sive de facinore turpi; mox erit dicendum. Facinus quidem turpe a tertio quopiam, sine ulla paciscentium conspiratione peragendum, potest esse justa conditio; si modo nullæ ex pacto proponantur facinoris illecebræ. Conditiones, si penes alterum paciscentium sint, dicuntur voluntariæ, seu *potestativæ*; si non sint, dicuntur fortuitæ seu *non potestativæ*; sunt & quædam *mixtæ*. Ad voluntarias aut mixtas præstandas, neuter obligari censebitur.

III. Ut pacta aut promissa valeant, ipsorum *materia*, aut res utrinque præstandæ, intra paciscentium vires esse debent. Unde ad ea, quæ a nobis volentibus fieri non possunt, quæ dicuntur *impossibilia*, nulla est obligatio. Si quid promissum fuerat, quod postea casu, aut sine paciscentium culpa existit *impossibile*, omnia ista causa data sunt reddenda aut pensanda. Ubi alterutrius dolus, aut *lata culpa*, in rei impossibilitate celanda aut efficienda intervenerit, hic quod interest præstare tenebitur. Debet etiam pactorum *materia*

esse licita; id est, de iis tantum rebus aut operis paciscendum, quæ commercii aptæ alienari possunt, quarumque administratio humanæ committitur prudentiæ, neque lege speciatim homini præripitur. Ad ea enim præstanda, quæ vel reverentiam Deo debitam, vel alterius jus perfectum violant, quæve lege prohibentur *speciali*, neque nostræ subjiuntur potestati, nulla ex pacto nasci potest obligatio. Si igitur paciscentium uterque, rem esse ita illicitam noverat, aut nosse debuerat, nulla erit pacti obligatio: conductori ante facinus patratum poenitenti, quicquid ex pacto dederat, reddendum est. Facinore autem patrato, neque patratori dandum est præmium, neque datum conductor reposcere poterit: ab utroque poenæ exigendæ. Si post pactum initum facinoris turpitude, quæ inter paciscendum latuerat, alterutri innotescat; ei, facinore nondum patrato, poenitentiae locus est: qui conductus est acceptam mercedem reddere tenetur. Neque facinore patrato, mercedem exigere poterit patrator, nisi ipsius ignorantia culpa caruerit, si modo ipsi æque ac conductori turpe fuit facinus. Sin autem conductori soli adhærebat turpitude, patrator recte mercedem exigit. Humani generis interest, ut nulla sint ex pactis scelerum invitamenta; nullaque in istiusmodi pactis fides. Sin autem, eo tantum illicita sit rei cuiuslibet præstatio, quod aliquis incaute & contra viri prudentis officia, de rebus suæ potestati permissis pactus est; contractuum fides adeo sancte est servanda, ut „quæ fieri non debebant, facta sæpe valeant.„ Quod de re *impossibili* dictum est, tenet de re aut actione aliena, si quis de iis, quæ potestati suæ non subjiuntur, pactus fuerit. Qui in istiusmodi pactis vel in promissionibus, dolo usus est, quod interest præstare tenetur: qui culpa quemvis decept, illi damnum præstandum.

Qui de re sua quavis & opera pactus est, non omnem circa eam confestim amisit potestatem; nisi istiusmodi pactum fuit, quod totum rei dominium transtulit, jus alteri constituens *reale* & plenum, omnemve de operis suis in posterum paciscendi facultatem sibi adimens. Unde, licet pactum *jus tantum personale* constituens antecesserat, tertio cuivis prioris pacti inscio constitui poterit *jus reale*, contra jus prius personale valiturum. Interveniente vero hujus tertii haud inscii dolo, pactum est irritum: dolis enim confirmandis, pacto itidem qualicumque, ad eludenda quævis officia humana plane excogitato, quum id neutrum contrahentium latere poterat, lex naturalis maxime adversatur. „In aliis autem causis, pactorum, quæ cum eodem ineuntur, priori posterius derogabit:„ in pactis autem quæ de eadem re cum diversis conficiuntur: „quæ jura tantum personalia constituunt, iis cedunt, quæ jura constituunt realia;„ si modo abfuerat illius dolus, aut *lata culpa*, ad quem transferendum erat jus reale. In pactis denique uniusmodi, quæ cum diversis ineuntur, „qui tempore prior, jure potior.„

IV. Paciscimur etiam per legatos & internuncios, sive *mandatarios*. Ubi plena ipsis permessa potestas, neque ulla sunt mandata mutuo declaranda, legatorum potestatem ejusque potestatis fines monstrantia; ad ea obligari censemur, quæ legati pro sua prudentia gesserint: nisi ostendi possit legatos dolose egisse, aut præmii spe fuisse corruptos; aut pactum adeo manifeste iniquum sit, ut, viro prudente arbitro, doli mali det indicia. Si leviores, legati culpa, patimur injurias, ab ipso legato earum pensatio repetenda. Potestatis autem legato permiffæ finibus aperte declaratis, quod ultra a legato actum fuerit neutiquam obligabit.

V. In vera promissorum; contractuum, testamentorum, legumque scriptarum sententia eruenda, hæ sequendæ interpretationis regulæ. 1mo. Qui paciscentis speciem præ se ferens, ea dedit signa, quæ dare solent, qui quicquam promittunt, is ad id præstandum tenetur, quamvis alia secreto secum tunc temporis agitaverit: neque aliter ulla esset commerciorum fides. 2do. Verborum popularium & usitatorum ea est significatio, quam usus confirmat, omissis causis aut vocum originibus; nisi adsint insuetæ significationis indicia. 3tio. Artium vocabula & nomina signata, ex peritorum definitionibus interpretanda. 4to. Ubi orationis aut scripti ejusdem partes diversæ sibi invicem lucem afferre possunt, obscuriora & dubia perspicuis aperienda. 5to. Ubi absurdi aliquid aut secum pugnantis verba sensu simplici continere videntur, neutiquam vero si figurata habeantur; figurata omnino habenda. 6to. In scripto istiusmodi, cujus partes priores nullum jus transferunt in illum, qui non & posterioribus consenserit, „posteriora prioribus derogant.„ Quod in testamentis, pactisque, quæ cum eodem contrahuntur, obtinet. 7mo. Ex *materia, adjunctis, affectibus & consequentibus*, ad veram verborum sententiam dijudicandam indicia promuntur. Verus est enim sensus qui cum materia & adjunctis convenit. 8vo. Ex paciscentium fine aut scopo cognito, atque ex legum ratione unica aut integra, optima petuntur ad pacta legesque interpretandas adjumenta. 9no. Perinde etiam ut est materia *favorabilis* aut *odiosa*, porrigitur vel coarctatur verborum interpretatio. Favorabilia sunt quæ conservant inter privatos æqualitatem aut promovent bonum publicum.

De veracitate & sermocinantium officii.

I. Doctrinæ de fide in contractibus servanda affinis est illa, quæ circa usum sermonis versa-

tur. Quum cæteris animantibus eo præstent homines, quod non rationis solum, verum & orationis facultate ornantur, qua præcipue hominum societas continetur, vigentque commercia, atque officia omnia amica; eo Dei dono eximio ita utendum est, ut exigit officii nostri, communisque utilitatis ratio. Qua de re in ipsa naturæ nostræ structura, non desunt divini consilii indicia. Sensu enim cuique proxime commendatur is sermonis usus, quem communis exigit utilitas. In prima & tenella ætate, proclives sunt pueri ad omnia, quæ norunt palam declaranda. Simulationi omni & dissimulationi natura repugnat; donec rerum usu, incommoda non levia sequi observantur simplicem eam & apertam, omnium quæ animo insunt, declarationem, quam proxime & per se effemus comprobaturi. Suadebit quidem recta ratio, communis utilitatis cura, eaque qua sibi quisque consulit prudentia, ut nonnulla regamus, taceamus, primumque animi motum cohibeamus: at quum non solum cognitionis nostræ pars magna aliorum sermonibus innitatur; verum etiam vitæ negotia & consilia, ea regantur rerum humanarum notitia, quam ex aliorum sermonibus comparamus, etiam eorum qui nullo proprio juris vinculo animi sui his de rebus sententias nobiscum communicare tenebantur: non aliter quam servata in sermone fide & veritate, hæc vitæ societatis commoda, omnisque ea jucunditas, quæ ex mutua in aliorum verbis fiducia oritur, conservari possunt. Quæ de sermone cum dicta, ad alia etiam signa pertinent; quæ ad animi sententias declarandas adhibentur; scripturam nempe, vel vulgarem, vel hieroglyphicam, aut symbola. (a)

(a) Extat apud Ælium 12. 59. dictum Pythagoræ duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo & benefaciendo aliis.

T t 3

Signorum autem, quorum significatio five ex ipsorum *natura*, five ex instituto aut consuetudine pendet, duplex est usus: unus ubi is qui signis utitur, neutiquam profiteri intelligitur se animi sui sententiam cum aliis communicaturum; iste vero qui ea signa cernit, pro sua solertia, colligit quædam esse vera; quamvis nulla causa sit, cur credatur, alterum eo animo signa dedisse, ut se rei cuiusvis faceret certiore. Alter signorum usus eam in se habet vim, ut justam det causam colligendi istum, qui signa dederat, eo fecisse animo, ut nobis rem aliquam indicaret, aut testimonii vim illis inesse vellet: quod ex ipso signorum usu præ se ferre videtur. In priore signorum usu nulla propria est obligatio: & quamvis ne quis sine justa causa alterum lædat, est obligatio communis; ubi tamen justa est lædendi causa, ut in bello justo, nihil prohibet, quominus his utamur dōlis, quæ consilia imperatoria five *stratagemata* dicuntur. Immo si nemini noceatur, hoc signorum usu vel amicitiosum fallere licebit. De altero signorum usu longe aliter statuendum: nullo enim five inter omnes five inter eos, qui colloquuntur, præeunte pacto, hic signorum usus pacti taciti vim in se continet. Qui ea alteri dat signa, cum eo recte intelligitur pacisci se animi sui sententiam per hæc signa ei declaraturum secundum interpretandi modum, vel naturalem, vel usu institutum, nisi subsit causa aliqua utrinque cognita, cur ab eodem deflectat. Si enim nulla istiusmodi subsit pactio, frustra quisquam alterum alloqueretur, frustra alloquenti ausculta-ret. Atque idem de aliis signis tenendum, five naturalibus, five institutis, quorum similis est usus.

Hæ igitur de sermone scriptisque leges: *Ima.* „ubi aliis est jus, veras loquentium sententias sciendi, non solum vera sint quæ dicuntur,

verum nihil celandum., Quæ testium in judiciis est causa, eorumque qui artem aliquam totam aliis tradere sunt polliciti. 2da. Lex est ,, quamvis aliis nullum sit jus proprium, ubi tamen eos alloquimur, nihil dicendum, quod non animi sententiis congruat, secundum interpretandi modum, qui apud probos & prudentes invaluit., A mendacii igitur crimine non est immunis, qui sermonem ab animi sententia discrepantem profert, quamvis insolita quadam interpretandi ratione aut per adjectionem quamdam in mente suppressam, inter se congruere possint. Ut si quis dicat, *nescio* retinens in mente *ut dicam*, aut dicat *non habeo*, retinens in mente, *ut tibi dem*. Permissa enim artium istiusmodi licentia, omni dolo & fraudi patebit via.

II. Ad pacta, promissa & testimonia de rebus gravioribus confirmanda accedit *jusjurandum*. Est autem *jusjurandum*, ,, actus religionis, quo ad rem dubiam confirmandam Deus testis & iudex invocatur., Tanta quidem est in omni pacto & sermone boni viri fides, ut eum *jurejurando* astringere non sit opus apud eos quibus notus est: sed ubi res aguntur eorum, quibus viri probitas non est perspecta; illius & promissa & testimonia *jurejurando* sunt confirmanda; quum in *jurejurando* nulla insit in Deum impietas, sed potius pietas: qui enim religiose jurat, Dei omnia intuentis & regentis providentiam simul & justitiam agnoscit. Quum autem apud omnes gentes semper invaluit hæc persuasio justa Dei providentia mundum administrari & improbis supplicia irrogari, Dei testis & vindicis invocatio sensum officii hominum animis altius insingit, eosque pœnarum metu a fraude deterret. Et quamvis consentandum non est, ea invocatione Deum magis attentam fieri aut consentam

T t 4

nostro novum puniendi jus illi tributum: tamen longe gravius est perfidiæ scelus, ubi quis promissum aut pactum juratum violaverit, aut alios testimonio juratus deceperit; & acrius a Deo vindicandum. De re levioze jurare aut nulla de causa, omnino impium est: quia numinis reverentiam, quæ bonis debet esse perpetua, imminuit, summæque majestatis contemptum prodit. Ubi autem crebra in civitate sunt perjuria, eorum crimine premuntur & rectores, si jusjurandum levibus de causis & quum minime est necessarium, sæpius exigatur: aut ubi in eo præstando, quod a juratis postulamur, jurejurando caveri nequit; vel quia res ipsa fieri non poterit, vel quia juratis nonnunquam illicita videbitur: aut si exigatur ubi gravia sunt perjurii invitamenta, una cum spe homines impune fallendi: exempli gratia, ubi de capite agitur aut de fama, cum tanta sint ad pejerandum invitamenta, minime commoda videtur aut justa quæstionis exercendæ ratio per jusjurandum purgatorium. Hac enim ratione absolventur perjuri & scelerati; convincentur illi soli, quibus tanta est pietas, ut ne vel ad famam aut vitam tuendam se perjurio sint adstricturi: quos fatius est incerti criminis (cujus homines tali indole præditos mox serio plerumque poenitet) poenas effugere, quam ut sua pietas ipsis causa mali existat. Pessime etiam de religione & societate merentur, qui gravem aliquam & solemnem verborum formulam, ad animos hominum religionis sensu percellendos idoneam in jurejurando non adhibent.

Quamvis in jurejurando frustra invocetur aliquid divina potestate destitutum, tanquam testis & vindex; sunt tamen jurandi formulæ quædam; non quidem satis commodæ, at haud plane illicitæ, ubi Dei nomine non adhibito, qui jurat sibi, suisque, aut rei alienæ sibi caræ admodum aut neces-

farizæ, dira quædam a Deo precari intelligitur; aut ubi Deus ipse per metonymiam invocatur. Frustra autem adigeretur aliquis ad jurandum, per eum quem neque divina potestate præditum, neque exercere in homines imperium credit: sunt tamen Dei veri descriptiones omnibus communes, quibus utendum erit, quum a pluribus diversa de Deo sentientibus exigendum est jusjurandum. In jurejurando, ut de pactis dictum, is rite censetur jurasse, atque perjurii pœnis, si fidem fefellerit, esse obnoxius, qui jurandi animum præ se ferens, ea, quæ a jurantibus solent, signa adhibuit.

Quamvis jusjurandum una cum promisso aut testimonio in eadem sententia includi possit, est tamen jusjurandum actus ab omni pacto aut narratione diversus; Dei nempe testis & vindicis invocatio, si quid contra officium egerimus. Unde patet hominum officia jurejurando neutiquam immutari; nec novam, quod ad *materiam* attinet, obligationem constitui: nec promissum pactumve, justa de causa irritum, ratum fieri, aut justam excludi exceptionem; nec *conditionalia* mutari in *absoluta*; nec ratum fieri quod contra jus alterius perfectum aut de re aliena nostræ potestati non commissa, factum est; neque quod pietatem Deo debitam violat, legesve definitas, quas vocant *speciales*, certas actiones omnino prohibentes & paciscendi de iis omnem nobis adimentes potestatem. In rebus vero nostræ potestati permissis, ut simplici pacto, sic multo sanctius eo quod jurejurando confirmatum est, obligamur; etiam ubi temere & contra prudentiæ & humanitatis officia jurati promissimus, nisi paciscentium intervenerit dolus ad eludenda quædam officia humaniora.

Sine acceptione autem nulla erit promissionis obligatio, quin & iste cui promissum est, de suo

jure cedere & promissorem liberare potest. Quod fiet etiam tempestive declarato ejus dissenſu, cujus conſenſus prius erat neceſſarius, quam poſſit is qui promiſit ſe ad rem quamlibet præſtandam aſtringere, vel alter rem oblatam accipere. Ubi juſjurandum quiſquam ſuo jure a nobis exigit, verborumque formulam præſcribit; ſi de ipſius ſenſu conſtet, eo ſenſu nobis eſt jurandum; ſi ex animi ſententia fieri poſſit: ſi minus, a jurejurando eſt abſtinendum. Neque delegati qui aliorum nomine, eorum forte qui ſummo imperio præſunt, juſjurandum exigunt, formulam præſcriptam interpretandi juſ habent.

Juſjurandum pro vario uſu, eſt vel *promiſſorium*, vel *aſſertorium*. Hoc judice exigente, dicitur *neceſſarium*; & litigantium alterutro, coram judice, alteri id deferente, dicitur *judiciale*. Si extra judicium ſponte juretur, dicitur juſjurandum *voluntarium*. Quod in actionibus *criminalibus*, ad probationem imperfectam refellendam exigitur, dicitur *purgatorium*.

III. *Votum* eſt „ promiſſio qua ipſi Deo, ad certas res aut operas præſtandas, nos aſtringimus. „ In votis non intelligitur juſ ad homines eſſe translatum, niſi & pactum interceſſerit. Votorum unicuſque uſus, ut Deum ſanctiſſimum, juſtiſſimum, omniaque intuentem verentibus, pia omnia & honeſta agendi conſilia ſiant constantiora; eoque magis officium deſerere vereamur, ne nos etiam atroci perjurii crimine implicemus. Quum autem ſine illius conſenſu cui promiſſum eſt, nulla ſit promiſſi obligatio; conſtetque Deum optimum maximum, quæ quiſquam contra officium quodvis, aut temere promiſerat, accipere nolle: hinc ſatis efficitur votum non obligare ad ea facienda aut præſtanda, quæ non pie & humaniter citra votum fieri poterant aut præſtari. Multo minus valent vota, quæ

ex odio, invidia, aut ira injusta aut nimia, aut contra cujuslibet jus perfectum, atque ipsa æquitatis & humanitatis officia, suscipiuntur.

ARTICULUS QUARTUS.

De jure tuendi sese & vindicandi sua, seu de jure belli.

I. **I**N statu naturæ unusquisque sui suorumque custos est: licet igitur cuique propulsare injurias, arcerere damna inferentes, injuriarum & damnorum prosequi reparationem: immo vero eadem gaudet quisque potestate alios defendendi contra injustos aggressores.

Hæc juris violenta defensio aut vindicatio est *bellum*, „quod status est per vim decertantium juris tuendi causa.„ Bella sunt vel *publica* vel *privata*: publica, quæ a civitate suscipiuntur: privata, quæ a privatis. Publica sunt vel *solemnia* vel *minus solumnia*; solumnia (quæ & iusta vocabant Romani, qualicumque de causa, nisi plane nefaria, suscepta fuerint) quæ populi nomine, eorumque jussu, qui reipublicæ præsunt, utrinque sub aliqua juris specie geruntur. Publica quæ minus solumnia, ab altera tantum parte, populi aut rectorum jussu geruntur; qualia prædonibus aut civibus seditiosis inferuntur, vel quæ civilia dicuntur: ubi de regni jure aliquo inter diversas civium factiones decertatur.

II. Belli in libertate naturali suscipiendi causa iusta est juris perfecti quævis violatio; ac plane, ut habet Grotius, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli. Nullum enim erit jus tu-

tum, nulla vitæ securitas, nisi contra injurias inferentem ad vim confugere liceat, ne quis impune inferat: levioribus quippe injuriis sæpius illatis maximæ collabentur opes; neque innocuis tolerabilis foret vitæ conditio, improborum petulantiaæ semper obnoxia. Injurias tamen leviores ferendas suadebit humanitas, etsi hanc patientiam nemo ab altero postulare suo jure possit. Ubi igitur violatum jus sive rebus nostris ereptis vel læsis, sive quæ nostro petimus jure denegatis, aut ubi vicino cuivis infertur injuria; licet, immo sæpe honestum est, eos quoscumque qui juri nostro aut vicini cuiusvis tuendo aut recuperando se opponunt, per vim cogere ut ab injuriis desistant, nobisque & vicinis præstent quæ debentur. Res in specie debitas occupare licet; aut si harum non sit copia res quaslibet hostiles quæ sufficiunt iis omnibus præstandis quæ debentur. Hinc in libertate naturali duæ tantum sunt belli causæ, *defensio* & *recuperatio*, quibus quamplurimi tertiam addunt nempe *punitionem* propter utilitatem publicam: ut illi qui injuriam inferunt, nihil tale postea audeant, & cæteri sint ad injuriam tardiores. Certe, inquit, cum ad humani generis conservationem & pacem necesse sit observari legem naturæ, necesse quoque est ut sit jus & potestas legitima a Deo ipso legis naturalis authore derivata quæ illam tueatur; quæ innocentes protegat, & sceleratos coerceat; qua sublata nulla esset in vita securitas & improbus quisque in bonos sævire impune posset. Jam vero si sit quædam potestas legitima vindicandi & puniendi legis naturalis violationem, in statu naturæ, in quo omnes homines æquales sunt, in unoquoque eam oportet esse exercendam juxta rectam rationem. At huic doctrinæ nullatenus subscribere possumus, quia nedum ex hac authoritate singulis concessa oriretur utilitas publica; e contrario infinitorum malorum origo esset. Illa quippe potestas non potest recte exerceri nisi ab homine prudente & gna-

ro qui pœnam delictis noverit commensurare, qui vacuus ab ira & spiritu vindictæ modum in puniendo non prætergredietur; qui habeat potestatem sufficientem ad exequendam justam sententiam: cumque hæc omnia non habeant privati, necipsis præterea commissa sit communitatis cura; non est eis tribuenda puniendi autoritas. Judiciorum ergo necessitas non probat quemque natura esse magistratum, sed communem aliquem constituendum esse; ex quo etiam deducitur civilis status necessitas, ejusque conjunctio cum naturali hominis conditione. Omnis ergo pœna a superiore infligenda est: & ea, quæ supra dicta sunt de ipsa defensione, tantummodo valent in libertate naturali; nam in civili statu illa injuria sola a cive intentata vi privata recte propulsatur, quæ damnum minatur irreparabile & alia ratione depelli nequit: aliarum depulsionem damnique pensationem magistratui permittere debemus. In eodem statu civili adversus supremam potestatem, nec vis offensiva, nec defensiva unquam licita est: non enim Christianæ solum religionis dogma, sed ipsius rationis vox est, illa Apostoli sententia, *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.*

III. Tempus inchoandi belli, seu *terminus a quo*, in libertate, inchoanda est juris violenta defensio aut vindicatio, est ubi alter vel denuntiatione vel actione hostili, aliove indicio certo consilium declaraverit nosmetipsos aliosve innocuos lædendi, neque monitus desistat. Neque enim primus ictus est excipiendus, qui lethalis esse potest: neque expectandum donec inferatur injuria, quæ forte reparari non possit, cujusque illatæ pensationem infelicius exegeris, quam nondum illatam propuleris. Ex metu tamen solo nullatenus licet. „Quis hoc statuit unquam, ait Cicero, aut cui „concedi sine summo omnium periculo potest, ut

„eum jure potuerit occidere, a quo metuiffe se dicat, ne ipse posterius occideretur?„

IV. *Terminus vero ad quem in statu libero recte producitur bellum est, donec aggressor aut injuriæ author vel poenitentia permotus, vel vi coactus, a lædendo abstinuerit, omnisque damni a se dati pensationem obtulerit: hominem vero occidere nunquam privato licet nisi cum moderamine inculpata tutela.* In statu vero civili, periculo præsentè depulso, non producendum bellum: sed damni pensatio, omnisque in posterum cautio, in judiciis, non hominum infensorum vi, est exigenda; omnisque poena permittenda superiori.

V. In hoc jure belli exercendo jubet justitia, ut majorem societatis utilitatem spectemus; & in poenis præsertim infligendis eum modum servemus, qui tuendis legibus naturalibus sufficere possit. Nam hæc puniendi potestas non nisi ad legum naturalium defensionem homini concessa est, non ut inhumane & cum iracundia in alios sæviat (a).

Prohibetur igitur jure naturæ omnis vindicta cum ira & crudelitate conjuncta: in qua non tam societatis quæreretur bonum, quam quædam improba & scelerata voluptas. Oportet eos, qui legum naturalium in se suscipiunt defensionem, legum similes esse, quæ ad puniendum, non iracundia, sed æquitate ducuntur. In hac re has servabit leges vir æquus & bonus.

Primo, existimabit nihil esse laudabilius, nihil magno & præclaro animo dignius placibilitate atque clementia; nihil ad societatis incolumitatem

(a) Omnis animadversio & castigatio contumelia vacare debet; neque ad ejus, qui punit aliquem aut verbis castigat, sed ad reipublicæ utilitatem referri. Cic.

necessarium magis, quam condonare mutuo injurias (a). Pœnitentiam igitur sufficientem earum reparationem putabit, si non ficta fuerit & simulata. „Inimicis, „ inquit pulchre Seneca, mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. „

Secundo, cum duo sint genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum; confugiendum est ad posterius solummodo, ubi uti non licet superiore; itaque sive ad propulsandas injurias, sive in damnorum prosequenda reparatione consiliis, adhortationibus, monitis, minis & omni arte utendum est, antequam vis adhibeatur belloque decertetur. „Omnia prius experiri verbis, quam armis sapientem decet, „ ut ait Terentius.

Tertio, quoniam nemini injuriæ suæ parvæ videntur; contra gravius æquo haberi solent, utpote cum regis quisque intra se animum habeat, ut licentiam sibi dari velit in alterum, in se nolit: modesti & æqui hominis est, non suo semper stare judicio, sed puro & absoluto compromisso controversiam dirimendam permittere arbitrio unius viri cordati aut plurium nulla necessitudine arctiore contententium alterutri devinctorum & quibus nihil lucri accessurum est, quoquo modo lis ditimatur: qui cum nulla sua utilitate, neque gratia aut odio, ab æquo & bono abripiantur, quamvis ipsis contententibus neque prudentiores sint, neque æquiores, facilius tamen vera & æqua cernere poterunt.

(a) Unde certamina inter homines; unde pugnae, contentionesque nascuntur, nisi quod improbitati opposita impatientia magnas sæpe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbitati opposueris, extinguetur protinus, tanquam igni aquam superfuderis. *Lat. inst. div. l. 6. c. 18*

Arbitrorum judicio litigantibus standum, nisi doli forte comperta sint indicia; pactum nempe aliquod de lite in alterutrum gratiam dirimenda; aut adeo manifesta arbitrii iniquitas, ut dolum plane prodatur: levior enim iniquitas si quæ existat, probabili juris specie suffulta, compromissi obligationem neutquam solvet.

Quod si arbitri neque ex litigantium confessione, syngraphis, aliisque istiusmodi documentis, verum eruere valeant; citandi testes & jurisjurandi religione astringendi, & duo minimum exigendi. Tum quia pro testium numero augetur fides: tum & etiam quia unus modo malitiosus sit, versutus, animique fidens, narrationem falsam ita callide contexere poterit; ut nulla iudicis, arbitrive solertia adduci possit, ut secum discrepet, dolumque prodatur. Duo vero aut plures, de his omnibus rei iudicandæ adjunctis, quæ neminem, qui interfuit, latere solent (qualium ingens iudici solentiori occurret numerus) seorsim interrogati si contraria plura testentur; vel eadem omnia aut recordari aut oblivisci, præ se ferant; manifesta dabunt fraudis fallaciæque indicia.

VI. Ex superioribus patet condicta privatorum certamina, quæ *duella* vocantur, ubi provocans & provocatus, se ultro in loco sistunt condicto, extrema omnia invicem inferre parati, nulla satis probabili juris specie, vel inter homines liberos, vel inter cives defendi posse. In libertate, juris nostri defendendi aut prosequendi modum longe commodiorem ostendet recta ratio; ut nempe vel arbitris compromisso permittatur litem dirimere, vel ubi hoc alter detrectaverit, ut cum eorum auxiliis, quos nobis causæ nostræ æquitas, aut rei communis cura, socios adiunxerit, bello aperto jus nostrum persequamur. In civitate

civitate autem omnis lis magistratum judicio permittenda est, qui ideo gladium portant, ut innocentes protegant, coerceant nocentes: ad hoc communis confederationis lege adacti sumus. Quod ad opprobria attinet ac verba contumeliosa, & falsa crimina; ea per duellum refellere, & ineptissimum est & sæpe sævissimum: quum cæca omnino sit hujus martis alea, & innocenti damnosa; & poena semper major quam delictum. Si quis alterius famam falsis læserit criminibus, aut etiam arcana ejus vitia inhumaniter divulgando, nullo hoc exigente officio; in statu libero, qua dignus est, poenâ ad viri prudentis arbitrium est ei irroganda, qua in re ab humanioribus vicinis auxilia petenda sunt: in statu civili imponenda a magistratu castigatio. Sin autem tanta rectores civitatum ceperit rei maximæ incuria, ut ad civium famam contra opprobria aut falsa crimina defendendam nullæ sint idoneæ leges, nulla iudicia, atque si invaluerit mos, a barbaris & superstitiosis deductus seculis, ut infamis, novisque semper injuriis dignus habeatur, iisque sit obnoxius, qui propter opprobria quædam & maledicta in se conjecta authorem ad condictum certamen non provocaverit; aut ab altero, qui se læsum putat, provocatus certamen detrectaverit, certaminum ejusmodi crimen in civitatis rectores præcipue est conferendum; quamvis a delicto gravissimo non immunes sint ipsi qui decertant, cum ob vanam opinionem, falsamque imaginem fortitudinis se committunt periculo mortis cum contemptu omnium legum divinarum & humanarum, & summa plerumque parentum, uxoris, liberorum & totius familiæ calamitate. Unica forte de causa justum esse potest, ab altera saltem parte, certamen susceptum; ubi scilicet hostis publicus potentior, pugilis cujusdam virtute fidens, fœdus de pace conditionibus æquis reducenda, ea solum lege, nobiscum inire velit, si hic a nostræ gentis

pugile in certamine victus fuerit. Res quidem graviores, quæ solæ bellorum justæ sunt causæ, duelli istiusmodi aleæ committere dirimendas, sævum est & stolidum: quippe quæ per arbitros melius dirimi poterunt. Si vero hostis potentior in istiusmodi prælii eventum conjicere controversiam, neque eam leniore ratione dirimere velit; is maxime laudandus, qui ad majorem innocentium stragem præcavendam, patriam suo periculo defendere ea ratione conatur, quæ spem præbet maxime probabilem (a).

ARTICULUS QUINTUS.

De jure extraordinario ex necessitate, de jure omnium communi & de juris interitu.

OFFICIA fere omnia sensu proxime cuique monstrari & commendari, sæpius jam dictum: inter varias item honesti species, naturalem esse ordinem; aliasque quamvis per se pulchras, aliis pulchrioribus & ad communem utilitatem momentum majus afferentibus, in contentione cedere: honestique præcipue venustatem in iis animi affectionibus & consiliis, quæ maximæ omnium utilitati inserviunt, elucere. Hinc efficitur omnia privatorum jura, omnesque leges speciales majori plurimum utilitati aut omnium communi posthabendas. Quamvis igitur rationis rectæ dictata, leges speciales appellata, quæque libero quovis tempore migrare turpissimum, officia viro bono fere semper digna jubeant; tempore tamen mutato, nonnunquam com-

(a) Ut olim de Peloponeso Hillus & Echemus: de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius: de Elide Pyrecma Ætolus & Degmenus Epæus: de Iba Corbis & Orsua. Vide *Gr. l. 2. c. 23. g. 10.*

mutatur officium; casusque quidam rariores, in ipsis legibus excepti intelliguntur. Non igitur premente necessitate violandæ sunt leges naturales, aut iniqua & improba facienda: immo qui exceptione utitur legitima, sibi que concessa, aut qui legi paret sanctiori quæ minus sanctæ aliquid derogat, is eo ipso legi paret. Legum autem socialium ea sanctissima, quæ singulorum aut pauciorum saluti & utilitati omnium communem anteponit.

Quum vero hominis cujusque probi sensus, legum specialium vim & majestatem conservandam moneat, ab iis levi de causa minime discedendum neque levis est necessitas, quæ iis quicquam derogare putanda est. Non solum igitur, quæ incommoda ex iis servatis continuo sequerentur, quæque commoda præsentia ab iisdem deflectere suadeant, cautissime circumspiciendum; verum præcipue sintne quædam incommoda graviora ex ea in causis similibus licentia omnibus permessa, in posterum metuenda. Ponamus exempli gratia, aliquid quod latius pateat: quum tanta sit fidei & veritatis, sive in sermone sive in commerciis, rebusque contractis, religiose observatæ utilitas; & tanta pariter, ex conservato domini jure, liberaque rerum suarum possessione & administratione cuique permessa, oriatur vitæ securitas & mutua fiducia; oportet gravissimæ sint causæ, ingentia mala avertenda, quæ justitiæ regulis hisce quicquam derogabunt. Neque ad causas leviores extendi debet necessitatis favor: etenim prospicienda etiam graviora longe incommoda quamvis remota, quæ ex earum legum auctoritate de causa quavis leviori imminuta, sunt tandem nascitura. Excipiendi igitur casus tantum gravissimi, ubi mala his omnibus incommodis graviora sunt avertenda; quibus casibus, qui leviores

& magis consuetos annumeraret, improbus plane fit oportet & sceleratus.

At plurimas habet lubrica hæc doctrina cautiones. *Primo*, in legibus duabus primariis de Deo colendo, & communi omnium utilitate promovenda, nullæ sunt exceptiones. Immo quæ in legibus specialibus valent exceptiones, in hac altera generali fundantur. *Secundo*, quo honestius est cujusque ingenium, eo minus ad exceptiones in leviore quavis causa sua admittendas, aut necessitatis veniam sibi arrogandam, erit proclivis. *Tertio*, omnium quæ ex juris hujusmodi insoliti usu five consecutione naturali, five ex hominum pravitate & temeritate nascuntur, ratio habenda: non tamen ut hominibus denegentur omnia jura, quorum speciem fallacem opponent improbi: verum hæc ipsa mala, ab hominum improbitate metuenda, ad calculos sunt vocanda, causisque tantum gravissimis exceptiones dandæ. *Quarto*, quo sanctior, vitæque hominum utilior est lex, eo graviores oportet esse causas, ob quas danda exceptio. *Quinto*, causæ, quæ ex aliorum utilitate aut omnium communi petuntur, iis quas quisquam ex sua aut suorum utilitate petit, longe sunt honestiores. De sua utilitate suoque jure aliquid remittere, viro bono sæpe licet, sæpe honestum est: communem vero utilitatem deserere non licet. *Sexto*, nulla necessitas tanta est, ut cuius mala sibi imminentia in alios immeritos conjicere, iisve avertendis alios paribus aut gravioribus malis implicare liceat: huic enim adversatur utilitas communis. *Septimo*, quæcumque damna, ad mala graviora a nobis nostrisque avertenda, in alios non consentientes conjicimus, ea omnia præstare sanctissime tenemur. Hæc generalia hoc loco de necessitatis favore specialibus casibus facile applicabuntur.

II. Ex communi hominum cognatione & caritate jura quædam communia nascuntur, quæ non unius aut paucorum sed omnium communi utilitati inserviunt: hæc igitur occasione data, cuique tuenda sunt & perfequenda. Ante juris publici explicationem hæc ideo exponenda, quod hæc in libertate ante civitates constitutas æque vigeant. Eorum pauca ponemus exempla, quæ latius pateant. *Primo*, cuique occasione oblata totique adeo humano generi, jus est prohibendi, ne quisquam sine justa causa e vita excedens officia humano generi ejusque parti cuivis debita defugiat. Prohibendum igitur, ne quis se ipse interimat; aut corpus mutilando vitæ muneribus ineptum reddat. *Secundo*, jus omnium commune est, perniciosos pessimique exempli mores coercendi, quamvis nemo quisquam præ aliis iis lædatur. Reprimenda ergo Atheistica impietas, coercenda venus naturæ repugnans & nefanda; partuum etiam abactiones artesque omnes humano generi inimicæ. Laudantur Inc hæc in Peruana reges, qui vi coegerunt vicinos populos abistere ab incestis, a nefandis contra naturam conjunctionibus, a comestione hominum & aliis ejusmodi perversis moribus. *Tertio*, impediendum item, ne quis res suas, quæ vitæ hominum plurimum prodesent, maligno perdat animo, aut inutiles perire sinat. (a) *Quarto*, omnibus & singulis jus est, injuriam alii cuivis inferendam propulsandi; at solis rectoribus permiffa est potestas in eos, qui injuriam intentarunt, pœnas irrogandi, quarum terrore isti cæterique omnes ad injurias tardiores reddantur.

(a) Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus; neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare; neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint. Plut. Sympos 7.

Quinto, hominum toti communitati jus est prohibendi, ne qui arcanum aliquod hominibus salutare invenerit, ejus notitiam secum interire sinat; eumque vel pœna proposita cogendi, ut æquis legibus id cum aliis communicet, cunctisque quibus sit opus ejusdem usum impertiat. *Sexto*, jus est commune omnium non tantum rebus communibus communiter utendi, sed & aliorum propriis, cum sine illorum incommodo id fieri possit: ideo Seneca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Sic flumen, qua aqua profluens vocatur, omnibus patet, ut aqua hauriri possit. Sic & terræ & flumina & si qua pars maris in proprietatem familiæ aut populi alienjus venit, patere debent his, qui transitu opus habent ad justas causas, quosque ad inferendam injuriam voluntatem non habere constat, etiam cum mercibus suis. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus & prætereuntibus, valetudinis, aut alia justa causa, unde nullum oritur incolis periculum, licere debet: nam est & hoc inter utilitates innoxias. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore licet occupato. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est; dum & imperium, quod constitutum est, subeant. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterilis soli, id quoque advenis postulantibus est concedendum.

III. Tribus modis intereunt jura & tolluntur obligationes, quæ illis respondent: *solutione* illius quod debebatur; *cessione* in debitoris gratiam, idque vel gratis, vel ex causa onerosa; & *conditionis defectu*.

Recte solvit vel ipse debitor, vel alius quilibet ipsius mandato, ipsiusve nomine, ita ut ipsius manifeste intersit, dum loco, tempore & modo constituto fiat. Ubi quidem debitoris non interest, cre-

ditor alteri cuiquam, forte inhumano, solvere volenti, actionem suam adversus debitorem cedere non tenetur. Hæc tenenda, ubi vel res certa, vel pecunia numeranda, vel opera quævis vulgaris debebatur: quippe in quibus creditoris haud interest, quis solvat. In iis autem quæ honoris gratia præstantur, aut in quibus ingenii & artis elegantia spectatur, secus se res habet. In rebus item fungibilibus, iisve quarum pretia ad certam rei istiusmodi mensuram rediguntur, si quidem utriusque solutionis dies adest aut præterit, *compensatio* admittenda, ubi ad æqualem summam duo sibi mutuo creditores sunt: immo pro concurrentis summæ ratione ex majore deducendum; ut tantum id quod reliquum est deberi censeatur.

Ad *cessiones* pertinent *transactiones* omnes & obligationes quibus lites tolluntur: *delegationes* item, ubi vice sua debitor alium dat reum creditori consentienti, aut cui is jusserit; *condonationes* etiam expressæ vel tacitæ; *acceptilationes* itidem; *dissensusve* mutuus.

Ob *conditionis defectum* tollitur obligatio alterius partis perfidia; si modo pactum irritum fieri mallet altera, quam perfidum cogere ut promissis maneat. *Mutato* item *statu*, quæ in eo fundata erat obligatio tollitur. *Tempore* dein *exacto* dissolvuntur obligationes ad certum temporis terminum constitutæ. *Morte* denique solvuntur obligationes, quæ certos quosdam homines aut personas solum respicientes, neque ad hæredes erant transmittendæ, neque adversus eosdem valituræ. De quibus omnibus ex rei natura aut ipso contractu facile constabit.

Hactenus de juribus perfectis & justitiæ officiis.

U u 4

ARTICULUS SEXTUS.

De juribus imperfectis & caritatis officiis.

P **R**ÆTER hæc jura perfecta hætenus explicata, alia sunt quæ imperfecta dicuntur ut supra notatum est, quæ etsi posita sunt in humanitate & multum faciant ad jucundam hominum inter se conjunctionem; tamen sunt ejusmodi, ut graviora sequerentur incommoda, nisi cujusque pudori & honestati ea permetterentur observanda aut negligenda: in iis cuique religiose præstandis, elucent illæ bonorum virtutes, quibus præcipue laus & gloria comparantur. Inter hæc jura ista præcipua sunt. *Primo*, cuique jus est exigendi ea ab aliis officia, quæ accipienti profunt, danti vero neque sunt molesta nec damnosa. *Secundo*, est & cuivis innocuo jus ad humaniora ea officia, quæ ipsi multo magis sunt profutura, quam præstantem gravatura: quæ causa præcipue est calamitosi cujusque. *Tertio*, honestioribus jus est ad aliorum officia majora, ad suffragia præsertim, quibus ad honores altiores promoveantur. *Quarto*, jus est etiam cuique, non suo merito infami, ut legibus æquis in societates aut civiles aut religiosas, ad vitam commodiorem aut magis plam degendam, recipiatur. *Quinto*, jus est denique cuique innocuo, ut humanis & benignis pariter cum paribus, excipiatur officiis, atque cum imparibus ratione dignitatis.

Inter jura omnia perfecta & imperfecta limites non semper facile definiuntur. Sensim enim & per innumeros gradus, ascendimus a levissimo quoque jure imperfecto per graviora & sanctiora, ad ea quæ a perfectis vix secerni possunt; prout variæ sunt hominum necessitudines & merita, & dignitates qui-

bus inniuntur jura imperfecta: debentur v. g. viro cuius innocenti, licet alienigenæ, quædam humanitatis officia; quæ sanctiore jure postulare civis, aut vicinus; multo sanctiore propinqui, amici, fratres, parentes; hæc tamen omnia censentur jura imperfecta.

II. Cum manifestissimum sit, homines non esse sibi ipsis solum natos; sed multiplici & claro indicio significaverit natura se velle, ut homines hominibus etiam prodesse velint, & ad hunc finem inseverit caritates & propensiones varias pro diversis hominum conjunctionibus & necessitudinibus; sine dubio in hoc debemus naturam ducem sequi & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum humaniorum, dando, accipiendo; tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. „Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse. „ *Sen. ep. 95.*

Caritas ergo est benignus erga proximum affectus, quo ex humanitatis intuitu inclinamur ad bonum proximi, quantum in nobis est, prosequendum, malumque ab eo avertendum. Nobilissimum, ut patet, ejus objectum est universa humana gens, proximum patria, deinde familia, in familia vero ii, quos arctioribus vinculis nobis conjunxit natura & insitis affectibus reddidit cariores. Hisce omnibus caritatibus nunquam contraria est, neque illis omnino cedit *amicitia*: quo nomine non donamus quamvis benevolentiam recipiam ex communis quæstus studio, vel utilitatum conjunctione, (a) vel convictus familiaritate or-

(a) Hanc si ad fructum nostrum referamus, non ad illius commoda quem diligimus, non erit ista *amicitia*, sed mercatura quædam utilitatum suarum: prata & arva

tam, quæ inter malos vigere potest, & pestifera sæpius est humanæ societati: sed intelligimus „ arc-
tam, stabilem & gratitæ animorum bonis mori-
bus & honestate similibus, mutua cum caritate,
conjunctionem. „ Hæc non rogat turpia neque
rogata facit, posita in virtute ejus recipit constan-
tiam & immobilitatem. (a) Omnium rerum quas
ad beate vivendum natura paravit, nihil est amici-
tia majus, nihil uberius, nihil jucundius: quid
enim suavius quam diligi & carum esse sapientiæ &
virtutis studiosis, idque virtutis gratia? Quid
utilius quam habere amicum optima quæque no-
bis cupientem; comoda nostra omnia studiose
promoventem; in prosperis sua lætitia nostrum gau-
dium augentem, in adversis mala nostra partiendo le-
vantem; (b) cum sui periculo res nostras procu-
rantem; consilium, opem, præsidium afferentem;
in secretis taciturnum; in verbis fidum & candi-
dum; ubi erramus fidelem monitorem, & benevo-
lum objurgatorem; in omnibus denique inceptis
adjutorem strenuum, in propellendis omnibus ma-
lis diligentem socium & vigilem excubitorem?

Caritas omnis duobus continetur, *humanitate*
ad quam referuntur omnes virtutes quæ pertinent
ad mansuetudinem morum; & *beneficentia*, quæ
in aliis opera & opibus juvandis posita est.

& pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex
illis capiuntur, hominum caritas & amicitia gratuita est.
Gr. de val. t. 3. p. 537.

(a) „ Idem velle & idem nolle, ea demum est firma
amicitia. „ *Sallustius.*

(b) „ Secundas res splendidiore facit amicitia, & ad-
versas partiens, communicansque, leviores; nec debilitari
animos aut cadere patitur. „ *Cic. de amic. Vide Simpli-
cii comm. in Epict. c. 37.*

I. Caritatis ergo primum munus est „benignum gerere adversus alios animum; illumque voce, gestu, actione testari.„ Quo præcepto plura continentur. *Primo*, præcipitur in fronte & in gestu modestia, qua significemus vereri nos alios homines, eosque nobis pares & æquales existimare. Vetatur omnis superbia, fastidium, arrogantia. Nec solum infimos homines decet illa virtus, sed quanto superior sit aliquis, tanto se gerere debet submissius: major aut minor esse debet reverentia adversum alios, pro eorum majori aut minori dignitate. Cavendum tamen in ætate matura a nimia verecundia, quæ hominem ab honestis officiis sæpe cohibet. *Secundo*, jubetur in convictu gravitas, quæ eluceat in sermone & moribus; quam tenebimus si non inconsiderate, non leviter loquamur, & æqualiter vitaverimus in vita civili, hinc nimiam austeritatem & severitatem, illinc inconstantiam & mobilitatem. *Tertio*, præcipitur comitas affabilitasque sermonis, quæ maxime conciliat animos, nos suaves, jucundosque aliis efficiendo. Hanc assequemur, si caute fugiamus difficilem morositatem & turpem assentationem. *Quarto*, commendatur urbanitas & facetiæ, quæ inconcinnam agrestemque rixantium asperitatem & petulantem scurrilitatem ad obscænos aut illiberales descendentes jocos dividit. Uno verbo hoc præcepto continentur omnes virtutes homilicæ seu civiles, quæ sunt per se decoræ aut humanæ societatis conciliatrices.

II. Caritatis alterum munus est, „ut quantum possimus alios adjuvemus nostræ operæ aut opum collatione.„ Quo præcepto imo. præcipitur, ut quantum possimus alios omnes devincire beneficiis & liberalitate studeamus; & in referenda pro beneficiis acceptis gratia summam adhibeamus curam & diligentiam. Profecto ita nos formavit natura, ut nihil honestius, nihil gloriosius, nihil pute-

mus beneficentia excellens: & nullum certe officium referenda gratia magis est necessarium: hoc enim alterum *proxime accedit ad justitiam*. Quas vero leges in dandis & reddendis beneficiis sequi oportet docebit Cicero, cujus est pulcherrimus locus de liberalitate l. x. de officiis.

Videndum est primum ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videbitur fieri, & cæteris. Nam qui gratificantur cuiquam, quod obsit illi cui prodesse velle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi assentatores judicandi sunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt injuria, ut si in suam rem aliena convertant,

Cavendum ne benignitas major sit quam facultates: quod qui benigniores volunt esse quam res patitur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos: quas enim copias his & suppeditari æquius est & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi & auferendi per injuriam ut ad largiendum suppetant copiarum. Videre etiam licet plerumque, non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur facere multa, quæ liberalitas ab ostentatione magis proficiscitur, quam a voluntate.

In beneficentia delectus esse debet dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata. Quæ ut concurrant omnia, optabile est: sin minus, plures causæ majorisque ponderis plus habebunt. Mores eorum in quos benefici esse volumus spectare oportet, & ita unusquisque colendus maxime, ut quisque maxime virtutibus his lenioribus erit ornatus, modestia, tem-

perantia, iustitia, quæ virum bonum videntur maxime attingere. De benevolentia autem quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur: sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius & constantia judicemus. Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia; major quædam cura adhibenda est. Quod si ea quæ utenda acceperis, majore mensura, si modo possis, jubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? An imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre; quales in eos esse debemus qui jam profuerunt? Acceptorum beneficiorum sunt delectus habendi: nec dubium quin maximo cuique plurimum debeatur: in quo tamen imprimis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est. Sed in collocando beneficio & in referenda gratia, si cætera sint paria, hoc maxime officii est, ut quisque maxime opis indigeat ita ei potissimum opitulari: quod contra fit a plerisque; a quo enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt. Optime autem societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferretur. Gradus autem plures sunt societatis hominum: propior est ejusdem gentis, nationis, linguæ; interius etiam est, ejusdem esse civitatis: multa enim sunt civibus inter se communia, forum, fana, porticus, viæ, leges, jura, judicia, suffragia, consuetudines, præterea & familiaritates, multæque cum multis res rationesque contractæ. Arctior vero colligatio propinquorum, inter quos prima societas in ipso conjugio est, proxima in liberis: sequuntur fratrum conjunctiones; post consobrinorum, sobrinorumque; qui cum una domo

jam capi non possint, in alias domos tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui, quæ propagatio & soboles origo est rerum publicarum: sanguinis conjunctio devincit homines & caritate; magnum est enim eadem habere monumenta majorum, iisdem uti sacris, sepulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior, nulla firmitior, quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti: magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficiis ultro citroque datis & acceptis, quæ & mutua & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma devinciuntur societate. Sed cum omnia ratione animoque lustraris, omnium societatum nulla est gravior, nulla carior quam ea, quæ cum patria est unicuique nostrum: cari sunt parentes; cari liberi, propinqui familiares: omnes omnium caritates patria una complexa est, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? Igitur si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sint patria & parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus, proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfrugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est; quamobrem necessaria vitæ præfidia debentur iis maxime quos ante dixi. Vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam oburgationes in amicitiiis vigent maxime: sed in his omnibus officiis tribuendis videndum erit quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis, aut possit consequi aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui temporum, suntque officia quæ aliis magis, quam aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris in fructibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem.

At si lis in iudicio sit, propinquum potius & amicum, quam vicinum defenderis.

2do. Beneficentiæ alia pars est *clementia*, quæ virtus est ad pœnas remittendas vel moderandas ex commiserationis affectu movens, aut humanitatis causa. In condonatione vero pœnæ, hæc spectanda præsertim. Primo, delicti, omnibus expensis circumstantiis, gravitas. Secundo, spectandum an ex imprudentia & imbecillitate quadam hominibus familiari peccatum sit. Hæc autem ex ætatis, iudicii, virium, irritamentorum, metusve ratione æstimanda sunt. Tertio, spectanda antea acta vita, si rarius peccarunt. Quarto, ratio habenda est pœnitentiæ, dolorisque factum consequentis. Nam clementia non est facilitas & benignitas quidvis ignave ferens.

3tio. Tandem pars beneficentiæ misericordia est, quæ miseris succurrit dando „ esurienti panem, siti-
„enti potum, nudo vestimentum, peregrinanti ho-
„spitium, fugienti latibulum, ægroto vel incluso
„visitationem, captivo redemptionem, debili sub-
„vectionem, cæco deductionem, tristi consolatio-
„nem, non sano medicinam, erranti viam, deli-
„beranti consilium, & quod cuique necessarium est
indigenti. „ *Aug. enchir. c. 72.*

Hæc omnia officia præstanda sunt non tantum civibus, sed extraneis; ut ait Cicero: „qui enim
„dicunt civium rationem habendam esse, & exte-
„riorum negant, dirimunt communem generis hu-
„mani societatem: „ inimicis quoque: „qui ad ra-
„tionis recte normam progredienti tibi obsistunt, si-
„cut a recte agendo avertere te nequeunt, ita nec
„benevolum erga illos affectum excutiant tibi. Sed
„ad utrumque horum teneas te, ut & in iudicio
„actioneque constanti persistas, & in mansuetudi-
„ne erga illos qui vel impedire te conantur vel alio

„modo quopiam molesti tibi sunt. Etenim tam
 „hoc imbecillis est animi, succensere istis, quam
 „ab actione desistere & consternatum succumbere.
 „Uterque enim ex æquo stationis desertæ reus est,
 „qui perculsus & qui natura cognatum sibi atque
 „amicum fuerit averfatus.... Contemnit me quis-
 „quam? ipse viderit: ego mihi cavebo, ne quid
 „contemptu dignum vel egisse vel dixisse depre-
 „hendar. Odit me quisquam? ipse viderit: at ego
 „mitis esse ac benevolus cuique pergam; & huic
 „etiam ipsi, errorem ostendere promptus; neque
 „id contumeliose neque ut qui patientiam ostendere
 „cupiam; sed ingenue, benigne. „ *M. Anton.*

CAPUT SECUNDUM.

*De officiis mutuis eorum, qui familiam con-
 stituunt, seu jurisprudentia domestica.*

DOMUS est plurium ad vitam victumque com-
 munem societas. Juxta hanc rarissimam domus de-
 finitionem, triplex est domesticæ societatis genus.
Prima societas in ipso conjugio est, cujus est vin-
 culum omnium arctissimum. *Proxima* in cogna-
 tione, qua continentur primum liberi, deinde fra-
 tres, sobrini, cæterique consanguinei, interior
 quoque est hæc sanguinis conjunctio. *Tertia* so-
 cietas domestica existit inter herum & famulos, in-
 ter dominum & servos: quæ societas a quibusdam
 ad civitatem potius quam ad domum revocanda vi-
 detur.

De

De conjugio & conjugum officiiis.

Quamvis *conjugium* (quod & *nuptiæ*, *connubium*, *matrimonium* dicitur) inter status adventitios, qui ex facto hominis nascuntur, recenseatur, tamen multiplici sensu naturalis status est. Positum quippe est in affectibus maxime naturalibus; est ad conservationem humani generis necessarium; eum ipsa humana specie natum est.

Satis etiam declarat natura, conjugii finem esse tum generis humani propagationem, tum mutuam nubentis & nuptæ felicitatem stabilem & individuum. Nam imo, insita illa omnibus animantibus procreandi libido & conjunctionis appetitio, ad generis humani conservationem manifestissime fuit ab autore naturæ destinata; qui ideo cum ea conjunctam esse voluit voluptatem, ne homines sollicitudine partus & curis domesticis a procreatione deterrerentur. 2do. Non minus perspicuum est, virum & feminam ad individuum esse factos societatem: ita comparata est a natura utriusque conjugis indoles, ut ad communem vitam facti plane videantur: ad diversa quippe munera nati sunt; ex una parte homo viribus excellens multis rebus ad vitam necessariis parandis idoneus est, quibus femina minus esset apta: & ex altera parte multa quoque sunt in vita domestica, quæ leviolem & diligentiolem mulieris manum requirunt. (a) Præ-

(a) Maritale conjugium sic comparatum est natura, ut non solum jucundissima, verum etiam utilissima vitæ societas iniretur, & ne genus humanum generis longinquitate occideret. Propter hoc mas cum femina est conjunctus. Deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adjutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur. Tum etiam, cum victus & cultus humanus non, ut feris, in propatulo, ac silvestribus locis, sed domi

terea longa prolis infantia, & diuturnior institutio postulat ut inter parentes individua & amica sit societas. Tandem præter impetum libidinis qui nobis est cum belluis communis, miros inseruit natura maribus & feminis amores, quos accendit virtutum in moribus atque in ipsa forma significatio: monstrant hi amores non aliter sobolem humanam esse propagandam, quam a parentibus fida & constanti amicitia & firmo etiam de continua vitæ consuetudine & communis sobolis cura foedere conjunctis: omnis enim fida amicitia perpetua-

sub tecto accurandus esset, necessarium fuit alterutrum foris sub dio esse, qui labore & industria compararet: intus, qui tectis reponderet atque custodiret. Siquidem vel rusticari, vel navigare, vel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum vero paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. Nam ut fruges & cætera terrestria indigebant tecto: & ovium cæterarumque pecudum foetus atque fructus clauso custodienda erant; nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur humanum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam & diligentiam, ea quæ proposuimus desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: jure, ut dixi, a natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensis extraneam. Itaque viro calores & frigora sunt perpetienda; tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id est, rusticationis & militarium stipendiorum, distribuit: mulieri deinceps, quod omnibus his rebus fecerit inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiae assignaverat, idcirco timidior reddidit, quam virilem. Nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris & aperto victum quærentibus nonnunquam injuriam propulsare, idcirco virum quam mulierem fecit audacior. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia: non minorem feminae, quam viro, earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omnes res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit, quoniam quod alteri deest, præsto plerumque est alteri. *Cic. fragm.*

tem expetit; quæque a certo temporis termino pendet, aut ab eventibus quos conjuges fidelissimi nequeunt præstare, nulla est.

Hinc conjugium definiri potest „foedus inter marem & feminam de individuo vitæ consortio & sobole suscipienda educandaque ortum. „ Adeo sequitur,

imo. Non solum omnes cum bestiis & maribus coitus esse nefandos, sed concubitus vagos seu fornicationes esse quoque naturæ lege prohibitas; cum illæ conjunctiones adversentur utrique conjugii fini, neque fiant ad generis humani propagationem, neque ad stabilem & individuum utriusque conjugis felicitatem, sed ad turpem fluxamque voluptatem. Concubitus vagi si permetterentur, juniorum & animi & corpora perderentur, soboles incerta omnique patrum cura destituta propagaretur; matresque incautæ ab omni honesta vitæ conditione exclusæ ad infamiam, ad inediam, ad omnia flagitia projicerentur.

Consequenter graviter reprehendendus Plato, qui in rempublicam, cujus sibi finxit imaginem, introduci volebat uxorum communitatem & civitatem perpetuo refici per prolem neutri parentum agnoscendam. „Si omnes omnium fuerint, sit Lactantius, & mariti, & patres, & uxores, & liberi, quæ ista confusio generis humani est? Quis aut vir mulierem, aut virum mulier diligit, nisi habitaverint semper una? Nisi devota mens & servata invicem fides individuum fecerit caritatem? „ Nullæ etiam leges, nulli mores eam vim habere possunt, ut in parentibus de sua sobole incertis, omnique parentali amore vacuis, idoneam communis sobolis curam excitent. Quod etiam si fieri posset, gravatissime tamen ab iis præstarentur

hæc officia in sobolem incertam, dum eadem naturalis amor efficit, levia & jucunda. Præterea confusa & incognita sobole tollitur maximum omnia industriæ & diligentiae invitamentum.

2do. Sequitur juri naturæ repugnare polygamiam. Feminis primum plures maritos prorsus negat natura. Abhorret etiam a ratione conjugii, ut vir unus plures simul habeat uxores. Nam ista polygamia tollit inter conjuges æqualitatem, & ex ea profluentem unius partis felicitatem: quod iniustum est. Deinde tollit e conjugio amicitiam: per libidines varias caritas viri dispersa torpescit, neque amor esse in conjugio potest nisi erga redamantem. Tertio, contentiones fovet perpetuas, feminas injuriosius tractatas adulteriis objicit. „ Nunquam, (inquit Euripides in Andromache,) geminos lectos laudabo mortalium, neque liberos qui habent diversas matres, litem ædium & tristes dolores. „ Quarto sobolem quibusdam submittit nimis numerosam & ideo negligentius educandam, nulla in parentem dissolutum pietate imbutam. Quin etiam cum mares feminis numero pares conservet Dei providentia; si viris plures simul habere uxores liceret, plurimi a conjugio & sobole suscipienda excluderentur, cum societatis maximo detrimento.

3tio. Sequitur perpetuum & stabile esse oportere conjugium, sola morte solvendum. Tum quia liberi, qui ex conjugio nascuntur, colligant parentes nodo indissolubili; habet enim uterque parens eandem & quasi individuum cum prole necessitudinem, quam necesse est mutari sublata parentum societate. Diuturna quoque sobolis educatio utrique parenti a natura commendata est. Tum etiam quia ubi duo in commune se suaque omnia coniecere in perpetuam societatem, servanda semper communitas, neque alteri licet illam dissolve-

re. Inhumanum est & iniquum, conjugem repudiare amantem & fidelem, propter causas cum nulla turpitudine conjunctas, sterilitatem nempe aut infirmam valetudinem: aut propter casum tristem a nemine mortalium præstandum, & repudiandæ pariter desolendum; liberorum scilicet communium interitum.

4to. Sequitur inter maritum & uxorem omnia oportere esse communia, ac unicam esse duorum conjugum quasi personam; proindeque huic conjunctioni cedere omnem aliam societatem. Ob sexus tamen differentiam imperium non prorsus est communi, sed maritus uxoris caput est, nempe in rebus conjugii & in rebus familiæ; nam uxor pars fit familiæ maritalis. Id tamen imperium tale est, quod possit compati cum amore conjugali, qui conjugibus æquam imperat vitæ communitatem. Ideo de domicilio constituere jus est marito: si quid vero ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, & apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria: non a natura est, sed ab instituto.

5to. Sequitur debere conjuges servare mutuam præstitam fidem & omnia vicissim vitæ beatæ auxilia suppeditare, ac intendere semper omni ope mutuam caritatem. Femina ergo imprimis viro castum servet cubile: cum insuper nihil sit magis nefarium aut injuriosum, quam foetum viro supponere adulterinum, bonorum hæredem; & amorem veræ tantum soboli debitum dolose intervertere. Patrem etiam vir uxori servet fidem: iniquissimum enim foret, ut uxoris amores conjugales & curæ omnes, una cum dote, unī viro ejusque sobolī devoveantur, quum interea viri amores uxori primæ ejusque soboli debiti, a nova quavis uxore vel pellice, earumque sobole interverti, cum re etiam

familiari, dispertiantur. Prospiciat uterque, voluntatum & studiorum conjunctione, familiæ communis prosperitati.

6to. Ex supradictis patet non esse contrahendum temere & leviter matrimonium; sed a conjugio temperandum, nisi spes ferme certa affulserit concordiae, fidelitatis & felicitatis. At sunt causæ, non tantum avocantes a matrimonio, verum illud omnino impediennes: aliæ sunt naturales, aliæ morales.

Naturales sunt: 1mo. Infirmitas seu defectus corporis ad conjugii munia inhabilis: morbi etiam sæviores & insanabiles amicæ vitæ societati, aut sobolis vitalis procreationi repugnantes; quales sunt fatuitas perpetua, lepra, aliique ejusmodi. 2do. Ætas alterutrius immatura, ubi non adest obligationi constituendæ necessarius rationis usus. *Morales* vero sunt: contractus prior & sanguinis arctior conjunctio. Ad quem usque gradum nuptias impediatur arctior sanguinis nexus difficile definitur. Inter parentes & liberos, atque in linea recta inter ascendentes & descendentes in infinitum, nuptias omnino prohibere videtur lex naturalis; non solum ob ætatum discrimen in fine, verum multo magis quod amor & consuetudo conjugalis ei adversetur erga parentes venerationi, quam liberis inseruit ipsa natura & educatio confirmavit. Nuptias consanguineorum in linea transversa, in primo solummodo gradu prohiberi lege naturæ, id est, inter fratres & sorores communis est sententia. Quia vero apud plurimas gentes legis Judaicæ ignaras hæc inter fratres & sorores, aliosque magis proximos cognatos & affines, conjunctiones impuræ & nefariæ habebantur; credibile est, quod etiam docent Hebræi, eas in prima mundi ætate, lege aliqua positiva, fuisse a Deo vetitas. Ea autem lex hæc spectasse videtur. 1mo. Ut familiæ gentesque pluri-

mæ ea devinciantur caritate & benevolentia, quæ ex affinitate & sanguinis conjunctione oriri solet. 2do. Ne quarumdam personarum, ut fratris & sororis, viri & sororis uxoris suæ, mulieris & fratris mariti sui, convictus nimis quotidianus atque inobservatus stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. 3tio. Aliis quoque sobolis nascituræ commoditatibus nobis ignotis fortasse prospexit Deus, dum gentes varias conjugii inter se misceri iussit.

De parentum & liberorum juribus & officiis.

Quum in prima infantia infirma valde sit hominum soboles, se conservare nescia, aliorumque continua egens tutela, hoc onus parentibus aperte imposuit natura, ut liberos suos tollerent, lactarent, tegerent, educarent. Deinde in pueritia & adolescentia, cum nondum affecta est ratio maturitatem, & incerti sunt juvenes, quo fata ferant, ubi sistere detur, si sibi permetterentur, in eam mala plerumque irent præcipites, quæ vitam redderent inutilem, tristem & ærumnosam; protrahenda est hæc cura, & parentibus tributa est auctoritas ad filios illis moribus atque artibus, quarum in vita est usus, erudiendos. Atque ad hæc naturalia officia vividissima pelluntur parentes in liberos pietate, quam qui exiit, homo numerari nequaquam potest.

Sunt ergo parentalis auctoritatis fundamenta consilii in liberis immaturis inopia, quique parentibus alte infixus est amor gratuitus: & errant isti, qui potestatem hanc in sola fundari volunt procreatione, ridicule secuti, in re dissimillima, juris consultorum axiomata de rerum inanimatarum *specificacionibus*, & *accessionibus*, vel de pecorum *so-*

tura, quæ nullum habent rationis usum, jurisve notitiam. Unde

imo. Parentalis autoritas longissime distat a potestate herili & nonnisi ad liberorum bonum extenditur; nullo jure pro arbitrio suo parentes, quæ filiis noxia essent; præciperent aut gravioribus suppliciis punirent, quæ non exigeret ætatis teneræ tutela & institutio. Neque est eadem autoritas perpetua; at maturescente liberorum ratione continuo minuitur & in adulta eorum ætate fere evanescit: illam affecti liberi legem vivendi norunt, cujus ignorantiam supplebat parentum consilium; & ad æqualem vitæ conditionem & æqui juris usum admittendi sunt.

ado. Æqualem habent jure naturæ & quasi individuanam in liberos auctoritatem parens uterque, si conjugio sint copulati: quia individua est conjugum societas; utrique eisdem erga prolem sensus ingeneravit natura, ad eandem curam & diligentiam pro suis dotibus ambos adstrinxit. Extra legitimum matrimonium liberi ad matrem pertinent juxta jus civile omnium ferme gentium, quod congruens est legi naturæ. „Lex naturæ, (inquiunt jurisconsulti in dig. l. i. t. i. de statu hominum lege 24.) hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur; nisi lex specialis aliud inducit.,,

3tio. Parentes liberos alere & educare tenentur, neque ullo modo licet exponere aut vendere. „Necare videtur, (dig. l. 25. t. 3. l. 4.) non tantum is, qui partum præfocat; sed & is qui abjicit: & qui alimonia denegat, & is, qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet., Et alio in loco, (cod. l. 4. t. 43. l. i.) „liberos a parentibus, neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, neque ali-

quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiae accipientis in alium transferri posse, manifestissimi juris est. Cui tamen legi, (ibid. l. ult.) hæc adhibetur temperatio: si quis propter nimiam paupertatem, egestatemque, victus causa, filium filiamve sanguinolentos (id est, pro sua quemque vita) vendiderit, venditione in hoc solummodo casu valente, emptor obtinendi ejus servitii habeat facultatem: liceat autem ipsi, qui vendidit, vel qui alienatus est, aut cuilibet alii, ad ingenuitatem eum propriam repetere; modo si aut pretium offerat, aut mancipium pro ejusmodi præstet.,

4to. Tenentur parentes non modo liberis alimenta suppeditare, sed præcipue bonis eisdem imbuere moribus, suis exemplis ac omni arte ad virtutem instituire. Nam melius est, non vixisse, quam mente improba & scelerata vivere; proindeque major est in liberos crudelitas, privare eos ea institutione, quæ ad vitam bene beateque degendam necessaria est, quam spoliare bonis fortunæ. „Vis scire, ait Seneca. l. 4. de benef. quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses; nempe injuria erat genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium patris matrisque concubitus, nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum vivere, sed bene vivere., Aut ut habet Juv. sat. 14. v. 70.

Gratum est quod patriæ civem populoque dedisti,
Si facis ut patriæ sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.

5to. Æqua esse debet in utrumque parentem liberorum pietas; omnimodam in pueritia obedientiam præstare, & in adulta ætate eos summa pietate, reverentia & honore colore, oportet: idque

X x 5

non solum ob parentum merita, quibus digna raro filii rependere possunt; verum ut Deum sequantur ducem, qui nos his parentibus ortos, cumque his sanguine, caritate & veneratione ab incunabilis inchoata conjunctos esse voluit. Eorum igitur mores, parum licet commodos, amicissime ferre decet; prout & illi olim nostros pertulere. In matrimonio præcipue contrahendo parentum auctoritatem sequentur plerumque, & quantum fieri potest, liberi, quum parentum multum interfit, quibus liberi in vitæ communitate omnium arctissima se adjungant; unde nascituri sunt nepotes in eorum jura & nomina plerumque, semper in parentalem amorem successuri.

De herorum & servorum juribus & officiis.

Aucto hominum genere, cum homines a prima vivendi simplicitate discederent, vitamque operosius excolere ac rei augendæ incumbere cœpissent, valde probabile est, a solertioribus & locupletioribus hebetiores & tenuiores ad operas locandas invitatos fuisse: mox cum utriusque illud commodum experirentur, paulatim aliquos adductos ut dominorum familiæ se adjungerent in perpetuum; his legibus, ut domini quidem alimenta atque alia ad vitam necessaria præberent, servi sua ministeria circa rem domesticam, ex herorum præscripto curandam, promitterent: adeoque primam originem servituti perpetuæ dedisse ultroneum consensum hominum tenuiorum & contractum, do, ut facias; do alimenta perpetua, ut præstes operas perpetuas.

Cum hisce servis, seu temporariis, seu perpetuis, agere debet paterfamilias tanquam cum mercenariis. (a) Adeoque imo, cum hominis sani

(a) Cic. l. I. de off.

& validi labores & operæ longe pluris sint æstimandæ, quam ipsius victus simpliciter & amictus; nam videmus istiusmodi homines operis suis, aliquid etiam ad voluptatem & ornatum, aut ad familiam alendam comparare: si quis igitur incautus nihil ultra victum & amictum pro operis suis fuerit stipulatus; ex illo contractu, utpote aperte oneroso, jure pleno exigere potest servus, ut quod deest ad æqualitatem ipsi suppleatur.

2do. Ubi de certis tantum operis pactum fuit, ad has solas obligatur servus. Ubi nihil de operarum genere convenit, intelligitur servum in se suscepisse eas solum operas, quas heri non inhumani a servis solent exigere; seque hero modice castigandum permisisse, quoties cessaverit, aut familiæ statum turbaverit. Cætera omnia hominum jura naturalia aut adventitia ipsi servo manent intacta. Non licebit domino, servum invitum alteri mancipare, etiam ad easdem operas præstandas; quum servi plurimum interfit, cui serviat domino & in qua domo. Hujusmodi etiam servorum proles libera nascitur.

3tio. Si quidem satis innotuerit, in moribus esse, patresfamilias in domesticos suos imperium aliquod civile sibi arrogare; huic, etiam quousque non ab humanitate abhorret, servum se subjecisse merito colligitur: servi quidem operas jure exigit herus; cætera retinet jura servus, quæ cuius ex populo manent sub imperio civili; omnia certe jura naturalia, quæ alienari nequeunt. Hisce contraria sunt multa juris Romani decreta, quæ etiam crudelissima in servos sunt, multumque ab æquitate naturali abhorrentia; quæ religionis Christianæ mansuetudo una cum ipsa servitute perpetua abolevit.

Alia servitutis perpetuæ origo fuit belli calamitas. Populi olim omnes & aunc gentes quam-

plurimæ captivos in tristissimam redigunt vitæ conditionem, temere in semetipsas legem sancientes iniquissimam, atque mirum in modum conspirantes ad gravissimas contumelias & ærumnas, sibi forte aut posteris arcessendas. Cujus crudelitatis hoc principium est, quod liceat captivos occidere, & humanitatis sit, si vivere permittantur. Quod principium falsissimum est, uti patet ex iis, quæ de vindicatione & pœnis supra dicta sunt.

Deterior longe est istiusmodi servorum conditio, qui ob grave damnum a se datum, quod alia nequeunt pensare ratione; aut qui ob delictum atrocis, pœnæ nomine, ad perpetuas operas addicuntur. Neque tamen vel hi omnia amittunt jura: ea enim sola, quæ damno reparando inserviunt; quibusve imminutis ne similes in posterum injuriæ inferantur caveri poterit, ipsis adimenda. In sceleratissimos, quando ipsorum vitæ parcitur, postquam ad omnes a similibus delictis deterrendos publicas pœnas pertulerunt, non est ultra sæviendum, quum labores ipsis impositos non detrectant.

CAPUT TERTIUM.

De officiis hominum in statu civili, seu Jurisprudentia politica.

ARTICULUS PRIMUS.

De civitatum origine & causis, structura & summi imperii partibus.

CIVITAS est „hominum liberorum multitudo juris consensu & utilitatis communione so-

cista.,; Communem omnium utilitatem regiminis civilis finem esse inter omnes convenit & ad munendam cujusque libertatem, potius quam minuendam, institutum esse. Hincque manifeste abest a civili ratione omnia tyrannis seu arbitaria & despotica potestas: hoc non tantum populi omnes contendunt, sed & ipsi reges gloriantur se Dei loco constitutos in terris ob nullum alium finem, quam ad tuenda cujusque jura & communem procurandam felicitatem.

II. Homines esse ad societatem civilem natos colligimus ex eo, quod innumeris commodis frui non possint extra illum statum, & quod status naturæ incommoda quædam intolerabilia ad civilem cœtum eos quodammodo cogant.

Incommoda vero status naturæ tria præsertim sunt: *primum* quod in illo statu nulla sit *regula juris fixa & flecti nescia*, quam omnes admittant & ad quam omnium jura & actiones expendi possint. Nam etsi prima morum principia & immediatas conclusiones satis aperte declaret naturæ vox, tamen quamplurimæ sunt quæstiones circa bonorum proprietatem & mutuos contractus subobscuræ. Et præterea illæ etiam morum regulæ, quæ hominibus modestis & sapientibus satis obvix sunt, invidis & corruptis evidentes non videntur: hincque lites & jurgia innumera extitissent. *Secundum* est, quod in statu naturæ *arbiter & judex* nullus communis sit, qui absque gratia & cum autoritate dijudicet: cujus defectum cum quisque in eo statu, vel cupiditatibus & avaritia occæcatus, vel ulciscendi libidine abreptus, suppleat; hinc bella perpetua inter privatos, eorumque socios & amicos. *Tertium* est, quod nulla sit in illo statu *potentia* par exequendæ violentiæ; hinc injuriæ perpetuæ.

Commoda vero confederationis; præter communem legem, communem judicem, communem potentiam legis & sententiæ judicis executricem & ex his nascentem pacem & securitatem interiorem; sunt cultus religiosi major uniformitas & majestas, scientiæ omnes atque artes, commercia, securitas ab externis hostibus; aliaque innumera bona quæ statim occurrent ei, qui barbararum nationum statum contulerit cum earum statu, quæ sunt ad civilem cultum deductæ. Propter has rationes recte revocatur constitutio civilis ad legem naturæ; quæ etiam cum Dei lex sit, merito censentur etiam hoc sensu civitates *Dei ordinatione* constitutæ, & suprema potestas *divino jure* imperare.

III. Cum hanc habeant civitates confirmationem ex ratione, quæ civitates jam constitutas servare jubet, & ubi nondum sunt constitutæ, condere suadet, parum refert, quænam fuerit civitatum origo accidentalis seu occasio. Quibusdam originem sine dubio dederunt ambitioforum hominum artes & aperta violentia: male tamen in hoc fundamento poneretur legitima authoritas, quæ ex sola vi, quamdiu injusta est, nunquam poterit exurgere. Aliis originem dedit parentalis potestas, cum in opulentioris & potentioris patrisfamilias domum multi inopes aut omni adversus improbos præsidio carentes concederent: at quamvis patresfamilias aucta in immensum domo reges extiterint, nihilominus potestas regia a parentali maxime distat; neque ex ea directe jus supremæ potestatis derivari potest, quamvis illius imago & exempla quoddam sit. Aliarum causa extitit libera electio multitudinis, quæ admirata alicujus viri præclaras virtutes, bonitatem, justitiam, fortitudinem, sibi melius consulere non posse putavit, quam si illius regimini se, fortunasque suas committerent. Tandem plerisque absque dubio originem dedit familiarum confederatio, inita ad po-

tentioris alicujus familiæ coereendam licentiam, frangendamque potentiam.

IV. Civitas personæ unius rationem habet, cui jura competunt ab omni privatorum jure disjuncta; quin & obligationibus, quibus tenetur nemo privatus, adstringitur; rerumque omnium administrationem certis hominibus aut conciliis committit. Inter diversas istiusmodi civitates idem fere jus, eadem leges naturales, quæ inter singulos in primæva libertate, vigeant; eadem aut iis simillima sunt civitatum jura perfecta; eadem debentur mutuo officia humana; similis est pactorum obligatio; idem se suaque per vim defendendi jus; eadem denique inter se ratio est omnium civitatum, quæ non sub vicinæ cujuscumque ditione tenentur, siue eæ majores sint, siue minores; quocumque demum nomine vocentur, siue humili siue glorioso. Ideo facili nominum & personarum mutatione, *jus naturale privatum* fit jus fere omne *publicum*, cujus necessaria est obligatio. Est aliud jus publicum *voluntarium*, de quo alias.

Potestatis, quæ ad civitatem regendam exigitur, partes, aut *summi jura imperii*, sunt vel *majora*, vel *minora*. Majora intra civitatis fines exequenda, *immanentia* a quibusdam appellantur: quæ exteros respiciunt, *transseuntia* dicuntur. Prioris generis sunt imo. jus legum jubendarum, quibus civium actiones sunt regendæ & singulorum jura tuenda, legum naturalium habita semper ratione; ex quo natum est jus *civile*. 2do. Jus *exigendi tributa*, quæ prudens exegerit reipublicæ administratio; quod jus in priori continetur. *Tributa* dixerunt Romani, quæ a civibus persolvebantur, *vestigalia* quæ a provinciis subactis. Ex quibus omnibus, quæ ad principum familias sustinendas destinantur, *res fisci* dicuntur; quæ vero in reipublicæ usus impendenda sunt, ad *ærarium* dese-

runtur. In priores principibus electione nova creatis, jus est quasi *usufructuarius*; in regnis hæreditariis vero, jus regis idem fere quod *feudatarii*: neutris licet privatis suis debitis imperii successoribus onerare. *Ærarii* autem in reipublicæ usus administratio sola rectoribus quibusvis commissa intelligitur. 3tio. Jus legum exequendarum, quæ executiva dicitur potestas; jurisdictionem omnem continens ad lites dirimendas, & jus magistratus creandi & ministros ad rempublicam administrandam & tributa exigenda.

Jura *transseuntia* ad hæc reducuntur capita imo. *Jus belli*, quod in se omne belli gerendi arbitrium continet, in militibus conscribendis, ducibusque sive summis, sive inferioribus constituendis. 2do. *Jus foederum faciendorum*, cui connexum est jus legatos mittendi ad foedera, quæ aut pacem reducant aut commercia conservent, transigenda.

Ab his diversum est, *jus imperii eminens*, quo in casibus gravioribus & insolitis recte utuntur imperatores, invadentes ea civium jura, quæ libero quovis tempore, sunt iisdem sanctissime conservanda; quamdam, exempli causa, rei familiaris partem, aut operas cum summo conjunctas periculo exigentes, ultra quam alias præstare tenentur. Huic imperatorum juri respondent in statu naturæ insolita ea, quæ premente necessitate oriuntur jura.

Minora imperii jura hæc sunt; dignitates civiles tribuendi, nummos cudendi, nundinas feriasque permittendi, liberos sublata natalium infamia legitimos reddendi, universitates constituendi, ætatis veniam largiendi, poenas remittendi, debitoribus inducias dandi, & id genus alia.

V. Sum-

V. Summum in civitate imperium is homo aut plurium concilium habere censetur, qui majora jura, vel omnia, vel pleraque, suo arbitrato exequi potest: neque alterius, aut hominis, aut concilii, potestati ita subjicitur, ut ejus voluntate ipsius actus fieri possint irriti. Summam sæpe habet potestatem, qui non habet infinitam, nullisve limitibus circumscriptam; immo qui nec vel perpetuam; neque imperio successuros designare, aut leges, quibus civitas erat fundata, immutare potest. Summus ille erit imperator, cui præcipuæ civilis potestatis partes permittuntur, suo arbitrato intra certos fines in reipublicæ utilitatem exercendæ: qui neque alterius jussu, aut mandato subinde interposito, civitatem regit; cujusque actus, intra potestatis sibi permissæ fines, a nullius consensu vim fortiantur.

In omni civitate, summa alicubi reperitur potestas, quæ *majestas* dicitur: vel apud regem, vel senatum, vel populum. Neque eam imminuunt cum exteris inita fœdera, quamvis incommoda, nisi majora civitati ipsi adimant imperii jura, aut prohibeant, ne sui juris *persona*, quæ dicitur, *politica* maneat.

Si quidem pluribus civitatibus hoc quacumque de causa eveniat, ut uni concilio perpetuo, quarundam imperii partium concedatur administratio; illæ civitatum *systema* constituunt: quales ex noto apud antiquos exemplo, civitates dicuntur *Achæicæ*. In unam autem civitatem plures tum demum coalescere sententur & unam gerere personam, quum uni homini aut uni concilio, aut iisdem vel hominibus vel conciliis, permittuntur omnes potestatis partes majores administrandæ.

ARTICULUS SECUNDUS.

De variis civitatum formis.

CIVITATUM formæ aliæ simplices, aliæ mixtæ. Simplicium tres sunt.

Primo *monarchia*, ubi omnes imperii partes uni homini committuntur. Quæ vel est *absoluta* & interminata, quando scilicet unius prudentiæ tota permittitur reipublicæ administratio, nullis positis limitibus, præter eos quos exigunt politiæ omnis natura & fines: vel est *terminata*, ubi imperium monarchæ circumscribitur certis terminis, per ipsas leges, quibus civitas fundatur seu per ipsam civitatis constitutionem. Utriusque generis monarchæ vel jure hæreditario succedunt, vel a populo creantur: idque vel in perpetui imperii jus, vel temporarii.

Secundo *aristocratia*, ubi concilio *optimatum* imperii omnes partes permittuntur. Quæ etiam vel est *absoluta* & infinita; vel *terminata* & lege circumscripta: *hæreditaria* aut creationibus novis reficienda: *perpetua* aut *temporaria*. In hac temporaria, pro certo tempore suffragii jure gaudent senatores; quo peracto sufficiuntur in eorum locum alii: quod si populi suffragiis fiat, & quisque civis ad petitionem æquo jure admittatur, concilium videtur *democraticum*: sin per cooptationem reficitur senatus; aut optimatibus solis petere liceat; erit *aristocraticum*. Si ex censu majori petendi jus oriatur, proprie *oligarchicum* dicitur; aut ubi agrorum quorundam domini, eo ipso sunt senatores. Ubi vero hi soli, qui honoribus functi gratiam fidemque consecuti sunt, creari possunt; *excellens* quædam *aristocratia* aut *politia* dicitur.

Tertio *democratia* est, ubi omnes imperii partes permittuntur concilio ex omnibus civibus, aut honestioribus ad rempublicam procurandam delegatis conflato. Conciliorum popularium diversa sunt genera. Comitibus *curiatis* & *centuriatis* duorum exhibent exempla in republica Romana. In illis suffragii pari jure utebantur cives omnes; in his pro ratione census; quæ idcirco dicebantur *timo-cratice*. Sorte etiam apud quosdam populos definiiebatur, quibus dandum esset in comitiis suffragii jus. Apud alios ex tribubus & curiis diversis, quibus distinctus fuerat populus, eligebantur ad rem communem gerendam delegati, qui concilium constituerent populare.

Concilium autem omne id voluisse censetur, quod pluribus placuit; nisi lege aut decreto quodam cautum sit, quota concilii pars rerum publicarum administrationi sit necessaria. Præcavenda etiam fallacia satis nota, semperque metuenda, ubi quæstio tripartita vel quadripartita decidenda est: quod scilicet incidere possit, ut eam sententiam, quæ longe pluribus displicet, comprobent tamen plures, quam qui reliquarum unam ullam: quod fiet quæstione vel ad bimestris duas reducta; vel membro uno aut altero, suffragiis de eo prius latis, excluso. Hoc etiam in magistratibus, ubi plures sunt petitores, creandis observandum. Leges hæ in democratia, quæ spectant jus suffragii & modum ferendi suffragia, sunt fundamentales, haud minus, quam quæ in monarchia successionem ad imperium definiunt.

Mixtarum formarum ingens est numerus, prout variæ imperii partes vel regi & senatui, vel regi & concilio populari, vel senatui & concilio populari, vel simul omnibus tribus permittuntur. In hisce civitatibus intervenire debet aliquis *impe-*

rii nexus, ne administrationis partes in omnia contraria abire possint: ne scilicet rex inconsulto aut invito concilio vel senatorio vel populari, quidquam gravius moliri queat; nec concilia, rege inconsulto, vel invito; neve unum concilium, altero invito.

II. Ut felix sit reipublicæ status, quatuor hisce in omni politia prospiciendum; ut scilicet imperatoribus adsit *prudencia* optima quæque prospiciens; deinde ut adsit *fides*, communi consulens prosperitati; tum ut conservetur *concordia*; denique ut reipublicæ negotia & *celeriter* & *secreto* possint expediri. Ubi de his satis est cautum, non melius communi civitatum prosperitati per politiam consuli poterit: eritque illa politix forma præstantior, quæ horum quatuor spem majorem dabit.

Monarchia hæreditaria has habet opportunitates; quod civitatis concordix, quod summum bonum est, consulat; & per eam secreto & expedite res geri possint: in monarchia electiva fortasse de regis prudentia melius cavetur, non item de fide; & hujusmodi rege defuncto, seditionibus bellicisque civilibus, hoc est, malis maximis janua patebit.

In simplicioribus aristocratiis hæreditariis de senatorum prudentia raro, de fide nunquam satis cautum est, neque quidem de concordia, aut expedita & arcana reipublicæ administratione; inter senatores ad id munus electos, melius de prudentia & fide, parum vero de concordia, aut negotiis celeriter & secreto gerendis caveri poterit. Quo numerosior fuerit aristocratia & ad democratiam accedens, eo felicior.

In concilio populari *fides* semper vigebit & tum demum *prudencia*, ubi vel censui respondet

jus suffragii, vel concilium ex honestioribus paucis a populo delegatis constat. Neque tamen inter hos speranda concordia aut expedita & arcana reipublicæ administratio. In hujusmodi conciliis per tabellas optime feruntur suffragia: sic enim non metuendæ erunt potentiorum offensiones, neque suffragia largitionibus corrumpere in promptu erit. Atque licet, pudore sublato, locus sit gratiæ, odio & invidiæ; his tamen rarius, nisi ob justam causam, populi pars major incitabitur. Sin autem fors aliqua ex parte immisceatur, omnis excludi poterit largitio; gratiæque, odio aut invidiæ grassanti sæpe obstruetur iter. Sola tamen forte res decidere graviores, aut magistratus, delegatosve designare, parum erit tutum; quum forti nulla sit prudentia, rerumque judicium.

Inter formas mixtas perfectissima habetur ea, quæ tres simplices complectitur. In omnibus rebus humanis sunt mixta commodis incommoda; at subductis utrinque omnibus, sunt tum ratione, tum experientia magis confirmatæ monarchiæ, supra omnes alias formas, opportunitates: neque magna imperia aliter administrari possunt.

ARTICULUS TERTIUS.

De imperantium in legibus condendis & jurisdictione muneribus, atque officiis civium erga imperantes.

INTER imperii jura immanentia est legum jubendarum & administrandarum potestas.

Ante omnia fovenda est omni arte & industria sincera in Deum pietas: hæc continet felicitatem

cujusque privatam, alias omnes virtutes fovet, immo sine ea nulla vigeant officia vel naturalia vel civilia.

Deinde cum omnis civitas instituta sit, ut a corporibus & a possessionibus injuriæ absint; & commodissime vivi possit, sub legum & magistratum imperio: manifestum est, omnem legem spectare debere totius communitatis utilitatem; legibusque ea omnia sancienda esse, quæ communi inserviunt prosperitati. Ideoque legibus civilibus imprimis sancienda & confirmanda sunt justitiæ officia, de quibus supra; eaque omnia definienda, quæ lege naturali non satis definiuntur; ac de negotiis & actionibus formulæ constituendæ ad fraudes præcavendas aptissimæ.

Demum post justitiam nulla res magis civitati necessaria est quam temperantia, qua non solum libidines corporis voluptatem respicientes cohibentur, verum omnis luxuria, sumptusque nimii in vitæ ornatum & splendorem erogandi. Hæc pestis florentissimas civitates, in quibus omnia efficit venalia, pessumdedit; quippe luxuria cum facultatum sit prodiga, homines facit rerum plurimarum indigentes & avidos, atque ad officia, quæ patriæ aut amicis debentur, quum voluptati repugnant, relinquenda proclives: cives etiam ad patriam vel tyranno vel hosti prodendam incitabit; si quando ea ratione opes in luxum profundendas sibi comparare possint. Luxuriosis enim omnia venalia. Præterea serpere solet ab optimatibus ad plebeios, atque ipsos opifices; quorum operæ idcirco carius sunt emendæ. Merces igitur nostratum, pretio surto, cæteri non sunt coempturi, quum vilius veneant, quæ in civitatibus aliis, ubi vigent sobrietas & temperantia, conficiuntur.

Fovenda quoque est legibus diligentia & industria, ex qua sola ferme pendent civitatis cujus-

que opes & potentia: fovenda est agricultura, ne quid ad populum alendum, de civitatis opibus decedat; utque fruges suppetant & frumentum exteris vendendum; nostratibusque materies omnis, in qua elaborent opifices; quæ alioqui ab aliis esset emenda. Fovendæ pariter omnes artes & simpliciores & elegantiores, ne exterorum operis & opificiis emendis civitatis opes dilabantur. Exercenda etiam mercatura & piscatus, ubi ejusdem est copia; quin & mercibus, sive nostris sive alienis, vehendis construendæ naves; artes nauticæ addiscendæ, quæ & divitiis augendis inserviunt & civitati in bello protegendæ. Cavebunt leges, ne hisce omnibus suis desit honos & præmium. Fovendæ & scientiæ & litteræ humaniores, quæ quantum ad mansuetudinem morum & humanitatem conferant, atque augendam apud cæteras nationes ac posteros gentis gloriam, dici non potest.

Tandem fovenda est legibus civium fortitudo & omnis militaris scientia, efficiendumque, ut quantum fieri poterit plures ex plebe armis ferendis sint assueti & inter nobiles rei bellicæ habeant scientiam, ut deleto uno exercitu non deficiat alter, aut deletis imperatoribus, plures præsto sint eidem muneri aptissimi.

Sunt ad hæc omnia præstanda necessariæ leges, per quas imponantur tributa; quæ si majora non sunt quam civitatis tutela & optima conservatio exigit, justissimo innituntur fundamento: tributa autem nisi instituto civium censu æqua ratione imponari nequeunt.

II. Executivæ potestatis officia sunt: imo. legum accuratæ executioni invigilare. Sed quoniam summum jus est summa injuria, id fiet cum æquitatē: est enim æquitas legis correctio & emenda.

datio, ubi verba legum causis non sunt adæquata, seu magis vel minus quam par est universalia. Poterit etiam executiva potestas a legis sanctione aut etiam præcepto dispensare: modo tali dispensatione communi consulatur utilitati, legumque conservetur vis & majestas. At a præcepti justici vinculo immunitas ægerrime concedenda. 2do. Cavebit executiva potestas, ut ii rectores præficiantur populo ad jurisdictionem vel militiæ ad belligerandum, qui prudentia, fide & fortitudine excellunt. 3tio. Civibus & militibus præmia atque pœnas juste distribuet. Commune est legum civilium præmium frui omni jure & beneficiis civium: at alia quibusdam propria sunt præmia; honores, dignitates, divitiæ. Honor alius est naturalis, alius civilis. *Naturalis* est aliorum bona de nobis ob præstantiam nostram opinio. Honores *civiles* sunt, ea cultus & observantiæ indicia quæ viris claris ex legum præscripto exhibentur. *Existimatio* autem *simplex*, sive viri innocui & hominum societate non indigni fama, nemini a reipublicæ rectoribus indicta causa est eripienda. *Existimatio eximia*, quæ a quibusdam *intensiva* dicitur, a nemine jure pleno exigere potest: nemo enim ad alterius voluntatem judicare aut magni eos æstimare potest in quibus non cernit virtutes eximias. De externis vero honoris indicis, ut de omni jure quod res externas spectat, eorum est definire qui reipublicæ præsumunt & eorum officium est eosdem honores civiles justis tantum de causis largiri: alias non solum injusti sunt, sed honores ipsi vilescunt,

Pœna omnes hæc spectant, ut, improbis earum metu ab injuriis absterritis, cæteri tuto vitam degant: *castigatio*, ad ejus simul qui delictum admisserat utilitatem pertinet: *damni reparatio*, læsi commoda spectat. Imo. Non ex odio aut ira, neque ex ea indignatione quam in proborum animis

excitat delicti turpitudine, pœnæ sunt præcipue irrogandæ; sed ex communis potius utilitatis conservandæ studio & innocuorum cura. Unica igitur pœnarum mensura non est ipsa delicti turpitudine (cujus æstimandæ rationem supra exposuimus) sed communis potius omnium utilitas ex pœnis oritura. Impunita igitur & inulta recte manent delicta quædam turpissima. Contra, ea quæ non adeo magnam ingenii pravitatem produunt, gravioribus suppliciis recte coercentur, si aliter salva nequit esse civitas: ingratis & inhumanis nulla irrogatur pœna: severius puniuntur, qui majestatis crimen, licet sub fallaci juris specie, admiserunt: severius etiam puniuntur scelera quæ sunt in civitate frequentiora, aut ad quæ facilitas perpetrandi allicere possit. Quo minus naturaliter tuti sunt ex aliqua parte cives, eo lege magis custodiendi: sic severiores sunt leges aliquæ contra furta nocturna, quam diurna; quia lex quodammodo pro civibus excubias agit. 2do. Absit a judiciis omnis personarum acceptio, quæ respicit fontium necessitudines, aut facinorum adjuncta & qualitates eas, quæ neque turpitudinem delicti, neque pœnæ sensum, communemve utilitatem efficiunt. At si horum quodvis afficiant hominum vel facinorum qualitates vel adjuncta, ea omnino spectanda. Unde, cæteris paribus, pro reorum censu augendæ sunt pœnæ pecuniariæ; & pro corporis robore, pœnæ quæ corpore luuntur; pœnæ contra cum infamia conjunctæ pro majori reorum dignitate sunt minuendæ. 3tio. Ob delictum alienum nemo pœnis est obnoxius: neque ob patrisfamilias delictum recte publicatur tota res familiaris: ex ea prius præstata omnia, quæ jure suo, natura, pactove constituto postulare possunt conjux & liberi & alii innoxii.

III. Civium adversus rectores suos hæc sunt officia. *Primo*, rectorum justis & legibus & imperiis parere tenentur, idque sanctissime. *Secundo*, quum quod imperatum est in imperantis continebatur potestate, civibus plerumque parendum est, quamvis non satis honeste & prudenter imperatum judicent: quod in bellicis præcipue patet imperiis. Si enim civibus permittatur de imperiis judicium; neque ipsis parendum foret, quoties mandata civitati parum commoda videntur, tolleretur omnis disciplina militaris, & in multitudinem solutam & inconditam exercitus converteretur. *Tertio*, hinc etiam efficitur, quod in iis rebus, quæ imperantium arbitrio permittuntur, cives recte, immo honeste, ea imperia exequi possunt & etiam debent, quæ imperatoribus fædo vertenda sunt vitio; quum ruptis disciplinæ vinculis, mala multo graviora plerumque sint metnenda, quam quæ ex imperatis peractis essent oritura. *Quarto*, nefaria & pestifera imperia, quibus divina majestas impie læditur aut ejus leges violantur, exequi non possunt cives; propterea quod obediendum sit Deo magis quam hominibus; tamen sedulo cavendum, ne temere iis de rebus judicent, neque illa recte detractabunt subditi, nisi omnis absit dubitatio.

ARTICULUS QUARTUS.

*De fæderativa potestatis juribus, limitibus
& regulis.*

BELLY, pacis & fœderum jura, ad fœderativam pertinent potestatem; transeuntia vulgo dicuntur, quia externos fere spectant.

De jure belli.

I. *Belli* jura præcipua supra satis explicavimus, ubi de privatorum bellis agebamus, monstratis eorum causis & terminis, quæ ferme omnia conveniunt bellis civitatum, quæ libertatis statum inter se conservant, qualem inter homines singulos ipsa natura constituit. Pauca igitur hic solummodo addemus.

Bellum aliud *solemnis* & justum est, quod eorum jussu, quorum summa est utrinque potestas, susceptum est. Aliud *civile*, quando inter ejusdem civitatis partes dimicatur. Quidam viri docti & graves sequentes jus Romanorum fœciale decreverunt bellum, ut justum sit, semper esse indicendum: quod sine dubio populo cultiore plerumque dignum est: nam cum per vim decertare præter naturam sit, boni principis est palam facere se alia ratione jura sua tueri aut prosequi non potuisse. At ab eo, qui se contra vim defendit illatam, haud necessario bellum prius indicitur; neque quidem semper ab eo qui vim infert: quoties scilicet res subito est gerenda, neque bellum prius indici poterat nisi omissa rei bene gerendæ occasione commodissima.

Belli jura vel eos inter quos bellum geritur, vel vicinos neutri parti se adjicientes spectant. Generatim „quæ recta ratio monstrat in communem utilitatem necessario esse observanda, „ ea dicuntur *juris esse publici & necessarii*. „ Quæ vero in morem vetustas gentium consensu & approbatione perduxit, „ ea sunt *juris gentium voluntarii*. Hæc aliis moribus mutari, aut significatione prius facta ab uno belligerantum tolli possunt.

II. Quæ belli causæ sunt justæ ex dictis supra patet. Generatim in bellis publicis ædem sunt pe-

tendi fines & eadem justa initia, sive *termini a quo & ad quem*, quæ in bellis privatis.

Primo. Tenentur gentes pace utentes, cives suos omnes a latrociniiis aut injuriis quibuslibet, vicinis inferendis, coercere: aut si quem vicinæ gentis civem læserint, eos cogere, ut damnum a se datum reparent. De civibus loquimur, qui non prædonum more vitam exuere civilem.

Secundo. Rebus repetitis neque redditis, civitas læsa jure bellum movet; res suas aut civium suorum, apud hostem detentas, jure occupat: cuius si non sit copia, damni pensationem ab iis qui damnum dederant, vel ab ipsa exigit civitate, quæ eos defendendo, iisve receptum præbendo, in se crimen derivavit. Hæc omnia multo magis, si publico consilio injuria fuit illata.

Tertio. Ubi civitatis iniquæ bona publica occupandi deest copia; civium hostilium bona privata, civitas læsa jure occupabit, donec omne damnum ab injuria ortum sit pensatum. Quum enim in civium omnium utilitatem civitas fuit constituta, civilisque imperantibus tributa potestas; tenentur cives ea præstare damna, quæ ex eo orta sunt præsidio, quod utilitatis suæ causa sibi adsciverunt imperantes; ut si civitatum rectores, prædones protegendo, eos ad injurias inferendas incitant.

Quarto. Qui vero cives insontes damna hæc ex causa publica perferunt, jure a suis imperatoribus hoc exigunt, ut publice hæc ipsis præstentur, aut ex eorum bonis qui sua culpa damnis causas præbuerunt. Æquius quidem foret & facilius, si civium hostilium bona capta pignoris in modum detinerentur, donec læsæ civitati aliunde fieret compensatio; eaque publice facta, tum demum sua privatis restituerentur; mos tamen invaluit diversus:

captæ res mobiles dominos omnino mutasse censentur, ubi primum in hostium delatæ præsidia, vel ei qui eas ceperat, vel civitati fuerint adjudicatæ; ita ut postea receptæ, a priori domino postliminii jure vindicari nequeant: neque ulli in posterum vindiciarum liti pateant, postquam specioso quovis titulo acquisitæ, intra civitatis non hostilis fines pervenerunt.

III. Quæ civitates medias, neutri bellantium palam faventes, spectant jura, breviter attingemus.

Primo. Vicina quævis civitas, de auxiliis alterutri præbendis fœdere nullo devincta, vicinorum bellis neque invita implicari, neque ex iis damna pati debet.

Secundo. Si fœdere de auxiliis mittendis utrique adstringatur media civitas; vel neutri mittenda auxilia, vel si malit, illi cujus causa sibi justa videtur; & tum demum bello se immiscebit. Istiusmodi enim fœdera tunc modo obligant, quum bello subest causa justa; neque paciscentium quemquam ad bellum iis, quibus priore fœdere publico devincti erant, inferendum astringunt.

Tertio. Res mobiles ab utraque parte captas & adjudicatas, jure emit aut alio quovis titulo legitimo sibi comparat civitas media; neque eas domini priores jure vindicabunt. Ad mediam civitatem ejusque cives non attinet judicare, quo jure res captæ fuerant. Sæpenumero ne vel norunt, quod istæ res venales prædæ pars fuerant.

Quarto. Rerum immobilium alia longe ratio: eas civitati sibi non inimicæ fuisse ereptas, mediam civitatem latere nequit: sua autem emptione domini prioris jus, ad eas per vim recipiendas, præcludere-

tur. Quæ quidem urbi cuivis, castello aut prædio, debebantur a vicinis servitutes reales, aut pensiones annuæ, illæ novo possessori postulanti jure præstentur: idque denegare tacitum in se haberet contra causam ejus judicium: quæque hujusmodi novo possessori præstita fuerint, ea antiquus dominus, rebus suis immobilibus receptis, repetere nequit. Nullo tamen jure novus possessor, nisi bello finito, ipsas servitutes in perpetuum abolere, aut sortem debitam remittere potest, ita ut domini prioris, rebus suis receptis, jus tollatur.

Quinto. Quidquid eorum, qui bellum gerunt, uni, ex civitate media concessum fuerit, idem alteri concedendum; siue uni concesserit, ut milites ex suis civibus conscribat; siue copias suas militares eidem conducendas præbuerit; siue armis militaribus aut commearibus supportatis adjuverit; ea omnia alteri etiam facienda. Arma quidem hostium alterutri vendere, aut commeatum etiam in urbem aliquam aut regionem armis obsessam invehere, civitatibus mediis negatur, nisi bello se immiscere velint.

Sexto. Civitas media nequiquam prohibenda, ne cum earum utraque, quæ bellum inter se gerunt, commercia exercent, nisi forte armis & appatu bellico invehendo. Utrique naves oneratas locare & ex earum mercibus vehendis justum sibi lucrum captare potest. Quod cum fit, hostium merces, non vero ipsæ civitatis mediæ naves, jure capi possunt & publicari. Civitas etiam media eorum naves, inter quos bellum geritur, ad merces suas vehendas conducere potest: quæ naves si ab hoste capiantur, jure publicantur; non vero mediæ civitatis merces. Neque pignoris jus quodvis aut hypothecæ, in res captas olim constitutum, amittit civitas media.

Septimo. Merito etiam receptum est, ut neutri, intra mediæ civitatis fines, hostibus suis vim inferre liceat, homines ipsos eorumve naves aut merces capiendo aut perdendo. Porrigi autem censentur civitatis cujusque fines, non solum ad portus, sed etiam ad maris lînus intra agros ejus recedentes & littora, partesque maris propinquiores, unde aut ipsi ab hostibus aut hostes ab ipsis, tormentis bellicis lædi possint. Si enim bellantibus intra mediæ civitatis fines sibi invicem vim inferre liceret; bellum alienum in civitatem mediam, non sine plurimis incommodis & periculis, transferretur: omniaque interea cum bellantium utroque commercia penitus tollerentur.

Octavo. Quod ad perfugas attinet: bellantium neutri permittitur, ut intra mediæ civitatis fines, imperium aut jurisdictionem cum vi conjunctam in cives proprios exerceat, nisi potestate prius a media civitate impetrata. Homines quidem atrociorum scelerum rei, minime in media civitate protegendi; sed capti, suis ad supplicium sunt tradendi. Qui vero milites ab utraque ad mediam confugerint civitatem, aut qui religionis ergo, aut ob similitudines civiles patria sunt profugi; de iis invaluit mos, idemque humanissimus, ut tutum in omni civitate vicina receptum habeant & protegantur; dummodo nihil hostile contra suæ civitatis rectores illis moliantur.

De fœderibus & legatis.

I. *Bella fœderum* ope plerumque componuntur; quorum jura præcipua de singulorum pactis agendum supra docuimus. In fœderibus vero pacem reducentibus, vis & metus exceptioni vix est locus: alioquin controversiæ veteres, quæ bellis causam dederant, semper renasci possent. Valebis

tamen ea exceptio, quoties illata fuerit vis aperte iniquissima, nulla juris specie innixa, aut ubi pacis leges impostæ ab omni æquitate & humanitate abhorrent. Quod ubi evenerit ad arbitros provocare licebit: parte vero altera id detrectante, non aliud perfugium restabit, quam ut utraque pro se judicet, quantumque fieri potest, sibi consulat.

Fœdera sunt vel *realia*, vel *personalia*, hæc rarius ineuntur & ipsos civitatum rectores præcipue spectant, ac cum illis intereunt: *realia* populum spectant, qui sensu quodam immortalis dici potest. Sunt etiam fœdera vel *æqualia* vel *inæqualia*: nec omnia fœdera inæqualia populi majestatem immittunt, nisi auferant majora imperii jura, efficiantque ut civitatis persona politica sui juris non sit.

Ad fœdera firmanda dabantur olim *obsides*. Quis mos ideo exolevisse videtur, quod haud sine summa morum sævitiis & immanitate, obsides immeriti durius tractari poterant, ubi suæ civitatis perfidia violatum esset fœdus.

II. In fœderibus faciendis adhibentur legati aut internuntii, qui omnes quibuscumque nominibus sint insignes, eodem utuntur jure naturali, quum ad liberæ civitatis negotia obeunda veniunt. Legatos sanctos habendos antea dictum. Jure etiam postulant, ut apud eos, ad quos mittuntur, mandata exponant: ut etiam iis petentibus ibidem commorari concedatur, humanitas quidem suaderet; pleno tamen jure non est postulandum, cum legati præsertim solertiores speculatorum munere sæpius fungi soleant; dumque commorantur, eo solo protegentur jure *naturali* & *necessario*, quo & inquilini.

Jure

Jure autem *publico & voluntario* plurimas habent immunitates & beneficia, & ipsi legati, & omnis eorum comitatus necessarius. Quæ omnia tamen, vicinis mature præmonitis, civitas quævis sine injuria immutare poterit.

Primo, hoc imprimis receptum, quod legatus in forum alienum non sit vocandus, eidemque, cui antea, jurisdictioni obnoxius sit. Quod hoc consilio institutum videtur, quod quo vigilantius munere suo fungitur legatus, eo magis civitatis ubi commoratur populo suspectus erit & invisus; ideoque si illic causam dicere cogeretur, metus esset, ne coram judicibus minus æquis agendum foret. Sibi caveant igitur isti cives, neque cum legato inter ipsos commorante, quem in jus vocare nequeunt, contractus ineant: at si quid gravius admiserit legatus, domum est remittendus, bellumque, si opus fuerit, regi populove a quo missus fuerat, indicendum, nisi illi irrogentur pœnæ aut omne a se illatum damnum præstare cogatur. Ubi quidem mercaturæ se immiscuit legatus, merces civitati ubi commoratur subjiciuntur, nisi legationi obeundæ sint necessariae.

Secundo, legato ipsiusque comitibus necessariis, (quorum numerum & nomina rogatus exhibere tenetur) asyllum præstat ipse domus. Magistratum tamen ibidem in cives suos, aut inquilinos alios, potestatem imminuere nequit, iisdem etiam præstando asyllum. Quantum autem cum legato admittendus sit comitatus, civitatis ubi commoratus est judicio permittendum.

Tertio, legato in suos jus idem est quod patrifamilias, aut quantum in eorum litibus privatis ipsi sua dederat civitas: supplicii vero gravioris suis infligendi jus, nisi civitatis ubi commoratur per-

missu, sibi arrogare nequit legatus, nec ipse quidem rex in aliena civitate degens.

Quarto, quamvis legatos pænis plectere nullus possit, licet tamen cuique vim vi repellere.

Quinto, exulem quempiam aut perfugam facinorosum legatum accipere, nulla tenetur civitas; eum tamen jure neque in vincula conjiciet, neque ad supplicium detinebit.

Sexto, quales legatis honores sint deferendi, & quinam præstantiores habendi, solis civitatum pactis est definiendum.

De dissolutione vinculi civilis & reipublicæ interitu.

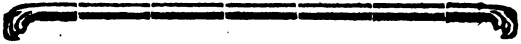
I. De civili vinculo solvendo hæc breviter monenda: *primo*, civilem nexum perpetuo solvi exilio, non vero temporario, neque relegatione quamvis perpetua: *secundo*, nemini jus esse plenum, civitatem suam ipsa inconsulta deferendi, nisi legibus permittatur: *tertio*, ubi per vim externam vel factionem contra legitimam auctoritatem præpotentem immutata fuerit reipublicæ forma, civibus dissentientibus salutis suæ alibi gentium melius consulere licebit: *quarto*, in melius mutata reipublica, eam nulla juris specie cives deferere possunt: *quinto*, utcumque ab ipsius civibus immutetur reipublicæ forma, manent omnia cum externis inita fœdera *realia*.

II. De civitatum interitu hæc vera videntur. *Primo*, civitate penitus devicta, civibus quibusvis, provinciis item, sibi quantum possunt prospicere licet; sive alii se adjungere velint civitati, sive novam sibi in provincia constituere. Civium quidem est pro patria omnia subire pericula, neque

temere de ejus salute spem deponere, si tamen sat patriæ sit datum, neque tamen defendi possit, jure, qua ratione possunt, sibi suisque prospiciunt. *Secundo*, si quo casu insperato reviviscat civitas, quæ aliquamdiu extincta jacebat, ei se adungere tenentur cives omnes & provinciæ, nisi interea novo atque æquo fœdere teneantur. Quæ autem fœdera a civibus dissipatis aut a provinciis, bona fide, dum antiqua civitas extincta fuit, cum exteris inita sunt, eorum firma manebit obligatio. *Tertio*, quæ diu deleta fuit civitas, civitati victricis in provinciæ modum subjecta, omnia amisit in cives profugos aut provincias suas jura. Neque si in iisdem finibus, qui in civitate antiqua occupabantur, nova constituatur, ea prioris jura sibi arrogare poterit. Diversæ sæpe civitates populique, temporibus diversis, eosdem occupant agros; agrisque mutatis, eadem manet civitas; immo cum vel nullos prorsus habeat.

Manente civitate unus omnium debet esse animus, omnia pro patria & facere & pati, quæ antiquissimæ sanctissimæque civitatis, qua continetur universum humanum genus, cujusque rector & parens est Deus, legibus non adversantur. „Cari sunt liberi, cari conjuges, parentes, propinqui, amici, familiares; omnes tamen omnium caritates patria una complexa est, pro qua vir bonus non dubitabit mortem oppetere, si ei sit profuturus.„

F I N I S.

APPENDIX.

(Dissertationes sequentes cum comparatæ sint ad viam parandam, muniendamque ad defensionem revelatæ religionis, occupare fortasse deberent initium secundi voluminis, ut omnia ad revelatam religionem pertinentia eodem comprehenderentur; at easdem in hunc locum conjicere cogit istius voluminis nimia magnitudo.)

DISSERTATIO PRIMA.

De imperfectione & obscuritate legis naturalis, & de revelationis possibilitate, utilitate & necessitate.

LEGEM naturalem hactenus defendimus; illam naturæ nostræ congruentem, diffusam in omnes, a Deo authore divinam, immo in rerum positam naturis immutabilem esse & sempiternam, eandemque sanctione præmiorum & pœnarum, tum in hac, tum in futura vita, confirmatam esse probavimus. Deinde philosophia duce illius tabulas evolvimus & varia erga Deum, erga nosmetipsos, erga alios homines officia descripsimus. Vicimus, puto, quos habuimus adversarios, Scepticos, Epicureos, Hobbianos, Spinosianos, cæterosque omnes, qui boni & mali discrimen non natura sed opinione dijudicari docuerunt; aut qui Dei in creaturas racionales me-

rale imperium negaverunt; aut qui censoris & judicis æqui in remunerando & puniendo personam tribuere Deo recusarunt. At ne in commendanda, illustrandaque naturæ lege nimium tribuisse rationi credamur; aut videamur obliti multorum & maximorum beneficiorum, quæ humano generi attulit divinum revelationis munus, nunc justissima instituenda venit rationis & naturæ humanæ in hac, qua versamur, pravitate accusatio. Cui nostro consilio novi obstitunt hostes; Deistæ nempe, quorum alia pugnandi ratio, diversum armorum genus. Nostri siquidem, quas contra superiores retulimus, victoriis, quasi suis successibus superbiunt, propriisque nos aggrediuntur armis: causam naturalis religionis a nobis jam aliqua ex parte desertam sustinent, nosque ignaviæ arguunt & inconstantiæ, quod relicta hac simplicissima atque excellentissima vitæ regula vanarum religionum defensionem suscipiamus. Legem hanc naturæ perfectam esse clamitant; esse illam divini throni assistricem sapientiam, nobis communicatam; ejus tabulas omnium hominum mentibus exhiberi integras, atque in tam perspicua luce, ut *qui percurrit, legerit eas*; ita esse easdem immutabiles, ut alia nulla præcepta illis adjici possint ex positiva Dei institutione: proindeque revelatas leges hoc ipso non solum inutiles esse & supervacaneas, sed omnino impossibiles. Hæc placita præsertim exposita & confirmata sunt ab autore libri, cui titulus est, *Christiana religio mundi æqualis*, cujus pressit vestigia scriptor libri non ita pridem in hac urbe editi, qui inscribitur *les mœurs*. Omnis dictorum librorum doctrina, quantum ad rem nostram præsentem pertinet, ad tres sequentes propositiones commode revocari potest. *Prima* est: lex naturæ tam perfecta est, ejusque præcepta omnia tam evidentia & omnibus etiam rudibus sunt obvia, ut ad instituendam recte vitam, omnis revelatio inutilis & supervacanea sit, & solummodo ad procreandas lites

accommodata : adeoque revelatio, quamvis efflet solummodo promulgatio externa ipsius legis naturalis, est Deo indigna. *Secunda* est: lex naturæ tam perfecta atque integra est, ut per illam unicuique hominum innotescant omnia officiorum suorum principia; ita ut revelatione nihil doceri possint, in rebus ad religionem & mores pertinentibus, quod ratione non assequantur. Unde sequitur quodcumque supra rationem est, idem esse contra rationem; neque ullis posse homines devinciari officiis, nisi quæ ex præsentis suæ conditionis consideratione ratio detegere valeat. *Tertia* est: lex naturæ ita est completa & immutabilis, ut illius præceptis nulla adjici possint mandata *positiva*, quæ omnia sunt contraria bono publico & divina constantia indigna; ex qua sequitur religionem, tum Christianam, tum Judaicam, quæ abundant præceptis positivis, divinas esse non posse & hominibus esse perniciosas (a). Quas propositiones tri-

(a) Eandem doctrinam secutus est autor libri, qui inscribitur *Emile* seu *de Educatione*. Docet tom. 3. pag. 130. 132. præter religionem naturalem, nullam aliam revelatam seu necessariam, seu utilem esse; Deum omnia ad religionem & bonam vitam spectantia offerre omnium hominum oculis, conscientiæ, judicio; per revelationem nihil hominibus innotescere posse ad gloriam Dei & hominum utilitatem, seu publicam, seu privatam pertinens, quod lex naturalis non præscribat; nullamque virtutem ex *supernaturali cultu* posse oriri quod ex cultu naturali non consequatur; ideo omnem revelationem, quæ religioni naturali esset superaddita, supervacaneam esse & inutilem. — Docet pag. 177. naturam librum quemdam esse oculis omnium patentem & omnibus intellectu facilem, in quo quisque etiam extra societatem humanam in insula deserta positus, facile per facultates solas naturales omnia ad cultum Deo debitum & proximi amorem spectantia legere potest, ita ut quidquid præterea docere queant homines, illud fini huic assequendo nihil profit; non cerni revelationis utilitatem; Deum, quæ ab hominibus exigit, non docere per alterius hominis ministerium, sed ea cuique *interius* revelare & cordi unicuique inscribere; ideo pro-

bus articulis refellemus. In primo statuemus legem naturalem, qualis inest in plerisque aut etiam in

mulgationem externam ipsius legis naturalis nullam habere posse utilitatem. — Docet p. 133. 134. non opus esse revelatione, ut homines eum discant modum, quo Deus coli vult, nullamque esse probationem, quæ ad id adstruendum affertur, petitam ex diversitate cultuum insulforum, quos varii instituerunt populi; sine tanta divinæ potentia molitione, id est, sine divina revelatione posse induci & servari uniformitatem cultus; nempe religionem a ritibus secernendam; hanc in intimo cordis cultu sitam esse, qui si sincerus sit, semper est uniformis, adeo ut nunquam nisi una fuisset religio, si quod singulis in pectoris recessu monet Deus, homines auscultassent; rituum autem seu cultus externi uniformitatem, si societati est necessaria, ad politiam civilem attingere, quæ sola sine revelatione illi instituendæ ac fovendæ sufficit; sed statim atque populorum animos subiit hæc cogitatio loquentem Deum esse inducendum, tunc ad uniuscujusque eorum arbitrium loquentem esse inductum, & quæ singulis illis placita fuere, hæc divinis dictis fuisse ab iis annumerata, *Ex censura sacrae fac. Par.*

Quanto sapientius decrevit alius ex eadem secta philosophus; pour la possibilité d'une révélation divine, l'homme dont il est question (le Deïste ou l'homme raisonnable) l'admettra sans difficulté. Il ne trouvera pas étonnant que la Divinité s'intéresse pour l'homme, qui est son ouvrage; que par ce même endroit elle mette en œuvre différens moyens pour le former & le perfectionner, tels que peuvent être les soins d'un père pour former & perfectionner ses enfans; qu'ayant placé l'homme au milieu d'une infinité d'objets différens, elle prenne soin de l'avertir ou de l'instruire de l'usage, qu'il en doit faire; que le laissant jouir de la vie si peu de jours, elle l'avertisse encore de ce, qui l'attend au-delà, suivant l'emploi qu'il aura fait de ce temps. L'homme que nous supposons conviendra non seulement de la possibilité de la chose, mais il pensera même qu'il seroit à souhaiter qu'elle fût: il comprendra que si l'intelligence, que l'homme a reçue, a besoin de quelque secours pour se développer, de quelqu'instruction venant de dehors, aucune ne pourroit être aussi avantageuse que celle

omnibus hominibus, nullo modo sufficere ad instituentos eos perfecte ad religionem & bonam vitam: ex quo consequetur, revelationem valde expectendam esse, quamvis nihil contineret nisi præcepta naturalia, & esset quædam promulgatio clarior ipsius legis naturæ. In *secundo* efficiemus legem naturalem, qualis per rationem evolvitur (a),

qui lui seroit dispensée par l'auteur de son être. Voilà déjà la possibilité & même l'utilité de la chose reconnue. Religion essentielle à l'homme. c. 7. p. 75.

(a) *Quatenus per rationem evolvitur.* Scilicet per legem naturalem philosophi, tum veteres, tum recentiores, & etiam theologi, non semper intelligunt illam legem seu præceptorum collectionem, quam cuique homini promulgat propria cujusque conscientia, quæ varia est & magis aut minus extenditur pro scientia cujusque: sed intelligunt legem illam principem, immutabilem & æternam, ideo naturalem dictam quia in immutabilibus rerum naturis & convenientiis posita est. Hanc Cicero post Platonem definivit *rationem summi Jovis natam simul cum mente divina*. Scholastici vulgo appellant legem æternam; at in communi sermone & apud omnes scriptores retinet sæpe nomen legis naturalis: v. g. ubi dicimus omnia præcepta legis naturalis non esse obvia cujusque hominis menti, absurdum esset intelligere per legem naturalem illam collectionem præceptorum quam cuique promulgat propria conscientia: intelligitur regula uniformis & flecti nescia, nec commensurata majori aut minori cujusque hominis scientiæ. Hæc lex cum complectatur omnes rerum convenientias & ex illis nascentia officia, evolvitur magis aut minus, magis etiam vel minus distincte, pro majore cujusque illustratione, seu interiori per rationem, seu exteriori per doctrinam; & illa etiam supernaturalis revelatio, quam continent libri nostri sacri, officiaque omnia *Christiana* ex illa pendentia, pertinent sine dubio ad illam legem naturalem, æternam & immutabilem. Cum Tindallus in libro modo memorato multis laudibus extulisset legem naturalem, nuncupassetque divini throni assistricem sapientiam, hanc notionem non repudiarunt, quotquot adversus eum pro revelatione scripserunt, præsertim vir doctissimus Conybeare nunc apud Anglicanos episcopus, sed monuerunt illam legem esse infinitam & soli

multo minus dici posse perfectam, eo sensu, quod per eam innotescant omnes seu Dei perfectiones, seu inter nos & Deum aliaque entia rationalia relationes; ex quo efficietur supernaturalem dispensationem, quæ nobis aperiat rerum ordinem rationi impervium, quæque nos supernaturalibus devinciat officiis, esse possibilem. In *tertio* conficiemus legem naturalem non esse illo sensu immutabilem, ut nulla præceptis naturalibus adjici possint mandata positiva, atque hæc præcepta positiva multiplicem habere utilitatem: quæ tria continebunt generalem defensionem religionis Christianæ, quæ non est tantum promulgatio legis naturæ, sed est essentialiter su-

Deo perfecte cognitam; ejus notitiam creaturis intelligentibus nonnisi per partes communicari, & pro spirituum majori aut minore perfectione majorem esse aut minorem ejus evolutionem; legem naturalem naturæ humanæ propriam esse illam divinæ sapientiæ partem cum hominibus communicatam, aut, ut verbis Ciceronis utar, esse *divinam rationem in hominis mente confirmatam & consecratam* &c. Si ergo in illa propositione tot doctorum virorum censuris famosa: *religio revelata neque est, neque esse potest alia a lege naturali magis evoluta: ponas a lege æterna magis evoluta*, quæ vox eundem habet sæpe sensum, carebit omni vitio, & episcopus Antiffiodorensis, qui multis verbis & erudite demonstravit omnes leges quascunque esse ex *lege æterna* derivatas, atque ejus evolutiones, invenietur ejusdem propositionis sic intellectæ veritatem demonstrasse: hanc observationem necessariam judicavimus, ne contra authoris mentem quibusdam ejus verbis falsus sensus affingatur. Vide legis divisiones supra allatas pag. 456. & prop. 2. de orig. legis nat. p. 525. & quæ modo dicemus de Christianæ religionis principiis & præceptis in articulo secundo hujus dissertationis. Ipse episcopus Antiffiodorensis de lege naturali hæc habet: *de tous les philosophes, du paganisme, Ciceron est celui qui a parlé d'une manière plus solide & plus lumineuse de la LOI NATURELLE. Cette loi, dit-il, est universelle, invariable, éternelle . . . l'univers entier lui est soumis, &c.* Nunquid non hic confunditur *lex naturalis* cum *lege æterna*?

pernaturalis institutio, officia imponens supernaturalia, vires præbens supernaturales, & ad finem ducens supernaturalem; quæque confirmata est legibus positivis, aptis ad honorificentissimum Dei cultum, hominumque sanctificationem.

ARTICULUS PRIMUS.

De summa utilitate revelationis, quatenus est externa promulgatio legis naturæ.

PER legem naturalem, quo nomine hic intelligimus legem *rationis*, vel intelligitur ratio cujusque hominis propria, seu illa collectio præceptorum, quam apud quemque promulgat propria sua conscientia, aut quam sibi proprio Marte potest conficere; & hæc est accuratissima notio legis *rationis*, quæ cuique non est lex, nisi quatenus facultatibus naturalibus, & communi institutione innotescit, aut cum morali diligentia innotescere potest: vel intelligitur per legem *rationis*, ratio exulta philosophorum excellentissimorum, seu ratio quasi communis generis humani, id est, ea collectio præceptorum, quæ in variis ætatibus a diversis philosophis inventa, videtur posse, doctrina & institutione, aliorum hominum animis inculcari. Negamus legem *rationis* ullo sensu perfectam esse, ut summa non sit & semper fuerit revelationis utilitas, & homines in summa non sint ejus *indigentia*.

PROPOSITIO PRIMA.

Lex naturalis, quatenus per rationem cuique hominum innotescit, non est par & sufficiens ad eos

instituentos perfecte ad religionem & bonam vitam, ita ut inutilis censei possit revelatio.

PROBATIO.

LEGIS cujusque duplex pars est, *præceptum*, quo indicatur quid faciendum sit, omittendumve; & *sanctio*, qua imponitur necessitas moralis paren- di præcepto; in lege perfecta, utraque pars per- fecta esse debet, & ratio cujusque hominis lex perfecta dici nequit, nisi clare de rebus ad religio- nem & mores pertinentibus, saltem gravioribus, præcipiat; & ea simul proponat motiva, quæ ap- tiora sunt ad inclinandos homines ad præstandum legibus naturalibus obsequium. Sed sub neutro respectu ratio cujusque hominis lex perfecta dici potest.

Imo. Ratio cujusque hominis propria, non est perfecte præcep- trix. Id *primum* apparet ex om- nium seculorum experientia, qua compertum habemus, nullum unquam omnes ad vitæ optimam in- stitutionem necessarias veritates comprehendisse. Videmus barbaras & efferatas gentes in vitæ ratio- ne parum a belluis abhorrere; atque apud omnes gentes ad civilem cultum deductas, quæ neque Moysen, neque Christum institutorem habuerunt, magnam deprehendimus opinionum perversitatem. Etiam inter ipsos philosophos nullum reperimus, qui universam de Deo & moribus doctrinam com- plexus, omnia vitæ & religionis præcepta docue- rit; immo qui veris falsa non miscuerit. Exempla perversarum apud barbaras & ethnicas gentes opi- nionum recensere nimis longum foret. (a) Ex

(a) Vide Sextum Empiricum, Locke *de intell. hum.*
1. 1. Bayle *Lettre sur la comete & a un prov. Lettres édi- fiantes. Voyages, &c.*

tam constanti experientia concludit Cotta apud Ciceronem (l. 3. de natura Deor.) rationem homines ducere non posse ad sapientiam. „Nam si consensu omnium philosophorum, ait, sapientiam nemo assequitur, in summis malis omnes sumus, quibus vos optime consultum a Diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil interest *utrum nemo valeat, an nemo possit valere*; sic non intelligo quid intersit *utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit*. Nos vero non eo usque progredimur, quia ad rem nostram necesse non est; quisque fortasse olim potuit & nunc potest ad sapientiae & virtutis apicem pervenire; at saltem ex omnium, qui revelationis luce caruerunt, ignorantia & pravitare concludere licet, opem Dei supernaturalem, & hominibus valde utilem, & homines in magna ejus *indigentia* extitisse.

Deinde quicumque attendere voluerit ad ingenium, indolemque multitudinis, puto, deprehendet illam tot tantisque causis avocari ab investigatione officiorum, ut nulla spes sit illam proprio Marte in tali inquisitione multum profecturam. Afferenda est *primum* non levis attentio & in quaerenda veritate sedula diligentia; multa quippe ponderanda sunt, quae sit natura Dei, quae hominis conditio, quae inter seipsum & Deum aliosque homines relationes existant, quae sit actionum humanarum efficientia, & ex hisce principiis officia religionis & vitae per seriem quandoque argumentorum difficilem, colligenda sunt. *Secundo*, afferendum est ad considerationem rerum sanum rectumque iudicium, liberum a praedictis opinionibus: ut in physicis rebus necesse est perpetuo errare eum, qui falsis imbutus principiis & acri parum praeditus ingenio rerum naturalium investigationem tentat: sic in moralibus errores innumeros vitare nunquam poterit, qui officiorum indagacionem ratione debili & errori assueta, aut iudicio

præconceptis opinionibus vitiato, aggreditur. *Tertio*, afferendus animus pacatus & magna constantia: nam quem immoderata rerum terrenarum cura sollicitat, aut æstus abripit cupiditatum, hic parum idoneus est philosophiæ studio. Libido caliginem mentibus offundit; universum statum interiorem immoderata sua vi perturbat; sensus omnes corrumpit, efficitque ut acclinis falsis animus meliora recuset, rationemque velut ingratham præceptricem aut accusatricem inimicam exhorreat.

Atqui hæc omnia ab hominum vulgo nullatenus speranda sunt. Paucissimi sunt, qui ad principia religionis & morum attendunt; qui satis ingeniosi sunt aut satis vacanti, ut scientiæ sese dedere possint. Plerique contentionis omni incapaces res extra sensum positas vix cum præceptore assequi valent. Sed pauciores sunt quibus rectum sit sanumque iudicium, & qui bene utantur ratione in inquisitione veritatis. Corruptum enim iudicium præconceptæ opinionibus, quibus omnes ferme homines, *qui sedula & diligenti institutione caruerunt*, ab ipsa pueritia mancipantur, & per totam vitam, quasi ad saxum, adhærescunt. Ciceronem audiamus: „si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri & perspicere, eaque optima duce cursum vitæ conficere possemus; haud esset sane, quod quisquam rationem & doctrinam requireret... nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati sic restringimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. Simul atque in lucem editi & suscepti sumus, in omni continuo pravitate & in summa opinionum perversitate versamur; ut pene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, deinde magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat... Cum vero accedit eodem, quasi maximus quidam magister populus & omnis

undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque ipsa desciscimus., (a) Denique quam pauci sunt, qui rei familiaris sollicitudine non detineantur, aut perversis cupiditatibus non avocentur ab hac veritatis inquisitione. (b)

(a) „Rien n'obscurcit tant les idées de vertu, que la nature avoit gravée dans nos ames en nous formant, que les faux dogmes & les loix d'état, qui sont contraires à la pureté de la loi naturelle. On a trouvé en naissant ces loix toutes établies, elles sont munies du sceau respectable de la religion & de l'autorité souveraine: le moyen de soupçonner, que ce qu'elles ordonnent soit un crime, ou ce qu'elles défendent une vertu. Que de peuples, même policés, ont poussé la barbarie, par principe de religion, jusqu'à immoler des hommes à la Divinité? Tant que le crime passe pour un attentat contre la police établie, il ne tire pas à conséquence, & rarement le criminel se croit-il innocent. Mais est-il accrédité par une loi ou par un usage universellement reçu, c'est alors qu'il entame les cœurs par l'endroit le plus important, ne se contentant pas de leur enlever leur innocence; mais ce qui est mille fois pis encore, les rendant incapables de repentir., *Les Mœurs p. 21*, Nonne hæc olim fuit conditio populorum omnium, & etiamnum eorum, quos lux evangelii non collustravit?

(b) „Il y a dans le cœur deux régions distinctes; l'une est une isle un peu plus qu'à fleur-d'eau; l'autre est l'eau même qui baigne l'isse. La première a une surface plane, dure & blanche, comme seroit une table du plus beau marbre de Paros. C'est sur cette surface que sont gravés les saints préceptes de la loi naturelle. Près de ces caractères est un enfant dans une attitude respectueuse, les yeux fixés sur l'inscription, qu'il lit & relit à haute voix: c'est le génie de l'isse, on l'appelle l'amour de la vertu. Pour l'eau dont l'isle est environnée, elle est sujette à de fréquens flux & reflux; le plus doux zéphyr suffit pour l'agiter; elle se trouble, mugit & se gonfle. Alors elle surmonte l'inscription, l'on ne voit plus les caractères, l'on n'entend plus lire le génie. Mais du sein de l'orage renaît bientôt le calme, la surface de l'isse sort du gouffre plus blanche que ja-

2do. Lex naturalis, sumpta pro ratione cujusque hominis propria, non habet sanctiones perfectissimas, seu non proponit hominibus ea motiva, quæ satis potentia sint ad inclinandos homines ad præstandum obsequium præceptis naturalibus. Hoc etiam confirmare possumus omnium temporum experientia: in quibus omnibus dicere potuit Juvenalis.

Egregium sanctumque virum si cerno, bimbri
 Hoc monstrum puero, vel miranti sub aratro
 Piscibus inventis, & foetæ comparo mulæ. *Sat. 13.*

De hac hominum perversitate conquesti sunt in omni ætate legislatores, philosophi, historici, poëtæ & oratores. In hac eadem pravitate causæ suæ arcem posuerunt Athei. Ad frænandam hanc eandem intemperantiam hominum inventæ sunt civitates & leges in ultionem criminum latæ. Videtur ergo satis constare experientia, rationem per se non esse optimam ad virtutem adhortatricem, seu non proponere hominibus motiva apta ad suspendendam vim immoderatam appetitus & causas ad vitium sollicitantes.

Idem constabit, si perpendere voluerimus naturam illarum sanctionum, quæ adjunctæ sunt legi naturali. Etenim inclinamur ad virtutum *sensu morali*, quo percipitur virtutis pulchritudo & foedi-

mais, le génie reprend son emploi,, *ibid.* Utinam ut belle consista, sic ad veritatem esset hæc imago composita. Suntne ergo mentis tabulis insculpta clare sanctæ legis naturalis præcepta? Vigetne in animis genius virtutis, ad leges inscriptas attentus, easdemque perpetuo relegens? An ea plerorumque hominum tranquillitas interior est, ut sæpe ne levissima aura passionum animos commoveat? An ullo tempore maxima pars vacat ab ambitione, a cupiditate gloriæ, ab invidia, ab odio, a spiritu vindictæ, ab avaritia & libidine? Unde ergo tanta & tam constans, tam confessa & deplorata ab omnibus plerorumque cæcitas & depravatio?

tas vitii; *conscientia delicti*, quæ angit malos, vel *innocentiæ*, quæ remunerat pios ac bonos viros; & *ratione*, qua percipitur felix virtutis ad promovenda nostra commoda efficientia & contraria vitii natura. At primum sensus moralis honesti & decori, quamvis a nullo prorsus absit, tamen minimam vim in plerisque hominibus habere experimur; in illis solummodo mirabiles sui amores virtus excitat, qui divino munere nati ingenui, optimam sortiti sunt institutionem, & qui se a cupiditatibus liberos servarunt. Majorem quidem habent vim illi metus naturales & ægritudines, quibus avocamur a vitiis; sed etiam ad hæc naturæ monita, nescio quomodo, obsurdescimus; atque illis terroribus potius pœnas luimus post admissa facinora, quam a patrandis criminibus cohibemur. Ex altera parte illæ causæ, quibus ad vitia sæpissime sollicitamur, sensus omnes tangunt, alta voce vocant & invitant, continuis assultibus fatigant. Ut ait Seneca ep. 59. „vicia de mercede sollicitant, avaritia pecuniam promittit, luxuria multas & varias voluptates, ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia ponit.„ Immo tanta est cupiditatum vis, ut non tam invitare, quam homines abripere videantur; illarum enim æstu plerique sic perturbantur, ut naturali quadam cedant inclinatione, quam ii solum, qui in virtutis palæstra sunt exercitati, sistere norunt. Videamus jam quod & quale præsidium habeat virtus in *ratione*. Docet quidem *ratio* per virtutem tutissimum esse iter ad felicitatem, neque dubium ullo modo esse potest diligenti rerum æstimatori, quin homines boni majori, quam improbi, potiantur solida felicitate. At quam sæpe contingit, ut virtus careat justissima mercede sua? Quam sæpe accidit, ut ipsa sua simplicitas atque candor bonis causæ sint ærumnarum & ruinæ fortunarum suarum? Dum ex altera parte scelere consequuntur
improbi

improbi utilitates suas; unoque facinore eam opum vim & potentiam comparant, quibus in tuto collocentur. Hoc animadvertit ratio imbecilla, passionibus plerumque delinita, nunquam earum fatis severa iudex; lucroque appetitus apponitur. Apparent quoque rationi virtutis præmia incerta & remota: virtus laudatur & alget: adest ante oculos criminis merces, semperque improbi illam spectant ut malarum suarum actionum certissimam consequentiam. Virtus ergo in nulla re sufficiens habere præsidium videtur.

Objicies 1mo. Lex naturalis seu ratio hominibus data est a Deo ad eorum vitam regendam, neque frustra a Deo sapienti & bono data fuit. At qui nisi esset perfecta & contineret omnia præcepta ad institutionem optimam vitæ pertinentia, non responderet huic fini.

Respondeo 1mo. argumenta metaphysica contra facta clarissima nullam habere vim. Eodem plane ratiocinio concludere liceret, nullos homines nasci cum membris ad functiones suas inutilibus; v, g. nullos nasci surdos vel cæcos. Nam oculus datus est a Deo ad res videndas; neque vane a Deo sapienti & bono datus est. Conficeres etiam nullum esse in mundo malum neque physicum neque morale; quia hæc nobis non consentire videntur cum Dei summa bonitate.

Respondeo 2do. distinguo majorem. Lex naturalis a Deo hominibus recens conditis data, natura adhuc integra & incorrupta, erat perfecta & apta ad perfectam vitæ informationem, esto. Lex naturalis ut in præsentī conditione naturæ humanæ cuique homini per facultates naturales innotescit, nego. Confitemur igitur libentissime, Deum dedisse homini legem relative ad conditionem suam

perfectam, aptam ad perfectam ejus informationem. Certum quoque videtur primam Dei progeniem non fuisse cæcam, neque surdam, sed certum est quoque rationem cujusque hominis illam perfectionem jam non habere. Certum est aliquos nasci cæcos & surdos. Quid igitur concludendum nisi hominem ex eo statu, in quo primitus conditus est, aliquo modo excidisse? Non est hæc duplicis status distinctio *petitio principii*, sed conclusio evidentissima ex duabus præmissis, quarum primam accipimus a Deistis, altera in experientia posita est.

At, inquires, distinctio hæc duplicis status non elevat omnem difficultatem, neque Deum absolvit. Nam est Dei voluntas etiam in hoc præsentis statu, ut homines omnia præcepta servant, quæ ipsis imposita primitus fuerunt; ad eadem officia obligantur. Jam vero estne Dei boni, eadem omnia exigere ab hominibus ægrotantibus & graviter læsis, quæ sani solummodo præstare potuerunt.

Duo in hac objectione nobis imputantur, quæ apud nos dogmata nullo modo sunt, & de quibus putamus pronuntiandum non esse. *Primum* est, quod Deus ab hominibus male sanis illa omnia exigat, quæ ab hominibus sanis exigebat. Sine dubio creditor æquus est parens optimus, non vult metere, ubi non seminavit, usuram talenti commodati tantummodo repetet, si amplius voluerit & vires dabit ampliores. *Secundum* est, quod naturalia officia, quæ homines olim præstabant, nunc non possint præstare, a qua assertione puto etiam abstinendum; quia nescimus, quousque laudabiles hominum conatus, quos Deus adjuvare paratus est, pertingere possunt. Hoc certum est, homines esse in *summa difficultate* veritatis inveniendæ & virtutis exercendæ; hancque difficultatem tantam fuisse, ut vix ulli extiterint olim sa-

pientes & bene morati viri. Hæc tanta difficultas sufficit, ut dicere possimus legem rationis esse imperfectam & homines esse in magna *indigentia* opis alicujus supernaturalis. Si Deus hominem ad terram aridam incolendam damnasset, quæ fruges non nisi maximo labore exercita funderet, cujus laboris homines impatientes vesci noxiis potius herbis sponte nascentibus eligerent; nonne hæc hominis conditio deterior esset quam nunc existit? Nonne in summa indigentia essent divinæ opis; summumque æstimaretur beneficium, quidquid hunc laborem minueret?

Objicies 2do. Lex omnis naturalis paucissimis veritatibus simplicissimis continetur, scilicet notitia existentiae & perfectionum Dei, & quod ad praxim attinet, scire oportet honorandum, diligendumque esse rerum omnium parentem Deum, & benevolentia prosequenda esse omnia entia rationalia cum quibus est nobis juris communio. At hæc duo principia omnibus obvia & nota sunt, in omnibus mentibus sunt uniformia.

Respondeo imo. hæc principia paucissima, præfertim ea, quæ spectant naturam divinam, ante propagationem religionis Christianæ non esse visa Ciceroni tam obvia, tamque uniformia in omnium mentibus. Sic enim orditur libros suos de natura Deorum, „cum multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) & perobscura quæstio est de natura Deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variz sunt doctissimorum hominum tamque discrepantes sententiæ, ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ esse scientiam: pru-

denterque Academicos a rebus tam incertis affectionem cohibuisse (a).

2do. Fatemur omnia legis naturalis præcepta, quæ vitam humanam spectant, contineri in illo principio, quod benevolentia generali omnia entia rationalia complecti debeamus, sed continentur tanquam conclusiones in principiis. Non simul cum ipso principio intuitive apprehenduntur, sed

(a) „ Il y a de dangereux sophistes, qui font de Dieu une image bien étrange: il y a des impies qui reconnoissent une divinité oisive & dédaigneuse, qui de crainte de troubler son repos n'entre pas dans le détail des affaires de ce bas monde, qui ne se tient pas offensée des injustices des hommes, ni honorée par leurs hommages. „ *Les Mœurs ibid.*

Autor libri qui inscribitur *Emile*, scribit tom. 2. p. 352. „ Il est clair, que tel homme parvenu jusqu'à la vieillesse sans croire en Dieu, ne sera pas pour cela privé de sa présence dans l'autre vie si son aveuglement n'a pas été volontaire, & je dis, qu'il ne l'est pas toujours. Vous en convenez pour les insensés, qu'une maladie prive de leurs facultés spirituelles, mais non de leur qualité d'homme, ni par conséquent du droit aux bienfaits de leur Créateur. Pourquoi donc n'en pas convenir aussi pour ceux, qui, sequestrés de toute société dès leur enfance, auroient mené une vie absolument sauvage, privés des lumières qu'on n'acquiert que dans le commerce des hommes? Car il est d'une impossibilité démontrée qu'un pareil sauvage pût jamais élever ses réflexions jusqu'à la connoissance du vrai Dieu. Et pag. 344. le Polythéisme a été la première religion des hommes & l'idolâtrie leur premier culte. Ils n'ont pu reconnoître un seul Dieu que quand, généralisant de plus en plus leurs idées, ils ont été en état de remonter à une première cause, de réunir le système total des êtres sous une seule idée & de donner un sens au mot de *substance*, laquelle est au fond la plus grande des abstractions. Tout enfant qui croit en Dieu est donc nécessairement idolâtre, ou du moins anthropomorphe. „ *Quam hæc parum consentiunt cum iis, quæ supra ex eodem descripta sunt p. 642?*

evolvenda sunt per argumentationem & per difficilem quandoque conjectariorum seriem. Pauca etiam sunt eaque obvia matheseos axiomata, ex quibus immensa deducitur disciplina a vulgi intelligentia longe disjuncta. Nisi etiam moralis disciplina haberet difficultatem aliquam, tantam laudem non comparavissent Socrates & alii, qui in ea explicanda ingenium exercuerunt. „Ex philosophis, (inquit Cicero Tusc. qu. l. 3.) nonne optimus & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare; multa sibi etiam atque etiam esse discenda.„ Si philosophi optimi & gravissimi tantas in investigandis veritatibus difficultates experiantur, quanto magis abest rudis plebs ab hac officiorum perfecta comprehensione.

3tio. Fortasse homines, veritatis detegendæ cupidi & vacui a præjudiciis, poterunt invenire illas omnes veritates, in quibus vita præsertim vertitur. Attamen ideo dicimus hoc a multitudine non esse expectandum, quia leves sunt plerumque homines, quia desides, quia impatientes laboris & contentionis, quia pravis sunt imbuti opinionibus. „Multis lignis, (inquit Cicero de amicitia,) natura declarat quid velit.... „Obscurem tamen nescio quomodo nec audimus.„ „Mihî autem, (inquit idem,) non modo ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa quæ aliqua ex parte cerni videantur hebetes & obtusi.„ „Sicut in luce solis vespertilionum oculi, (habet Aristoteles,) ita in rebus clarissimis mens humana.„ „Mihî semper, (inquit Plato in Epinomide,) semper visum est & etiam nunc videtur, alias omnes artes non admodum difficiles esse; hominum vero ad rectam vitam institutionem omnium longe difficillimam: & (l. 2. de leg. dicit) raro evenire, ut vel in senectute homines sapiant, rectasque habeant rerum notiones.„ Multa de difficultate inveniendæ in rebus divinis & morali-

ritatis habent etiam recentiores philosophi, ut Lockius in libro inscripto *le Christianisme raisonable*. Immo copiose in hoc argumento versari solent minuti quidam philosophi, a religione revelata multum alieni, & respectu primorum principiorum legis naturalis nimis exaggerant mentis humanæ cæcitatē.

Et profecto etiam si summi inter ethnicos philosophi & propemodum omnes contra rationem sententiam non dixissent; ea quæ ubique olim obtinuit rerum divinarum ignorantia, vanissimæ paganorum religiones & infamia instituta summæ temeritatis Deitas arguunt. Quippe si officia religionis tam essent in aperto constituta, ut facile & sine labore ab omnibus etiam rudibus perfecte cognoscerentur; quomodo, quæso, factum est, ut tam ridiculas circa Deos opiniones tenerint? Ut ne fortuito quidem in rationabilem Dei cultum inciderint, sed spiritus immortalis loco, sol, luna, astra, fluvii & quæcumque inanima divinos acceperint honores? Qui factum est, ut bobus, crocodilis & vilissimis animalibus condita fuerint templa splendidissima? (a) Sua etiam habuerint delubra, non solum virtutes; sed fortuna, sed febris, sed metus & ipsa impudentia? (b) In cultu exter-

(a) „ Firmiores videas apud eos (Ægyptios) opiniones de bestiis quibusdam, quam apud nos de sanctissimis templis & simulacris Deorum. Etenim fana multa exoliata, & simulacra Deorum de locis sanctissimis ablata vidimus a nostris; at ne fando quidem auditum est crocodilum aut ibin, aut selem violatum ab Ægyptiis. „ Cic. de nat. Deor. l. 1.

(b) Nam illud Athenis quod, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt *contumeliæ fanum & impudentiæ* . . . araque vetus stat in palatio, *febris*; & altera *Esquilix malæ fortunæ, detestataque*. Cic. de leg. l. 2. *Cupidinis & voluptatis & lubentix veneris* vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium.

no quam multi ritus ridiculi sacerdotum ministerio perficiebantur? Quam vana augurum & aruspicum disciplina & omnis veterum divinatio? Quam multa scelera & flagitia diebus festis admiffa erant & religione publica consecrata? Hic libabatur humano sanguine; illic scortationibus & impudicitiiis numen colebatur, vel bacchantum furoribus. Neque apud unum aut alterum populum hæc impura instituta obtinuerunt, sed apud omnes propemodum; non tantum apud barbaras & efferas gentes, sed apud excultissimas in quibus scientiæ & artes floruerunt; neque solum ad breve tempus, sed ab antiquissima ætate: nam ethnica superstitione apud omnes populos, quantumvis temporis & loci longinquitate divisos, invaluit. Sola illa gens, quæ Deum verum habuit appropinquantem sibi, a quo acceptam legem gloriatur, a communi contagione libera, recte de Deo & officiis sensisse apprehenditur (a).

PROPOSITIO SECUNDA.

Generis humani, in omnem errorem & pravitatem prolapsi, reformationi philosophia præsidere non potuit.

PROBATIO.

NAM IMO. philosophia duce nunquam confici

Idem de nat. Deor. 1. 2. Tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus non modo Deorum nomen tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Idem de nat. Deor. 1. 3.

(a) Vide de toto hoc argumento eximium opus & omni refertum eruditione Joannis Leland cum hoc titulo: *utilitas & necessitas religionis Christianæ demonstrata ex consideratione status religionis olim apud Gentiles.*

potuit præceptorum perfecta collectio. 2do. Illa ipsa qualiscunque præceptorum summa, quam ex philosophorum scriptis conficere licuit, nunquam potuit humana doctrina & institutione apud vulgus promulgari.

I. Philosophia quidem in summam redigere omnia præcepta religionis & vitæ non potuit, ob has evidentissimas causas.

Primo. Quia philosophorum nulla schola totam veritatem tenuit: illæ quæ de disciplina morali optime meritæ sunt, ut Academia, Lyceum, Porticus, in absurdissimas opiniones abierunt. Multi numerantur divini Platonis, Aristotelis & Zenonis etiam in rebus moralibus errores (a) Neque facile alicui fuisset veritatem sparsam per singulos in summam redigere. „Facile est docere, (ut ait Lactantius l. 7. div. instit.) pene universam veritatem per philosophos & sectas esse divisam, nullamque sectam fuisse tam deviam, nec philosophorum quemquam tam inanem, qui non viderit

(a) Plato uxorum communitatem commendabat; concubitus vagos seu fornicationem permittebat; infantium expositionem tam crudelem & a parentali affectione tam abhorrentem, non modo non improbavit, sed commendavit quidem, ubi non essent bene conformati; in festis Bacchi ebrietatem non damnat. Aristoteles tam obscure de Deo scripsit, ut Atheus a multis habitus sit; quam ineptis argumentis confirmat novam suam opinionem de mundi æternitate? Partuum abactiones non condemnat, neque in infantes crudelitatem; turpes & lascivas Deorum imagines approbat. Stoici maxime erant in scriptis obscœni; ipsis Deus igneus erat; plerique fatalem rerum concatenationem defendebant, fornicationem probabant universi, ipse etiam Epictetus: incestum etiam a natura maxime abhorrentem patris & filiæ, matris & filii concubitum, non horrebant: quam absurda sunt hæc eorum dogmata? *Faria sunt peccata: est aliquid quo sapiens antecedit Deum, quia Deus naturæ beneficio, non suo sapiens*

aliquid ex vero. Sed dum contradicendi studio infasiunt, dum sua etiam falsa defendunt, aliorum etiam vera subvertunt, non tantum elapsa illis veritas est, quam se quærere simulabant, sed ipsi eam potissimum suo vitio perdididerunt. Quod si extitisset aliquis, qui veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam, colligeret in unum ac redigeret in corpus; is profecto non dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere, nisi veri peritus ac sciens, potest. „

Secundo. Philosophi clarissimi plerumque anxii & dubii extiterunt circa ipsa religionis & morum fundamenta. Audivimus jam supra Ciceronem dicentem: „cum multa sunt in philosophia nequam satis explicata, tum perdifficilem & perobscuram quæstionem esse de natura Deorum.„ Idem philosophus differens de altero vitæ moralis principio, videlicet animi immortalitate: „ea quæ vis, inquit Tusc. l. I, ut potero explicabo; nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint & fixa, quæ dixerō; sed ut homunculus unus e multis, probabilis conjectura sequens; ultra enim quo progrediar, quam ut verisimile videam, non habeo.„ Ibidem scribit: „nescio quomodo dum lego (ea quibus conficitur immortalitas animi) assentior; cum posui librum & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur.„ „Credebam facile, ait Seneca, opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium.„ Ipse Socrates, qui in morali philosophia totam ætatem consumpserat, in ultimo quem habuit ad amicos sermone dubitanter de vita futura locutus est, quod

est: Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate: si cui virtus animusque in corpore præsens, hic Deos æquat.

Tertulliano occasionem præbuit hæc scribendi. „ Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis. „ Jam vero confitente ipso Cicerone „ nisi hæc pro certis habeantur, necesse est homines in maximarum rerum ignoratione versari, quibus sublatis (vel in dubium vocatis) nulla potest esse pietas, nulla sanctitas, nulla religio; & perturbatio vitæ sequitur, magnaque confusio; fides etiam & societas humani generis & una excellentissima virtus justitia tollitur. „

Tertio. Quia philosophi neque cognoverunt, neque potuerunt cognoscere omnem veritatem ad perfectam religionis & morum informationem pertinentem. Quid enim ad religionem tantum attinet, quantum cognitio viæ & modi, quo peccata expiari possint, & placari insensum sceleribus numen? quæ quæstio in tota philosophia est momenti majoris & ad hominis tranquillitatem & salutem? Cum quis in civitate aliquid adversus leges admittit, de re nulla tam sollicitus est & esse debet, quam ut primum discat, quæ poena legis violationi adjuncta sit; deinde quæ via ad veniam obtinendam minuendamve poenam pateat: sic quoque in civitate Dei, quam novimus legibus æquis temperatam esse, nihil tantum interest hominum peccantium (& omnes sumus) quam scire quæ impendeant nostris capitibus a justo iudice infligenda mala, & quomodo possint averti. At dum malum aperiebat ratio, minitabatque conscientia, remedium nullum afferebat philosophia. Docebat quidem illa Deum bonum non solum erga bonos, sed erga malos quoque; quandoquidem patientem eum & in puniendis sceleribus tardum observabat: verum ut patientem, bonum & misericordem; sic sapientem, justum, sanctumque demonstrabat; misericordiam nihil posse detrahere justitiæ, neque posse exerceri nisi juxta sapientiæ & sanctitatis le-

ges incommutabiles. Pœnitentia nunquam visa est philosophis neque videri debuit expiatio criminis sufficiens ad ulciscendum legum divinarum contemptum, ad vindicandam imperii divini majestatem, ad manifestationem divinæ sanctitatis, uti alio loco fullius conficiemus. Hincque sine dubio ad sacra omnis generis & expiatoria sacrificia veteres ubique confugerunt, & ipso humano sanguine litaverunt, rati pœnitentiæ esse aliquid adjiciendum. Quæ tamen sacrificia sapientiores haud multum probabant & parum apta putabant explendis sceleribus, expectandumque ducebant, donec ipse Deus significaret hominibus quo cultu vellet honorari.

2do. Quamvis philosophi conficere potuissent collectionem perfectam præceptorum, eam apud vulgus per disputationem philosophicam promulgare nunquam potuissent.

Primo. Quia homines erudiendi philosophiæ addiscendæ nequaquam apti sunt. Oportet philosophiæ auditores esse veritatis studiosos, nam doceri non possunt, qui nolunt discere; esse quoque attentos, alicujus contentions capaces, in profectu veritate constantes; esse etiam præditos acuto satis ingenio, rectoque judicio, ut una cum præceptoribus religionis & vitæ moralis principia & officia evolvere valeant. Atqui experimur homines *primum* esse a doctrina alienos, tædet eos discere; *deinde* esse leves, nec attendere rebus clarissimis, quæque incurrunt quodammodo in oculos; eosdem esse omnis contentions incapaces, nec habere satis otii, ut vacare possint addiscendæ philosophiæ; paucos *tandem* pollere ingenio satis acuto, sanoque judicio, ut philosophorum rationes capere possint. Præterea vivendi scientia in omni ætate & in omni conditione vitæ necessaria est; institutione ergo a prima pueritia

vel autoritate inculcanda est, & ut habet Lactantius inst. div. l. 3. c. 16. „adjicienda est omnis philosophia; quia non studendum est sapientiæ, quod sine & modo careat; sed sapiendum est & quidem mature. Non enim nobis altera vita conceditur, ut cum in hac sapientiam quæramus, in illa sapere possimus: in hac utrumque fieri necesse est: cito inveniri debet ut cito suscipi possit, ne quid pereat ex vita, cujus finis incertus est., (a)

Secundo. Ut philosophi docere possent humanum genus omnem veritatem, requirebatur, ut plurimi essent philosophi generis humani vere amantes, qui cæteros docere ea studerent, quæ philosophia duce cognovissent: pauci tanto operi paræ non extitissent. Jam vero paucissimi semper fuere veri philosophi, qui religionis & morum legibus investigandis serio allaborarint; qui superstitionibus & præjudiciis popularibus non sint obsecuti. Sapientissimis non tantopere cordi fuit gene-

(a) Sequerentur tria inconvenientia, si hujusmodi veritas solummodo rationi inquirenda relinqueretur. *Unum* est quod paucis hominibus Dei cognitio, saltem accurata, inesset: idque tum ob tardum multorum ingenium, qui ad sciendum naturaliter indispositi sunt, tum ob necessitatem rei familiaris, tum denique ob pigritiam. *Secundum* inconveniens est, quod illi, qui ad prædictæ veritatis cognitionem vel inventionem pervenirent, vix post longum tempus pertingerent, tum propter veritatis profunditatem, tum propter multa quæ præexiguntur; tum quod tempore juventutis, dum diversis motibus passionum anima æstuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem. *Tertium* inconveniens est, quod investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admisceatur propter debilitatem intellectus nostri in judicando & phantasmatum permixtionem; & ideo apud eos in dubitatione remanent ea, quæ sunt etiam verissime demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant & præcipue cum videant a diversis, qui sapientes dicuntur, diversa doceri. S. Thomas l. I. contra Gent. c. 4.

ris humani ad veritatem institutio, ut ad hanc procurandam molestias & labores in se voluerint suscipere. Socrates, Plato, Cicero, quibus nihil divinius novit ethnica antiquitas, quos privatim irridebant Deos, colebant publice: docebantque uno ore, in iis quæ de religione constituta sunt, nihil esse immutandum, neminemque sanæ mentis id unquam suscepturum (a). Immo apud ipsos receptum fuit, expedire *falli in religione civitates* (b). Hinc cum Cicero multa in libris suis adversus religiones paganorum scripisset, monet illa non esse vulgo disputanda, ne susceptas religiones disputatio talis immutet. Mirari se cum Catone, ait *de div. l. 2.* quod non rideret aruspex, aruspicem cum videret: jubet tamen ut in religione instituta pontificum & aruspicum serventur. An idonei censi possunt veritatis magistri illi philosophi, *qui illam in injustitia detinebant, quique cum cognovissent Deum, non sicuti Deum glorificaverunt; sed ea fecerunt, quæ faciebant illi, quos stultissimos confitebantur?*

(a) Socrates probabat illud oraculi Delphici responsum, *Deos ex instituto civitatis colendos esse, & morti proximus rogavit familiares suos, ut Esculapio gallum quem voverat pro se sacrarent. Cui consentit Cicero l. 2. de leg. ,, a patribus acceptos Deos placuit coli . . . illud ex institutis pontificum & aruspicum non mutandum est, quibus hostiis immolandum cuique Deo. ,, Seneca apud S. Aug. de Civ. Dei l. 6. c. 10. ,, Omnem istam ignobilem Deorum turbam, quam longa superstitio congeffit, sic adorabimus, ut meminerimus cultum istum magis ad morem quam ad rem pertinere. ,, Et alibi: ,, quæ omnia sapiens servabit, tanquam legibus iussa, non tanquam Diis grata. ,,*

(b) ,, Expedire existimabat Scævola pontifex maximus falli in religione civitates. ,, S. Aug. *de Civ. Dei l. 4. c. 10.* ,, Varro de religionibus loquens evidenter dicit multa esse vera, quæ vulgo sciri non sit utile; multaque, quæ tametsi falsa sint, aliter existimare populum expediat. Hic certe totum consilium pròdidit sapientum, per quos civitates & populi regerentur. ,, *Ibidem.*

Tertio. Oportebat philosophos doctores gaudere quadam apud vulgus autoritate ex virtute & doctrina: nisi enim apud plebem in honore haberentur, suspicerenturque ut singulares viri; & hæc eorum reverentia frangeret vim sensuum, cupiditatum, præjudicatarum opinionum & malæ consuetudinis, paucissimi illis docentibus præbuisent benignas aures, quamvis aperta & clara protulissent. At quæ philosophorum apud plebem autoritas esse potuit? (a) Inter se perpetuo divisi de omni re litigabant: & præterea sua vivendi ratione præceptis omnem vim adimebant. Vitia hominum carpebant vitiis ipsi mancipati, quod illis exprobrat Tullius *Tusc.* l. 2. „Hæc eadem (morum regulas) num censes apud ipsos philosophos valere nisi admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo & vita constitutus, ut ratio postulat: qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet; qui obtemperet ipse sibi & decretis suis pareat? videre licet multos libidinum servos, &c. (b)

(a) Nullam fuisse apud plebem philosophorum autoritatem fatetur Cicero: „est philosophia paucis contenta iudiciis, multitudinem consulto fugiens, eique ipsi suspecta & invisâ: ut vel si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit. „ *Tusc.* disp. l. I. c. 1. *ibid.* l. 5. c. 2.

(b) Je consultai les philosophes, je feuilletai leurs livres, j'examinai leurs diverses opinions; je les trouvai tous fiers, affirmatifs, dogmatiques, même dans leur scepticisme prétendu, n'ignorant rien, ne prouvant rien, se moquant les uns des autres; & ce point, commun à tous, me parut le seul sur lequel ils ont tous raison. Triomphans quand ils attaquent, ils sont sans vigueur en se défendant. Si vous pesez les raisons, ils n'ont que pour détruire; si vous comptez les voix, chacun est réduit à la fiente; ils ne s'accordent que pour disputer: les écouter n'étoit pas le moyen de sortir de mon incer-

PROPOSITIO TERTIA.

Legis naturalis externa per revelationem promulgatio aptissima via est ad homines erudiendos & ad virtutem excitandos ; proindeque hominibus utilissima.

P R O B A T I O.

I. **P**ER revelationem externam *clarius, brevius & perfectius* doceri possunt homines rudes ea, quæ pertinent ad religionem & bonam vitam : immo vero fides sola via est apta erudiendis rudibus. Nam experientia constat præcepta vivendi facilius mentibus hominum inculcari, ut articulos fidei, quam ut scientificas conclusiones : multos ubique invenimus, qui fide imbuti veritatibus receptis ex autoritate constantè adhærent ; paucissimos qui in philosophia versati per causas didicerunt ; pauciores qui proprio studio valeant ratione ve-

titude. Je conçus que l'insuffisance de l'esprit humain est la première cause de cette prodigieuse diversité de sentimens, & que l'orgueil est la seconde. . . . Quand les philosophes seroient en état de découvrir la vérité, qui d'entre'eux prendroit intérêt à elle ? Chacun fait bien que son système n'est pas mieux fondé que les autres ; mais il le soutient, parce qu'il est à lui. Il n'y en a pas un seul, qui, venant à connoître le vrai & le faux, ne préférât le mensonge qu'il a trouvé, à la vérité découverte par un autre. Où est le philosophe, qui, pour sa gloire, ne tromperoit pas volontiers le genre humain ? Où est celui, qui, dans le secret de son cœur, se propose un autre objet que de se distinguer ? Pourvu qu'il s'éleve au-dessus du vulgaire, pourvu qu'il efface l'éclat de ses concurrens, que demande-t-il de plus ? L'essentiel est de penser autrement que les autres. Chez les croyans il est Athée, chez les Athées il seroit croyant.

Emile l. 3. p. 27.

ritatem consequi. Non solum in rebus ad religionem pertinentibus, sed in omni vita civili homines fide ducuntur: pauca perfecte norunt, plura credunt; nulli ferme sunt, qui suum adhibeant iudicium & qui id non habeant ratum, quod iudicatum vident ab iis quos maxime probant (a): & ubi iudicandum est, magis sunt a natura comparati ad recta de factis ferenda iudicia, quam ad argumentorum vim explorandam; certitudinis moralis, quam metaphysicæ, meliores æstimatores.

Præterea revelatio medetur illis omnibus incommodis supra enumeratis. Ideo vulgus hominum incapax est addiscendæ philosophiæ, quia rude caret ingenio satis acuto, quia caret otio, quia leve præceptionibus philosophorum raro aures benignas accommodat; quia pervicax ad quamcumque disciplinam fuerit fortuito delatum, illi quasi affixum saxo adhærescit. Jam vero testante Deo, non est opus inquisitione, neque acri & perspicaci ingenio, neque multo otio; quia per revelationem sine labore ea innotescunt omnia etiam pueris, quæ nonnisi post adultam ætatem & post longa studia consequuntur philosophi. Ad divinam vocem arrectas aures habere homines solent, atque eorum animis impressa manent mandata cœlestia, dum elaborantur humana. Denique præceptionibus divinis mentem submittimus, neque contumaciter cum omnipotente contendere audemus.

Immo ipsi philosophi in externa promulgatione legum naturalium sine dubio multa invenirent adju-

(a) Hujus rei evidentissimam continent demonstrationem pervagata olim apud omnes gentes de religione & sacris absurda dogmata, quæ nullam habebant ex ratione commendationem fatentibus philosophis omnibus, sed temere & gradatim introducta usu ipso convaluerunt, & per traditionem & institutionem majorum propagata sunt.

adjumenta scientiæ & veritatis adminicula. Nam philosophi quocumque polleant ingenio, non apprehendunt intuitive omnia præcepta naturalia, sed eadem ratiocinando concludunt: proindeque illud omne, quod investigationem veri feliciter promoveri potest aut ab errore revocare, maximæ utilitatis est. Atqui complexio legum naturalium per revelationem promulgata multum juvaret etiam perspicacissimos: primo oculis exhibendo eas veritates, ad quarum demonstrationem mentem conferre deberent. Sic v. g. si haberemus solummodo enuntiata theorematum in libris mathematicorum contentorum sine ullis demonstrationibus, facilius certe mathematica disciplina inveniretur, quam si illis careremus enuntiatis. Idem de morali disciplina verum est; (a) & quia hæc caruerunt veteres philosophi, „errarunt velut mari magno, ut habet Lactantius, nec quo ferrentur intelligebant: quia nec viam cernebant, nec ducem sequebantur.„ Recentiores Deistæ perfectionem complexionem legum naturalium confecerunt; an quia Pythagoram, Socratem, Platonem vincunt ingenio & gravitate? An non potius propter illam ipsam revelationis lucem, quam ingrati aspernantur? Secundo, si veteres habuissent præceptorum collectionem, quam a Deo accepissent; non fuissent profecto in rebus maximi momenti tam dissentientes, tantisque implicati erroribus. Tertio, vox divina omnem sustulisset anxietatem & dubitationem, quam in animis philosophorum relinquere videtur ratio, etiam circa res gravissimas, easque maxime confirmatas.

(a) Nam neque tam est acris acies in naturis hominum atque ingeniis, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit. „ *Cic. de orat. l. 3.*

II. Per revelationem externam non solum clarius, brevius & sine erroris admixtione docemur præcepta vitæ & religionis; sed additur etiam præceptis autoritas, qua fortius ad obsequendum inclinatur homines. Sic quamvis quisque investigare posset omnem moralem disciplinam; multo tamen idem efficacius commoveretur ad officia exequenda, si eadem illi a Deo ipso externe injungerentur & miraculorum splendore confirmarentur. (a) Et vero, quod maximum est, per divinam revelationem in clariori luce constitui possunt futura virtutis præmia & vitio destinata supplicia. Nam etsi ratione confici possit manere animos post mortem & experturos esse pro meritis bona vel mala, tamen quoniam imperfecte apprehenditur futuræ vitæ conditio & sibi fingunt homines quidquid velint, non satis solent futurorum bonorum vel malorum expectatione commoveri. Sed si Deo admonente intelligamus paratum esse bonis regnum, ubi admissi ad intuitivum Dei conspectum consecuturi sumus immensum & inenarrabile gloriæ pondus; & ex altera parte impios horrenda manere supplicia, vermem nunquam morituram, ignem inextinguibilem: quis dubitet, quin majorem habituræ sint vim ad impellendos nos ad virtutem vel coercendos a flagitiis hæc expressæ denuntiationes, quam fictæ camporum Elysiorum & Stygis imagines.

Propter hanc revelationis utilitatem maximam, videmus summos philosophos illam ardentibus vo-

(a) „Dei præcepta quantum valeant in animis hominum quotidiana experimenta demonstrant. Da mihi virum, qui sit iracundus, maledicus, effrænatus, paucissimis Dei verbis tam placidum quam ovem reddam. Da cupidum, avarum, tenacem, jam tibi eum liberalem dabo, & pecuniam suam plenis manibus largientem. . . . Nam quis hæc philosophorum aut unquam præstitit, aut præstare, si velit, potest. „ *Lact. de falsa sap. l. 3.* •

tis expetiisse & etiam aliquibus spem affulsiſſe tan-
 ti a Deo muneris. Certe Plato in *Epinomide*, post-
 quam docuit pietate nihil majus inter homines
 eſſe, ſubjungit: „docere eam neminem poſſe niſi
 Deus, quaſi dux & magiſter, præiverit.„ In ejuſ-
 dem Platonis *Alcib.* 2. poſtquam docuit Socrates
 juſtitiam ac ſapientiam apud homines ſana mente
 præditos in ſummo pretio eſſe; ſapientes vero ac
 juſtos illos eſſe, qui intelligunt quid faciendum,
 dicendumque ſit apud Deos & apud homines: tum
 fatetur ignorare homines, quid Diis gratum ſit:„
 ideoque concludit nihil tutius atque conſultius eſ-
 ſe, quam quieſcere & expectare donec aliquis di-
 dicerit, quo animo & erga Deos & erga homines
 eſſe oporteat.„ Sic etiam in *Phædone*, qui dia-
 logus eſt de immortalitate animæ: poſtquam Sim-
 mias dixit idem ſibi videri quod Socrati, nempe de
 hujusmodi rebus certam ratamque cognitionem
 habere aut plane eſſe impoſſibile, aut ſupra mo-
 dum eſſe difficile; monet humanarum rationum
 quæ melior ſit, id eſt, quæ minus refutari poſſit,
 eam eligendam atque tuendam: „niſi quis firmio-
 re quodam vehiculo, aut verbo quodam divino
 tranſvehi poſſit.„

Ojicies. Si aliquam afferre poſſet hominibus
 utilitatem revelatio vel ad *certiorem* vel ad *faci-
 liorem* officiorum cognitionem. Atqui tum certius,
 tum facilius ratione, quam quovis alio modo cog-
 noſcuntur. *Certius* quidem: quia certitudo quam
 parit ratio eſt metaphyſica & demonſtrationi in-
 nititur: certitudo quam parit authoritas eſt ad ſum-
 mum moraliſ: ſed illa hanc vincit. Præterea ea
 eſt natura certitudinis moraliſ, ut perpetuo mi-
 nuatur donec tandem evaneſcat. Nam ut obser-
 vavit Lockius l. 4. de *intell. hum. c.* 16 etſi instru-
 menti apographum ſignatum teſtibus fide dignis in
 foro fidem faciat, tamen exemplum apographi,

B b b 2

quacumque confirmatum auctoritate, nullius est ponderis. Sic quoque homini, cujus probitas comperta est, dicenti se vidisse, fidem facile addimus; sed si referat se ab alio accepisse, minus firma est assensio. Deinde *facilior* quoque via est ad veritatem per rationem, quam per auctoritatem: nempe difficilius est dijudicare revelationem veram a falsa, quam natura duce pervenire ad veritatem; idque ob multiplicem causam: imprimis ob varietatem præsentiarum revelationum, cum nulla gens unquam fuerit, quæ Diis acceptam religionem suam non retulerit. Immo hæc varietas sufficiens argumentum videtur ad refellendas quaslibet probationes, cum ostendat plebem ad res miras cum summa credulitate suscipiendas propensam semper fuisse, & extitisse in omni ætate veteratores, qui populos in religionibus fallerent. In omni religione per traditionem propagata multa in dies immutantur, tolli solent vetera instituta, ut novis locus fiat: adeoque longe major est illius labor, qui præcepta vivendi ex auctoritate, potius quam ex ratione accipere velit.

Respondeo nego minorem, quoad utramque partem.

imo. Fatemur quidem quod si præcepta morum & religionis forent per se evidentia & eorum veritas intuitive apprehenderetur, illa tunc certius cognosci non posse; sed quia paucissimi homines ea pollent ingenii facultate, ut illas sibi possint conficere demonstrationes, manet revelationis summa utilitas respectu multitudinis. Manet etiam respectu sapientum, quamvis in minori sint illius indigentia: quia externa promulgatio præceptorum naturalium, confirmata miraculorum & prophetiarum splendore, confirmat animos jam veritate per rationem imbutos, efficitque magis constantes, dubiis & suspicionibus minus obnoxios:

est lucis quoddam augmentum, quia hæc externa promulgatio magis *authoritativa* est, quam ea quæ fit per rationem; & cum omnes sensus feriat, attentionem majorem provocat.

Deinde, quod spectat moralem certitudinem, constat in vita civili eam eandem vim habere ad persuadendos homines, quam habet certitudo metaphysica, immo esse ingeniis hominum magis accommodatam. Adhibemus fidem sensibus & testimoniis hominum sine ulla errandi formidine. Cui enim philosophico principio firmiter adhæremus quam factis positis in consensione omnium. Prius dubitarem de æqualitate trium angulorum in triangulo & duorum rectorum, quam de existentia Henrici quarti & ejus infelici exitu. Sic quamvis immortalitas animi optimis rationibus fuerit a Platone & aliis demonstrata, tamen Cicero scripsit, quod multi experiuntur: „dum lego, assentior, cum posui librum, omnis illa assensio elabitur.“ Atque ad persuadendum quemcumque hominem, non solum rudem, sed etiam philosophum, nullum esset argumentum magis accommodatum quam mortui sepultique amici frequens apparitio & de rebus hujus & alterius vitæ sermo gravis & constans, in iis circumstantiis cum omnes sensus sine ulla perturbatione essent liberrimi. Quocumque igitur nomine vocetur certitudo quam parit ratio & illa quam pariunt sensus & consensio hominum, certum est hanc illi nullo modo, quoad vim & efficaciam ad persuadendum, concedere.

Ad id quod additur ex Lockio respondemus recte esse constitutum, ut non valeat exemplum apographi, licet valeat ipsum apographum; non quia certi esse non possumus, exemplum esse accurate descriptum, sed quia nulla ratio est, cur non adea-

B b b 3.

tur ipsum instrumentum: rejici debet testimonium magis remotum, cum aliud minus remotum haberi possit. Sed si aliquo casu instrumentum ipsum primum interiisset, sine dubio apographum locum ipsius instrumenti teneret, ex quo postea alia apographa valerent. Sic in religione tradita, cum vetustate consumpta sunt prima instrumenta, regula juris non vetat, quin valeant antiquissima & fide dignissima apographa & ex illis nova descripta.

2dó. Valde absurdum est asserere homines *facilius* invenire posse per rationem vitæ præcepta, quam eadem per revelationem accepta magistrorum institutione addiscere: cum experiamur nullos plane priori modo informari; *totum genus humanum institutione a parentibus, magistris & publica fide accepta, ubique reipsa erudiri*: videtur ex eo sequi, homines facile institui, difficile philosophari.

„At extiterunt in omni ætate impostores, qui populos fallerent, & idcirco probandi sunt spiritus, utrum ex Deo sint; atque hoc examen difficilium est, quam ipsam veritatem per rationem invenire? „ Nequaquam: non est difficilium primo maxime rudibus & ad omne examen ineptis, his enim omnia æqualiter sunt difficilia; & *summa eorum felicitas est, si sorte nascendi hoc summum acceperint a divina providentia beneficium, ut cum lacte suscipiant veritatem, cujus inveniendæ pares non fuissent*. Aliis supra horum conditionem positis facilius est factum dijudicare, quam philosophica disputatione veritatem invenire; quia experimur hos ad ratiocinia quamvis ineptos, tam bene contexere narrationem facti, cujus ipsi testes fuerunt, & recte judicare de aliorum relationibus. Quod spectat prudentiores & doctiores, qui solent præfidere cæterorum hominum religionibus & opinionibus, nullum dubium esse potest, quin summas in-

veniant utilitates in religione revelata propter rationem multiplicem supra allatam. Uno verbo fit facilis, quantum velis, exploratio veritatis, revelatio divina eandem veritatem exponens & confirmans, afferet sine dubio adjumenta scientiæ & consequenter erit valde utilis.

„At, inquis, religio traditione propagata immutari potest, libri quibus continetur possunt interpolari & adulterari.„ Hoc e numero rerum possibilium est: sed ex hac generali observatione non sequitur quamcumque religionem revera mutationi obnoxiam fuisse, omnesque libros esse corruptos. Si postulent a nobis Deistæ, ut librorum sacrorum vindicemus integritatem, non feremus ægre, id nobis sine dubio incumbit: sed ex vanissima suspitione contra nos concludere, uti solent, temeritatem habet maximam.

„At quomodo vulgus hominum, qui neque sermonem, in quo scripti fuerunt libri sacri, intelligunt, sensum verum certo poterunt exprimere, cum translationibus uti cogantur?„ Poterunt novisse illas translationes accuratas esse ex consensione omnium seculorum & publica fide, ex consensione ipsorum Deistarum, qui hoc serio negare non audent.

„Sed populus semper avidus fuit novarum revelationum,„ esto: ergo nulla vera: quam ridicula conclusio! Unde orta est hæc populi ad recipiendam revelationem propensio, nisi ex conscientia suæ ignorantiæ & *sensu illius indigentia*, in qua erant constituti; aut *ex antiquissima traditione* accepta a communibus parentibus, qua sciebant Deum olim cum hominibus locutum esse. Generalis hujus effectus generalis aliqua causa assignari debet, & præter illas duas vix aliquam, quæ com-

munis sit, poteris invenire. Sed si illa omnium hominum olim crudelitas orta sit ex sensu suæ ignorantiae & indigentiae summæ, in qua erant revelatae religionis: ergo contra communem hominum sensum negant Deistæ revelationem esse utilem & deprecantur munus ab omnibus expetitur, Vel si omnes olim crediderint, Deum curare res humanas & homines alloqui non dedignari ex veteri traditione: ergo manebit existentia revelationis confirmata unanimi totius humani generis fide & persuasione; nedum propterea haberi possit *incredibilis*. (a)

(a) Autor libri dicti *Exile* multis verbis disputavit contra ea, quæ modo confecta sunt, quorum hæc summa est: affirmat ad cognoscendam revelationem, eique prudenter assentiendum, infinitis opus esse disquisitionibus & immensa eruditione; ut remotissimarum antiquitatum memoria altius repetatur: ut prophetiæ, revelationes, facta, monumenta fidei omnia & eorundem tempora, loca, auctores & occasiones expendantur; ut instrumenta authentica à supposititiis secernantur: ut versiones cum scriptis primigeniis conferantur: ut judicetur, utrum nihil in iis suppressum fuerit, nihil additum, nihil transpositum, nihil mutatum, nihil adulteratum, nihil contradictionis superfit: an testes sinceri, prudentes, intelligentes, nec partium studio abrepti: cujus ponderis sit adversariorum silentium circa facta adversus eos prolata &c. Præterea cum ex variis religionibus, quæ pro revelatis venditantur & sese mutuo excludunt, una tantum sit vera, si qua tamen vera sit, universas, ut omnis à judicio temeritas absit, esse ab unoquoque sedulo examinandas: non unius solum, sed omnium religionum doctores esse audiendos: si quis de hoc argumento libris doceri quærat, ei omnes per mundum sparsos legendos esse libros & omnes addiscendas linguas: neque id satis esse, cum plures extent nationes numerosæ apud quas libri non eduntur, neque nostri leguntur; cumque sententia libris expressa sæpe scriptoris menti non consonet, cujus habetur exemplum in libro Bossueti inscripto: *expositio doctrinae ecclesiae catholicae*, in quo doctrina exhibetur longe distans ab ea, quam populis suis pastores catholici tradunt: ut certum de religione aliqua feratur iudicium, populos, qui hanc sequuntur

ARTICULUS SECUNDUS.

*De revelata religione quatenus est dispensatio
supernaturalis.*

RELIGIO Christiana non est solummodo promulgatio externa legis naturæ, quæ nos docet cla-

tur, esse invisendos, & apud eos eandem esse inspiciendam, quod per totum orbem peregrinandi imponit necessitatem; — non esse veritatis argumentum, quod rationi conformis nobis appareat cultus, quem Deo impendimus, siquidem apud varias nationes inveniuntur viri cordati, iudicio præditi & veritatis amantissimi, qui pariter cultum suæ nationi proprium, quantumlibet nobis insulsus & aliis absurdus videatur, sentiant, cum ratione & veritate consentire; revelationes, Judaicam & Christianam, ut & Mahumetanam, scriptas esse linguis, quas jam populi eis adhærentes nesciunt; istud autem, nempe Deum ad homines docendos uti sermone eis ignoto, certe non esse viam eos docendi simplicem; versus quidem esse libros sacros, sed neminem esse sponsores, interpretationes esse, aut etiam posse esse accuratas, nec quid causæ esse, cur Deus interprete indigeat; a catholicis frustra ostentari ecclesiæ auctoritatem, quippe qui ad hanc asserendam non minori opus habent apparatu, quam aliæ sectæ ad suam doctrinam directe adstruendam, & qui, nisi velint in hac inani probatione consistere, *ecclesia definiit sibi jus esse definiendi*, revocantur ad omnes memoratas disquisitiones &c. *Ex censura sac. Par. jam laudata.*

Certe admirationem cujusque habere debet, quomodo vir ingeniosus & sagax sic sophistam agere potuerit. Novit ipse bene, plerasque prædictas observationes esse plane inanes, fere omnia, quæ objectat, non modo non esse incerta, sed esse extra controversiam, esse notoria, habere *evidentiam facti*. Et quam absurdum est asserere, nos non posse esse certos de authenticitate, integritate, & sensu saltem in principalibus librorum novi testamenti, aut securos de autorum bona fide, quin utrumque polum,

B b b 5

re ac sine ambiguitate, cum magno compendio, sine ullius erroris admixtione & cum summa auctoritate omnia principia & officia religionis ac vitæ moralis: sed est etiam supernaturalis dispensatio, quæ novum aperit rerum ordinem rationi non investigabilem, institutum ad reparationem humani generis per peccatum lapsi & depressi, procedentem auctoritate Christi mediatoris & Spiritus sancti ministerio; quæque propter nova hæc beneficia ordini naturali superaddita homines fortius devincit officiis amoris, gratitudinis, fiduciæ, devotionis, cæterisque omnibus, etiam erga hos patronos suos. Non pertinet ad præsens nostrum institutum hanc dispensationem fufius evolvere aut defendere, animus est solummodo generatim ostendere ejusmodi supernaturalem dispensationem non esse impossibilem nec inutilem dici posse.

& duos Indos adeamus & omnium hominum sensus exploremus! Quæ probatione aliqua egebunt, ea in sequentibus confirmabuntur; hoc loco superiori declarationi hanc solummodo opponemus simplicem propositionem: „resurrectio Christi, aliaque facta historica in quibus „ponitur divina Christi legatio, habent summam moralem „evidentiam, & consequenter veritas religionis Christianæ „in illis factis, aliisque argumentis internis posita, sese „hominibus *doctis* offert *cum summa auctoritate*; atque „etiam in regionibus Christianis sese offert etiam *rudibus* „cum majore auctoritate quam est ea, qua in rebus „civilibus inclinatur. „ Hujus propositionis veritatem totius operis tenor comprobabit. Sed absurdum aliunde est, velle probare, id fieri non posse, quod revera factum est. A mille & septingentis annis ingens hominum multitudo constantissime adhæret religioni Christianæ, pars evidentibus adducta argumentis; pars altera prudentissime auctoritate societatis seu ecclesiæ Christianæ inclinata; & qui hanc religionem puram non servarunt, ut hæretici, immo & ipsi Mahumetani, immo & Deistæ, summam tamen ex ea perceperunt utilitatem. Rei ergo experimento refelluntur inania auctoris nostri contra revelationis utilitatem ratiocinia.

P R O P O S I T I O.

Revelatio considerata ut nova dispensatio & manifestatio mysterii supra rationis captum positi possibilis est & exoptanda.

P R O B A T I O.

NAM si revelatio hoc sensu intellecta esset impossibilis, vel quia religio naturalis ea omnia complecteretur, quæ sciri possunt, tum de Dei natura, tum de hominis conditione, tum de divinis in hominem consiliis; & proinde nulla esset revelationis materies: vel quia Deus non potest nos docere de rebus incognitis, aliter quam per rationem & argumentationem ex primis principiis; sicque omnis revelatio externa esset quoad modum impossibilis; vel quia talis revelatio humano generi inutilis foret, & propterea divina sapientia indigna: atqui

imo. Absurdum est dicere religionem naturalem, quatenus per rationem humanam innotescit, complecti ea omnia, quæ sciri possunt, vel circa Dei naturam, infinitasque ejus perfectiones, vel circa hominis conditionem, seu primævam, seu præsentem, seu futuram, vel circa divinæ in nos providentiæ consilia, ut satis patet. Docet religio Christiana, esse in divina natura distinctiones personales; hominem primitus immortalem conditum fuisse, auctum gratiæ donis indebitis, atque ad interiorum in statu supernaturali cum Deo conjunctionem destinatum fuisse; eundem nunc nasci filium iræ, ejusque facultates passas esse gravem mutationem, neque pristinam excellentiam propriis viribus recuperare posse; quemque in magno esse periculo æternæ damnationis. Hæc omnia

impossibilia esse non demonstrant Deistæ, & revelationis supernaturalis materies esse possunt.

2do Revelatio divina continens mysteria inscrutabilia, quoad modum non est impossibilis; quia infinitis modis author naturæ suam nobis mentem manifestare potest, vel clara voce sicut Moyſi ex rubo ardente, sicut Judæis in Sina monte legem dedisse credimus. Potest etiam prodigiis & virtutibus oculis ipsis obviam facere voluntatem suam. Potest denique, qui nos variis imbuit cognitionibus, & intuitivam concessit primorum principiorum cognitionem, eodem modo illustrare mentes hominum circa eas res, quæ jam ipsi imperviæ sunt: neque creator naturæ caret illa illuminandi facultate, neque humanus intellectus illustrationis istius incapax est.

3tio. Revelatio illa non foret inutilis, ac consequenter indigna divina majestate. Nam illud non est inutile, quod hominem perficit, & novis excitat ad pietatem momentis: sed ex revelatione qua homo illustraretur circa eas res quarum notitiam assequi ratione non valet, profecto sapientior & perfectior evaderet, atque ex ampliore divinæ naturæ & suæ conditionis cognitione nova exorirentur motiva pietatis. Ergo ex nulla parte revelatio, considerata ut nova dispensatio supra rationem, impossibilis est, aut divina majestate indigna.

Objicies. Illa dispensatio plane inutilis est, sine qua recte vivitur; quæ negligi potest, & tamen ad virtutem pervenitur. Atqui sine revelata religione per solam legem naturalem cognosci possunt omnia necessaria præcepta ad institutionem religionis & vitæ. Revelatio mysterii absconditi nullum novum imponit hominibus officium, necessarium ad rectam vitæ institutionem,

Respondeo, nego minorem: non est hæc recens seu nova adversus religionem revelatam argumentatio; legimus apud sanctum Augustinum Paganos ita disputasse adversus Christianos. „Invenis multos, (ait enarratione in Ps. 31.,) „propterea nolle fieri Christianos, quia quasi sufficiunt sibi de bona vita sua. Bene vivere opus est? Quid mihi præcepturus est Christus? Ut bene vivam? Jam bene vivo. Quid mihi necessarius est Christus? Nullum homicidium, nullum furtum, nullam rapinam facio, res alienas non concupisco, nullo adulterio contaminor. Nam inveniatur in vita mea aliquid, quod reprehendatur, & qui reprehenderit faciat Christianum.„ Sed profecto in re gravissimi momenti multum aliena est a ratione hæc in propriis suis meritis securitas; ea est authoritas Dei, ut ad ejus verba aut etiam quamcumque revelationis suspicionem arrectas aures semper habere debeamus, neque ullo modo circa ea, quæ ad cultum Dei pertinent nobis licet esse incuriosis; etiamsi non cerneremus, cujus essent utilitatis ea, quæ coelitus dicuntur revelata. Verum si vel leviter attendamus ad illam revelationem, quam Judæi & Christiani sibi factam esse asserunt, deprehendemus vel primo intuitu illam multa continere, quæ maximi sunt momenti, & quorum incuriosâ sine crimine esse non possumus. Novum nobis aperit ista revelatio divinæ providentiæ ordinem, nostrarumque rerum procurationem a Deo Patre commissam esse docet duobus quasi ministris *Filio Dei mediatori* & *Spiritui sanctificatori*; a quibus multa & innumera fluxerunt in homines beneficia, quique jam promovent eorum salutem. Consequenter ad hanc novam & ignotam antea supernaturalem Dei providentiam jubentur Christiani baptisari non solum in nomine *Patris*, sed etiam in nomine *Filii* & *Spiritus sancti*, novisque erga has duas personas devinciuntur officiis. Jam vero hæc officia maximi sunt momenti nec sine magna teme ri-

tate aut etiam impietate contemni possunt: non enim sunt illa *positiva* quædam præcepta, instituta arbitraria voluntate, sed post supernaturalis ordinis manifestationem æque in *rerum naturis & convenientiis* posita sunt, ac aliud quodcumque naturale officium. Sicuti ratione naturali nobis revelatur illa habitudo seu relatio, quam cum Deo rerum omnium parente ac domino habemus, atque ex hac relatione exoriuntur omnia officia religionis naturalis: sic quoque per revelationem Christianam innotescunt novæ relationes, ex quibus eodem plane modo nascuntur *Christiana officia*. Statim atque constat *Filium Dei* esse hominum apud Deum *mediatorem*, *Spiritum ejus sanctum* esse hominum *sanctificatorem*; non magis quærendum est, cur in nomine *Filii & Spiritus sancti* baptizemur; aut cur erga istas personas reverentiæ, amoris, gratitudinis, timoris & spei sensus foveamus, vel cur in cultu externo habeamus rationem illarum duarum personarum; quam quærendum est, cur iisdem officiis prosequamur rerum omnium parentem Deum. Hæc posteriora ad legem naturalem semper pertinuerunt, quia relationes, in quibus posita sunt, semper fuerunt lumine naturali perspectæ: illa vero nova post factam revelationem æque fundata sunt in *rerum convenientiis*, tamque reus est læsæ divinæ majestatis, qui officia hæc revelatione cognita contempserit aut illa explorare neglexerit, quam ille, qui religionis naturalis officia discere, aut ad ea mores componere recusaverit.

Præterea si vera sit Christiana religio, Christus est unus Dei & hominum mediator; solius Spiritus sancti auxiliis recte vivere possumus; soli fidei & mediis a Christo institutis illa auxilia adjuncta sunt; proindeque nihil tam temerarium est, quam has novas dispensationes, nisi falsæ demonstrantur, non curare. Ista brevius hic attingimus, quod de mysteriis alius erit dicendi locus.

ARTICULUS TERTIUS.

De revelatione, quatenus est positiva constitutio.

RELIGIO Christiana spectari potest, ut constitutio *positiva*, quæ originem dedit novæ societati, quæ *ecclesia* dicitur, ab omni alia legibus peculiariibus, cultu externo & ministerio publico distinctæ; cujus præsertim institutionis positivæ præsidio diffusa est per omnes nationes evangelii prædicatio & per omnia secula propagata. Habetne revelata religio sub hac forma quidquam divina constantia indignum? Nullam ne hominibus afferre poterit utilitatem?

P R O P O S I T I O.

Revelatio considerata ut positiva constitutio est ut complexio legum positivarum, non modo possibilis est, sed hominibus utilissima esse potest.

P R O B A T I O.

NAM IMO. positiva præcepta multum conferre possunt ad decentiam & uniformitatem cultus externi, qui pars religionis naturalis est: cultus etenim externus sine ritibus & ceremoniis perfici nequit; nec decenter & uniformiter perfici ab hominibus potest, nisi in iisdem ritibus & ceremoniis homines consentientes sint. Si igitur ordo in divino officio, si consociatio hominum in præstandis Deo solemnibus deceat & res obtanda sit; ergo ad hunc finem præcepta positiva dari possunt: præsertim cum cultus externus aliter determinari convenienter nequeat. Si ille relinqueretur proprio

cujusque hominis arbitrio, tot essent colendi ritus, quot homines. Nec etiã religiones populorum magistratuum determinationi permitttere satius fuisset: (a) tum quia nec in optimas aut numini acceptissimas ipsi incidissent: tum quia eorum in hac re constitutiones non receptæ fuissent cum eadem reverentia, qua divinæ recipiuntur; nec cum eo studio & alacritate perficerentur: certe magnum est incitamentum, cogitare nos non modo in divino cultu honorare Deum, sed etiam illum colere eo modo, qui ipsi acceptissimus sit.

2do. Præcepta positiva conducere multum possunt ad fovendos internos religionis sensus, ad excitandam & promovendam virtutem; idque duplici ratione, *primo* avocando a tentationibus, si videlicet ea præceptis positivis prohibeantur quibus plerumque abutimur; & propter hanc rationem sine dubio multæ datæ olim sunt Judæis præceptiones positivæ. Profecto si parens bonus suos liberos illis rebus possit interdicerere, quibus prævidet abusus, quidni etiam supremus hominum parens ac magister eadem gaudebit autoritate? *Secundo*, præcepta positiva excitant pietatis sensus, illisque obtemperando ad arduas virtutes erudimur. Si homines perfecti essent, si laboris patientes, si ad præstanda officia prompti, hæc auxilia externa supervacanea essent: sed quia e contrario leves sunt & obliviosi, certis regulis indigent, quibus de officiis perpetuo moneantur; quia minimis franguntur difficultatibus, necesse est ut assuescant virtutum exercitationibus & ad pugnam erudiantur.

Jam

(a) Il falloit un culte uniforme. . . . Le culte que Dieu demande est celui du cœur; & celui-la, quand il est sincere, est toujours uniforme. . . . Quand au culte extérieur, s'il doit être uniforme pour le bon ordre, c'est purement une affaire de police; il ne faut pas de révélation pour cela. *Ennèe* t. 3. p. 134.

Jam vero melius est, uti Deo institutore, quam suoapte ingenio vel alieno.

3tio. Multum conferre possunt præcepta positiva ad imprimendum animis nostris vividum divinæ authoritatis sensum, hocque titulo nobis a Deo imponi. Nam præcepta positiva eo ipso, quod in rerum naturis fundata non sint, ut sunt moralia præcepta, significant fortius & efficacius supremi numinis imperandi jus, nostramque dependentiam; & hujus dependentiæ sensum efficacius excitant: atque nobis subministrando opportunitatem agendi ex nullo alio nisi pietatis motivo, illam in Deum pietatem fovent & augent.

Et vero opinio Deistarum, asserentium leges positivas inutiles esse hominibus & Deo indignas, contraria est sensui omnium hominum: nam videmus omnes populos, qui religiones suas Diis acceptas retulerunt, servasse multa positiva præcepta. Ex quo certe efficitur tum eos, qui religiones illas invenerunt, tum eos, qui easdem susceperunt, nunquam dubitasse, quin Deus illas jubere possit & sint hominibus utiles.

Objicies imo. Deus in agendo sequitur necessario æternum rerum ordinem; æterna sapientia divinæ voluntatis regula est, a qua nequit desistere: hæc Deo ostendit quædam natura bona esse, & ideo jubenda; quædam mala esse, & ideo prohibenda; alia esse indifferentia, nec jubenda nec prohibenda. Atqui si Deus injungeret hominibus præcepta positiva non sequeretur hunc rerum ordinem, sed ageret arbitrarie & tyrannice: imperium exerceret nulla alia nisi imperitandi causa, quod in hominibus culpari solet & alienum duci a sapientia, bonitate & justitia.

Nego minorem: aliquis dici potest agere *arbitrarie* diverso sensu, qui multiplex sensus sedulo notandus est. 1mo. Agere arbitrarie sæpe significat, agere contra rerum æternum ordinem: sic principem agere arbitrarie dicimus, cum aliquid contra jus statuit: sine dubio Deus non potest hoc sensu agere arbitrarie. 2do. Agere arbitrarie significat agere temere, inconsiderate, sine consilio: hoc etiam sensu Deus agere non potest arbitrarie. 3tio. Significat agere ex propria sui arbitrii determinatione, quando rerum naturæ regulæ esse nequeunt: cum v. g. ex duobus mediis ad finem aliquem obtinendum æque aptis unum præ altero libere & arbitrarie eligimus. Hoc ultimo sensu Deum agere ex arbitrio contendimus, sicque sese determinasse ad creandum mundum; ad creandum in illo præcise temporis puncto, vel in illo spatii immensi, si quod sit, loco. Non tamen in hisce casibus Deum egisse inconsiderate aut sine consilio dici potest: est generalis agendi ratio, licet nulla sit particularis ratio agendi hoc vel illo modo, id est, possunt esse rationes determinantes ad speciem actus, licet nullæ sint determinantes ad individuum: res indifferentes factæ ex præscripto divino possunt conferre ad exercitationem virtutis, ad fovendos pietatis sensus, ad decentiam & uniformitatem cultus externi, ad conservandam factorum memoriam; & hæc generalis ratio est, cur res indifferentes a Deo jubeantur. Sed penes divinum arbitrium est hunc vel illum ritum ad hos fines instituire.

Objicies 2do. Religio vera quæ Deo grata est & homini necessaria, fundatur in æternis rerum relationibus, non in rebus indifferentibus: immutabilis est, non varia aut aliquando inventa: debet esse objectum rationis & omnibus creaturis ratione utentibus obvia. Atqui si religio poneretur in re-

bus indifferentibus, non esset tres sempiterna & immutabilis, non esset objectum rationis: sed in arbitrio divino posita mutabilis esset, nec nisi per revelationem posset innotescere, (a)

Respondeo veram religionem fundatam esse in rerum naturis, ideoque sempiternam esse & immutabilem, Deum non posse ei derogare vel obrogare, hominem ejus observantem necessario Deo gratum esse. Proindeque positiva præcepta per se partes religionis neque necessariae nec essentialia sunt, nec injungi possunt nisi ad confirmandam legem illam principem in *naturis rerum* positam, excitandosque homines ad exercitium virtutis; nec possunt sine impietate ritus aliqui anteferri officiis naturalibus. (b) Consequenter concedimus, eam religionem falsam esse in qua ceremoniarum quædam locum virtutum tenerent, & non tanquam media ad virtutem spectarentur. Attamen quamvis religio non consistat necessario in præstandis positivis

(a) Mais qu'est-ce que la vertu? C'est la fidélité constante à remplir les obligations que la *raison* nous dicte. Vous me demandez peut-être encore, quels sont ces devoirs? Quelle est la loi qui les prescrit? Je réponds que la loi qui les prescrit est la volonté *immuable* de Dieu, à quoi la droite raison nous avertit de nous conformer, & que c'est dans cette conformité que consiste la vertu. Toute loi qui a commencé dans le tems & qui peu cesser d'être en vigueur, n'est point celle qui constitue la vertu: le Créateur n'avoit pas astreint les hommes au nouveau joug qu'elle impose, mais il les avoit certainement créés pour être vertueux. *Les Mœurs.*

(b) Euntes discite quid est: misericordiam volo & non sacrificium. *Matth. 9. & 12.* Si ergo offers munus tuum ad altare & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te: relinque ibi munus tuum ante altare & vade prius reconciliari fratri tuo: & tunc veniens, offeres munus tuum. *Ibid. c. 5. v. 23.*

C c c a

præceptis, tamen illa exequi religio jubet, quia ad obtemperandum divinis mandatis lege devincimur naturæ. Ex quo etiam sequitur, religionem veram semper objectum esse rationis. Homines nullis devinciuntur institutis positivis, quamdiu eadem *sine culpa* ignorant: ubi norunt, ad ea *ratione* obligantur.

Objicies 3tio. Institutiones positivæ pugnant cum divina bonitate. 1mo. Per positiva præcepta hominum minuitur felicitas; quia per illa cohibetur libertas naturalis, in qua magna ex parte sita est felicitas. 2do. Manifestum est per injunctionem novorum præceptorum nec necessariorum homines majori periculo peccandi exponi.

Respondeo 1mo. institutiones positivas coercendo libertatem hominum non minuere eorum felicitatem: nam præcepta positiva communiter facilia sunt, eaque homines diligentius observant quam ea, quæ pertinent ad legem naturalem: quotidie etenim videmus eos, qui officiis naturalibus male funguntur, positivis tamen constanter adhærere. Præterea nedum positiva præcepta hominis felicitati noceant, illam e contrario certam magis & majorem efficiunt: scilicet ubi sunt virtutis adjumenta, vel promovent commoda & utilitates naturales: tunc enim non libertas, in qua posita felicitas est, sed licentia tollitur, quæ ærumnarum mater est. Insuper quamvis libertatis cupidissimi simus, tamen ex ejus exercitio non tam multæ & magnæ oriuntur jucunditates, quam ex exercitio libertatis juxta divinam voluntatem, propter conscientiam suæ erga Deum devotionis & opinionem divinæ erga se benevolentis.

2do. Negamus etiam quod per positiva præcepta homines in deteriori conditione constituentur

propter majus peccandi periculum: nam ex eadem argumentandi ratione sequeretur, pejorem esse sortem hominum doctorum quam rudium: quia nempe illi cernunt multa acutius, pluribusque devinciuntur officiis: proindeque doctrinam esse inter mala recensendam. Sed revera nedum deterior evadat propter positiva præcepta hominum conditio, e contrario multa suppeditant adjumenta virtutis, in qua sola posita est vera hominis præstantia. Si officia plura sint, sunt etiam ex præstatione officiorum multæ & magnæ percipiendæ utilitates; si peccato locus sit, est etiam merito; si pœnis magis obnoxii ex variis virtutum adminiculis efficiamur, ubi illam non amplectimur, majora etiam præmia divinis præceptis obtemperando & facilius etiam consequi possumus. Uno verbo, cum illa præcepta positiva apta sint, uti ostendimus, ad fovendos pietatis sensus, ad exercendos homines ad virtutem, non possunt esse hominibus noxia, nisi quoque pietas & virtus deteriores efficiant eorum conditionem.

Objicies 4to. Positiva præcepta apta tantum sunt ad præfocandam veram virtutem: nam imo, per ea animus a præceptis naturalibus & a vera virtute avocatur: sicut corpus onustum cibis deficit, ita mens occupata ritibus & vanis ceremoniis minus cogitat de iis, quæ sunt necessaria & officii naturalis; quibus tamen totam mentem debemus. 2do. Præcepta positiva superstitioni homines obnoxios efficiunt & ad illam semper inclinant: quia ubi ratio sola dux vitæ non est, sed quidam ritus in se plane indifferentes in religionem introducuntur, homines proni fiunt ad eos perpetuo multiplicandos; neque unquam consistunt, donec superstitiosis ritibus omnino occupentur: præterea cum videbunt illas ceremonias a Deo ipso institutas,

C c c 3

existimabunt eas esse bonas natura sua & ad religionem essentialem pertinere; ex qua opinione infinita sequuntur incommoda, odia & dissensiones privatorum, aliquando etiam bella civilia.

Nego antecedens. Et ad primam rationem dico, fieri posse ut nimio rituum numero mens a magis necessariis officiis abducatur; eosdem ritus noxios esse posse quando apti non sunt ad significandos sensus religionis, illosve excitandos; vel cum non sunt accommodati conditioni eorum quibus præscribuntur. Sed ex eo quod positivæ institutiones esse possint noxiæ, possintque multiplicitate sua vel natura ab officiis magis necessariis avocare; non sequitur omnes ritus vanos esse: in illis circumstantiis ceremoniæ nocent non quia positivæ, sed quia multiplices & superflue, vel quia non sunt idoneæ. Certe pars magna naturalis religionis in cultu externo posita est: aliis hominibus nostros in Deum sensus oportet testari & exemplis accendere ad cultum divinum: quod cum nequeat fieri sine ceremoniis seu externis signis, manifestum est illas esse plane necessarias; & propterea ubi Deus non præscripsit hos ritus, videmus homines tales sibi constituisse,

Ad secundam rationem dico homines abuti sæpius positivis institutionibus; sed rebus etiam optimis abutuntur; proindeque satis non est probare homines abuti institutionibus positivis & ad superstitionem esse propensos; sed demonstrandum est positiva mandata ad superstitionem homines inclinare. Jam vero certum est hanc non esse naturalem efficientiam præceptorum positivorum. Superstitio quippe consistit vel in tribuendo ceremoniis propriam aliquam & interiorem excellentiam, vel in iis recipiendis tanquam divinis quæ humanæ sunt, vel tandem in nimio rerum indifferentium studio. Atqui certe ex eo quod positiva instituta

fanciat Deus, non idcirco docemur illis aliquam tribuere propriam excellentiam, quam retineant ubi absunt veræ virtutes; neque docemur humanis adhærere inventis, vel illa nimio studio prosequi ad injuriam legis naturalis. Quomodo ergo præcepta positiva ad superstitionem inclinent non intelligimus: observare positiva præcepta ex pietate, quia jussa sunt a Deo, non hominis superstitiosi sed sapientis est, *legique naturæ* obsequentis.

DISSERTATIO SECUNDA.

De notis divinæ apud homines legationis, præsertim miraculis & prophetiis.

IMPRIMIS apud omnes certum est & in confesso, revelatam doctrinam cum ratione pugnare non posse. Etenim cum *inspiratio Dei det intellectum*, sitque ratio communicati quædam cum hominibus sapientiæ divinæ; si ratio & revelatio secum non consentirent, Deus secum ipse divisus esset; tolleretur quoque omnis veritatis principium, nec ipsius revelationis certitudo ulla esse posset, ad quam credendam ratione ducimur. Verum cavendum est ne doctrina supra rationis caput, contraria rationi putetur; sicque omnis veritatis normam faciamus illam, qua nos dignatus est Deus, lucis ingentem scintillam.

Secundo, nulla posterior revelatio priori opposita esse potest: quia verum cum vero pugnare nequit. Possunt quidem positivæ leges in temporum, locorum & personarum circumstantiis posi-

tæ, mutari, & aliæ aliis succedere: aut obscura revelatio per aliam explicari: at nulla in talibus dispensationibus cernitur contradictio.

Tertio, suspicio gravis est, non esse doctrinam aliquam a Deo revelatam, quæ non insigni quadam præstantia se commendet, qua non promoveatur Dei gloria & vera hominum felicitas; aut illum non esse verum prophetam, qui non affert hominibus nuntium a Deo valde utile aut necessarium.

Quarto, vix credibilis erit illa revelatio, quæ ad homines deferetur per viros nullatenus pietate & virtute conspicuos: decere videtur divinam sapientiam, aut uti sanctis viris ad officium reformationis hominum, aut sui communicatione eisdem sanctos efficere; ne quædam scandalosa existat morum & prædicationis discordia. Attamen fieri sine dubio potest in certis circumstantiis, ut Deus impios quoque cogat ad veritatis declarationem.

Verum hæ notæ sunt tantummodo conditiones, sine quibus nulla est vera revelatio; at statim ubi hæ sunt omnes, non est propterea vera Dei legatio, cujus nullum aliud signum directum & positivum esse potest præter divinæ voluntatis extraordinariam significationem, per *miraculum*, aut *prophetiam*.

CAPUT PRIMUM.

DE

NATURA ET AUTHORITYTE MIRACULORUM.

Miraculi varia definitiones.

MIRACULUM a *mirando* dicitur, cui respondet vox græca *Θαυμα*: unde juxta nomen significat id omne, quod vel magnitudine, vel novitate, vel raritate, vel propter causæ occultæ ignorantiam, habet admirationem hominum. Septem celebrata olim humanæ industriæ opera vocabantur *miracula*, ut in hoc *Martialis* versu,

Barbara Pyramidum fileat miracula Memphis.

At magis proprie significat idem vocabulum eventus prodigiosos, qui extra ordinem causarum naturalium producuntur, per interventionem entis invisibilis & intelligentis, supra humanam fortem potentis. Eandem potestatem habent apud authores veteris & novi testamenti voces hæ, *mirabilia*, *signa*, *virtutes*.

Miraculum varie definitur a philosophis & theologis. Est juxta *Lockium* miraculum, „operatio sensibilis, quæ excedens captum spectatoris & cursui naturæ contraria credita, ab eo *divina* judicatur. „ Eodem redit hæc *S. Augustini* generalis descriptio: „miraculum voco, quidquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis apparet,

C e e 5

Habent sæpe hanc significationem voces prædictæ, *miracula*, *signa*, *virtutes*, tum apud prophanos, tum apud sacros scriptores: sed ad nostrum usum in hac theologica dissertatione non est satis accurata ista descriptio. Nam juxta illam effectus vere supernaturales, quique omnem vim creatam superant, non essent miracula, si talia non haberentur a spectatoribus: & ex altera parte fraudes & præstigiæ essent vera miracula, ubi a spectatoribus divina virtute admixtæ crederentur: immo idem effectus esset simul miraculum & non esset, si diversa de eo judicia ferrentur a diversis spectatoribus. In hac ergo definitione non exprimitur natura miraculi, quæ ex opinione spectatoris pendere non potest.

Miraculum definitur a S. *Thoma*, „id quod fit præter ordinem totius naturæ creatæ, sub quo ordine continetur omnis virtus creata.„ Sine dubio ea opera, quæ fiunt præter ordinem totius naturæ, sunt vera miracula: at hæc definitio angustissimis limitibus materiam omnem miraculorum concludit. Juxta eam Deus non potest uti naturali efficacia angelorum ad patranda proprie dicta miracula: multaque prodigia relata in veteri & in novo testamento, quæ certissime habent vim argumenti, esse præter ordinem totius naturæ creatæ demonstrare non possumus.

Idcirco alii definiunt miraculum, „operationem sensibilem supra facultatem & vires ejus, a quo præstari videtur, vel ad cujus arbitrium fit.„ Sic oratio, quæ naturalis est homini, miraculosa est in asino; & ea, quæ naturalia sunt spiritibus homine excellentioribus, sunt miraculosa, ubi admittuntur ad imperium hominis. Juxta hanc definitionem ea omnia opera, quæ superant naturalem virtutem causarum *visibilium* & *corporalium* sunt respectu hominum miracula. Hanc loquendi ratio-

nem probare videtur S. *Augustinus* contra Faustum, l. 26. „Contra naturam, inquit, non incongrue dicimus aliquid Deum facere, quod facit contra id, quod novimus in natura. Hanc enim appellamus naturam, *cognitum nobis cursum, soliturnaque naturæ*, contra quem Deus cum aliquid facit, magna & mirabilia operatur. „ Non distat ab hac sententia ipse S. *Thomas* qui definit miraculum, ut ait large „, id quod excedit humanam facultatem, & considerationem, & sic dæmones possunt facere miracula. „ Sed audiamus eminentissimum S. R. E. cardinalem de *Lambertinis*, nuper sanctissimum totius ecclesiæ Papam, erudite & accurate hanc quæstionem discutientem in immortalis opere, jam non semel a nobis laudato, *de servorum Dei beatificatione, & beatorum canonisatione*, l. 4. p. I. n. 14. „ Quæres, an ad constituendum miraculum necessè sit, ut aliquid excedat vires & facultatem naturæ, tum invisibilis & incorporeæ, tum visibilis & corporeæ? quod est idem ac quæ-
 rere, an si aliquid excedat tantum vires naturæ visibilis & corporeæ, & sit arduum, & insolitum, & admirandum, miraculum dici possit, etiamsi non excedat vires naturæ invisibilis & incorporeæ, hoc est angeli, juxta doctrinam S. *Thomæ*, p. I. qu. 110. art. 4. videtur negandum. Ibi enim docet, miraculum esse, quando aliquid fit præter ordinem totius naturæ creatæ, & sic tum visibilis & corporeæ, tum invisibilis & incorporeæ. Idem autem S. doctor in cit. qu. 110. art. 4. *ad secundum*, docet: non omnem virtutem naturæ creatæ esse nobis notam, & sic miraculum esse quoad nos, cum aliquid sit præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ per virtutem creatam nobis ignotam: quod ipsum docuerat l. 3. contra gentes, c. 103. ubi, utentibus angelis rebus nonnullis naturalibus, tanquam instrumentis, ait sic effecta, quamvis miracula simpliciter dici non possint, reddi tamen nobis dupliciter mirabilia; uno modo ex hoc, quod

per spirituales substantias tales causæ modo nobis inconsulto ad proprios effectus apponuntur: & alio modo ex hoc, quod causæ naturales appositæ ad effectus aliquos producendos aliquid virtutis fortiantur ex hoc, quod sunt instrumenta spiritualium substantiarum, & hoc magis accedit ad rationem miraculi. Ex his autem inferri posse videtur; effecta insolita, & admiranda, quæ excedunt vires & facultatem naturæ creatæ visibilis & corporeæ, nobis notæ, miracula esse, sed minora miraculis, quæ excedunt vires & facultatem naturæ etiam invisibilis & incorporeæ., Eminentissimus author hanc suam determinationem confirmat multis allatis scholasticorum testimoniis, inter quæ est hoc Suarezii ex l. 4. de angelis, c. 39. n. 10. Ut sint vera miracula necessarium & sufficiens est, ut superent omnem naturalem virtutem causarum naturalium visibilium & corporalium.

Varia de miraculorum natura sententiæ.

I. Prima est eorum, qui nulla plane admittunt miracula proprie dicta, sed omnia evenire credunt, juxta ratas & constantes naturæ leges: quorum duplex classis est.

Alii nempe cum *Spinoza* ferream inducentes necessitatem, negant quidquam revera fieri, aut fieri posse contra naturæ corporeæ leges, quas nullatenus arbitrarias, sed in corporum naturis positas arbitrantur. *Spinoza* hanc opinionem his confirmat rationibus: „quod hæ leges sint decreta divina ex necessitate, & perfectione divinæ naturæ profluentia: adeoque si quid contingeret, quod repugnaret his legibus, repugnaret Dei naturæ; aut si operaretur contra has leges, contra suam naturam ageret. Addit potentiam naturæ esse ipsam Dei potentiam; potentiam autem Dei esse ipsam Dei essentiam, cui nihil contrarium existere

potest: proindeque quidquid fit, id fieri secundum leges, quæ æternam necessitatem & veritatem involvunt. Unde concludit nomen miraculi, non nisi respective ad hominum opiniones intelligi posse, nihilque aliud significare, nisi opus quod ab iis, a quibus refertur, explicari non potest, seu cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non potest is qui miraculum scribit vel narrat.,,

Hos jam supra confutavimus, ubi ostendimus omnes naturæ corporeæ leges esse arbitrarias, eas posse mutari vel suspendi pro Dei beneplacito, cursumque naturæ nihil aliud revera esse, quam voluntatem Dei, secundum leges constantes, quas sibi libere præscripsit, agentem, & contra has leges in miraculis agere Deum, non mutabili, sed æterno consilio. (a)

Alii vero, quamvis non inducant fatalem rerum concatenationem, tamen existimant Deum nunquam in rebus hujus mundi modo extraordinario intervenire; sed ita cuncta ab initio constituisse, ut ex legibus positis sponte oriantur ea, quæ mira nobis videntur. Hanc sententiam plures nostris temporibus philosophi defoderunt, inter quos eminent abbas de *Houtteville*; qui illam præsertim commendavit argumentis a priori, ductis ex Dei sapientia, quæ juxta eum in administratione rerum uti debet causis universalissimis & simplicissimis.

Hanc quoque sententiam exposuimus & confutavimus p. 339. quod rem, uti videtur, plane impossibilem credendam nobis proponat, nempe perfectam cursus rerum mechanici attemperationem

(a) Vide pag. 106. 263.

voluntatibus liberis & meritis creaturarum spiritalium: non vero quod multum minuat authoritatem miraculorum. Nam si mundi machina fuerit ab initio sic constituta, ut illo anno, exempli gratia, quo Moyses liberavit populum Israel ab Ægyptiorum servitute, omnia relata in Exodo prodigia evenirent, tam certum est Moysen fuisse legatum, consiliumque Dei fuisse ut illis prodigiis uteretur ille dux ad confirmandam suam legationem, quam certum est Deum cum providentia mundum condidisse. In hac hypothese eandem vim in hominum mentes servant miracula, propter singularitatem & disjunctionem a consueto cursu rerum, aut propter causas reconditas, & non investigabiles. Ut huic vi resistere quis prudenter posset, deberet esse saltem aliquis suspicandi locus, tum nullum fuisse Dei in sic temperandis causis naturalibus consilium, tum hominem naturali sagacitate illas causas reconditas, & ex illis oritura phænomena detegere potuisse, cui suspicioni nullus locus est in circumstantiis non modo plagarum Ægyptiacarum, sed nec ullius miraculi, sive veteris, sive novi testamenti.

II. Secunda sententia ea est, quam *Jacobus Serces* ingeniose defendit speciali de miraculis tractatu. Hic omnem potestatem immutandi, suspendendi, aut ullo modo intervertendi leges naturæ Deo reservat; adeoque rotunde negat spiritus homine superiores ulla præditos esse ad miracula edenda potestate, & omnia, quæ feruntur, dæmonum mirabilia veteratorum fraudi & artibus accepta refert.

Hujus sententiæ commendatio est, quod simplex sit & aperta, sine ullis ambagibus, quod soli Deo asserat omnium rerum immediatam administrationem; quod in ea summus sit miraculorum splendor & authoritas, summa populorum securitas,

in discriminandis veris & falsis miraculis nulla difficultas. Illam ergo libentissime amplecteremur, si illam conciliare possemus cum omnium seculorum fide.

III. *Samuel Clarkius*, illustris apud Anglos philosophus, contrariam amplexus est sententiam, in opere *de religionis naturalis & revelatae argumentis*.

Hic observat primo, nullas res, respectu Dei, magis, vel minus esse difficiles; opera naturalia & supernaturalia eandem requirere virtutem; adeoque miracula non esse distinguenda per majorem, vel minorem difficultatem. Hoc puto ab eo notatum, quod a plerisque scholasticis miraculum dicatur *opus arduum*.

Observat secundo, nos determinate non posse, qua virtute naturali præditi sint boni & mali angeli; nec qui limites eorum potestati positi sint a Deo: pauca esse miracula in scripturis recitata, ad quorum productionem necessaria videatur *originaria* illa, *princeps & absoluta* Dei omnipotentia: quod etsi dæmones non essent ingenio & industria hominibus præstantiores, tamen propter invisibilem eorum agendi modum patrare eos posse magna signa & prodigia. Adeoque negat miraculum definiri debere, „opus, quod sola Dei potentia effici possit.“

Observat tertio, non modo angelorum potestatem esse aliquam naturalem, cujus limites figere nequeamus; sed probabile esse, Deum uti eorum ministerio in gubernanda hacce rerum universitate. Cursum rerum materialium nihil aliud esse, quam ipsam, seu Dei, seu agentium spiritualium inferiorum, perpetuam efficaciam, juxta leges certas

sefe exerentem; proindeque non esse Deo neque angelis difficiliorem legum naturæ suspensionem, quam conservationem: male ergo definiri miraculum, „id quod est contra potentiam omnis naturæ creatæ,„ si intelligas ipsas causas, non consuetum operandi modum.

Observat quarto, quosdam effectus nobis exhibere constantem & uniformem voluntatis divinæ efficaciam, in quibus elucent numinis sapientia, potentia, bonitas & cætera attributa: alios arguere occasionales interventiones, seu Dei ipsius, seu aliorum entium spiritualium, qui vi activa præditi sunt: esse difficile *ex ipsa re* distinguere inter effectus divinæ actionis, & opera potestatis angelicæ: nullam esse rationem, cur credamus omnia opera mirabilia, quæ a dæmonibus patrata leguntur, non fuisse veras & reales in rebus externis mutationes, seu alterationes, sed tantum meras præstigias: præterea præstigias illas, quibus afficiuntur vel unius, vel plurimum hominum omnes sensus, ex omni parte habere rationem mutationum realium; nec minorem requiri ad eas producendas potestatem, nec minorem illis inesse persuadendi vim; quia eodem redit, quantum ad persuasionem spectatoris attinet, an prodigium revera fiat, an fieri videatur; v. g. fuerit Ægyptus ranis repleta, an omnibus incolis plena ranis visa fuerit, nihil interest; immo fortasse non requiritur minor potentia ad perturbandos omnes sensus universæ nationis Ægyptiacæ, quam ad multiplicandas ranas.

Concludit ergo sexto, quasdam regulas statuendas esse, quibus opera divina secernantur ab operibus dæmonum, notasque hujus discriminis repetit ex doctrina, ad quam confirmandam fiunt miracula. . . Doctrinæ manifesto falsæ aut impiæ

piæ nulla miracula conciliare possunt authoritatem, e contrario talis doctrina quoscumque mirabiles effectus arguit fraudis diabolicæ. . . . Si doctrina apta sit ad promovendam Dei gloriam, hominumque sanctitatem & felicitatem, nec tamen demonstrari possit; vel si sit indifferens, id est, cujus utilitas non satis cernatur, in eo casu, si ad talem doctrinam confirmandam edantur miracula, & nulla sit miraculorum contentio, habebit illa doctrina testimonium divinum, quia fieri non potest ut Deus malis angelis permittat homines sic deludere, ut error ipsis sit ineluctabilis: hoc eodem rediret, ac si Deus ipse ad homines decipiendos faceret miracula. . . . Si autem talis doctrina sit, ut ratio dijudicare nequeat vera sit, an falsa, & sit miraculorum quædam contentio, attendendum erit ad splendorem & numerum miraculorum.

In hac quoque sententia salva est miraculorum authoritas, & ad eam confirmandam argumenta non spernenda afferuntur ex scripturis, ex sanctis patribus, & ex factis historicis, quæ memoriæ prodita sunt a scriptoribus, seu profanis, seu sacris. Unde non mirum est quod approbata fuerit a viris valde ingeniosis, tum apud protestantes, tum apud catholicos.

IV. Quarta tandem sententia est inter illas duas quasi media, quæ relinquit malis angelis naturalem potestatem mirabilia opera faciendi, sed divino imperio sic subordinatam, ut illam nunquam exerant ad consilia divina evertenda, aut religionem in animis hominum labefactandam; verum illa uti quandoque Deum, vel ad explorationem pietatis suorum, vel justissimo iudicio in eos, qui ad vocem veritatis diu obsurduerunt; tuncque divinam bonitatem cavere, ne prodigia edita a

veritatis inimicis, noceant bonis, qui malis permixti vivunt, electosque suos confirmare, ne sint deceptioni obnoxii. (a)

(a) Hanc sententiam, quam nos modo defendemus, suam fecit eminentissimus cardinalis de *Lambertinis*, operis supra laudati l. 4. p. 1. c. 3. Omnis virtus & potestas, inquit, operandi ad extra actione transeunte & corporali, quæ angelis est naturalis, mansit integra in dæmonibus post peccatum: cum per peccatum non fuerint in angelis naturalia diminuta: nedum amissa, ut est axioma theologorum cum D. Thoma 1. p. qu. 63. art. 4. Licet autem virtus ipsa in se non fuerit diminuta, propter ordinem nihilominus gratiæ, & supplicium culpæ, subjectio illius fuit aliquo modo immutata. Potest angelus superior naturaliter in naturali perfectione cogere inferiorem, aut resistere ne sua virtute exterius operatrice utatur; quia sicut est natura superior, ita etiam agendi vi & facultate. Ordo hic autem non est mutatus in dæmonibus inter se, sed respectu sanctorum angelorum est immutatus: quia licet angelus bonus sæpe sit inferior in natura, minimus nihilominus sanctus angelus potest cogere summum dæmonem, & ei efficaciter præcipere, cum tunc non operetur sola virtute naturali, sed ut minister Dei, sine cuius nutu & voluntate nihil intentat. Communis est hæc theologorum sententia, qua præmissa ad institutum nostrum venimus. Quærit S. Thomas 1. p. qu. 114. art. 4. utrum dæmones possint homines seducere per aliqua miracula: & respondet vera ab iis propria virtute edi miracula non posse, cum miraculum proprie sit illud, quod fit præter ordinem totius naturæ creatæ, sub quo ordine omnis natura creata continetur; posse tamen a malis angelis aliqua fieri, quæ humanam facultatem, considerationem excedunt, & sic quæ large & improprie miracula dici possunt. Idem doctor in quæst. disput. qu. 6. de *miraculis* art. 5. docet: sicut angeli boni per gratiam aliquid possunt ultra naturalem virtutem, ita angelos malos minus posse ex divina providentia eos reprimente, quam possent secundum virtutem naturalem, & eos quædam non posse, etiam si agere permittantur, quia naturæ modus eis præstitus hoc non permittit; & concludit idcirco ipsos vera miracula facere non posse, quod nulla detur eis a Deo potestas quoad illa, quæ sunt supra facultatem naturæ: *quia cum operatio miraculosa sit quoddam divinum testimonium indicativum divini virtutis & veritatis, si dæmonibus, quorum*

P R O P O S I T I O.

Deus solus ob sapientissimos fines causarum naturalium ordinem per seipsum, aut ministerium angelorum intervertit: dæmonum quæcunque naturalis vis fit, nulla est licentia; ac ubi se nostris rebus immiscent, divinorum judiciorum sunt ministri, non suo arbitrio unquam relinquuntur, neque unquam per eorum ministerium in confirmationem falsi miracula patrantur.

P R O B A T I O.

CONSIDEREMUS primo, quæ argumenta a priori suppeditet ratio sejuncta ab experientia &

est tota voluntas ad malum, aliqua potestas daretur facienda miracula, Deus falsitatis eorum testis existeret, id quod divinam bonitatem non decet. Quæcumque ergo dæmones insolita & admiranda in rebus corporeis operantur, triplici modo operantur juxta doctrinam S. Thomæ I. p. q. 114. art. 4. *vel per illusionem sensuum, tam interiorum, quam exteriorum, quibus objiciunt vel immittunt species & phantasmata earum rerum, quæ nusquam sunt, vel non sunt præsentis, vel per summam atque imperceptam celeritatem, sublato aliquo corpore, & alio in ejus locum substituto, ut subito generatum videatur; vel applicando activa passivis, ut vel generetur aliquid novum & insolitum, vel aliquid solitum quidem & vulgare, sed novo & inusitato, atque hominibus incognito generationis modo.*

Quod si quis ex hucusque adductis inferre vellet, a dæmone sua naturali virtute miracula fieri posse excedentia vires & facultatem naturæ visibilis & corporeæ, aperte falleretur: cum aliud profecto sit, Deum opera dæmonis aliquando usum esse, & uti posse in patratione

D d d a

authoritate, quid Deo dignum videatur; deinde quam confirmationem ab *experientia* & *authoritate* accipiant rationis decreta.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Ex ratione.

imo. Demonstratum est in prima hujusce voluminis parte, Deum cunctas res ditione sua continere, & moderari providentia, procurationemque peculiarem habere rerum humanarum: ad hanc administrationem universalem illum adstringere omnia sua attributa, nec posse sapienter, benigne, juste, casui vel temeritati habenas regni relinquere. Ergo multo minus habenas regni committere potest in ulla parte impuro spiritui: si folio descendere non potest, neque in eo dæmonem collocabit. Atqui dæmoni facultatem concedere suspendendi leges naturæ, aut naturales vires solummodo dirigendi, esset illi permittere arbitrium rerum mundanarum, saltem in aliquibus. Nam imperium in hoc uno positum est. Teneamus ergo hanc conclusionem etiam paganæ theologiæ: „Deo nihil præstantius, ab ipso ergo necesse est mundum regi;„ non in una parte, sed ubique; non in una re, sed in universis: sapientia ipsi committit imperium, quia fines optimos novit, & media ad fines obtinen-

miraculorum, aliud dæmonem facere miracula: cum juxta nostrum loquendi modum & communem intelligentiam ille dicatur facere miraculum, qui opus aliquod extraordinarium efficit pro confirmatione veritatis, quam prædicat; aut ille, ad cujus intercessionem aliquid mirandum a Deo fit, ut de ejus sanctitate apud homines constet. . . Quamvis in punitione impiorum gloria divina relucent, & ipsi sint ejus ministri, sunt tamen ministri reluctantes, & in malo obstinati, qui gloriæ Dei inviti serviunt, sed eam nec exoptant, nec querunt.

dos magis idonea. Fert mundus impressum caracterem divinarum perfectionum, in eo propterea sibi Deus complacet, negligere ergo non potest, aut impuro spiritui tradere deformandum.

Deinde providentia hæc *sancta* est, aliena ab omni malitia, invidia, crudelitate, injustitia, falsitate & quocumque morali defectu. Sanctitas est amor rectitudinis & boni moralis, & averfatio omnis impuritatis & peccati. Hæc sanctitas exprimi debet in universo opere divino. Jam vero veniat in partem aliquam administrationis rerum humanarum impurus & mendax spiritus, malitia & invidia tumens: habebitne in illa parte administratio rerum notam sanctitatis? an ex iis quæ in illa parte aget dæmon arbitrio suo permissus, licebit colligere virtutes Dei morales?

Deus *veritas* est, vult omnes homines ad agnitionem veritatis venire; illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; ad eum finem ab initio habuit inter homines prophetas, aut interpretes suæ voluntatis, quibus virtutem suam dedit ad veritatis confirmationem & abolitionem erroris: fac Deum commodasse etiam dæmoni potestatem suam ad confirmationem errorum, ad simplices decipiendos: quid tam leve & sibi contrarium, quam sigillum suum ad contrarios fines concedere? Est certe miraculum Dei sigillum, ob hanc evidentissimam causam, quod Deus omnipotens nullo testimonio quidquam apud homines confirmare possit, quod efficacius sit attestatione miraculorum, & propterea vim miraculi ex comparatione sigilli bene exposuit Bellarminus de sacramentis in genere l. I. c. 14. „Eadem est vis sigilli & miraculi. Semper etenim sigillum regium notius est & firmitus quam litteræ regis. Sigillum enim omnes norunt discernere, litteras non

omnes discernunt, & sigillum sine litteris auctoritatem habet, litteræ sine sigillo non habent. Sic etiam miraculum notius est & efficacius quam prædicatio; omnes enim qui vident cæcum illuminari, aut mortuum excitari, intelligunt illud esse opus supernaturale & divinum, & proinde moventur ad credendum id, quod tali testimonio confirmatur: non autem omnes qui audiunt prædicantem, continuo intelligunt illa esse verba Dei.,,

Dei providentia *justa* est, & hujusce *justitiæ* argumenta sunt, ut in hoc volumine exposuimus, primum ille ordo naturalis juxta quem vitia quæque propriam habent adjunctam pœnam, virtutem aliqua semper præmia remunerantur, deinde justorum Dei judiciorum extraordinaria exempla. Fæq dæmonem bona & mala dividere pro arbitrio, omnis hic ordo intervertetur & in rerum gubernatione injustitiæ plura extraordinaria signa quam justitiæ deprehendemus.

Deus *bonus* est, & hujus *bonitatis* argumentum est a posteriori, quod tota mundi constitutio & administratio benigno consilio comparata sit, nullumque existat machinationis invidiæ aut sævæ vestigium. Sed fac dæmonem contra Dei consilia per interruptionem legum naturæ machinari, eripietur nobis sine dubio hoc tam illustre & solatii plenum divinæ caritatis argumentum.

At, inquit, Deus quamvis providus sit, causarum naturalium, seu materialium, seu spiritualium, efficaciam non suspendit, ad mala avertenda: quamvis sapiens sit & fines optimos sequatur per optima media, creaturas tamen patitur sequi adinventiones suas: quamvis sit sanctus & verus, improborum hominum dolos & fraudes non impedit: quamvis sit ipse bonus ac justus, mul-

ta tamen sub ejus imperio fiunt mala & iniqua. Quidni ergo & dæmonem, saltem aliquando, non finet, uti potentia, qua naturaliter instructus creditur, ad explendum infensum Deo & hominibus animum?

Respondeo, Deum quidem ob sapientissimas causas, supra expositas ubi de Dei providentia, permittere mala multa physica & moralia, quæ in ipsa rerum machinatione non fuerunt destinata tanquam finis ipsius proprius, sed quæ eveniunt juxta generales leges, quæ sunt valde utiles: in ipsis etiam malis omnibus conspicuam esse Dei benignitatem, cæterasque perfectiones morales. At licentia Dæmonum in homines, ad confirmationem erroris & virtutis extinctionem, non est lex generalis, cujus aliqua sit utilitas; neque in tali imperio, concessio impuris spiritibus, ullo modo cernere liceret notas divinæ bonitatis, cæterarumque virtutum.

Permittit Deus, ut homines hominibus dolos fruuant, & se mutuo decipiant: at ad hunc eundem finem, nunquam patietur dæmonem naturam perturbare, aut bona & mala hominibus dividere; ob has præsertim rationes. Primo humanas fraudes examinare & detegere non est res admodum difficilis, atque excusari non potest is, qui arte aliqua humana in gravem errorem induci se patitur. Sed invisibilium spirituum, quibuscum nobis nulla est vitæ societas, machinationes investigare non licet. V. g. sacerdotum Æsculapii artes perviderunt olim omnes cordati viri, illi soli decepti fuerunt, qui inconsulto superstitioni mancipati, ratione uti noluerunt: at si dæmon revera a morbis insanabilibus supplices suos supernaturali virtute liberasset, dolum neque simplices, neque ingeniosi suspicari potuissent; neque ab ullo idiota

saltem & simplice contemni potuisset tam salutaris potestas.

Secundo, homines astuti quæcunque faciunt, ea agunt sine autoritate ulla; illis pares se norunt cæteri homines, iudiciumque de iis sibi permittunt: at dæmones agerent in homines per miracula cum *imperio & autoritate*. Siquidem legum naturalium interruptio, vel causarum secundarum directio est providentiæ manus & eius Dei, qui causas illas constituit, illisque leges dedit. Quid enim tam divinum est, quam naturæ cursum suspendere aut quo velis flectere? Quam bonam & malam valetudinem miseris hominibus dividere? Quam æris præsidere tempestatibus? Quam principum cordibus cogitationes & consilia indere vel auferre, eorum appetitus accendere vel extinguere, sicque superiorum fata sustinere vel inclinare? Hæc concede dæmoni, quid Deo proprium servasti?

Deinde nulla veritatis confirmatio, ut modo diximus, major esse potest attestatione miraculorum: ergo necessario ut divina habetur. Nulla alia omnipotenti suppetit: nemo ergo cogitare potest illam dæmoni permissam; & propterea nullus etiam est, qui huic mentem submittere non teneatur. Idque sic situm est in communi omnium sensu, ut tum omnes veri Dei prophetæ, tum impostores in hoc miraculorum testimonio, tanquam firmissimo fundamento, omnem autoritatem suam posuerint; populique omnes tanquam autoritatis infallibilis legitimum adminiculum semper hoc idem miraculorum testimonium admiserint. Magnum ergo ex hac parte discrimen est inter fraudes humanas, & seductiones dæmonum miraculis commendatas.

Tertio, homines parum se mutuo suspiciunt, immo, qui in alios imperium arrogare volunt, eos

experiantur parum ad obtemperandum promptos; at quantum iidem contemnunt ejusdem naturæ confortes, tantum verentur invisibiles potestates: ad levissimam earum præsentiae suspicionem trepidant & spiritus illis excutitur. Unde non in magno periculo sunt ex fraudibus veteratorum, nisi qui sensibus & ratione uti nolunt: at spirituum invisibilium impressioni nequit vulgus resistere. Fac dæmonem simplices homines beneficiis demeteri posse, & eosdem terrere pœnis; cum in his duobus imperium omne consistat, necesse est, ut ei tanquam *Domino* spe & metu adjungantur: v. g. si in templo *Æsculapii* ægri confecti intolerabilibus doloribus sanitatem recuperabant, fieri potuit, ut illi miseri ejus opem supplices non efflagitarent, & post expertam gratis non prosequerentur salvatorem? Si Gallorum exercitus, & Brennus dux *Apollinis* ultionem cum tanto suo damno senserunt, qui fieri potuit, ut Gallorum reliquæ, cæterique tantæ cladis spectatores non timerent *Apollinis* iram, eundemque *Delphici* impensius non colerent? Maximum ergo ex omni parte discrimen est inter fraudes humanas & diabolicas, nec quia illas, sic has permittere Deus potest.

II. Illæ omnes modo allatæ rationes nulla contraria suspenduntur; unde nascitur aliud argumentum, quod quamvis negativum, aptum est ad conficiendum. Nam tunc nullus est dubitandi locus, ubi nulla est argumentorum contentio. Atqui pro potestate dæmonum nullam plane est argumentum ex ratione petitur. Nullum aliud afferunt adversarii, præter hoc ratiocinium: „dæmonum naturam atque vires non habemus exploratas, adeoque ea, quæ nobis sunt admirabilia, illis esse possunt facilia; vixque fortasse ulla operatio est præter creationem ex nihilo, quæ ipsis competere non potest.„

D d d 5

At si nobis rem ex ratione dijudicantibus valde bene cognita sit Dei creatoris virtus, & dæmonis potentia nullatenus sit perspecta; omnis sine dubio, ut ita loquar, *præsumptio* est ex parte Dei, & *provisorie* supernaturalia omnia opera ei adjudicanda sunt.

III. Contrariæ sententiæ defensores infinitis se implicant ambagibus, ex quibus expedire sese non res facilis est. Quid enim? ex physicis miraculi circumstantiis plerumque ejus natura nequit dijudicari, sed ex moralibus tantum, præsertim ex doctrina, ad cujus confirmationem patratum? si doctrina, aiunt, sit consentiens pietati, de divina miraculi origine non erit dubitandum: si doctrina repugnet veritati, aut naturaliter notæ, aut ex præcedente revelatione cognitæ, erit prodigium in ejus gratiam patratum, dæmoni tribuendum: si tandem doctrina fuerit indifferens, seu media, cujus nempe veritatem, vel falsitatem ratio certo nequit determinare, miracula ad illam confirmandam edita Dei opera censebuntur; & si sit miraculorum contentio, adhærendum erit prophetæ miraculorum splendore, & numero vincenti.

Imo. Deus omnipotens nullum habet suæ voluntatis apud homines gravius testimonium attestatione miraculi; tamen in hac sententia, si excipias mortuorum suscitationem, & ea opera, quæ supponunt vim creatricem, miracula sunt testimonia respectu nostri æquivoca, & in patrocinium erroris æque ac veritatis patrari possunt. Nam quantumcumque discrimen sit inter modum operationis divinæ, & operationis diabolicæ: cum nos mortales illud discrimen explorare non possimus, & eernamus solummodo effectum externum, qui in miraculis Dei & dæmonis idem supponitur: manifestum est auctoritatem miraculorum ex alia re,

quam ex ipsis miraculis, pendere in prædicta sententia; quod grave incommodum est.

Excipiunt vulgo adversarii, ut modo diximus, mortuorum excitationes, quas extra potestatem dæmonis positas asserunt. At S. Hippolytus, & alij SS. patres, quorum authoritatem sequuntur, hæc etiam prodigia saltem simulate a dæmone patrari posse putarunt. Atque revera si dæmon hominibus creare possit morbos omnis generis, eos orbare visu, vel auditu, vel loquela; eorum membra contrahere, vel solvere, &c. ac deinde eosdem sanare; cur etiam omnem motum in corpore sistere non possunt per aliquot horas, ut mortuus aliquis videatur, & detur Apollonio alicui occasio excitandi puellam elatam, & conciliandi tanto prodigio sibi famam virtutis divinæ, ac authoritatem cœlestis legationis?

2do. Sic sunt homines comparati a natura, ut levissima manifestatione supernaturalis virtutis maxime commoveantur: Deorum vox, simulata olim ab impiis & ambitiosis sacerdotibus, hominum genus detrusit in tristissimam servitutem; rationis lumen extinxit; impulit ad facienda naturæ sacrificia, nequicquam repugnantibus omnibus sensibus naturalibus. Tamen in hac sententia permittit Deus, ut tanta hominum imbecillitas ludibrio sit malitiæ diabolicæ; & ut ad homines ad omne nefas trahendos naturæ dæmones perturbent, & miseros mortales ad omnem repentinum sonum trepidantes supernaturalibus circumdent undique terroribus. Grande incommodum.

3tio. Dæmones possunt facere miracula in confirmationem idololatriæ, omniumque errorum; non possunt (juxta Clarkium) miracula facere in confirmationem veri; neque etiam in confirmationem doctrinæ indifferentis & mediæ. Estne hæc

decisio ex rationis principiis petita? An non ideo inventa, ut pateat aliquis exitus ex angustiis, quo se conjecerunt oppositæ nobis sententiæ defensores; propterea hæc Clarkii determinatio ab omnibus, qui ejus principia sequuntur, non admittitur: Alii contrarium docent, nempe posse dæmonem, ut melius homines decipiat, se transformare in angelum lucis, & veritatis quandoque patronus videri.

4to. Dæmon quamvis innumerabilia miracula patraret in confirmationem erroris, eaque maxima, nihil proficeret; illa omnia nullam, inquit adversarii, haberent vim argumenti. Principium hoc sine dubio verum est, hypothesim solummodo possibilem negamus, & inter alias rationes propter hoc incommodum. Quia si esset possibilis, ac si Judæus vel Mahumetanus sibi persuaderet doctrinam de sanctissima Trinitate, vel peccato originali, esse contrariam rationi, ejus esset insanabilis error; neque miraculis adduci posset ad captivandum intellectum in obsequium fidei, quibus tamen usi sunt Christus & apostoli, ad frangendam omnem pervicaciam, deprimendamque omnem altitudinem extollentem sese adversus scientiam Dei.

5to. Jubetur *idiota* nullam fidem miraculis concedere, donec expenderit doctrinam, ad quam confirmandam patratur: id est, negligere Moysen Ægyptii jure poterant, donec de petitionis Moisaicæ justitia consilium habuissent. Christum Dominum contemnere licebat Judæis, donec bene expensa ejus doctrina illam cum lege consentientem invenissent. Sed hujus discussionis plerique homines sunt plane incapaces, ii præsertim ad quorum utilitatem miracula comparata sunt, ex hac siquidem discussione orta est incredibilis doctorum discordia. Negabant pontifices maximi, sacerdotes, scribæ, universa synagoga, Jesum ferre notas Mes-

fiæ, aut ejus doctrinam revelationi Mosalicæ esse congruentem: si nulla sit per se miraculorum authoritas, cui adjungere se debebat multitudo, Cai-phæ, an Domino nostro?

6to. Moyses dicebat se cum potestate miraculorum ad Israelitas missum esse, ut cognoscerent, *quod Jehova esset Deus: Et non esset alius præter eum.* Christus dicebat, se patrare miracula, ut scirent homines, *quod pater in eo esset, Et ipse in patre, Et omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem.* At in sententia adversariorum, miracula Moysis non probabant directe unitatem Dei, nec miracula Christi probabant ejus Divinitatem: sed ideo miracula prioris pro divinis habenda erant, quia afferebat doctrinam rationi consentientem; & posterioris, quia afferebat doctrinam mediam, de cujus veritate & falsitate ratio dijudicare non poterat. Non est certe adversariorum nostrorum forma loquendi consentiens in hac parte scripturis.

7mo. Supponunt adversarii dæmonem cum Deo miraculis contendere, & eodem tempore doctrinas oppositas prodigiis confirmari posse: atque in illo casu splendidioribus adhærendum esse docent. Ecce novæ ambages! quis ignorat nunquam magis discordes esse hominum sententias, quam ubi agitur de æstimanda rerum præstantia? Apud adversarios nostros excitatio mortui summum miraculum est, & quidam inter eos docent ex Lazari excitatione derivatam fuisse præcipue in cætera Christi miracula lucem, qua eorum conspicua erat divina origo. At si eodem tempore extitisset aliquis pseudopropheta, qui ignem cælo descendere jussisset ad confirmandum synagogæ judicium, nescio an non in factiones scissi fuissent Judæi utriusque miraculi testes, totque falsus vates habuisset sectatores, quot Dominus noster. Vel supponamus cum multis adversariis nostris, vera fuisse miracula

Apollonii Tyanæi, Vespasiani, Æsculapii, Apollinis apud Delphos, aliaque quæ passim leguntur apud ethnicos scriptores, & esse iudicium ferendum inter paganam superstitionem, & religionem Judaicam, vel Christianam, ex miraculis in utraque societate factis; nescio an paganus contumaciter contendere non posset, splendidiora & plura apud suos fuisse divinæ præsentis & favoris indicia quam apud populum Dei. Habuerunt Æsculapii operam perpetuam, & in ejus templis sanationes morborum innumeras; severissima iudicia in Deorum hostes exercita; auxilia divinitus piis adoratoribus præstita. Habuerunt quoque mortuorum plurimorum excitaciones; quid non? hæc quidem posteriora miracula ab adversariis nostris plane negantur; at profecto cætera admissa multum confertent ad horum fidem adstruendam, præsertim apud homines in pagana superstitione natos & educatos. Atque si ipsis objiceretur religionis absurditas, responderet Porphyrius, vel Plotinus, neminem cordatum tenere vanas populorum opiniones, neque in ulla societate ex superstitionibus plebis de summa religionis iudicium esse ferendum.

ARGUMENTUM SECUNDUM.

Ab experientia.

Quantumcunque sit prædictorum argumentorum pondus, consistendum tamen est, illa non constituere opinionem nostram extra omnem controversiam: immo multum cavere debemus, ne absolutum feramus de divina administratione iudicium, ex nostræ sapientiæ modulo & rationibus aliquibus a priori: siquidem potest Deus multas alicujus rei permittendæ causas habere, quæ nos omnino lateant: multa in ordine tum physico, tum morali eveniunt, quæ humanam rationem confundunt.

Hoc igitur solummodo præcedente argumentatione consequi volumus, scilicet, magnam esse ex ipsa ratione pro nostra sententia præsumptionem: at ex autoritate & experientia quærenda est quæstionis certa solutio.

Quod experientiam attinet, ex ea nulla certitudo metaphysica oriri unquam potest, sed tantum physica in ulla re. Hic ergo nulla alia expectanda est: id est, miraculorum in confirmationem falli non tam impossibilitatem, quam summam improbabilitatem conficere licebit.

Jam vero in rebus physicis hoc commune principium est ab omnibus admissum, „id certissimum esse, quod constat ex perpetua experientia sine „ulla a mundi origine oblata exceptione. „ Sic certo novimus gravitatem esse generalem corporum omnium affectionem, legemque hanc obtinere in omnibus nostræ telluris partibus, quia ab origine mundi nullum corpus inventum est, quod non gravitaret: immo & per analogiam certo etiam concludunt physici eandem legem, in sole, luna & omnibus sideribus obtinere, & varias partes, ex quibus astra illa componuntur, in globos solidos constringere. Sic novimus legem esse generalem, ut terra perpetuo volvatur circa axem suum spatio 24 horarum, ut planetæ moveantur circa solem; neque ullam esse in natura vim, quæ hos motus possit suspendere. Si ergo experientia æque constanti compertum sit, nunquam nisi *in Dei creatoris nomine*, & ad ejus gloriam promovendam, homines mortuos fuisse ad lucem revocatos, aut præscientiam rerum futurarum aliquibus concessam, aut claudos, paralyticos, cæcos, demum quocumque modo ægrotantes subito & sine mediis naturalibus sanatos fuisse: tam certo constabit, nullam esse ad hæc omnia perficienda dæmonum *ordinariam virtutem*, quam certum est, nullam esse in natura

vim parem suspendendis siderum motionibus. Atqui revera dæmones nunquam mortuos suscitaverunt; nunquam prophetas futurorum præcios inter homines habuerunt; nunquam cæcos, surdos, claudos, paralyticos, aut quemvis morbum unquam subito per efficaciam spiritualem sanarunt. Hoc conficiemus in secundo volumine, ubi de confutatione paganæ superstitionis. Dicemus ergo contrariæ sententiæ defensoribus: „ostendite, quod bene aut male „unquam fecerint dii gentium aut dæmones, nisi „ex Dei imperio & ad Dei gloriam promovendam; „& sciemus, quia aliqua est dæmonum licentia: „*ecce illi ex nihilo, & opus eorum ex eo, quod „non est.* „

ARGUMENTUM TERTIUM.

Ex auctoritate.

Hæc omnia summam habere videntur confirmationem ex scriptorum sacrorum apertissimis testimoniis, quæ omnia ad quatuor capita revocabimus: *primo* describemus ea loca, in quibus Deus sibi soli arrogat rerum plane omnium arbitrium, & præsertim miraculorum potestatem: *secundo* exhibebimus illos textus, in quibus omnis denegatur Diis gentium potestas ad *bonum* vel *malum* faciendum: *tertio* ostendemus miracula in scripturis repræsentari, ut certissima divinæ voluntatis signa, quibus non fidem addere maximum peccatum sit: *quarto* denique repræsentabimus loca illa, in quibus promptissimum piorum hominum obsequium maxime commendatur.

I. Describenda esset tota scriptura vetus & nova, si exhibere vellemus omnia loca, in quibus
Deus

Deus sibi soli vindicat rerum plane omnium arbitrium; unum ergo aut alterum laudasse satis erit, quæ alia in memoriam revocabunt. Deut. 32. in pulcherrimo cantico, quod incipit: *Audite, cæli, quæ loquor, canit Moyses v. 37. Et dicet (Deus) ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? de quorum victimis comedebant adipēs, & bibebant vinum libaminum, surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant. Videte quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me: ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam te, & ego sanabo; & non est, qui de manu mea possit eruere.*

Isaiæ cap. 43. v. 10. *Vos testes mei, dicit Dominus, & servus meus, quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, & intelligatis, quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, & non est absque me salvator.*

Ibidem cap. 48. *Audite hæc domus Jacob . . . Scivi quia durus es tu, & nervus ferreus cervix tua, & frons tua ærea. Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi; ne forte diceres: idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandaverunt ista. . . Propter me, propter me faciam, & gloriam meam alteri non dabo. Salvatores ergo & protectores nunquam extiterunt dii gentium Apollo & Æsculapius: hic in templis suis non præstitit unquam miseris salutem, nec ille ab exercitu Gallorum liberavit Delphos; uno verbo, nullus ex gentiliū diis potestatem ullam liberam in homines exercuit.*

In aliis locis disertè declaratur Jehova solum facere mirabilia, ut Ps. 71. v. 18. *Benedixit Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus: eadem habet Ps. 76. v. 15. unde Jehovah appellatio propria*

in toto veteri testamento est *faciens mirabilia*. Vid. Pf. 85, 10. & 135, 4. & Dan. c. 6. v. 27.

Libro quarto Regum cap. 5. cum rex Syriæ misisset ad Joram regem Iſrael litteras in hæc verba: *cum acceperis epistolam hanc, scito quod miserim ad te Naaman servum meum, ut cures eum a lepra sua. Cumque legisset rex Iſrael litteras, scidit vestimenta sua, & ait: numquid Deus ego sum, ut occidere possim & vivificare, quia iste misit ad me, ut curem hominem a lepra sua? animadvertite & videte, quod occasiones quærat adversum me. Dei ergo ex consentienti voce omnium sacrorum scriptorum est *facere mirabilia*; & inter hæc mirabilia Deo propria, est *leprosi curatio*, ac consequenter morborum omnium sanationes.*

II. Hæc maximam confirmationem accipiunt ex aliis locis, in quibus omnes dii gentium infirmitatis arguuntur, ipsisque denegatur omnis bene vel male faciendi potestas. Vocantur passim in veteri testamento אֱלִילִים *Elilim*, id est, *res nihili*; vel הַבֵּל *Ebel*, quæ vox significat *vanitatem*: vel שְׁעִירִים *Shirim*, id est, *hirci pilosi*: vel tandem שְׁדִים *Shedim*, cujus vocis propria significatio ignoratur, vertitur a 70 interpretibus & in vulgata per hanc, *dæmonia*. Universe pronuntiat David: *omnes dii populorum Elilim*. Propter hanc infirmitatem suam confunduntur cum *idolis simulacris suis*, & cum iis deridentur a Davide & prophetis: ut Pf. 113. *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt. . . . Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.*

Similiter libro 3. Reg. c. 18. v. 27. *Quumque esset jam meridies illudebat (sacerdotibus Baal)*

Elias, dicens: clamate voce majore: Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut itinere, aut certe dormit, ut excitetur.

Isaiæ c. 41. v. 23. Deus causam suam agens contra Deos gentium, ait: *annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus, quia dii estis vos: bene quoque aut male, si potestis, facite: & loquamur, & videamus simul. Ecce vos ex nihilo; & opus vestrum ex eo, quod non est: abominatio est, qui elegit vos.*

Ibidem c. 44. *Quis similis mei? . . . plasta idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, confundantur. . . . Artifex lignarius succidit cedros, tulit ilicem & quercum, quæ steterat inter ligna saltus: sumpsit ex eis, & calefactus est: & succendit, & coxit panes: de reliquo autem operatus est Deum, & adoravit, fecit sculptile, & curvatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat dicens: libera me, quia Deus meus es tu.*

Jeremiæ c. 10. *Hæc dicit Dominus; juxta vias gentium nolite discere . . . quia leges populorum vanæ sunt: quia lignum de saltu præcidit opus manus artificis in ascia: argento & auro decoravit illud: clavis & malleis compegit, ut non dissolvatur. In similitudinem palmæ fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.*

Apud Daniele c. 2. declarant regi Nabuchodonosor sapientes & magi Chaldæorum, nullum mortalem ei posse indicare somnium suum: *non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, pos-*

fit implere; sed neque regum quisquam magnus & potens verbum hujusmodi sciscitatur ab omni ariolo, & mago & Chaldæo: sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis est, nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

Demum Baruch, ut deterrest Judæos Babylonem deportatos ab idolorum cultu, pluribus demonstrat eorum cultores nihil quidquam nec boni nec mali inde consecutos esse. *Neque dare divitias, inquit c. 6. v. 34., possunt, neque malum retribuere; hominem a morte non liberant, neque infirmum a potentiori eripiunt: hominem cæcum ad visum non restituant, de necessitate hominem non liberabunt . . . neque pluviam hominibus dabunt . . . quia nihil possunt sicut corniculæ inter medium cæli & terræ.*

Juxta hæc clarissima testimonia dñi gentium non possunt indicare somnia, ignorant futura, neque queunt ullo modo bene vel male facere: non possunt ergo homines morbis affligere, quia hoc tralum est; nec infirmam valetudinem restituere, quia hoc bonum est, & salvatoris officium, quod in prædictis locis ut suam propriam gloriam sibi vindicat *Jehova*.

Hæc dumtaxat de *idolis* dici, suadere volunt potentiaæ dæmonum defensores, non vero de *dæmonibus*, qui idolis præsidebant: at vanum est efugium. Nam ratione infirmitatis hujus nullo modo dividunt prophetæ eos, quos vocant

שְׁרִיִם *Shirim* & **שֵׁרִים** *Shedim*,

(quæ voces vertuntur *dæmones*) ab *idolis*: hi omnes in numero *vanitatum* & *rerum nihili* reponuntur. Aliunde, quomodo concludere posset Deus se solum esse *salvatorem*, sibi soli competere potestatem *bonum* vel *malum* faciendi, si *dæmones* ido-

lorum præfides, & quos per idola colebant ethnici, possent quoque *bene* vel *male* facere, quamvis simulacra id non possent? Ut valeat argumentum, & ut conclusio non latius pateat quam præmissæ, in istis locis necesse est universos gentilium Deos significari: eos omnes provocat, ut dent aliquod indicium, si possint, suæ potentia; appellat fidem populi sui, quod illos semper infirmos expertus sit. Pone v. g. Judæos Babylonem deportatos vidisse in templo Beli, hujus idoli cultoribus divitias larga manu suppeditatas, contemptores vero malis omnibus afflictatos, infirmos sanitati restitutos, cæcos visu donatos, pluvias hominibus concessas, &c. qui id, quæso, cum Baruchi verbis conciliare potuissent? Præterea non ii erant pagani, qui simulacra sua nude & abstracte considerata cultu aliquo prosequerentur; sed existimabant, vel Deos suos ea incolere, vel in divinam quandam naturam ea transformari: hinc magno ceremoniarum & sacrificiorum apparatu statuas suas consecrabant, (a) ac proinde quæcumque bona suis in templis consecuti fuissent, ea omnia idolis suis accepta retulissent.

III. Miracula ubique exhibentur ut divinæ voluntatis signa & legationis cœlestis sigilla. Sic Gen. c. 4. v. 15. *Posuitque Dominus Cain signum, ut (quod) non percuteret eum ullus, qui invenisset eum.* Cujus loci sensus esse videtur, quod Deus Cainum dejectum & desperantem facto miraculo erexerit & confirmaverit.

Gen. c. 15. promissiones factæ Abrahamæ, & prædictiones de sorte gentis suæ, confirmatæ sunt miraculo. v. 17. *cum ergo sol occubisset, facta est*

(a) Vide Arnob. lib. 6. p. 203, 207. Orig. c. Cel. lib. 7. Soz. hist. eccl. lib. 7.

caligo tenebrosa, & apparuit clipeus fumans, & lampas ignis transiens inter divisiones illas.

Exodi c. 4. Moyſi expoſtulantibus & neganti ſuæ legationi Iſraelitas fidem habituros, reſpondit Deus miracula futura ſigna evidentia, quibus eſſent obtemperari: *ut credant quod tibi apparuerit Dominus Deus patrum ſuorum.* Miracula vero quæ Moyſes ut miſſionis ſuæ certiffima pignora edere eo loci jubetur, non alia ſunt quam virgæ in ſerpentem mutatio, manus lepra affligenda & modica aquæ quantitas in ſanguinem convertenda; & revera illis permoti Iſraelitæ crediderunt.

Num. c. 16. Cum Core, Dathan, Abiron, & ducenti quinquaginta viri proceres rebellarent adverſus Moyſem & Aaron, ac contentio eſſet de Imperio & ſacerdotio; res miraculo dirimenda permiſſa eſt: *mane notum faciet Dominus, ait Moyſes, qui ad ſe pertineant & ſanctos applicabit ſibi, & quos elegerit appropinquabunt ei. . . . In hoc ſcietis quoſ Dominus miſerit me ut facerem univerſa quæ cernitis, & non ex proprio ea corde protulerim: ſi conſueta hominum morte interierint, & viſitaverit eos plaga, qua & cæteri viſitari ſolent, non miſit me Dominus.* Ibidem c. 17. Sacerdotium miracula tanquam certiffimo ſigno Aaroni confirmatur: *quem ex his elegero, ait Deus v. 5., germinabit virga ejus, & cohibebo a me querimonias filiarum Iſrael, quibus contra vos murmurant.*

Tandem Moyſes ſingulis paginis recitat miracula ſuo imperio patrata ad Iſraelitarum provocandum obſequium, negat talia unquam patrata fuiſſe, affirmat ea eſſe per ſe certiffima ſigna divinæ virtutis. Dent. 4. 32. habet: *interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te, ex die qua creavit Deus hominem ſuper terram, a ſummo cælo uſque ad ſummum ejus, ſi facta eſt aliquando ejusmodi res, aut*

unquam cognitum est, ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti, si fecit Deus ut ingrederetur, & tolleret sibi gentem de medio nationum, per tentationes, signa atque portentosa . . . ut scires quoniam Dominus est Deus, & non est alius præter eum.

Libri Josue c. 3. Deus mandata dans de transitu Jordanis, ait ad Josue v. 27. *hodie incipiam exaltare te coram omni Israel: ut sciant quod sicut cum Moyse fui, ita & tecum sim.*

Judicum c. 6. duplex accipit signum Gedeon, primum, ut certior fieret suæ divinæ legationis: *da mihi signum, quod tu sis qui loqueris ad me. . . . Extendit angelus summitatem virgæ, quam tenebat in manu, & tetigit carnes, & panes azymos; ascenditque ignis de petra, & carnes azymosque panes consumpsit: angelus autem Domini evanuit ex oculis ejus.* Alterum, ut confirmaretur fides & spes victoriæ reportandæ adversus hostes Israel. v. 36. *Si salvum facis per manum meam Israel, sicut locutus es, ponam hoc vellus lanæ in area; si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, sciam quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel. Factumque est ita.*

L. I. Reg. c. 12. Samuel miraculo convincit Judæos peccati, quo se obstrinxerant petendo sibi regem; & illud miraculum nihil aliud fuit, quam improvisa & subito exorta tempestas.

Denique, ut plura alia prætereamus, insignis est locus I. 3. Reg. c. 18. ubi Elias miraculo definiendam relinquit Mosaicæ religionis veritatem: accedens Elias ad omnem populum, ait: *usquequo claudicatis in duas partes? si Jehova est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum. . . . Ego remansî propheta Domini solus; propheta au-*

tem Baal quadringenti quinquaginta viri sunt. Dentur nobis duo boves, & illi eligant sibi bovem unum, & in frustra cædentes ponant super ligna, ignem autem non supponant: & ego faciam bovem alterum, & imponam super ligna, ignem autem non supponam. Invocate nomina Deorum vestrorum, & ego invocabo nomen Domini: & Deus qui exaudierit per ignem, ipse sit Deus. Respondens omnis populus, ait, optima propositio.

Ex his colligere licet nullam esse dæmonis ordinariam potentiam, vel virgam in serpentem vel aquam mutandi in sanguinem, vel ignem cælo demittendi, vel tempestatem excitandi, vel aquas dividendi, aut virgam ab arbore decidam viridem reddendi, aut aliud quodcunque ex supradictis prodigiis patrandi.

2do. Eadem est consentiens doctrina novi testamenti: Christus Dominus ejusque apostoli auctoritatem suam in miraculis ponunt. Joan. 5. 36. *Ego autem habeo testimonium, ait Christus, majus Joanne. Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia pater misit me. Ibidem. 10. 37. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia pater in me est, & ego in patre. Vide Matth. 11. 4. Marci 16. 17. Joan. 20. 30. Act. 14. 3. ad Heb. 2. 3. Passim legimus hæc verba: contestante Deo signis & portentis; vel, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Propterea miracula vocantur per antonomasiam opera Dei, Joan. 11. 3. brachium Dei, Joan. 12. 38. signaculum Dei, Joan. 6. 27.*

Marci 2. cum dixisset Christus paralytico: *filii, dimittuntur tibi peccata tua: & murmurarent scri-*

bæ intra se dicentes, *blasphemat: quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?* Dixit Christus ad eos: *quid est facilius dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata, an dicere, surge, tolle grabatum tuum & ambula?* Ut autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; (ait paralytico) *tibi dico surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.* Erat ergo sanatio paralytici signum certissimum, quod haberet potestatem dimittendi peccata, & cum divina ageret auctoritate.

IV. Miracula ut divinæ auctoritatis signa apud omnes cordatos habita sunt. 3. Reg. 18. postquam populus viderat victimam Eliæ igne cœlitus delapso consumptam, cecidit in faciem suam, & ait: *Dominus ipse est Deus, Dominus ipse est Deus.* 4. Reg. 5. 15. cum Naaman Syrus mundatus fuisset ab infirmitate sua, reversus est ad Elisæum cum univerto comitatu suo, & ait: *vere scio quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel.*

Sic quoque in novo testamento laudatur eorum fides, qui sine ulla mora miraculis convicti Christo adhæserunt. Joan. 3. 2. Nicodemus Pharisæus & princeps Judæorum ad Christum ait: *Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Ibid. 2. 23. *cum esset (Jesus) Jerosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus videntes signa ejus, quæ faciebat.* Ibid. 7. 31. *de turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit?* Ibid. 9. 32. *non est auditum a seculo, quia quis aperuit oculos cæci nati, nisi Deus esset cum eo.* Ibid. 4. 52. Regulus, cujus filium febriçantem subito sanavit Christus, laudatur, quia

credidit ipse & domus ejus tota. Vide Act. 8, 6. & 9, 35. & 13, 12. & 14, 10.

Immo gravissimi peccati arguit eos Christus, qui fidem statim non dabant: Matth. 11. 20. *Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis, Tyro & Sidoni remissus erit in die judicii, quam vobis. Et tu Capharnaum, &c.* Et capite sequenti declarat reos blasphemix in Spiritum sanctum, (quæ non remittetur neque in hoc seculo, neque in futuro) illos Pharisæos, qui dicebant: *hic non ejicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.*

OBJECTIONES.

At sunt apud Moysen & in evangelio monita quædam contra pseudo-prophetas, sunt & facta historica, quæ minuere multis videntur nostrarum rationum vim, quæ jam expendenda sunt.

Objicies imo. Deut. 13. 1. Deus sic admonet populum suum: *si surrexerit in medio tui propheta, qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & evenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur Deos alienos; non audies verba prophetæ illius aut somniatoris; quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde & in tota anima vestra.*

Jeremiæ c. 23. v. 32. *Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, & seduxerunt populum meum in mendacio suo & in miraculis suis.*

Matthæi 24. 25 monet suos Christus: *furgent enim pseudo-christi & pseudo-prophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.*

2. Theff. c. 2. de anti-christo scribit Apostolus: *Et tunc revelabitur ille iniquus. . . . cujus erit adventus secundum operationem satanæ in omni virtute, & prodigiis, & signis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis.*

Apocalypsis c. 13. prophetia est de bestia de mari ascendente septem capitum & decem cornuum, decemque diadematam, cui dedit draco virtutem suam & potestatem magnam. *Hujus caput unum occisum est in mortem, & plaga mortis ejus curata est: & de secunda bestia cum duobus cornibus, quæ facit signa magna, ut etiam ignem faceret de celo descendere in terram in conspectu hominum. . . . Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestię, & ut loquatur imago bestię: & faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestię, occidantur. . . . Et seduxit habitantes in terra propter signa: & adoraverunt bestiam omnes, qui inhabitabant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni, qui occisus est ab origine mundi. Jam autem hæc vulgo intelliguntur de anti-christi miraculis.*

Respondeo imo. in primo loco ex Deut c. 13. vocem *prodigium* non significare proprie dictum miraculum, seu opus præter naturæ leges, sed rem mirabilem, quæ vel humana sagacitate præsciri, vel casu prædici potest: hanc quippe significationem sæpe habet illa vox. (a)

(a) Voces vel Hebraicæ **אוֹת** *oth* signum, **מוֹפֵת** *mopheth* prodigium, vel græcæ iis respondentem **σημείον** & **τερας**, licet sæpe, non tamen semper significant opus

Illa verba: *quia tentat vos Dominus Deus vester*, innuere viderentur Deum ipsum futurum istius prodigii authorem: at revera indignum Deo videtur pervertere naturæ cursum, ut experiatur hominum pietatem. Homines tentat Deus, cum permittit fraudes & præstigijs deceptorum. Præmunit igitur hoc in loco Moyses Israelitas contra ea prodigia, quibus astrologi, divini & pagani sacerdotes cultum deorum propagarunt: somniorum nimirum, portentorum, aliarumque id genus rerum mirabilium, licet mere naturalium, interpretatione. Hæc namque a Diis immissa existimantur, & id in se sumpserunt ut ea interpretarentur, sicque eventuum futurorum prædictionem sibi vindicarent (a). Moyses itaque verborum hic sensus esse videtur: si quis vobis proposuerit aliquod signum in falsorum deorum gratiam, & ex eo futurum eventum prædicere contenderit, eaque res postea evenerit: non idcirco existimate aliquid ibi miraculi inesse; nec in animum inducite, propterea teneri Deum auctoritatem suam interponere, ne res illa contingat: hæc enim Deus permittit ad vestram fidem explorandam: si namque vos patimini ob incertas & æquivocas istiusmodi prædictiones a cultu Dei divelli, erit id certum indicium,

vere miraculosum. Etenim אֹת *oth*, signum quodcumque denotat Gen. 17. 11. Ex. 12. 13. Josue 2. 12. 20. 12. Similis est sensus vocis σημεῖον tum in locis citatis, tum in novo testamento. Math. 26. 48. Luc. 11. 12. Rom. 4. 13. Iterum מֹפֶת *mopheth* nequit miraculum significare Ps. 71. 7. II. 20. 3. Ezec. 12. 6. &c. quæ loca 70. interp. verterunt per τέρατα. Immo *oth* & *mopheth* adhibentur II. 20. 3. Ez. 12. 6. 24. 24. de rebus quæ futuros eventus præsignificant, quo etiam sensu hic a Moyse illa accipi contendimus.

(a) Vid. Hom. II. 1. v. 62. & II. 2. v. 308. 324. Herod. Eut. c. 82.

non esse vos in ejus fide & amore constantes: cum vos non lateat, quænam nuper prodigia effecerit, ut vos Ægyptiaca a servitute liberaret, seque totius naturæ Dominum esse demonstraret.

Quod vero hic non agatur de miraculis operæ dæmonis factis, satis patet ex eo, quod per talia prodigia nunquam tentaverit populum suum Deus; sæpe autem id fecerit permittendo pseudo-prophetarum artes: quod etiam in alio loco hoc veri prophetæ criterium det Moyses, & prophetæ post eum: *si venerit, quod prædixerit ille propheta*: quod denique Moyses & prophetæ, ut ex superioribus patet omnem potestatem & scientiam futurorum dæmoni denegent. Jam vero non est credibile Deum monita dedisse contra rem non eventuram, & quam evenire non posse, & ipse & prophetæ post ipsum videntur satis claris verbis afferuisse.

Dici quoque potest verba Deuteronomii continere hypothesim impossibilem, ita ut sensus sit: etiam si, quod est impossibile, aliquis propheta prædixerit signum atque portentum, &c. quomodo Apostolus, Gal. I. 8. ait: *licet angelus de cælo evangelijet vobis, præterquam quod evangelisavimus vobis, anathema sit.*

2do. In textu Jeremiæ vox, quam vulgatus interpretes vertit in *miraculis*, significat *in temeritate sua*, vel *in instabilitate sua*: ita transnlit paraphrastes Chaldæus, & 70 interpretes habent *in erroribus suis*.

3tio. In capite 24 S. Mathæi prædicit Christus excidium Jerosolymitanum, & ejus omnes circumstantias. Unde agitur de miraculis impostorum tunc temporis; qui ut scribit Josephus, „ turbas illectas post se trahebant in solitudines, dicentes se

eis ostensuros manifesta prodigia & signa., Sed referente eodem historico nulla vera miracula ediderunt, & qui eos secuti sunt stultitiæ suæ pœnas dederunt.

4to. Obscurus nimis est Apostoli textus laudatus ex Ep. 2. ad Theff. quam ut ex eo quidquam contra nostram conclusionem confici possit. In summa sunt discordia interpretes, quid intelligendum sit per illam *discessionem*, de qua vaticinatur S. Paulus; aut quid sit illud *mysterium iniquitatis*, quod in apostolica ætate jam inchoatum erat; aut quis ille *homo peccati*, in templo Dei sessurus, tanquam sit Deus, & quem Dominus Jesus interfecurus est illustratione adventus sui. Unde alii quidem de *anti-christo* hæc interpretantur; alii autem *Caligulam* vel *Neronem* intelligunt, & defectiorem gentium ab Imperio Romano: alii rebellionem Judæorum adversus Romanos, & scelera se flagitia, quæ in ultimo excidio Jerosolymitano commissa sunt a Zelatoribus: alii *Simonem magum*, *Barchochebam*, *Mahumetem*, aliosque pseudo-prophetas, vel hæresiarchas, qui seculorum decursa ab ecclesia deficient.

At quicumque sit illius loci verus sensus, nusquam efficietur ex eo dæmonem posse facere miracula, cum Apostolus diserte appellet signa pseudo-prophetarum *signa mendacii seu falsitatis*; id est, *signa mendacia seu falsa*. Sicut in eodem capite, homo peccati est homo peccator, filius perditionis est filius perditus, *mysterium iniquitatis* est *mysterium iniquum*, efficacia erroris est error efficax, seductio iniquitatis est seductio iniqua.

3tio. Tota beati Joannis oratio c. 13. metaphorica est, & illam exposuerunt præclarissimi interpretes non de *anti-christo*, ejus miraculis & persecutiōne, sed de imperio Romano, persecutiō-

nibus imperatorum & eventibus, in quibus nulla fuit legum naturalium sensibilis everſio. Eorum varias interpretationes hic referre, nec vacat, nec neceſſe eſt.

Objicies 2do. Quamplurima facta ſunt in utroque teſtamento memorata, ex quibus colligitur magnam eſſe dæmonum ad patranda prodigia poſteſtatem.

1mo. Gen. c. 3. dæmonem ſerpentis organiſum eſſe ad primos parentes decipiendos, docet Moyſes. Serpentem certe cum homine colloqui & ratiocinari magnum prodigium fuit.

2do. Exodi c. 7. legimus Magos imitatos eſſe tria priora Moyſis miracula; convertiſſe virgas ſuas in dracones, aquam in ſanguinem, atque ranarum ingentem multitudinem procreaſſe.

3tio. In libro Job plura exempla habemus virtutis & furoris diabolici.

4to. L. 1. Reg. c. 28. legimus mulierem Pythoniſſam, quæ artes magicas exercebat, rogatam a Saule, evocaſſe ex inferis animam Samuelis, illudque ſpectrum prædixiſſe cladem exercitus Iſraelitici, mortem regis & filiorum ejus; quodque hæc die proxima eſſent eventura.

5to. Matth. c. 4. narratur translatum a dæmone fuiſſe Chriſtum Dominum ſuper pinnaculum templi, & deinde ſuper montem excelfum, eique a malo ſpiritu monſtrata eſſe omnia regna terræ.

Reſpondeo, nos nullo modo negare, quin dæmones multa mirabilia facere poſſint, permittentis Deo; neque etiam negamus, quin sæpe rebus hu-

manis sese immiscuerint, Deo iubente; sive ad bonorum probationem, sive ad castigationem malorum: negamus solummodo illos unquam naturæ cursum intervertisse ad erroris confirmationem, ut supra exposuimus: neque certe allata exempla contrarium efficiunt.

imo. Nimis obscura est historia tentationis primorum parentum, quam ut ex ea argumentum confici possit. Erant Adamus & Eva in conditione vitæ multum a nostra misera sorte discrepante, & quod ad eos tentandos permittere potuit divina sapientia, ad nos trepidos mortales in errorem præcipitandos non sinet. Deinde non videntur primi parentes multum fuisse stupefacti serpentis loquela, aut id miraculi loco habuisse; neque ipse dæmon illa virtute sua, qua animalis corpus agitabat, tanquam signo ad confirmandas falsas promissiones suas, utebatur: nullam quippe fingebat legationem divinam, sed divinorum mandatorum contemptum palam præ se ferebat.

ado. De prodigiis magorum Pharaonis dicemus secundo volumine, ubi de divina Moyse missionem: illa tribuit ipse Moyse *arcanis quibusdam & incantationibus Ægyptiacis*, non diabolo, cujus in tota illa Moyse inter & magos contentione nulla plane mentio est. Nihil innuitur, unde suspicari datur diaboli opera magos usos esse: istos repræsentat Moyse ut meros circulatores, qui arcanis suis artibus & industria similia quædam, atque ipse, facere conati sunt. Contra dæmonum fraudes, neque hic nec alibi, (a) Hebræos præmuniunt,

(a) Si excipias Gen. c. 3. dubitari potest, an in toto Pentateucho diaboli mentionem Moyse injecerit. Quæ enim leguntur vel Levit. 27. 7. & *nequaquam ultra immolabunt hastias suas dæmonibus cum quibus fornicati sunt:* vel

muniunt, seu Moyfes, seu prophetæ: quod cum in præfenti discrimine, tum aliis in locis, fuiffet

vel Deut. 32. 17. *Inmolaverunt dæmoniis & non Deo, diis quos ignorabant: novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum: ea neminem morabuntur, si confulatur textus Hebræus: in priori enim textu legitur pro*

dæmoniis **שְׁעִירִים** sehirim, τοῖς κτατοῖς, rebus vanis, juxta 70. Vox porro **שְׁעִיר** sehir in singulari fignificat, vel pilofum, hirsutum Gen. 25. 25. & 37. 11.; vel hircum Levit. 4. 24. & 16. 9. & innumeris aliis in locis: in plurali hircos Levit. 16. 7. 8. Num. 7. 87. Hinc Ifaias cap. 13. 21. & 34. 14. prædicens destructionem Babylonis & Edom: tripudiabunt, inquit, ibi

שְׁעִירִים sehirim feu hirci fylveftres (*). Iftud vero animalium genus in magna olim veneratione & omnis generis spurcitiis cultum erat apud Ægyptios (**): quorum impuris ritibus deditos jam tum fuiffe Ifraelitas patet ex Jof. 24. 14. Ez. 20. 7. 23. 2. 3. ut mirum non fit Moyfem tale eis præceptum dediffe Ægypto mox profectis. Hæc confirmationem habent ex 2. Par. 11. 15. ubi Jeroboam dicitur fibi conftituiffe sacerdotes excelforum, & sehirim **שְׁעִירִים** hircorum & vitulorum quos fecerat. Non fecit profecto dæmonia Jeroboam: fed totus in id, ut Ifraelitas a veri Dei cultu abftraheret, hircorum cultum, quem mutuâverat ab Ægyptiis quibuscum diu vixerat 3. Reg. 11. 40. apud fuos propagavit.

In textu autem posteriori pro dæmoniis legitur **שְׁדִים** shedim, quæ vox non occurrit, fi agatur de idolis, nifi hic & Pf. 106. 36. derivatur autem a **שָׂדֶה** destruere, vastare; innuitque prætenfam indolem eorum idolorum

(*) Quod vero comminifcuntur quidam interpretes, fatyrorum & faunorum specie dæmones olim apparuiffe, eademque idcirco fub figura fuiffe repræfentatos, nullam habet ex fcripturis probationem.

(**) Clarif. Boch. Hieroz. lib. 2. c. 53. fufe probat facra omnia Ægyptiorum animalia fuiffe pilofa, & hircum præcipuo in honore ipsis femper habitum.

in sententia adversariorum omnino necessarium. Ex tribus enim miraculis, quæ juxta adversarios diaboli ope magi perfecerunt, duo plane familia jam antea coram Israelitis fecerat Moyses, ut cum potestate divina missum se comprobaret: eaque dederat ipse Deus ut legationis divinæ certissima testimonia Ex. 4. Prophetæ autem in nullo alio argumento sæpius versantur, quam in exponenda Deorum gentilium vanitate, imbecillitate & omni omnino, seu ad bonum seu ad malum, impotentia.

3tio. Ex nulla scripturæ sacræ parte melius intelligimus, quam ex libro Job, nullam esse dæmoni concessam in res naturales potestatem ordinariam: nihil in sanctissimum virum agere potuit nisi prius impetrata speciali Dei venia; neque quicquam factum ab eo est ad erroris alicujus confirmationem: ipse Job calamitates suas acceptas refert Deo: *manus Domini tetigit me: Dominus dedit, Dominus abstulit.*

4to. Alienum quoque est a nostra causa exemplum tentationis Christi Domini: nempe sicut in illa primi parentis Adami, dæmon inimicitiam cum

aut deorum, qui sanguinis humani effusione delectabantur; dicuntur hi dii novi & recentes respectu Israelitarum, quos alloquebatur Moyses; quia hoc idolorum genus non coluerunt nisi sub ingressum terræ Canaan. Hæc omnia lucem accipient ex præfato Ps. 106. & *initiati sunt Beelphegor & comederunt sacrificia mortuorum* (seu hominibus mortuis oblata) & *commixti sunt inter gentes & didicerunt opera eorum & factum est illis in scandalum & immolaverunt filios suos & filias suas* שְׂדִיִּם shedim, diis istis vastatoribus, & *effuderunt sanguinem innocentem: sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificarunt sculptilibus Canaan.* Demum quos Moyses vocat v. 17. שְׂדִיִּם shedim, eosdem appellat v. 21.

הַבְּלִיִּם vanitates, mera idola.

Deo præ se tulit, sic quoque in hac; neque per demonstrationem divinæ virtutis in errorem inducere unum aut alterum conatus est, sed pollicitatione præmiorum a vero & recto cognito avertere satagebat. Præterea notandum est post multos sanctos patres & doctissimos scripturæ interpretes Christi assumptionem in templi pinnaculum, & postea in montem excelsum sine miraculo verisimiliter peractam fuisse, cum S. Lucas scribat diabolum *duxisse* (a) Dominum nostrum in templum, quæ vox nullo modo innuit Christum per aera a dæmone fuisse translatum: neque is est sensus, qui necessario affingi debet voci, *assumpsit*, qua utitur S. Matthæus.

5to. Quod attinet historiam Pythonissæ Endorenis, Jacobus Serces in tractatu de miraculis, & Alphonus Turretinus in dissertationibus de veritate Christianæ religionis magnam industriam contulerunt, ut efficerent totam rem fraudulenter gestam fuisse, & astutam anum regi superstitioso & pavido imposuisse. Cui sententiæ facile subscribemus, nisi vetaret nos autoritas Siracidis, qui Ecclesiastici c. 46. v. 23. de Samuele scribit, ad hanc historiam alludens: *Et post hoc dormivit, & notum fecit regi, Et ostendit illi finem vitæ suæ; Et exaltavit vocem suam de terra in prophetia, delere impietatem gentis suæ.*

Longius tamen absumus ab eorum sententia, qui putarent animam Samuelis evocatam fuisse virtute magiæ alicujus, in qua anus Endorensis

(a) Vox *παραλαβανω*, qua utitur S. Matthæus, tum apud profanos auctores, tum apud ipsum S. Matth. & alios N. T. scriptores significat, *una secum ducere*. Vid. Matth. 27. 1. 20. 17. Marc. 5. 40. Luc. 9. 10. act. 21. 26. &c.

effet perita. Piorum virorum ac prophetarum animæ dæmonis certe imperio ac ludibrio a Deo suorum amante non sic permittuntur, ut ad votum præstigiatrix e domicilio suo in has terras transferantur.

Neque probare magis possumus eorum sententiam, qui putant non ipsam Samuelis animam apparuisse, sed oblatum fuisse spectrum, cujus organo usus est dæmon ad prædicenda Saülis & liberorum fata. Quæ opinio multa & magna habet incommoda: *primo*, non satis convenit textui sacro & Siracidis testimonio, in quibus Samuel apparuisse dicitur. *Secundo*, unde constat dæmoni competere potestatem spectra quædam excitandi; eaque adhibendi tanquam instrumenta ad loquendum, ad terrendum, & ad quos lubet usus? *Denique* cum dæmonis nulla sit futurorum scientia, prævidere non potuit futuram mortem regis & filiorum ejus, nisi ex conjectura: quod & mulier potuit sine dæmonis monitis.

Unde constituendum est, artem magicam, quam exercebat mulier Endorensis, vanissimam fuisse. At in illo casu, cum ipsa sese ad fraudes pararet, Dei voluntate revera apparuisse Samuelem, & futura prædixisse; hinc mulieris summa exitit perturbatio; & hinc tanta eventus cum prædictione consensio: neque profecto hic tam extraordinarius eventus, quo fortasse Pytho-nissa ad meliorem vitam conversa est, ullam magiæ conciliavit auctoritatem, aut in eo præstigiatrix se famulum gessit Deus, quod affirmare solent oppolitarum sententiarum defensores. Poena præterea in Saulem promptissima satis avocabat superstitiosos a regis imitanda stultitia & impietate.

Ex his omnibus colligere licet sine ullis ambagibus: imo, quamlibet legum naturalium perturbationem indicare divinam manum, vel terren-

tem & punientem, vel consolantem & remunerantem, suorum pietatem explorantem vel patientiam exercentem, falsitatem refellentem vel veritatem confirmantem: atque ubi hæc perturbatio fit ex imperio prophetæ alicujus in nomine Creatoris ad alicujus doctrinæ, vel revelationis cujuscunque confirmationem, præter ipsum miraculum nullas alias notas requiri; id est, *physicas* miraculi *circumstantias* per se sufficere.

2do. Colligitur cursum naturæ, legesve naturales cognosci certo ex perpetua experientia, sine ulla oblata ab origine mundi exceptione, uti cognoscitur lex, quæ cursum solis diurnum & annum regit, vel lex gravitatis, vel lex permutationis motus in collisione corporum, & aliæ physicis notissimæ. Nascitur ex hac experientia divinæ constantiæ certitudo physica, cui homo sapiens in rebus physicis assentitur, sicut in metaphysicis certitudini metaphysicæ, & in moralibus certitudini morali. Unde effectus novi ac stupendi, (ut cometarum apparitio, eelipses solis & lunæ, pulveris pyrii vis, phænomena materiæ electricæ, &c.) cum primum observati sunt, non habuerunt rationem miraculorum, quamvis eorum causæ ignorarentur. Nam in illis omnibus, quæ lex naturæ suspensa est, cujus efficaciam constantem ab origine mundi senserunt homines?

Nihilominus vir sapiens inquirat sedulo in *morales* miraculorum circumstantias, in Prophetæ Thaumaturgi vitam doctrinam, ejusque doctrinæ fructus, ex quibus omnibus maximam confirmationem accipit *physicarum* circumstantiarum momentum & autoritas. (a)

(a) Dum hæc typis mandarentur, accepit autor has anonymas litteras, in quibus cum docte & ingeniose dis-

CAPUT SECUNDUM.

DE PROPHETIÆ NATURA, FINE, MODO, ET
AUTHORITATE.

I.

Definitio & nomen prophetiæ.

PROPHETIÆ NOMINE intelligimus, præſensionem
& prædictionem futuri alicujus eventus, qui in

putetur contra *ordinariam* illam dæmonibus vulgo attribu-
tam *potestatem*, qua rebus hujus mundi aspectabilis inter-
venire ex arbitrio suo creduntur, & etiam contra hypo-
thesim abbatis *de Houtteville*; eas hic exhibendas ducit,
certus eas futuras ut sibi, sic lectoribus gratissimas. . . .
Après avoir rapporté (p. 5. in hac nova edit. p. 689.)
la définition de S. Thomas, vous ajoutez, Monsieur,
qu'elle renferme toute la matiere des miracles dans des
bornes bien étroites; que, cette définition une fois admise,
Dieu ne pourroit pas employer la puissance naturelle des
anges, pour opérer des miracles proprement dits. . . .
Il est, ajoutez-vous, plusieurs prodiges, rapportés dans
l'ancien & le nouveau testament, qui ont certainement
force de preuve, quoique nous ne puissions pas démon-
trer qu'ils sont au dessus de l'ordre de toute nature créée.
Cette réflexion m'a paru faire entendre que, selon vous,
Monsieur, on ne peut pas démontrer que les anges n'ont
pas la puissance naturelle d'opérer de vrais miracles. Pour
vous exposer mon doute sur ce point, permettez-moi de
rapprocher quelques observations presque toutes puisées
dans votre ouvrage.

Imo. Tout vrai miracle est un événement, ou une
opération *sensible*. Il doit donc renfermer une production

causis naturalibus non fit prævisus., Dicimus
1mo. prophetiam esse *præsentionem* futuri eventus,

ou une détermination, une cessation, ou une interruption d'ordre ou de mouvement dans le monde visible. Je donnerois plus de développement à cette observation, si je ne parlois à un homme en état de la saisir beaucoup mieux que je ne saurois l'expliquer.

2do. Un événement sensible, pour être véritablement miraculeux, doit être au-dessus des loix générales que Dieu a établies pour le gouvernement du monde visible & l'arrangement de ses parties. Je discuterai plus bas l'hypothèse de M. Houtteville, & j'écarte les chicanes sur ces expressions *super, præter, contra ordinem, &c.*

3tio. Dieu peut-il se servir du ministère des esprits créés, comme de purs instrumens entre les mains de sa toute-puissance, comme de causes *occasionnelles*, pour déroger à ces loix générales? Ma difficulté ne roule pas sur cette question: je ne fais même s'il est possible de la proposer sérieusement, & de balancer sur l'affirmative.

4to. Mais est-il impossible de démontrer que, par sa nature, un esprit créé, quel qu'il soit, dès-là même qu'il est créé, n'a pas la puissance de déroger, *comme cause efficiente*, aux loix constantes & générales établies par le créateur, pour l'ordre & la marche de la nature corporelle? Voilà ma difficulté.

5to. Proposer cette question, c'est demander si un esprit créé peut, ou ne peut pas, par le seul mouvement de sa volonté, déroger à des loix qu'il n'a pas établies, troubler ou suspendre un arrangement qui lui est totalement étranger; arrêter ou accélérer, suspendre ou interrompre, anéantir ou produire des mouvemens qui sont des résultats nécessaires de ces loix générales établies par la seule volonté du créateur; loix aussi indépendantes de tout esprit créé, aussi supérieures dans leur exécution à toute activité créée, que la volonté souveraine qui en est le principe, & dont elles empruntent toute leur stabilité, toute leur force.

ut excludamus temerarias prædictiones casu quandoque veras , sed factas sine ulla præscientia. Di-

6to. Pour simplifier , & peut-être pour éclaircir davantage ma pensée , je demande s'il y a , s'il peut même y avoir , & s'il ne répugne pas qu'il y ait un rapport physique & naturel , le rapport d'une cause proprement dite avec son effet , entre la volonté actuelle d'un pur esprit , & un événement contraire , ou dérogoratoire aux loix constantes & générales du monde visible. Le plus parfait des esprits créés dira , par exemple , je veux que les tours de notre Dame se transportent à Pontoise , que le Dôme des Invalides s'éroule , qu'un rocher se soutienne en l'air sans appui , que le soleil s'arrête , &c. & la chose arrivera en vertu de l'ordre donné , si Dieu ne suspend l'exercice de la puissance productrice , de l'activité naturelle à cet esprit.

7mo. Un habile homme à qui je proposois cette question , a crû que , dans les termes où je la réduisois , elle laissoit subsister toute entiere la difficulté sur le pouvoir & l'influence des esprits créés , par rapport aux miracles. En effet , disoit-il , que l'esprit créé soit véritablement la cause productrice du miracle , ou qu'il n'en soit que la cause purement occasionnelle , on demandera toujours si le démon peut faire de vrais miracles , & cette question renfermera toujours la même difficulté.

8vo. Je pense que la question proposée n'est embarrassante , que parcequ'elle est équivoque. S'il est démontré , ou si l'on peut démontrer que , par ses forces naturelles , un esprit créé ne peut pas véritablement produire un miracle , alors la question se réduit à savoir , si Dieu peut se servir du ministère d'un esprit créé , bon ou mauvais , comme d'un pur instrument , d'une cause occasionnelle que sa puissance emploie , pour déroger elle-même aux loix qu'elle a établies. Or dans la question ainsi proposée , je ne pense pas qu'un esprit tant soit peu éclairé , puisse trouver une difficulté raisonnable.

9no. A la vérité , je ne fais pas l'étendue , le degré de puissance ministérielle & précaire que la providence a donné , ou qu'elle a pu donner aux esprits créés , sur les différentes parties de l'administration du monde visible. Je n'ai pas même besoin de le savoir , pour voir clair sur la que-

tion des miracles : il suffit que je sache , & je crois le savoir , que , par ses propres forces , par son activité naturelle , un esprit créé , parcequ'il est créé , ne peut pas plus produire , contre les regles constantes & générales , le mouvement d'un atôme , qu'il ne peut lui donner l'existence. Il n'y a pas moins de distance de l'acte de sa volonté , comme cause efficiente , au mouvement de cet atôme , comme effet naturel , qu'à sa création. Cette distance ne peut donc être franchie que par la seule volonté du créateur , qui seul peut donner le mouvement & la vie aux parties du monde visible , comme seul , il peut leur donner l'être. *Je veux , & le corps existe ; je veux , & le corps est mué ;* entre la cause & l'effet énoncés dans ces deux propositions , s'il s'agit d'une production véritable , la distance est égale : la volonté qui , dans son propre fonds , trouveroit une force suffisante pour remuer un atôme , contre les loix constantes & générales du mouvement dans le monde corporel , pourroit arrêter le soleil , éteindre sa lumière , bouleverser toutes les parties de l'univers.

Iomo. Le commerce du corps & de l'ame , la réciprocité de leurs opérations ne me paroît pas fournir la matière d'une difficulté sérieuse ; Imo. il est démontré que l'impression des sens , ou le mouvement des organes , n'est que la cause occasionnelle des sensations de l'ame. 2do. Il n'est rien moins que prouvé que la volonté de l'homme soit la cause véritablement productrice des mouvements du corps. La bonne physique qui calcule moins , pour étudier davantage la nature , fait aujourd'hui à quoi s'en tenir sur cet objet. 3tio. Dans ces opérations réciproques , rien qui exige dans l'ame , non plus que dans le corps , une force véritablement productrice ; rien d'ailleurs qui ne soit soumis aux loix constantes & générales du monde visible , dont l'homme est la plus noble partie.

IIimo. D'après ces notions , que je me contente d'acquiescer , parceque , beaucoup mieux que moi , vous saurez en apprécier la valeur , & en développer l'étendue ; j'entre avec la plus grande facilité dans la pensée de Benoît XIV. , que vous citez , pag. 15. in hac nov. ed. p. 697. Si quelqu'un , dit ce savant pontife , concluoit des principes rapportés ci-dessus , que les démons peuvent , par leur vertu naturelle , faire des miracles qui surpassent les forces & la faculté de la nature visible & corporelle , il se

cimus 2do. prophetiam præfensionem & prædictionem *futuri eventus*; ut amoveamus omnes re-

tromperoit bien certainement. Autre chose est, continue-t-il, que Dieu se soit servi quelquefois, & qu'il puisse se servir du ministère du démon dans la production des miracles, & autre chose, que ce soit le démon qui fasse des miracles.

12mo. Si donc l'on m'objecte le miracle du reptile qui parle à Eve; les prodiges des enchanteurs de l'Égypte, ou l'évocation de Samuel par la Pithonisse, &c. les faits étant incontestables, j'avoue qu'ils sont miraculeux, je les envisage d'abord dans leur *être physique*, & j'y reconnois l'action de Dieu qui déroge à ses loix par le ministère de ses créatures bonnes ou mauvaises. Donc, envisagés dans leur *être moral*, ces miracles sont aussi la voix de Dieu qui parle à l'homme pour l'instruire, pour l'éprouver, ou pour le punir, par un moyen extraordinaire. Quelle que puisse être la vue de l'agent subalterne dont il emploie le ministère pour l'opérer, jamais il ne se servira d'un être malfaisant, ou imposteur, pour faire un miracle dans des circonstances où il seroit impossible à un homme tant soit peu attentif, de discerner le langage de la divinité, de la voix de l'imposture. Le discernement étoit facile à faire dans les exemples que j'ai cités, & dans les autres faits qu'on a coutume d'opposer.

13tio. Vous dites, Monsieur, pag. 10. hac nova edit. p. 693. que vous embrasseriez très-volontiers ce sentiment, si vous pouviez le concilier avec la croyance de tous les âges; vous faites plus: depuis la page 27. nov. edit. p. 707. jusqu'à la fin de votre dissertation, après l'avoir prouvé par les passages les plus formels, vous l'appuyez sur l'expérience constante de tous les siècles.

14to. La raison, l'expérience & l'autorité sont donc sur ce point dans le plus parfait accord. La raison me paroît répandre autant de lumières sur les argumens que fournissent l'expérience & l'autorité, que celles-ci donnent de force aux preuves appuyées sur la raison.

rum, seu præteritarum, seu abditarum declarationes, quæ proprie dicuntur *revelationes*: latiore sen-

15to. Mon doute ne tombe donc que sur le jugement que vous portez de la définition du miracle donnée par S. Thomas, adoptée par Benoît XIV, & suivie, je crois, par le grand nombre. En conséquence de ce jugement, vous dites, p. 27. (in hac nova editione p. 707.) que les preuves par vous puisées dans les lumières de la raison, ne mettent pas ce sentiment hors de toute controverse; par elle-même, la raison ne vous paroît fournir qu'une forte présomption en sa faveur: c'est dans l'expérience & l'autorité qu'il faut en chercher des preuves certaines Paris 3 mai 1773.

Vous m'encouragez, Monsieur, par le favorable accueil que mes premières observations ont éprouvé de votre part. Vous en ferez tel usage qu'il vous plaira. Je les ai pleinement soumises à votre jugement; je les abandonne entièrement à votre bon plaisir. Il est de la bonne foi de vous prévenir que, pour la plupart, elles ne sont pas à moi. Celles dont je ne vous suis pas redevable, je les ai presque toutes empruntées d'un recueil de lettres adressées à M. Houtteville, & imprimées en 1722. On m'a toujours dit que le P. Tournemine en étoit l'auteur. Quoi qu'il en soit, vous ne pensez pas que l'hypothèse de M. Houtteville *diminue beaucoup* la force des preuves que les miracles fournissent pour établir la vérité de la religion. Quelques écrivains modernes paroissent en avoir porté le même jugement. M. de la Chambre n'a osé prononcer entre M. Houtteville & M. Clarke; il est même impossible, selon lui, de prendre un parti sur le différend qui les partage. Cette décision ne m'a pas empêché de regarder jusqu'ici le système de M. Houtteville comme insoutenable, soit que l'on considère le miracle dans l'ordre physique; ou dans l'ordre moral. Je ne dirai pas avec l'auteur des lettres, que ce système me fait horreur, qu'il a revolté tous les lecteurs, qu'il s'est attiré autant d'ennemis qu'il y a de Chrétiens dans l'univers; mais je pense qu'il altere la nature du miracle, & qu'il en atténue la force.

J'observe d'abord une différence essentielle entre l'hypothèse de M. Houtteville & l'opinion du P. Malbranche.

fu quidam nomen prophetiæ accipiunt pro divina inspiratione, qua eventus rerum procul a nobis distan-

Celui-ci, à la vérité, n'admet en Dieu qu'une volonté simple, unique & générale pour tous les effets ordinaires & miraculeux; mais, selon lui, les miracles sont toujours au-dessus de toutes les forces & de toutes les loix de la nature: quoiqu'ils n'aient pas pour principe des volontés particulières, ils n'en sont pas moins des dérogations au cours ordinaire.

Mais dans le système de M. Houtteville, le miracle est un résultat de l'ordre général de la mécanique du monde, & du jeu de tous ses ressorts; C'est une suite de l'harmonie des loix générales que Dieu a établies pour la conduite de son ouvrage; mais c'est un effet rare, surprenant, qui n'a point pour principe les loix générales, ordinaires & connues, qui surpasse l'intelligence des hommes, dont ils ignorent parfaitement la cause, & qu'ils ne peuvent produire par leur industrie.

Dans ce passage de Monsieur Houtteville, qui embrasse tout son système, je trouve beaucoup d'embarras sur les loix générales de la nature, & peu de concert avec les lumières ordinaires de la raison. Le miracle est un résultat de l'ordre général, une harmonie des loix générales. Cependant il n'a pas pour principe les loix générales, ordinaires & connues. Je le demande, y a-t-il donc dans la nature, peut-on même raisonnablement supposer qu'il y ait des loix générales inconnues & extraordinaires, qui produisent des effets contraires aux résultats des loix générales, ordinaires & connues? La mécanique du monde rouleroit donc sur des loix opposées, dont les unes, accessibles à nos recherches, seroient combattues par d'autres absolument inaccessibles à notre intelligence. Toute cette théorie, M. m'a bien l'air de n'être qu'un pompeux jeu de mots, ou un fratras inintelligible. Que ne dit-on que ces loix générales, inconnues & extraordinaires, sont des loix dérogoaires au cours ordinaire de la mécanique du monde? alors on se feroit entendre; mais on rentreroit dans la voix commune.

Supposeroit-on que les loix ordinaires & connues se prêtent à des combinaisons fingulieres, à des résultats im-

tium (five sint præteritæ seu præsentis) aut per dicta aut per facta immobili veritate & maxima cum certi-

pénétrables à l'esprit humain, pour produire des effets rares, singuliers, & absolument éloignés de la marche générale dans la mécanique du monde? Cette supposition seroit peut-être admissible pour quelques circonstances particulieres, où les hommes ont dû voir une maladie désespérée se guérir, un ciel serein s'obscurcir, des nuages se former sur-le-champ, & se fondre en pluies abondantes aux ordres d'un Taumaturge, ou aux vœux d'un peuple. C'est ici le cas de dire que les loix du mouvement sont susceptibles d'une infinité de combinaisons & de rapports, dont il est impossible de saisir tous les résultats.

Mais je demande avec l'auteur des lettres, par quelles modifications naturelles du mouvement, la ville de Jérusalem a-t-elle pû voir autrefois sept pains se multiplier assez abondamment pour rassasier un peuple nombreux? Par quels rapports secrets aux loix de l'équilibre des liqueurs, les apôtres ont-ils vû leur maître marcher sur la surface des eaux, & se faire suivre par l'un de ses disciples? Par quelle harmonie astronomique des planetes, qui ne doivent être opposées l'une à l'autre, que dans des temps mathématiquement définis, peuvent-elles, sans forcer leur marche naturelle, & sans déroger aux loix qui les régissent, s'arrêter, ou s'éclipser extraordinairement, & mettre en défaut tous les principes & tous les calculs de l'astronomie? par quelles combinaisons une ame retourne-t-elle dans un cadavre déjà glacé, déjà infect, déjà livré à la pourriture, pour lui rendre le mouvement & la vie, sans violer les loix générales de la nature, & sans éprouver la plus légère opposition de sa part? proposer ces questions, n'est-ce pas démontrer l'absurdité du système qui les occasionne? ce qui est physiquement absurde, la métaphysique la plus raffinée a-t-elle droit de le supposer naturellement possible?...

Parmi tous les miracles de l'ancien & du nouveau testament, ne s'en trouva-t-il qu'un seul qui résistât invinciblement à cette hypothese, il suffiroit pour la renverser de fond en comble. Non, personne ne connoitra jamais, jamais personne ne pourra connoître tous les rapports, tous les résultats possibles. Mais depuis le plus

tudine annuntiantur., Ita fere Cassiodorus præf. in psalmos. Sed ut habet S. Thomas : ad prophe-

ignorant des hommes jusqu'au plus savant des philosophes, est-il quelqu'un qui ne sente, qui ne saisisse la vérité de cette assertion : la résurrection d'un mort est un effet au-dessus de toute la force, de toute l'énergie des loix connues & inconnues, générales & particulières de la nature. Si les apôtres du déisme avoient avancé cette hypothèse, je ne fais comment elle auroit été accueillie dans le sein du Christianisme.

Jusqu'ici je n'ai envisagé les miracles que dans l'ordre physique relativement aux principes de M. Houtteville, & c'est sous le même rapport que vous avez solidement combattu son système dans votre premier volume. Toute ma difficulté roule donc sur le jugement que vous en portez, monsieur, en le considérant dans l'ordre moral, je veux dire, sous le point de vue, où le miracle est pour nous le langage de la divinité, & le sceau authentique qu'elle appose à la doctrine qui nous est annoncée de sa part. Sur quoi voici les doutes qui me sont venus, & les réflexions qui les ont fait naître. Dans le système de M. Houtteville, le miracle est un effet rare, singulier, impénétrable des loix générales; mais il en est un effet, un résultat foncièrement naturel. Voilà sa nature physique, je n'y vois pas encore le langage de la divinité. Eh! à quel signe pourrois-je reconnoître que Dieu veut m'instruire d'une manière extraordinaire, par un événement purement naturel? seroit-ce parceque cet événement est singulier, qu'il est rare? Mais combien de maladies rares & singulières, qui épuisent toutes les ressources de l'art, qui déconcertent toutes ses lumières, qui échappent à toutes ses recherches? J'en appelle aux mémoires des académies de Paris, de Leipzig, &c. Mais ces miracles surpassent toute la portée de notre intelligence. Je le veux, & je conclus que j'en ignore le principe. Or de l'aveu sincère de mon ignorance, au langage extraordinaire de la divinité, l'induction ne me paroît ni directe, ni prochaine, ni nécessaire dans l'ordre des événemens les plus singuliers, des qu'on les suppose naturels.

D'ailleurs, si les miracles ne sont que des résultats extraordinaires, des combinaisons inconnues, des loix

tiam propriissime pertinet revelatio eventuum futurorum; unde & nomen prophetiæ sumi videtur.,,

générales, dans quelles sources vont-ils puiser toute leur force pour établir la vérité d'une religion surnaturelle? Elle ne peut partir que de leur concours avec le moment où le Taumaturge en invoque le témoignage en faveur de la doctrine qu'il annonce; concomitance de l'événement rare & singulier avec la prédication d'une doctrine extraordinaire, incompréhensible, proposée par un homme qui se dit l'envoyé de Dieu, & qui le prouve par cet événement. Je suppose qu'il savoit que le miracle devoit arriver au moment où il prédit qu'il arrivera. Cette connoissance surpassoit toute l'intelligence de l'esprit humain, je l'accorde, & alors je conçois que la prévoyance certaine & l'annonce précise de l'événement miraculeux feront le langage de la divinité; mais j'en conclus aussi que l'événement prévu & annoncé, ne prouvera rien par lui-même dans les principes de M. Houtteville. Toute la preuve qu'il offrira aux yeux d'un philosophe imbu de son système, ne viendra ni de la singularité, ni de la rareté de l'événement, mais du surnaturel de la prédiction, ou de l'annonce faite par le prédicateur, ce qui enlève au miracle toute sa force, pour confondre la preuve qu'on en tire, avec la preuve appuyée sur la prophétie: ce n'est plus comme Taumaturge, c'est comme prophète, que l'envoyé de Dieu prouve la divinité de sa mission.

Je suppose qu'un philosophe, partisan du système de M. Houtteville, lise le livre de Josué; que trouvera-t-il dans le commandement que l'homme de Dieu fait au soleil & à la lune de s'arrêter dans leur course? Tous les autres lecteurs y apperçoivent une prière que Dieu exauce, & un ordre que le ciel respecte: ils voient avec admiration un Dieu qui obéit à la voix de son ministre, & toute la majesté du spectacle que l'écriture lui présente, le frappe, le saisit. L'énergie des traits qui composent ce magnifique tableau se soutient, se sent, se conçoit, dans les principes qui admettent une véritable dérogation aux loix générales de l'astronomie; mais tout cela disparoit aux yeux du philosophe: il ne voit qu'un événement rare, singulier, surprenant, inexplicable, à la vérité, mais naturel, mais nécessaire, puisqu'il résulte d'une combinaison particulière des loix générales: le ciel & ses astres obéissent, non à la voix de l'homme, mais aux loix de

Dicimus 3tio. prophetiam præsentionem eorum, quæ in causis naturalibus non sunt prævisa; ut physicorum, medicorum & politicorum præcognitiones, sæpe probabiles, aliquando etiam certas, rejiciamus. Eodem redit *divinationis* definitio apud Ciceronem, juxta quem „est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio & præsentio. „

Propheta apud Hebræos triplici nomine appellabatur: **ראה** *Rohé*, id est, *videns*; **חזה** *Choze*, quæ vox eandem habet significationem; sed sæpius **נביא** *Nabi*, quod vocabulum juxta verisimilem conjecturam Salomonis Jarchi derivatur a radice **נב** *Noub*, *sloqui*, & consequenter proprie significat *oratorem*, seu *concionatorem*. Hujus ultimæ vocis variæ sunt acceptiones. 1mo, *Nabi*, est futurorum prænunciator. 2do. *Nabi*, est oraculorum & decretorum divinorum internunciator.

Ex. 7.

la nature : l'ordre , la prière de Josué ne sont physiquement ni la cause , ni l'occasion de l'événement : l'apostrophe au soleil & à la lune devient même un appareil inutile : si le philosophe n'a pas raison d'y trouver le langage de l'imposture , lui démontreroit-on qu'il a tort d'y trouver le ton de la fanfaronade ? N'est-ce pas jusqu'à un certain point en imposer , sinon sur le fonds , au moins dans la forme & l'appareil de l'événement , que de commander au soleil d'interrompre sa course au moment où l'on fait , par révélation , qu'il doit la suspendre , en vertu des loix générales ? Je pourrais pousser plus loin cette induction , & l'étendre sur tous les faits miraculeux qui se sont opérés par la voie du commandement. Si les Juifs , du temps de J. Ch. avoient connu le système de M. Houtteville , ils n'auroient pas dit : quel est celui-ci ? les vents & la mer obéissent à sa puissance ! Ils auroient dit : que cet homme est éclairé ! les événements les plus singuliers , les plus surprenants , les plus éloignés de la marche ordinaire de la nature , les plus incompréhensibles combinaisons des loix générales , n'échappent pas à sa connoissance ! . . . Paris 17 juin 1773.

Ex. 7. 1. *Dixitque Dominus ad Moysen: ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Nabi tuus.* 3tio. נבי Nibba, seu propheta-
re, significat aliquando furere. 1. Reg. 18. 10. *Invasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus suæ.* 4to. Nibba, est laudes divinas canere.

1. Reg. 19, 23. *Factus est etiam super eum spiritus Domini, & ambulabat ingrediens & prophetabat usque dum veniret in Natioth, in Ramatha..... Unde & exiit proverbium: num & Saul inter Prophetas?* Eodem sensu sumitur 1. Paral. 25. 1. *Igitur David & magistratus exercitus segregaverunt in ministerium filios Asaph, & Heman, & Idithun, qui prophetarent in cytharis, in psalteriis, & cymbalis.* 5to. Quia latronis cadaver injectum sepulchro Elisæi vitam recepit, ideo dicitur Ecc. 48. 14. *& mortuum prophetavit corpus ejus (Elisæi).* 6to. Nibba, significat divinare, seu rem occultam aperire, ut 1 Reg. 9. 7mo. Tandem in novo testamento est *scripturas interpretari*, vel populum hortari ad pietatem, 1. Cor. 14. 3. *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Scilicet ut habet Maimonides in More Nevochim l. 2. c. 45. „Secundus prophetiæ gradus est, cum homo in se sentit rem vel facultatem quampiam exoriri, & super se quiescere, quæ eum impellit ad loquendum, ita ut loquatur vel de scientiis & artibus, vel psalmos & hymnos, vel utilia ac salutaria recte vivendi præcepta, vel res politicas & civiles, vel denique divinas, & quidem inter vigilandum, & in vigore sensuum ordinario. Et hic est de quo dicitur, quod loquatur per spiritum sanctum.,,

Apud Græcos duplex præsertim nomen erat ejus, qui res futuras prædicebat; προφητης pro-
Tom. I. G g g

pheta nempe, & *μαντις mantis*: prius derivatur a radice, quæ significat prædicere. At in vulgari sermone illo nuncupabantur quicumque occultæ rei divinatores, oraculorum interpretes, & sacrorum antiftites. Secundum, scilicet *μαντις mantis* (unde *μαντεια manteia* & *μαντινη mantiche prophetia*) est a radice *μαινομαι mainomai*, quæ significat furere, per epenthesim litteræ T. quia per furorem reddebantur oracula.

Apud Latinos variis nominibus appellabatur arcanorum revelator & interpres. 1mo. Dicebatur *divinus*, quia divi proprium videtur occulta revelare, neque sine Dei interventu futura prænoscentur. 2do. *Vates*, quasi a *fando*; mutando litteram *f* in *v*. *Vatis* erat Deorum effata proferre ac interpretari. 3tio. *Præsagus*; a *sagiendo*: *sagire* autem, teste Cicerone l. i. de Div. significat *acute sentire*: unde *saga anus*, id est, vetula sacrorum perita. 4to. *Ariolus*, quasi *fatiolus*, a *fando* dictus, vel ab *aris*, quod esset illis addictus. 5to. *Fatidicus*, quod *fatum*, seu futuram hominum sortem prædiceret. Dicebatur etiam ex modo vaticinandi *auspex*, *augur*; *aruspex*, *extispex*, *sortilegus*, *astrologus*, & *Chaldæus*.

II.

Propheticum apud Judæos munus.

Propheticum munus apud Hebræos pars erat Theocratix, in qua forma regiminis Deus ipse extraordinaria & supernaturali ratione rempublicam gubernabat: prædictum in Balaami oraculo est, futuros apud Israel divinæ voluntatis internuntios: *non est augurium in Jacob. nec divinatio in Israel; temporibus suis dicetur Jacob, quid operatus sit Deus: & lege Moyſis cautum fuit ut prophetis ob-*

temperaretur. Erant ergo prophetæ a Deo ipso electi & ejus quasi a latere legati, divinoque afflatu ad munus suum obeundum instructi. Ex eorum tamen numero plerumque assumpti erant, qui ab ineunte ætate in convenientem disciplinam traditi & ad sacra ministeria prius instituti fuissent: ideo Judæi negare solent Davidem, Salomonem, Danielelem prophetas proprie dictos esse; ideo Amos, cum non esset e prophetarum collegio, dicebat: *non sum propheta, nec filius prophetæ, sed armentarius ego sum.* Constat ex multis sacræ historiæ locis a primis reipublicæ Hebrææ temporibus fuisse quædam prophetarum collegia, in quibus semoti ab hominum frequentia prophetici muneris candidati studiis & exercitationibus sacris vacabant. Horum singulis præerat vates aliquis summa auctoritate, & Spiritus sancti instinctu eximie præditus, universi cœtus moderator & præceptor. Tempore Eliæ & Elisæi in magnum numerum excreverant hæc collegia, & illis opponebant impii principes sub insigni aliquo pseudo-propheta magnas quandoque sodalitates; cum Elias interfici curaverit, (uti narratur Reg. 1. 3. c. 18.) ejusmodi seductores octingentos quinquaginta.

Quantum de eorum institutis & disciplina paucis tantummodo atque obiter mentionem faciat sacra scriptura; nihilominus in eo sæpe multumque occupatos fuisse intelligimus, ut hymnis & carminibus cum fidium & tiliarum cantu & symphonia Dei laudes celebrarent. Legimus Sam. 10. 5. Sauli jam regi designato & solemnibus unctioe jussu Dei jam consecrato obviam factum esse, ut prædixerat Samuel, cœtum prophetarum descendantium de monte Dei (id loci nomen, in quo situm erat sacrum collegium) & præcedentibus nabliis, tympanis, tibiis, citharisque, vaticinantium: quibus auditis ipse rex protinus, cœlesti etiam spiritu

G g g 2

instinctus, una vaticinabatur. Idem illi evenit, ejusque etiam nuntiis Naiotham missis ad capiendum Davidem, qui cum prophetas viderent vaticinantes, & præsentem choro Samuelem, afflatu divino pariter correpti una vaticinati sunt, id est, Deo laudes sancti spiritus instinctu carmine cantuque celebrabant. Eorumdem ergo erat in usum ecclesiæ, & carmina condere, & edere oracula; neque id quidem dubium est, quin magna pars hymnorum sacrorum vaticinia sint proprie dicta, nec quin ex vaticiniis nonnulla revera sint hymni. Immo ex universa sacrorum voluminum serie constat, eventuum futurorum significationes fere semper versu & numeris enuntiari; & ejusdem fuisse spiritus rerum præsentem suo afflatu impertire, iisque magnificos poëseos sensus & carminis ornatum inducere, ut cum rebus ipsis, longe humanos conceptus superantibus, quædam etiam eloquii divinitas consentiret. Et certe cum is esset initio præcipuus poëseos finis, ea singularis utilitas, ut dicta sapientium ad mores vel ad fidem pertinentia in animis hominum alte imprimeret, & ad posteritatis memoriam commendaret, nemini mirum id videri debet, si prophetia, quæ in eo genere principem locum obtinet, maximique est momenti, ejus operam noluerit repudiare & ministerium ad usus suos præcipue accommodatum aspernari. (a)

III.

Varii modi prophetandi, seu futura præsentendi.

Cum Deo rerum omnium creatori, adminiculo perpetuo & gubernatori, nota necessario sit operis sui series, prophetiæ possibilitas manifesta est,

(a) Vide *Lowth de sacra poesi Hebræorum. præl. 18.*

modo possit Deus scientiam quam habet rerum futurarum cum hominibus communicare. Jam vero id fieri posse & factum esse docent scripturæ quatuor modis.

Primo, per immediatum afflatum & inspirationem, qualem promittit Christus Matth. 10. 19. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.* Et Lucæ 21. 14. *Ponite ergo in cordibus vestris; non præmeditari quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes adversarii vestri.* Et qualem experti sunt apostoli in die pentecostes, Act. 2. 4. *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Et Stephanus disputans cum Judæis, ibid. 6, 10. *Et non poterant resistere sapientiæ & spiritui, qui loquebatur.* Certe Deus omnium nostrarum facultatum author, qui intuitivam primarum veritatum cognitionem hominum mentibus inspiravit, quidni eadem ratione eosdem certiores facere potest cujuscunque alterius veritatis?

Secundo, revelatio divinatorum consiliorum & eventuum futurorum fiebat per claram vocem & familiare alloquium: sic cum Adamo & patriarchis conversatus Deus legitur; sed præsertim cum Moyse, qui cum ingrederetur tabernaculum fœderis, ut consuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonii inter duo Cherubim: unde & loquebatur ei: Num. 7, 89. *Loquebatur autem Dominus facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum:* Ex. 13, 11. Unde in ejus laudem ipse Deus pro-

nunciavit Num. 12, 6. *si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquar ei, & palam, & non per ænigmata & figuras Dominum videt.*

Tertio, revelatio fiebat per *visionem*, quando scilicet vigilante propheta, at sopitis sensibus, ejus imaginationi repræsentabantur res futuræ, ut præsentēs; res remotæ, ut in conspectu; res absconditæ, ut patentes. Sic describitur visio, Num. 24, 15. *Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cujus obturatus est oculus: dixit auditor sermonum Dei, qui novit doctrinam altissimi, & visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Videbo eum, sed non modo. Et Act. 22, 17. Factum est autem revertenti mihi (Paulo) in Jerusalem, & oranti in templo, fieri me in stupore mentis, & videre illum (Jesum) dicentem mihi: festina & exi velociter ex Jerusalem: quoniam non recipient testimonium tuum de me, &c. Visiones ejusmodi innumeræ recitantur in veteri & novo testamento.*

Quarto, revelatio fiebat per somnia. Jobi 33, 15. *Per somnium in visione nocturna, quando irrui super homines, & dormiunt in lectulo: tunc aperit Dominus aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. Et Joel c. 2. 28. Et erit post hæc: effundam spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri & filia vestra: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. Hujusmodi etiam somniorum divinorum infinita exempla sunt.*

IV.

Notæ veræ & falsæ prophetiæ.

Quomodo autem divini afflatus ab humanis cogitationibus, vel visa divina per vigiliam & quietem discernantur a visis lymphaticorum & somniantium ludibriis, ii soli norunt, qui experti sunt. Clare sane intelligimus, Deum omnipotentem suæ præsentis signa dare evidentissima posse, & in prophetarum mentibus eos sensus excitare, quibus sine ulla dubitatione discernant vocem divinam a quacumque alia interiore commotione; quibusque omnino subigantur intellectus & voluntas prophetæ. Atque illam efficacissimam vim expertos esse prophetas legimus Jer. 20, 8. 9. *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium & in derisum tota die: & dixi; non recordabor ejus neque loquar ultra in nomine illius: & factus est in corde meo quasi ignis exarsuans, claususque in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens.* Et c. 23. 25. 28. 29. *Audivi quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: somniavi, somniavi... Quid paleis ad triticum, dicit Dominus? Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram? (a)*

Cum prophetiæ Dei nomine fiant ea intentione, ut ab hominibus pro Dei verbo habeantur, neces-

(a) *Spiritus quoque levavit me & assumpsit me, & abiit amarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum.* Ezech. 3, 14.

Si dederit mihi Balac plenam domum suam argenti & auri, non potero præterire sermonem Domini mei, ut vel boni quid, vel mali proferam ex corde meo; sed quidquid Dominus dixerit, hoc loquar. Num. 24, 13.

se est dari signa quædam, quibus veri prophetæ a falsis dignoscantur,

Prophetiæ post eventum nulla alia probatione indigent, nisi eventus cum prædictione convenientia. Si prædicta fuerit res, quæ in causis naturalibus prævideri non potuit, & in casum non possit prædictio refundi, qui illam rem prædixerit, ille post rei prædictæ eventum habebitur ut verus propheta: si res non evenerit, falsus erit. Deut. 18, 20. *Quod si tacita cogitatione responderis: quomodo possum intelligere verbum quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum. Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit & non evenerit; hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit.* Jerem. 28, 9. *Propheta, qui vaticinatus est pacem; cum venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in veritate.*

Prophetia, ante compertam ejus per eventum veritatem, nullum aliud habere potest signum veritatis, præter authoritatem prophetæ pietate sua, miraculis & vaticiniis jam completis confirmatam. Sic primo si quis aliquid suaderet contrarium pietati, aut legis divinæ fundamentalibus principiis, is habendus esset pro falso propheta non expectato eventu. Deut. 13. *Si surrexit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & evenerit quod locutus est, & dixerit tibi: eamus & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & serviamus eis non audies verba prophetæ illius aut somniatoris... propheta autem ille aut fidor somniorum interficietur.* Apost. 1. Cor. 12, 3. *Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu.* Et ad Gal. 1, 8. *Sed licet nos, aut angelus de celo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Quia scilicet Deus sibi contrarius esse nequit. At cum Deus in veteri testamento usus est Balaamo licet impia

ad prophetandum, & Christus Matth. 7, 22. declaraverit reprobandos esse multos, qui in die iudicii dicent illi, *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* ideo ut vitæ apparens sanctitas non est certum signum divini afflatus; sic nec improbitas aut perversitas morum semper prophetas falsitatis arguit: licet probabilis conjectura ex moribus capi possit, quia raro improbis utitur Deus.

V.

Finis & usus prophetiæ.

Manifestum est prophetiæ & totius Dei providentiæ supernaturalis finem nullum alium esse posse, quam veræ religionis conservationem & hominum per eam salutem ac felicitatem. Et revera in scripturis sacris nulla alia ratio exhibetur omnium prophetiarum, sive res temporales & statum nationum politicum spectantium, sive earum quæ spirituales res, regnumque Christi Domini cœlesti adumbrabant. — Prima omnium prophetia data est primis parentibus lapsis & desperantibus ad excitandam in illis spem futuri liberatoris & victoriæ in serpentem reportandæ, quæ esset omnis religionis fundamentum. — Ad eandem spem, religionemque in eo positam confirmandam factæ sunt patriarchis tot repetitæ de *semine benedicto* promissiones. — Et cum sub impiis principibus numerus eorum augetetur qui irriderent istam expectationem, & qui dicerent: *festinet & cito veniat opus ejus, ut videamus, & appropiet, & veniat consilium sancti Israel, & sciemus illud*, Is. 5. 19. bonos clarioribus prophetiis confirmabant quamplurimi prophetæ: *audite*, inquit Isaias c. 66. 5. *audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus. Dixit*

runt fratres vestri odientes vos, & abjicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus. Videbimus in lætitia vestra, ipsi autem confundentur. Ac deinde de Messia & ejus ecclesia vaticinatur.

Idem etiam erat finis fœderis temporalis cum Abrahamo initi ac postea solemniter in monte Sina confirmati, omniumque vaticiniorum temporalium ad illud pertinentium: vocatus etenim Abraham dicitur cum Diis serviret alienis, ut Deus statueret pactum cum semine ejus in generationibus suis, ut esset Deus illius & seminis ejus post eum. Et contractus initi in monte Sina hæc verba sunt: Deus elegit te hodie, ut sis populus peculiaris, in laudem, & nomen & gloriam suam. Per hæc oracula non vanam curiositatem alebat Deus; sed primo Judæis ostendebat sua ditione omnes gentes contineri, eos avocabat ab ineundis cum exteris gentibus fœderibus. Deinde avocabat etiam a consulendis ethnicorum oraculis; ideo jussus est Elias obviam ire legatis regis Ochoziæ 4 Reg. 1. 3. Angelus autem Domini locutus est ad Eliam Thesbitem, dicens: surge & ascende in occursum nuntiorum regis Samariæ, & dices ad eos: numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub Deum Accaron? quamobrem hæc dicit Dominus: de tectulo, super quem ascendisti, non descendes, sed morte morieris. Hunc finem suum esse declarat etiam Deus apud Is. 48. 3. Priora ex tunc annuntiavi, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repente operatus sum & venerunt. Scivi enim, quia durus es tu, & nervus ferreus cervix tua, & frons tua ærea, Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi, ne forte diceres: idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflabilia mandaverunt ista. Tertio, prophetiæ hæc temporales, quæ res mox futuras prænunciabant, ubi eventu complebantur, pignora erant futuri complementi earum, quæ ad res post plura

secula futuras pertinebant: cujusmodi erant oracula de Christi adventu, de conversione gentilium ad veri Dei cultum, de propagatione Christianæ religionis.

At si hæc omnia vaticinia tantam habuerint vim sub V. T. ad excitandam fidem atque spem hominum ab ipsa mundi origine, & in mundo idololatræ veram religionem semper conservaverint; multo magis eadem confirmant animos post eventum, & veram religionem usque ad finem mundi conservabunt.

VI.

De claritate & obscuritate prophetiæ.

Prophetia dici potest clara aut obscura, vel ratione sui & terminorum, quibus res futuræ enunciantur; vel ratione objecti; vel respectu diversorum hominum.

Prophetia in se clara ea est, quæ nudam ac simplicem significationem habet, qualis est illa Osee 3, 4. *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Et profecto de essentia prophetiæ nullo modo est, ut sit obscura. Nam tam clare licet de rebus futuris loqui, quam de præteritis, & revera de imperiorum futuris fati locuti sunt prophetæ, tanquam historici. — At prophetiæ obscuritas oriri potest ex multiplici re: ex metaphoris, parabolis & allegoriis, ex meditata confusione, ex typis & prophetiis duplicem habentibus sensum congruentem & analogum; unum proximum, alterum remotum. Talium prophetiarum exempla plura secundo volumine proponuntur, ubi etiam rationes afferen-

tur, cur prophetæ obscuritatem illam tanquam velum suis vaticinationibus obduxerint. Verum hæc quarumdam prophetiarum obscuritas longissime differt ab oraculorum ethnicorum absurditate, quorum alia concipiebantur terminis non intelligibilibus, alia sic erant ambigua, ut sensus admitterent plane contrarios; quæ æquivocatio omnem illis vim prophetiæ adimebat.

Prophetia clara ratione objecti ea est, quæ rem verisimilem & humanæ rationi probabilem prænuntiat. Obscura vero est, quæ res prædicitur in speciem absurda & impossibilis: talis illa Isaiæ 7, 14. *ecce virgo concipiet & pariet filium*, sensu litterali intellecta. Tales quoque illæ erant, quæ de Christi morte & sempiterno regno, opprobriis & gloria editæ sunt. Hanc obscuritatem tollit eventus.

Prophetia tandem clara vel obscura dici potest respectu diversorum hominum, scilicet respectu ipsius prophetæ, aut eorum, qui prophetiam audiunt ante eventum; vel respectu eorum, qui prophetiam excutiunt, postquam completa est. Ac imo. certum est prophetas ipsos non semper intellexisse prophetias illas, quæ visis symbolicis & ænigmaticis constabant. Dan. 12, 8. *Et ego audivi & non intellexi: & dixi, Domine, quid erit post hæc? Et ait; vade Daniel, quia clausi sunt signatique sermones usque ad præfinitum tempus.* Imprimis tempora eventuum, quos prænuntiabant, clare & distincte non cognoscebant; ideo Judæi Ezechieli exprobrabant illam temporis diuturnitatem 12. 27. *Ecce domus Israel dicentium, visio quam hic videt, in dies multos; & in tempora longa iste prophetat.* Quæ exprobratio abierat in proverbium, ut scribit propheta ibidem v, 22. *Quod est proverbium istud vobis in terra Israel, dicentium: in longum differentur dies: & peribit omnis visio? Unde & in novo testamento de prophetis legimus*

I Petr. I, II. quod fuerint *scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi: prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias: quibus revelatum est, quia non sibi-metipsis, vobis autem ministrabant ea, &c.* Si hæ prophetiæ quandoque respectu ipsorum prophetarum obscuræ erant, multo minus illas perfecte intelligebant Judæi, in quibus generalem tantummodo spem in Messiam fovebant. 2do. Etiam respectu nostri quamplurima vaticinia servant multam obscuritatem; ea scilicet, quorum obscuritas oritur ex metaphorica oratione, ex allegoriis, ex meditata confusione, ex duplici sensu vel ratione typica: hæc quippe omnes causas obscuritatis non tollit eventus.

VII.

Diversa genera prophetiarum.

Duplex generatim prophetiæ genus apud Hebræos fuit; aliæ verbis & sententiis continentur, aliæ rebus, nempe figuris: „ scimus, ait Tert. l. de resur. carnis, ut vocibus, ita & rebus prophetatum. „ Est autem figura, quæ *typus* græce dicitur, „ persona, res, vel eventus analogia quadam aliam personam, rem, vel eventum ex intentione & consilio Dei præsignificans. „ Jam vero tota vetus dispensatio erat novi apparatus: in ea, Dei apud Judæos officia repræsentabant officia Messiae patris futuri seculi; constitutio civitatis Judaicæ formam ecclesiæ; fatâ populi Israëlitiçi fortunam populi Christiani; cultus Mosaicus in omnibus suis partibus, templo, sacerdotio, sacrificiis, religionem Christianam; personæ præcipuæ Messiae quoque typi fuere, & in ipsis denique eventibus insignioribus præsignificati fuerunt eventus evangelici. Ex hac typorum institutione sponte natæ sunt *allegoriæ mysticæ, seu prophetiæ duplicem habentes*

sensum; nam statim atque David, Salomon, Zorobabel, aliique assumpti sunt in typum futuri ducis Messiae, promptum erat antitypi recordari, atque statim ac illorum injecta erat mentio, hunc quoque cogitatione complecti, ejusque effigiem generalioribus saltem lineamentis adumbrare. (a) In hujusmodi prophetiis pertinentibus ad Messiam, aliae sunt quae duplicem habent sensum litteralem, ferme aequaliter obvium; aliae directe referuntur ad Christum, ad alia vero oblique; aliae contra allegorice pertinent ad Christum, juxta obviam & simplicem significationem alio spectant. Prioris generis est illud vaticinium de status Judaici interitu, Matth. 24. quod congruit etiam litteraliter futurae consummationi totius seculi. Secundi generis ea est, quae habetur in vicesimo primo psalmo, quamque adnotarunt evangelistae: *diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Hoc enim revera & secundum litteram Christo contigit, ad Davidem autem oblique refertur. Terti generis hoc exemplum suppeditat idem psal-

(a) Sed magna est varietas in usu & tractatione allegoriae hujus mysticae; in modis quibus disponuntur binae imagines inter se convenientes, quibusque earum altera alteri substernitur. Interdum sic apparet atque eminent imago proxima, tantumque in vocibus & dictionibus dominatur, ut aegre patiat interlucere remotiorem: contra interdum, idque multo frequentius, tam perspicue tantoque verborum splendore effulget remotior, ut proximam suo lumine pene obruat & extinguat. Alias perpetua & aequabili quadam luce & satis aperta, intento quidem oculo sese conspiciendam exhibet imago praecipua; alias nec opinantem praestringit, & subitis atque improvisis quibusdam coruscationibus quasi e nubibus fulgur, erumpit. Quandoque tandem, & is certe modus maximam habet elegantiam & pulchritudinem, cum per totum poema geminae imagines, pariter conspicuae, ac quasi parallelae confociantur, sibi invicem aperte respondentes, seseque mutuo illustrantes. Vide *Lowth* de sacra poesi Hebraeorum, prael. II.

mus: *narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te*; quæ de se David secundum *litteram*, de Christo secundum *figuram* prædixit. Quanquam & secundum *litteram* potest in Christum congruere. Hisce prophetiis duplex inest futurorum indicium, seu bis vaticinia hæc rem præsignificant; primum quidem, cum ipsum editur oraculum; secundo, cum in eo exitum habet, quem directe spectavit. Exemplo erit Nathanis vaticinium, quo Davidem Deus sic compellat: *suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus, ipse ædificabit domum nomini meo*. Cum ea enim ad Salomonem directe, oblique ad Christum spectent; per verba hæc Christus primum prædictus est tum, cum vaticinium ipsum edidit Nathan; iterum quoque prædictus est Christus cum ortus est Salomon, ad quem directe spectaverat Nathanis oraculum; & cum templum construxit, quod ecclesiæ a Christo ædificatæ imago fuit.

VIII.

Varia prophetiarum interpretatio.

Hinc prophetiarum sensus duplex distingui debet, nimirum *litteralis* & *mysticus*. Sensus litteralis est ille, quem verba accepta sive proprie, sive metaphorice, primo & immediate significant. Ideoque sensus litteralis alius proprius, quem verba significant sine tropo vel figura: alius metaphoricus, quem verba exhibent translata in alienam significationem: sic illa Isaïæ: *habitabit lupus cum agno, pardus cum hædo cubabit. . . . pro saliuca ascendet abies, & pro urtica crescet myrtus*: vel hæc Joannis Baptistæ de Christo apud Matth. c. 3. 12. *cujus ventilabrum in manu sua; & permundabit aream suam; & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili*: sumi ne-

queunt sensu litterali proprio, sed eorum verus sensus litteralis est sensus metaphoricus.

Sensus mysticus est ille, qui non proxime & per voces, sed mediate & remote, mediantibus scilicet rebus per voces sensu litterali significatis indicatur. Sensus hic mysticus semper supponit sensum litteralem; at metaphoricus sensum litteralem proprium excludit.

Gravis est inter theologos controversia, utrum idem scripturæ textus habere possit plures sensus litterales; affirmant S. Thomas, Tostatus, Gregorius de Valentia, Salmero, Lud. Molina, Cornelius a Lapide, Joannes Mariana, Bonfrerius, Bellarminus, Melchior Canus & alii plures. Ad eandem sententiam accedere necesse est eos, qui duplicem sensum in quibusdam scripturæ locis ita admittunt, ut primarius sit imperfectus: cum enim omnis scripturæ locus habere debeat sensum litteralem perfectum, necesse est, ut iidem statuunt duos esse nonnunquam sensus litterales. Prioribus ergo accensendi sunt, Jansenius Gandavenfis, Lucas Brungenfis, & innumeri alii. Negant vero Alensis, Albertus magnus, Michael Medina, Ribera. Ad quam etiam sententiam accedere videntur quicumque theologi duos sensus solummodo, unum primarium, alterum secundarium distinguunt: nam per primarium intelligunt litteralem, per secundarium, mysticum & allegoricum. Sed de his alio loco fufius dicemus.

IX.

Auctoritas propheticæ.

PROPOSITIO.

Neque præsciri, neque etiam casu prædici à creaturis possunt, imò. ea omnià, quæ præter naturæ ordinem divina & supernaturali virtute contingunt, ut miracula & divinorum decretorum manifestationes. 2do. futuri post longa intervalla temporum mundi physici successivi status. 3tio. futura hominum consilia & fata imperiorum.

P R O B A T I O.

Ab experientia.

I. Manifesta est ex ipsa experientia propositio- nis veritas. Scilicet in rebus physicis, & ubi de potentiis naturalibus agitur, summa est auctoritas constantis & perpetuæ experientiæ, sine ulla ob- lata ab origine mundi exceptione: sic certum est extra omnium hominum naturam positum esse vo- lare, vel etiam uno saltu decem exapedas transgre- di: qui contrarium assereret, insaniret. Sed neque homines, neque ulli alii spiritus, quibus est cum hominibus commercium, futura illa prædixerunt, nisi ad id fuerint à Deo ad homines legati.

Ex ratione.

II. Ratio manifeste demonstrat ea omnia cuius- que creaturæ inscrutabilia esse. imò. Miracula & de- creta divina in causis naturalibus videri nequeunt, cum sint præter ordinem naturæ: nec in divina

voluntate, cujus consilia, nisi Deo prodente, innotescere non possunt. Si ex divinæ potentiae effectibus, quos experimur, ad divinorum consiliorum investigationem affurgere non possimus, quanto minus eadem in antecessum præfagiemus?

2do. Mundi quoque physici status successivi, nonnisi Deo patent: quia mundus constitutio est, in qua causæ sunt inter se nexæ innumerabiles, quæ mentis aciem tenuitate effugiunt, & numero ac varietate excedunt; illæ omnes sibi invicem respondent & se mutuo librant, ideoque omnes uno intuitu comprehendere necesse est: nec tantum præsentem earum statum pervidere oportet, sed successivos omnes usque ad prædictum eventum status. Si levissima pars fugerit attentionem, & concatenatio immensa & perpetua non fuerit accuratissime evoluta, & collectæ omnes antecessiones, tota numeratione erratur. Quæ mens creata universitatis immensitatem complecti, aut cogitationis celeritate assequi cursum naturæ potest?

3tio. Multo magis extra mentis creatæ cognitionem posita sunt futura hominum ignotorum consilia liberrima; & multo quidem magis, quæ pendunt ex innumerabilium voluntatum consensione, earumdemque cum infinita serie causarum physicarum conjunctione: qualia sunt imperiorum fata remotissima. Is solus, qui ordinem physicum & moralem instituit, nexuque miro copulavit, tanti operis seriem, cursumque rerum æternum investigare valet.

Si quæ ergo ab hominibus aut creatoris quibuscumque naturali sagacitate prædicta sunt, ea jam in causis cognitis continebantur. Sic prædicimus vicissitudines temporum anniversarias, ortus, occasus, conjunctiones & eclipses planetarum. Sic ex ægrorum symptomatibus morbi exitum colli-

gunt medici; sic uberem olearum proventum anno proximo futurum ex quibusdam indiciis Thales, & ex scaturiginum & aquarum subterraneorum inusitato sapore instantem terræ motum Pythagoras, augurari potuerunt.

Sed si hæc omnia extra mentium creaturarum aciem sunt, haud magis in casum refundi possunt. Nam quamvis prædictiones quædam casu & fortuito veræ esse possint, certæ tamen sunt notæ, quibus temeraria vaticinatio secernatur ab ea, quæ a divina scientia proficiscitur.

Primo, cum evenit res prædicta ejusmodi, ut vero sit valde ab similis sive ratione sui, sive ratione adjunctorum; veritas illius prædictionis in casum refundi non debet, resque dicenda est non prædicta solum, sed etiam prævisa: multo quidem magis si res prædicta mediis naturalibus contingere non potest. Sic olim veri Dei cultum toto orbe per aliquot homines propagandum ac idololatriam prorsus profligandam, res erat in se & ratione sui valde a verisimilitudine remota: cujus prædictio fortuita esse non potuit. Idem vero perficiendum a paucis ex infirma plebe hominibus idiotis, omnique præsidio humano destitutis, per crucis Christi prædicationem, inter gravissimas persecutiones, & cum incredibile celeritate; res erat ratione horum adjunctorum multo magis abhorrens a verisimilitudine. Eiusdem generis sunt prædictiones pleræque recitandæ volumine secundo quæ compleri non potuerunt, nisi interveniente divina virtute.

Secundo, cum evenit res prædicta ejusmodi, ut ipsa quidem sive ratione sui, sive ratione adjunctorum, nihil habeat a vero alienum, sed ita sit natura sua incerta, ut illius prædictio sit supra

H h h 2

modum mirabilis, tunc etiam casu vera dici non debet. Sic olim futurum hominem nomine Cyrum, qui Judæos captivos in patriam ex Babylone remitteret, res erat nec ratione sui, nec ratione adjunctorum a vero abhorrens: sed quia tunc temporis Judæi in florentissimo statu erant, nec quidquam a Babyloniis metuebant, qui cæteris gentibus opibus & potentia non præstabant; quia Persarum res parvæ erant: denique, quia appellatio & nomen est aliquid valde arbitrarium, incertum & infinitum: idcirco nemo jure prædictionem illam Isaïæ ad casum referre potest. Adjuncta illa, seu circumstantiæ loci, temporis, & personarum, tam variæ esse possunt, ut contra probabilitatem infinitam sit, ut quis temere & sine prævisione bene conjectet.

Tertio, cum multa ab aliquo prædicta sunt, eveniuntque omnia, prædictiones illæ omnes in casum refundi non possunt, immo nullæ. „Neque, ut habet Cicero, casu facta dici possunt, quæ habent in se omnes numeros veritatis. Quatuor tali jacti casu venereum efficiunt: num etiam centum venereos, si quadraginta talos jeceris, futuros putas? Aspersa temere pigmenta in tabula oris lineamenta effingere possunt, num etiam Veneris Coæ pulchritudinem effingi posse aspersione fortuita putas? sus rostro si humi litteram *A* impreserit, num propterea suspicari poteris Andromacham Ennii ab eo posse describi? Sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte veritatem casus imitetur. „ (a)

(a) Parum ergo scite scripsit author libri, qui inscribitur *Emile* t. 3. pp. 156, 157. Je dis qu'aucunes prophéties ne sauroient faire autorité pour moi; parce que pour qu'elles le fissent, il faudroit trois choses dont le concours est impossible; savoir, que j'eusse été témoin de la prophétie, que je fusse témoin de l'événement (sufficit ut

Ex Autoritate.

Futurorum præcognitionem certam ad Deum solum pertinere constans & perpetua omnium vox ac sententia semper fuit.

imo. Hæc sacrorum apud Judæos scriptorum doctrina fuit: Moyse Deut. 18, 20. hoc inter divinum & falsum vatem discrimen ponit, quod, quæ ille prædixit reipsa certoque eveniant; alterius autem prædicta plerumque eventu careant; *si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum. Quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & non venerit; hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit.* Sic Jeremias quoque 28, 9. *Propheta qui vaticinatus est pacem; cum venerit verbum ejus, sciatur propheta, quem misit Dominus in veritate.*

Iidem hunc proprium veri Dei characterem esse affirmant, ut sit præsciens futurorum, Is. 41, 22. *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciamus, quia Dii estis vos. Et 44, 6. Ego primus & ego novissimus, & absque me non est Deus: quis similis mei? vocet & annuntiet; & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura & quæ futura sunt annuntient eis.* Ibid. v. 24. *Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cælos solus,*

moraliter certum fit utrumque) & qu'il ne sût démontré que cet événement n'a pu quadrer fortuitement avec la prophétie: car sût-elle plus précise, plus claire, plus lumineuse qu'un axiome de géométrie, puisque la clarté d'une prédiction faite au hasard n'en rend pas l'accomplissement impossible, cet accomplissement, quand il a lieu, ne prouve rien à la rigueur pour celui qui l'a prédit.

stabilis terram & nullus mecum. Irrita faciens signa divinatorum & ariolos in furorem vertens, convertens sapientes retrorsum, & scientiam eorum stultam faciens; suscitans verbum servi sui, & consilium nuntiorum suorum complens. Et c. 45, 21. Annuntiate & venite, & consiliamini simul: quis auditum fecit hoc ab initia, & tunc prædixit illud? nunquid non ego Dominus, & non est ultra Deus absque me.

Negant iidem quemquam præter Deum hominum cogitationes secretas & consilia præsentia scrutari posse. 3 Reg. 8, 39. *Tu nosti (Deus) solus cor omnium filiarum hominum. Jerem. 17, 9. Prævum est cor omnium & inscrutabile: quis cognosceret illud? Ego Dominus scrutans cor & probans renes: qui do unicuique juxta viam suam, & juxta fructum adinventionum suarum.*

2do. Ab hac doctrina non deviarunt ecclesiæ christianæ doctores.

Tertullianus in apologetico ait dæmones æmulari divinitatem, dum furantur divinationem: & c. 20. „idoneum, inquit, testimonium divinitatis est veritas divinationis.„

Author quæstionum & responsonum ad orthodoxum, resp. ad qu. 146. „Penes hunc (Deum) humanarum rerum est prædictio juxta & eventus.„

Minutius Felix in Octavio. „Oracula efficiunt (dæmones) falsis pluribus involuta; nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes sinceram veritatem, & quam sciunt in perditionem sui non confidentes.„ ?

S. Hilarius l. 9. de Trinitate: „proprium Deo quid aliud est, quam cognitio futurorum.„ ?

S. Augustinus l. de divinatione dæmonum c. 5.
 „ Quæ cum ita sint sciendum est, quoniam de divinatione dæmonum quæstio est, eos ea plerumque prænuntiare, quæ ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sæpe potestatem, & morbos immittere, & ipsum aerem vitiando morbidum reddere Aliquando autem non quæ ipsi faciunt, sed quæ naturalibus signis futura prænoscent, quæ signa in hominum sensus venire non possunt, ante prædicunt . . . Aliquando & hominum dispositiones non solum voce prolatas, sed etiam cogitationes conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, perdiscunt, atque hinc etiam multa futura prænuntiant . . . In cæteris autem prædictionibus suis dæmones plerumque, & falluntur & fallunt. Falluntur quidem, quia cum suas dispositiones prænuntiant, & improvise desuper aliquid jubetur quod eorum consilia cuncta perturbet . . . Fallunt autem etiam studio fallendi, & invida voluntate, qua hominum errore lætantur. Sed ne apud cultores suos pondus authoritatis amittant, id agunt, ut interpretibus suis, signorumque suorum conjectoribus culpa tribuatur, quando decepti fuerint, vel mentiti. „

Univerſi etiam patres negant dæmonem secretarum cogitationum, quarum nullum proditum est signum exterius, habere notitiam, atque Christi Domini divinitatem ex eo colligunt, quod ipsi patenter mentium interiores recessus. Jam vero sine hac scientia, nulla est prævisio futurorum etiam proximorum, quæ ex hominum pendent voluntatibus.

3tio. Neque vates ipsi paganorum, augures, aruspices, astrologi, aliunde quam a Deo ipso futurorum cognitionem ad se pervenire gloriabantur. Omnis enim divinationis authoritas in hoc ratio-

cinio fundabatur., Si sunt Dii neque ante declarant homini quæ futura sunt, aut non diligunt homines; aut quid eventurum sit ignorant; aut existimant nihil interesse hominum, scire quid futurum sit; aut non censent esse suæ majestatis præsignificare hominibus, quæ sunt futura; aut ea nequidem Dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici. Neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta & designata sunt. Neque nostra nihil interest scire ea, quæ eventura sunt: erimus enim cautiores, si sciemus. Neque hoc alienum ducunt majestate sua: nihil est enim beneficentis præstantius. Neque non possunt significare. Est igitur divinatio.,

OBSERVATIO.

De natura & auctoritate certitudinis moralis.

OCCASIO sæpius extitit, existetque in hoc opere differendi de fidel humanæ & traditionis auctoritate, in qua ponitur omnis factorum certitudo: adeoque de ea fusam instituere disputationem plane supervacaneum est: hic igitur paucis observationibus generalia in hac materia principia brevissime complectemur.

I. *Res æqualiter veræ, & certæ respectu nostri, esse possunt, quæ non habent ejusdem generis evidentiam.*

Exempli gratia, regnasse in Gallia Henricum IV, æque verum est, & certum respectu nostri, ac verum & certum est, solem hesternum die cursum consuetum ab oriente in occidentem confecisse; aut tres angulos in triangulo esse æquales duobus rectis: quamvis prioris propositionis certitudo posita sit in testimonio hominum; secundæ, in testimonio sensuum externorum; tertiæ, in testimonio sensus interioris.

Sunt hæ tres propositiones æqualiter veræ: quia veritas non recipit majus & minus. Sunt etiam æqualiter certæ certitudine, ut dicitur, subjecti: quia homines sani æqualiter illis adhærent sine ulla errandi formidine. Sunt denique æqualiter certæ certitudine motivi: quia earum certitudo in idem principium resolvitur, nempe in divinam veracitatem. . . Etenim certitudinis metaphysicæ immediatum principium est clara perceptio convenientiæ vel disconvenientiæ inter duas ideas per sensum interiorem: & hujus sensus interioris autoritas oritur ex eo, quod præceptor nobis datus sit a natura, seu potius a Deo authore naturæ, a cujus judicio ad aliud tribunal provocare non possumus; a quo naturaliter inclinamur ad assentiendum; adeoque si nos falleret, falleret natura, falleret Deus naturæ institutor; error esset perpetuus & invincibilis. . . Certitudinis physicæ principium est clara, & uniformis perceptio rerum sensibilibum per sensus externos: & horum sensuum autoritas in eo sita est, quod sicut sensus interior datus est ad dignoscendas affectiones animi & abstractas veritates, ita sensus externi dati sunt ab authore naturæ tanquam rerum sensibilibum nuntii: hi quoque naturaliter extorquent omnium assensum; si fallerent, falleret Deus; error esset perpetuus & ineluctabilis. . . Certitudinis moralis

principium est, clara perceptio facti alicujus per attestationem hominum circa eandem rem consentientium, cujus attestationis nulla alia causa esse potest, nisi facti realitas vel communis delusio: & hujus attestationis autoritas summa est, quia hominum consentientium fides solum medium est datum ab authore naturæ ad res absentes vel præteritas cognoscendas: hæc fides impetrat naturaliter assensum; ac si falleret uniforme hominum testimonium, falleret Deus, & error in factis (atque in his vertitur vita hominum) esset perpetuus & ineluctabilis.

Verum quidem est, quod veritates abstractæ & metaphysicæ versentur circa objecta necessaria & immutabilia; veritates autem physicæ & morales, circa objecta contingentia: at hæc diversitas objectorum nullo modo afficit certitudinem, ut dicitur motivi: quia hæc in omni veritate, quocunque donetur nomine, posita est in necessitate hypothetica & consequente: hoc est in necessaria connexionem inter perceptionem claram, seu per sensum intimum, seu per sensus externos, seu per testimonium hominum, & veritatem rerum metaphysicatum, physicarum & moralium. Ideo etiam omnis certitudo dici potest metaphysica.

II. Ideo certitudo summa in unaquaque re existit, ubi motiva, quibus inducimur ad assentiendum, vel supponunt rei veritatem, vel delusionem in authorem naturæ refundendam.

Exempli gratia: si tres anguli in triangulo non essent æquales duobus rectis, existeret in animo sensus interior falsus, a Deo insitus. Si sol cursum suum hesternio die non confecerit, fuerunt homines ab authore naturæ delusi. Si nulla sic urbs Roma, si consensionem generalem non pepe-

rit urbis existentia, extitit communis deceptio, a bis mille quingentis annis; cujus nulla alia causa esse potest præter universalem causam: quæ enim alia fingi potest? Harum ergo veritatum & aliarum similium summa certitudo est.

Ejusdem generis certitudo nascitur ex uniformi depositione plurium hominum de facto publico & sensibili; ubi sunt illi homines *studiis divisi*: atque in illo casu nulla est necessitas inquirendi in testium bonam fidem; quia statim intelligitur homines *studiis, commodis & propensionibus* divisos in fraudem consentire non velle.

Certum quoque moraliter censi debet factum aliquod, quod testantur plures viri probi, *si eorum sic nota sit probitas, ut uniuscujusque testimonium rem valde probabilem redderet*; quia nulla potest esse suspicio eos consentire voluisse ad fraudem hominibus sine causa imponendam. Probitas autem cognoscitur ex infinitis indiciis.

Item certum erit moraliter factum, quod testantur plures homines, quorum dubia est probitas, vel etiam nota improbitas, *si factum habeat multo adjuncta; & seorsim interrogati convenientia omnes testentur; & aliunde certum sit eos convenire inter se de responsionibus non potuisse*; atque etiam si inter se convenire potuerint, eorum fraudem, si qua uti velint, facile plerumque deteget solers interrogator, *si de levibus circumstantiis interrogaverit, & testes eorundem omnium se memores aut oblitos esse profiteantur*. Hæc certitudo tanta est, ut in judiciis, apud omnes gentes, duorum hominum convenientibus testimoniis gravissimæ causæ determinentur. Et recte quidem; quia hæc omnia convenientia testimonia & responsiones considerari debent, ut totidem effectus, quorum aliqua

causa assignari debet, quæ sæpissime nulla alia esse potest, nisi facti veritas.

III. *Non est necesse ad impetrandum assensum, ut motiva credendi habeant hanc summam evidenti-
tiam: SECURITAS existit, ubi adsunt omnes ra-
tiones credendi, quæ in simili causa adesse solent; &
quæ solæ adessent, si res credenda extitisset: vel
etiam ubi rationes multæ ad assentiendum inclinant,
nullæ animum in contrariam partem trahunt.*

FINIS TOMI PRIMI.

